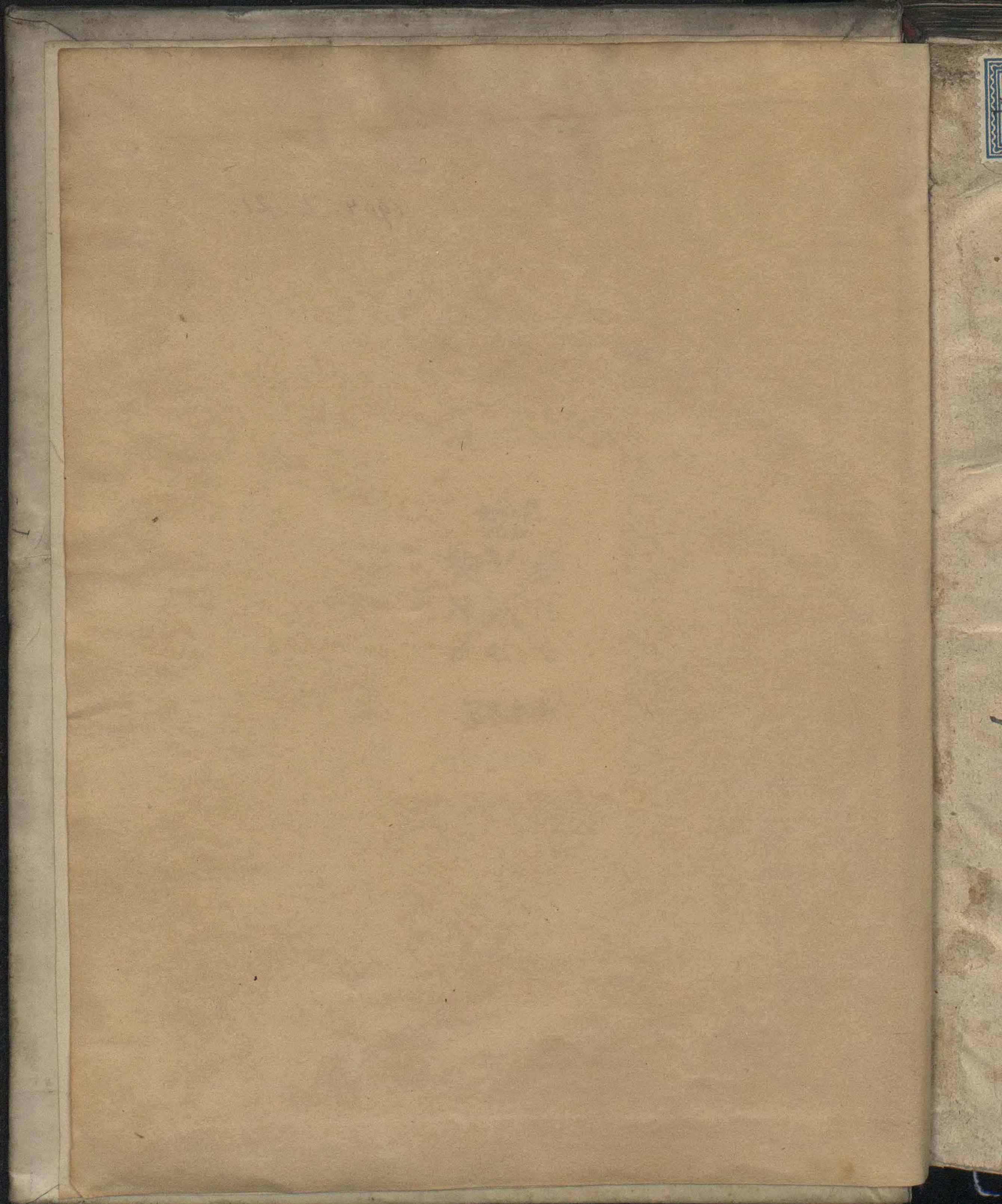
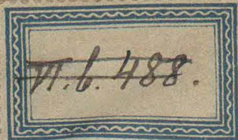

V
B J
C
5114
CIMELIA

d Igla 20 kor

1904. I. 21.

2/11 904





DE IESV CHRISTO SERVATORE,

HOC EST,

Cur & qua ratione IESVS CHRISTVS noster seruator sit,

FAVSTI SOCINI SENENSIS Disputatio.

Quam annos ab hinc circiter decem & septem scripsit, respondens IACOBO COVETO PARISIENSI, *Euangelico, vt vocant, Ministro; cuius scriptum ordine, suis locis, per partes digestum, in ea habetur.*

In qua multa, quæ apud Euangelicos, & partim etiam apud alios, salutaria Christianæ religionis axiomata creduntur, perniciosi errores esse demõstrantur; & tota salutis nostræ per Christum ratio copiosè ac dilucidè explicatur.

Nunc primùm edita.

Ose. 14. ℣ 10.
Quis sapiens, & intelliget ista: intelligens, & sciet ea. Quia rectæ viæ Iehouæ; & iusti ambulabunt in eis: Præuaricatores verò corruent in eis.

Typis Alexii Rodecii,
ANNO M. D. XCIV.

ELIAS ARCISSEVIVS IESV CHRISTI SERVVS

Omnibus pijs & ſalutis æternæ propagandæ ſtudioſis.



VM annos ab hinc non paucos Deo benigniſsimo viſum fuerit, in hoc noſtro Poloniæ regno aliquod lumen purioris Euangelicæ veritatis accendere, & pios nec indoctos aliquot viros excitare ad Chriſti ſui Eccleſiam apud nos inſtaurandam: Ego, qui ab ineunte adoleſcentia non minùs aliorum, quàm mei ipſius æternæ ſalutis cupidiſsimus fui, non modò iſtis accedere & aſſentiri, ſed etiam illis, quamuis omnibus multò inferior, ſocium me adiungere non dubitaui; quò vnà cum ipſis, inter populares meos, veræ ac ſolidæ pietatis ſtudium verbis ac ſermone, hortando & monendo, quoad per me fieri poſſet, promouerem. id quod & hactenus feci, & poſthac, Deo dante, ſum facturus. Dumque in eo ſum totus, vt rationes excogitem, quibus poſsint homines, qui paſsim, per vitiorum viam incedentes, pereunt, in viam Chriſtianarum virtutum deduci, & hoc modo ab æterno interitu vindicari; fortè in Diſputationem quandam manu ſcriptam incidi, quam habuit ante complures annos cum Euangelico haud ignobili, vt audio, verbi Dei miniſtro, homine Gallo, Fauſtus Socinus homo Italus, & mihi, animorum & religionis concordiâ ac neceſsitudine, coniunctiſsimus. In qua Diſputatione cum de cauſſa & ratione agatur, cur & quomodo Ieſus Chriſtus noſter ſeruator ſit; mirum eſt,

rum eſt, quàm egregiè vir iſte (vt quidem mihi, & aliis non paucis, qui Diſputationem hanc ipſius legerunt, omnino videtur) errores patefaciat, qui circa cognitionem ſalutis noſtræ per Chriſtum vulgò regnant, non ſolùm apud eos, qui Euangelici vocantur, aduerſus quorum doctrinam ipſe perpetuò diſputat, ſed etiam, aliqua ſaltem ex parte, apud alios ferme omnes, qui Chriſti nomen profitentur. Quibus erroribus potiſsimùm fit, vt multorum animi, ab innocentiæ vitæ ſtudio alioqui minimè abhorrentes, prauis cupiditatibus irretiti perpetuò ſint: aut certè non ita vitam agant, vt Chriſtianum hominem decet; Chriſtum quidem ſe optimè noſſe, iactantes & gloriantes: factis tamen interim eum haud obſcurè negantes. Itaque non putaui, me quidquam poſſe facere deſiderio atque inſtituto meo conuenientius, & porrò ad eos, qui errant, in viam ſalutis reuocandos aptius, quàm ſi curarem, vt Diſputatio iſta, quæ tot annos quodammodo latuerat, in publicum tandem ederetur. Ad quod agendum me maximè impulit, quòd ſcirem, præſtantes aliquot pietate atque eruditione viros, qui opus hoc perlegiſſent, illud luce digniſsimum iudicaſſe, & vehementer iamdiu, vt typis mandaretur, optaſſe. Quare auctorem & coram, & per litteras diligenter hortari cœpi, vt hunc ſuum laborem accuratè recognoſceret, eique, ſi nondum id feciſſet, extremam (quod aiunt) manum imponeret, vt quam primùm Typographo excudendum dari poſſet; ne diutius tanti laboris fructu ii

priuarentur,

priuarentur, qui eius quàm maximè indigent. Annuit ille; & opere (tametsi, propter alias occupationes suas & frequentes morbos, tardiùs, quàm voluissem) recognito & ad impreßionem parato, potestatem mihi eius publicandi fecit. Optarim equidem, vt liber hic Polonicè edi potuisset, quò meis Polonis in primis, hac ratione, ad veram salutis suæ viam ingrediendam, alicui adiumento essem. Sed quando latinè scriptus fuit, nec, nisi satis longo temporis spatio, ab homine, quantumuis erudito atque otioso (quæ duo tamen vix vno in homine simul reperias) in Polonicam linguam bene ac decenter verti posset; vt latinè nunc ederetur, necesse fuit. præsertim, cum multæ alioqui etiam sint caussæ, cur latinè potißimùm hæc Disputatio extare debeat. Primùm enim disputatur hîc cum homine, qui adhuc, vt speramus, viuit, & linguam Polonicam, vt prorsus verisimile est, planè ignorat; cuius generis similiter sunt maxima pars eorum, quorum doctrina nominatim hîc refellitur; quos iniquum esset non posse ista intelligere, quæ aduersum ipsos in publicum eduntur. Deinde, si quærendum sit (vt certè quærendum esse, diffiteri non possumus) vt quàm plurimi vtilitatem sentiant, quæ ex lectione huius Disputationis percipi queat; latinam eius editionem Polonicæ tam esse præferendam constat, quàm excedunt numero ii, qui in Christiani nominis populo latinè legunt atque intelligunt, eos, qui Polonicè tantùm, non etiam latinè, legere atque intelligere possunt. Postremò multæ

variæque disputationes, quæ hac vna de Iesu Christo seruatore Disputatione continentur, non minima ex parte eiusmodi sunt, vt ab illiteratis hominibus vix de illis iudicium ferri posit. Neque enim hæc tanta Disputatio eo animo potissimùm instituta & absoluta fuit, vt vulgus ipse Christianorum, priuata eius lectione, per se errores agnosceret, in quibus, circa rationem salutis suæ per Christum, versatur: sed, vt ii, qui ingenio & eruditione aliis præstant, potissimùm verò qui sacris studiis incumbunt, & præcipuè, qui aliis in Christiana religione instituendis eisque diuino verbo pascendis sunt præpositi, possent, huius Disputationis ope, errores istos animaduertere, deque eis alios monere, non modò ipsi ab illis propagandis prorsus desistere. Hæc siquidem videtur esse omnium præstantissima ac tutissima ratio homines generatim, qui Christum pro suo seruatore habent, ab erroribus in religione Christiana reuocandi, si eorum Pastores, & Doctores eiusmodi errorum commonefiant. Quamuis enim isti, vt auctoritatem & alia commoda sua tueantur, non facilè, se errasse, nec apertè nec tacitè, fateri velint; tamen sunt etiam ex istorum numero, qui, vbi id agnouerint, idipsum ingenuè fateantur, & contrarium docere instituant. Vnus autem eiusmodi homo multò plus adiumenti ad errores ex Christi Ecclesia extirpandos afferre potest, quàm multi alii aut imperiti aut auctoritate ac docendi munere in ipsa Ecclesia destituti. Hos igitur, qui alios docendi munus habent,

in primis moneo & hortor, vt Disputationem hanc diligenter euoluere velint, ad eamque legendam ita accedere, ac si nihil priùs de iis, quæ in ea tractantur, apud se constituissent; eo tantùm in animis suis firmissimè constituto, vt diuinis testimoniis ac rationibus, in iudicio tantis de rebus faciendo, penitus sint adhæsuri. Nam si id fecerint, & Dei solam gloriam animarumque salutem præ oculis habuerint; nihil dubito, quin mihi acturi sint gratias, quòd hunc librum cum ipsis cõmunicauerim, in quo omnium religionis nostræ vtilissimum caput tam copiosè explicatur, & perniciosa aliqua dogmata, quæ hactenus inter eos potissimùm viguerunt, qui se Christianos reformatos esse autumant, tam manifestè reteguntur: ac thesauri quidam Christianæ religionis panduntur ac patefiunt, compluribus diuinarum litterarum locis, quos aliorum incuria, vel potiùs nimia curiositas interpretando & explanando obscurauerat ac corruperat, suo nitori ac germano sensui & lectioni restitutis. Iamdiu est, ex quo pii multi atque eruditi homines satis animaduerterunt, nullo modo fieri posse, vt Christus Iesus ea ratione nos seruauerit, quæ vulgò recepta est, & Deo eiusque iustitiæ pœnas nostrorum peccatorum exoluerit, siue pro peccatis nostris satisfecerit, atque in hunc ipsum finem potissimùm mortuus fuerit, & sanguinem suum fuderit. Sed interim, quomodo verum sit, morte ac sanguine Christi deleta esse peccata nostra, Christumque seipsum pro peccatis nostris Deo obtulisse,

vt ſacra monumenta teſtantur, aſſequi non potuerunt. Id autem videtur omnino aſſecutus eſſe ſcriptor hic noſter, & cum maxima Dei ipſiusque Chriſti gloria, id ipſum diligenter explicaſſe & planum omnib⁹ feciſſe. Vnde totius Chriſti, officiique eius vniuerſi tanta cognitio exiſtit, quanta fortaſsis deſiderari queat. quo nihil vel ſalutarius vel iucundius homini Chriſtiano accidere poteſt. Legite igitur, o viri præſtantes, qui alios in Chriſtiana pietate inſtituendi munus ſuſcepiſtis, accuratè librum hunc; ac memineritis, non omnibus omnia data eſſe: nec diuinam veritatem, quæ meritò dici poteſt, hominum malè ſanorum culpâ, quaſi in profundo, maxima ex parte, diutiſsimè latuiſſe, tam breui temporis ſpatio, poſtquam caput attollere cœpit, totam emergere potuiſſe, & ſeſe omnibus conſpiciendam præbere. Nec ſanè id antea factum iri, credendum eſt, quàm dies Domini inſtet. quemadmodum rurſus nullo pacto eſt veriſimile, Chriſtum venturum, vt Euangelii contemptores puniat, & Mundi ſcelera vlciſcatur, cum adhuc ipſius Euangelii vera notitia paſsim non habetur, dumque homines ignorantiâ potiùs, quàm malitiâ, peccant. Ad hunc Domini diem vt parati nihilominus perpetuò ſimus, & coram Filio hominis conſiſtere queamus, annitendum nobis eſt omnibus, quicumque Chriſtiani ſumus: ſed vobis præcipuè, qui curam animarum geritis; cum non veſtri ipſorum modò, verùm etiam aliorum ſit vobis, aliquo pacto, ratio reddenda. His ſiquidem ſalu-

tarem

tarem doctrinam, id eſt, quæ illos ad veram ſolidamque pietatem ac vitæ ſanctimoniam ſectandam inſtruere ac permouere poſsit, proponere atque inculcare veſtri planè eſt officii. Atqui, vt id faciatis, certum eſt neceſſe eſſe, vt ipſi doctrinam iſtam probè teneatis. Tenere autem non poteſtis, niſi in tanta, quæ hodie viget, ſententiarum varietate eam diligentiſsimè inquiratis, & poſtquam omnia probaueritis, Apoſtoli conſilium ſecuti, id, quod bonum eſt, retineatis. Niſi rectè noueritis, cur & qua ratione nobis per Chriſtum ſit parta ſalus; vos ipſos faſſuros arbitror, ægerrimè fieri poſſe, vt ſalutarem doctrinam probè teneatis. Conteſtatur autem vobis hic liber, dum in lucem prodit, pleroſque veſtrûm iſtâ rectâ notitiâ carere; adque eam ex ipſius lectione acquirendam vos, præ cæteris omnibus, inuitat. Ne ſpernite, o viri egregii, quod vobis, animo veſtræ aliorumque ſalutis ſtudioſiſsimo, offertur. & cauete, ne prorſus inexcuſabiles vos apud Deum reddatis, ſi ignorantiam vllam in tanto Dei & patris Chriſtique myſterio affectaueritis: in quo, vt ait Paulus, ſunt omnes theſauri ſcientiæ ac ſapientiæ reconditi. Hoc caput & fundamentũ; hæc certa & vnica via totius felicitatis noſtrę. Hîc igitur, vt quàm optimè verſati atq; edocti ſitis, ante omnia ſtudete atq; curate; Deumq; orate, vt, quoniã aliquid in mea ipſius officina elaboratum, pręſertim quod vobis dignum ſit, vobiſcum communicare nõ poſſum; huiuſmodi peregregia aliunde petita opera & vobis, & Eccleſiæ vniuerſæ ſubinde poſsim impartiri. Valete.

FAVSTVS SOCINVS SENENSIS Christiano lectori S. D.

ANNVS est iam ferme vigesimus, Christiane lector, cum Basileæ commorans, quò patriâ, vt commodiùs ac tutiùs sacrarum litterarum studijs possem incumbere, mea sponte relictâ, secesseram, cœpi cum aliquot veteribus amicis meis seriò agere de ratione, qua Iesus Christus Dei filius nobis salutem æternam peperisset. Quandoquidem multò ante, id est, cum adhuc adolescens ac pæne puer essem, Lælio præcipuè Socino patruo meo monitore, cognoueram, hîc plurimùm vulgò erratum fuisse: idque non sine maxima tum Dei Christiq; ipsius obscuratione, tum verò animarum iactura: inter eos præsertim, qui sese ab Ecclesia Romana separauerant. Cognouerant ex parte hoc idem similiter ante complures annos amici isti mei; quippe qui & Lælij amici fuissent. Sed quia rem ipsam haud satis vnquam perceperant; visum est mihi ab ipsis, quibus præ cæteris istud debebam, initium facere perniciosos istos errores penitus detegendi, & veritatem, quam me, Dei beneficio, exactè nosse, persuasus eram, aperiendi. Cum igitur sæpius hac tota de re cum illis verba haberem, factum est, vt aliquoties colloquijs nostris interuenerint quidam ex ijs, qui Euangelici vocantur, non parumque, auditis quæ a me dicebantur, offensi fuerint. Qui postea priuatim me conuenientes, conati sunt mihi persuadere, vt talem doctrinam abijcerem, aut saltem alijs ne traderem. Sed quia homines erant partim illitterati, partim artis disputandi prorsus ignari; satis per se ipsi mox cognouerunt, prouinciam se suscepisse, cui vires pares non haberent. Itaque, vt alius quispiam, ad hanc rem aptior, eam susciperet, curandum putarunt. id quod etiam se facturos mihi ipsi non semel dixerunt. Quod vt commodiùs fieri posset (plurimùm enim hoc ipse cupiebam) dedi vni ex ipsis, cuius nomen erat Hieronymus Marlianus, scripto breuiter comprehensam sententiam meam de tota ratione salutis nostræ per Christum; quam aduersus quemcumque me defensurum promisi. Accidit paullo post, vt Geneuâ Basileam veniret Iohannes Baptista Rota Patauinus, iuuenis eloquens & eruditus; qui iam, ni fallor, Gallicâ linguâ, verbi diuini ministerium, sibi in agro Geneuensi demandatum, exercebat: postmodum verò, vt audire mihi sum visus, Ecclesiæ Italorum, quæ in ipsa vrbe est, Pastor euasit. Hic ad meum hospitium, inque meum cubiculum, a Marliano rogatus, quodam die, matutino tempore, venire non renuit. vbi statim cœptum est de

sententia

sententia mea inter nos disputari. Verùm, quia eo ipso die cœna Domini in Gallorum aduentitiorum Ecclesia Basileæ celebrabatur, eâque peractâ, Rotæ Geneuam reuertendum erat, disputationem in ipso ferme initio abrumpere sine vlla spe, per id tempus, ipsam repetendi coacti sumus. Quare, cum Rota maximum desiderium præ se ferret me a sententia mea retrahendi; indicatum est illi a me, Marlianum, qui aderat, quique communis noster amicus esset, habere, mea ipsius manu descriptam, ipsissimam sententiam meam; quam ab ipso sibi tradi, curare poterat: & vbi eam diligenter examinasset, si minùs veram iudicasset, illam scripto confutare. quod etiam se facturum promisit. Ego verò vicissim sum illi pollicitus, me libentissimè ipsius Refutationem lecturum, & si ea mihi persuasisset, sententiam meam palam damnaturum atque abiecturum. Abijt ille Geneuam. dumq; auidè expecto, vt ad me confutationem meæ sententiæ mittat; ecce litteræ mihi ab ipso afferuntur, quibus significat, se mirari, cur meum promissum de sententia mea ad ipsum scribendi nondum præstitissem. Obstupui, videlicet, hominis obliuionem, ne quid peius dicam. & statim ad eum rescripsi, in memoriam illi redigens, quid inter nos conuenisset, atque apertissimè denuncians, me nihil scripturum, nisi ipse prior contra meam sententiam aliquid scripsisset. Tum ille per litteras mihi significauit, quando, scilicet, videret, quæ mea mens esset, se scripto meam sententiam refutaturum, & ad me illud missurum. quod tamen numquam fecit. Dum igitur diu frustra expecto, vt Rota aliquando fidem suam liberet, nundinis vernis Francfordiensibus anni 1577 appropinquantibus, in idem hospitium, vbi ego diuersabar, diuertit Geneua veniens & Francfordiam proficiscens vir nobilis Manfredus Balbanus Lucensis amicus meus; cui comitem se adiunxerat Iacobus Couetus Parisiensis, Euangelicus, vt vocant, Minister, homo mihi tunc temporis planè ignotus. qui, cum resciuisset, me negare, Christum morte sua pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ satisfecisse, ex composito (vt quidem mihi postea affirmatum fuit) cum ipso Balbano, & quibusdam alijs, qui aderant, inter cœnandum verba quædam, nescio quo pacto, intulit de ipsa Christi satisfactione; sic futurum sperans, vt me ad disputationem eliceret, & hac ratione vel coram suis illis symmystis me erroris conuinceret, vel saltem pleniùs meam sententiam cognosceret. Nam quòd ego disputationem cum ipso detrectaturus non essem, ob id omnes planè sibi persuadebant, quòd non Ministri, sed mercatoris habitu Couetus vteretur. quasi facilè alioqui eam essem detrectaturus, si, videlicet, putassem, cum Ministro, id est, cum homine in sacris

litteris versato, mihi rem futuram. Sed errarunt omnino. Primùm enim, in disputationibus de rebus sacris, cum ego is sim, (Deus testis) qui non victoriam quæram, sed, vt veritas vincat, perpetuò curem; nihil mihi gratius accidere potest, quàm cum eo congredi, qui eruditione ac doctrina in ijs, quæ ad ipsas sacras quæstiones pertinent, plurimùm polleat. Deinde probè animaduerteram ego, antequam planè accubuissemus, hominem istum Ministrum Euangelicum esse. Is siquidem, de more, Deum ante cibi sumptionem, omnium nomine, precatus fuerat, atque, vt dici solet, mensæ benedixerat. Quare, vbi eum audiui verba illa de Christi pro peccatis nostris satisfactione dicentem, eò libentiùs, quòd, videlicet, intelligerem, mihi rem futuram cum eo, qui, quæ dicturus eram, planè percepturus esset; illico (ne si tacuißem, aut illi assentiri viderer, aut non audere cum ipso congredi, idque coram ijs, quos sciebam iamdudum cognouiße, me contrarium docere cœpisse) longè aliter, atque ipse locutus esset, me sentire dixi. Hinc cœptum est inter nos disputari. quod vbi satis diu duraßet, nec vllo modo conuenire possemus; rogauit is me, quando sibi vnà cum comitibus postridie, summo mane, proficiscendum erat, vt sententiam meam, quàm breuißimè poßem, quatenus ipsius, & aliorum sententiæ aduersaretur, in schedula mox notarem, ipsique traderem; se enim, Deo dante, illam scripto refutaturum. Itaque, cum iam a mensa surrexissemus, cubiculum meum ingreßus, statim sententiam meam, vt ille rogauerat, in schedula notaui, & ad ipsum attuli; qui iam eò, vbi cubandum illi erat, se contulerat. quo in loco, ipso id postulante, celeriter reformatum est, quod scripseram, id est, & ipsius, & mea sententia apertiùs aliquantò & distinctiùs in alia schedula est a me exposita. Quo facto, & mihi istorum verborum, quæ, ipso assentiente, meo nomine postremò scripseram, exemplo reseruato, illi verò schedulà traditâ, ei vale dixi; qui sequente die, vt constituerat, primo mane vnà cum alijs Francofurtum ad Mœnum profectus est. Vnde post paucas hebdomadas misit ad me scriptum quoddam suum breuiter atque accuratè exaratum; in quo visus sibi est satis abunde & suam sententiam confirmaße, & meam refelliße. Quo perlecto, vidi, neceße eße, si aliqua spes erat futura, vt Couetus, quanto in errore versaretur, agnosceret, copiosè admodum ipsius scriptum refellere; putauique mihi egregiam occasionem datam eße id faciendi, quod iam diu meditabar, id est, de ratione salutis nostræ per Christum plenè scribendi. Quamobrem illam lætissimus arripui. & statim vberem quandam responsionem ad hoc scriptum animo concepi; eamq́; Dei auxilio inuocato, sum aggreßus. Cumque illam iam eò perduxißem,

duxiſſem, vt ſatis eſſe videretur ad Coueti ſcriptum in eo, de quo inter nos controuerſia erat, refutandum; accidit, vt ſanitatis meæ, ope amici Medici, qui alibi commorabatur, tuendæ ac recuperandæ gratiâ, non ſolùm Baſileâ diſcedere, ſed ſtudia & ſcriptiones prorſus intermittere coactus fuerim, idq; per menſes circiter tres. Cum verò, curâ meâ iam abſolutâ, Baſileam redire cogitarem; ecce mittitur ad me Tigurum, vbi tunc eram, a Franciſco Puccio Florentino, qui per id tempus Baſileæ degebat, ſcriptum, quo conabatur reſponſionem quandam meam refellere ad decem ipſius argumenta, quæ mihi ſcripta dederat, vt probaret, contrà quàm ego ſentiebam, primum hominem creatum fuiſſe a Deo immortalem. Contigit autem præterea, vt eodem tempore peſtis Baſileæ aliquo modo vigeret. Itaque credidi, Deum velle, vt adhuc Tiguri ſubſiſterem, & Puccij ſcriptum pleniſſimè confutarem. quod etiam Deo annuente feci. Mox, peſte iam Baſileæ extinctâ, eò ſum reuerſus. ibique, repetita aduerſus Couetum ſcriptione, eam tandem abſolui. Abſolutam Iohanni Franciſco Caſtillioneo Baſileæ commoranti, amico meo, qui Coueti ſcriptum, Francfordiâ rediens, ipſius Coueti nomine, mihi tradiderat, dedi, rogans, vt curaret, hanc meam Reſponſionem ad ipſum Couetum deferri. Promiſit ille, ſe eam Geneuam miſſurum; vbi, videlicet, Couetus fratrem germanum haberet, qui id omnino curaturus eſſet. Sed tamen, quidquid huiuſce rei cauſſa fuerit, numquam ad Couetum Reſponſio mea eſt perlata, nec illi eius copia facta. id quod ex ipſius Coueti ore habuit non ita pridem amicus meus, dum Baſileæ eſſet; vbi Couetus Gallicanæ Eccleſiæ Paſtorem agebat, & fortaſſis etiamnum agit. Interim ipſa Reſponſio mea Geneuæ detenta ad manus peruenit, vt quidem audiui, ipſius Botæ, de quo antea egi; qui videbatur velle eam refutare. ſed id numquam, quod ſciam, præſtitit; ob eam cauſſam fortaſſe, quòd, quemadmodum mihi ab amico quodam ſignificatum fuit, & alibi me ſcripſiſſe ac monuiſſe memini, viſum eſt illius vrbis Paſtoribus ſatius eſſe ipſam meam Reſponſionem ſupprimere, quàm, ad eam reſpondendo, illam publicare. Verùm interea cum aliquot amicis meis & alijs pijs hominibus in varijs Europæ locis degentibus, præcipuè verò in hoc Poloniæ Regno, non tam meâ ipſius, quàm aliorum operâ, hic meus labor communicatus fuit; neque hactenus tamen vmquam, quòd ſumptus non ſuppeterent, typis excuſus; quamuis id multi expeterent, & a me precibus contenderent; niſi particula eius quædam, in qua agitur de fide in Chriſtum, qua iuſtificamur, quæ ab amico meo, me inſciente, altero ab hinc anno, typis mandata eſt ſub nomine Proſperi Dyſidæi; ſub quo, nimirum, nomine ego ipſe

 Diſputationem

Disputationem meam de loco sept. capitis epist. ad Romanos, in qua huius de Iesu Christo seruatore Disputationis fit mentio, ante multos annos edideram. Inter alios verò, ad quorum manus Responsio hæc mea ad Coueti scriptum peruenit, Elias Arcißeuius vir pius & in vinea Domini egregius operarius, idemque summus amicus meus, tandem fuit. qui non destitit, donec me ad eam recognoscendam compulit, & ita parandam, vt in lucem emitti statim poßet. Cuius rei caußâ, eam, quæ priùs vno quodammodo tractu tota fluebat, in partes, & capita diuisi atque distinxi, argumento vniuscuiusque partis & capitis breuiter indicato, vt commodior & iucundior sit huius non exigui sanè operis lectio. Et quando, non modò ipse Arcißeuius, qui hanc curam in se suscepit, sed alij plurimi id postulabant, vt publicè ederetur, ipsi libenter aßensi. Et, quod hactenus numquam feci, vt meum in hoc opere nomen apertè extaret, omnino volui. ne, scilicet, alioqui viderer non audere quædam profiteri, quæ in ipso continentur, & peregrina prorsus ac noua multis videri poterunt; cum tamen reuera non sint. Fecißem idem in Disputatione aduersus Andream Volanum ante annos sex edita; vbi potior istorum pars non leuiter attingitur. Sed mihi id tum integrum non fuit. Quamquam nihilominus paulo post non modò ab ipso Volano, sed vulgò rescitum est, illud opus eße meum. Iam Couetum ipsum haud ægrè laturum, vt suum scriptum & nomen edatur, vel ob id mihi persuadeo, quòd vir est planè eruditus, & cui gratum esse debeat, hanc sibi dari occasionem sua, si voluerit, defendendi, & quem ipse grauissimum errorem putat, acriùs profligandi. Velim autem, illum scire, me diligentißimè, in eius scripto ex autographo ipso describendo, versatum fuiße; adeò vt singularum vocum scribendarum rationem, quam in eo reperi, nihil immutare sim ausus; quamuis ea mihi sæpius non probaretur. Tantùm quia ibi vix vlla distinctio siue interpunctio apparebat; eas vbique addidi, quantum satis eße putaui, ne in legendo quis hæreret, sed verborum sensum facilè quilibet percipere poßet.

Narraui tibi, lector optime, historiam totam huius meæ scriptionis; & quæ ad eius editionem pertinent, breuiter exposui; non quidem, quòd crederem, ista tibi lectu iucunda fore: sed quòd non vnam ob caußam id facere neceße habui. Libentiùs sanè aliquid aliud, procœmij loco, huic meo operi præfixißem, & quàm hodie eorum, quæ hic à me traduntur, cognitio neceßaria sit, docuißem. Verùm spero, quemlibet pium & cordatum hominem, id per se satis agniturum. Doleo equidem, mihi neceße fuiße, ne nimis magnum volumen conficerem, quædam tantummodo attingere & indicare, quæ libenter

pleniùs tractaßem; vt sunt quæstiones de peccato originali, quod vocant, de significatione verborum Fidei, & Credendi, Iustitiæ item, & Iustificandi in vniuersa salutis nostræ materia, de diuina prædestinatione, & libero hominis arbitrio, nec non aliæ similes, quæ ad id, de quo disputabatur, non ita propriè pertinere sunt visæ, vt quædam aliæ, in quibus fortaße nimij fuiße tibi videbimur. Sed hoc ob summum ardentissimumque desiderium hanc tantam veritatem penitus patefaciendi, factum est. Tu labores hos nostros, non tui minùs, quisquis Christum colis, quàm ipsius Coueti causâ susceptos, boni consules; & quæ scripsimus, patienter atque attentè legere ac perpendere non grauaberis. Sic enim fore speramus, vt aliquem haud pœnitendum fructum hinc percipias. Quod faxit ille, in cuius manu sunt omnia, & cuius gloriæ, quantum in nobis est, amplificandæ studio, totum hoc, quidquid est, elaborauimus. Vale. Calendis Octobris. 1594.

INDEX PARTIVM, ET CAPITVM HVIVS DISPVTATIONIS.

DISPVTATIONIS DE IESV Christo Seruatore

PARS PRIMA.

DISPVTATIONIS DE IESV Christo Seruatore

PARS SECVNDA.

CAPVT

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

CAP. VII.

CAP. IIX.

CAP. IX.

CAP. X.

CAP. XI.

CAP. XII.

DISPVTATIONIS DE IESV Christo Seruatore

PARS TERTIA.

CAPVT

Errata quædam, quæ in hoc opere excudendo obrepserunt, & eorum correctiones.

Paginâ	Versu	Errata	Correctiones
3.	35.	dubitet	dubitat
15.	16.	posſit, quamuis	posſit; quamuis
32.	27.	Explicat	Explicatur
33.	21.	quòd	quod
44.	12.	Chuſan-riſatam	Chuſan-riſataim
52.	25.	proſequatur	proſequetur
55.	19.	diees	dices
57.	3.	fide	fidem
64.	33.	Chriſtum Chriſtum	Chriſtum
76.	22.	datus	data
78.	15.	reqerit	requirit
84.	*in prima annotatione marginali*		
		Loco	Locus
97.	31.	quàm	quem
100.	10.	Hiphgias	Hiphgiah
	35.	cum mori	eum mori
108.	30.	peccatis	a peccatis
117.	19.	metaphorica hæc	metaphorica, hæc
122.	3.	argumentari	te argumentari
142.	15.	redẽptione ſanguinis	redemptione, ſanguinis
156.	5.	ipſa	ipſam
163.	33.	moram	mortem
183.	9.	confirmantur	confirmatur
199.	6, & 7.	conſtaba; taut	conſtabat; aut
216.	2.	ſubſequeretur	non ſubſequeretur
226.	22, & 23.	innocentis	in nocentis
228.	3, & 4.	potisſimùm: apparet	potisſimum apparet
232.	27.	promiſerat in illis	promiſerat, in illis

233. 36.

233.	36.	℣ 21, & 32.	℣ 21, & 22.
247.	20.	tum	cum
257.	13.	vt	at
282.	20, & 21.	exter	extat
283.	26.	deflexerunt	deflexerint
300.	23.	iniusta, caussa sine	iniusta caussa siue
301.	33.	agnoscore	agnoscere
310.	5.	charitatem	charitas
	5, & 6.	deprimit	deprimitur
338.	21.	disputetis ipsam	disputetis) ipsam
348.	13.	factum (nam	factum: nam
386.	26.	aspernatur faciet	aspernetur faciat
397.	3.	iustificamur, sic	iustificamur. Sic
401.	6.	vos	nos

Leuiora alia aut etiamsimilia errata, prudens ac benignus lector per se ipse corriget atque excusabit.

DISPVTATIONIS DE IESV CHRISTO SERVATORE

PARS PRIMA.

In qua refelluntur rationes, quas Couetus, ad suam sententiam confirmandam, & Socini conuellendam, ex sacris litteris ductas afferre tentauit.

CAPVT I.

Refellitur ratio a diuina iustitia ducta; & ostenditur nullam Dei iustitiam omnino postulaße, vt peccata nostra punirentur.

SOCINVS.

TVA, meaq; sententia, de quibus inter nos controuersia est, verbis manu mea, te assentiente, scriptis, tibiq; meo nomine a me traditis continentur. Ea autem hoc modo se habent.

Communis & orthodoxa (vt asseris) sententia est, Iesum Christum ideo seruatorem nostrum esse, quia diuinæ iustitiæ, per quam peccatores damnari merebamur, pro peccatis nostris plenè satisfecerit; quæ satisfactio per fidem imputatur nobis ex dono Dei credentibus. Coueti sententia.

Ego verò censeo, & orthodoxam sententiam esse arbitror, Iesum Christum ideo seruatorem nostrum esse, quia salutis æternæ viam nobis annũtiauerit, confirmauerit, & in sua ipsius persona, cum vitæ exemplo, tum ex mortuis resurgendo, manifestè ostenderit, vitamque æternam nobis ei fidem habentibus ipse datu- Socini sententia.

rus sit. Diuinæ autem iustitiæ, per quam peccatores damnari mereremur, pro peccatis nostris neque illum satisfecisse, neque, vt satisfieret, opus fuisse, affirmo.

Pro confirmanda opinione tua, meaq; conuellenda quædam humanissimè ad me scripsisti. ad quæ omnia, quatenus opus fuerit, respondere conabor. quod vt clariùs appareat, ea hìc, vt in tuo scripto iacent, per partes apponam; & singulis partibus responsiones subiiciam. Ais igitur:

COVETVS.

Iustum esse deum nostrum, nullus sanæ mentis, vt opinor, negauerit. Deum enim esse & perfectè iustum esse, ita inter se cohærent, vt vnum absq; altero esse non possit. Et sane inter alia permulta, quæ in deo considerari debent, iustitia eius postremo loco non est. Nihilominus tamen, ne forte eum deum pro meo arbitratu iustum esse affirmare videar, quem tu, nì fallor, vis tantum misericordem esse; id quibusdam scripturæ locis confirmabo. Iustus est dominus, vt legitur Psalmo 11. Iustitias diligit, & rectum videt facies eius; & Psal. 119. in littera tsade dicitur iustus esse dominus, & rectum iudicium eius. Idem etiam passim in scripturis de Deo dictum reperitur. sed breuitati studeo.

SOCINVS.

Cum neque ego, Deum esse iustum, negem, neque in iis, quæ tu attulisti, sacrarum litterarum locis de diuina iustitia agatur, de qua disputamus (agitur enim ibi non de ea iustitia, quæ misericordiæ opponitur, sed de ea, quæ alio nomine rectitudo & æquitas appellari potest. vt inter alios interpretes explicat auctor annotationum in magnis bibliis Roberti Stephani: cui iustitiæ non misericordia, sed prauitas & iniquitas opponitur) non est ferè, quòd ad hęc verba respondeam. Tantùm dico, certè in eo te falsum fuisse, quòd credideris, me velle, Deum tantummodo misericordem esse, non etiam iustum; quemadmodum ex iis, quæ infra dicentur, apertissimè constabit. Te autem eum esse, qui (imprudens tamen) re ipsa Deum prorsus iustitiâ quoq; priues, non modò misericordiâ spolies, qua sola, vt rectè alicubi ait Iohannes Caluinus, consistit nostra omnium salus, me demonstraturum esse confido. Sed pergis:

Caluini testimonium. Inst. lib. 2. cap. 10. Sec. 2.

COVETVS.

COVETVS.

Iustitiæ autem dei nomen (vt satis intelligis) varie in scripturis sumitur; ita vt iam te meminiße oporteat, nos de ea dei iustitia agere quæ misericordiæ opponitur, & ex qua manant tremenda iudicia domini. Ea est per quam deus iniquitatem non solum odit, sed & impunitam nō relinquit. Nam sic scribitur Psal. 5. Deus es non volens impietatem, nec habitabit iuxta te malus: odisti omnes operantes iniquitatem; & perdes omnes, qui loquuntur mendacium. Hanc iustitiam cum sibi ante oculos proponit Dauid, sic loquitur Psal. 130. Si iniquitates obseruaueris, domine Domine, quis sustinebit? Ex hac iustitia fluxit sententia illa domini ad primum parentem verba facientis: Qua die de fructu arboris scientiæ boni & mali comederis, moriendo morieris, Gen. 2.

SOCINVS.

Antequam cætera, quæ hinc deducis, aggrediamur, & ipsa tua verba diligentiùs expendamus, considerandum censeo, hanc ipsam Dei iustitiam, quæ misericordiæ opponitur, de qua nos agere, vt iam videre potuisti, probè memini, duplicem esse: non secus atque misericordia duplex statui potest. Hęc autem distinctio ex iisdem testimoniis, quæ tu ex Psalmis protulisti, apertè colligitur. In psalmo enim 5. de ea iustitia loquitur Dauid, qua is iniquos, & impios, hoc est, illos, qui in malitia perseuerant, & qui suorum scelerum pœnitentiâ non ducuntur, neque ad ipsum Deum, eiusq; opem atque misericordiam verè confugiunt, punit & perdit. In Psalmo autem 130. de ea diuina iustitia manifestè agitur, non qua Deus impios & pœnitere nescios punit, sed qua, si vellet, neque illi ipsi, quos pro sua benignitate iustos iudicat, ante eius faciem consistere possent. Vtrumque ex eorundem psalmorum verbis, quæ statim subiiciuntur, satis patet. In priore enim mox subiungit Dauid, *Ego autem in multitudine misericordiæ tuæ introibo in domum tuam.* Ac si diceret, Ego autem, qui ex istorum numero non sum, sed te colo, & reuereor, non perdar abs te; sed ope tua a tot tantisq; malis, quibus nunc premor, tandem liberabor. Pergit enim, *Adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.* Ecce, se Dei timore præditum & esse, & fore asserit. quare non mirum est, si de Dei erga se misericordia non dubitet. Alioqui si impius, & scelestus fuisset, & quales tacitè innuit superioribus a te allatis verbis,

Iustitia Dei, quæ misericordiæ opponitur, duplex.

fuisse inimicos suos, seipsum ipsemet perditum omnino a Deo iri prædixisset. Dixerat enim, Deum eiusmodi homines prorsus abominari, atque exitio deuouere. Ne quis tamen putaret, illi diuinâ misericordiâ opus non fuisse, & dignitate sanctimoniæ vitæ suæ se liberationem consecuturum credidisse: ea verba apposuit, *in multitudine misericordiæ tuæ*. quod idem est, ac si dixisset, Non sum quidem ex istorum numero. sed non propterea, si me perdere velles, non posses: & quidem iurè, seclusâ misericordiâ tuâ; quam pro sola ac pura tua benignitate iis impertire decreuisti, qui, licèt peccatores fuerint aliquando, & adhuc quandoque labantur: non tamen peccatis ampliùs delectantur; sed in lege tua dies noctesq; meditantur: sed custodiunt testimonia tua: sed toto corde te quærunt. quales descripti sunt Psal. 1, & 119. in littera Aleph, & mille aliis in locis. In altero autem Psal. post verba a te citata statim subiicitur, *Quia apud te propitiatio est, &c.* Ex quibus verbis satis constat id, quod etiam ex præcedentibus non obscurè intelligi poterat, Deum posse quidem, nolle autem, pro sua misericordia, vt plurimùm, ea iustitia vti, de qua ibi verba fiunt: alioquin ipsos quoque pios, quos ille & tuetur & fouet, perditum iri.

Ex his, vt dixi, duplicem esse Dei iustitiam liquidò apparet: Vnam, qua perpetuò vtitur, dum scelestos & contumaces, ac perditæ spei homines plectit, atque exterminat: Alteram, qua peccatores nonnunquam, neque contumaces, neque omnino desperatos, eorum pœnitentiâ non expectatâ, ex sua lege punit: vel etiam, si velit, quamquam resipiscentes (promissione misericordiæ suæ, qua se volens nobis quodammodo deuinxit, exclusa) punire potest. Vnde, vt diximus, etiam duplex Dei misericordia apparet: Vna videlicet, qua resipiscentibus, vt ipsius promissa ferunt, omnia scelera condonat, & salutem, vitamq; largitur: Altera, qua planè homines præuenit, & peccatis adhuc immersos ad se vocat & allicit: & gratuitò ne cogitantibus quidem delictorum veniam, & salutem offert. Illa perpetuò vtitur: hac verò tum demum, cum sibi libuerit. Hæc ita se habere, præter duos illos Psalmorum locos a te prolatos, confirmant vniuersæ sacræ litteræ; ex quibus aliqua tantummodo testimonia, quæ magis aperta videntur, & mihi nunc in mentem veniunt, decerpsisse sat fuerit.

Misericordia Dei duplex.

De priore diuina iustitia, atque huic opposita misericordia, & quòd

Iustitia, & misericordia, qua Deus perpetuò vtitur.

quòd perpetuò illa Deus vtatur, loquitur ipsemet Dominus, de seipso in tertia persona verba faciens, Exodi cap. 34. ℣ 7. Vbi, postquam se impensè misericordem esse, peccataq; condonare, professus est, ait, *Quiq; absoluendo non absoluat.* quæ eadem verba a Mose ipsi Domino quodammodo in memoriam rediguntur. Num. cap. 14. ℣ 18. Ea autem, vt ex loco ipso intelligi potest, nihil aliud significare videntur, quàm Dominum propensissimum quidem esse ad misericordiam, & ad delicta hominibus condonanda: sed, tamen eos non absoluere, qui nocentes & rebelles esse pergunt, neque resipiscunt; quemadmodum suprà dictus in magnis Roberti Stephani bibliis annotationum auctor, aliis & antiquioribus, & recentioribus interpretibus consentientibus, ea interpretatur. Idem habes apud prophetam Nahum. cap. 1. ℣ 30. Quamquam sunt, qui locutionem istam, quæ alibi quoque extat, multò aliter ex Hebræo vertendam & accipiendam docent. In hanc eandem sententiam loquitur Paulus ad Romanos cap. 2. ℣ 5. dum ait, *Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei; qui reddet vnicuique secundum opera eius: ijs quidem, qui secundum patientiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam: ijs autem, qui sunt ex contentione & qui non acquiescunt veritati, obediunt autem iniquitati, ira & indignatio, &c.* Idipsum apertè docet Dominus Iesus, cum sæpe alibi, tum maximè Luc. cap. 13. ℣ 2. Ait enim: *Putatis, quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non, dico vobis. sed, nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis.* Idem statim repetit, de iis decem & octo, super quos ceciderat turris in Siloe, verba faciens. Ex quibus Christi verbis satis constare potest, & in malitia obstinatos a Deo perdi, & resipiscentes seruari.

Iustitia, & misericordia, qua Deus non perpetuò vtitur.

De altera verò illa diuina iustitia, eiq; opposita misericordia, quibus Deus perpetuò non vtatur, sed cum sibi visum fuerit, manifesta sunt ipsius verba, quæ Mosi dixit Exodi 33. ℣ 20: *Miserebor cuius miserebor, & visceribus commouebor, super quem visceribus commouebor.* quæ verba repetit, & quodammodo interpretatur Paulus ad Rom. 9. ℣ 15. addens, *Ergo, cuius vult, miseretur, &, quem vult, indurat.* Idem Paulus vtramque apertè explicat cap. 2. ad Ephesios, in initio: dum illos, non minùs licèt, quàm cæteri, verè propter eorum peccata iræ diuinæ obnoxios, diuinâ misericordiâ serua-

tos esse affirmat. quod etiam, ad Titum scribens, cap. 3. ℣ 3. diuinè, vt omnia, his verbis exposuit. *Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, seruientes desiderijs & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam, saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis* (vel potius, *& renouationem*) *Spiritus sancti; quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum. vt iustificati gratiâ ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.* Ex his verbis perspicuum est, eos, qui per Dei gratiam fidem in Christum adipiscuntur, non minùs, quàm cæteros, iurè potuisse a Deo propter ipsorum peccata æternæ morti mancipatos relinqui: illius tamen benignitate seruatos fuisse. Plura testimonia huiusce veritatis proferrem. sed, vt dixi, hæc pauca satis fuerint; præsertim cum infrà nonnulla hac eadem de re dicenda sint.

Iustitiam Dei, quæ misericordiæ opponitur, non posse vnà cum misericordia eodem tẽpore in eodem subiecto perfectè exerceri.

Animaduertendum præterea videtur, neutram ex his iustitiis Dei, quæ misericordiæ opponuntur, posse vnà cum misericordia, cui opponitur, verè & perfectè in eodem subiecto (vt loquuntur) eodem tempore exerceri. Nam præterquam quòd, si id fieri posset, non propriè opposita dicerentur: id præterea manifestum fit hoc pacto. Etenim, quod ad priorem, quam exposui, iustitiam, prioremq; misericordiam attinet, cum contraria requirant subiecta, nempe iustitia hominem peccatorem non resipiscentem, misericordia verò resipiscentem: cum etiam contraria effecta pariant, iustitia enim punit, ac perdit, misericordia parcit, ac seruat; nulli dubium esse potest, simul vtramque in eodem subiecto exerceri non posse. Quod verò attinet ad posteriores, quamquam vtraque circa idem subiectum versatur: cum tamen earum effecta non minùs, quàm priorum, inuicem prorsus repugnent: simul eodem tempore consistere nequeunt. Hæc enim homini, licèt peccatori, salutem offert, & gratiam largitur. illa vel perdit, vel suæ perditioni prorsus eum relinquit. Hac de suo iure multum dimittit Deus. illa ius suum planè retinet. Quare, vt infrà clariùs patebit, omnino hallucinari videntur ii (quamuis in eo commento sibi valde placeant) qui, in salute nobis per Christum parta, diuinam iustitiam, quæ misericordiæ opponitur, vnà cum ipsa misericordia simul eodem tempore perfectè coniunctam fuisse, affirmant.

Notabile misericordiam Dei cum iustitia [potestate] in salute nobis p Christum parta simul eodem tempore coniungi non posse.

Hæc de

Hæc de diuina iustitia, quæ misericordiæ opponitur, differere libuit, non solùm vt via ad ea examinanda, quæ deinceps scribis, sterneretur: sed etiam, vt videres, num ego Deum eandem ipsam iustitiam non exercere credam, quam scio te intellexisse, cum, me Deum misericordem tantùm esse velle, opinari te dicebas; quamuis eo loco de iustitia Dei indistinctè verba faceres, & testimonia, quæ ibi deinde protulisti, vt suprà ostensum est, non de hac iustitia, sed de rectitudine & æquitate diuina loquantur. quam non solùm a Deo exerceri, sed in omnibus operibus eius perpetuò elucere, vel saltem inesse, constanter affirmo. Accedit huc, quòd nolui te suspicari posse, me disputationem hac in parte tecum subterfugere vllo modo voluisse. Et idcirco, quemadmodum etiam, coram tecum hac eadem de re disputans, feci, humano, seu potiùs vulgari, more loquens, iustitiam hanc diuinam, quæ misericordiæ ipsius Dei opponatur, dari sum fassus. cum tamen me vnico verbo hac disputatione exsoluere possem: si dicerem, in sacris litteris nullius diuinæ iustitiæ mentionem fieri, quæ ita appelletur, quatenus misericordiæ opponatur. Id quod, cum non modò verissimum sit, verùm etiam non paruam lucem toti rei sit allaturum, paucis explicare operæ pretium esse duxi.

Dei rectitudo & æquitas in omnibus eius operibus inest.

Dico igitur, Iustitiæ nomen, cum ad Deum refertur, vt ego quidem arbitror, in diuinis litteris numquam opponi misericordiæ: sed (omissis alijs huius verbi significationibus, quas tamen ab ea, quam statim dicam, omnes aliqua ratione deduci crediderim) præcipuè, & plerumque rectitudinem & æquitatem significare. Ea verò res, quæ, ad Deum relata, misericordiæ opponitur, non iustitia appellatur a sacris scriptoribus; sed vel seueritas, vel ira, vel indignatio, vel furor, vel vindicta, vel simili alio quopiam nomine nuncupatur. Quin etiam, quod attinet ad priorem misericordiam illam Dei a me suprà expositam, non minùs iustus in exercenda misericordia, quàm in vlciscendis iniurijs Deus esse dicitur. Æquum enim est, & ideo iustum, Deum sua promissa seruare, & resipiscentes peccatores gratiâ, ac benignitate prosequi. Quocirca Paulus non veritus est dicere, a Domino, tamquam a iusto iudice, datum iri sibi iustitiæ coronam, eò quòd bonum certamen certasset, cursum consummasset, fidem seruasset: neque solùm sibi sed etiam omnibus, qui diligũt aduentum eius, 2. ad Tim. 4. ℣ 8.

Iustitiæ Dei nomen in sacris litteris misericordiæ non opponi.

Quibus nominibus in scriptura id appelletur, quod Dei misericordiæ opponitur

Iustus dicitur Deus in exercenda misericordia.

4. ℣ 8. & 2. ad Thess. 1. ℣ 5, 6, 7. documentum iusti iudicij Dei esse dicit, quòd, qui pro regno Dei mala patiuntur, ipso digni habeantur: & iustum esse apud Deum, vt, qui nunc affliguntur, relaxationem habeant, cum Dominus Iesus de cælo patefiet. Auctor etiam ad Hebræos inquit suæ epistolæ cap. 6. ℣ 10. Deum iniustum non esse, vt obliuiscatur operis eorum, & dilectionis, quam ostenderant in nomine eius, & ostendebant adhuc, sanctis ministrando. Hinc est, quòd Dauid psal. 7. ℣ 9. orat Deum, vt iudicetur ab illo secundum iustitiam suam. Immo hinc est, quòd idem Dauid Deum precatur his verbis, *Iudica me secundum iustitiam tuam*, Psal. 35. ℣ 24. Hinc est, vt vno verbo dicam, quòd tam sæpe, tam apertè, Deum iudicare, seu iudicaturum esse, scriptum est, secundum vniuscuiusque opera. Vbi enim Deus iudicat, ibi eius iustitia vt sit, necesse est. Iam misericordia, quæ a me secundo loco posita fuit, & pura ac simplex Dei benignitas est, nullis promissionibus alligata, tantum abest, vt iusta non sit, vt iustitiæ nomine in sacris litteris insigniri meruerit; si modò iis credendum est, qui hebraicæ linguæ peritissimi non pauca sacræ scripturæ loca, in quibus diuinæ iustitiæ fit mentio, in hanc sententiam acceperunt, atque explanauerunt: & nominatim locum illum Psal. 40. *Annunciaui iustitiam in cœtu multo*. vbi Dei bonitatem, eiusq; beneficia intelligi debere, dixerunt. Atqui apertissimus videtur locus ille 1. Sam. 12. ℣ 7. *Vt disceptem vobiscum coram Iehoua de omnibus iustitijs Iehouæ, quas fecit vobiscum, & cum patribus vestris*. Vbi vetus interpres, sensum potiùs, quàm verba, respiciens, pro Iustitijs Misericordijs reposuit. Nec minùs apertus est locus ille, Psal. 112. ℣ 9. *Dispersit, dedit pauperibus iustitia eius manet in sæculum*; præsertim, si animaduertatur, ad quid probandum, cum Paulus attulerit, 2. Cor. 9. ℣ 9. Quid autem diuinæ naturæ conuenientius, & propterea æquius, ac iustius, quàm humanum genus miserum atque despectum, immeritum licèt, beneficijs afficere, & gloriæ suæ participatione donare?

Fran. Vatab. Ioh. Forst. VVolf. Musc.

Iustitia misericordiæ opposita non est Dei proprietas.

Postremò notandum est, cum iustitia, quatenus misericordiæ opponitur, verè, vt dictum est, iustitia non sit, neque eo nomine in sacris litteris decoretur, sed potiùs seueritas, & vindicta dici debeat: eam in Deo verè non residere, nec Dei esse qualitatem, seu mauis, proprietatem aliquam, sed tantummodo effectum voluntatis eius.

tatis eius. Ea enim iustitia, quæ in Deo verè residet, & qualitas seu proprietas eius est, adeò vt nihil ab eo fiat, quod eius sit expers, illa est, quæ, vt dixi, hac appellatione in diuinis monimentis innuitur, & rectitudo atque æquitas alio nomine dici potest. Nam tametsi suprà dixi, quamdam iustitiam esse misericordiæ oppositam, qua Deus perpetuò vtatur; animaduertendum est tamen, Deum perpetuò quidem ea vti: verùm non quatenus misericordiæ opponitur, neque per se: sed, vt dicitur, ex accidente; quatenus, scilicet, veræ iustitiæ, hoc est, rectitudini & æquitati debita est ac consentanea. Neque enim ideo punit Deus perpetuò peccatores non resipiscentes, quia proprium sit eius punire eos, qui peccant (hoc namque illud est, quod verè misericordiæ opponitur, quæ per se nihil aliud est, quàm peccantibus veniam dare, nulla pœnitentiæ vel contumaciæ ratione habita) sed quia non resipiscentibus veniam non concedere, id demum naturæ diuinæ, & decretis eius, & propterea rectitudini & æquitati debitum est ac consentaneum. Eadem ferme consideratio locum habet in ipsa quoque misericordia, quatenus seueritati opposita est, atque vindictæ, vt scilicet Dei proprietas non sit, sed effectus tantùm volũtatis eius.

Quid sit iustitia, quæ misericordiæ opponitur; quid item misericordia.

Misericordia iustitiæ opposita Dei proprietas statui nequit.

Sed iam temp⁹ est, vt verba tua accuratiùs examinemus. Quod igitur ais, Deum iniquitatem impunitam non relinquere: hoc quidem verum est, idq; perpetuò, si veram iniquitatem, hoc est, obstinatam hominis malitiam, eiusq; perseuerantiam & perpetuam delectationem in malis perpetrandis intelligis. sed si de ea iniquitate, in qua quis non persistat, verba facis: id a veritate quàm longissimè abhorret; præsertim si de ea punitione loqueris, qua Deus, summo iure agens, in delicta hominum vindicare potest. Id quod manifestum, vt suprà expositum est, faciunt ipsa duo sacrarum litterarum loca a te allata: præsertim verò posterior locus, Psal. nimirum 130. *Si iniquitates obseruaueris, &c.* Vnde apertè colligitur, Deum sæpe, immo plerumque summo iure nobiscum non agere. Et sanè mirari satis non potui, te hominem acutum ad confirmandam opinionem tuam eum locum attulisse, quo haud scio, an in vniuersa sacra scriptura, in qua tamen sexcenta sunt eiusmodi testimonia, nullus alius aptior & validior ad eam conuellendam reperiri possit. Quod autem addis, Ex ea iustitia, quæ mise-

Deus plerumque summo iure nobiscum non agit.

ricordiæ opponitur, & cuius tu putas numquam in hominibus iudicãdis a Deo rationem non haberi, fluxisse sententiam illam Domini Adamum alloquentis, *Qua die de fructu arboris scientiæ boni, & mali comederis, moriendo morieris*: cum a me ostensum fuerit, eiusmodi iustitiam verè in Deo non residere, neque propriè Dei qualitatem dici posse, quatenus scilicet misericordiæ opponitur, sed tantummodo effectum voluntatis eius: nihil ex ea fluere potuit. Quod verum esse deprehendetur, si consideremus, potuisse Deum præceptum illud homini tradere, neque tamen pœnam mortis, si illud non seruasset, addere: immo ne pœnam quidem vllam. Potest enim Deus, præsertim cum ipse omnium sit dominus, de suo iure, quantum velit, dimittere. Verùm, quæ istinc deriues, audiamus.

Deus potest de suo iure, quantum velit, dimittere.

COVETVS.

Accidit autem astutia diaboli & hominis superbia, vt de vetito fructu arboris scientiæ boni & mali comederint primi parentes; vt legitur Gen. 3. Vnde sic verè concludere licet: Ex iustitiæ Dei edicto morti adiudicantur primi parentes, si de fructu arboris scientiæ boni & mali comederint. Atqui de isto fructu comederunt. Sequitur igitur, illos morti mancipatos esse. Sic dei iudicio hoc debemus, vt, quia peccauimus, morte moriamur. est enim mors stipendium peccati, Romanorum sexto. Mors, inquam, tum prima quæ animam a corpore separat; tum vel maxime secunda quæ corpus & animam, resurrectione interueniente, rursus coniuncta in æterni ignis gehennam detrudit. Ac ne forsitan existimes, damnationem istam valere tantum aduersus primos parentes, non autem ad nos, qui posteri eorum sumus, pertinere, Tibi sunt hæc in memoriam reuocanda, vbicunque peccatum inuenitur, ibi etiam mortem dominari. Dicebat autem Dauid de seipso, quod quilibet nostrum agnoscere debet: In iniquitate conceptus sum, & in peccatis calefecit me mater mea. Idcirco dicebat Paulus eph. 2. nos natura iræ filios esse. Et præterea Rom. 5. Mors ob peccatum ita in quosuis imperium obtinere legitur, vt ij etiam, qui non peccarunt ad similitudinem transgreßionis Adam, eius imperio non eximantur.

SOCINVS.

Morti æternæ omnes, propter peccatum, sunt obnoxii, non necessariò, sed ex libera Dei voluntate.

Fateor, non primos parentes tantùm, sed vniuersum etiam humanum genus, propter peccatum, morti, & quidem æternæ, obnoxium esse. Verùm id, non ex aliqua Dei iustitia necessariò fluxit, sed ex eius libera voluntate. Quocirca, quemadmodum potuisset Deus,

tuisset Deus, & quidem iurè, homines, licèt peccantes, morti æternæ non mancipare: sic, postquam eos illi morti edicto suo mancipauit, ex illius imperio iterum eximere, & quidem iurè, sua sola voluntate potest. Sed addis.

COVETVS.

Iamvero constat, nos, qui cum Dauide ex electis sumus, a morte secunda, quæ vere mors est (prima enim nihil aliud est nobis, quam transitus ad vitam) ita liberatos esse, vt iam damnatio æterna ad nos non pertineat. Et (vt facile mihi persuadeo) Tu, si te ex electorum numero esse firma fide credis, non dubitas, quin tandem saluus euadas: & si in teipso, vt & cæteri electi, multorum peccatorum sis reus. Quo fit, vt (meo quidem iudicio) non immerito quis quærat, cum peccatores simus, idq; agnoscamus, iustitia autem Dei peccatores morte æterna plectendos esse censeat, qui fieri possit, vt ad vitam æternam, nō autem ad mortem æternam transeamus. Et hæc quidem quæstio eiusmodi est, vt solutione sui Orthodoxam esse nostram de Christo seruatore sententiam, Tuam vero de eo opinionem a Veritate Euangelica prorsus alienam esse, manifestißime demonstret.

SOCINVS.

Vtra sententia orthodoxa, vtra a veritate euangelica prorsus aliena sit, postea videbimus. Interim, quod dicis, iustitiam Dei peccatores æterna morte plectendos censere, cum certum sit, te peccatorum nomine, omnes peccatum aliquod perpetrantes intelligere: id (tua pace dictum velim) planè falsum est. Diuina enim iustitia, vt suprà demonstratum fuit, & infrà iterum diuinis testimoniis comprobabitur, eos, quos perpetrati peccati pœnitet, & qui ad Deum, quem offenderunt, toto pectore conuertuntur, propter ipsius Dei decretum hac de re promulgatum, non solùm non censet æterna morte plectendos esse, sed æterna vita donat, & tamquam præmio afficit, atque ornat. Quòd si ante diuini decreti promulgationem tua verba intelligi debere dicas: iam a me probatum fuit, quòd peccantes homines æternæ morti sunt addicti, id non ex aliqua diuina iustitia necessariò manasse, sed a libera Dei voluntate ortum duxisse, & ab ea prorsus pendere. Iustitia diuina verè pœnitentes vitâ æternâ donat

CAPVT II.

Ratione liberationis ab æterna morte, ac salutis nostræ per Christum breuiter exposita, ostenditur, Christum, seruatorem nostrum vel ob id meritò dici, quòd

ci, quòd salutis æternæ viam nobis annunciauerit; ijs refutatis, quæ in contrarium Aduersarius attulerat.

At conclusionem tuorum verborum videamus.

COVETVS.

Quærenti enim qui fiat, vt mortem æternam meriti nihilominus ad vitam æternam perueniamus, præsertim cum iustitia dei eam potentiam sibi adiunctam habeat, quæ quicquid illa iubet, nullo negotio exequatur, Respondemus id fieri, quod Iesum Christum seruatorem habeamus. Pro seruatore enim eum agnoscimus edocti a spiritu sancto, qui, per Angelum loquens, dixit, illum vocatum iri Iesum, quod populum suum seruaturus esset a peccatis ipsius, Mathæi primo. Et quidem cum tu eum etiam seruatorem appellas, videris nobiscum consentire. Sed non satis est Christum seruatorem dicere, nisi etiam qua ratione quo'ue modo sit seruator noster, intelligamus, credamus, & confiteamur. Ac in eo mihi videris aut Euangelica & apostolica scripta non legisse, aut lecta non intellexisse, aut eorum lectorum & intellectorum non meminisse, cum dicis & scribis, Christum nec pro nobis satisfecisse iustitiæ dei, per quam peccatores damnari merebamur, nec etiam opus fuisse, vt pro nobis peccatoribus diuinæ isti iustitiæ satisfaceret. Immo in eo vis Christum seruatorem nostrum dici, quod salutis æternæ viam nobis annunciauerit, confirmauerit, & in sui ipsius persona, cum exemplo, tum ex mortuis resurgendo, manifeste ostenderit, vitamque æternam nobis ei fidem habentibus ipse daturus sit. Quare, vt tibi ad ista respondeam, Primum quæ affirmas, habita ratione conclusionis tuæ, deo adiuuante, refutabo; deinde quod negas, eodem adiutore, euidentissimis sacræ scripturæ locis verissimum esse confirmabo. futurumq; spero, vt, si is es, quem te esse profiteris, qui scilicet tantum ex dei verbo sapere cupias, facile resipiscas: & abiectis vanis istis commentis, de Christo vt seruatore rectiùs sentias, loquaris, & scribas.

Socini sententia cur Christus servator noster dicatur

SOCINVS.

Etsi, quod attinet ad disputationem nostram, cum nihil in hisce verbis probare coneris, sed tantùm te probaturum dicas, possum, illis omissis, ad ea, quæ sequuntur, examinanda accedere; visum est tamen quædam, quæ in eis sunt, silentio prorsus non præterire. Vt igitur tu ipse apertè confiteris, non ea quæstio nostra est, vtrùm Christus seruator noster sit. id enim innumerabilibus prope diuinarum litterarum locis scriptum est. Sed illud quærimus, quam ob causam seruator meritò dictus fuerit. Quamquam autem ego

autem ego (est Deo gratia) Christum seruatorem nostrum esse agnosco; non tamen rectè omnino, & vt verè fieri oportuit, te ad quæstionem a te ipso positam respondisse crediderim; quamuis responsum tuum sustineri posse non negem. Quærente enim aliquo, quî fiat, vt, mortem æternam meriti, nihilominus ad vitam æternam perueniamus: non est germanum responsum, Quia Christum seruatorem habemus: sed, Quia supplicium mortis æternæ a Deo, cuius libera voluntate atq; decreto eam meriti fueramus, nobis pro ineffabili ipsius bonitate condonatum fuit, atque eius loco datum vitæ æternæ præmium; dummodo resipiscamus, & abnegata omni impietate, vitæ innocentiæ ac sanctimoniæ deinceps studeamus. Quòd si, qua ratione istud nobis innotuerit, quæratur, cum neque Deum videamus vnquam, neque audiamus loquentem, quis'ue nobis tantæ diuinæ liberalitatis non dubiam fidem fecerit: Respondendum est, Iesum Christum eius carissimum filium, qui in sinu patris est, nobis id enarrasse, & multis modis cõfirmasse: quin, seipsum nobis eam æternam vitam daturum, manifestè probasse. Quocirca, cum ad salutem tantam adipiscendam, præter Dei voluntatem, fides, atque obedientia nostra omnino requireretur: iamq; nihil aliud, nisi, vt nos Deo crederemus, eiq; obediremus, efficiendum restaret; certè is, qui fidei & obedientiæ nostræ auctor & effector fuit, & præterea eius salutis nobis largiendæ auctoritatem, & plenissimam potestatem est consequutus, noster seruator & est, & a nobis meritò agnoscitur & prædicatur. Verùm, quoniam hac de re mox latiùs videbimus, non est, quòd nunc in ea longiùs immorer.

Mortem æternam meriti, cur ad vitam æternam perueniamus.

Tit. 2. 11.

Ioh. 1. 18.

Seruator noster cur Christus meritò dicatur.

Quod scribis, me negare, Christum pro nobis iustitiæ diuinæ, per quam peccatores damnari merebamur, satisfecisse: meminisse poteras, me non Merebamur, sed Mereremur voluisse in sententia mea explicanda scribere. Id autem quare a me factum fuerit, & tunc potuisti, & nunc clariùs perspicere potes: cum non a diuina aliqua iustitia necessariò damnationem nostram originem traxisse, sed, a libera Dei voluntate emanasse, contendam. Quod verò ais, te, habita ratione conclusionis meæ, ea, quæ affirmo, refutaturum; vide, ne studium conclusionem meam refutandi te ad ea neganda imprudentem traxerit, quæ nulla ratione negari poterant;

rant; quemadmodum, Deo bene iuuante, me demõstraturum confido. Iam quod scribis, te sperare, vt vana commenta abiiciam: animaduertere debueras, me nihil comminisci, sed aliorum commenta respuere: neque me, si mea opinione falsus essem, vt noua quædam comminiscentem, sed solùm, vt ea, quæ vera essent, non credentem, damnari posse. Exemplum esto in iis, in quibus nobis cum Pontificiis non conuenit. Quis enim, dum eorum ignem purgatorium, auricularem (quam vocant) confessionem, mortuorum inuocationem, & similia negamus: aliquid nos comminisci dicere audeat: ac non potiùs, ipsos hæc omnia commentos fuisse, demõstrare velle, etiamsi maximè nostra opinione deciperemur?

Cætera, quæ, antequam totam rem diligenter perspexeris, de me vel opinari te dicis, vel affirmas, prudens prætereo. Iam enim, quantum in eo fallaris, manifestum facere accingor. Sed priùs, quæ sequuntur, verba tua subiiciamus.

COVETVS.

Vt igitur ad rem veniam: Ecce tu Christum affirmas ideo seruatorem nostrum eße, quia viam salutis nobis annunciauerit & confirmauerit. Et quid quæso hisce verbis aßeris, nisi ex consequenti etiam prophetas & apostolos ideo seruatores nostros eße, quod nobis viam salutis prædicando annunciauerint, multisque miraculis confirmauerint? Via enim salutis nulla alia est, præter Iesum Christum; vt testatur ipsemet, Iohannis 14. Prophetas autem Christum salutis viam annunciaße, an inficiaberis? Omitto, vt id probem, conciones integras quæ de Christo meßia venturo in scriptis propheticis reperiuntur. Hoc tantum dicam, quod Lucæ 24. capite legitur, exposuiße ipsummet Christum ea, quæ de se in lege, psalmis, & prophetis scripta erant. Quid autem de apostolis dicemus, quorum conciones & epistolæ nihil aliud proponunt nobis, quam Christum veram & vnicam salutis æternæ viam. Neque enim volebat Paulus aliud scire, ac nec per consequens docere, quam vnum Christum eundemque crucifixum 1. cor. 2. Et certe inquit. 1. Cor. 1. Nos prædicamus Iesum crucifixum. Ipsa etiam ancilla, pithonis spiritum habens, hoc intellexit, cum diceret de apostolis, Act. 16. Isti homines serui sunt dei illius summi, qui annunciant nobis viam salutis. Quod autem attinet ad miracula, quibus & prophetæ, & apostoli doctrinam, quam de via salutis annunciauerant, confirmarunt: An non nosti, quid Moses in deserto, quid Elias, & Eliseus, quid Iohannes, Petrus, & Paulus fecerint? An te latet, maris

latet, maris aquas diuisiße, Exo. 14. aquam pluuiam de cælo attraxiße, 1. Reg. 18. Ignem de cælo in tiranni satellites excitaße. 2. Reg. 1. claudum sanaße Act. 3. mortuos etiam in vitam reuocaße. 2. Reg. 4. & Act. 20? Si ideo igitur Seruator noster agnosceretur Christus, quod nobis viam salutis annunciauerit & confirmauerit, vt fert opinio tua, nunquid prophetæ, & Apostoli, qui iddem fecerunt, etiam pro seruatoribus agnoscendi eßent? Atqui hoc absurdum est. Ergo absurdum & illud.

SOCINVS.

Priùsquam ad argumenta tua refellenda me conuerto, id tibi in memoriam redigere volui, Iesum Christum (tua etiam opinione retenta) duplici ratione Seruatorem nostrum dici posse, dum adhuc sumus in hoc mundo: Vel, quia re ipsa effecerit, vt nos, salutis viam ingressi simus: Vel, quia per ipsum non steterit, quominus eam ingressi fuerimus, & ea, quæ nostri caussa fecit, nobis salutis viam abunde patefecerint. Nam si ea, quæ propter nos fecit, talia sunt, vt inde nobis salus consequi possit, quamuis effectus in nobis non sequatur: cum id nostrâ culpâ eueniat, non tamen etiam eo casu Seruatoris nostri nomine potest vllo pacto priuari. Hinc enim Christus indistinctè Seruator mundi dicitur, Ioh. 4. ℣ 42, & 1. Ioh. 4. ℣ 14. quamuis mundi magna pars salutem ab ipso allatam aspernetur; vt ipsemet testatur, Ioh. 3. ℣ 29. Quare concludere possumus, quicumque seruator dici potest alicuius, " quia is, propterea quòd ipsi auscultauerit, salutem consecuturus " sit, eundem eiusdem seruatorem dici potuisse, etiamsi salutis viam " sibi ab ipso oblatam is respuisset.

Christus seruator noster, dum adhuc in hoc mundo sumus, duplici ratione dicitur.

His ita constitutis, dico, nulli dubium esse posse, quin is, qui salutis viam alicui annunciat, eius seruator dici possit; cum videamus, in sacris litteris, eos aliquem seruare scriptum esse, qui, quod ad ipsos attinet, nihil aliud verè agunt, nisi quòd salutis viam illi annunciant. Paulus enim ad Rom. cap. 11. ℣ 14. ita scribit: *Si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & seruem aliquos ex illis.* & priore ad Cor. cap. 9. ℣ 22. *Omnibus factus sum omnia, vt omnino aliquos seruem.* Ad Timoth. autem epistolâ 1. cap. 4. ad finem: *Attende tibi ipsi, & doctrinæ. persiste in his. Hoc enim faciens, & teipsum seruabis, & eos, qui te audiunt.* Iacobus quoque ad finem epistolæ suæ sic scriptum reliquit: *Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, seruabit animam a morte.*

Seruator alicuius is dici potest, qui salutem illi annunciat.

a morte, & operiet multitudinem peccatorum. A coniugatis igitur ducto argumento, satis patet, eos, qui salutis viam annunciant, & si nihil aliud verè agant (quales, vt dixi, erant ii, de quibus in his locis verba fiunt) cum seruare dicantur, seruatores etiam dici posse.

Seruatoris nomen cur prophetis, & apostolis tributũ non fuerit: cum tamen is qui salutis viam annũciat, seruator dici posit.

Quòd si quæras, cur tamen neque prophetæ, neque apostoli hoc nomine in sanctis litteris fuerint decorati. Primùm, quod ad prophetas attinet, non est, cur mireris. illi enim salutis æternæ, de qua loquimur, viam non annunciarunt; vel te ipso teste, qui, Christum vnicam salutis æternæ viam esse, confiteris. Neque enim, quamuis id tu constanter affirmes, ipsi Christum annunciarunt: sed tantummodo venturum prædixerunt. Christum sanè venturum prædicere, non est ipsum annunciare; cum annunciatio rei præsentis sit, & ad eum pertinentis, cui annunciatur. Iam quæ prophetæ de Christo prædixerunt, futurum tempus omnino respexisse, nec ad eos, qui tunc præsentes erant, pertinere potuisse, sed ad futuros tantùm tempore ipsius Christi, & cæteros post aduentum eius: hæc omnia (inquam) apertè colliguntur ex verbis prioris epistolæ Petri cap. 1. ✠ 10. quæ ita se habent: *De qua salute* (animarum) *exquisierunt, atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vos gratia prophetauerunt, scrutantes in quod, vel quale tempus significaret, qui in eis erat, spiritus Christi; qui, priusquàm acciderent, testabatur [venturas] in Christum afflictiones, &, quæ has secuturæ essent glorias. quibus reuelatum est, quòd haud sibi ipsis, immo nobis ministrarent hæc, quæ nunc annunciata sunt vobis per eos, qui vobis prædicauerunt* Euangelium, *per spiritum sanctum emissum e cælo; in quæ desiderant angeli prospicere.* Vides apertè, & gratiam per Christum humano generi allatam, & eius mortem, ac resurrectionem gloriosam prædictas tantummodo a prophetis fuisse: neque solùm iis, qui tunc temporis erant, non fuisse a prophetis ministratas, verùm nec etiam sibi ipsis: sed ab euangelicis præconibus iis demum fuisse annunciatas, qui Christi tempore, vel post Christum fuerunt. Quid quòd ipsæ prophetarum prædictiones de Christo, sub typis quibusdam expositæ, ita obscuræ erant, vt, nisi Christus ipse veniens nobis eas patefecisset atq; interpretatus esset, nihil verè earum intellexissemus? Id quod tu ipse tacitè fateris, cum locum illum adfers, Luc. 24. ✠ 27. vbi scriptum est, Dominum Iesum duobus illis discipulis suis, qui Ema-

Annunciatio rei præsentis est.

Prophetarum de Christo prædictiones obscuræ.

untem proficiscebantur, interpretatum fuisse, quæ in omnibus scripturis de ipso scripta erant. Isti fuerant eius discipuli: eum, eiusq; doctrinam millies audierant; & nihilominus adhuc, quæ de ipso in prophetis scripta erant, ignorabant. Num parum etiam liquet, apostolos ipsos, antequam Christus a mortuis resurgeret, immo, antequam spiritu sancto eos post suum in cælum ascensum perfunderet atque repleret, propheticas scripturas de Christo adeò non intellexisse, vt ne, cum Christus quidem ipse illis prædicaret, se occisum iri, & resurrecturum a mortuis secundum ea, quæ scripta fuerãt per prophetas, intelligerent, quid sibi vellet? Sic enim scribitur Luc. 18. ℣ 31. *Aßumptis autem duodecim, ait illis, Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conspuetur. &, postquam flagellauerint, occident eum; ac die tertia resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt. eratq; verbum istud absconditum ab eis; nec intelligebant, quæ dicebantur.* Idem de sola eiusdem Christi in manus hominum peccatorum traditione futura, & ab ipso eisdem apostolis prædicta habetur apud eundem Lucam cap. 9. ℣ 44, & 45. Verba autem illa ipsorum apostolorum post Iesu Christi resurrectionem, Act. 1. ℣ 6. *Domine, num in tempore hoc restituis regnum Israeli?* quid aliud indicant, quàm ipsos, quale Christi regnum esset, nondum intellexisse? Quæ'nam igitur Christi annunciatio fuit illa prophetarum, qui de eo tantummodo vaticinati sunt, idq; ita obscurè, vt ij, qui vnà cum Christo assiduè erant, ab eoq; non solùm ad prædicandum Euangelium delecti, sed iam ad regnum Dei publicandum missi fuerant, non possent sine singulari diuina patefactione, quæ illi dixerant, percipere? Quid mirum igitur, si seruatores nec appellati fuerunt, nec appellari debent?

Apostoli ante Christi glorificationem propheticas de ipso prædictiones non intelligebant.

Luc. 9. 2.

Quare ad apostolos, Christiq; discipulos veniamus, qui aliqua ratione, vt suprà probatum est, homines seruasse sunt dicti. Animaduertendum igitur est, quòd, quemadmodum apostoli, & reliqui discipuli Iesu Christi minùs propriè salutis viam annunciasse dicuntur, Christus autem propriè: sic illi minùs propriè homines seruasse dicuntur, Christus autem propriè dicitur. Vnde factum est, vt illi seruatores appellati non fuerint, Christus verò meritò seruator sit appellatus. Is enim propriè annunciare dicitur, qui

Discrimen inter Christum & apostolos in salutis via annuncianda.

Annunciare quis propriè dicatur.

tur, qui primus aliquid, nouum verbis affert aut patefacit, quiq; solus ab initio ad eiusmodi munus obeundum delectus est, cuiq; cæteros deligendi, qui, ab eo edocti, eius vice ac nomine idem deinde munus obeant, est data auctoritas. talis autem est Christus. At qui postea idem afferunt quidem, vel patefaciunt, sed nomine & vice illius, qui eos edocuit & auctoritate sibi tradita huic muneri destinauit, minùs propriè annunciare dicuntur. tales autem sunt apostoli, & cæteri Iesu Christi discipuli. Verùm ea, quæ diximus, quamquam per se manifesta, diuinarum litterarum auctoritate confirmare libet. Et primùm quod attinet ad Christi personam, ita scriptum est. *Deum nemo vidit vmquam. Vnigenitus filius, qui est in sinu patris ipse enarrauit,* Ioh. 1. ℣ 18. Itaque ipse Christus fuit, qui nobis ea, quæ priùs in Dei sui patris sinu latebant, patefecit. Quocirca, quicquid ad nos peruênit veræ atque æternæ benignitatis, & fidelitatis diuinæ, quarum ibidem superiore versic. sub nomine gratiæ, & veritatis, mentio facta fuerat, id omne soli Christo acceptum referendum est: qui primus & solus verè eas nobis annunciauit atq; ipsius Dei nomine obtulit. Hinc elegantissimè a Paulo apostolo dictus est Imago Dei inconspicui. 2. Cor. 4. ℣ 4, & Coloss. 1. ℣ 15. Et ipse Christus de se ait, *Qui videt me, videt patrem,* Ioh. 14. ℣ 9. Idem Paulus 2. Tim. 1. ℣ 8. inquit. *Ne igitur te pudeat testimonij domini nostri; neq; te pudeat mei, qui sum vinctus illius. sed esto particeps afflictionum Euangelij iuxta potentiam Dei; qui saluos nos fecit, & vocauit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum, & gratiam; quæ data est nobis per Christum Iesum ante tempora æterna: sed palàm facta est nūc per apparitionem seruatoris nostri Iesu Christi; qui mortem quidem aboleuit, vitam autem in lucem protulit, atque incorruptionem per Euangelium; ad quod constitutus sum ego præco, & apostolus, & doctor gentium.* Vides, quis'nam per Euangelium vitam & incorruptionem in lucem protulerit: cuiq; id acceptum referat Paulus, quamuis & ipse eiusdem Euangelii præco esset. Vides, inquam, per bonum Iesu Christi nuncium, mortem fuisse abolitam, vitamq; in lucem prolatam. Quî ergo audes, suæ annunciationis ratione Christum seruatorem nostrū esse negare? sed quid ipse Christus? nonne Ioh. cap. 17. ℣ 6. Patrem orans, ait, *Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo?* Et mox ℣ 8. subiicit, *Quia verba, quæ dedisti*

Christus primus omnium Dei benignitatem æternam & fidelitatem patefecit.

Christus cur imago Dei inconspicui a Paulo dictus

quæ dedisti mihi, dedi eis: & ℣ 14. *Ego dedi eis sermonem tuum.* Quid ipse Deus de eo? *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui, ipsum audite.* Matth. 17. 5.

A Christo igitur, tamquam ab vberrimo & perenni fonte omnis vera Dei scientia, omnis sapientia ad cæteros manauit, & manat. Sunt enim in eo, inquit Paulus, omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ reconditi, Col. 2. ℣ 3. & ℣. 9. ait in ipso habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter. quod, vt locus ipse monet, nihil aliud est, quàm omnem diuinam voluntatem solidè &. sine vmbris in Christo esse, indeq; eius cognitionem peti debere. Itaque, quod apostolorum personas attinet, etiamsi ipsi alicubi, viam salutis annunciasse, dicuntur: tamen, Christum per eos, id fecisse, certum est. Scriptum est enim a Paulo ad Eph. cap. 2. ℣ 17. *Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuistis, & pacem ijs, qui prope.* Atqui Gentibus, de quibus ibi, sub voce vobis, est sermo, ore proprio non annunciauerat Christus Euangelium. Sed quod apostoli, postquam is cælum ascendit, fecerunt, ipse fecisse dicitur. siquidem non ipsi loquebantur, sed Christus in eis. *Quandoquidem* (inquit idem Paulus) *experimentum quæritis eius, qui in me loquitur, Christi,* 2. Cor. 13. ℣ 3. Et ipse Christus ait, *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili; & illas oportet me adducere; & vocem meam audient,* Ioh. 10. ℣ 16. Et quemadmodum Christus Dei patris nomine omnia loquebatur, atque ea de caussa doctrinam suam, non suam, sed Patris, qui eum miserat, esse dicebat, Ioh. 7. ℣ 16, & cap. 14. ℣ 24. sic Apostoli doctrinam, quam annunciabant, Iesu Christi, qui eos miserat, doctrinam appellant, 2. Iohan. epistolâ, ℣ 9, Act. 13. ℣ 12. & verbum, per cuius auditum in nobis fides gignitur, Verbum Christi simpliciter vocatur; vt habent codices latini, & quædam exemplaria græca, Rom. 10. ℣ 17. Quicquid enim annunciabant (præsertim verò ipsam Dei gratiam atque salutem) se Christi nomine annunciare profitebantur. Quapropter Paulus, quamquam sese, & reliquos apostolos a Deo, a quo omnia bona proueniunt, ministerium reconciliationis accepisse dicit, & Deum in ipsis posuisse reconciliationis sermonem; pro Christo tamen se id muneris obire ait. Inquit enim, *Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos, Obsecramus, pro Christo, reconciliamini Deo,* 2. Cor. 5. ℣ 20, Et priore

In hac priorum verborum Pauli ad Col. interpretatione receptissimam sententiam secuti sumus. Alioqui non magis ad Christum, quàm ad mysterium Dei & Christi referri possunt; nisi ante τοῦ χριστοῦ velimus ἀπὸ κοινοῦ repeti debere ea verba, εἰς τὴν ἐπίγνωσιν.

Apostoli reuera non ipsi, sed Christus per eos salutis viam annunciauit.

20. Et priore ad eosdem Cor. cap. 4. in initio, *Sic nos æstimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.* Se quidem dispensatorem mysteriorum Dei esse dicit: non suo ipsius tamen nomine, sed vt Christi ministrum. Quare superiore cap. ℣ 5. tantum abesse dicit, vt vel ipse, vel Apollos opus salutis Corinthiorum absoluerit, quod solius Dei proprium est: vt se, & illum simplices Dei ministros fuisse ostendat, per quos illi crediderant: ministros, inquam, vt vnicuique Dominus dederat, id est, ipse Iesus Christus, in quem crediderant Corinthii, qui ministeriorum in Ecclesia auctor est, & distributor, 1. Cor. 12. ℣ 5. & Ephes. 4. ℣ 7. A Iesu Christo igitur id omne, quod ipse & Apollos fecerant, factum fuisse, Paulus Corinthios vult agnoscere; qui Christus per ipsos ea opera patrauisset, & cui illi fidem adhibuissent, & quem paullo inferius vnicum fundamentum totius ædificii esse dicit, quod ipse Paulus, tamquam prudens architectus, iecisset. Iesum Christum ergo vnicam salutis æternæ viam apostoli annunciabant: non quidem simpliciter ipsius Iesu Christi personam; quid enim hoc hominibus profuisset? sed, quam ab eo acceperant, doctrinam, & quæ ipse eius confirmandæ gratia fecerat, & passus fuerat, & quam gloriam inde a Deo patre suo, potestatemq; reportauerat: iubentes, vt vnusquisque ei indubitatam fidem adhiberet, in eoq;, eiusq; promissis firmam salutis æternæ spem collocaret. Nam quod Paulus ait, se nihil aliud se scire apud Corinthios professum fuisse, quàm Christum, & hunc crucifixum, 1. Cor. 2. ℣ 2. id, vt teipsum agnoscere arbitror, non ita accipiendum est; quasi Paulus salutem nostram in Christo, quatenus tantummodo crucifixus fuit, statuendam putet. neque enim ait, nihil aliud se scire iudicasse, quàm Christum crucifixum: sed quàm Christum, & hũc crucifixum. Christum igitur quidem solum se scire, professum se fuisse dicit: Christum tamen totum atque (vt sic dixerim) vniuersum: hoc est, non crucifixum tantùm, sed etiam Dei regnum annunciantem; & quod caput est, postquam crucifixus, & mortuus fuit, resurgentem. Resurrectione enim Christi sublata, vel non agnita, vana est, ac perit omnis fides nostra, & adhuc sumus in peccatis nostris. 1 Cor. 15. ℣ 14, & 17. Ex cuius capitis initio clarè liquet, Paulum ipsis Corinthiis Christum, non crucifixum tantùm,

Christum scire, quatenus crucifixus fuit, non est satis.

Resurrectione Christi sublata, vana est fides nostra.

sed a mortuis

sed a mortuis etiam a Deo excitatum, apertissimè prædicasse. Atque eâdem epistolâ cap. 1. ℣ 23. dixerat, quamuis Christi crux scandalum esset Iudæis, Gentibus autem stultitia, non propterea tamen se ab ea prædicanda absterritum fuisse: & inter alia, videlicet, quæ de Christo prædicabat, non etiam eum crucifixum fuisse, palàm dixisse. Quemadmodum enim Iudæi inde offendebantur, Gentes verò occasionem christianam doctrinam deridendi sumebant; sic ii, qui fidem Euangelio adhibebant, ex ea re maximum in fide robur consequebantur: cum ipsum Christum tam detestabilem, ac tetram mortem postmodum superasse, considerabant. Fieri enim iam non posse videbant, vt qui ei fidem haberent, & proinde eius membra fierent, a morte aliqua, detestabilissima licèt, ac teterrima, absorberentur, & in cælum quò caput eorum priùs ascenderat, ipsi quoque tandem non euolarent. Ita, quod cæteris summa stultitia videbatur, idem eis, diuinam sapientiam esse constabat; vt ait idem Paulus eodem 1. cap. ℣ 24. Christi crux, quomodo fidelibus, Dei sapientia. Dignum notatu.

Sed, vt ad propositum reuertamur, dico tantum abesse, vt ex eo, quòd apostoli Christum prędicauerint, ipsimet salutis æternæ viam, verè & propriè annunciasse dici possint, vt inde manifestissimè appareat, solum Iesum Christum id præstitisse; ad quem illi cunctos reijciebant, & cuius doctrinam, ab ipso e cælo delatam, se hominibus tradere profitebantur ab eo acceptam: & quam non nisi ex ijs, quæ de Christo ipsi viderant, & audierant, veram esse sciebant. Hinc Petrus apostolus, cuius ego pauca, quæ habemus scripta, præter modum admiror, ita 1. cap. posterioris suæ epistolæ ℣ 16. præclarissimè scripsit, *Non enim arte compositas fabulas secuti, notam vobis fecimus domini nostri Iesu Christi potentiam, & aduentum: Sed qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem. Acceperat enim a Deo patre honorem, & gloriam, voce ad illum delata huiusmodi a magnifica gloria, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Et hanc vocem nos audiuimus e cælo delatam, cum essemus cum illo in monte sancto.* & Iohannes 1. epistolâ, cap. 1. ℣ 5. inquit, *Et hæc est promissio, quam audiuimus ex ipso, & annunciamus vobis.* & cap. 5. ℣ 20. *Scimus autem, quòd filius Dei venit, & dedit nobis mentem, vt agnoscamus illum, qui verus est.* Sed quid plura testimonia congero, vt apostolos, quicquid nobis ad salutem æternam pertinens annunciarunt, a Christo accepisse, & eius vice ac nomi-

 ne annunciasse

ne annunciasse probem? Quis Christianæ religioni initiatus id vel ignorare potest, vel negare? Quamobrem satis iam constare potest, minùs propriè salutis viam eos annunciasse dictum fuisse: cum reuera Christus eam annunciauerit, & per os eorum ipse locutus fuerit; adeò vt iure optimo Christus eam ob caussam Seruator dictus fuerit: apostoli verò non seruatores, sed ministri tantùm meruerint appellari, quorum opera ipse in ea salute vniuerso orbi promulganda, vsus fuerit. Hinc Petrus (vt adhuc huiusce rei præclarum testimonium proferam) cum Iudæis, vt se, & cæteros apostolos audirent, persuadere vellet, de Christo hæc Mosis verba interpretatus est, *Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester, de fratribus vestris, mei similem. Ipsum audietis, iuxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis*, &c: non se, sed Christum eos audituros esse, interim euidenter demonstrans, Act. 3. ℣ 22.

Deut. 18. 15.

CAP. III.

Docetur, Christum meritò seruatorem nostrum dici eam ob caußam, quòd salutis æternæ viam nobis confirmauerit, Aduersarij obiectione diluta.

Verùm de eiusdem salutis æternæ via ab eodem Christo cõfirmata iam videamus. Certè, si, vt demonstratum est, is, qui salutem annunciat, seruator est, multò magis seruator dicendus erit, si, eandem viam veram esse, apertè probet, atque confirmet. Et quamuis tu minimè neges, Christum Dominũ salutis viam, quam nobis annunciauit, confirmasse: libet tamen id adeò verum esse ostendere, vt, quemadmodum idem Dominus priùs dixerat, se idcirco venisse, & missum fuisse, vt prædicaret, & regnum Dei annunciaret, Mar. 1. ℣ 38, Luc. 4. ℣ 18, & 19, & 43 (id quod de eo multò ante prædixerat Esaias cap. 61. ℣ 1. &c) sic deinde affirmauerit, se in eum finem natum fuisse, & in mundum venisse, vt testimonium redderet veritati. Id autem ad verbum scriptum est Ioh. 18. ℣ 37. Vnde testis fidelis appellatus est, Apoc. 1. ℣ 5, & cap. 3. ℣ 14. & fuisse eum testimonium temporibus suis, inquit Paulus, 1. Tim. 2. ℣ 6. quia, scilicet, plenam Dei erga nos beneuolentiæ fidem fecerit; atque eundem bonam confessionem testificatum fuisse sub Pontio Pilato, asserit eâdem epistolâ cap. 6. ℣ 13. Sed dicis, Apostoli eandem salutis viam miraculis confirmarunt; & tamen non sunt

Christum salutis viam confirmasse, & quomodo.

non sunt dicti seruatores. Ad hoc iam satis responsum est, cum paullo ante probauerim, apostolos verè, & propriè salutis viam non annunciasse. Qua enim ratione eam annunciarunt, eâdem etiam confirmarunt: iam, scilicet, a Christo confirmatam, & nomine ipsius Christi; a quo etiam miracula faciendi, & doctrinam ipsius confirmandi potestatem acceperant. quare non simpliciter testes, sed Iesu Christi testes dicuntur. *Sed accipietis* (inquit illis ipse Dominus) *virtutem superuenientis spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ*, Act. 1. ℣ 8.

Discrimen inter Christum, & apostolos in confirmanda miraculis salutis via.

Animaduertere autem oportet, non solùm miraculis confirmasse Christum viam salutis, quam annunciauerat, sed, vel maximè, sui sanguinis effusione; qui propterea sanguis æterni fœderis dictus est, Heb. 13. ℣ 20. & ab ipso Christo noui fœderis sanguis est appellatus, Mar. 14. ℣ 24. Nam sicuti, alicuius animantis sanguine fuso, fœdera antiquitus sanciebantur, & confirmabantur; ita Christi filij sui sanguine fœdus suum nouum atque æternum, quod nobiscum per ipsum Christum pepigerat, sanciuit ac confirmauit Deus. Mortuus igitur est Christus, vt nouum & æternum Dei fœdus, cuius ipse mediator fuerat, stabiliret, acconsecraret; Vnde testis veri & fidelis meritò nomen, vt vidimus, est adeptus. Et adeò hac ratione diuina promissa confirmauit, vt Deum ipsum quodammodo ad ea nobis præstanda deuinxerit, & sanguis eius assiduè ad patrem clamet, vt promissorum suorum, quæ ipse Christus nobis illius nomine annunciauit, pro quibus confirmandis suum ipsius sanguinem fundere non recusauit, meminisse velit. loquitur enim sanguis eius meliora, quàm Abel, inquit auctor epistolæ ad Heb. cap. 12. ℣ 24. vbi manifestè apparet, hoc sensu, quo nos explicauimus, dictum id fuisse ab apostolo. Ait enim, *Et* (accessistis) *fœderis noui mediatorem Iesum, & sanguinem aspersum meliora loquentem, quàm Abel.* Namque alludit apertè ad sanguinis aspersionem, quæ in vetere fœdere sanciendo a Mose facta fuerat, Exo. 24. ℣ 8. Vbi Franciscus Vatablus doctissimè, & elegantissimè, vt ferè solet, ita annotat: *Hic sanguis typus erat sanguinis Christi, cuius sanguinis effusio confirmatura erat omnes Dei promissiones.* Has autem duas sanguinis aspersiones, vnam veteris, alteram noui fœderis, suprà hac

Sanguis Christi, cur noui & æterni fœderis sanguis sit appellatus.

Sanguine alicuius animantis fuso, fœdera antiquitus sanciebantur.

Christus, cur testis verus ac fidelis.

Sanguinem Christi loqui meliora, quàm Abel, quo sensu dictum.

prà hac eadem ratione, quia ſcilicet vtraque ad fœdus confirmandum adhibita fuiſſet, inter ſe comparauerat idem auctor cap. 9. quamquam ibi ex voce διαθήκης, non ad fœdera tantùm, ſed ad teſtamenta quoque alludendi occaſionem arripit; & vtraque quodammodo in ea comparatione confundit. Ait enim ℣ 16. *Siquidem vbi teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris. Teſtamentum enim in mortuis ratum eſt; alioqui nondum valet, dum viuit, qui teſtatus eſt. vnde ne prius quidem illud ſine ſanguine dedicatum fuit. Cum enim Moſes omne præceptum iuxta legem expoſuiſſet vniuerſo populo, accipiens ſanguinem vitulorũ, & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo, ipſum quoque librum, & omnem populum aſperſit, dicens,* Hic *eſt ſanguis teſtamenti, quod mandauit vobis* Deus. Ad hanc in antiquo fœdere ſanciendo factam ſanguinis aſperſionem alluſit Petrus, cum in principio prioris ſuæ epiſtolæ dixit, eos ad quos ſcribebat fuiſſe electos a Deo, vt aſpergerentur ſanguine Ieſu Chriſti, id eſt, vt nouo fœderi, quod ſanguine Chriſti Deus cum hominibus ſanciuerat, aſcriberentur: quemadmodum veteri aſcripti fuerant, quoſcumque Moſes, in eo ſanciendo, ſanguine vitulorum, & hircorum aſperſerat. Iam verò quem apoſtolorum & Chriſti diſcipulorum nominare poſſumus, qui in hunc finem præcipuè a Deo ſit morti traditus, vt eius ſanguine nobis nouum & æternum fœdus ſuum confirmaret? Occiſi ſunt quidem multi ex illis, & participes facti ſunt Chriſti afflictionum, & beneficio Dei digni ſunt habiti, qui pro Chriſto paterentur, in quem eiuſdem beneficio crediderant, Act. 5. ℣ 41. Philip. 1. ℣ 29. Sed ob eam cauſſam potiſsimè, vt Deo magis obedirent, quàm hominibus. Vnde ſi veritatis confirmatio aliqua conſecuta eſt (quare etiam martyres dicti fuere) non idcirco cum Chriſto hac in parte ſunt conferendi; cum nihil aliud fecerint, quàm, quòd ipſi Chriſto teſtimonium dederunt. Neque enim, propter mortem, quam Euangelii cauſſâ pertulerint, martyres ſiue teſtes ſimpliciter, ſed Ieſu Chriſti martyres ſeu teſtes ſunt dicti; vt de Stephano, & Antipa in ſacris litteris legimus, Act. 22. ℣ 20, Apoc. 7. ℣ 13.

Sanguine Chriſti aſpergi quid ſit.

Apoſtolorum nemo ideo præcipuè a Deo morti eſt traditus vt Euangelium confirmaret.

Martyrum perpeſsionum potiſſima cauſſa.

Martyres nō ſimpliciter martyres, ſed Chriſti martyres dicuntur.

Sed quid dicam de Ieſu Chriſti reſurrectione, per quam potiſſimùm, & cæleſti atque ineffabili ratione ea omnia pleniſsimè, ac perfectiſsimè confirmata ſunt, quæ nobis ille de cælo attulit, atq; annunciauit: & id præcipuè, quod vniuerſæ prædicationis eius, quod ad

Reſurrectio Chriſti pleniſsima eſt Euangelii confirmatio.

quod ad nostrum beneficium attinet, finis & caput fuit: nempe nos, si ei fidem adhibuerimus, in vltima illa die ab ipso excitatum iri? Ioh. 6. 40. Atque hanc Iesu Christi resurrectionis vim maximam ad eius doctrinam confirmandam, agnouerunt Iudæi ipsi; qui, quantum in ipsis fuit, non tantùm ne resurgeret, sed etiam ne, eum resurrexisse, rumor aliquis, aut suspicio esse posset, diligentissimè curarunt: ne in deterius eorum existimatio abiret, & ipsi, eum interficiendo, seipsos perdidisse tandem deprehenderent; vt legitur Matth. cap. 27. ℣ 63. Verùm, quia de Christi resurrectione separatim paullo post tractabimus, hìc nihil addo ampliùs. Ibi enim ea etiam, quæ hìc dicenda essent, vnà cum iis, quæ eius loci propria erunt, exponenda reseruo. Quisnam (quæso te) apostolorum, a mortuis resurgendo, viam salutis æternæ nobis confirmauit? Pudeat igitur nos aliquando, apostolorum seu Christi discipulorum confirmationes æternæ salutis nostræ cum ipsius Iesu Christi confirmationibus comparare: & excellentissimum hoc opus, atque munus solius Christi, qui nos ea ratione ab æterna morte asseruit, & vindicauit, proprium non agnoscere.

Satis, vt arbitror, a me probatum est, Iesum Christum, quia salutis æternæ viam nobis annunciauerit, & confirmauerit, meritò seruatorem nostrum & dici, & agnosci debere: ad eaq; responsum, quæ tu, vt solidissimam hanc veritatem labefactares, in medium protuleras. Quare ad ipsius Iesu Christi vitæ exemplum, & a mortuis resurrectionem, quibus in sua ipsius persona viam salutis manifestè eum nobis ostendisse, & ob eam rem seruatorem etiam nostrum esse, contendo, excutienda transeamus.

CAPVT IV.

Demonstratur, refutatis Aduersarij obiectionibus, nos Christum imitari posse, hancq; esse æternæ salutis viam: ob idq; Christum iurè seruatorem nostrum appellari.

Sic igitur subijcis:

COVETVS.

Cum autem Christum dicis ideo seruatorem nostrum esse, quia in sui ipsius persona viam salutis cum vitæ exemplo, tum a mortuis resurgendo, manifeste nobis ostenderit, vereor, ne quod aßeris, tu ipse non intelligas. Si enim Christus

nim Christus sic nobis vitæ suo exemplo viam salutis ostendit, vt imitatione, id est, adeo sancte & iuste ac vixit vitam nostram componentes, ad salutem aspiremus aut perueniamus. Quis non videt, vel potius quis, conscientia sua teste, non sentit frustra Christum eo modo viam salutis nobis ostendisse, cum per illam incedere non possimus? Etsi enim, renati a spiritu sancto, sanctius & iustius viuere possimus, quam antea viueremus; distat tamen, & distabit semper sanctimonia iustitiaque vitæ nostræ a perfectione Christi, non minùs quam cælum a terra. Manebunt enim semper, id est, quam diu hic erimus, reliquiæ peccati, propter quas cum Paulo fateri poterimus, nos non facere bonum, quod volumus, & facere malum, quod nollemus; quia sit lex in membris nostris, quæ repugnet legi intelligentiæ nostræ. Vnde & Me miserum, exclamabit merito vnusquisque nostrum, quis liberabit a corpore mortis huius? Non est igitur Christus nobis seruator per exemplū vitæ suæ.

SOCINVS.

Vereris, ne quod assero de Christi vitæ exemplo, eiusq; resurrectione, nempe illis in sua ipsius persona manifestè salutis æternæ viam nobis a Christo ostensam fuisse, ego ipse non intelligam. At ego doleo, quòd studium contradicendi te ita abripuerit, vt aduersus manifestissima sacrarum litterarum testimonia, atq; adeò diuinam ipsam veritatem loqui te non videas. Negas igitur, nos Christum imitari posse, id est, vt tu interpretaris, adeò sanctè & iustè, ac vixit, vitam nostram componere. Videamus ergo primùm num Christum imitari possimus. Nam si hoc euicero, id satis superq; ad mea verba ea in parte, in qua a te arguuntur, comprobanda fuerit. Deinde de interpretatione tua agemus.

Imitari Christum, nos posse, ac debere.

Christum imitari nos posse, ex illis Pauli verbis clarè liquet, *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*, 1. Cor. 11. ℣ 1. & clariùs adhuc ex illis, *Et vos imitatores nostri facti estis, & domini*, 1. Thess. 1. ℣ 6. Petrus autem 1. epist. cap. 2. ℣ 21. ita scribit, *Siquidem in hoc vocati estis, quoniam & Christus passus est pro nobis, relinquens vobis exemplum, vt insequeremini vestigia eius.* Et Iohan. epist. 1. cap. 2. ℣ 6. *Qui dicit se in eo manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare.* Ex quibus locis manifestum fit, nos Christum imitari & posse, & debere. Et quis vnquam fuit, qui hoc negare sit ausus? Nonne integri libri a doctissimis & sanctimoniæ famâ insignibus viris de imitatione Christi, seu de imitando Christo sunt conscripti, neque vnquam ab vllo

propter

propter ipsum, argumentum damnati? Et meritò sanè. Quid enim est aliud Iesum Christum induere, quod non semel in sacris litteris facere iubemur, quàm eum, eiusq; vitam imitari? Negabis fortasse, ac dices, immo Christum induere, nihil aliud esse, quàm per fidem eius sanctitatem atq; innocentiam nobis imputari. Sed refellet te Paulus, qui ad Romanos scribens cap. 13. ℣ 12. sic ait: *Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus; non in commeßationibus, & ebrietatibus: non in cubilibus, & impudicitijs: non in contentione, & æmulatione. sed induimini Dominum Iesum Christum; & carnis curam ne egeritis ad concupiscentias.* Et ad Ephesios cap. 4. ℣ 20. ita scribit, *Vos autem non ita didicistis Christum; siquidem illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu: deponere vos, secundum pristinam conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum concupiscentias, quæ decipiunt: renouari autem spiritu mentis vestræ, & induere nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate vera.* Vtrobiq; enim & loci circumstantia, & anthitesis perditæ vitæ, seu veteris hominis, vitæ sanctimoniam, qua Christo similes fiamus, per locutionem illam exprimi apertè docet. Quòd si quis adhuc hac de re dubitat, legat, quæ scripta sunt de nouo homine induendo latissimè & apertissimè in epistola ad Col. vbi pleraque eorum, quæ ad Ephesios sunt scripta, repetit Paulus. Legat, inquam, cap. 3. a ℣ 5. vsque ad ℣ 14. & procul dubio, nisi ipsa stupiditate stupidior sit, dubitare desinet.

Christum induere, idem esse, quod Christum imitari.

Verùm tu, Christum imitari, ita interpretaris, Adeò sanctè & iustè, ac vixit, vitam componere. Atqui istud non solùm imitari esset, sed omnino exprimere, atque vnum, & idem ea in re cum eo esse. Sic autem dicere debebas, Sanctè, & iustè, quemadmodum ille vixit, vitam componere: & rectè interpretatus esses. In tua enim interpretatione redundat aduerbium Adeò. Quandoquidem, vt quis aliquem imitari dicatur, satis est illius præcipuas qualitates in ea re, de qua agitur, ita exprimere, vt similitudo inter vtrumque appareat, & vterque eiusdem generis qualitates habere dici possit: licèt is, quem alter sibi imitandum proposuit, multò perfectiores eas præstantioresq; habeat. Quocirca Paulus non dubitauit dicere, *Estote ergo imitatores Dei, sicut filij dilecti,* Eph. 5. ℣ 1. Hoc est, vt patet ex fine capitis præcedentis, Quemadmodum De-

Imitari Christum quid sit.

 us vobis

us vobis peccata vestra condonauit, sic vos inuicem condonate; quamuis fieri non possit, vt tanta sinceritate, & alacritate animi id a nobis fiat, quanta a Deo factum est. Nam & Christus dixit, *Estote igitur perfecti, vt pater vester, qui in cælis est, perfectus est.* Matth. 5. ℣ 48. quamuis ea ipsa in re, de qua ibi agitur, id est, in hac eadem peccatorum, siue offensarum condonatione fieri non possit, vt Dei perfectionem æquemus. Satis enim est, eiusdem generis qualitate nos decoratos esse. Hinc Petrus ait, *Quemadmodum is, qui vos vocauit, sanctus est, ita ipsi quoque sancti in omni conuersatione reddamini* 1. ep. cap. 1. ℣ 15. Vt Christum igitur imitemur, non est necesse, vt perfectissimam sanctitatem, & iustitiam eius omnino in vita nostra exprimamus: sed vt, quemadmodum ille sanctus, & iustus fuit, ita & nos sancti, & iusti simus. Conari quidem debemus, vt innocentiam eius perfectissimè æquemus. exemplar enim est, vt rectè scripsit Iohannes Caluinus, nobis propositum, cuius formam in nostra vita exprimamus. Sed si minùs id assecuti fuerimus: non propterea eum non imitati fuisse dicemur; modò eius similes facti simus. Nam quod tu ais, sanctimoniam, iustitiamq; nostram perpetuò a perfectione Christi, non minùs, quàm cælum a terra, distare: nimis id hyperbolicè dictum videtur. neque vmquam tale quid in sacris litteris scriptum reperies. Immo, vt vidisti, & Christum imitari, & sicut ipse ambulauit, nos ambulare, si eius sumus, manifestè scriptum est. Considera paulisper, si placet, tantummodo hæc Iohannis apostoli testimonia præter id, quod superiùs attuli; & vide, num ii, qui Christi sunt, quod attinet ad vitæ innocentiam, ab ipso, tamquam terra a cælo, distent. Is igitur in prima epistola sua cap. 2. ℣ 3. sic ait, *Et in hoc scimus, quoniam cognouimus eum, si mandata eius obseruamus. Qui dicit noui eum, & mandata eius non custodit, mendax est, & in eo veritas non est:* Et cap. 3. ℣ 3. *Et omnis, qui habet hanc spem in eo, purificat se, sicut & ille purus est:* Et versu 6. *Omnis, qui in eo manet, non peccat, & omnis, qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum. Filioli, nemo vos seducat. qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est:* Et versu 16. *In hoc cognouimus charitatem, quoniam ille animam suam pro nobis posuit; & nos debemus pro fratribus animas ponere* (Dixerat autem Dominus Iesus, hac dilectione maiorem inueniri non posse, Iohan. 15. ℣ 13.) Et cap. 4. ℣ 17. *In hoc perfecta est charitas nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij;*

Conari debemus, vt Christum vitâ nostrâ exprimamus.

Inst. lib. 3. cap. 6. sect. 3.

Christi similes reipsa esse debemus in vitæ innocentia.

in die iudicij; quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo. Scio equidem, quomodo non pauci hac nostra ætate hæc dicta, & alia innumera his similia non solùm apud alios sacros scriptores, sed etiam apud hunc ipsum, quæ prudens præterii, interpretati sint. Sed ridiculum est (bona cum eorum venia dixerim) ne dicam impium, Iustitiam facere, Non peccare, & similes loquendi modos de studio tantùm & conatu interpretari, Nec tamen Catharorum, siue Nouatianorum, vel similium sententiam amplector, qui absolutissimam in Christiano homine & constantissimam perfectionem necessariò requirunt. Sed inter hæc duo, quasi extrema, mediam quandam viam sequor; quam & omnes ferè veteres orthodoxi habiti theologi secuti sunt, & etiamnum hodie multi sequuntur: & quæ ipsis verbis, ac præterea rationi, & sacrarum litterarum tenori perpetuo, & ipsi demum sensui communi prorsus est consentanea. Ea autem est, vt is iustitiam facere dicatur, cuius opera, vt plurimum, iusta sunt; licèt aliquando, non quidem deliberata ac peruersa voluntate, sed vel incogitantiâ, vel humana imbecilitate, aliquod minùs iustum opus faciat: Similiter non peccare is dicatur, qui, vt plurimùm, in vita sua omnia peccata vitet; quamuis contingat, eum quandoque labi, & a recta via leuiter aberrare. Hæc interpretatio verbis ipsis, vt dixi, & humanæ rationi nullam vim affert. Ita enim loquendi consuetudo, & ratio fert: vt scilicet vnusquisque talis dicatur, & iudicetur, qualis ferè semper est. Hinc homines sobrios dicimus, non solùm qui numquam in potu, & cibo modum excedunt, sed etiam qui, vt plurimùm, ab omni ingluuie, & ebrietate abstinent: liberales, qui, vt plurimùm, modo, & ratione adhibita, dant, & largiuntur de suo; quamuis fieri possit, vt in ipsis interdum aliqua minùs liberaliter facta animaduertere liceat. Atque idem de singulis virtutibus dicendum est. Id quod optimè ii, qui de moribus scripserunt, & ipsi cognouerunt, & cæteris tradidere. Humana enim fragilitas morum perfectionem admittere non solet; ad quam nihilominus omnes animo, si non re ipsa aspirare debemus. Quæ fragilitas si in humanis & rationi nostræ consentaneis præceptis absolutè seruandis tanta est, maxima sanè erit in diuinis & captum nostrum superantibus ac Dei cultores decentibus perfectè exequendis. Cuius humanæ fragili-

Catharorum & similium sententia, reiicienda.

Iustitiam facere quis meritò dicatur?

Non peccare quis meritò dicatur.

Sobrii, qui.

Liberales, qui.

Fragilitas humana morum perfectionem admittere non solet; ad quam nihilominus contendere debemus.

Fragilitas humana in diuinis præceptis perfectè seruãdis, maxima.

Deus summo iure numquam nobiscum egit.

tatis misertus Deus opt. max. noluit vmquam summo iure nobiscum agere. & tandem per Iesum Christum vnigenam filium suum non solùm præteritorum delictorum, & scelerum omnium nobis resipiscentibus condonationem obtulit: sed etiam pro iustis, ac si perfectissimè sua præcepta seruassemus, in futurum habere voluit, quicumque ex nobis, ipsius Iesu Christi verbis fidem adhibentes, eius vestigia secuti, eumq; imitati fuerim⁹; quamuis eum, (quem, vt interim a perfectione nos non auocaret, tanquam perfectissimum exemplar, ad quod nos ipsos conformaremus, esse voluit) absolutè non exprimamus. Quinetiam æternæ vitæ, ac beatitudinis amplissimis & præclarissimis promissionibus adiunctis, nobis ad tam illustre opus nos accingendos & stimulos adhibuit, & vires dedit; atque accinctos spiritu suo sancto ac cælesti in perpetuum fouere, & ad propositam metam perducere destinauit; eiusq; rei nomine nobis se suo verbo pro sua benignitate obstrinxit. Quocirca eos pro Christianis agnoscere, qui nondum carnem suam vnà cum affectibus, & concupiscentiis crucifixerunt, Paulo reclamante, Gal. cap. 5. ℣ 24. qui a peccati vi, & potentia adhuc non sunt immunes, contra eundem Paulum Rom. cap. 6. ℣ 6, 11, 12, & 14. qui carnis imperium nondum abiecerunt, Paulo apertè contradicente, qui, ne in carne quidem ampliùs esse eos, qui Christi sunt, affirmare est ausus, Rom. cap. 7. ℣ 5. & cap. 8. ℣ 8, & 9. qui nondum a peccato, eiusq; seruitute, ac lege sunt liberati, aduersus id, quod scriptum est a Paulo Rom. cap. 6. ℣ 18, 20, & 22, & cap. 8. ℣ 2. qui non eas vires adhuc consecuti sunt, vt secundum spiritum, non autem secundum carnem ambulent, & spiritu corporis actiones perimant, contra Pauli clarissima verba Rom. ca. 8. ℣. 1, 4, & 13. qui denique a mortis lege nondum sunt soluti, eodem Paulo expressè repugnante Rom. cap. 8. ℣ 2. sed in quibus omnis concupiscentia est: sed in quibus adeò peccatum viuit, vt eos morti mancipet, atque occidat: sed carnales sunt: sed venundati sunt sub peccato, eiusq; legi captiui redduntur: sed quod volunt bonum non faciunt, quod autem nolunt malum, id agunt: sed mortis corpori sunt obnoxii; qualem videtur idem Paul⁹ seipsum describere Rom. cap. 7. quem locum tu ad sententiam tuam stabiliendam proferre voluisti; neque in tanta luce animum aduertere, ac videre,

Summa benignitatis diuinæ nobis per Christum exhibitæ.

Locum Rom. cap. 7. non posse de ipso Paulo regenerato intelligi.

ac videre, Paulum ibi ſub perſona ſua de iis loqui, qui adhuc expertes ſolidæ gratiæ ſub lege ſunt, & de effectis, quæ in ipſis lex producit, & quales ipſi ſint, deſcribere, quantumq; a iuſtitia vera alieni, quamquam in excellentiſsimo gradu, quem is ſtatus, atque conditio tribuere poteſt, conſtituti, & quàm peccato adhuc, & morti ſint mancipati, vnde & ipſe, & cæteri, qui Chriſto fidebant, exempti erant, atque in veram ſpiritus & vitæ libertatem vindicati: Totum hoc, inquam, quid aliud, quæſo, eſt, quàm ſibi ipſi mentis oculos non ſolùm claudere, verùm etiam effodere, atque eruere, & planè cæcum eſſe velle? Neque verò primus ego ſum, qui locum illum, vt veritas ipſa cogit, interpreter, ſed meæ ſententiæ, præter vnum Auguſtinum (qui tamen aliquando & ipſe rectè ſenſerat quiq; ea, quæ ſibi tribuere eo in loco Paulus videtur, ad concupiſcentiam tantùm, cui is nec voluntate, nec ipſis factis aſſentiretur, refert) auctores habeo omnes, vt arbitror (quidquid idem Auguſtinus contrà ſcribat) veteres theologos tum græcos, tum latinos: nec non aliquot ex recentioribus, inter quos eſt, ni fallor, Martinus Bucerus, quem a vobis meritò magni fieri intelligo.

De quibus loquatur Paulus ſub perſona ſua, Rom. cap. 7.

Aug. de loco ad Rom. 7. ſententia.

Eraſmus Ochinus Muſculus Caſtellio, &c.

Hucuſque mihi videor ſatis probaſſe, nos Chriſtum imitari poſſe, &, quid eum imitari ſit, aduerſus ſententiam tuam apertè demonſtraſſe. Supereſt, vt eum imitari viam ſalutis eſſe oſtendam. Nam licèt tu id aperte non negaueris, ſed tantùm, nos eum imitari non poſſe, contenderis, atque ex iis, quæ iam dicta ſunt, ſatis id conſtare videatur; pauca tamen, vt verborum meorum, de quibus controuerſamur, veritas magis eluceat, addere libet. Viam igitur ſalutis eſſe, vitam ad Chriſti exemplar componere, probant manifeſtè eiuſdem Chriſti verba Matth. 7. ℣ 13. *Intrate* (inquit) *per anguſtam portam. quia lata porta eſt, & ſpatioſa via, quæ ducit ad perditionem; & multi ſunt, qui intrant per eam. Quoniam anguſta porta, & arcta via eſt, quæ ducit ad vitam; & pauci ſunt, qui inueniunt eam.* Nam huius viæ perfectum exemplar Chriſti vitam fuiſſe, ita per ſe manifeſtum eſt, vt nulla probatione indigeat. Superuacaneum ſiquidem eſt probare, hic agi de vita, & moribus: cum id apud omnes in confeſſo ſit, & loci circumſtantiæ id fateri cogant. Volui autem hunc locum in teſtimonium adducere, quia in eo nominatim

Imitari Chriſtum, ſalutis viam eſſe.

viæ, quæ

viæ, quæ ad vitam ducit, fit mentio. sed eandem sententiam comprobant ea omnia loca, in quibus asseritur, quicumq; Dei voluntati obtemperant, Deum'ue diligunt, aut fratres suos, saluos fore. Dei enim obedientiæ, & in Deum, hominesq; charitatis supremum specimen in vniuersa Christi vita eluxit. Ea autem testimonia, quia non pauca sunt, omnibus sunt obuia. Placet tamen tria tantùm ex illis proferre; quæ scilicet, tria quæ proposui, apertè probant, & pro omnibus esse possunt. Primus erit notissimus ille Matth. 7. ℣ 21. *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem patris mei, qui in cælis est*: Secundus, 1. Cor. 2, ℣ 9. *Oculus non vidit, neque auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus ijs, qui diligunt ipsum*: Tertius, 1. Ioh. 3. ℣ 14. *Nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres*. Ex his satis intelligi potest, Christum imitari, salutis viam esse. Quapropter, eum vitæ suæ exemplo in sui ipsius persona salutis viam nobis manifestè ostendisse, negari non potest. Quod si verum est, iam ea ratione seruatorem nostrum esse Christum, clarè liquet. Si enim, vt suprà probatum est, qui viam salutis annunciat seruator est: quantò magis is seruator erit, qui eam viam salutis, quam annunciat, ipse prior ingreditur, neq; verbo tantùm, sed exemplo etiam mouet, & aliorum ducem se præbet, atque constituit: & eo pacto, quicumque, ipsum sequuntur, ad æternam salutem secum perducit? Sed videamus, num validiora argumenta habeas ad ea, quæ de Christi resurrectione dixi, conuellenda.

Deo obedientes eumue diligentes aut fratres suos salui fore dicuntur.

CAP. V.

Explicat, quomodo Christus, a mortuis resurgendo, salutis æternæ viam nobis ostenderit, ac propterea noster seruator sit: refutatis Aduersarij obiectionibus.

Sic autem scribis:

COVETVS.

De resurrectione etiam, obsecro, ~~quid~~ dicas aduerte. Nam verum quidem est, vt ad vitam æternam perueniamus, oportere, vt, quemadmodum Christus resurrexit, sic nos etiam resurgamus (quamuis multi sint qui proprie nec morientur nec resurgent, sed in quibus, vt videre est 1 Cor. 15. mutatio quædam

tatio quædam mira & mortis & resurrectionis loco erit) Sed dicere, Christum ideo seruatorem nostrum eße, quòd, resurgendo, viam salutis nobis ostenderit, nimium est friuolum. Nam resurrectio hominum salutem necessario non præsupponit; cum multi surrecturi sint, vt patet Ioh. 5. qui tamen salutis & vitæ æternæ participes non erunt, sed ad mortem æternam detrudentur. Hic autem de resurrectione Christi ex professo non ago. Et sciens, prudens omitto quod per illam declaratus sit potenter Dei filius, Rom. 1. quod etiam scriptura dicit, eum ad nostri Iustificationem resurrexiße. Agnosco enim multa eße beneficia, quæ ex Christi resurrectione ad nos redeant. Sed quemadmodum statim apparebit, quantum ad propositam quæstionem spectat, Neceße est vt mortis Christi meritum interueniat, quod nos a morte prima resurgentes Deo acceptos reddat: sicq; excitatos a mortuis in æternam vitam introducat.

SOCINVS.

Miror, te in sacris litteris non mediocriter, vt quidem videtur, exercitatum earum loquendi morem, quem ego fideliter expresi, non animaduertisse, & illum in meis verbis reprehendere ausum fuisse. Nam, si dicere, Christum ideo seruatorem nostrum esse, quòd resurgendo viam salutis nobis ostenderit, nimium friuolum est, quia resurrectio hominum salutem necessariò, vt ais, non presupponat; multò magis friuolum est id, quòd Christus ipse dixit, dum ait, *Hæc est autem voluntas eius, qui misit me patris, vt omne, quod dedit mihi, non perdatur ex eo, sed resuscitem illud in nouißimo die.* Ioh. 6. ℣ 39. quem loquēdi modum ter deinde repetit eodem capite; videlicet ℣ 40, 44, & 54. Nam, si Christus, vt æternam vitam se daturum ostenderet iis, qui dati sibi fuerant a patre, satis habuit dixisse, se illos in extrema die illa excitaturum, cum tamen, quid post eorum resurrectionem futurum esset, aliunde non constaret, an scilicet exinde ad cælum euolare deberent, an verò in tartara detrudi, aut iterum mori; multò magis Christi ipsius resurrectionem pro æterna eius vita scribere mihi licuit: cum Christi resurrectionem eam fuisse sciamus, quam in cælum ascensus, & immortalitas consecuta sit. Vt autem a mortuis resurrectionem simpliciter pro æterna ac beata vita passim in sacris litteris vsurpari apertè intelligas, vel saltem reminiscaris: præter suprà scripta testimonia, hæc adiicere libuit; *Filij huius sæculi*, ait Dominus Iesus, *nubunt, & tra-* (Resurrectio simpliciter pro æterna ac beata vita in sacris litteris vsurpatur.)

duntur ad nuptias. illi verò, qui digni habebuntur sæculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubunt, neque ducunt vxores. neque enim vltrà mori poterunt; æquales enim angelis sunt; & filij sunt Dei, cum filij sint resurrectionis, Luc. 20. ℣ 35. & 36. Et Paulus ad Rom. 6. ℣ 5. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus*: Et ad Phil. 3. ℣ 10. *conformatus morti eius; si quo modo pertingam ad resurrectionem mortuorum*: Et 1. ad Cor. 6. ℣ 14. *Deus verò & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam*: Et posteriore ad eosdem epist. cap. 4. ℣ 14. *Scientes, quoniam, qui suscitauit Iesum, & nos per Iesum suscitabit, & constituet vobiscum.* quanquam non desunt, qui hoc loco de liberatione a periculis agi velint. Sed quid? Nonne idem Paulus toto capite 15. prioris ad Cor. resurrectionem ex mortuis pro æterna beataq; vita vsurpat, seu pro resurrectione, quam æterna ac beata vita consequatur? Quid autem aliud sibi volunt apostoli, cum ita frequenter, vt legitur in Actis eorum, ipsorumq; epistolis, Dominum Iesum a Deo ex mortuis excitatum fuisse, testificantur atque contendunt, quàm ad æternam beatamq; vitam ipsum fuisse euectum, immo supremam quoque potestatem fuisse consecutum? Id quod apertè constat vbique ex locorum circumstantiis; & ex eo etiam manifestum fit, quòd aliquando id, quod priùs ista ratione implicitè dixerant, explicatiùs deinde affirmant. vt videre est Act. 2. ℣ 33, & cap. 5. ℣ 31, & cap. 13. ℣ 34. Eph. 1. ℣ 20: 1. Pet. 1. ℣ 2, & cap. 3. ℣ 22. Rectè igitur, & secundum perpetuum sacræ scripturæ loquendi morem, a me dictum est, Christum ex mortuis resurgendo salutis æternæ viam nobis manifestè ostendisse. Sumq; in eo Paulum imitatus, qui ex Christi resurrectione resurrectionem nostram, æternamq; salutem manifestè colligit prædicto cap. 15. 1. ad Cor. & Petrum, qui priore epistola cap. 1. ℣ 3. ita scribit: *Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi, qui, secundum misericordiam suam magnam, regenerauit nos in spem viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem & incontaminatam & immarcescibilem, conseruatam in cælis in vos, qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem paratam reuelari in tempore nouissimo.* Tantæ autem est efficacitatis ad confirmanda ea omnia, quæ Christus nobis annunciauerat, & ad salutis viam nobis manifestè ostendendam eius resurrectio ex mortuis, vt Paulus non dubitauerit affirmare,

Resurrectionis Christi nomine, etiam ipsius exaltationem sæpissime significari.

Resurrectionis Christi summa vis in iis confirmandis, quæ Christus annunciauit.

uerit affirmare, eum, qui ore Iesum dominum confessus fuerit, & corde crediderit, ipsum excitatum ex mortuis a Deo fuisse, seruatum iri, ad Rom. 10. ℣ 9. Et ad Timotheum scribens, vt eum in fide stabiliret, & ad omnia munia Christi ministro digna obeunda alacrem redderet, satis habuerit illi dixisse, *Memor esto, Iesum Christum resurrexiße a mortuis ex semine Dauid, secundum euangelium meum*, 2. Tim. 2. ℣ 6. Quis enim posthac ei fidem habere recusauerit, cum tanto honore (id quod sæpius ipse prædixerat) a Deo patre suo eum decoratum viderit? Numquid potest falsus propheta, vel minimi etiam mendacii auctor, postquam mortuus fuerit, resurgere, & viuum se conspiciendum iterum multis argumentis per multos dies præbere? quod fecit Christus, Act. 1. ℣ 3. Quis non viam salutis, quam annunciauit, verissimam certissimamq; esse videat, cum, rem sic se habere, in ipsius annunciantis persona perspiciat?

Caput igitur, & tamquam fundamentum totius fidei, & salutis nostræ in Christi persona est ipsius Iesu Christi resurrectio: præsertim in eum sensum accepta, quo illam nominare diuini scriptores consueuerunt, vt ante explicatum est. Quod vel ex eo manifestè apparet, quòd apostoli, post ipsum Christum in hoc præcipuè, & potissimùm sunt constituti, vt testes essent resurrectionis eius: quam ipse non ab omnibus conspici, nec palàm esse voluerat, sicut doctrinam, miracula, mortem, & vitæ exemplum: vt fidei nostræ exercendæ locus esset, & rebelles Iudæi in sua cæcitate, quemadmodum illis futurum sæpe prædixerat, meritò perirent. Vix enim fieri posse videtur, vt quis Iesum ex mortuis excitatum aut videat, aut credat, & eius verbis fidem non adhibeat: & proinde a sceleribus suis ad seruiendum Deo viuenti, immortalitatis spe plenus, totum se non conuertat; vnde peccatorum veniam, & æternam salutem consequatur. Hinc dictum est, Deum exaltasse Christum ad dandam pœnitentiam Israeli, & peccatorum remissionem, Act. 5. ℣ 31. Neque alia ratione intelligi debere videntur ea verba, quæ sunt ad finem cap. 3. eiusdem libri: *Vobis primùm Deus, suscitans filium suum, misit benedicentem vobis, in auertendo vnoquoque a prauitatibus suis.* Hinc ipse Dominus Thomæ, qui tum demum, resurrexisse eum credidit, cum eum vidit, ait, *Quia vidisti me Thoma credidisti. Beati, qui non viderint, & crediderint*, Ioh. 20. ℣ 29.

Resurrectionem suam cur palàm ab omnibus conspici, noluerit Christus.

Apostoli testes potissimùm fuerunt Iesu Christi resurrectionis constituti.

Testes inquam, potissimùm fuere apostoli, resurrectionis Iesu Christi constituti; vt patet ex eo, quòd, cum sufficiendus esset aliquis in locum Iudæ Iscariotæ: oportuit quidem ex Petri consilio aliquem deligi ex iis, qui ab ipso Iohannis baptismo, vsque ad Iesu Christi in cælum ascensum, cum ipso fuissent, & omnia, quæ dixerat, aut fecerat, quæq; ei contigerant, probè nosset, ac vidisset. Verumtamen, inquit Petrus, *Qui testis sit nobiscum resurrectionis eius*, Act. 1. ℣ 22. apertè ostendens, quid potissimùm testificari de Christo deberent, & quid'nam in Christi persona fidei nostræ potissima caussa esset. Et Act. 4. ℣ 33. Lucas apostolicæ prædicationis summam paucis complectens, ait de apostolis, quòd magna virtute darent testimonium resurrectionis Domini Iesu. Quocirca, cum postea Iesum Christum populo annunciarent, &, eum a Deo ex mortuis excitatum fuisse, affirmarent: addebant, *Cuius* (id est, *cuius rei*) *nos testes sumus*, Act. 2, ℣ 32, & cap. 3. ℣ 15, & cap. 5. ℣ 32, & cap. 13. ℣ 31.

Resurrectio Christi, fidei nostræ in Deum caussa.

Iesu Christi resurrectio Deo, qui vltimus & præcipuus actionum, & fidei nostræ finis, ac scopus esse debet, fidē habere, in eoq; spem nostram collocare facit, atque in hunc finem fuit Iesus Christus ab ipso Deo excitatus ex mortuis, & gloria donatus; vt manifestè scriptum est 1. Pet. 1. ℣ 21. quæ fides nobis imputatur ad iustitiam. Neque enim sine maxima caussa scriptum est a Paulo, reputatum nobis iri ad iustitiam, qui crediderimus in eum, qui suscitauit Iesum dominum nostrum ex mortuis. Deum enim hac periphrasi idcirco designare voluit, vt ostenderet, quid'nam nostræ fidei in Deum caussa esset, Rom. cap. 4. ℣ 24. Itaque quemadmodum Israelitæ maximum, cur Deo fidere possent, argumentum inde elicere poterant, quòd ab eo ex Ægyptiaca seruitute liberati essent, vnde etiam se Iehouam deum illorum ipse appellabat, qui eos ex seruitute Ægypti liberasset; Sic nos ex eo, quòd Iesum dominum & caput nostrum a Deo ex mortuis excitatum credimus, & a morte prorsus exemptum, vnde Deus nos quoque ex mortuis excitasse, & in cælestibus vnà cum Christo collocasse, meritò ab eodem Paulo dictus est, Eph. 2. ℣ 6. optimam fidei nostræ in Deo collocandæ caussam habemus; & is nunc decentissimè Deus noster, qui Iesum dominum nostrum ex mortuis excitauit, esse dicitur.

Comparatio caussæ fidei in Deum, nostræ, & Israëlitarum.

Per resurrectionem Iesus Christus, vt ipse fateris, declaratus est potenter Dei filius, Rom. 1. ℣ 4. Act. 13. ℣ 33. Verùm, qui credit, Iesum esse Christum Dei filium, vincit mundum, 1. Ioh. 5. ℣ 5. & habet vitam æternam, Ioh. 20. ℣ 31. Siquidem fieri non potest, vt quis, Iesum, Dei filium carissimum, ac summa in cælo, & in terra potestate præditum esse, agnoscat, & omnia vera esse non credat, quæ ille dixit, in eoq́; salutis suæ spem non collocet; vnde, vt paullo ante vidimus, emendatio vitæ, & porrò delictorum venia, qua hominis beatitudo consistit, Rom. 4. ℣ 7, Psal. 32. ℣ 1. necessariò consequatur: quam sibi a Christo ipso datũ iri confidat. Quocirca per Iesu Christi resurrectionem pœnitentia, & peccatorum remissio non solùm, vt suprà dictum est, data populo fuit, sed etiam ipsius Christi nomine vniuerso mundo annunciata; quemadmodum ex sua resurrectione consecuturum ipse prædixerat, Luc. 24. ℣ 46, & 47. Per Iesu Christi resurrectionem fit, vt bonæ conscientiæ nostræ in Deum interrogationem, id est, quasi cum Deo stipulationem habere possimus, atque ea ratione seruemur, 1. Pet. 3. ℣ 21. Nihil enim fictum, nihil non solidum esse potest in eius hominis conscientia, nihil diuinæ voluntati non consentaneum, qui Iesum sibi in eodem itinere præeuntem ad tantam gloriam peruenisse cognoscat. Quid plura? Per resurrectionem suam Iesus a Deo in vitæ principem, & seruatorem exaltatus est, Act. 5. ℣ 31.

Resurrectio Christi declarat illum potenter Dei filium.

Iesum, esse Christum Dei filium qui credit, cur habeat vitam æternam.

Per Christi resurrectionem toti mundo pœnitentia & remissio peccatorum annunciata fuit.

Resurrectio Christi bonæ conscientiæ nostræ stipulationem cum Deo facit.

Per resurrectionem suam Iesus seruator noster factus est.

Quid ergo tibi in mentem vênit, vt, Iesum Christum, ex mortuis resurgendo, in sui ipsius persona viam æternæ salutis nobis manifestè ostendisse, atque eo nomine seruatorem esse, negares? Quî fit, vt multa beneficia ex Iesu Christi resurrectione ad nos redire agnoscas, & inter illa, quòd nobis per ipsam æterna salus contigerit, numerandum non videas, aut, si vides, fateri nolis? Nonne tu ipse non tantùm, vt modò vidimus, Iesum per resurrectionem Dei filium potenter declaratum esse, non inficiaris (quod, quale momentum ad salutem æternam nobis comparandam, habeat, exposuimus) Sed eum quoque propter nostram iustificationem resurrexisse, oblitum te minimè esse, ostendis? Verùm quid aliud est iustificari, quàm coram Deo pro iusto haberi, & proinde ab æterna morte liberari, sempiternamq́; vitam, & salutem adipisci? Atqui, vt tua verba satis indicant, cum hæc omnia e longin-

Iustificari quid sit.

quo quodammopo prospiceres, noluisti de Christi resurrectione disputationem ingredi. quod tamen omnino facere debueras, si, ex ea salutis æternæ viam nobis manifestè non apparuisse, alia ratione, quàm Resurrectionis verbum præter id, quod in sacris litteris fieri solet, interpretando, probare volebas. Quinetiam veritatis vi postremò victus, quasi tacitè id concedendo, dixisti, Quantum ad propositam quæstionem spectat, necesse esse, vt Christi meritum (de quo postea videbimus) interueniat, quod nos seruet. Atque ita, respectu meæ conclusionis habito, vti prædixeras, tibi negare fas fuisse es forsitan arbitratus ea, quæ ipsa luce sunt clariora. Quanquam ego, vt verum fatear, in illis verbis, *Cum vitæ exemplo, tum a mortuis resurgendo*, quę, vt recordari potes, vt tibi satisfacerem, meæ sententiæ exponendæ non satis præmeditatus addidi, id quod volebam perfectè non explicui; neque mihi ipsi satisfecisse, deinde animaduerti: tametsi nihil nisi ipsissimam veritatem scripserim. Meorum enim verborum, quæ priùs sic habebãt, *Et in sua ipsius persona* (salutis æternæ viam) *manifestè ostenderit*, is erat sensus, vt, quoniam Dominus Iesus non solùm ea omnia ipse fecisset, quæ cæteros facere iusserat, qui æternam salutem assequi vellent, sed etiam ipsemet exinde ad æternam salutem peruenisset: is manifestè eam, quam annnnciauerat, æternæ salutis viam in sua ipsius persona nobis ostendisse dicendus esset. Qui sensus illis sermonis particulis Cum, & Tum non satis feliciter exprimitur. ea siquidem diuidunt, quæ coniungenda fuerãt, & vtriuis parti separatim id tribuunt, quod vtrique simul tribuere animus erat. Verumtamen, vt dixi, non propterea quidquam a me dictum fuit, quemadmodum abunde me probasse spero, quod verissimum non sit. Et ex eiusmodi errore, Deo actiones nostras moderante, & ad suam gloriam conuertente, factum est, vt totum hoc, quod præ manibus argumentum habemus, diligentiùs fuerit pertractatum: vnde æternæ nostræ salutis ratio multò clariùs elucescat. Sed ad reliqua pergamus.

CAP. VI.

Probatur, refutatis Aduersarij contrarijs ratiocinationibus, Christum ideo Seruatorem nostrum & esse & nominari, quòd ipse vitam æternam nobis daturus sit.

rus sit. cuius rei efficiendæ potestatem eum, vt hominem, & mediatorem habere demonstratur.

Subiungis igitur:

COVETVS.

Postremo quod Christum ideo seruatorem nostrum eße dicis, quia vitam æternam vel salutem ipse nobis daturus sit; non sic Christus, pace tua dixerim, a nobis seruator est agnoscendus, sed aliud quidpiam in salutis istius dono considerandum est. Etsi enim verißimum est, Christum vitam æternam nobis daturum eße, vt patet ex Ioh. 10. addendum est tamen, quando de eo, vt de seruatore nostro, verba facimus, illum eam vitam æternam vel salutē nobis daturum eße, quam, vt seruator & mediator, perfecta obedientia sua, eaque vsque ad mortem crucis, nobis comparauit. Nam etsi ipsum seruatoris nomen Deo non minus competat, quam Christo mediatori, qui non solum verus Deus est, sed & verus homo; tamen, cum de Christo, vt de seruatore nostro, loquimur, non eodem modo eum seruatorem agnoscimus, vt cum de Deo idem cum prophetis & apostolis dicimus: vt qui ineffabili potentia nihilque pro nobis patiens (quia Deus impaßibilis est) nos seruet. sed seruatorem illum agnoscimus eo modo, quo mediator existens inter deum & nos, qui ab eo per peccata nostra separati eramus, plene & perfecte, pro nobis moriens sicq; dei Iustitiæ satisfaciens, deum nobis reconciliauerit. Vnde & salui facti sumus. Et sane illud ipsum est, propter quod Christus vere seruator noster eße agnoscitur: quia scilicet pro nobis moriens nos a morte redemerit, patrique reconciliauerit; quos nunquam redemißet, nisi debita nostra moriendo persoluißet: nec deo reconciliaßet, nisi diuinæ eius Iustitiæ, per quam peccatores damnari merebamur absolutißime satisfecißet; quos denique salutis eo precio comparatæ participes non fecißet, nisi per fidem nobis Iustitiam suam communicaßet: quæ non inhærens in nobis, sed tantum nobis ex dono dei credentibus gratis imputata, nos deo gratos reddat & coram eius tribunali irreprehensibiles sistat. Et hæc quidem vera eße, iam ex sacris literis confirmabo.

SOCINVS.

Cum Christum, ob eam caussam, quòd æternam vitam ipse nobis daturus sit, seruatorem nostrum esse, apertè negare non auderes: vt me tamen non rectè locutum fuisse, ostenderes, ad id confugisti, vt diceres, alia ratione, quæ illius magis propria sit, eum seruatorem esse, propter quam, non autem propter istam, quam ego vltimo

ho vltimo loco afferebam, seruator noster agnosci debeat. Atque ita tantisper, dum ea, quæ dicis, probes, ad me refellendum id pro concesso sumis, de quo inter nos præcipuè disputatur. Admisces tamen interea quædam, quæ tibi fortasis probandi vim habere videantur. Et primùm, quatenus coniecturâ assequi possum (tua enim verba, cum non appareat manifestè, vtrùm Dei nomen pro Deo indistinctè, an pro patre tantùm sumas, subobscura sunt) dicis, æternam vitam dare non esse proprium Christi, vt hominis, sed vt Dei, namque idem te affirmasse, probè memini, cum coram in mensa disputaremus. Verùm, cum de Christo, vt de seruatore loquimur, eum, vt mediatorem, hoc est, vt hominem, etiam considerari debere; alioqui non propria aliqua ratione seruatorem futurum, sed ea tantùm, quæ illi cum Deo communis est. Itaque, si probauero, Iesum Christum, vt hominem ac mediatorem, datum nobis esse æternam vitam, & non minimi momenti id in salutis nostræ negotio esse ostendero: nihili penitus esse istæc tua ratio demonstrabitur.

Christus, vt homo, omnem in cælo & in terra potestatem habet.

Certissimum est, Iesum Christum, vt hominem, omnem in cælo, & in terra potestatem habere. Inquit enim ipse, postquam a mortuis resurrexerat, *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra*, Matth. 28. ℣ 18. Deo autem nihil dari potest. Quare de se, vt homine & mediatore, eum illo in loco verba fecisse, manifestum est. Quod optimè animaduertit Iohannes Caluinus; qui inter alia, quæ in eius loci explicatione præclarè scripsit, hæc ad verbum dicit: *Meminerimus verò, quod Christus iure suo semper apud patrem habuit, hoc illi in carne nostra datum esse, vel vt clarius loquamur, in persona mediatoris. Non enim æternam potentiam iactat, qua præditus fuit ante creatum mundum, sed quam nunc accepit, dum ordinatus fuit mundi iudex.* Hactenus Caluinus. Neminem autem esse arbitror, qui non videat, eum, qui omnem potestatem in cælo, & in terra habeat, quatenus eam habet, eatenus etiam vitam æternam dare posse. Neque verò aliam ob caussam, vt rectè paullo ante ibidem annotarat idem Caluinus, ea verba dixit Christus, quàm, vt sui apostoli inter cætera, quæ illis, vt facerent, mandaturus erat, vitam æternam ipsius nomine promittere auderent. Nam & in hunc ipsum finem, vt scilicet vitam æternam ipse dare posset, supremam illam potestatem datam sibi a patre

Caluini testimonium.

Potestatem omnem sibi in cælo & in terra datam fuisse, cur Christus apostolis dixerit.

Caluini testimonium.

sibi a patre fuisse testatur ipse Christus, sic eum inter orandum alloquens: *Sicut dedisti ei* (filio tuo) *potestatem omnis carnis, vt omne, quod dedisti ei, det illis vitam æternam*, Ioh. 17. ℣ 2. Præterea Paulus ad Phil. in initio 2. cap. aperte dicit, Iesum Christum propter obedientiam suam a Deo fuisse exaltatum, & datum illi fuisse ab eo nomen, quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum. Hæc Christum, vt hominem, a Deo accepisse, & verba ipsa euidenter ostendunt (non enim, nisi vt homo, obediens esse potuit, neque propter obedientiam suam aliter, quàm vt homo, quidquam consequi) & interpretes tum veteres (inter quos, si rectè memini, præcipuè Theodoretus) tum recentiores apertè fatentur. Sed qui nomen habet suprà omne nomen, & cui omnium, etiam cælestium, genua flecti debent, absurdum est dicere, huic mortem non obedire, &, cui sibi libuerit, eum vitam æternam dare non posse. Et quamquam hæc satis sunt, vt Christum, vt hominem & mediatorem, vitam æternam daturum esse constet; placet tamen certissimum adhuc eiusdem Pauli ad eosdem Philip. huiusce rei testimonium proferre: atque interim eius loci verum sensum a paucis, quod sciam, animaduersum manifestum facere. Sic igitur scriptum est ad finem cap. 3. eiusdem epistolæ. *Nostra enim conuersatio in cælis est. vnde etiam saluatorem expectamus dominum Iesum Christum; qui transfigurabit corpus nostrum humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso, secundum illam efficaciam, qua potest etiam subijcere sibi omnia.* Hæc postrema verba perspicuè demonstrant, Iesum Christum hanc potestatem corpora nostra gloria & immortalitate donandi, vt hominem, habere. Nam, vt homo, potestatem a Deo consequutus est omnia sibi subiiciendi. Deus enim non dicitur habere potestatem subiiciendi sibi omnia, sed ea subiecta habere; quæ tamen pro sua benignitate humanæ etiam naturæ nostræ in Christo & per Christum caput nostrum subiicere tandem decreuit. Quod enim scriptum est, eum sub Christi pedibus omnia subiecisse, 1. Cor. 15. ℣ 27, Eph. 1. ℣ 22, Heb. 2. ℣ 8. id non eam vim habet, vt verè illi omnia iam subiecta esse credamus, sed illum sibi omnia subiiciendi potestatem a Deo fuisse consecutum. quod tũc demum fiet, cum mortem vltimum hostem, suos ex mortuis excitando, & immortalitate æternaq; vita donando,

Theodoreti testimonium.

Loci ad Philip: cap. 3. sensus exponitur.

Deus non potestatem sibi subiiciendi, sed subiecta omnia habere dicitur.

Deum Christo omnia subiecisse, quid sit.

nando, destruet ac penitus superabit. Hæc, quæ dico, verissima esse, confirmat idem Pauli locus 1. ad Cor. 15, si præcedentia verba legantur. Ait enim: *Nam sicut per Adam omnes moriuntur, ita & per Christum omnes viuificabuntur. Vnusquisque autem in proprio ordine. primitiæ Christus; deinde ij, qui sunt Christi in aduentu ipsius. Deinde finis: cum tradiderit regnum Deo & patri: cum aboleuerit omnem principatum, & omnem potestatem, ac virtutem. nam oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos. Nouißimus hostis aboletur mors. nam omnia subiecit sub pedibus illius.* Vides, quo sensu dixerit Paulus, omnia Deum subiecisse sub Christi pedibus, quia scilicet omnia tandem potestate sibi a Deo tradita suis pedibus subiiciet Christus. Idem apertè probatur loco suprà dicto ad Heb. cap. 2. sic enim ibi scriptum est: *Testatus est autem in quodam loco quis dicens. Quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minùs ab angelis: gloria & honore coronasti eum; & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo enim, quòd omnia ei subiecit, nihil omisit non subiectum ei. Nunc autem nondum videmus illi omnia eße subiecta.* Si igitur nondum omnia sunt illi subiecta, patet, quid sibi velint ea verba, Deum omnia sub pedibus eius subiecisse, Potestatem scilicet sibi ea subiiciendi illi dedisse. Idem comprobant verba Psal. 110. *Dixit Iehoua domino meo, sede a dexteris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* quæ verba a Petro, ad Iesum Christum a mortuis excitatum, & in cælis ad dexteram Dei sedentem pertinere, dicuntur, Act. 2. ℣ 35. & ab auctore epist. ad Heb. illi ipsi sic accommodantur, cap. 10. ℣ 13: *Hic autem, vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei; de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.* Vidimus, Iesum Christum, vt hominem, potestatem habere, quam à Deo accepit, subiiciendi sibi omnia. Vidimus etiam, inter cætera, quæ sibi subiecturus tandem est, mortem recenseri, & quidem tamquam hostem omnium potentissimum, quippe qui vltimo loco subiiciendus, ac destruendus dicatur. Cui igitur dubium esse potest, cum idem Paulus, qui hæc dicit, scribit, Iesum Christum redditurum esse humilia corpora nostra, immortalia & similia corpori suo glorioso, secundum illam efficaciam, qua potest sibi subiicere omnia, eum potestatem hanc illi concessam intelligere? Cuius mentionem fecit, ne aliquis

Psal. 8. 4.

Hoc testimonium potest de homine, id est, de Christianis simpliciter accipi. Sed nos communiorem explicationem libenter sequimur.

ne aliquis eum homini Christo nimium tribuere suspicaretur: & interim ad nos in Christi fide confirmandos, illum verè, vt hominem, potestate nos a mortuis excitandi, & æternâ gloriâ donandi præditum esse, apertissimè doceret. Neq; enim parum refert, nos, qui Christo fidem habemus, & eius præceptis obedimus, scire, eum ipsum, qui vindicem, & assertorem nostrum se constituit, potestatem habere ea bona omnia nobis largiendi, quæ sibi obedientibus ita constanter promisit. præsertim cum eam viam ipse prior ingressus, quam nos tenere iussit, omnia mala expertus sit, quæ nobis, dum per eam gradimur, & illum sequimur, aut eueniunt, aut certè euenire possunt; adeò vt tamquam nostri mali non ignarus misereri nostrûm verè possit, & nobis miseris succurrere didicerit. Scriptum est enim in hanc eandem sententiam, oportuisse eum per omnia fratribus similem fieri, vt esset misericors, & fidelis pontifex in iis, quæ apud Deum, ad expiandum peccata populi. Nam propterea quòd & ipsi contigit tentatum esse, posse eum iis etiam, qui tentantur, auxiliari, Heb. 2. ℣ 17, & 18. Atque idem auctor cap. 4. ℣ 14. ait, *Habentes ergo pontificem magnum, qui penetrauit cælos, Iesum filium Dei, teneamus confeßionem. Non enim habemus pontificem, qui non poßit compati infirmitatibus nostris, sed tentatum per omnia iuxta similitudinem, absque peccato.* O admirabilem Dei bonitatem atque sapientiam. Non satis illi fuit, nos hostes suos, ac desertores, scelerum nostrorum gratuitâ veniâ, & vitæ æternæ amplissimo promisso ad se iterum recipere, atque conuertere; nisi etiam ipsius vitæ æternæ nobis largiendæ potestatem fratri nostro, & tantæ salutis duci ac principi a se constituto, quem per afflictiones perfectum reddidit, plenissimam concederet: & illi ipsi, quia homo est, & nostri similis, nostrasq; infirmitates expertus fuit, nos iudicandi auctoritatem, quasi ea seipsum priuans, omnem prorsus daret: eaq; ratione spem nostram mirificè aleret, atque foueret.

Christum, vt hominem nos seruandi potestatem habere, quanti referat, scire.

Dei admirabilis bonitas & sapientia in ratione salutis nostræ per Christum hominem.

Ioh. 5. 22, & 27.

Potuisti, ni fallor, ex iis, quæ a me dicta sunt, intelligere, non modò Iesum Christum, vt hominem & mediatorem, æternam vitam nobis daturum esse, verùm etiam, id in salutis nostræ negotio magnum pondus habere. Ex quo planum fit, rationem tuam, qua, Christum eo nomine propriè seruatorem nostrum non esse,

probare tentabas, nullius, vt prædixeram, esse momenti. Nec verò te moueat, quòd Christi hæc nos seruandi ratio ab ea, quæ propria Dei est, non differat. Nam, si parumper ab inueterata opinione mentis oculos remoueris: videbis, quemadmodum Deus fons est, origo, & caussa omnis salutis, nam sine eo non est seruator, Esa. 43. ℣ 11. & præter eum nemo seruat, Ose. 13. ℣ 4. ita neminem nos seruare posse, nisi ea ratione, qua Deus ipse seruat, & tamquam ministrum, atque instrumentum, quo Deus ad salutem nobis conferendam vtatur. Nec idcirco tamen is, per quem Dei potentiâ seruamur, seruatoris nomen non meretur. Nam Othoniel, cuius operâ Deus ad seruandum Israelem, ac liberandum de manu Chusan-risatam Mesopotamiæ regis vsus fuerat, seruator a Iehoua excitatus dictus est Iudic. cap. 3. ℣ 9. Iehoas quoq; filius Iehoachaz, per quem Deus Israelem ex seruitute Syrorum asseruit, vt habetur, 2. Reg. cap. 13. ad finem, eodem cap. ℣ 5. seruator a Iehoua datus appellatur. Præterea ii omnes, quorum ministerio Deus populum suum sæpius de hostium potestate exemerat, & seruasse dicuntur, & seruatores ab ipso dati nominantur Nehem. cap. 9. ℣ 27. Quare Stephanus non dubitauit Mosem principem, & redemptorem a Deo missum appellare, Act. 7. ℣ 35. Quòd si isti, quia præfinitam & temporariam potestatem salutis caducæ imperfectæ ac breuissimæ conferendæ a Deo adepti fuerant, seruatores sunt dicti; quantò magis homo Christus Iesus, qui nullis limitibus circumscriptam & perpetuam potestatem homines sibi obtemperantes stabili æterna omnibusq; numeris absolutissima salute donandi ab eo est consecutus, seruator humani generis ob hanc ipsam caussam appellandus est? Eum verò non minùs, quàm cæteros, quatenus in mediatoris persona seruator noster est, a Deo missum, datum, & excitatum fuisse, te ambigere non credo. Sed si fortassis adhuc hæsitas, lege, quæ scripta sunt Esai. 19. ℣ 20, & cap. 49. ℣ 6, Luc. 1. ℣ 69, Ioh. 3. ℣ 16, & 17, & cap. 6. ℣ 32, Act. 5. ℣ 31, & cap. 13. ℣ 23, 1. Ioh. 4. ℣ 14.

Christi nos seruandi ratio ab ea, quæ Dei propria est, non differt.

Othoniel, dictus, seruator, a Iehoua excitatus.

Iehoas, seruator a Deo datus dicitur.

Seruatores a Deo dati, dicuntur plures.

Moses redemptor a Deo missus.

Christum, quatenus seruator est, a Deo missum, datum, & excitatum fuisse.

CAP. VII.

Respondetur rationi ex nomine Mediatoris Christo attributo ductæ, & ostenditur, eo nomine nullam diuinæ iustitiæ exhibitam satisfactionem, sed nec vllam iræ Dei placationem significari.

Nunc cætera,

Nunc cætera,quibus vel tacitè,vel apertè, antequam ad ſacrarum litterarum teſtimonia ipſa nominatim proferenda te conuertas,id, quod ſumpſeras, & de quo potiſsimùm inter nos inſtituta diſputatio eſt,confirmare niteris,perpendamus. Ea autem hæc eſſe videntur: Chriſtum Mediatorem eſſe, Ergo medium ſe inter Deum,& homines poſuiſſe,& pro nobis morientem diuinæ iuſtitiæ plenè & perfectè ſatisfeciſſe, Deumq́; nobis reconciliaſſe: Chriſtum nos redemiſſe, Ergo neceſſariò debita noſtra perſoluiſſe: Chriſtum nos Deo reconciliaſſe, Ergo diuinæ iuſtitiæ, per quam peccatores damnari merebamur,abſolutiſsimè ſatisfeciſſe. Inijcis mentionem inſuper perfectæ obedientiæ Chriſti, qua nobis æternam vitam, vel ſalutem comparauerit. quorum verborum, quatenus vel ipſa, vel ipſis valde ſimilia in ſacris litteris reperiuntur,quæ vera ſit ſententia,& quàm ab ea,in quam tu ea accipis,aliena,per ea,quæ poſtea dicentur,dilucidè apparebit. Quæ verò addis de Chriſti iuſtitia nobis per fidem imputata,ea ſi attingere mihi viſum fuerit, infrà ſuo loco, vbi ipſius Chriſti,quam tu aſſeris, ſatisfactionem nobis per fidem imputari, ſacræ ſcripturæ auctoritate probare conaris,a me examinabuntur. Redemptionis etiam, ſeu Redimendi vocabulum mox in proximè ſequentibus verbis tuis, & diuinarum litterarum a te prolatis teſtimoniis perpendendis conuenientiùs multò excutietur. Quare de Mediatoris, & Reconciliationis vocabulis, deq́; eorum vi, cum infrà ipſorum mentionem non facias,nunc videamus.

Aduerſarii rationes quædam pro ſententia ſua; ad quas deinceps ſubiiciuntur reſponſiones.

Et primùm,quod attinet ad Mediatoris vocem, video te non minùs,quàm cæteros,in eo deceptum fuiſſe, quòd perſuaſum penitus habueris, mediatorem non dici, niſi qui duos inter ſe inuicem diſsidentes componat,& alterum alteri conciliet: vel ſaltem hanc eſſe huius vocabuli præcipuam ſignificationem. Quòd ſi aliquantò cautior in fide hominibus adhibenda fuiſſes, & diligenter in re ipſa perſcrutanda verſatus eſſes: eo te iudicii acumine eſſe, plane agnoſco, vt, quin errorem hunc non minùs, quàm ego, & nonnulli etiam ante me fecerint, animaduerſurus fuiſſes,prorſus non dubitem. Vidiſſes enim manifeſtè, Mediatoris ſeu τοῦ μεσίτου nomen in ſacris litteris nihil aliud ſignificare, quàm eum,qui medius quidem inter duos ſit, hoc eſt inter Deum,& hominem: non

Mediator in ſacris litteris non eum ſignificat, qui duos inter ſe diſsidentes componat.

Mediatoris nomen in ſacris litteris quid ſignificet.

tamen qui Deum iratum homini placet: sed quo Deus, vt internũcio atque interprete, ad fœdera sua cum hominibus pangenda & sancienda vtatur: & per quem illi ad ipsum, eius voluntatis cognitione instructi, accedere possint. Hæc ita se habere, ex omnibus locis, vbi hæc vox apud sacros scriptores reperitur, constare potest, & ex iis, quæ inde efficacissima argumenta duci possunt.

Loca de voce Mediator.

Primum igitur hæc vox reperitur apud Paulum in epist. ad Gal. cap. 3. ℣ 19. hoc pacto: *Quid igitur Lex? Propter transgreßiones fuit adiecta, donec veniret semen, cui promißum fuerat, ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnius non est; Deus autem vnus est.* Ex his verbis apertè intelligi potest, Mediatoris vocem non Dei, & hominum inuicem dissidentium pacificatorem (vt sic loquar) significare: sed, vt rectè in interpretatione eius loci, hac in parte scribit Ioh. Caluinus, internuncium, in Lege scilicet promulganda; qua de re ibi, non autem de pacificatione aliqua, expressè agitur. Vnde factum est, vt non pauci ex iis, qui nostrâ memoriâ nouas noui fœderis e græca in latinam linguam versiones edidere, hoc loco græcam vocem τῦ μεσίτυ non Mediatoris, vt alibi, sed vel Internuncii, vel Intercessoris vóce reddiderint: clarè perspicientes, non posse hîc significationem, quam vocis Mediatoris propriam esse opinabantur, conseruari. Sed satius fuisset, vocem illam vbiq; eodem modo interpretari; vt qui græcè nesciunt, propter quos huiusmodi versiones fiunt, proprium & ipsi iudicium in eius vi percipienda, ex locorum collatione, adhibere possent. Quid quod satis apertè in prædictis verbis Moses Mediator appellatur? Cuius proprium officium non quidem Deum hominibus placandi fuit, sed eius nomine cum populo Israelitico vetus illud fœdus sanciendi; atque is fuit, per quem populus ille quotidie diuinæ voluntatis admonebatur, & ad Deum accedere ea ratione poterat. Scio, non deesse complures, qui, veritate ipsa licèt omnino reclamante, de Christo ea verba dicta fuisse velint. Sed, ne longior sim, vt eos insigniter decipi agnoscas, vide quæ doctissimè & accuratissimè in hunc locum scripsit & annotauit Theodorus Beza. cuius verbis illud tantùm addo; quòd Moses mediator inter Deum & populum Israeliticum fuerit, & quomodo apertè probari non solùm loco illo appositissimo Deut. 5. ℣ 5. quem ipse attulit, sed etiam Leuit.

De loco Gal. 3. 19.

Caluini testimonium.

Moses mediator.

Bezæ testimonium.

cap. 26.

cap. 26. ad finem. vbi huius Paulini loci perspicua interpretatio habetur. Scriptum est enim ibi, *Hæc sunt iudicia atque præcepta, & leges, quas dedit Iehoua inter se, & filios Israël in monte Sinai per manum Mosis.*

Præterea vox hæc Mediatoris reperitur apud eundem Paulum 1. Tim. 2. ℣ 5. in his verbis, *Hoc enim bonum est, & acceptum coram saluatore nostro Deo; qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus enim Deus; vnus & mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus.* Ex hoc autem loco demonstrari putant plerique, Mediatoris nomen propriè pacificatorem declarare: & Christo idcirco tributum fuisse, quòd Deum, qui hominibus iratus esset, sua morte illis placatum reddiderit. Subijcit enim statim apostolus, *qui dedit semetipsum pretium redemptionis pro omnibus.* Ecce, aiunt, quam ob caussam Christus est mediator. nempe quia Deo morte sua soluit id omne, quod nos illi debebamus; & hac ratione nobis illius iram placauit. Sic enim explanari omnino debere credunt ea verba, *dedit semetipsum pretium redemptionis pro omnibus.* Quòd si eum non esse horum verborum sensum probauero, vt paullo post faciam, cum testimonia a te prolata excutientur: vana prorsus profectò fuerit illorum argumentatio. Interim tamen dico, istorum etiam interpretatione admissa, non continuò sequi, Mediatoris vocabulum id sua vi significare, quod ipsi credunt: sed ex accidente, propter loci circumstantias: Quinimmo nihil prohibere, quo minus ibi quoque significationem, quam ego ex cæterorum locorum collatione illi tribuo, retinere possit. Neque enim vllo modo constat, Paulum illis verbis exponere voluisse, quo sensu Christum mediatorem appellasset. sed potiùs videtur, præter id, quòd eum vnius Dei, & hominum vnicum internuncium esse dixisset, voluisse addere, vt sententiam suam, de qua ibi agebatur, pleniùs confirmaret, non impendisse illum vitam suam pro liberatione vnius aut alterius hominis, vnius aut alterius generis personarum: sed pro cunctis indistinctè mortuum fuisse. quod aliud profectò est, quàm internuncium esse, licèt (communi, vt dixi, illorum verborum explanatione retenta) ad ea exequenda fuerit additum, vnde salutem nostram, & Dei pacificationem pendêre is priùs annunciasset. Internuncium verò, non autem pacificatorem hoc etiam

De loco 1. Tim. 2. 5.

loco Mediatoris nomine significari, argumento esse potest, quòd, antequam mediatoris mentio fiat, nihil prorsus dictum fuit de Dei ira aduersus hominum scelera; nihil, quare de pacificatione aliqua agendum postea esset, narratum priùs, siue conclusum fuerat; nihil denique præcesserat, cur de Christo, vt pacificatore mentio iniicienda esset. Sed contrà de Dei bonitate, & clementia, qua humanum genus complexus fuerat, & omnes sine discrimine ad salutem, & veritatis agnitionem inuitauerat, apertè locutus fuerat apostolus. vnde meritò internuncii mentio, qui Christus est, iniecta fuit; cum non nisi per aliquem internuncium Dei voluntas hominibus generatim patefieri soleat, & hunc, non minùs, quàm Deus vnus sit, vnum tantummodo fuisse dixit; vt omnibus hominibus idem prorsus Dei nomine nunciatum atque oblatum esse persuaderet. Confirmatur hoc per verba illa, quę postmodum addit, *testimonium temporibus suis*; quæ suprà eam vim habere diximus, vt ostendant, per Iesum Christum plenam Dei erga homines beneuolentiæ fidem factam fuisse. Atque hanc interpretationem, quæ verissima est, affert ad finem eorum, quæ in hũc locum annotauit, Theodorus Beza; & ego ipsius verbis eam expressi. Quæ interpretatio nemo non videt, quàm appositè ad Internuncii appellationem, quæ antegressa fuerit accommodetur, post Pacificatoris autem, quàm durè, & coactè consequatur.

Dei voluntas non nisi per aliquem internuncium humano generi patefieri solet.

Bezæ testimonium.

Tres loci adhuc sunt in diuinis litteris, vbi nomen Mediatoris legitur, atque ii omnes in vna epistola ad Heb. qui cum eiusdem ferè sint formæ, eos simul afferemus, simulq; examinabimus. Primus locus est cap. 8. ℣ 6. *Nunc verò excellentius sortitus est ministerium, quantò & præstantioris est fœderis mediator, quod in præstantioribus promißionibus sancitum est.* Secundus est cap. 9. ℣ 15. *Et ideo noui Testamenti mediator est; vt, morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priore testamento, repromißionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hæreditatis. Vbi enim testamentum est, mors neceße est intercedat testatoris.* Tertius est cap. 12. ℣ 24. *Et* (accessistis) *fœderis noui mediatorem Iesum*, &c. quem locum supra attigi, & quæ recitare nunc omisi, sequentia verba, perspicuè, & verè, ni fallor, explicaui. Iam verò in hisce tribus locis de veritate significationis, quam ego vocabulo Mediatoris tribuo, non secus apparet, ac de recepta significatione

De locis Heb. 8. 6. & 9. 15. & 12. 24.

pag 23 +

significatione vehementer propter ipsos dubitari saltem debet. Primùm enim Iesus Christus in eis noui & præstantioris fœderis, seu testamenti mediator esse dicitur. quod sanè ad Deum nobis placandum non pertinet, sed ad fœdus ipsum, de quo agitur, Dei nomine nobiscum pangendum, atque sanciendum. Deinde epitheta illa Noui, & Præstantioris satis ostendunt, non solùm aliud fœdus, quod antiquum appellari posit, & deterius sit, antecessisse: sed illius non minùs, quàm huius, aliquem mediatorem extitisse. Is autem, vt suprà vidimus, Moses fuit; qui fermè inuitus, ac tantùm non coactus, ab ipso Deo, qui promissa patribus præstare volebat, ad eiusmodi munus delectus fuit; vt videre est Exo. cap. 4. tantum abest, vt Deum, in fœdere illo pangendo ac sanciendo, Israeli placauerit, aut conciliauerit. Postremò illa eadem epithera, & id, quod expresiùs additur, Ideo fœdus, cuius Iesus Christus mediator est, excellentius esse, quia in præstantioribus promisionibus sancitum fuerit, nullam in istarum mediationum (vt ita dicam) modo differentiam esse tacitè indicant, quæ aliquod momentum habeat: sed differre eas tantummodo, quatenus posterior excellentioris fœderis fuit, & præstantiora promissa continentis, quàm prior. Quòd si dicas, in hisce tribus locis Christum non dici simpliciter mediatorem, siue Dei, & hominum mediatorem, sed noui & excellentioris fœderis mediatorem, quare non mirum sit, si in eis pacificatoris significatio locum non habet: Respondeo primùm, satis esse ex his locis constare, Mediatoris nomen ex vi ipsius verbi id non significare, quod vulgò creditur. alioqui scriptor ille eo rectè ibi vsus non fuisset, vbi nec fœdus ipsum, cuius dicit fuisse mediatorem Iesum, cum hominibus, nec homines, ad quos illud pertinebat, cum ipso fœdere placandi essent. Præterea, an non in loco illo Pauli ad Gal. 3. ℣ 19. vbi verbum Mediator internuncium significare, etiam ii, qui illud ad Christum libentiùs, quàm ad Mosem referunt, ex quibus est Ioh. Caluinus, omnino contendunt, Mediatoris nomen simpliciter ponitur, deinde etiam additur, *Mediator vnius non est, Deus autem vnus est?* An non Moses loco illo Deut. 5. ℣ 5. se stetisse inter Iehouam dicit, & populum, vt annunciaret illis Iehouæ verbum? Ex quibus omnibus intelligi par est, eum, qui fœderis, aut verbo-

Veteris diuini fœderis non minùs quàm noui, aliquis mediator fuit.

Moses veteris testamenti mediator.

Mediationis veteris & noui testamenti differentia in modo, nulla præcipua.
In quo differant.

Obiectio.

Responsio.

rum, & sermonis alicuius internuncius sit, non modò mediatorem simpliciter dici, verùm etiam mediatorem illius, cuius nomine, & eorum, quibuscum fœdus pangit, aut loquitur: & idcirco in vnico illo loco 1. ad Tim. 2. ℣ 5. vbi Iesus Christus Dei, & hominum mediator esse dicitur, non ideo id factum esse, quia Deum hominibus placauerit, sed quia nouum & æternum fœdus cum humano genere ipse Dei nomine pepigerit, ac sanxerit, & omnem Dei voluntatem, vnde ad ipsum Deum est accessus, hominib. patefecerit.

Internuncius qui est, is mediator appellatur.

Videor mihi satis probasse, Mediatoris appellationem, qua dominus Iesus meritò insignitur, nihil commune habere cum diuinæ iræ placatione: immo Dei benignitatem præcedentem, eamq; quod ad ipsum Deum attinet, omnibus iam numeris absolutam, & ad quam promerendam nulla re sit opus, in ea contineri, non obscurè demonstrasse. Si enim, vt vidimus, significat, eum Dei nomine nobiscum fœdus pepigisse, an non manifestum est, oportuisse Deum, antequam is ipsius iussu mediatoris officio fungeretur, iam placatissimum esse? Non enim mittunt principes internuncios suos ad fœdera cum rebellibus pangenda, ni priùs ex animo illis omnem rebellionem condonauerint, & iam illis verè placati sint: nec aliud præterea ad pacem cum eis stabiliendam requiratur, quàm, vt fœderis conditiones illi velint accipere. Quod vt manifestius in Dei persona, & nostrûm fiat, expẽdamus, obsecro, quale sit fœdus, quod is nobiscum per Christum pepigit, quemadmodum multò ante per prophetam Hieremiam se facturum prædixerat. *Ecce dies veniunt, dicit* Dominus, *& consummabo super domum Israel, & super domum Iuda fœdus nouum, non secundum fœdus, quod feci patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Ægypti; quoniam ipsi non permanserunt in fœdere meo: & ego neglexi eos, dicit* Dominus. *Quia hoc est fœdus, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit* Dominus, *dando leges meas in mentem eorum; & in corde eorum inscribam eas. & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit quisq; proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens,* Cognosce *Dominum. quoniam omnes scient me a minore eorum vsque ad maiorem eorum; quia propitius ero iniustitijs eorum; & peccatorum illorum, & iniquitatum illorum non recordabor amplius,* Heb. 8. Hier. 31. En quàm liberale, quamq;

Quale fœdus nobiscum Deus per Christum pepigerit.

Verba haec Deum iam placatum & benevolum hominibus ~~fuisse~~ cum per Christum novum foedus cum ipsis pangeret fuisse, ostendunt.

quamq; augustum fœdus Iesus Christus Dei nomine nobiscum pepigit. Num cuiquam in mentem venire potest, Deum adhuc nobis fuisse iratum, cum ei mandauit, vt illud pangeret? Num potest quisquam sine maxima Dei iniuria vel cogitare quidem, illum, dum se ita clementem profitetur, dum se ita munificum esse prædicat, adeò nobis infensum fuisse, vt aliquo, qui nobis eum conciliaret, & eius vindictam, quæ iam iam nostris ceruicibus immineret, a nobis operâ suâ, ac meritis, & gratiâ apud ipsum repelleret, opus fuerit? adeò sui iuris tenacem fuisse, idq; persequi voluisse, vt non nisi plenissima scelerum nostrorum satisfactione accepta, nobis supplicium lege sua statutum condonare voluerit? Sed de hac re latiùs infra. Satis nunc fuerit, Christum, vt mediatorem, Dei iram nobis non placasse, nedum diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris plenè satisfecisse, & diuinorum testimoniorum auctoritate, & validissimis, nisi vehementer fallor, rationibus manifestum fecisse. Quamuis enim in hac disputatione concedi alioqui possit, Christum Dei iram placasse, cum inde non continuò sequatur, ipsum pro peccatis nostris eius iustitiæ satisfecisse, volui tamen omnem penitus, propter Mediatoris appellationem Christo attributam, de veritate dubitandi occasionem præcidere.

Christus, vt mediator, Dei iram nobis non placauit.

CAP. IIX.

Refutatur ratio ducta ex reconciliatione nostra cum Deo per Christum facta, ac docetur; nullo modo inde consequi, quòd Christus iræ Dei, pro nobis satisfecerit eamq; placauerit; & breui ad hoc & superius caput appendice addita, tota hæc disputatio de Socini sententia a Coueto impugnata concluditur.

Igitur ad reconciliationem nostram cum Deo per Christum factam examinandam deueniamus: ex qua necessariò colligi putas, ipsum Christum diuinæ iustitiæ, per quam peccatores damnari mereremur, absolutissimè satisfecisse. Atque primò illud considerandum videtur, quòd tu, sicut verè credis, & scribis, ita fortassis non in sententia solùm, verùm etiam in verbis sacræ scripturæ extare putas, Christum nobis Deum reconciliasse; cum tamen id nusquam scriptum extet: sed tantummodo, vel nos simpliciter per Christum, siue per mortem Christi reconciliatos, vel Deo reconciliatos fuisse. Quod qualem vim habeat, vt perspicuè

Christum nobis Deum reconciliasse, nusquam scriptum extat.

Recōciliatio per Christum facta quid sit.

intelligere possimus, non secus atque in Mediatoris voce fecimus, omnia diuinarum litterarum testimonia, vbi reconciliationis per Christum factæ mentio fiat, diligenter examinemus. Ea autem omnia sunt apud vnum Paulum.

Loca de reconciliatione per Christum.

De loco Rom. 5. 10.

Primus igitur occurrit locus ille ad Rom. cap 5. ℣ 10. *Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius: multò magis, reconciliati, salui erimus in vita ipsius.* In his verbis, vt præcedentia verba demonstrant, de Dei charitate, & de firma spe, quam in eo in mediis calamitatibus collocare possimus, & debeamus, manifestè agitur. Dixerat enim priùs. *Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multò igitur magis nunc, iustificati in sanguine ipsius, salui erimus, ab ira per ipsum. Si enim,* &c. Et paullo superiùs calamitatum, in quibus propter hanc Dei eximiam charitatem gloriari possimus, mentionem fecerat. De reconciliatione igitur, quam Deus clementissimus per Christum fecerit, apertè loquitur Paulus; qua nos, qui inimici illius eramus, ei reconciliati sumus, hoc est, ad eum conuersi, eius amici euasimus. Itaque sic argumentatur apostolus: Si Deus, cum adhuc essemus peccatores, & ab ipso auersi cum eo bellum quodammodo gereremus, tanta nos charitate complexus est, vt vnigenam filium suum, vt sibi nos reconciliaret, & duritiem animi nostri emolliret, atque adeò amicos suos faceret, morti tradere voluerit: quantò magis nunc, cum iam, peccatis relictis, ad ipsum conuersi ipsique reconciliati simus, nos charitate prosequatur, & per viuentem filium suum, quem ampliùs mori non est opus, nos seruabit, & a morte æterna, quemadmodum, scilicet, per eum nobis pollicitus est, omnino vindicabit? Atque ita hunc locum elegantissimè inter cæteros veteres theologos interpretatur Ioh. Chrysostomus. Hac autem interpretatione, quæ sola, vt statim apparebit, vera est, retentâ, iam constat, Reconciliandi verbum hoc loco non diuinæ alicui iustitiæ satisfaciendi vim habere, sed nostram tantummodo ad Deum cōuersionem, quam ipse procurauit, atque hac ratione cum eo renouatam, vel potiùs initam amicitiam, significare. Nam, quòd non pauci prima verborum facie decepti, atque ad ea, quæ præcesserant, non animaduertentes (quorum hic exactior quidem & concinnior ratio affertur, sed ita tamen, vt

Chrysostomi testimonium.

tamen, vt ταυτολογία quædam commiſſa eſſe videatur) hoc loco de potentia Dei per mortem, & vitam Chriſti, ſeu de potentia ipſius mortis, & vitæ Chriſti in nobis ſeruandis agi putant: id ab omni veritate alieniſsimum eſt. Primùm enim, vt vidimus, non de vlla potentia, ſed de Dei charitate verba fiunt. Cur igitur Dei potentiam Paulus hic in dubium reuocaret, vbi de eius voluntate tantùm diſputat? Præterea quæ'namvis huius argumenti fuiſſet? Si Deus nos per mortem filii ſui reconciliare ſibi potuit: multò magis ſeruare poterit per eius vitam: vel, ſi filii eius mors nos illi reconciliare potuit: multò magis eiuſdem vita vim nos ſeruandi habebit. Nulla profectò, præſertim ſi reconciliationem illam, vt ferè iſti faciunt, diuinæ iuſtitiæ exhibitam ſatisfactionem intelligas. Neque enim Chriſti vita ad nos ſeruandos, quàm mors ad diuinæ illi iuſtitiæ ſatisfaciendum, vel ſimpliciter ad ſalutem nobis comparandam, potentior dici poteſt. Simpliciter quidem dici non poteſt cum diuerſo modo ſeruent; hæc ſcilicet (vt quidem illi credunt) diuinæ iuſtitiæ ſatisfaciendo: illa verò, vitam conferendo. quare comparatio ſimpliciter inter eas fieri nequit. Quòd ſi ex eo, quòd diuinæ iuſtitiæ ſatisfiat, vitæ collationem (vt ita dicam) conſequi neceſſariò dicas, iam mors vitâ potentior in ſalute danda apparebit. vita enim effectus ipſius ſalutis miniſtra tantùm dicetur: mors autem ſalutis ipſius cauſſa. In diuerſo autem illo ſeruandi modo vitam morte potentiorem dicere, ridiculum eſt; cum potiùs mors vitâ potentior ea ratione dici debeat. Si enim morte ſua, vt ipſi autumant, Chriſtus, quicquid nos Deo debebamus, pleniſsimè perſoluit, quis non videat, qualem potentiam ad diuinæ iſti iuſtitiæ pro nobis ſatisfaciendum illa habeat? Quòd verò Chriſti vita nobis vitam cõferat, nihil eſt, niſi aliud dicatur, quod fateri cogat. Poſſet enim fieri, vt Chriſtus viueret, & quidem in æternum, vt certè viuit: nec tamen poteſtatem nos ſeruandi haberet, id eſt, æternâ vitâ donandi. Cæterùm, ſi de charitate Dei, non autem de vitæ, & mortis Chriſti potentia ad nos illi reconciliandos, & ſeruãdos hic agi fatearis quidem: ſed tamen hunc huius loci ſenſum eſſe dicas, videlicet, ſi Deus, cum ipſius inimici eſſemus, vt diuinæ ſuæ iuſtitiæ ſatisfieret, filium ſuum morti tradidit, multò magis nunc ea ſatisfactione ſibi reconciliatos per viuentem e-

Chriſti vita ad nos ſeruandos potentior, quàm mors, ſimpliciter dici nequit.

undem filium suum nos seruabit: Vide primùm, quantum Dei charitas, quam summis laudibus extollere curat apostolus, hac interpretatione minueretur, quæ Deum suum ius tanto rigore persequi voluisse complectitur; vel saltem quàm non apposité eiuscemodi satisfactionis, quæ reticeri potuisset, hoc loco mentio fieret. Deinde considera, istam interpretationem id sumere, de quo inter nos ambigitur, & cuius in Pauli verbis nullum apparet vestigium: in ea autem, quam ex doctissimorum virorum mente attuli, nihil tale contingere, nihil absurdi posse animaduerti. Longior fui in his Pauli verbis explanandis, quamuis ea, vt postmodum constabit, nulla ratione tuam sententiam iuuare possint, vt oblata occasione, illustri in primis loco germanum sensum restituerem, & ab obscuris quorundam interpretationibus in lucem quodammodo reuocarem. Nunc ad alia Paulina loca excutienda nos conuertamus.

De loco Rom. 5. 11. Statim igitur post verba iam examinata hæc consequuntur: *Non solùm autem; Sed & gloriamur in Deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.* Iam verò, si, vt visum est, in superioribus verbis, vbi huius reconciliationis fit mentio, de aliqua diuinæ iustitiæ exhibita satisfactione non agitur: hic quoque non agi manifestum est. Quòd si ex iis, quæ deinde addit Paulus de Christi, & Adami collatione, aliquis colligi posse credat, reconciliationem hanc nihil aliud esse, quàm Christi meritis erga Deum partam nobis cum ipso Deo amicitiam: is quanto in errore versetur, & qui adhuc restant Pauli loci examinandi demonstrabunt, & nos, Deo dante, infrà, vbi de Christi nobis, vt tu credis, imputata iustitia agendum erit, planum faciemus.

De loco 2. Cor. 5. 17, &c. Sequitur locus ille celeberrimus 2. ad Cor. cap. 5. ad finem; vbi de reconciliatione per Christum facta multis verbis agit apostolus; ex quibus veritas manifestissimè elucescit. Ait enim, *Proinde si quis [est] in Christo, noua creatura [est.] vetera præterierunt; ecce noua facta sunt omnia. Omnia autem ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditq; nobis ministerium reconciliationis. quandoquidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non imputans eis peccata ipsorum. Et posuit in nobis sermonem reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Rogamus pro Christo, reconciliamini Deo.* Eum

ni Deo. *Eum enim, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in illo.* Ex his verbis liquet primùm, ipsum Deum fuisse, qui nos per Christum sibi reconciliauit, id enim bis manifestè dicitur: & idcirco reconciliationem per Christum factam non Dei erga nos placationem, sed nostri erga illum conuersionem, vnde stabilis cum eo amicitia consecuta fuerit, significare; & tantum abesse, vt in reconciliatione hac peragenda Christus nobis Deum placauerit; vt potiùs eum iam placatum ostenderit, & ab eo iam placato ad nos, qui adhuc illius inimici eramus, sibi reconciliandos missus fuerit. Deinde reconciliationis modus, ne quod dubium supersit, exprimitur. *Quandoquidem*, inquit, *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* Sed qua'nam ratione? num scelerum nostrorum ab ipso Christo pœnas exigendo? num, pro peccatis nostris vt is suo sanguine satisfaceret, curando? num ius suum, dum Christum morti tradit, aduersum nos persequendo? Nihil minùs. subiungit enim, *non imputans eis peccata ipsorum.* Vides, quo pacto nos sibi reconciliauerit Deus per Christum; nimirum scelera nostra, vt per Hieremiam prædixerat, nobis liberaliter condonando. At dices, Nobis quidem non imputauit. Christo tamen imputauit; & ab eo iustitiæ suæ satisfieri omnino voluit. Istud quàm absurdum, atque adeò impium sit vel dicere, vel cogitare, infrà clariùs apparebit. Id tantummodo nunc dixisse, quod ad præsentem locum attinet, satis fuerit, Paulum, cum hîc de reconciliatione per Christum facta ex professo agat, eiusq́; modum, vt mox etiam magis perspicuum fiet, exactè nobis describat: numquam istam satisfactionem, quam a Christo Deus exegerit, & cuius cognitionem vos prorsus necessariam ad salutem, si non consequendam, at saltem rectè percipiendam, omnino esse contenditis, si res ita se haberet, silentio præteriturum fuisse. Respondebis, opinor, Immo eius mentionem fieri ab apostolo in illis verbis, quæ vltimo loco scripta sunt, *Eum enim, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in illo.* Christum enim pro nobis peccatum factum fuisse, nihil aliud ex Hebræorum idiotismo significare, quàm Christum, hostiam pro peccatis nostris extitisse. Sed vide quot errata in hac responsione sint. Primùm non suo loco hæc dicta fuissent; quæ tunc dicenda omnino erant, cum

Deus is fuit, qui nos per Christum sibi reconciliauit.

Christus Deum nobis non placauit, sed placatum ostendit.

Deus, quo pacto nos sibi reconciliauerit per Christum.

Hier. 31.

erant, cum modus reconciliationis expressus fuit. præsertim cum de non imputatis mundo peccatis mentio facta esset; quod per se, nisi aliud apponatur, omnem satisfactionem penitus excludit. Neque enim opus est satisfactione vlla, a quocumque tandem illa præstari, & quomodocumque peragi posit, cum ei, qui deliquit, aut debitor est, delictum ab eo, contra quem deliquit, non imputatur, aut a creditore debitum remittitur. Præterea non potest eo loco Peccati vocabulum hostiam pro peccato significare; sed hominem pro peccatore habitum apertè significat: quemadmodum multi clarissimi interpretes annotarunt. Nam, si hostiam pro peccato significaret, quam, obsecro, vim haberent verba illa, *qui peccatum non nouerat?* Quæ enim Dei charitas, quam Paulus Corinthiis proponit ac commendat, & qua eos ad Deo se reconciliandos mouere curat, ex eo apparet, quòd hostiam pro peccato fecerit eum, qui peccatum non nouerat? An non necesse est, hostiam pro peccato incontaminatam esse, atque purissimam? Maximam autem vim habebunt, si vocem Peccatum, hoc loco, hominem pro peccatore habitum significare dicamus. Ex eo enim Dei charitas vehementer elucet, quòd eum, qui innocentissimus erat, nostri caussâ, tamquam pessimum hominem, atroci & infami morte occidi voluerit. Adde, quòd illa interpretatione antithesis manifesta Peccati, & Iustitiæ, eaq; pulcherrima & elegantissima, penitus corruit atque dissoluitur. Siquidem hæc sine dubio est Pauli mens, Deum ita nos amasse, vt filium suum, qui innocens erat, nostrûm caussâ nocentem iudicari, &, tamquam nocentem, occidi voluerit, vt nos, qui verè nocentes eramus, innocentes, & coram ipso Deo iusti haberemur, &, tamquam iusti, æternam vitam tandem consequeremur. Postremò, etiamsi concederetur, vocem Peccatum hoc loco hostiam pro peccato significare, non tamen continuò sequeretur, Christum pro peccatis nostris diuinæ alicui iustitiæ satisfecisse. Quis enim negat, vel negare potest, Christum pro peccatis nostris mortuum fuisse, atque ea ratione nos peccatorum remissionem consecutos esse? Verùm hoc non quia Deum nobis reconciliauerit, aut iustitiæ cuipiam diuinæ pro nobis satisfecerit, scriptum est; sed quia non aliter, quàm eius morte interueniente, id peractum & confectum fuit, vt paullo post latissimè a me

Satisfactione nulla est opus, vbi delictum non imputatur aut debitum remittitur.

Hostiam pro peccato necesse est esse purissimam.

mè a me explicabitur. Quod verò additur, In illo, siue, Per illum, id additum est, vt intelligamus, tantum Dei benificium non contingere cuiquam, nisi Christo sit insitus, id est, fide ei habendo, eius præceptis obediat, atque eodem spiritu gubernetur: adeò vt verè ex corpore illi⁹ sit, & ex carne eius, & ex ossibus eius, Nam, vt in initio dixerat, *Si quis [est] in Christo, noua creatura [est.]* Nouam autem creaturam esse, & Dei mandata, quæ scilicet per Christum nobis dedit, seruare, vel, Christo fidem habendo, opera charitatis facere, qua vna omnia Christi mandata continentur, idem esse, probant manifestè hi tres loci inter se collati, Gal. 5. ℣ 6, & cap. 6. ℣ 15, & 1. Cor. 7. ℣ 19. Sed iam reliqua eius loci, quem præ manibus habemus, verba perpendamus. Addit igitur Paulus, *Et posuit in nobis sermonem reconciliationis*; quemadmodum etiam paullo ante dixerat, *Et dedit nobis ministerium reconciliationis.* Ministrabant ergo, non tantùm loquebantur, reconciliationem auctoritate Dei ipsi quoque apostoli: quamquam, vt supra visum est, vice Christi, & pro Christo. Quare subiungit, *Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos.* Verùm, qua ratione reconciliationem ministrare poterant, si illa in Christi meritis tota residebat? Num, vt Romanus pontifex habere se iactat, tamquam in thesauro, Christi merita recondita habebant, eaq; cæteris pro arbitrio dispensabant? Sed, vt rem seriò agamus, Num, obsecro, ea ratione reconciliationem vel loquebantur, vel ministrabant, vt dicerent, credere oportere, per Iesu Christi mortem diuinæ iustitiæ, per quam nos damnari mereremur, plenè pro peccatis nostris satisfactum fuisse? Quid a Pauli, non dicam verbis, sed mente, ipsaq; veritate alienius? Expende, quæso te, quæ consequuntur, verba, quibus ratio loquendæ, ac ministrandæ reconciliationis apertè exponitur, *Rogamus,* inquit, *pro Christo reconciliamini Deo.* Sermo igitur & ministerium reconciliationis, quibus Deus apostolos instruxerat, nihil aliud erant, quàm homines, non secus ac Christus fecerat, cuius legati ipsi erant, rogare, atque Dei nomine hortari, vt ipsi Deo reconciliari vellent, & e peccatis emergentes, iustitiæq; opera sectantes, ipsius amici fierent, & beatam immortalitatem sperarent. *Apparuit enim* (inquit alibi idem Paulus) *gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt, abnegata impietate,*

Eph. 5. 30.

Nouam creaturam esse, quid sit.

Reconciliationem cum Deo apostoli ministrabant.

Ministerium reconciliationis, quod apostoli habebant, quod esset.

& mundanis concupiscentijs, sobriè, & iustè, & piè viuamus in præsenti sæculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & saluatoris nostri Iesu Christi, Tit. 2. ℣ 11. &c. Reconciliati igitur sumus Deo per Christum, Deo per ipsum, & per eius vicarios apostolos hortante, vt sibi reconciliari velimus, delictorumq; veniam nobis vltro offerente: non autem Christo illum nobis placante, & illi debita nostra persoluente. Nam, vt præclarè, nisi memoriâ fallor, Theodoretus, hunc locum explanans, ex parte ait, Etsi Deus is erat, qui iniuriam a nobis acceperat, & ea de caussa, vt is nobis reconciliaretur, opus esse videbatur: ea tamen bonitate præditus est, vt inimicis suis ipse sponte pacem offerat, atque, vt sibi reconcilientur, & hortetur, & curet.

Theodoreti testimonium.

Sequuntur duo Pauli loci, in quibus de reconciliatione quidem per Christum facta verba fiunt. sed in neutro eorum, vt arbitror, de hac, qua nos olim Dei inimici nunc illi reconciliati sumus. Et in priore quidem nulla hac de re dubitatio esse videtur. Is autem est ad Eph. cap. 2. ℣ 16. Atque, vt id clariùs appareat, integrum ferme locum apponam, a versiculo 13. initium sumens. *Nunc autem* (inquit apostolus) *per Christum Iesum vos, qui quondam eratis longinqui, propinqui facti estis per sanguinem Christi. Ipse enim est pax nostra; qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ diruit, legem mandatorum in decretis abrogans, vt duos conderet in semetipso in vnum nouum hominem; faciens pacem, vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem, perempta inimicitia per eam.* In his sanè verbis non agitur de dissidio, quod esset inter Deum, & homines: sed de eo, quod inter gentes & Iudæos erat. Siquidem gentes nec fœdera, nec promissiones, nec verum cultum Dei habebant. Iudæis autem omnia hæc contigerant; qui mandatis & decretis illis legalibus, iis præsertim, quæ cerimonialia appellamus, a cunctis populis manifestè diuidebantur: adeò vt lis quædam & inimicitia inter hos, & illos esse videretur. Venit autem Iesus Christus, &, decretis illis abolitis, vtrisque eandem Dei gratiam salutarem, vtrisque eandem charitatis legem vel annunciauit, vel annunciari iussit, & pro vtrisque sanguinem suum fudit. Quo factum est, vt hæc inimicitia & lis penitus extincta ac dirempta sit, & vtrique, iam inuicem reconciliati, nouam vitæ, ac cultus Dei rationem instituerint, & vero Deo

Iudæos inter & gentes cur ante Christum inimicitia quædam esse videretur.

ro Deo sese consecrauerint. Nam ita interpretor ego illa verba, *vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo*; vt scilicet significent, non quidem reconciliatos Deo ipsos fuisse, sed inter se: Deo tamen, id est, ad seruiendum Deo, eiq; sese totos dedicandum. Et ea verba, *perempta inimicitia*, quæ ad Reconciliandi verbum relationem euidenter habent, hanc interpretationem veram esse, satis apertè confirmant. Non enim, vt dixi, de aliqua inter Deum, & homines inimicitia eo loco agebatur: sed tantùm de diuisione, atque dissidio inter populum Israelis, & cæteras mundi nationes. Id quod a ℣ 11. legere incipienti liquidò apparebit.

Alter locus est in epist. ad Col. cap. 1. ℣ 20. Verùm loci recitationem a versu 18. exordiamur. Ait igitur, *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ; qui est principium, primogenitus ex mortuis, vt sit in omnibus ipse primatum tenens. quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum* (siue, *in seipsum*) *pacificans per sanguinem crucis eius, per eum, siue quæ in terra sunt, siue quæ in cælis*. Iam verò Reconciliandi verbum hoc loco non eam reconciliationem significare, qua nos Dei amici facti sumus, ex eo patet, quòd in sequentibus verbis, de quibus mox agemus, eius reconciliationis, tamquam alterius rei, fit aperta mentio. Reconciliatio igitur, de qua hîc agitur, nihil aliud est, quàm omnium rerum non quidem cum Deo, sed secum ipsis per Christum parta concordia. Verba autem illa, *in ipsum*, siue, *in seipsum* (vtroque enim modo in græcis exemplaribus legitur) & hanc interpretationem confirmant, & explicationem a me superiore loco ad vocem Deo allatam veram esse demonstrant. Quòd enim aliqui, εἰς αὐτὸν, Sibi, hoc loco sunt interpretati: id neque sententia, neque sermonis ratio ferre potest. Nam, quod ad sententiam attinet, sequentia apostoli verba, vt diximus, & quæ statim subijciemus, id planum faciunt. nisi si quis pronomen Sibi eo sensu interpretetur, quo nos vocem Deo in præcedente ad Eph. loco interpretati sumus. quamquam, vt alio sensu omnino intelligatur, a quarto casu cum præpositione, vt in græco est, hoc modo in tertium detortum fuit. Quod autem pertinet ad sermonis rationem, nemo est, qui nesciat, verbum καταλλάττω personam, quicum fit reconciliatio, aut in tertio casu, aut in quarto cum præpositione πρὸς requirere. neque verò a ser- Castellio, Beza.

A sermonis proprietate non temere recedendum

monis proprietate, nisi manifesta ratio subsit, temerè est recedendum. Quid quòd & vetus interpres, & antiquiores theologi non αὐτὸν denso spiritu, sed αὐτὸν spiritu tenui legerunt, & adhuc ita legitur in nonnullis græcis codicibus? Quamquam, vt conijcere possumus, & græca scripta olim hisce notis carebant; &, postquam eæ appositæ fuerunt, relatiuum αὐτὸς per aliquod tempus, non magis cum simplex est, quàm, cum est reciprocum, tenui spiritu scribi ferè solebat. In seipsum igitur, siue In ipsum legendum est. atq; id & rationi, & verbis est planè consentaneum. Est enim locus hic idem, qui ille in epist. ad Eph. (quæ eiusdem fermè cum hac ad Col. vt omnes animaduertêre, argumenti est) *Notum faciens nobis mysterium voluntatis suæ, secundum beneplacitum suum, quod proposuerat in scipso, ad dispensationem plenitudinis temporum, summatim comprehendere* (siue instaurare) *omnia in Christo, & quæ in cælis, & quæ in terra, in ipso,* cap. 1. ℣ 9, & 10. Sensus autem vtrobique est, Deum omnia & cælestia, & terrestria ad concordiam inter se per Christum redegisse, & quæcumque ad diuinum cultum, humanamq; salutem pertinent, in vno Christo summatim instaurasse, & comprehendisse: in seipsum, inquam, vel in ipsum, id est, ad se, vel ad Christum omnia conuertendo, ac dirigendo. Nam quod subijcit, *Pacificans per sanguinem crucis eius, per eum,* &c. id nihil aliud est, quàm ἐξήγησις, seu expositio quædam verborum præcedentium. neque aliud continent ea verba præter id, quod ad Eph. scriptum est. Sed expresſiùs, & clariùs hic seipsum explicat apostolus, apertè dicens, per Christum omnia, quæ in cælis sunt, & in terra, adeò summatim simul comprehensa, & instaurata fuisse, vt ad summam concordiam inter se redacta fuerint. Primùm enim, quæ in terra sunt, homines videlicet vniuersi, tam gentes, quàm Iudæi, vt suprà visum est, vnus Dei populus sunt facti, & ambo summa concordia eundem Deum eadem prorsus ratione colunt & venerantur, eandemq; ab ipso salutem, vitamq; æternam expectant. Quæ autem in cælis sunt, non quidem inter se (quæ enim discordia in cælo esse potest, vbi sola Dei voluntas fit, eiusq; nutui omnia sua sponte simul obediunt) sed cum iis, quæ sunt in terra, pacificata fuere; quatenus scilicet angeli Dei, qui ante diuini decreti per Christum factam promulgationem de peccatis humano generi condonandis, eoq; ad cæleste

Græca scripta olim spirituum notis carebant.

Epistolæ ad Eph. & ad Colos. eiusdem ferè sunt argumenti.

Discordia inter cælites nulla.

ad cæleste regnum euehendo, hominibus, vtpote Dei & domini ipsorum inimicis, infensi erant: cum eis, Dei voluntate deinde perspecta, in gratiam quodammodo rediere, & illis ad tantam salutem capessendam ex Dei ordinatione inseruiunt, & sunt adiumento; vt legitur Heb. 1. ad finem. Atque ad hunc fermè modum doctissimè, & elegantissimè explicat locum hunc Chrysostomus, aliis non paucis & veteribus, & recentioribus interpretibus astipulantibus. Nam quòd aliqui docti viri, hæc verba de reconciliatione cum Deo facta agere credentes, angelis non minùs, quàm hominibus, pacificatore Christo erga Deum opus fuisse contendunt: id (liceat mihi liberè loqui, quod sentio) inani somnio cuidam simile potiùs videtur, quàm solidæ veritati. Neque mirari satis possum, eos, si hanc Chrysostomi, & aliorum interpretationem cognitam habuere, statim ei non adhæsisse, a suaq; sententia protinus non recessisse; atq; eò magis, quòd eorum interpretatio præter innumera alia absurda, & παράδοξα, quæ continet, verbis etiam vim manifestè adfert. Necesse siquidem est Pacificare partim In gratiam sibi ipsi restituere, partim verò, In gratia apud se ipsum confirmare, seu plenè perfectæq; ponere, interpretari. quæ interpretatio quàm coacta sit, nemo non videt; præsertim cum apertè constet, de pace a Deo extra se in rebus creatis & cælestibus & terrestribus facta, verba fieri. Quod si ipsi, & loca inter se conferendo, & verborum vim perpendendo, animaduertissent: nunquam, vt eò quò eorum interpretatio ipsos necessariò compellebat, deuenirent, in eam absurditatem incidissent, vt angelos, quorum similes nos Deus tandem efficere decreuit, Luc. 20. ℣ 36. quosq; Christus non assumpsit, Heb. 2. ℣ 16. cum Deo per ipsum Christum aliqua ratione pacificatos fuisse dicerent, & errorem errori addentes, non solùm eidem Pacificandi verbo duplicem eodem tempore significationem tribuerent, sed etiam, quod ad angelos attinet, Pacificare nihil aliud esse, quàm in gratia apud seipsum confirmare seu plenè perfecteq; ponere, prodigiosa quadam interpretatione, assererent. Cæterùm in eo, quod addit Paulus, *per sanguinem crucis eius*, alludit, vt suprà, alibi factum esse, iam ostendi, ad sanguinis alicuius animantis, quæ feriebatur, & occidebatur, fusionem; quæ in fœderibus sanciendis, animisq; priùs

Angeli cum hominibus, quomodo pacificati.

Chrysostomi testimonium.

Caluinus, & alii cum eo.

Ferire fœdus, vnde dictum.

dissidentibus conglutinandis apud veteres fieri solebat; vnde Ferire fœdus, tum apud Hebræos, tum apud gentes dictum est. Itaque quoniam non verè, & propriè per ipsum sanguinem Christi pacificatio ista contigit, sed per ipsum Christum sanguinem suum eius rei occasione fundentem: idcirco statim, quasi allusionem suam explicans, & seipsum interpretans, subiungit, *per eum*. Christus igitur is fuit, per quem pacem hanc inter cælestia, & terrestria Deus conciliauit: sanguine tamen eius, id est morte, interueniente. vt, dum hac via & Christum ipsum in gloriam illi a se destinatam ducit, & nobis æternæ vitæ firmissimam spem facit, suam infinitam erga vniuersum humanum genus charitatem testaretur; vnde omnia & cælestia & terrestria, ad illi, Christoq; eius supra cælos ad dexteram eius euecto ex animo seruiendum, perpetua pace coniungerentur & conglutinarentur. De reconciliatione autem, seu pacificatione, vt dixi, qua Dei amici facti sumus, in his verbis locutum non fuisse Paulum, apertum facit vltimus, qui adhuc superest, examinandus locus, in quo de reconciliatione per Christum facta agatur.

Pacificatio inter cælestia & terrestria, propriè loquendo, non per Christi sanguinem, sed per ipsum Christum contigit.

Illico enim subiicit apostolus, *Et vos, cum essetis aliquando alienati, & inimici mente in operibus malis, nunc tamen reconciliauit in corpore carnis eius* (Eius, inquam, non suæ, de Deo patre enim manifestus est sermo) *per mortem; vt exhiberet vos sanctos, & irreprehensibiles, & inculpatos in conspectu suo*. In quibus verbis cum expressè de ea reconciliatione, qua homines Dei amici sunt facti, agatur, satis constat, suprà de alia quadam actum esse. Sed qua'nam ratione hæc cum Deo reconciliatio facta fuisse dicitur? Primùm Deus fuisse affirmatur, qui eam fecit: Deinde non alicui iustitiæ suæ satisfaciendo, sed nos, qui alienati ab ipso eramus, inimicumq; animum, mala multa perpetrantes, aduersus eum gerebamus, ab iniquitatibus nostris retrahendo, & ita coram se pro ineffabili sua benignitate sanctos atque inculpatos reddendo. Hæc autem omnia effecisse Deus dicitur per corpus Christi: non quidem per corpus illius mysticum, quod est Ecclesia, sed per ipsius verum & carneum corpus, hoc est, per ipsum Christum. Christus enim a sceleribus nostris, mortuisq; operibus ad Deum viuentem nos conuertit, atque, vt suprà visum est, eo pacto in Dei stabilem perpetuamq; amicitiam, ex voluntate eius, nos restituit.

Reconciliationem nostram cum Deo, qua ratione factam fuisse, dicat Paulus.

En tibi tandem, qua ratione Deo per Christum reconciliati sumus; vt ex omnibus locis, vbi de ea reconciliatione mentio fit, intelligere potuisti. Quos & afferre, ac describere singulos, & explanare placuit, vt quantum a vero scopo aberres, tu ipse perspicere poßis: præsertim si ex ea reconciliatione aliquod argumentum, vt tua verba satis indicant, quod opinioni tuæ suffragetur, deduci posse credis. Alioquin vnico verbo tibi hoc telum e manibus extorquere, & in teipsum retorquere potuissem: si tantummodo dixissem, vbique scriptum esse, non quidem Deum nobis per Christum reconciliatum fuisse, sed contrà nos illi. Quod sanè indicat, non quidem Deum, sed nos inimico animo fuisse: non illum placari, sed nos inimicitias deponere debuisse. Ita enim communis consuetudo loquendi fert; vt scilicet is reconciliatus fuisse dicatur, per quem stabat, ne amicitia aut denuo existeret, aut conseruaretur: Ei verò aliquem reconciliatum fuisse dicamus, qui animo placabili aduersus illum, eius amicitiam expeteret, etiamsi aliquas pacis iustißimas conditiones requireret: quibus ab illo tandem acceptis, amicitia redintegrata & confirmata fuerit. Quocirca is, qui caussa fuit, vt ille eas conditiones acceperit, potest quidem iurè, ac meritò pacis conciliator appellari (neque enim est pax, dum ab vtraque parte inimicus animus non deponitur) sed non tamen vllo modo reconciliator dici debet illius, qui iam amicitiam expetebat, & vltro per ipsum eas pacis conditiones obtulit, quæ ab altero acceptæ stabilem veramq; concordiam inter vtrumque conciliarunt. Atque hac etiam ratione non negauerim, Christum mediatorem dici posse: non tamen secundum diuinarum litterarum loquendi morem, quæ numquam in hac significatione, sed in ea tantùm, quam suprà exposuimus, mediatoris siue τοῦ μεσίτου nomen vsurpant: verùm vulgari atque imperito loquendi vsu; quo factum est, vt is, qui pacem inter duos quoquo modo conciliet, mediator appelletur. Sed quid dicendum est, quando manifestè demonstraui, non modò Christum Deo nos, non autem Deum nobis reconciliasse, verùm etiam, Deum ipsum fuisse, qui hanc reconciliationem fecit, ita vt nusquam simpliciter Christum nos Deo, sed vbique Deum nos sibi per Christum reconciliasse, vel apertè, vel tacitè legatur; atque præterea ostendi ex ipsis

Per Christum, non Deum nobis, sed nos Deo reconciliatos fuisse, vbique scriptum est.

Reconciliatus quis dicatur.

Cui reconciliatus quispiam dicatur.

Pax non est, vbi ab vtraque parte inimicus animus, non deponitur.

Et Christus Deo nos non aut[em] Deum nobis reconciliavit; Et Deus ipse fuit qui hanc reconciliationem per Christum fecit, id quod ubique in sacris litteris vel aperte vel tacite legitur. his duobus totum satisfactionis suae figmentum convellitur.

ex ipsis clarissimis verbis, in quib9 eius reconciliationis fit mentio, non alia ratione factam eam fuisse, quàm quia nos operâ ipsius Dei per Christum, quo ipse ad opus hoc illustrissimum patrandum & absoluendum vsus est, e peccatis nostris emergentes ad ipsum, spe beatæ immortalitatis suffulti, totis viribus colendum, eiq; perpetuò seruiendum conuersi sumus? Certè, nisi quis talpa cæcior sit, videre poterit, tantum abesse, vt, quia Deo per Christũ reconciliati sumus, necesse sit, diuinæ alicui iustitiæ pro peccatis nostris a Christo plenè satisfactum fuisse; vt propter id maximè, nullam prorsus eiusmodi satisfactionem in salute nobis per Christum comparanda interuenisse, planè sit necessarium.

Reconciliatio per Christum facta plenam pro peccatis nostris satisfactionem penitus excludit.

Iis autem, quæ dicta sunt, illud addendum adhuc videtur, & ipsam Mediatoris appellationem in sacris litteris Christo attributam, & reconciliationem, quam is fecisse memoretur, etiamsi in eum sensum hæc verba accipi vel possent, vel deberent, qui vobis magis arridet, apertè ostendere, veram & plenam satisfactionem pro nobis Deum ab ipso non accepisse. Neque enim aut mediator, aut reconciliator is vllo modo dici potest, qui id omne præstat, quod alius quispiam debet (vindex eiusmodi homo, seu liberator dicitur) sed qui eum, cui debetur, eò adducit, vt aliqua saltem ex parte de suo iure decedere velit.

Quiddam in mediatore, vel reconciliatore necessarium.

Hactenus, sententiam meam de Iesu Christo seruatore nostro verissimam esse, demonstrasse, eaq; confutasse, quæ tu aduersus eam protuleras, iurè me affirmare posse, crediderim: & propterea, statuendum omnino esse, Iesum Christum ideò seruatorem nostrum esse, quia salutis æternæ viam nobis annunciauerit, confirmauerit, & in sua ipsius persona cum vitæ exemplo, tum ex mortuis resurgendo manifestè ostenderit, vitamq; æternam nobis ei fidem habentibus ipse daturus sit. Qua in re illud silentio prætereundum non est, me multò plus præstitisse, quàm vel verba mea polliceri videbantur, vel ego præstare vlla ratione cogebar. Non enim separatim propter vnamquamque illarum caussarum, ob quas, Iesum ChristumChristum seruatorem nostrum esse, scripseram, eum re ipsa seruatorem nostrum esse, demonstrare opus fuerat, quod tamen feci: sed tantummodo propter omnes simul coniunctas. Quòd si meo iure vti voluissem, vnico ictu fortassis omnes

Conclusio in hac Socini suæ sententiæ defensione a Coueti impugnationibus.

omnes tuæ machinæ, & copiæ, quas mihi admoueras, & quibus me aggressus fueras, & concidissent, & dissipatæ essent; cum tu singulas ferè caussas a me allatas consideraueris, nec quale pondus omnes simul iunctæ habeant, vnquam perpenderis. Itaque, cum separatim propter vnamquamque earum caussarum Iesum Christum seruatorem nostrum & esse, & agnosci debere, planum fecerim, Deus bone, qualis quantusq; seruator omnium nostrûm idem dicendus fuerit, in quem tot simul caussas, cur seruator noster nominari debeat, concurrere videmus?



DISPVTATIONIS DE IESV CHRISTO SERVATORE

PARS SECVNDA.

In qua respondetur ad ipsa sacrarum litterarum testimonia, quæ Couetus pro sua sententia confirmanda vel protulit, vel proferre poterat.

CAP. I.

Reuocatis ad certa quædam capita Aduersarij testimonijs, ostenditur, redemptionem nostram per Christum factam, esse metaphoricam, id est in ea peragenda nullum verum pretium interueniße, siue nihil cuiquam pro nobis solutum fuiße.



SEQVITVR, vt de veritate sententiæ tuæ ea in parte, in qua a me reiecta fuit, quod totius controuersiæ nostræ caput est, diligentiùs dispiciamus, atque ea de caussa diuinarum litterarum testimonia, quæ ad eam confir-

mandam protulisti, cuius ponderis sint, exactè expendamus. Ea autem his tuis verbis continentur:

COVETVS.

Coueti pro sua sententia testimonia.

Redimere aliquem est debitum soluere creditori eius nomine qui soluendo non erat, sicque satisfacere creditori. Redemit nos Christus a Iudicio Dei, vel ab ea dei Iustitia per quam peccatores damnari merebamur. Vnde sequitur, Christum, cum nos redimeret, deo pro nobis satisfecisse. Et de hac re paulum ad gal. 3. disserentem audiamus Lex, inquit, non est ex fide; sed qui fecerit ea homo, viuet in ipsis. Christus vero nos redemit ab execratione legis; sed quommodo? dum pro nobis factus est execratio. Sic ad tit. 2. Expectantes, inquit paulus, beatam illam spem & illustrem illum aduentum gloriæ magni illius dei ac seruatoris nostri Iesu Christi. Et quomodo, quæso, seruatoris nostri? addit versu sequenti, Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi ipsi populum peculiarem studiosum bonorum operum. Quid autem petrus prioris primo. Quum sciatis, inquit, vos non caducis rebus argento & auro fuisse redemptos ex vana vestra conuersatione ex patrum traditionibus accepta, sed pretioso sanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, nempe Christi. Sic loquitur Christus de seipso math. 20. filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionis precium pro multis. Et in cœnæ institutione math. 26. cum corporis sui sacrum signum daret, scilicet panem, dixit, Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur aut frangitur. Sic etiam dicebat paulus ad rom. 3. Redemptionem factam esse per Iesum Christum, quem proposuit deus, vt esset placamen per fidem; sed quomodo quæso, Vtrum absque satisfactione? non sane. addit enim, Id factum a Christo fuso sanguine suo. Et quod, Iam nulla est condemnatio aduersus eos, qui sunt in Christo Iesu vt scriptum est ad rom. 8. an absque satisfactione factum est: non sane. Addit enim eodem in loco paulus, Deum misso suo ipsius filio conformato carni peccati, idque pro peccato, condemnasse peccatum in carne. Sic ad Col. 1. dicimur habere redemptionem in Christo, sed non sine satisfactione. additur enim, Id nos habere per sanguinem ipsius. Beneficio dei pro omnibus mortem gustasse dicitur Christus ad heb. 2. & ibidem etiam legitur peccata populi expiasse. Et quid de hisce apud Esaiam cap. 53. reperitur? Vere, inquit esaias de Christo loquens, languores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit; nos autem reputauimus eum plagis affectum, percussum a deo & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter

eſt propter præuaricationes noſtras, attritus eſt propter iniquitates noſtras, caſtigatio pacis noſtræ ſuper eum, & liuor eius ſanitas nobis. Et ne quis Iudæorum more hæc ad alium quam ad ipſum Chriſtum referat, Meminerimus oportet eas eſſe ſcripturas ſecundum quas dicebat paulus 1. *Cor.* 15. *Chriſtum mortuum eſſe pro peccatis noſtris; quod & philippus manifeſtè declarat act.* 8. *cum hæc & alia, quæ hoc Eſaiæ* 53. *cap. continentur, de Chriſto intelligenda eſſe docet. Sic Caiaphas dicitur a Iohanne cap.* 11. *prophetaſſe, cum de Chriſto loquens, dixiſſet expedire, vt vnus homo pro populo moreretur, totaque gens non periret. Nam id, inquit Euangeliſta, non a ſemetipſo dixit, ſed cum eſſet pontifex anni illius, prophetauit fore vt Ieſus moreretur pro ea gente, & non tantum pro ea gente, ſed vt etiam filios dei diſperſos cogeret in vnum. Eadem ratione dicit petrus prioris* 2. *Chriſtum paſſum eſſe pro nobis & peccata noſtra in corpore ſuo ſuper lignum pertuliſſe. Quid etiam obſecro ſacrificia nobis ſub lege figurarunt. Tot agni pro peccatis immolati Annon paſſim in epiſt. ad Hebreos. Chriſti agni immaculati mortem, qua deo ſatisfieret, adumbraſſe dicuntur, Nonne id vere agnouit Baptiſta, cum de Chriſto clamaret, Hic eſt agnus dei qui tollit peccata mundi. Denique pleni ſunt hac doctrina prophetarum & apoſtolorum libri, Diuinæ Iuſtitiæ, per quam peccatores damnari merebamur, a Chriſto ſatisfactum eſſe, vt ſaluaremur. Itaque cum* 1. *Cor.* 1. *dicatur Chriſtus nobis a deo factus eſſe redemptio, & ex ſuperioribus ſcripturæ locis ſatis intelligatur, ſic a Deo Chriſtum factum eſſe nobis redemptionem, vt interea ad nos redimendos animam ſuam pro nobis, vt bonus paſtor pro ſuis ouibus poneret, Ioh.* 10. *ſanguinem ſuum ad placandum deum funderet, & pro nobis miſeris peccatoribus moreretur: Qui non videt, Chriſtum ideo vere noſtrum ſeruatorem eſſe, dici, & agnoſci, quod diuinæ Iuſtitiæ, per quam peccatores damnari merebamur, morte ſua pro nobis plene ſatisfecerit, Is certe, etſi oculos habere glorietur, videtur mihi meridiano ſole cæcutire. Ceterum non eſt quod te perturbet nomen iſtud ſatisfactionis, quo non vtitur ſcriptura, cum de redemptionis noſtræ miſterio loquitur. De verbis enim ſeu vocibus inter nos non agitur, ſed de reipſa; quod etiam ex tuo ſcripto ſatis intelligitur. Neque enim ſcripſiſti, In ſacris literis non diſerte ſcriptum eſſe, Chriſtum pro nobis diuinæ Iuſtitiæ ſatisfeciſſe ſic enim vere de vocibus inſtituta fuiſſet diſputatio. Sed ſcripſiſti, Chriſtum diuinæ Iuſtitiæ pro nobis non ſatisfeciſſe, nec etiam opus fuiſſe vt diuinæ Iuſtitiæ pro peccatis noſtris ſatisfieret. quæ duo a vero, vt Iam planũ eſt, ſunt alieniſſima.*

SOCINVS.

Vt non solùm ad ea omnia, quæ attulisti, diuinarum litterarum testimonia, sed ad ea quoque eodem tempore respondeam, quæ a te prætermissa sunt, & cum iis, quæ attulisti, cognationem habent: visum est vniuersa ad capita quædam, numero quatuor, reuocare: & ita primùm multis simul, quibus eadem responsio conuenit, respondere, deinde verò singula, quatenus propter aliquas proprias circumstantias opus fuerit, examinare.

Capita quatuor, ad quæ testimonia pro Coueti sententia redigũtur.

Itaque, Aut loci, quos citasti, & qui eis similes sunt, Christum nos redemisse simpliciter testantur; vel etiam addunt, Christum seipsum pretium redemptionis pro nobis dedisse, siue id factum fuisse in sanguine suo. Aut dicunt simpliciter, Christum tulisse, seu portasse, languores, & dolores nostros, siue peccata nostra; vel addunt etiam, ipsum id fecisse in corpore suo. Aut, pro nobis, & pro peccatis nostris, seu propter peccata nostra illum traditum, percussum seu contusum, vulneratum, passum, mortuum fuisse dicunt. Aut denique sacrificia antiqui fœderis cum Christi morte, & ipsum Christum cum illis victimis, vel etiam cum summo sacerdote conferunt. Et sub hoc vltimo capite eos omnes locos contineri volo, vbi vel Christum expiare, siue expiasse peccata nostra, vel ea, tamquam agnum, auferre, siue abstulisse, vel eius sanguinem nos a peccatis nostris lauare, seu purificare, aut nos sanctificare, siue etiam in remissionem peccatorum nostrorum eum fusum fuisse, dicitur. Quòd si ex iis, testimoniis, quæ, attulisti, aliqua supererunt, quæ sub his capitibus propriè non contineantur: ea a me separatim excutientur. Et quemadmodum, vt animaduertere potuisti, sub ipsis capitibus, quæ proposui, aliquorum locorum memini, quorum tu mentionem nullam feceras: sic, si qua singularia testimonia, quæ ad vnum ex eis ægrè referri possint, mihi succurrent, quæ tu prætermiseris, & vel ab aliis afferri soleant, vel ego ipse præterea animaduerterim, quæ tuæ opinioni suffragari videantur: ea in medium proferam, &, Deo bene fauente, non minùs, quàm cætera, & diluam, & simul aperiam atque illustrabo.

Igitur, vt quo ordine a me testimonia ipsa exposita ac digesta sunt, eodem ad ipsa respondeam: Occurrit primùm verbum Redimendi

Ordo respondendi ad Coueti testimonia.

dimendi diligenter excutere, & significationem, quam tu illi tribuisti, rectè perpendere; num ex eo, quòd Christus nos redemisse dicitur, statui debeat, eum Deo, siue iustitiæ diuinæ pro peccatis nostris plenè satisfecisse, siue id omne persoluisse, quod nos, propter peccata nostra, soluere debuissemus, si Deus summo iure nobiscum agere voluisset.

Quòd Christus nos redemisse dicatur, id nihil momenti habere ad concludendum, Christum pro nostris peccatis satisfecisse.

Et primo loco, quod attinet ad interpretationem tuam, ea, si propriam verbi significationem spectemus, admitti non potest. Quandoquidem Aliquem redimere, non propriè significat debitum soluere creditori eius nomine, qui soluendo non erat. Istud enim non eum redimere est, sed eius æs alienum dissoluere. vt vix credam, apud probatum aliquem auctorem, verbum Redimendi ista tua significatione vsurpari; quamuis videatur metaphoricè fortasis id posse fieri, & huius verbi, vt mox videbimus, metaphoricus vsus frequentissimus sit. Sed Redimere aliquem nihil aliud propriè significat, quàm eum captiuum e manibus illius, qui eum detinet, pretio illi dato, liberare. Atque hoc dico, vt propriã simul significationem verborum hebraicorum Padah, & Gáal, & græcorum λυτροῦν, seu λυτροῦσθαι, siue ἀπολυτροῦν, de quib. verbis præcipuè nobis verè agendum esset, complectar. Nam, si ad maximè propriam verbi ipsius Redimendi significationem respicere vellem, & eius etymologiam sequi: certè is tantummodo aliquem redimere dicendus videretur, qui priùs eum emerat, vel saltem aliquando possederat, & eius possessione amissa, iterum ab eo, qui ipsum possidet, pretio soluto, emat, & suum efficiat. quam vim etiam habere videtur verbum ἐξαγοράζω, quo vsus est Paulus in loco illo, ad Gal. 3. ℣ 13. quem tu citasti. quamquam propriè emere etiam simpliciter, non tantùm iterum emere, id significare credo. Itaque tua verbi Redimendi interpretatio, præsertim vt propria, nulla ratione sustineri potest; & proinde argumentum, quod inde duxeras, nullius ponderis esse apparet. Quapropter iam videre potes, te ipso in limine non leuiter impegisse. Et sanè mirum est, cum bonis litteris, vt audio, & ex sermone, quem simul habuimus, coniicere, atque ex tuo scripto potui, sis admodum excultus, te id non vidisse, quod ego earum adhuc rudis animaduerti.

Aliquem redimere: quid propriè significet.

Verbi Redimendi quæ maximè propria videatur significatio.

Sed dices, te de verbis non contendere, & satis esse, si, ipsa mea

Obiectio.

interpretatione retenta, quam fortaſsis optimam eſſe concedes, idem re ipſa poſsis ex verbo Redimendi argumentum ducere. Nam, ſi Redimere aliquem, eſt, pretium pro eo captiuo ſoluendo, eum liberare; neceſſe eſt profectò, Chriſtum, qui nos redemit, verum pretium pro nobis ſoluiſſe.

Reſponſio.

Ita'ne? Sed primùm longè aliud eſt, alterius æs alienum diſſoluere, & pretium redemptionis pro eo dare. Cuius enim æs alienum diſſoluitur, is verè eius pecuniæ debitor erat. Qui verò pretio redimitur, fieri poteſt, vt id pretium non deberet; vtpote qui iniuſtè captiuus detineretur. Præterea id, quod ex hac propria verbi Redimendi ſignificatione ad tuam ſententiam confirmandam colligi poteſt, admitti deberet, ſi verbum iſtud, præſertim in ſacra ſcriptura, ſemper propria in ſignificatione acciperetur. Propriam autem eius verbi ſignificationem intelligo, cum verum pretium interuenit. Verum autem pretium voco non pecuniam tantùm, ſed quidquid, vt ei ſatisfiat, qui captiuum detinet, datur; licèt alioqui multa metaphorica in eiuſmodi redemptione, ſi ad veritatem propriæ redemptionis exigatur, reperiantur; quemadmodum in ea redemptione reperiri agnoſco, quam vos in ſalute nobis per Chriſtum parta interueniſſe contenditis.

Æs alienum alterius diſſoluere, & pretium redemptionis pro eo dare, differunt.

Propria redemptio, vbi verum pretium.

Veri pretii nomine in hac diſputatione quid intelligendum.

Atque hîc nequeo tui, & cæterorum, qui tecum ſentiunt, non vehemẽter miſereri, qui, præiudicata quadam opinione quodammodo excæcati, iſtîc id non videritis, quod nemo alibi non videt. Quis enim eſt ita hebes, quis vel in ſacris litteris, vel in aliis bonorum auctorũ ſcriptis ita parum verſatus, quis denique ita communis loquendi vſus ignarus, qui neſciat, Redimendi verbum, non dicam aliquando, non etiam ſæpe, ſed plerumque, & fere ſemper, potiſsimùm verò apud ſacros ſcriptores, metaphoricam prorſus ſignificationem obtinere, adeò vt nihil aliud ſit Redimere, quàm liberare, aut ſibi aſſerere, quamuis veri pretii vera ſolutio aliqua non interueniat? Profanos ſcriptores breuitati conſulens miſſos facio, quos eiuſmodi metaphora, quæ iam pridem proprii locum obtinuit, refertiſsimos eſſe, tute meminiſſe potes; & ad ſanctarum litterarum teſtimonia me confero. Neque verò hîc cuncta proferre eſt opus: hoc enim infinitum eſſet: ſed aliqua tantummodo; quæ te videlicet ad cætera perquirenda mouere poſsint: & quibus

Redimendi verbum plerumque metaphoricè vſurpatur.

quibus erroris, & non leuis (da veniam verbo) oscitantiæ tuæ commonefias.

Lege igitur primùm Exo. 15. ℣ 13. & ibi scriptum inuenies, *Duces per misericordiam tuam populum hunc, quem redemisti.* Vides, Deum dici redemisse populum Israeliticum, quem ex Ægyptiorum & Pharaonis seruitute liberauerat, & sibi quodammodo asseruerat; quamuis nullum pretium cuiquam pro eo liberando soluisset. Idem legitur Deut. 7. ℣ 8. vbi expresiùs etiam dicitur, Deum redemisse Israelem e domo seruorum, e manibus Pharaonis regis Ægypti. Eundem loquendi modum eadem de re habes eodem lib. cap. 9. ℣ 26, & cap. 13. ℣ 5, & cap. 21. ℣ 8, & bis 2. Sam. 7. ℣ 23, & Neh. 1. ℣ 10, & Psalm. 77. ℣ 16. Hinc, vt suprà etiam vidimus, Moses a Stephano λυτρωτὴς, siue Redemptor est appellatus, Act. 7. ℣ 35. nempe, per quem Deus eam liberationem peregisset; quamuis nec etiam ab ipso Mose vllum pretium cuiquam pro ea peragenda persolutum fuisset. Apud Esaiam legitur, Deum redemisse Abrahamum, quia de manibus Chaldæorum eum liberasset, & sibi asseruisset cap. 29. ℣ 22. Dauid autem, cum, se mox liberatum iri a Deo de manu inimicorum suorum, speraret, ait, *In manum tuam committo spiritum meum, redemisti me Iehoua Deus verax.* Quæ verba cum manifestum sit, de Christo quoque ab impiis cruci affixo, typicè dicta fuisse: eum quoque a Deo, dum ipsum a mortuis excitauit, redemptum fuisse constat. Sed quod'nam pretium pro Christo a morte liberando alicui soluit Deus? Superuacaneum est ex veteris fœderis sacris scriptoribus plura testimonia congerere; cum vbique pasim, præsertim verò apud Esaiam, & Dauidem, similes loquendi modi occurrant: & sæpissime legatur, Deum redimere de morte, redimere de inimicis, redimere animam seu vitam, redimere denique aliquem simpliciter, pro liberare, aut sibi etiam asserere, nullo vero pretio interueniente. Quæ autem de liberatione, & assertione populi Israelitici per Mosem facta protulimus, ea potissimùm ad propositam quæstionem faciunt; & totam rem perspicuè declarant. Mosem enim, & liberationem per eum a Deo peractam, Christi, & salutis per ipsum diuinitus partæ typum fuisse, nemo est, qui ignoret. Quemadmodum enim vterque mediator fuit, hic noui & æterni fœderis, ille veteris & temporarii: sic etiam

Metaphoricæ verbi Redimendi significationis testimonia.

Moses redēptor, cur dictus.

Psal. 31. 6.

Christus redemptus a Deo.

Moses in liberando Dei populo Christi typus fuit

Moses cum Christo confertur.

rii: sic etiam vterque redemptor, Ille de seruitute Ægyptiaca, & de manu Pharaonis, Hic de peccati seruitute, & de manu mortis; Vterque bonorum largitor, Ille, & in eius locum suffectus Iosue, terrenæ possessionis, vitæq; caducæ in hoc mundo quietæ, omniumq; rerum affluentis, Hic cælestis hereditatis, vitæq; in futuro sæculo immortalis ac beatissimæ. Quocirca, quemadmodum Moses, Deo ita iubente, Israelis populum potentia, & auctoritate sibi ab eo tradita, non autem alicuius pretii solutione, ex seruitute illa redemit, & ipsi Deo asseruit, & ad terram illis a Deo promissam tandem perduxit: Sic Christus supremâ potentiâ, & auctoritate sibi a Deo concessa nos ex peccati, & mortis seruitute, Deo ita iubente, nullo vero pretio cuiquam soluto, redemit, & ipsi Deo asseruit; ac postmodum in cæli possessionem nobis promissam ipse introducet. Quòd si neque veteris scripturæ loquendi modus, neque Mosis & Christi collatio, quam omnium interpretum libri, & ipsorum diuinorum auctorum scripta vbique testantur, & aliquando latissimè exponunt, & persequuntur, te huius lucidissimæ veritatis admonere poterat: debueras saltem quosdam noui fœderis locos, in quibus de redemptione nostra agitur, paullo diligentiùs examinare. Et vidisses primùm, Deum fuisse, qui nos redemit, siue nobis redemptionem fecit, Luc. 1. ℣ 68. Qui locus exactè respondet illi Psalmi 111. ℣ 9. *Redemptionem misit populo suo.* vbi de liberatione Ægyptiaca agitur. Atque si nihilominus ex sensu tuo, Deum fecisse nobis redemptionem, curasse eum, vt Christus nos ab ipso, siue ab ipsius iustitia redimeret, ipsiq; pro nobis pretium solueret, ac satisfaceret, interpretatus esses: istam interpretationem abũde refelli deinde vidisses ab eo, quòd redemptos nos fuisse vel ab iniquitatibus nostris, vel ex nostra vana conuersatione, vel ab execratione legis, vt ipsa tua testimonia habent, Tit. 2. ℣ 14, 1. Pet. 1. ℣ 18, Gal. 3. ℣ 13. non autem vsquam a iudicio Dei, vel ab ea diuina iustitia, per quam peccatores damnari merebamur, quemadmodum tu satis audacter affirmas, scriptum legitur. Execratio enim Legis, de qua in eo loco ad Gal., non iustitiam Dei in Lege expressam, cui satisfaciendum esset, sed execrationis pœnam a Lege statutam significat. a qua pœna redempti sumus, non quia illi aliquod pretium solutum fuerit, quod ridiculum est

Vide Exo. 6. 6.

A quibus, siue ex quibus, per Christum redempti dicamur.

lum est dicere: sed quia ab ea sum⁹ exempti. Quo sensu etiam scriptum est, nos per Christum liberatum iri ab ira, siue supplicio, Rom. 5. ℣ 9, & 1. Thess. 1. ℣ 10. quod supplicium impii, & qui Iesu Christi euangelio non obediunt, extremo illo die subibunt, 2. Thess. 1. ℣ 8, & 9. Quam liberationem cum per Christi vitam fieri debere, eodem loco ad Rom. dicat Paulus: satis constare potest, nos inde liberatum iri, non quia iræ illi siue supplicio (id quod nec fieri potuit) aliquod pretium per Christi mortem solutum pro nobis fuerit: sed quia Iesus Christus, viuens in æternum, potentiâ suâ in iudicii die, ex decreto Dei, nos, qui ipsi obedíuerimus, ab æterna morte vindicabit.

At enim, dices in eo loco ad Gal. disertè scriptum esse, Christum nos ab execratione Legis redemisse pro nobis execrationem factum, Vnde appareat, eum soluisse pro nobis id, quod nos Legi debebamus, atque ea ratione ab eius pœna nos liberatos fuisse. Obiectio.

Iam igitur istud non ex verbo Redimendi colligi potest, cuius si propriam significationem spectes, ipsi pœnæ & execrationi, a qua redemit nos Christus, pretium solui oportuisset. sed ex eo, quòd Christus pro nobis execratio factus dicitur. Atqui, Christum pro nobis execrationem factum esse, non significat, eam Legis execrationem ipsum subiisse, quam nos subire deberemus. Execratio enim, quam nobis Lex minabatur, & quam tu intelligis, mors æterna erat; hanc verò ipse minimè subiit. Sed nihil aliud significat, quàm Christum, dum ipse nostri caussâ in quandam Legis execrationem incidit, nos a vera Legis execratione interea liberasse. Amauit enim Paulus, vt in aliis sæpe solet, in Execrationis verbo argutus esse. Quomodo autem Christi cruce interueniente (quæ illa execratio est, quam Christus subiit, quemadmodum ibidem Paulus docet) ab æterna morte nos liberati simus, paullo post a me perspicuè demonstrabitur. Omitto, quòd quæcunque vel in ea epistola, vel alibi a Paulo de Lege, deq; liberatione ab ea, siue ab eius execratione disputantur, ad Iudæos tantùm reuera, non autem ad cæteros pertinent. Sed ad rem redeamus.

Responsio.

Christum pro nobis factum fuisse execrationem, quid significet.

Christus æternam mortem minimè subiit.

Paulus apostolus sæpe amauit esse argutus.

Pauli apostoli disputationes de Lege deque liberatione ab ea, ad Iudæos tantùm reuera pertinent.

Cum igitur legis, nos ab iniquitatibus nostris, & ex nostra va-

 na conuersatione

na conuersatione fuisse redemptos: qui fit, vt non videas apertè, verbum Redimendi vsitatissima & frequentissima metaphora liberationem simpliciter significare, sine vlla veri pretii solutione? Alioqui nonne ipsis iniquitatibus, nonne ipsi vanæ conuersationi, e quarum manibus redempti dicimur, vel saltem alicui, qui nos in ipsis detineret, pretium soluere oportuisset? quo quid ineptius vel dici, vel excogitari potest? Perlege omnes locos noui fœderis, in quibus redemptionis fiat mentio: & nullum inuenies, vbi de veri alicuius pretii solutione, seu de satisfactione aliqua euidenter agatur. Sed in omnibus (de iis loquor, de quibus inter nos non potest esse controuersia) manifestò deprehendes, de simplici liberatione seu assertione verba fieri. Hæc autem, ni fallor, sunt, Luc. 2. ℣ 38, & cap. 21. ℣ 28, & cap. 24. ℣ 21, Rom. 8. ℣ 23, Eph. 4. ℣ 30, Heb. 11. ℣ 35. præter illa duo, Eph. 5. ℣ 16, & Col. 4. ℣ 5. vbi Paulus monet vtrosque, vt tempus, siue occasionem redimant; quod liberationem vllam non significat, nedum pretio factam; & pro eo, quod est, Tempus siue occasionem captare, vel obseruare, dictum est: duriore sanè metaphora, quàm ea, de qua agimus, & quæ etiam legitur apud Dan. cap. 2. ℣ 8. Et ex illis, nisi infinita antiqui fœderis testimonia, quæ per te ipse conquirere, aut in memoriam tibi reuocare potes, & validissimæ rationes a me allatæ id a te impetrare queūt, quid verbum Redimendi in iis testimoniis, quæ protulisti, significet, suspicari saltem incipies. ac tandem, ni prorsus pertinax esse velis, manus dabis; teq; ea in re vehementer deceptum fuisse, fateberis.

Tempus redimere

Quod vt clariùs adhuc perspicere possis, id etiam addere volui, Adeò hunc metaphoricum loquendi modum apud sacros scriptores inualuisse, vt non tantùm Redimere pro simpliciter liberare, siue asserere passim vsurpent, id quod profani quoque fecerunt: sed etiam Vendere pro In seruitutem tradere, & alicui mancipare, vel subiicere, nullo vero pretio interueniente, non rarò vtantur. Id quod apud profanos auctores non facilè fortasse quisquam deprehenderit. Hinc Deu. cap. 32. ℣ 30. legitur. *Quomodo persecutus fuißet vnus mille, & duo fugaßent decem millia, nisi quòd Petra eorum vendidit eos?* Vbi vides apertè, vendere, pro subiicere alicui, dictum fuisse. Et Iudic. 3. ℣ 8, scriptum est, *Itaque iratus est furor Iehouæ contra*

Vendendi verbum metaphoricè vsurpatum.

houæ contra Iſraeli; & vendidit eos in manum Chuſan-riſataim, &c. Et cap. 4. in ipſo initio, *Addiderunt autem filij Iſrael facere malum in oculis Iehouæ post mortem Ehud. & vendidit eos Iehoua in manum Labin*, &c. vtrobique autem vendidit, Tradidit in ſeruitutem, tamquam ſi verè venditi fuiſſent, manifeſtè ſignificat. Et idcirco vetus interpres Tradidit loco vendidit repoſuit. Eundem prorſus loquendi modum, quem vetus interpres, mutato tamen verbi numero, conſeruauit, habes ſuprà eodem libro cap. 2. ℣ 14. Et Eſaiæ cap. 50. ℣ 1. ſcriptum eſt, *Propter iniquitates veſtras venundati eſtis*. id eſt, In ſeruitutem vos ipſos tradidiſtis, vos alienæ poteſtati mancipaſtis, ſiue, Ego id propter veſtras iniquitates feci. Hac denique metaphora vtens Paulus ad Rom. 7. ℣ 14. inquit, *ego autem carnalis ſum venundatus ſub peccatum*, id eſt peccati ſeruus, & illi mancipatus. Atque hæc fuit illa ſeruitus, & captiuitas, ex qua Ieſus Chriſtus nos redemit; vt in eius paulini loci explicatione rectè docuit Auguſtinus. Quemadmodum igitur venditi dicimur ſub peccatum, hoc eſt, illi mancipati, nullo interim vero pretio interueniente: ſic ab eodem per Chriſtum redempti dicimur, hoc eſt, liberati, quamuis pretium nullum verè & propriè interuenerit. quod tamen ſi interueniſſet, vt iam dictũ eſt, ipſi peccato, ſiue alicui, qui in ipſo nos detineret, ſoluendum fuiſſet; quo nihil abſurdius dici poteſt.

Captiuitas, ex qua Chriſtus nos redemit, quæ fuerit.

Auguſtini teſtimonium.

At dices, in redemptione per Chriſtum facta diſertè fieri pretii mentionem, cum ſcriptum ſit, Chriſtum dediſſe animam ſuam pretium redemptionis pro multis, Mat. 20. ℣ 28, Mar. 10. ℣ 45. & ſeipſum pretium redemptionis pro omnib. dediſſe, 1. Tim. 2. ℣ 6.

Obiectio.

Ego verò non ita hebetem te eſſe ſat ſcio, vt, verbi Redimendi metaphorâ agnitâ, non videas etiam eâdem metaphorâ Chriſtum dictum fuiſſe redemptionis noſtræ pretium. Vt enim metaphoricè ſimplex liberatio redemptio dicitur, quoniam idem effectus eſt ſimplicis liberationis, qui veræ & propriæ redemptionis, non minùs enim hoc, quam illo modo, quis ſeruitute eximitur: ſic etiam id, quod in ſimplici liberatione ad eam peragendam interuenit, per translationem pretium dicitur. Immo tunc demum ritè redimendi metaphora procedit, & abſolutè ſuis partibus conſtat, cum in ſimplici liberatione aliquid interuenit, quod per translationem aliquo pacto pretio reſpondeat.

Reſponſio.

CAPVT II.

Explicatur diligentiùs tota redemptionis nostræ per Christum metaphora; & interim non pauca ex ijs sacris testimonijs explanantur, in quibus de redemptione ista agitur, quæ per ipsam Christi mortem & sanguinis fusionem nobis contigerit.

Iam, vt hanc pretii translationem, totamq; simul in liberatione nobis per Christum parta metaphoram meliùs intelligamus: singulas eius partes examinemus, & quatenus veritati respondeant, consideremus. In vera redemptione peragenda primùm captiuus requiritur. Hic in liberatione, de qua agimus, homo est, Requiritur & is, qui eum captiuum detineat; alioqui captiuus non esset. Huic in liberatione nostra, si exactiùs rem ipsam considerare velimus, respondent multa. Multa siquidem nos, tamquam captiuos, detinebant. Ea autem sunt, peccatum, diabolus, mundus, & qui peccatum consequitur mortis æternæ reatus, seu mortis æternæ nobis decreta pœna atque supplicium. sed nos ad vnum peccatum omnia referemus. Requiritur præterea is, qui redimat. Hic autem est Deus, siue Christus, per quem Deus liberationem nostram confecit. Requiritur postremò pretium. Hoc autem est ipse Christus, seu potiùs vita eius a Deo patre datus, & ab ipsomet Christo; qui, videlicet, seipsum, seu vitam suam dedit, vt tantæ liberationis effectus consequeretur. Neque aliud in hac liberatione desideratur, vt omnino veræ redemptioni respondeat, nisi vt is, qui captiuum detinebat, pretium accipiat. Quamuis enim quibusdam videatur dici posse, diabolum pretium, quod in nostra liberatione interuenit, accepisse, quemadmodum antiquiores theologi, inter quos Ambrosius & Augustinus, ausi sunt dicere; tamen, vt VVolfgangus Musculus in suis locis communibus eleganter disseruit, id perabsurdum (pace tantorum virorum dixerim) videri debet. & rectè est, neminem id pretium accepisse, affirmare. Ea siquidem ratione potissimùm non vera, sed metaphorica redemptio liberatio nostra est, quoniam in ea nemo est, qui pretium accipiat. Si enim id, quod in ipsa pretii loco est, acceptum, (ab eo scilicet, qui captiuum hominem detinebat) fuisset: iam

Veræ redemptionis partes, iisque totidem, in metaphorica nostra, per Christum, respondentes.

Captiuus. homo. Qui captiuū detinet. Peccatum. Redemptor. Deus. Precium. Christus. Qui precium accipiat. Nemo.

Amb. epist. 77. Aug. de Trin. lib. 13. cap. 14. & seq.

Musc. cap. De redemptione generis humani.

ſet: iam non metaphoricum, ſed verum pretium interueniſſet; & propterea vera redemptio eſſet, ſecundum ea, quæ a me in principio huiuſce diſputationis poſita ſunt.

Sed iam redemptionis noſtræ per Chriſtum factæ metaphoram perſequamur. Sciendum eſt igitur, liberationem hanc noſtram dupliciter conſiderari poſſe, hoc eſt, vel quatenus ab ipſo peccato in hac vita eximimur, & liberamur, dum ſcilicet ſectatores bonorum operum efficimur: vel quatenus peccata nobis non imputantur, id eſt, ab æterna morte vindicati ſempiternâ vitâ donamur. Vtraque hæc liberatio primùm in Deo reſidet, qui nos a tantis malis liberare & conſtituit, & curat: Deinde in nobis, qui eam reipſa adipiſcimur. Iam verò, ſicuti pretium non eius cauſsâ datur, qui redemptionem procurat, neque eum ad redemptionem procurandam mouet, immo ipſe eſt, qui illud dat, & idcirco liberationem, quatenus in eius voluntate, atque decreto reſidet, non gignit: ſed eius cauſsâ ſoluitur, qui captiuus eſt, & hac ratione is ex captiuitate eximitur, vnde liberatio, quatenus in eo reſidet, gignitur, & comparatur; Ita Chriſtus pretium fuit, non quo liberatio ex parte Dei, qui eam procurauit, & ipſum dedit, compararetur nobis: ſed quo nos eam reipſa conſequeremur. Vtramque autem, quam modo expoſui, liberationem, per Chriſtum, ſeipſum & vitam ſuam in eum finem, & ita propter nos dantem, hoc eſt, crucis mortem ſubeuntem, conſequimur. Priorem enim illam, id eſt, a peccato in hac vita liberationem adipiſcimur, ſpe nobis facta vitæ immortalis, atque æternæ beatitatis, quam, fide ipſius Chriſti verbis adhibita, concipimus; qui nos pœnitentiam agere iuſſit, & nouos homines fieri, præmio cæleſtis hæreditatis propoſito, voluit. vt videre eſt toto cap. 5, 6, & 7. Matthæi, & paſsim apud omnes euangeliſtas. Fidem autem, quam eius verbis habeamus, vt ſuprà vidimus, potiſsimùm gignit ipſius reſurrectio. ad quam non niſi per mortem peruenire poterat; & ipſius in cælis æterna ac beata vita, atque maieſtas: ad quam, ita Deo ſtatuente, per ignominiam, & mortem acerbiſsimam eum perduci, neceſſe erat, Luc. 24. ℣ 26, Heb. 2. ℣ 10. præterquam quòd ipſa mors, vt ante demonſtratum fuit, promiſsiones nobis ab eo Dei nomine factas mirificè confirmauit. Quis enim de Dei beneuolentia, quæ in

Redemptionis noſtræ per Chriſtum metaphora explicatur diligentiùs.

Duplex eius conſideratio.

Nota bene locum hunc integrum.

Similitudo Chriſti, vt noſtræ redemptionis pretii, cum vero pretio.

Vtrocumque modo redemptio noſtra conſideretur, per Chriſti mortem illa nobis contingit.

De priore modo.

Fidē, quam Chriſti verbis habemus, potiſsimùm gignit eius reſurrectio.

Chriſti mors Dei promiſſa per ipſum Chriſtum facta confirmat.

Christi promissis continetur, deq; ipsorum promissorum veritate dubitare potest, cum Deus Christum ipsum, suum carissimum filium, vt nobis, dum ipsi Deo, vt par est, obedire studemus, innumeris calamitatibus vndique circundatis, atque in ipsa morte perpetuò versantibus æternæ felicitatis, ac vitæ spem faceret, tamquam facinorosum quempiam, ab huius mundi principibus

Rom. 8. cædi & mactari voluerit? *Qui proprio filio*, inquit Paulus, *non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, qui fieri potest, vt non & cum eodem omnia nobis donet?* Et paullo post, *Quis nos separabit a charitate Christi? num afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num periculum? num gladius?* &c. *Atqui in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.* Dum ergo Christum propter nos a Deo morti traditum contemplamur, de ipsis Dei promissis iam non dubitantes, ei obedientiam, quam ab iis, qui ea, quæ promisit, bona adepturi sint, omnino requirit, alacri animo præstamus; & interea a peccati seruitute exsoluimur. Qua de re in vno ex iis locis, quos tu ipse protulisti, præclarè scriptum est, *Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi populum peculiarem sectatorem bonorum operum.* Tit. 2. ℣ 14. Et Gal. 1. ℣ 3. & 4. legimus, *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsente sæculo nequam, secundum voluntatem Dei & patris nostri.* Et hæc quidem, quod attinet ad priorem liberationem.

De posteriore redemptionis nostræ ratione.

Quod autem pertinet ad posteriorem, eam primùm hîc spe habemus, & deinde re ipsa in futuro sæculo habebimus: tum scilicet, cum, sicuti in hoc mundo renouati sumus, & nouæ Dei creaturæ effecti, ita in sæculo illo vnà cum iis, qui eiusdem spiritus, quo nos imbuti sumus, primitias & quasi potiores quasdam partes sunt diuina benignitate adepti, liberabimur & nos a seruitute corruptionis in libertatem gloriosam filiorum Dei; quemadmodum scribit Paulus ad Rom. cap. 8. ℣ 21. Atq; tunc verè redempti & liberati, tunc iustificati & a peccatis absoluti, tunc filij Dei dici poterimus. Nunc spe tantùm hæc adepti sumus. Siquidem, vt ait idem Paulus eodem loco ℣ 23. *adoptionem adhuc expectamus [nempe] redemptionem corporis nostri. Spe enim seruati sumus.* Et Christus dixit, ideo fore eos, qui digni habebuntur sæculo illo futuro, filios Dei, quia filii resurrectionis erunt Luc. 20. ℣ 36. Et Paulus ad Eph. 4. ℣ 14. *Nolite* (inquit)

Redemptio nostra in beata resurrectione perficietur.

quit) *contristare spiritum sanctum* Dei,*in quo signati estis in diem redemptionis*. Ad Gal. autem cap. 5. ℣ 5. scribit, *Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus*. Et idcirco dixit idem Paulus, datum iri sibi in illa die a Domino coronam iustitiæ, 2. Tim. 4. ℣ 8. Quo quidem in loco per Iustitiæ coronam neutiquam iustitiæ suæ præmium intelligit; sed est loquendi modus illi similis, cum dicimus coronam vitæ, vt apud Iacobum, & Iohannem legitur, seu coronam gloriæ, vt apud Petrum. Alludit enim, vt ex præcedentibus liquet, & alij etiam annotarunt, ad Athletas. Isti autem perituram coronam, vt inquit idem Paulus 1. Cor. 9 ℣ 25. accipiebant. Ipse verò, vt inibi ait, æternam expectabat, non oleastrum, aut apium, aut aliquid simile, vt illi, sed immortalitatem; quam Iustitiæ nomine ideo appellat, quòd tunc verè iustos nos a Deo habitos fuisse, gloriari poterimus, & deleta esse peccata nostra, cum, ab æterna morte peccati pœna vindicati, ad æternam vitam fuerimus in cælum translati. Hinc Petrus quoque ait, in nouis illis cælis, & noua terra, quam ex Christi promisso expectamus, iustitiam habitare, id est, immortalitatem, siue æternam vitam, suam sedem habere. 2. Pet. 3. ℣ 13. Hanc igitur liberationem, qua vniuersa nostra salus continetur, vt & spe in hoc mundo, & re ipsa in futuro sæculo obtinere possemus, Christum mori oportuit, & non nisi morte eius interueniente, id peractum est. Firma siquidem vitæ æternæ spes in nobis, vt iam dictum fuit, non aliunde magis, quàm ex Christi resurrectione gignitur. Neque satis fuisset, vt resurrectionis & vitæ immortalis nobis certa spes fieret, Christum simpliciter mori: sed pati eum etiam opus fuit, & atrocissimam mortem subire. *Decebat enim eum, propter quem sunt omnia, & per quem sunt omnia, multos filios in gloriam adducentem, principem salutis eorum per afflictiones perfectum reddere*, inquit auctor ad Heb. cap. 2. ℣ 10. Afflictionum enim, & calamitatum via ea est, per quam nos ad cælum perduci necesse est, Act. 14, ℣ 22. Rom. 8. ℣ 17. quarum si Christus, qui nobis hanc Dei voluntatem patefecit, & rem prorsus sic se habere, persuadere voluit, expers fuisset: neque prior ipse, qui princeps salutis nostræ a Deo constitutus fuerat, hanc ipsam viam fuisset ingressus, vnde postea in cælum ascensurus esset; quò nos ea ductura tandem fuisset, compertum non habuissemus. Et ob eam rem non solùm mori,

Iustitiæ nomen pro immortalitate.

Iac. 1. 12. Apoc. 2. 10. 1. Pet. 5. 4.

Christum simpliciter mori, nō satis fuisset ad certam spem nobis immortalitatis faciendam.

Christus cur tam dira pati voluerit.

mori, non solùm occidi, sed calamitatibus, & persecutionibus perpetuò premi, sed ludibrio, & despectui huius mundi principibus esse, sed a sapientibus huius sæculi, & ab iis, qui cunctis in Dei populo religiosiores habebantur, reiici, ac supremo odio haberi, sed denique, tamquam impurus ac sceleſtiſsimus homo, ad supplicium omnium maximè dirum & execrabile, ab iis ipsis, quos maximis & excellentiſsimis beneficiis affecerat, rapi tandem & trahi voluit; vt inde poſtmodum per gloriosiſsimam resurrectionem liberatus, & ad supremam beatitatem perductus, nihil mali esse in ea via, quam præmonſtrauerat, apertè doceret: ac deinceps nullis quantumuis grauibus periculis, & malis, nulla quantumuis atroci & infami morte a spe immortalitatis ii, qui ipsi obediunt, demoueri possent. Atque ad hoc etiam respiciens, dicere potuit Paulus, Christum, factum pro nobis execrationem, ab execratione Legis nos redemisse. Nam, cum Legis execrationem, quam ipse subiit, ab eo deinde superatam, & in ipso extinctam, atque abolitam videamus: non est, cur illam ampliùs horreamus, certò futurum iam perspicientes, vt, si ipsius vestigia secuti, in eam inciderimus, nos quoque illam superaturi simus. Ipsius porrò immortalitatis veram possessionem adipisci nequaquam nos poteramus, nisi Christus in suam gloriam ingressus esset, & supremam absolutamq; poteſtatem in cælo, & in terra consecutus fuisset, qua nos ab interitu vindicare, & æternâ vitâ donare posset. Is enim, vt suprà vidimus, eam omnino datur⁹ erat, Deo ita ab initio cum propter noſtri consolationem eximiam, tum propter nominis sui sempiternam gloriam ſtatuente. Quomodo verò ingredi in tantam gloriam Christus poterat, nisi obediens fuisset vsque ad mortem crucis, propter quam obedientiam iſta maieſtate, atque potentia a Deo donatus fuit? id quod apertè teſtatur Paulus ad Phil. cap. 2. ℣ 9.

Gal. 3. 13.

Iam igitur, quod attinet ad redemptionis spem per Christum, & eius vitam, quam noſtrûm caussa moriēs impendit, nobis comparatam, scriptum est ad Rom. 3. ℣ 24. *Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu; quem proposuit Deus propitiatorium per fidem, interueniente ipsius sanguine, ad oſtensionem iuſtitiæ suæ, propter remiſsionem præcedentium peccatorum,* &c. Cuius loci, vt interim hoc

Loca ad redemptionis spem nobis per Christi sanguinem partam pertinentia.

rim hoc tuum testimonium, etiam quod attinet ad vocem Propitiatorium (tametsi ea ad vltimum ex propositis a me tuorum testimoniorum capitibus commodiùs fortasse reseruari ac referri poterat) diluam, atque illustrem, hic sensus est, Partam nobis esse peccatorum nostrorum absolutionem (id enim vt scis, quod ad nos attinet, re ipsa Iustificari est) non quidem per Legis opera, quibus illam commeriti simus: sed gratis per gratiam Dei; per fidem, scilicet, quam Iesu Christo habemus. in quo nobis Deus, vt ostenderet se veracem & fidelem esse, & simul, qua ratione nos coram se iustos habere vellet (vtrumque enim significant verba illa, *iustitiæ suæ*, vt patet ex eo, quod paullo post quasi seipsum explicãs, addit, *vt sit ipse iustus, & iustificet*, &c.) adeò se placatum exhibuit, vt non solùm, secundum antiqua promissa, nos a peccatis, id est, a peccatorum pœna, redemerit seu liberauerit, ea nobis condonando; sed etiam, vt fructus, atque effectus eius condonationis ad nos redire posset, ea scilicet ratione, qua a me supra expositum fuit, ipsum Christum suum sanguinem fundere, &, tamquam scelerosum quempiam, supplicio affici voluerit. Nam interuentus sanguinis Christi, licèt Deum ad liberationem hanc a peccatorum nostrorum pœna nobis concedendam mouere non potuerit, mouit tamen nos ad eam nobis oblatam accipiendam, & ipsi Christo fidem habendam, vnde iustificati sumus; & simul Dei erga nos ineffabilem benignitatem summopere nobis commendauit. Propitiatorii autem nomen, vt plerique animaduertêre, alludit ad arcæ antiqui fœderis operculum; cuius nomen apud Hebræos a verbo Caphár deducitur, quod & tegere, siue obturare atque oblinere, & condonare, siue expiare significat. idq; operculum a 70. interpretibus eodem nomine, quo vsus est Paulus, appellatum fuit, & ab auctore etiam epistolæ ad Heb. cap. 9. ℣ 5. nempe ἱλαςήριον, id est, Propitiatorium, seu mauis Placamen, siue Placamentum; non quia Deum populo Israelitico placaret: sed quia Deus in eo, se propitium populo & placatum præbens, sua responsa dabat; id est, Mosi loquebatur, quæcunque illis significari volebat; vt scriptum est Exo. 25. ℣ 22. Quo nomine decentissimè hoc loco est Christus a Paullo appellatus, quando non modò Deus in ipso nobis se placatissimum ostendit, verùm etiam quidquid nos scire voluit, per

Iustificari, quod ad nos attinet, reipsa est a peccatis absolui.

Propitiatorii nomen cur Christo tributum, & vnde ductum.

ipsum patefecit; vnde iustificatio nostra consecuta est. Quòd si, nomen ἱλαστήριον ad operculum illud arcæ ita appellatum respicere, negaueris, & manifestam hanc elegantissimamq; allegoriam aspernatus fueris: ecquid aliud tandem ex eo verbo ad tuam sententiam iuuandam colligi poterit, quàm, Iesum Christum esse a Deo pro placamento nobis propositum? An continuò inde concludes, a Christo Deum nobis placatum fuisse? Cur non potiùs, cum de gratia Dei deq; peccatorum condonatione agi videas, inde colliges, Deum per Christum nobis se benignum & placatum ostendisse? Cur non potiùs, vt verba ipsa demonstrant, eam vocem ita interpretaberis, vt dicas, nullam aliam esse viam nobis a Deo propositam, qua iram eius, quam aduersus impios, & peccatores exercebit, deuitemus, qua'ue nostrorum scelerum expiationem, & veniam ab ipso consequi possimus, præter vnum Christum, cui fidem habendo, planè & illam effugiemus, & hanc adipiscemur? Vt ex hoc loco nihil penitus elici possit de placatione aliqua Dei, seu iustitiæ diuinæ per Christum facta: sed tantummodo, si Deum verè, & reipsa placatum habere & experiri velimus, Christo confidendum esse; & deinde perquirendum relinquatur, quid'nam sit Christo confidere, seu fidem habere. Quæ profectò longè alia quæstio est. De qua quid ego sentiam, ex iis, quæ hucusq; a me dicta sunt, facilè intelligi potest; &, antequam hanc meam responsionem absoluam, meliùs fortasse intelligetur; & vnà, Deo bene fauente, quantùm & tu, & cæteri, qui tecum sentiunt, in ea a vero scopo aberretis, perspicuè demonstrabitur. Nunc haud parum fuerit, ex hoc Pauli loco, quocumque te vertas, sententiam tuam nulla ratione confirmari posse, manifestum fecisse. Nam quòd vocem ἱλαστήριον Placamen, siue Placamentum verti posse dixi; id, vt quidquid te magis adiuuare potest, concederem, feci. Cæterùm, nisi ea vox ad antiqui fœderis arcæ operculum respiciat, idem prorsus eam declarare existimo, quod vox ἱλασμὸς, qua bis vsus est Iohannes in prima epistola, id est, expiationem, ita vt Paulus hoc loco ad antiqua sacrificia respexerit, quod innuere videtur mentio sanguinis. Sacrificia autem illa, & expiationis verbum nihil cum satisfactione commune habere, in examinatione vltimi capitis tuorum testimoniorum perspicuè apparebit.

Christum a Deo placamētum propositum fuisse, quo sensu rectè dicatur.

De hac

De hac eadem, quam spe a pœna peccatorum nostrorum redemptione siue liberatione, per hanc Christi suimetipsius dationem, proprii'q; sanguinis effusionem, adepti sumus, loquitur idem Paulus ad Col. cap. 1. ℣ 14. in his verbis, in quibus de Deo patre agit, *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij sui dilecti; in quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remißionem peccatorum. Qui est imago Dei inuisibilis, &c.* Explicat Paulus, quid sit ista redemptio nobis, illius sanguinis fusione interueniente, per Christum parta; nempe remissio peccatorum, quæ satisfactioni pro peccatis, vt alibi videbimus, quam maximè aduersatur. quam remissionem Deus nobis in Christo obtulit, &, ne de ea ambigere vnquam possemus, ab ipso Christo proprio sanguine confirmari voluit; quo, tamquam pretio, a peccatorum captiuitate, in qua detinebamur, id est, a mortis æternæ pœna redimeremur. Tamquam pretio, inquam, non quia alicui sanguis eius solutus fuerit; sed quia, sicut pretium caussa liberationis e captiuitate est, sic Christi mors in spem vitæ æternæ nos erigendi, resurrectione consecuta, caussa fuit; & idcirco spe liberationem nobis a nostrorum scelerum pœna comparauit. Atque, sicut in superiore, quem modò exposuimus, loco ad Rom. Propitiatorium appellauerat Paulus Christum, vt ostenderet, non solùm per eum nobis se Deum placatum exhibuisse, & in eo modum (nimirum si illi credimus) suam iram, quam aduersus rebelles, ac contumaces exeret, effugiendi proposuisse: sed etiam suæ voluntatis (quod tamen reipsa idem est) exactè nos admonuisse; Ita hìc subiungit, *Qui est imago Dei inuisibilis*; vt scilicet intelligamus, non alia ratione magis partam nobis esse salutem per Christum, quàm, quòd per ipsum Dei voluntatem, in salute nobis conferenda, plenissimè assecuti fuerimus, & ipsum Deum quasi præsentem conspexerimus. Hunc enim esse sensum verborum Pauli, præter rationem ipsam, declarat locus ille ad Eph. cap. 1. in ipso ferè initio, qui huic respondet, & paraphrasis quædam, siue explanatio ipsius dici potest, *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum, in seipsum, secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ; in qua gratificauit nos in illo dilecto. in quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remißionem peccatorum secundum diuitias gratiæ ipsius, quam vbertim effudit*

De loco Col. 1. 14.

Salus per Christum, qua maximè ratione nobis parta.

De loco Eph. 1. 5.

in nos in omni ſapientia & prudentia, patefacto nobis arcano voluntatis ſuæ, &c. Ex quibus verbis ſatis intelligi poteſt, hanc redemptionem nobis contigiſſe ex mera Dei liberalitate, quam nobis per Chriſtum exhibuit. cuius ſanguine, ſecundum diuitias gratiæ eius, interueniente, ipſius voluntatis arcanum nobis patefactum fuit; vnde ſpes nobis firmiſsima tantæ ſalutis eſt facta. Vt nihil dicam, hîc quoque explicari, redemptionem hanc nihil aliud eſſe, quàm peccatorum remiſsionem.

Loco ad ipſam redemptionem noſtram per Chriſti ſanguinem partam pertinẽs, Heb. 9. ℣ 11, & 12.

At verò de hac eadem redemptione, quam re ipſa, propterea quòd Chriſtus ſe pro nobis in mortem tradiderit, conſecuturi ſimus, loquitur auctor ad Heb. cap. 9. ℣ 11, & 12. *Chriſtus autem,* inquit, *aßiſtens pontifex futurorum bonorum per amplius & perfectius tabernaculum, non manu factum, id eſt, non huius creationis, neque per ſanguinem hircorum, & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, æterna redemptione inuenta.* Vide, quomodo Chriſtus in cælum ad gloriam ſuam penetrauerit; nimirum, per ſanguinem & mortem ſuam. Ex quo æternam liberationem eſt adeptus, non ſolùm quia ipſe in æternum viuit, & morti iam non eſt obnoxius: verùm etiam quia nos quoque, qui eius membra ſumus, hac ratione, a morte vindicabit, & vnà ſecum in æternum viuere faciet. Neque verò ea, quæ ſequuntur, verba, *Si enim ſanguis taurorum, &c.* de quibus inferiùs agemus diligentiùs, vllo modo hanc meam huius loci interpretationem infirmant, quaſi ex illis colligi poſsit, agi hîc de purificatione tantùm conſcientiæ noſtræ in hac vita. Siquidem ea verba adiungit apoſtolus, vt, quoniam neceſſe eſt ad redemptionem illam æternam in alio ſæculo conſequendam, purgatâ conſcientiâ ab operibus mortuis, dum adhuc hîc ſumus, Deo viuenti ſeruire, demonſtret, hoc quoque per Chriſti mortem nobis obtigiſſe. Atque ita rem ſe habere, confirmat alius eiuſdem auctoris locus, qui diuerſis verbis eandem ſententiam continet. Is eſt cap. 5. ℣ 9. vbi, cum ſuprà dixiſſet, Chriſtum in diebus carnis ſuæ illi multo cum gemitu ſupplicaſſe, qui poterat ipſum a morte liberare, & exauditum fuiſſe: ſubiungit, *Et perfectus redditus (ſiue conſecratus) factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſſa ſalutis æternæ.* Chriſtus igitur non ſolùm ſibi ipſi, dum moritur, æternam vitam a Deo impetrauit: ſed etiam a morte liberatus, & ſempiternam vitam,

De verbis, quæ ſtatim ſequuntur ℣ 13, & 14.

Per Chriſti mortem conſcientiam purgatam a mortuis operibus habemus.

Chriſtus vitâ æternâ, dum moritur, ſibi ipſi a Deo impetratâ, ſuis omnibus ſalutis cauſſa extitit.

nam vitam, sempiternumq; regnum, & sacerdotium adeptus, salutis caussa cæteris extitit; quos ipse potentia, & auctoritate sua perpetuò fouebit, & vita æterna tandem donabit. Sed qui'nam sunt isti? Non omnes sanè; sed ij demum, qui ipsi obtemperant, & porrò ad Deo seruiendum, purificatâ conscientiâ, se totos conuertunt. Non negauerim tamen, vt modò leuiter attigi, priorem locum de liberatione quoque in hac vita a peccati seruitute accipi debere, & fortasse de perpetua peccatorum expiatione, quam spe, siue quod attinet ad Dei decretum, hîc habeamus, in eo præcipuè agi, atque ita superioribus testimoniis annumerari posse; quemadmodum infrà, ipso exactiùs perpendendo, declarabitur. Expiationis autem ideo memini, quia non in hoc testimonio tantùm, vt postea planius fiet, sed in superioribus quoque nomen Redemptionis pro expiatione accipi potest. quod vt fiat, suadet sanguinis mentio, quæ in omnibus fit. Atque ob eam rem non multum errauerit, qui ea in postremam tuorum testimoniorum classem retulerit, ipsorumq; explicationem ex iis petierit, quæ ibi dicturi sumus.

Redemptionis nomen pro expiatione accipi potest.

Ex iis, quæ hactenus a me dicta sunt, constare potest, qua ratione Christus, seu vita eius in hac nostræ redemptionis metaphora meritò pretii locũ obtineat; cum ex eo, quòd Christus seipsum, & vitam suam pro nobis dederit atq; impenderit, omnimodè a peccato, & ab ipsa peccati pœna liberatio nobis obuenerit, & obuentura sit. Quib. addo, hanc eandem pretii redemptionis translationem alibi etiam in scriptura legi: vt Prou. cap. 13. ℣ 8. vbi scriptum est, *Redemptionis pretium* (Copher enim est in hebrꝛo, & Septuaginta verterunt λύτρον) *animæ viri, diuitiæ eius. Pauper autem non audit increpationem.* id est, Homo diues, quia diues est, & potens, non incurrit discrimina vitæ suæ. omnes enim eum, propter eius opes, offendere verentur. Pauper verò propter egestatem suam, nullius inuidiam subit; & ob eam caussam murmurationes aduersus se aliorum non audit. Dixerat enim superiore versu, quosdam esse, qui, cum pauperes sint, fingunt se diuites: quosdam verò contrà, qui, cum diuites sint, pauperes se esse simulant; & hoc versu vtrorumque consilii rationem tacitè quodammodo reddit. Verùm, si alicui fortasis durum videatur, illam formulam loquendi, Non

audit increpationem, hoc loco alio modo interpretari, quàm fieri soleat apud Solomonem non alibi solùm sæpissime, sed in principio etiam eiusdem capitis (nam vbique verbum Audit in ea Audire sustinet significare videtur) hic erit eorum verborum sensus. Homo diues nihil timet, nullum periculum formidat. Diuitiis enim suis se ab omnibus malis liberare potest, vel, Diuitiæ enim eius ipsum in mediis malis consolantur, & seruant. Pauper verò ne increpationem quidem audire sustinet; ita propter miseriam suam animum quodammodo despondet. Vbi vides, diuitias, aut opinionem diuitiarum appellari redemptionis pretium vitæ illius, qui diues est, vel habetur; non quidem eam ob caussam, quòd verum pretium sint, quod alicui soluatur: sed quia caussa sunt, vt ille vitæ pericula aut non incurrat, aut non curet. Quòd si etiam locum hunc secundum vulgatam quandam interpretationem simpliciter interpretari velis (quæ tamen interpretatio propter id, quod de paupere per antithesim dicitur, sustineri nequit) Hominem scilicet diuitem, si in aliquod discrimen vitæ incurrerit, diuitiis suis se ab eo liberare: pretii redemptionis nihilominus translatio constabit. Neque enim pretium redemptionis verè, & propriè dici potest id, quod diues impendit, vt se a periculis, in quibus versatur, liberet; cum neque captiuus ab vllo detineatur, neque id ab vllo, vt pretium liberationis ipsius, accipiatur. Sed pretium redemptionis metaphoricè dicitur, propterea quòd, non minùs, quàm pretium captiuum e captiuitate redimit, id, quod ipse impendit, eum a periculis liberat. Quocirca, cum Christus dixit, daturum se animam suam redemptionis pretium pro multis, non id voluit dicere, scilicet, soluturū se Deo, siue diuinæ iustitiæ vitam suam, vt is, siue illa, quæ nos captiuos detineret (quod & absurdissimum est dicere, & nusquam quidquam simile in vniuersa scriptura legitur) iusto pretio redemptionis accepto, nos liberos dimitteret: sed, se vitam suam daturum, vt inde non minùs, quàm soluto redemptionis pretio, veris captiuis euenire solet, liberationem e spirituali peccati & mortis captiuitate nostra consequeremur. Atque hac eadem ratione Paulus dixit, eum semetipsum dedisse pretium redemptionis pro omnibus 1. Tim. 2. ℣ 6. Vbi etiam, quo sensu id ab eo dictum fuerit, ex verbis, quæ statim subiicit, satis liquet:

De locis Matth. 20. 28. & Mar. 10. 46.

De loco 1. Tim. 2. ℣ 6.

tis liquet:

tis liquet: dum ait, *Testimonium temporibus suis.* Quæ verba suprà satis a me explanata sunt; atque hîc nihil præterea addo, nisi, quòd non minùs in hoc, quàm in reliquis tribus locis, quos paullo ante explicaui, in quibus Paulus huiusce redemptionis per mortem Christi factæ mentionem fecit, expresè aliquid additum est de patefactione voluntatis diuinæ ea ratione nobis exhibita; vt nemo de salutis nostræ modo, sanguine Christi interueniente nobis partæ, vmquam dubitare posset. nempe eam nobis contigisse, non solùm quia sine Christi morte, vt vidimus, id fieri nequibat: sed etiam quia per Christi mortem diuinum de nobis decretum cumulatissimè testatum vidimus.

CAP. III.

Explicatur, vnde fiat, vt non potiùs Christi resurrectio, quàm mors, redemptionis nostræ pretium dicatur; cum tamen per Christi resurrectionem maximè nobis liberatio ista contigerit: & reliqua testimonia sacra explanantur, in quibus redemptionis nostræ per Christum eiusue mortem factæ fit mentio.

Sed adhuc fortasse instabis & dices, agnoscere te quidem hanc pretii redemptionis translationem sustineri posse; sed in hac nostra a Christo redemptione facta locum non habere. Nam, si illud per translationem pretium redemptionis in ea appellandum fuisset, quo interueniente, nobis liberatio contigit: cur non potiùs Christi resurrectio, qua interueniente, id, vt egomet sæpius dixi, maximè peractum est, pretium redemptionis nostræ appellatum esset? quod tamen numquam est factum, sed perpetuò vel, sanguine Christi interueniente, nos redemptos fuisse, vel, Christum animã suam siue semetipsum, redemptionis pretium pro nobis dedisse, legitur. Obiectio.

Ad istud nullo negotio respondetur. Neque enim ea analogia, siue proportio est resurrectionis Christi ad pretium, quæ mortis. Christus siquidem resurgendo nihil de suo dat, aut impendit; immo plurimum accipit, & lucratur. Sed moriendo, vitam suam, & sanguinem profundit. Et quemadmodum, si quis amicum ex hostium manibus, hostibus ipsis, qui eum detinebant, occisis, liberasset, interim tamen ipse non leuia vulnera, cum hostibus confligendo, accepisset: non hostium interitum, sed suum sanguinem pro amici Responsio.

Similitudo, ad explicandum, qua ratione sanguis Christi pro nobis redimendis impensus fuisse dici queat.

mici liberatione se impendisse diceret, quamuis non quia ipse sanguinem suum fudisset (id enim per se potiùs liberationem impedit) sed quia hostes superasset, & interemisset, ille liberatus esset; Ita, cum Christus, vt hostem nostrum diabolum superaret, & nos ex ipsius manibus eriperet, sanguinem suum fuderit, & mortem subierit (nam, vt scriptum est, per mortem aboleuit eum, qui mortis habebat imperium, hoc est diabolum, Heb. 2. ℣ 14.) sanguinem suum, & vitam suam pro nobis impendisse, non autem diaboli abolitionem, quæ verè in eius resurrectione facta est, dicitur. Hac igitur de caussa nostræ redemptionis non resurrectio, sed mors, Christi pretium appellatur; quamuis Christi mors, resurrectione non consecuta, non solùm nos non liberasset, sed omnis liberationis spem prorsus ademisset, vt apertè colligitur ex cap. 15. prioris ad Cor. & ex aliis locis satis intelligi potest. Quamquam, resurrectione deinde consecuta, ipsa quoque mors per se non leue pondus ad nos in fide stabiliendos, vt supra demonstratum est, obtinet. & idcirco multò etiam meliore iure, quàm sanguis illius, qui, amicum ex hostium manibus liberando vulneratus fuerit, liberationis caussa esse dicitur.

Christi mors, resurrectione non consecuta, nos minimè liberasset.

Ratio porrò, eaq; potissima, cur ita frequenter, & vbique ferè cum de nostra liberatione agitur, Christi mortis mentio fiat, hæc est, vt scilicet, ad Dei, cuius iussu is animam suam, vt iterum eam acciperet, pro nobis posuit, Ioh. 10. ℣ 18. Christiq; ipsius charitatem nobis commendandam, iugiter ante oculos ea nobis obuersetur; non quidem vt alicuius ad nos redimendos occultæ virtutis, quam mors Christi habeat, & quam omnes per se perspicuè non videant, admoneamur: qualis esset, quòd Deo, & iustitiæ eius pro nobis, nostrisq; peccatis plenè satisfecisset: id quod etiam, postquam moniti sumus, nobis verè constare non potest; sed, ne vmquam tantæ diuinæ benignitatis obliuiscamur: & hac ratione ad Deum ex animo colendum, illiq; parendum, nosq; totos ei perpetuò consecrandum, indies magis accendamur. Quandoquidem Deus ipse fuit, qui vitam filii sui, vt nos ab iniquitatibus nostris redimeret, & sibi assereret, & vindicaret, pro nobis impédit. Hinc Paulus, ab Ephesiis discessurus, inquit senioribus Ecclesiæ, *Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos, regere ecclesiam*

Cur potissimùm, in redemptione nostra commemoranda, mortis Christi mentio fiat.

Deus filii sui vitam pro nobis redimendis impendit.

re ecclesiam *Dei, quam acquisiuit sanguine suo*, Act. 20. ℣ 28. Nam & in Apoc. cap. 5. ℣ 9. scriptum est de Christo, *Dignus es accipere librum, & aperire signacula eius; quoniam occisus es, & redemisti* (siue *emisti*) *nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione; & fecisti nos Deo nostro reges, & sacerdotes*. Et Pet. 1. epist. cap. 2. ℣ 9. ait, *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitus, vt virtutes annuncietis illius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum.* Idem epist. 2. cap. ℣ 1. ait, futuros inter eos, ad quos scribebat, falsos doctores, qui negent herum, qui illos emit. Heri autem siue τοῦ δεσπότου appellatione Deum ipsum intelligi debere, qui per Christum nos sibi asseruit, præterquam quòd simplex appellatio ista numquam Christo, vt arbitror, sed soli Deo patri in sacris litteris tribuitur, vt Act. 4. ℣ 4. & Iud. 4. demonstrat etiam apertè idem hic apud Iudam locus, qui, vt tota ferè epistola, ex Petri verbis quodammodo descriptus est. Inquit enim, *& solum herum Deum, ac dominum nostrum Iesum Christum negantes.* Ex quibus locis manifestum fit, Deum sibi nos per Christi sanguinem acquisiuisse, Christumq́ue illi nos suo sanguine redemisse, siue emisse; tantum abest, vt ex eius siue iustitiæ illius manibus, cui satisfieri oporteret, Christi sanguine redempti simus. Hinc veteres theologi, qui aliquanto aliter, ac recentiores fecerint, redemptionem per Christum nostram sunt interpretati, & in ea nos sibi Deum asseruisse, optimè agnouerunt, Iudæos, qui aliquando populus Dei fuerant, redemptos quidem a Christo, gentes autem, quæ tunc primùm Dei hereditas, & possessio factæ sunt, emptos tantummodo fuisse dixerunt, Redimendi verbum in peculiari illa ipsius significatione, cui græcum ἐξαγοράζω respondere videtur, de qua in initio egimus, vsurpantes. Vt igitur nos non solùm diuinæ benignitatis identidem commonefiamus, verùm etiam tanquam ii, qui pretio, & eo quidem maximo, empti siue redempti & ex seruitute durissima liberati sumus, moneamur, nos nostros iam non esse, sed illius, qui nos sibi asseruit, neque cuiquam præterea nos metipsos iurè mancipare posse; propterea nunquam ferè in salutis nostræ ratione commemoranda Iesu Christi sanguinis mentio prætermittitur. Nam expressius etiam aliquando nos pretio emptos esse, monent apostoli; vt Paulus, qui priore ad Cor. 6. ℣ 19. ait. *An nescitis,*

Simplex τοῦ δεσπότου siue Heri appellatio soli Deo patri tribuitur.

Notabile.

Veteres Theologi aliquanto aliter, ac recentiores, redemptionem per Christum nostram sunt interpretati.

quòd corpus vestrum templum spiritus, qui in vobis est, sancti est? quem habetis a Deo; & non estis vestri. Empti enim estis pretio. Glorificate iam Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei. Et cap. 7. ℣ 22, & 23. *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est. Similiter & qui liber vocatus est, seruus Christi est. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum.* Quocirca non sine maxima caussa Petrus 1. epist. cap. 1. quem locum tu attulisti, ait, *Et, si patrem inuocatis eum, qui, sine acceptione personarum, iudicat secundum vniuscuiusque opus: in timore, incolatus vestri tempore, conuersamini; scientes, quòd non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra cõuersatione a patribus tradita, sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati & incontaminati, Christi, præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem nouißimis temporibus, propter vos, qui per ipsum creditis in Deum; qui suscitauit eum a mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides vestra & spes eßet in Deum.* Iubet igitur Petrus, vt, postquam tanto pretio ex iniquitatibus, & ignorantiis nostris redempti sumus, ob eamq; rem ei, qui pro nobis id pretium dedit, tantum debemus, eidem illi, qui alioqui iniquitatem abominatur, & secundum vniuscuiusque facta iudicat, maximo cum timore perpetuò obediamus; præsertim, cum non modò nos ex ea captiuitate liberauerit, sed immortalis etiam vitæ simul nobis spem fecerit, & fidei, speiq; in ipso collocandæ maximum argumentum dederit. Ex vana ergo conuersatione nostra, vt suprà etiam demonstratum est, non ex diuinæ iustitiæ manibus, cui pretium aliquod pro nobis soluendum esset, redempti sumus. Neque, vt istud confieret, aurum, aut argentum, aut quid simile periturum datum est, sed sanguis Iesu Christi pretiosissimus, id est, qui numquam perit (manifestè enim Pretiosum corruptibili Petrus opponit) sed æterni fœderis sanguis est, & in perpetuum nobis Dei promissiones confirmat. Non ex eo tamen per se, liberationis nostræ effectus consecutus esset (quod certè fieri debuisset, si id verum pretium nostræ redemptionis fuisset) nisi Deus, vt idem Petrus subiungit, a morte ipsum Christum vindicasset, & gloria donasset, & nos a mundanis concupiscentiis ea ratione auocasset, ad seq; traxisset. Mortis nihilominus Iesu Christi fit semper, vt dixi, præcipua mentio, quoniam nihil Christus fecit, nihil ipse Deus, quo magis suã charitatem nobis testatam reliquerit nosq; sibi arctius

[Margin notes: De loco 1. Pet. 1. 17. &c. — Christi sanguis quo sensu a Petro pretiosus dicatur. — Dei Christiq; charitas potissimùm in ipsius Christi morte apparet.]

sibi arctiùs deuinxerit. Atque, quod ad Christum attinet, ea, quæ post eius mortem consecuta sunt, sibi ipse non ascribit, sed patri; & sibi tantùm, quæ prius iussu eius fecerat, tribuit. Iam iam enim ad supplicium rapiendus, & ita antequam resurgat, orans patrem, sic fatur, Ego *te clarificaui super terram; opus consummaui, quod dedisti mihi, vt facerem. & nunc clarifica me, tu pater, apud temetipsum claritate, quam habui, priusquàm mundus eßet, apud te*, Ioh. 17. ℣ 4, & 5. Hinc etiam factum est, vt non resurrectionis suæ, licèt fidei nostræ, quod ad eius personam attinet, vt suprà expositum est, præcipuæ ac potissimæ caussæ & fundamenti, sed mortis tantùm perpetuam & solennem in ecclesia sua celebrari memoriam Christus voluerit. Nam & ea ipsius proprium est opus, & in ea tum ipsius, tum Dei, eius, nostrûmq́ patris, magis, quàm vel in resurrectione, vel vlla alia in re ad salutem nostram spectante, suprema & ineffabilis charitas elucet atque conspicitur.

Cur mortis suæ potiùs, quàm resurrectionis, memoriam in Ecclesia celebrari, Christus voluerit.

Ex his omnibus tandem crediderim, argumentum tuum, quod ex significatione verbi Redimendi duxeras, penitus euanuisse, & ad omnia testimonia, quæ vel tu profers, vel proferri possunt, in quibus de redemptione nostra per Christum facta agatur, siue simpliciter in eis redemptionis mentio fiat, siue addatur, ipsum Christum pretium redemptionis nostræ fuisse, siue etiam in sanguine, seu per sanguinem, vel interueniente sanguine ipsius, redemptionem nos habere, cumulatè responsum fuisse; & iam tibi ipsi apertè constare, quo sensu, id est, quàm ab opinione tua abhorrente, dictum fuerit a Paulo, Christum factum nobis fuisse a Deo redemptionem 1. Cor. 1. ℣ 30. De quo loco infrà fortasse aliquid explicatiùs dicemus. Quibus etiam illud addere non abs re fuerit, te ipsum Redimendi verbo, cum de redemptione nostra ageres, videri omnino metaphoricè vsum fuisse, hoc est, ibi, vbi nullum verum pretium interuenit; si quædam ex iis, quæ nunc a me examinantur, verba tua, accuratiùs considerentur. Scribis enim, *Sic a Deo Christum factum eße nobis redemptionem, vt interea ad nos redimendos animam suam pro nobis vt bonus pastor pro ouibus poneret*. Videris sanè in his verbis tacitè saltem fateri, bonum pastorem, ad redimendas oues suas, animam suam pro ipsis ponere, & interim modum, quo redempti sumus, ista ab ipso Christo allata similitudine explicare.

Aduersarius ipse Redimendi verbo cum de redemptione nostra ageret, metaphoricè est vsus.

Similitudo boni pastoris, animam suam pro ouibus ponentis, ex parte perpensa.

dine explicare. Atqui bonus pastor non soluit cuiquam animam suam pro redimendis ouibus suis; sed tantummodo, vt ipsas conseruet, suimet rationem non habet, & libenter vitam suam periculo exponit; atque eo pacto oues redimit, id est, a lupi rabie, & a morte liberat.

De loco Heb. 9. 15.

Nunc ad cætera testimoniorum tuorum capita deueniendum esset. Sed antequam id fiat, explicandus est adhuc locus vnus, in quo redemptionis, quæ in salute nobis comparanda interuenit, mentio fit, neque cum vllo ex iam examinatis testimoniis potest conferri; cum non de redemptione nostri ipsorum, sed transgressionum nostrarum in eo agatur. Est autem is locus ad Heb. cap. 9. ℣ 15. De quo suprà, propter vocem Mediatoris aliquid diximus. Inquit enim auctor ille: *Et ideo noui testamenti mediator est, vt, morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priore testamento, repromißionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hæreditatis.* Atque hoc vnum testimonium plus ponderis habere, quàm cætera cuncta, videri potest. Non enim redemptionem hîc pro simplici liberatione eius rei, quæ redempta dicitur, interpretari possumus. alioqui præuaricationes nostras liberatas fuisse, dixisset apostolus; quod absurdissimum est dicere. Sed omnino satisfactionem, seu compensationem earum significare videtur; ad quam peragendam mors Christi intercesserit. nam & apud Latinos verbum Redimere eo sensu nonnunquam profertur. Verùm sciendum est, Redemptionis, seu Redimendi verbum aliquando, quamuis liberationem non significet eius rei, quæ redempta dicitur, liberationem tamen ab ea significare. Quo sensu dixit Solomo Prouer. 16. ℣ 6. *Misericordia, & veritate redimetur iniquitas.* Quorum verborum sententia est, non quidem compensari iniquitatem misericordia, & veritate, siue pro ipsa satisfieri (Istud enim a veritate alienissimum est, si veram compensationem, & satisfactionem, de qua nos agimus, intelligamus) sed, iniquitatem expiari, id est, iniquitatis pœnam effugi ab eo, qui ab iniquitate ad iustitiæ opera se conuertit; non quidem eiusmodi conuersionis merito, sed diuina benignitate ita ferente, ac statuente. Quanquam, vt nihil dissimulem, in hebræo est verbum Caphar, quod potiùs expiare, & condonare significat, quàm redimere. Ex eo

Redimendi verbi significatio quædam haud vulgaris.

Hebraica verba Caphár, & Cópher quid significent.

tamen

tamen verbo nomen Copher deducitur; quod pro Pidión vsurpatur, & non minùs, quàm illud, pretium redemptionis significat; cum tamen interim expiationem quoque significare posʃit, cui respondere videtur nomen græcum ἀπολύτρωσις & idcirco fortasse rectiʃsimè, ea vox in loco ad Hebræos de quo agimus expiationis voce a Seb. Castell. reddita fuit. Nam suprà quoq; monuimus, nomen istud, quod vulgò Redemptionis nomine redditur, posse in hac materia expiationem significare. Sed alius est locus in vetere testamento, secundum non modò vulgatam & recentiorum versionem latinam, sed etiam antiquam græcam (ex qua mirum est quàm multa in apostolorum, & euangelistarum scripta deriuata sunt) in quo idem loquendi modus habetur; quamuis in fonte vero paullo aliter sit. Atque est is locus apud Pontificios, ad ipsorum satisfactiones stabiliendas, celeberrimus: apud Danielem videlicet, cap. 4. ✠ 24. qui sic regem Nabuchodonosorem alloquitur: *Quamobrem, rex, consilium meum placeat tibi; & peccata tua iustitiâ (siue eleemosynis) redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum.* Vbi nihil aliud intelligi debet, quàm iustitiæ operibus, siue eleemosynis, & misericordiis pauperum liberari hominem a peccatis, & ab iniquitatibus suis; vel quia eo pacto ab iniquitate, & peccato recedit, & ita ab eis liberatur siue eripitur (vt verbum Chaldaicum, quod Redimendi verbo versum fuit, verè significat) vel quia, vt paullo ante dictum est, ea ratione per benignitatem Dei pœnam suis peccatis debitam effugere illi datur. Atque hæc verbi Redimendi significatio ipsis latinis scriptoribus est satis familiaris. Ex quibus omnibus planum fit, per redemptionem præuaricationum, nihil aliud scriptorem illum intellexiʃse, quàm ab ipsis præuaricationibus liberationem. Quid autem id sibi velit, a nobis abunde in superioribus est demonstratum. Itaque reliqua sacrarum litterarum testimonia, quæ tibi fauere videntur, iam tandem aggrediamur.

CAP. IV.

Explanantur loca sacrarum litterarum, in quibus simpliciter dicitur, aut Christum portaße peccata nostra, aut quidpiam simile; atque ostenditur, hinc minimè concludi debere, Christum omnes pœnas pertuliße, quas nos propter peccata nostra pendere debuißemus.

Sequitur, vt de iis ſacris teſtimoniis videamus, in quibus, Chriſtum tuliſſe ſeu portaſſe peccata noſtra, ſiue languores & dolores noſtros, ſcriptum legitur. Quæ teſtimonia te ideo attuliſſe certum eſt, quòd exiſtimes, inde apertè probari, Chriſto a Deo imputata fuiſſe peccata noſtra, & eorum pœnas ab ipſo exactas

Ferre, & Portare pro Auferre.

eſſe. Quòd ſi animaduertiſſes, Ferre & Portare in ſacris litteris per metonymicam quandam translationem, Auferre nonnumquam ſignificare (quod enim alicunde aufertur, ab eo, qui aufert, tantiſper dum id abijciat, aut alibi deponat, portatur) numquam ex illis loquendi modis tantam veritatis ſententiæ tuæ opinionem concepiſſes; tametſi alioqui hæc locutio, Portare peccatum, ſeu iniquitatem, in ſacris litteris ſignificare ſoleat, pœnam peccati, ſeu iniquitatis, ſubire. Abſtuliſſe enim Chriſtum peccata noſtra nihil tuam ſententiam iuuat; vt meliùs poſtea videbimus. Interim Ferre, ſeu Portare, auferendi ſimpliciter ſignificationem aliquando habere demonſtremus, præſertim cum peccatis iungitur. Scriptum eſt Exo. cap. 34. ℣ 7. de Iehoua, *Seruans miſericordiam millibus, auferens iniquitatem, & præuaricationem, & peccatum.* In hebræo

De verbo hebraico Naſá.

autem eſt, pro auferens, Nóſe; quod Portans propriè ſignificat. Nam quòd quidam Condonans, ſeu Remittens interpretantur: id quidem veritatem continet; ſed potiùs modum, quo fiat a Deo id, quod verbum ſignificat, quàm ipſam verbi ſignificationem exprimit. Siquidem Peccatum, ſeu Præuaricatio, ſiue Iniquitas in hoc,

Peccatum pro peccati reatu & pœna.

& ſimilibus locis non delictum ipſum, hoc eſt, ipſum factum, quod propriè auferri nequit, ſed delicti reatum, & pœnam declarat. Et idcirco, ſicuti, Auferre reatum & pœnam peccati, propriè diceretur: ita etiam Auferre peccatum, hac vocis Peccati ſignificatione ſeruata, propriè dicitur. Eundem prorſus loquendi modum, eandemq́; verbi hebræi Naſá ſignificationem habes Num. 14. ℣ 18. & multis aliis in locis illud verbum iſtam ſignificationem obtinet; eoq́; vſus eſt Eſaias in loco a te citato. Vnde ſcriptores noui fœderis & ipſi aliquando *βαστάζειν*, quod propriè Portare ſeu baiulare ſignificat, pro Auferre vſurparunt. Nam Ioh. 20. ℣ 15. vbi ſcriptum eſt, *Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi, vbi poſuiſti eum,* in græco eſt, *κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτὸν*, &c. Propterea cum apud Eſaiam legitur de Chriſto, *Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros*

Tertull. lib. 4. aduerſus Marcionem, Ipſe igitur eſt Chriſtus Eſaiæ, remediator valetudinum. Hic, inquit, imbecillitates noſtras aufert, & languores portat. Portare autem Græci etiam pro eo ſolent ponere, quod eſt tollere.

De loco Eſa. 53. 4. 11. & 12.

nostros ipse portauit, non intelligendum est, Christum sustinuisse vniuersas pœnas, quas nos sustinere debueramus; id enim, vt suprà leuiter attigimus, & infrà latiùs demonstrabitur, falsissimum est. Sed sensus eorum verborum est, Christum a nobis omnes dolores & languores nostros abstulisse, & nos (ea ratione potissimùm, quam paullo ante exposuimus) ab omnibus nostris malis redemisse, & liberasse.

Dices, vehementer coactam esse hanc interpretationem, & translationem istam verborum Portandi, & Ferendi raró a scriptoribus sacris vsurpari, immo fortasse numquam in verbo Sabal, quo secundo loco in illis verbis vtitur Propheta. Sed en tibi Matthæus, qui cap. 8. ℣ 16, & 17. eo modo, quo ego feci, locum illum Esaiæ interpretatur, & in eo translationem istam explicat, atque agnoscit. Inquit enim, *Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes; & eijciebat spiritus verbo: & omnes malè habentes curauit; vt adimpleretur, quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem, Ipse infirmitates nostras accepit, & morbos portauit.* Num, rogo te, Iesus Christus eorum, qui malè habebāt, infirmitates, & morbos ab illis in se transferebat, atque eo pacto illos sanabat? An non manifestum est, sanasse eum ægrotos, ab ipsis tantùm morbos depellendo? Qui autem insolens, & ridiculus sanandi modus iste fuisset, cum, vt illi sanarentur, satis esset ab ipsis morbos fugare, neque, vt eos Christus in se susciperet, quidquam vel cogeret, vel suaderet? Eadem igitur ratione locum illum ad spirituales nostras infirmitates, & morbos accommodantes, tantum interpretem imitati, dicamus, Christum peccata & scelera nostra, siue eorum pœnas portasse quidem, & suscepisse, at non in se transferendo, sed a nobis auferendo: & ridiculum futurum fuisse, si is, vt nos liberaret peccata & scelera nostra in se, nulla ratione vel cogente, vel suadente transtulisset: quæ simpliciter a nobis auferendo, liberalissimum istud atque egregium opus perficere poterat. Hinc patet, ea, quæ eodem cap. 53. Esaiæ de Christo, qui nostras iniquitates, aut peccata nostra tulerit, repetuntur, aliud nihil significare, quàm Christum omnia peccata & scelera nostra, siue eorum pœnas a nobis sustulisse, & quodammodo in longinquam aliquam regionem secum asportasse. Nam Franciscus quoque Vatablus in illis verbis, quæ ad finem capitis sunt, &

Matthæus. Esaiam interpretatur.

Qua ratione Christus corporales morbos, eadem peccata nostra portauit.

ſunt,*& ipſe peccatum multorum tulit*, verbum Tulit Suſtulit interpretatus eſt.

Hirci emiſſarii, de quo Leuit. 16. cerimonia & figura expoſita, & ad Chriſtum accommodata.

Fuit autem hæc in peccatis auferendis metaphora oculis expoſita populi Iſraelitici in hirco illo emiſſario, de quo in Leuit. cap. 16. ſuper quem Aharon iuſſu Dei omnia populi delicta confitebatur,& eius capiti imponebat; quæ ille deinde emiſſus in deſertum ſecum aſportabat. Nō enim illi hirco verè populi peccata imputari poterant: neque is abiens verè ſecum illa portabat; ſed non minùs a populo ablata fuiſſe omnia peccata,indicare volebat Dominus, quàm ſi hircus ille, ſuper ſe vniuerſa habens, in deſertum illa aſportaſſet. Sed dices,hunc typum Chriſti fuiſſe,cui verè peccata imputari potuerint a Deo, atque ea ratione a nobis auferri. Immo, quia hic Ieſu Chriſti typus fuit, quemadmodum per hircum illum peccata non ideo auferebantur, quòd ipſi hirco imputarentur: ſed quia,peractâ totâ illâ cerimoniâ,perinde a peccatis populus vniuerſus liberabatur, ac ſi hircus ille ea ſecum in deſertum aſportaſſet; ſic etiam per Chriſtum peccata non ideo auferuntur, quia ipſi a Deo imputata fuerint, quod nec fieri potuit, vt poſtmodum demonſtrabitur: ſed quoniam, iis peractis, quæ per Chriſtum, & in Chriſto peragenda erant, peccata noſtra a nobis quàm longiſsimè receſſerunt: non ſecus ac ſi Chriſtus ea omnia ſecum in terram aliquam inhabitabilem & inacceſſam aſportaſſet. Verumtamen in eo figuratum figurâ præſtantius eſt, quòd, quamuis effectus, qui ſolus adumbrabatur,vtrobique pro rei qualitate idem fuerit: tamen hircus ille verè ea in re nihil efficiebat, Chriſtus autem multum effecit.

Chriſto a Deo peccata noſtra imputari non potuerunt.

Cur Chriſtus & quomodo eorum vi, quæ in ipſius perſona peracta ſunt, peccata noſtra abſtulerit.

Nam,iis peractis,quæ in ipſius perſona peragi debebant, eorum vi peccata noſtra abſtulit, atque deleuit. Id verò quomodo intelligendum ſit, etſi ſuprà a me abunde explicatum fuit, hîc nihilominus tamen illud repetere placet, Non quia eorum cauſſa, quæ fecit, & paſſus eſt Chriſtus, Deus, vtpote ſatisfactione accepta, peccatorum pœnas a nobis iam repetere iurè nequeat, id contigiſſe,vel quia ad delictorum veniam nobis concedendam Deum mouerit Chriſtus;ſed quia eorum,quę a nobis pro tantæ Dei liberalitatis effectu conſequendo fieri debebant, Chriſtus in nobis auctor, & cauſſa fuit: & quia,vt Chriſtus ipſe,quemadmodum Deus decreuerat,nos reipſa tandem tam

eximii doni participes faceret, necesse erat in eius persona ea omnia peragi, quæ peracta fuerunt: neque alia ratione, idq; maximo nostro, vt vidimus, bono, fructum immortalis benificentiæ suæ nos sentire posse, constituerat Deus.

Peccata Christus ideo etiam abstulit, quòd ea condonauit, idque vt homo & mediator.

Quin iis, quæ iam dicta sunt, illud etiam addo, alio præterea nomine de Christo dictum fuisse, quòd abstulerit peccata nostra, quia scilicet auctoritate sibi a patre tradita hominibus resipiscentibus, & sibi fidem habentibus peccata ipse condonauit, immo, quacumque ratione illi placuit, & cuicumque voluit, veniam delictorum dum in terris fuit, plenissimam in hac vita dedit. Nec mihi dicat aliquis, vel, vt Deum simpliciter, non autem vt mediatorem, illũ hæc præstitisse, vel, eius discipulos idem fecisse. Nam, quod ad ipsum Christum attinet, manifestum est, eum, vt mediatorem, peccata condonasse. Id enim primùm luculenter probatur per illa ipsius verba. *Vt autem sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata*, &c. Matth. 9. ℣ 6, Marci 2. ℣ 10, Luc. 5. ℣ 24. Nam apud omnes hos tres Euangelistas Christus, cum hæc diceret, nominauit se filium hominis; & ita, vt hominem, & mediatorem, eam se potestatem habere declarauit. Murmurauerant enim Iudæi, cum audissent illum paralytico dicentem, *Remittuntur tibi peccata tua*; & dixerant, blasphemasse eum; quia solus Deus remitteret peccata. Quibus respondens Christus, non negat, solum Deum peccata remittendi potestatem habere, sed sibi, licèt homini ab ipso Deo eandem potestatem concessam esse ait; & idcirco addit etiam verba illa In terra. Ac si diceret, Ego ipse, quamquam mortalis, & in terra habitans, dum vobiscum sum, hanc potestatem habeo, & in terram hac potestate donatus descendi. hoc munus mihi in terris versanti demandatum est; quod vos tamen ignoratis. (Quamquam, cum ex Marco constet, verba illa, In terra, cum verbo Dimittendi coniungenda esse, alium eorum sensum esse suspicor; quàm paullo ante attigi, cum delictorum plenissimam veniam in hac vita dandi potestatem, pro illo etiam tempore, Christo asserui.) Sed, vt sciatis rem ita se habere, meq; rem prorsus incredibilem vobis non exponere: aliquod statim huiusce rei indicium dabo. Effectum enim aliquem remissionis peccatorum vobis ostendam; & id, quod verbo asserui, re ipsa

præſtabo (Dixerat autem priùs paralytico, vt eum ſanaret, ſibi oblato, *Confide fili*: *Remittuntur*, &c. id eſt Bono animo eſto; ſanaberis. Condonantur enim tibi errata tua) Et mox ſubiicit, *Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam*. Quòd ſi inter omnes conſtat, poteſtatem hæc mira faciendi Chriſtum, vt mediatorem & hominem, habuiſſe, ſibi enim illam a patre datam eſſe, ipſemet fatetur, Ioh. 5. ℣ 36. vbi mira opera, quæ faciebat, ſibi a patre data fuiſſe ait, & Ioh. 9. ℣ 4. vbi cæco nato viſum reſtiturus, opera illius, qui ipſum miſerat, ſe operari oportere dicit, & Ioh. 10. ℣ 25. vbi huiuſmodi opera ſe in nomine patris ſui facere profitetur; Certè, vt ipſe Chriſtus argumentatur, peccata etiam dimittendi, vt hominem & mediatorem, poteſtatem eum habuiſſe, concludendum eſt. Adde, quòd populus, paralyticum ſanitati reſtitutum animaduertens, glorificauit Deum, inquit Matthæus, qui eiuſmodi poteſtatem hominibus dederat. Quam verò poteſtatem? Nempe eam, quam Chriſtus, filium hominis in terra habere, ſe demonſtraturum promiſerat. Ad cuius verba manifeſtam relationem habent ea verba ſiue ipſius euangeliſtæ, ſeu mauis populi; quæ tamen niſi rectè, & ſanctè dicta fuiſſent, numquam Matthæus ea ſic ſimpliciter commemoraſſet, Probatur præterea, Chriſtum in perſona mediatoris peccata condonandi poteſtatem habuiſſe, eaq́; condonaſſe, per verba illa Pauli ad Col. cap. 3. ℣ 13. *Condonantes vobis mutuò, ſi quis aduerſus aliquem habet querelam, ſicut & Chriſtus donauit vobis* (nam in græco non *Dominus*, ſed *Chriſtus* diſertè legitur.) Hanc enim ipſam condonationem a Deo per ipſum Chriſtum & ſic a Chriſto vt mediatore factam fuiſſe, demonſtrat locus ille ad Eph. in fine cap. 4. qui huic apertè reſpondet, *Eſtote autem inuicem benigni miſericordes, donantes inuicē, ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis*. Quemadmodum etiam ſuprà vidimus, eundem Paulum 2. ad Cor cap. 5. ſcripſiſſe, Deum fuiſſe in Chriſto mundum ſibi reconciliantem, eis ipſorum peccata non imputando. Atque receptæ opinionis, quòd Chriſtus videlicet pro peccatis noſtris Deo ſatisfecerit, maxima abſurditas vel ex hoc patere poteſt, quòd Chriſtus ipſe, vt mediator, peccata nobis gratuitò cōdonauit. Quid enim commune habet condonatio cum ſatisfactione? Quomodo fieri poteſt, vt, qui debitum remittit, idem debitum illud pro debitore ſoluat?

Chriſtus miracula faciendi poteſtatem, vt homo & mediator habuit.

soluat? Sed istius humani commenti non absurditas tantùm, sed impietas quoque postea, Deo bene iuuante, clariùs patefiet. Interim animaduertendum est, cæteris caussis a me suprà expositis, propter quas Christus seruator noster agnosci debeat, hanc addi debere, quòd scilicet ipse auctoritate & potestate sua, a Deo patre accepta, omnium delictorum veniam nobis largitus fuerit. Quòd si, vt dixi, Christi discipulos mihi obiicias, qui peccata remittendi potestatem & ipsi habuere, præter ea, quæ in præcedentibus quæstionibus de annunciatione, & confirmatione viæ salutis a me dicta sunt, quæ huic loco optimè accommodari possunt, vt quanta inter Christum, & apostolos in peccatis condonandis differentia sit, agnosci queat: Iohannis Caluini verbis potiùs, quàm meis, tibi respondebo; qui in explanatione illius Matthæi loci modò a me explicati, de Christo loquens, sic ait: *Hæc itaque potestas, quam sibi vendicat, longè alia est, quàm quæ apostolis mandata fuit, & qua hodie funguntur Ecclesiæ pastores. Non enim tam remittunt ipsi, quàm remißa testantur, dum iniunctam sibi legationem promulgant.* Ex iis, quæ hactenus a me dicta sunt, satis perspicere potes, quid significet, Christum languores nostros, & dolores tulisse, & peccata nostra portasse, & quàm, ipsa sacra scriptura interprete, eorum verborum sensus a tua interpretatione sit alienus.

Caussa superioribus addenda, cur Christus noster seruator agnosci debeat.

Caluini testimonium.

Christi, & apostolorum differentia in remittendis peccatis.

CAP. V.

Tria Esaiæ prophetæ loca cap. 53. expenduntur atque explicantur, ex quibus colligi poße videtur, Christum persoluiße pœnas nostrorum peccatorum, eiusq; morte iræ Dei pro nobis satisfactum fuiße; hæcq; inde minimè colligi poße, demonstratur.

F. Verùm adhuc tibi non satisfieri dices, cum apud eundem Esaiam eodem loco scriptum sit, Deum posuisse in Christo iniquitatem omnium nostrûm. Quod sanè significare videtur, illi a Deo imputata fuisse omnia peccata nostra, & eorum omnium debitas pœnas illum perpessum fuisse. Isti Esaiæ loco iam satis responsum est, cum de hirco emissario, de quo Leuit. cap. 16. agitur, locuti sumus. Nam, quemadmodum dicitur ibi, Aharonem ponere omnia populi errata super hircum, non quia ipsi hirco imputarentur, aut quia hircus ille pœnas erratis populi debitas penderet:

De loco Esa. 53. 6.

 sed quoniam

Deum posuisse in Christo iniquitatem omnium nostrûm, quid sit.

sed quoniam ea secum asportare censebatur, non secus ac si super illum vniuersa posita fuissent; Sic, Deum in Christo iniquitatem omnium nostrûm, siue pœnam iniquitatibus nostris debitam, posuisse, scriptum est: non quia illi errata nostra imputata fuerint, vel eorum pœnas ipse vice omnium nostrûm subierit; sed quoniam non aliter, atque si super se omnes iniquitates nostras, & supplicia illis diuina lege debita habuisset, quàm longissimè a nobis ea asportauit, atque proiecit. Præterea non ea est vera interpretatio verborum hebræorum, quam vetus interpres, & nonnulli post ipsum amplexi sunt. Siquidem verbum Hiphgiás non Ponere, aut conijcere, sed vel occurrere, vel occurrere facere propriè significat, & per translationem Orare & precari, præsertim pro alio, vel propter rem aliquam. Qui enim eo modo orat & precatur, occurrit quodammodo ei, quem precatur. Hinc etiam aliquando nonnulli minùs latini scriptores Intercedere, quod propriè, quod ad propositum nostrum attinet, se opponere significat, pro eo, quod est, Pro alio orare & deprecari vsurparunt; expressâ tamen tum apud hebræos, tum apud latinos personâ, siue re, pro qua, seu propter quam, preces interponuntur. Et in hac significatione vtitur propheta eo verbo in fine eiusdem capitis in illis verbis, *Et pro transgreßoribus rogauit.* nam in hebræo est *Vlpesciaim hiphgiah.* Non crediderim tamen, hoc loco in ea significatione vsurpatum id fuisse ab Esaia, quamuis non desint, qui totum locum ita verti posse dicant, *Et Iehoua rogare fecit cum pro iniquitate omnium nostrûm.* ex quibus est Sanctes Pagninus. Nam inter cætera, eius verbi constructionis modus, quo hic vtitur propheta, istud nequaquam ferre posse videtur. Sed necesse, vt arbitror, omnino est, verba ita interpretari, *Et Iehoua occurrit per eum*, siue potiùs, *cum eo, iniquitati omnium nostrûm*, Aut, *Et Iehoua occurrere fecit ei iniquitatem omnium nostrûm.* Priore modo sensus erit, Deum per Christum omnes iniquitates, seu iniquitatum pœnas a nobis illis quodammodo per ipsum, vel cum ipso occurrendo, depulisse. Posteriore autem modo sensus erit, Deum effecisse, vt omnium nostrûm iniquitates Christo obuiam fierent, & ipsum quodammodo aggrederentur; cum nostrarum iniquitatum caussâ eum mori voluerit. Id autem quid sibi velit, ex iis, quæ iam diximus, constare potest, & paullo post apertiùs constabit.

Hebræi verbi Hiphgiáh significatio.

Intercedere cur apud nonnullos minùs latinos scriptores, Pro alio orare, significet.

In Thesauro linguæ sanctæ

Vide Hierem cap. 15. ℣ 11.

Et quando caput hoc 53. Esaiæ præ manibus habemus, duo, quæ præterea ex ipso testimonia citas, separatim alterum ab altero examinare, quamuis vno quasi contextu verborum contineantur, & idem ferè sensus vtriusque sit, operæ pretium fuerit; præsertim cum ea haud sanè incommodè ad hoc, quod præ manibus habemus, tuorum testimoniorũ caput aliqua ratione referri possint. Vnum est, *Castigatio pacis nostræ super eum.* Id autem nihil aliud significat, quàm, Christum flagella, & afflictiones subiisse, quæ nobis pacem, id est felicitatem, & quietem pepererunt. Castigationis enim vox hoc loco non sumitur pro vera punitione, sed pro simplici afflictione & percussione. Affliguntur enim & cæduntur ii, qui castigantur, Eadem hac metonymia vtitur Asaphus Psal. 73. ℣ 14. cum ait, *Et fui flagellatus tota die; & fuit increpatio* (siue *castigatio*) *mea singulis matutinis.* Qui locus in annotationibus magnorum Bibliorum Roberti Stephani ad hunc modum redditur, *Nam quotidie plagas fero; singulisq; matutinis afflictio mea est.* Quam interpretationem suadent omnino loci circumstantiæ. Itaque vides, increpationem, seu castigationem pro afflictione vsurpari; nimirum, vt dixi, quia, quos increpamus seu castigamus, affligere solemus. Vox autem hebræa, quæ ibi est, ei, qua hìc vtitur Esaias, planè respondet. Vtraque enim increpationem, seu correptionem & castigationem significat. Atque apud Esaiam eam vocem simpliciter pro flagello seu afflictione sumere, non autem pro vera punitione, cogit vox Pacis, quæ ei non obscurè opponitur. Vera enim antithesis non est inter punitionem, & pacem, quemadmodum est inter pacem, & afflictionem. Siquidem Pax eo loco, vt ferè apud Hebræos solet, id quod etiam a Græcis, & Latinis, & aliis interdum receptum fuisse videtur, non reconciliationem amicitiæ cum aliquo (nulla enim ibi mentio alicuius inimici, sed tantummodo pacis nostræ) verùm quietem & felicitatem significat. Estq; prophetæ sensus elegantissimus, quem modò exposui, Flagella, scilicet, & afflictiones Christi caussam fuisse, vt nos veram felicitatem & quietem consecuti simus; quod nemo est, qui neget. Iam enim a me demonstratum fuit, non nisi Christi calamitatibus, & morte interueniente, potuisse nos ad cælestem beatitudinem, tranquillitatemq; aspirare.

Marginalia: De testimoniis duobus Esa. 53. 5. — De priore. — Castigatio quòd interdum significet, afflictionem & percussionem simplicem, & cur. — Vide Hiere. cap. 29. ℣ 11. — Pacis nomen pro quiete ac felicitate. — Christi afflictiones, cur nostra felicitas.

De altero. Alterum testimonium sunt verba, quæ hæc proximè consequuntur, *& in liuore eius, sanitas nobis,* siue potiùs, *medicatum est nobis.* Quod & verissimum esse fateor, & elegantissimè dictum agnosco. Propterea enim quòd Christus verbera, & vulnera in corpore suo patitur, corpusq; eius totum frangitur, & sauciatur, anima nostra e grauissimis suis malis, & morbis eripitur, & suæ veræ & perfectæ sanitati restituitur. Sed quanam ratione? Num fortassis eius corporis plagis animæ nostræ vulnera apud Deum compensantibus, proq; eis illi satisfacientibus? Audi Petrum, qui diuinè hunc sanationis nostræ modum explicat, & totum hunc Esaiæ locum interim dilucidè explanat, ad finem cap. 2. prioris epistolæ, de Christo loquens: *Cuius,* inquit, *eiusdem liuore sanati estis. Eratis enim sicut oues errantes; sed conuersi estis nunc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum.* An non vides, quomodo Christi liuor sanitas fuerit nobis? Nimirum, quia, vt Petrus dicit, & ego supra latè exposui, mors Christi nos ad Deum, seu mauis ad ipsum Christum conuertit, atq; ab errore, & perditione nostra in viam salutis reuocauit. Et hac de caussa Esaias quoque, quem, vt dixi, Petrus illustrauit, post ea verba, *& in liuore eius sanitas nobis,* statim subijcit, *Omnes nos, sicut oues, errabamus; quisque in viam suam declinauerat.* Quæ verba etiam faciunt, vt ea, quæ ipsa consequuntur, & iam a me explanata sunt, libentiùs priore, quàm posteriore ex a me supra expositis modis explicem. Hebræi enim, vt scis, vel non habent, vel sæpe omittũt, vel simplici copula supplent sermonis particulas quasdam, quæ sententiam magis exprimunt, & ob oculos ponunt. quas nos, sensum potiùs, quàm verba sectantes, in eorum verbis interpretandis adhibere possumus. Quare ego totum hunc Esaiæ locum, Petrum interea secutus, sic verterem. *Ipse vulneratus* (siue *occisus*) *fuit, propter transgreßiones nostras, & contusus propter iniquitates nostras; & afflictionem subijt, quæ felicitatem nobis peperit; eiusq; liuore nobis medicatum est. Omnes enim nos tamquam oues, errabamus; vnusquisque nostrûm in suam viam declinauerat. Sed Iehoua occurrit per ipsum* (siue *cum ipso*) *iniquitati omnium nostrûm.* Eodem autem sensu dixit Esaias, nos liuore Christi sanatos fuisse, quo Paulus, Corinthios inopiâ eiusdem Christi diuites factos esse affirmat, 2. Cor. 8. ℣ 9. Non enim sic loquitur Paulus, quia verè Christi inopia Corinthiorum diuitiæ fuissent,

Christi liuor cur nostra sanitas.

Hebræi particulas quasdam sermonis vel non habent, vel sæpius omittũt, vel simplici copula supplent.

Christi inopiâ nos diuites factos esse, quid significet.

fuissent, vel quia Christus inopiæ suæ æstimatione eorũ inopiam compensasset: sed quia, Christi inopia interueniente, illi ditati fuerant. Dum enim Christus proprias diuitias quodammodo relinquit, & simul omnes mundanas opes abijcit, atque aspernatur: nos cælestibus bonis ditat atque exornat. De quibus ad eosdem Corinthios prioris cap. 1. ℣ 4. ita scribit, *Gratias ago Deo meo semper pro vobis de gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu, quòd in omnibus diuites facti estis in illo in omni verbo, & in omni scientia; sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis; ita vt nihil vobis desit in vllo dono.* Atque his loquendi modis pleni sunt omnes boni auctores, qui eos etiam propter elegantiam quandam, quam antitheses istæ continent, sæpius affectare videntur.

Itaque vides, testimonia ex 53. cap. Esaiæ desumpta, ea inquã, quæ plus ponderis ad tuam sententiam confirmandam habere videntur (de quibusdam enim leuioribus, quæ adhuc examinãda supersunt, mox agemus) nullam vim ad eam suadendam in se continere: teq́ꝫ, tua opinione deceptum, in eorum sensu percipiendo a veritate quàm longissimè aberrasse. Qua in re certè mihi risum mouisti, cum ita laboras, vt de Christo ea dicta fuisse probes; quasi, hoc a te euicto, iam nullum mihi effugium relinqueretur; aut quasi dubitares, ne Iudæorum more, vt ipse ais, ea ad Christum accommodari debere negarem, aut ad Christum ab apostolis, & euangelistis accommodata fuisse, vel oblitus essem, vel non curarem; aut denique ita me amentem iudicares, vt aduersus receptissimam hac nostra ætate sententiam disputare, nedum eam penitus reijcere auderem, non priùs diligẽter & visis, & examinatis, quæcumque pro ea confirmanda in medium afferri solent. inter quæ principem quodammodo locum obtinet ea vaticinationis Esaiæ pars. Sed scito, me, & vniuersa testimonia, quæ attulisti, & multò plura iampridem vidisse, & diligentissimè examinasse, neque eorum vmquam oblitum fuisse; & nihil in libris seu veteris, seu noui fœderis (in iis, inquam, de quibus in Ecclesia hodie nulla controuersia est) scriptum extare, quod a me non verum esse credatur, & summa cum reuerentia non recipiatur. Quamquam, quod attinet ad eius Esaiæ capitis explanationes a Iudæis allatas, quas ego nondum vel vidi, vel examinaui, non dubito, quin propheta non minùs ibi,

Prophetię de Christo sub typo aliquo ferè expositæ fuerunt.

minùs ibi, quàm alibi, vt mos est ferè cæterorum quoque prophetarum, sub aliquo typo eam de Christo prophetiam exposuerit. De quo si nobis constaret, tunc procul dubio appareret, quàm eorum verborum sententia, quatenus, inquam, de Christo intelligi debent, a communi hodie interpretatione distet. Necesse siquidem est, figuram figurato aliqua ratione respondere, & verborum interpretationem, quæ figurato accommodatur, per similitudinem quandam admittere posse. Quod nullo modo fieri posse videtur, si vaticinationem illam secundum vulgatam opinionem explicare velis.

Figuram figurato aliqua ratione respondere necesse est.

CAP. VI.

Expenditur locus 1. Pet. 2. v 23. & docetur, ibi nec verbis nec sententiâ dici, Christum suo corpore in cruce peccatorum nostrorum pœnas sustinuisse. Ostenditur insuper, etiamsi & apud Esaiam, & apud Petrum ea legerentur, quæ Aduersarius putat, non tamen ipsius sententiam inde confirmatum iri.

Sed ad institutum nostrum redeamus. Video enim, quamuis forsitan, Matthæo præsertim interprete, quid sit, Christum languores, & dolores nostros portasse, & peccata tulisse, agnoscere incipias: tuæ sententiæ adhuc tamen tibi videri maximum fundamentum esse in illis verbis, *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum*, apud Petrum epist. 1. cap. 2. ℣ 23. Quandoquidem ibi non pertulisse tantùm peccata nostra Christus dicitur (Perferre autem nihil aliud est, quàm sustinere & pati) verùm etiam additur In corpore suo super lignum, vt (quemadmodum tibi videri potest) omnes sciant, id factum fuisse a Christo, dum in cruce corpore suo vniuersas pœnas nostris peccatis debitas pendit, atque exsoluit.

Verùm animaduertere oportet primùm, in græco verbum, quod interpretes verterũt Pertulit, esse ἀνήνεγκεν, quod non Pertulit, sed Abstulit vertendum erat, non secus ac factum fuerit in epist. ad Heb. cap. 9. ℣ vltimo; vbi idem omnino loquendi modus habetur: nec præterea alibi (quod sciam) in vniuersis euangelistarum, & apostolorum scriptis. Legitur enim ibi, omnibus recentioribus interpretibus, veritate ipsa cogente, consentientibus, *Ita & Christus semel oblatus, vt multorum peccata tolleret*, &c. & vulgata editio habet,

tio habet, *ad multorum exhaurienda peccata*. Vnde constat, ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας non Perferre peccata, sed Peccata tollere, siue auferre significare. Deinde considerandum est, præpositionem In, quemadmodum omnes in infinitis pæne locis noui fœderis animaduerterunt, ex hebræi sermonis proprietate, isto in loco non aliud significare, quàm Per: atque ad hunc modum vertendum fuisse Petri locum istum, *Qui peccata nostra ipse abstulit per corpus suum super lignum*. Quorum verborum iam non potest is esse sensus, vt Christus dicatur sustinuisse peccata nostra seu pœnam peccatorum nostrorum in suo corpore cruci affixo: sed, Christum, corpus suum crucis morti tradendo, peccata nostra abstulisse. Neque verò minùs Christi mansuetudinem, atque patientiam, de qua ibi agebatur, ob oculos ponit hæc, quàm illa interpretatio; cum non minùs in hac, quàm in illa, eum crucis mortem patienter sustinuisse dicatur. quod, tamquam omnibus notum, in exemplum, vt sermo postulabat, quem instituerat, proponere voluit apostolus; non autem, Christum sustinuisse vniuersas pœnas peccatis nostris debitas. quod non solùm nemini constabat, vel constare poterat: sed ab omni verisimilitudine alienissimum erat; quemadmodum suo loco demonstrabitur. Et interim, propterea id Christum fecisse, vt peccata nostra auferret, indicat Petrus, vt viam sibi sternat ad eos, ad quos scribit, a peccatis dehortandos, & penitus retrahendos: cum ob hanc ipsam caussam tanta mala sponte passum fuisse Christum, deinde apertiùs subiuncturus esset; & ad Christi simulcharitatem eis graphicè depingendam, & beneficium, quod iam per Christi mortem consecuti fuerant, ipsis in memoriam reuocandum. id quod in sequentibus verbis peregregiè postmodum exequitur atque præstat. Quæ omnia non ita cohærerent, si, Christum pœnas nostrorum peccatorum sustinuisse, dixisset. Non enim ex eo, quòd Christus pœnas nostrorum delictorum exsoluerit, sequitur, eum velle, nos peccato mori, & iustitiæ viuere, vt statim adiungit apostolus. Sunt enim hæc duo naturâ admodum separata; & non nisi ex accidente, hoc illius consequens est. Sicuti etiam ex eo, quòd quis alicuius debita soluerit, non sequitur, eum velle nullum æs alienum iam ab ipso contrahi. Sed ex eo, quòd Christus ideo mortuus sit, vt peccata nostra auferret, rectissimè & necessariò

ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, quid significet.

Exempla siquidem, rerum notarum esse debent.

Christum pœnas nostrorum peccatorum soluisse, nihil commune habet cum eius cura, vt peccatis moriamur.

Auferendi peccata modus duplex.

consequitur, eum velle, vt, peccatis relictis, iustitiam amplectamur. Siquidem Auferre peccata, vt ex iis intelligi potest,quæ suprà, cum de redemptione ageremus, disserui, non solùm a peccatorum pœnis liberare,sed ab ipsa peccati seruitute in hac vita vindicare significat. qua de re infrà adhuc non pauca dicentur. Ex iis, quæ hactenus disputaui, verum sensum illius Petri loci patere arbitror,&quàm peruersè a plerisque ad sententiam tuam confirmandam vel è græco versus, vel explicatus fuerit.

Quo sensu commodè dicatur quis alterius iniquitates, earumue pœnas sustinere; citra omnem pro illis satisfactionē.

Quid quòd, etiamsi tibi concederem,& apud Petrum,& apud Esaiam & legi, & intelligi debere, Christum pertulisse, & sustinuisse peccata nostra, & in ipsum omnium nostrûm iniquitatem incurrisse, seu coniectam fuisse, non tamen ex eo stabiliretur sententia tua? Nonne, qui occasione iniquitatum alicuius affligitur, illius iniquitates perferre, & sustinere dicitur? Hunc & similes loquendi modos quotidie in ore habemus; adeò vt si quis, quantumuis innocens, ex alicuius vel filii, vel patris, vel fratris, vel amici,vel eiusmodi coniunctæ personæ delicto aliquod damnum, vt fit, ad se redire sentiat, affirmare non dubitet, se peccatum illius sustinere, atque etiam, quod plus est, se peccati illius pœnas luere. Nonne incurrit in me iniquitas illius,propter cuius iniquitatem ego diuexor? Nonne, quod plus est, pœnam iniquitatis illius ego subeo,cuius iniquitatis occasione ea perfero,quæ perferre non commerueram, & quibus ille iurè plecti poterat, quamuis multò etiam maiores pœnæ ab illo meritò exigi potuissent,neque ego ideo ea perferam, vt vlla ex parte pro ipso satisfaciam? *Patres nostri peccauerunt, inquit* Hieremias, *& non sunt; & nos portauimus (seu portamus) iniquitates eorum,* Lam. cap. 5. ℣ 7. Quod certè non significat,istos pertulisse omnes pœnas debitas sceleribus patrum suorum, aut, minima etiam ex parte, Deo pro patrum iniquitatibus satisfecisse: sed occasione earum iniquitatum ipsos afflictatos fuisse, & ex illis iniquitatibus non leue damnum ad eos rediisse, vel etiam, pertulisse ipsos ea, quæ iustiùs patribus perferenda dari potuissent. Neque est, quòd aliquis dicat, illis verbis saltem innui, imputata ipsis fuisse a Deo peccata patrum. Istud enim Deus numquam facit, nisi filius patris vestigia sequatur, Ezech. 18. ℣ 20. quod eo loco tacitè commemorare, quamuis paullo inferiùs po-

Deus patris peccata filio non imputat, nisi is vestigia patris sequatur.

pulum

pulum peccasse fateatur, ei quod animo intendebat Hieremias, vehementer aduersatum fuisset. Deum enim verbis illis ad misericordiam flectere curabat. Præterea neque in eo ipso Ezechielis loco, neque alibi vmquam, vbi mentio fiat de iniquitatibus alterius portandis, eam locutionem ita interpretari possumus, vt peccata alterius, quæ portare quis dicatur, ei imputentur eo modo, quo vos peccata nostra Christo imputata fuisse vultis. scilicet vt is, qui verè peccatum fecerit, tamquam innocens, & a peccato immunis, coram Deo habeatur: ipse verò, tamquam si id peccatum commisisset, puniatur, cum interim tamen coram Deo verè innocens alioqui & sit, & habeatur. vbique enim, ni fallor, aut simpliciter propter illius iniquitatem, siue occasione illius iniquitatis, afflictum ipsum fuisse: illo interim coram Deo sonte remanente, ea locutione significatur; aut erratum illius ipsi verè ascribi, & ipsum coram Deo verè nocentem & esse, & haberi, & ob eam caussam iustè puniri posse: illo interim vel absoluto, vel etiam culpæ nihilominus obnoxio remanente.

Iniquitates alterius portare, quãdo imputationem significat, quomodo accipiendum sit.

Quare iam ipsa luce clariùs perspicere potes, nulla ratione ista Esaiæ, & Petri testimonia vos adiuuare; & nihil ampliùs ex illis verbis colligi posse, quod vobis fauere videatur, quàm, Iesum Christum propter iniquitates nostras fuisse morti traditum. De quo, cum testimonia tua inde ducta, quòd Christum portasse vel simpliciter, vel etiam in corpore suo peccata & iniquitates, siue dolores & languores nostros, scriptum extat, diluta fuerint, deinceps videndum est.

CAP. VII.

Explicantur ea sacra testimonia, quæ affirmant, Christum propter peccata nostra siue pro peccatis nostris mortuum fuisse; & planum fit, inde minimè colligi posse, Christum morte sua pro peccatis nostris satisfecisse.

Ex eo igitur, quòd partim apud Esaiam eodem capite 53. partim verò apud Paulum, & Petrum scriptum legitur, Christum vulneratum, attritum, passum, mortuum denique fuisse propter peccata nostra, siue pro peccatis nostris, omnino concludi posse credis, eum pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ plenè satisfecisse. Atque adeò in animo tuo id altè insedit, vt, quoniam ego nego,

De locis, Esa. 53. 5, 1. Cor. 15. 3, & 1. Pet. 3. 18.

Christum iustitiæ diuinæ quidquam pro nobis soluisse, credas me necessariò etiam negare, Christum pro nostris peccatis mortuum esse; quemadmodum, vt infrà videbimus, non vereris his verbis asserere, *At Christus, vt dicis, non est mortuus pro peccatis nostris.* Atque ita me contra manifesta sanctarum litterarum testimonia loquentem facis; & omnes, in quorum manus scriptum tuum vel iam peruenit, vel peruenturum est, cum præsertim in ipso a te, ita vt ea de re aliis constet, integra sententiæ meæ expositio non apponatur, eiusmodi opinionem, id est, falsam ac perincommodam, de me concipere cogis. An in eo grauiter errraueris, tibi ipsi iudicandum relinquo, cum neque ex scripto, neque ex verbis meis vlla ratione id colligere potueris: & probè animaduertere posses, qualem inuidiam omnium, qui Christum profitentur, aduersum me istæc calumnia, si fidem inueniret, concitatura esset. Excuso te tamen egomet apud me ipsum, & pro comperto habeo, te non calumniandi animo, sed præiudicata illa tua opinione deceptum, ea me dicere scripsisse, quæ ego ne per somnium quidem cogitaui vmquam; maximè verò, cum ex tui ipsius verbis, si quis ea paullo diligentiùs expendat, quo sensu id me dicere affirmes, apertè constet.

Coueti grauis in Socinum error.

Fateor igitur, & in Deo meo vnà cum cæteris Christo fidentibus glorior, Iesum Christum Dei filium propter iniquitates nostras, & pro peccatis nostris, vt vniuersa sacra scriptura testatur, mortuum esse. Sed inde tamen consequi, constanter nego, ipsum Christum alicui diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris satisfecisse, siue illi id soluisse, quod nos propter peccata nostra soluere debuissemus. Mori enim propter peccata, seu pro peccatis alicuius, vt verba ipsa satis indicant, nihil aliud est, quàm caussâ, siue occasione peccatorum illius mori. Caussâ autem, siue occasione peccatorum alicuius is certè moritur, qui ideo moritur, vt quis peccatis suis retrahatur, vtque illi fides fiat, peccata sibi, si ab illis se retraxerit, condonatum iri, ac præterea vt is fructum eiusmodi condonationis, & ita ipsam condonationem re ipsa sentiat, & consequatur. Atqui, vt nobis hæc omnia euenirent, mortuus est Christus, quemadmodum iam a me probatum fuit. Ergo is iurè propter peccata nostra, siue pro peccatis nostris mortuus esse dicitur. Neque

Mori propter peccata, siue pro peccatis alicuius, quid sit.

tur. Neque opus est ad ista scripturæ verba (vt ita dicam) verificanda, Christum alicui iustitiæ diuinæ pro ipsis peccatis nostris plenè satisfecisse. Quin rogo te, ex quo'nam sacræ scripturæ loco coniicere potuisti, præpositionem Propter, vt de ea priùs loquamur, istam significationem habere? Certè, etsi ea dictio vbique in sacris litteris occurrit: non crediderim tamen, locum vllum reperiri, vnde, eam in locis, de quibus agimus, istud significare, quisquam vel suspicari quidem meritò posit. An non animaduertisti, cum toties apud sacros scriptores hæc eadem locutio inueniatur, nempe, Propter peccata, nusquam tamen illud significare, quod tu credis, sed tantummodo Peccatorum caussâ? Num obsecro, vt de sexcentis vnum, aut alterum testimonium afferam, cum scriptum est 1. Reg. 14. ℣ 16. *Tradetq; Iehoua Israelem propter peccata Ieroboam, qui peccauit, & peccare fecit Israelem*, intelligendum est, Israelem, cum traditus fuit, satisfecisse iustitiæ diuinæ pro peccatis Ieroboami? Nonne patet, *propter peccata Ieroboam*, nihil aliud significare, quàm, causâ peccatorum Ieroboami? At dices, ex illis verbis apertè colligi, punitum fuisse populum propter Ieroboamum, vnde etiam in locis, de quorum sententia controuersia inter nos est, intelligi debeat, Christum punitum fuisse propter peccata nostra. Primùm istud longè aliud est, quàm satisfacere pro peccatis. Potest enim quis puniri propter sua, vel aliena peccata, nec tamen pro ipsis satisfacere. Nam Dauid, nec leuiter sanè, propter adulterium, & homicidium punitus fuit a Deo; neque tamen pro ipsis satisfecit. Immo transtulit ab ipso Dominus peccatum eius; vt legitur 2. Sam. 12. ℣ 13. Præterea non verè punitus fuit populus propter peccatum Ieroboami: nisi quatenus, eius peccati occasione, & ipse peccauerat: sed afflictus tantùm a Deo & percussus. Neque enim, vt suprà etiam attigimus, vmquam Deus aliena peccata in quoquam verè punit, qui culpæ affinis non sit. Adde, quòd punitum fuisse populum, non ex vi eorum verborum, Propter peccata, quæ per se nihil aliud vmquam significabunt, quàm, caussâ, siue occasione peccatorum, sed ex subiecta materia intelligi, necesse est. Quid? cum Dauid Psa. 39. ℣ 11. scribit, *In increpationibus, propter iniquitatem, corripis hominem, &c.* num intelligit increpari & castigari hominem a Deo, vt diuinæ iustitiæ satisfaciat

De præpositione propter.

Propter peccata, quid significet.

 tisfaciat

tisfaciat pro iniquitate sua, & non potiùs caussâ, & occasione iniquitatis suæ hominem a Deo affligi, vt discat ab iniquitate discedere? Huc accedit, quod attinet ad locum Esaiæ dictionem hebræam, quæ reddita est Propter, esse Min; quæ non caussam finalem, vt vocant, sed efficientem declarat. Quapropter aliud nihil ex illis verbis colligi potest, quàm, Christum a peccatis nostris quodammodo occisum fuisse, siue peccata nostra Christi mortis caussam antecedentem extitisse: non autem, vt effectus aliquis ad nostra peccata spectans inde consequeretur, ipsum mortuum esse; quamuis id alioqui verissimum sit. tantum abest, vt ex verbis illis possit colligi, istum effectum ad nostra peccata spectantem propterea ex Christi morte consecutum esse, quòd scilicet, pro illis diuinæ iustitiæ Christus, moriendo, satisfecerit.

Sed quod euincere non potes ob vim præpositionis Propter, ex altera præpositione Pro omnino colligi debere fortasse speras. & innumeros locos in medium afferes, in quibus scriptum est, Pro peccato, siue Pro peccatis; per quæ scilicet verba nihil aliud significetur, quàm, vt pro peccato, siue pro peccatis Deo satisfiat. vt, cum millies scriptum reperitur Sacrificium pro peccato, Hostiam pro peccatis, siue aliquid eiusmodi.

De præpositione Pro.

At enim, quamuis hac de re mox fusiùs tractandum sit, nunc id primùm animaduertere opus est, dictiones hebræas, & græcas, quas in eiusmodi locis boni interpretes verterũt Pro, verti etiam potuisse Propter; & nullam verè inter has duas præpositiones, quod attinet ad eos locos, esse differentiam: nisi, quòd dictio Propter non solùm finalem, sed efficientem quoque caussam significare potest: dictio autem Pro semper finalem significat. Et idcirco, cum dictiones illæ hebrææ, & græcæ finalem, non autem efficientem caussam significarent: ne quis errare posset, non Propter, sed Pro eas verterunt. Deinde, si tu verè credis, in illis locis Pro peccato, siue Pro peccatis satisfactionem pro peccatis aliquam significari, vehementer erras; vt postea demonstrabo. Nunc, quantum præsens disputatio requirit, dico, præpositionem Pro, vbicumque scriptum est, Christum mortuum esse pro peccatis nostris, caussam quidem finalem significare, non tamen eo sensu, vt videlicet Christus pro illis diuinæ iustitiæ satisfaceret: sed, vt

Differentia inter propter, & Pro.

Dictio Pro finalem caussam semper significat.

Christũ pro peccatis nostris mortuum esse, quo sensu dictum.

nos liberationem

nos liberationem ab ipsis, pura Dei benignitate nobis oblatam, agnosceremus, eamq; re ipsa consequeremur. Quæ verò ad hanc meam responsionem confirmandam afferre possem, ad sequentis tuorum testimoniorum capitis examinationem reseruo; vbi de sacrificiis veteris fœderis pro peccatis oblatis agendum est.

CAP. IIX.

Respondetur ad ea loca, in quibus scriptum est, Christum pro nobis passum & mortuum esse; ac potissimùm demonstratur, dictionem Pro, *in eiusmodi locutione, nullo modo significare* Vice, *seu* Loco.

Sed quid respondebis, inquies, ad ea testimonia, vbi Christus pro nobis passus & mortuus esse legitur? Hoc nimirum, respondebo: Si in illis locis, dictionem Pro caussam finalem denotare cõtendis, iam abunde per superiora responsum esse. Christum enim nostri caussâ passum & mortuum esse, ideo rectissimè dicitur, quia vt nos salutem æternam, quam ipsemet de cælo nobis attulerat, amplecteremur, & consequeremur, mori voluit. Et ita, vt nobis bene esset, vt nos ab æterna morte vindicaremur, ipse & affligi, & mortem oppetere non recusauit. Atque, vt tu ipse fatearis, dictione Pro in finalis caussæ significatione accepta, nihil aliud esse, Christum mortuum pro nobis fuisse, quàm, vt nos maximis beneficiis afficeret, ipsum vitam suam neglexisse: neque vel necessariũ, vel etiam verisimile esse, vt per ea verba sacri scriptores, Christum, vt pro nobis iustitiæ diuinæ satisfaceret, mortuum esse, ostendere voluerint; memineris eorum Ioh. apostoli verborum, *In hoc cognouimus charitatem, quòd ille pro nobis animam suam posuit; & nos debemus pro fratribus animas ponere*, primæ 3. ℣ 16. Vbi vides, nos quoq; mori pro fratribus posse; non tamen quia pro illis diuinæ iustitiæ satisfaciamus: sed quia interdum morimur, dum curamus, vt aliquod longè ab isto diuersum beneficium illi sentiant. Nam & Paulus ad Col. cap. 1. ℣ 24. ita scribit, *Nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis, & compleo, quæ desunt afflictionum Christi, in carne mea, pro corpore ipsius, quod est Ecclesia.* Non tamen Paulus pro Colossensibus, siue pro ecclesia Christi vllo modo satisfaciebat, quamquam affligebatur, dum non minimum momentum ad Colossensium, & Christi ecclesiæ ædificationem afferre curabat. Verùm enimuero, licèt

Christum pro nobis mortuum fuisse, quid sit.

Ioh. 13. 37. Animam meam pro te ponam, quia sit, explicatur Matth. 26. 35. & Luc. 22. 33.

Vide 2. Tim. 2. 10. omnia sustineo propter electos.

ita ſcriptum reperiatur, non tamen verè, & propriè dici poteſt, vel fratrem pro fratre mori, vel Paulum pro Coloſſenſibus, aut pro eccleſia paſsum fuiſſe, ſicut verè & propriè dici poteſt, Chriſtum pro nobis paſsum, & mortuum eſſe. Neque enim frater ideo reuera moritur, vel Paulus affligebatur, vt hic ſuis afflictionibus, ille morte ſua alicui beneficium, det, aut daret; quamuis, dum prodeſſe alteri curant, mortem, & afflictionem incurrant, & pro nihilo ducant. Chriſtus autem non modò, dum nobis benè facere ſtudet, mortem ſubiit: verùm etiam in hunc ipſum finem ſponte mortuus eſt, vt nos ea ratione maximis beneficiis afficeret. Præterea is verè & propriè pro aliquo mori videtur, qui morte ſua illum in vita conſeruat. Chriſtus morte ſua ex morte æterna nos eripuit, & in ſempiternam vitam tranſtulit. Quod nemo vmquam præter ipſum aut fecit, aut facere poteſt. Adde, quòd quicquid beneficii ad nos ex cæterorũ afflictionibus, & morte redundat, id omne Chriſto acceptum referri debet; qui omnium primus mortuus eſt, & primogenitus ex mortuis factus, cæteris mortem pro fratribus non recuſandi, nec ab ea quidquam mali metuendi & exemplum, & cauſſam apertiſsimam ac certiſsimam dedit. Hinc Paulus ipſe ad Cor. priore cap. 1. ℣ 3. Numquid, inquit, *Paulus pro vobis crucifixus eſt?* Satis apertè indicans, neminem fuiſſe vmquam, vel futurum eſſe, qui verè ac propriè pro hominibus mortuus ſit, aut mori poſſit, præter vnum Chriſtum; qui pro ſalute noſtra primus & ſolus morti vltro ſeſe obtulit, & crucis ſupplicium in eum ipſum finem volens ſuſtinuit.

Quis verè & propriè pro alio moriatur.

Quòd ſi fortaſſe exiſtimas, præpoſitionem Pro in illis locis ſignificare Vice ſeu Loco, vt nihil aliud ſit, Chriſtum pro nobis mortuum eſſe, quàm vice, ſeu loco noſtrûm mortem ſubiiſſe: id adeò a veritate abhorret, vt nihil magis. Et certè hanc tibi opinionem eximere debuerant ii loci, in quibus, Chriſtum pro peccatis noſtris mortuum eſſe legitur. Neque enim vice, ſeu loco peccatorum noſtrorum Chriſtus mori potuit. Itaque agnoſcere poteras, cum planè veriſimile ſit, in vtriſque locis eandem dictionis Pro ſignificationem eſſe, nihil aliud, Pro nobis Chriſtum mortuum eſſe, ſignificare, quàm, Noſtri cauſſâ, quemadmodum, Pro peccatis noſtris mortuũ eſſe Chriſtum, nihil aliud ſignificat, quàm, Peccatorum

Pro hîc non ſignificare vice ſeu Loco.

catorum nostrorum caussâ,seu,propter peccata nostra,quemadmodum alicubi disertè scriptum est; vt Rom. 4. ℣ 25. & ita omnia dilucida,& plana esse vidisses.

Examinãtur quatuor Aduersarii testimonia.

Sed vt error tuus,si forte in ea opinione es,tibiipsi clariùs innotescat: perpendamus, obsecro, quatuor,quæ tu protulisti testimonia. Primũ est ex epistola ad Heb. cap. 2. ℣ 9. vbi ita scriptum est. *Eum autem, qui modico, quàm angeli, minoratus est, videmus* Iesum *propter paßionem mortis gloria, & honore coronatum; vt gratiâ* (seu *beneficio*) *Dei pro omni gustaret mortem. Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, multos filios in gloriam adducentem, principem salutis ipsorum per paßiones perfectum reddere* (seu *consecrare*) Ex his verbis tantum abest, vt probari posit, Mori Christum pro nobis, significare, eum vice & loco nostrûm mortem subire: vt contrarium omnino ex illis euincatur, & vera interim significatio illius locutionis, id est,ea,quam ego attuli,patefiat. Inquit enim apostolus,ideo Christum, propter mortis passionem, gloria & honore coronatum fuisse,vt beneficio Dei pro omnibus gustaret mortem. Quod quid aliud est, quàm, propterea quòd Christus mortuus fuerit, omnes nos benignitate diuina maximum beneficium consecutos fuisse? non quidem propter ipsam mortem tantùm: sed quia, cum propter ipsam mortem Christus gloria & honore coronatus fuerit, nos quoque gloria, & honore tandem coronabimur. Nam nec fieri potest,vt quò caput perductum est, membra quoque non perducantur: & Christus,qui vitam æternam nobis promisit,ea ratione nobis eam largiendi plenissimam potestatem est adeptus. Vnde etiam in mediis afflictionibus, & in ipsa morte cõsolationem non leuem experimur; & in fide,atque obedientia,quam Deo debem⁹, mirum in modum confirmamur: præeunte nobis per easdem calamitates eo,a quo nobis omnis felicitas expectanda est. Propterea subiungit scriptor ille, *Decebat enim*,&c. quæ verba a me iam in superioribus disputationibus explanata sunt. Ex quibus manifestum fit,eos, pro quibus Christus mortuus est, eidem morti,eisdemq; perpessionibus obnoxios esse,quibus ille fuit. Et idcirco, antequam sermonem suum apostolus absoluat, ait,misericordem & fidelem pontificem nos in cælis apud Deum habere, qui, cum tentatus fuerit, potest & iis, qui tentantur auxiliari. Quomodo

Primum, Heb. 2. 9.

Christus, per mortem suam, vitam æternam nobis largiendi potestatem est adeptus.

Pro quibus Christus mortuus est, ii eidem morti sunt obnoxii.

igitur vice & loco nostrûm mortuus est Christus, si nos quoque perpetuò eidem mortis generi expositi sumus, & animã nostram effundere non minùs, quàm ille, parati esse debemus? *Si quis vult venire post me* (inquit ipse Christus) *abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me*, Luc. 9. ℣ 23.

Secundum, Ioh. 11. 50.

Alterum ex tuis testimoniis est ex Caiaphæ vaticinatione desumptum: qui dixit, expedire, vt vnus homo moreretur pro populo, totaq; gens non periret, Ioh. 11. ℣ 50. Iam verò si mentem Caiaphæ, qui imprudens vaticinatus est, spectes: non potes vllo pacto voci Pro eam significationem tribuere. Siquidem non id voluit dicere Caiaphas, bonum scilicet esse, vt Iesus vice populi, qui iam morti destinatus esset, moreretur, & ita populum a morte liberaret, eius morte in populi mortis locum substituta. (Hoc enim sensu, Christum vos vice & loco nostri mortuum esse contenditis.) Sed nihil aliud sibi voluit, quàm, cum aut ipsi perituri essent, si Christum viuere permitterent, aut Christus occidendus foret, si ipsi salui esse vellent, satius esse, Iesum solum mori, & vniuersum populum conseruari, quàm vniuersum populum perire, & Iesum ipsum, viuere. Atque hæc Caiaphæ mens optimè per typum ad salutem nostram accommodari potest. Nam, cum non nisi morte Christi interueniente, nos salui esse possemus: satius fuit, ipsum mori, & nos omnes seruari, quàm ipsum viuere, & nos omnes perire. Verùm, quemadmodum, ex ipsius Caiaphæ mente, non eadem verè erat perditio, & salus illius populi, quæ Christi (Populus enim ideo periisset, quòd, viuo Christo, ipsi de quiete, & auctoritate sibi a Romanis permissa periclitati fuissent, vt ex præcedentibus summorum sacerdotum, & Pharisæorum verbis apertè constat: Christus verò, quòd mors illi subeunda esset; Populus item ideo saluus euasisset, quia sibi quietem illam, & auctoritatem conseruasset: Christus autem, quia viuus remansisset) sic quoque non eadem est salutis, & perditionis nostræ, cum salute, & perditione Christi, de qua agitur, ratio. Salus enim nostra, vita æterna erat: perditio, item mors æterna. Christi verò salus, vita hæc temporaria: perditio, mors item temporaria erat.

Caiaphæ quæ mens fuerit, cùm imprudens vaticinatus est.

Caiaphæ mens per typum ad salutem nostram accommodata.

Tertium, 1. Pet. 2. 20.

Tertium testimonium, quod in medium proferre voluisti, sunt verba illa Petri in priore epistola sua cap. 2. ℣ 20, *Si bene facientes, &*

entes, & patientes, sustinetis, hæc est gratia apud Deum. *In hoc enim vocati estis, quia & Christus paßus est pro nobis: relinquens nobis exemplum, vt insequeremini vestigia ipsius.* Num tibi videtur, ex his verbis colligi posse, Christum loco nostrûm mortuum esse, cum, moriendo, ad eandem mortem, si opus fuerit, subeundam nos inuitet, quippe qui nobis, vt insequamur vestigia ipsius, exemplum reliquerit? Nonne, vt ex primo tuorum testimoniorum, sic etiam ex hoc luculenter apparet, nullo pacto, Pro nobis mortuum fuisse Christum, significare posse, eum moriendo vicem nostram impleuisse, cum ex vtroque constet, ideo etiam mortuum fuisse Christum, vt nobis ad quantumuis atrocem mortem subeundam animos adderet, & nobis præiret?

Quartum & vltimum tuorum testimoniorum est cap. 10. Ioh. ℣ 11. & 15. quibus locis simul iunctis, probatur, Christum, vt bonum pastorem, animam suam posuisse pro ouibus suis. Atqui bonus pastor non ideo dicitur ponere animam suam pro ouibus suis, quia earum loco moriatur; sed quia propter ipsas seruandas, si opus est, moritur. Neque enim, quamuis, dum ipse moritur, illæ re ipsa non seruentur, is tamen animam suam pro ouibus suis non posuisse dicetur. Quid quòd eo loco: Animam ponere, Mori verè non significat, sed, Mortis periculum subire? Nam si pastor moriatur, quomodo seruabuntur oues, qui scopus est boni pastoris? Non igitur mortem eligit bonus pastor, aut eam volens subit, vt oues conseruet. istud enim eas penitus perdere esset. Verùm, vt inquit eo loco ipse Christus, non est similis mercenario, qui lupum venientem videns aufugit, & miseras oues illi laniandas, & discerpendas relinquit. sed ipsum & expectat, & aggreditur; atque ea ratione, vt ouium suarum vitam ab eo defendat, in vitæ periculum se ipsum adducit. Atque huius pulcherrimæ & elegantissimæ similitudinis hanc verissimam esse explicationem constabit, si cum ea ipsum Christi factum componamus. Christus, vt nos ab interitu vindicaret, non ipse quidem interiit; neque enim in morte remansit. alioquin & nos vnà cum ipso omnes periissemus. Sed intereundi, quantum humanus sensus, & ratio assequi poterat, periculum sponte adiit. Morte enim Deo in primis execrabili mori non recusauit, & ab ipso Deo derelinqui. Proinde cum gemitu &

Quartum, Ioh. 10. ℣ 11, & 15.

Similitudo boni pastoris, animam suam pro ouibus ponentis, explicatur.

Animam ponere, pro, Mortis periculum subire.

Eadem cum similitudine Christi factum componitur.

Heb. 5. 7. Heb 2. 14. clamore valido preces illi offerebat, vt se liberaret a morte. Vidit venientem diabolum, qui interitus nostri habebat imperium id est, tale imperium, quod interitum nobis afferebat, non aufûgit. quinimmo cum ipso acriter, præsertim verò crucis mortem subeundo, conflixit. & tandem hac ratione eius potentiam aboleuit; & ita nos conseruauit. Itaque animam suam pro nobis, vt bonus pastor pro ouibus suis, posuit Christus, non vice nostrûm moriendo: neque enim ab ea morte, quam ipse subiit, nos vel liberauit, vel liberare voluit; sed interitus, qui nobis imminebat, periculum adeundo: dum sæuissimum lupum diabolum, eiusq; omnem metum a nobis penitus depellere curat. Iam igitur & ratione ipsa suadente, & tui ipsius testimoniis comprobantibus, Pro nobis mortuum fuisse Christum, nihil aliud significare statuendum omnino est, quàm, ipsum, vt nobis æterna vita contingeret, temporariam mortem sponte obiisse, non autem, nostræ mortis loco eius mortem substitutam fuisse.

Sunt inter testimonia tua tria præterea, in quibus ea verba, Pro nobis, siue, Pro multis habentur. Vnum est illud, quod non apud Matthæum, vt tu scribis, sed apud Lucam extat cap. 22. ℣ 19. & apud Paulum 1. Cor. 11. ℣ 24. *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*, vel *frangitur*. Quod quamuis a te inter testimonia de redemptione numeratum fuerit, nihil tamen cum ea commune habet. Nulla enim mentio ibi redemptionis; neque verbum Datur apud Lucam, quod tu scripsisti Traditur, ad dationem pretii accommodari potest. Quid autem verbum illud significet, satis indicat verbum Frangitur, quod a Paulo eius loco positum est. Ex quo verbo manifestum fit, de traditione, siue datione in mortem ibi agi, non autem de aliqua corporis, seu vitæ Christi alicui facta solutione. Quo autem sensu dictum fuerit, Christi corpus datum seu fractum fuisse pro nobis, & quòd nullam satisfactionem pro peccatis nostris inde colligere liceat, ex iis, quæ suprà disputata sunt, satis cõstare arbitramur. Reliqua duo testimonia, quæ attulisti, ad redemptionem manifestè pertinent, & iam a me diluta sunt. Verba scilicet Christi apud Matthæum cap. 20. ℣ 28, & Pauli ad Titum cap. 2. ℣ 14. Et cum de redemptione in eis agatur, vocem Pro non Vice seu Loco verè significare posse, patet. alioqui Christus vice nostrûm

De locis, Luc. 22. 19, & 1. Cor. 11. 24.

De locis, Matth. 20. 28. & Tit. 2. 14.

ſtrûm captiuus remanſiſſet. Sed cauſſam finalem apertè ſignificat. Id autem in noſtra redemptione qualem vim habeat, per ſuperiora abunde demonſtratum fuit. Sed inſtabit fortaſse aliquis, & dicet, in Matthæi loco eſſe græcam præpoſitionem ἀντὶ, quæ, quamuis aliud poſsit ſignificare quàm Vice ſeu Loco; tamen in ſimilibus locutionibus, vt iſta eſt, Dare animam ſuam redemptionem pro multis, ſignificet debitum aliquod præceſsiſſe quod perſolutum fuerit. Vt apud eundem Matthæum cap. 17. in fine, *Da eis pro me & te.* vbi Pro in græco eſt ἀντὶ. Illud enim, quod Chriſtus ibi Petrum dare iubet, debebatur ab vnoquoque Iſraelita, qui vigeſimum annum expleuiſſet, Exo. 30. ℣ 13. Sed animaduertendum eſt, (vt alia multa, quæ reſponderi poſſent, omittam) in Matthæi loco, de quo controuerſia eſt, agi, vt dictum fuit & apertum eſt, de redemptione, de qua cū quis loquitur, locus eſt præpoſitioni ἀντὶ, etiamſi captiuus nihil pro ſua redemptione ei debeat, qui ipſum captiuum detinet. nimirum propter commutationem illam, quæ in omni redemptione fit. Pretium enim redemptionis datur, & captiuus recipitur. & ſanè in redemptione noſtra per Chriſtum facta, licèt, vt ſuprà docuimus, metaphorica hæc commutatio facta eſt, quòd Chriſtus animam ſuam, vt in loco iſto dicitur, dedit, & nos recepit, id eſt, e peccati ſeruitute liberatos ſibi aſſeruit.

Obiectio.

De præpoſitione ἀντὶ.

Reſponſio.

Hæc ſatis eſſe arbitror, vt loci omnes, in quibus, Chriſtum mortuum, aut paſſum, aut percuſſum, aut traditum, aut datum fuiſſe propter peccata noſtra ſeu pro peccatis noſtris, ſiue etiam pro nobis, ſcriptū eſt, nihil penitus momenti ad tuam ſententiam confirmandam afferre cognoſcantur. Et ſi quid ad exactam eorum locorum interpretationem a me omiſſum eſt: in iis, quæ proximè excutienda veniunt, commodiùs explicabitur.

CAP. IX.

In primis Aduerſarij verbis quatuor errata indicantur; & interim quædam explicantur, quæ ad totam hanc de Chriſti mortis cum legalibus ſacrificijs collatione tractationem, viam quodammodo ſternere poßint.

De vltimo igitur tuorum teſtimoniorum capite, in quo maior vis eſſe videtur, iam, Deo annuente, diſſerere aggrediamur. Et primum, quid ipſe dicas, conſideremus. Scribis igitur:

Quid etiam obsecro sacrificia nobis sub lege figurarunt. Tot agni pro peccatis immolati. An non passim in epist. ad Hebreos Christi agni immaculati mortem, qua Deo satisfieret, adumbraße dicuntur, Nonne id vere agnouit Baptista, cum de Christo clamaret, Hic est agnus dei qui tollit peccata mundi.

Primum Aduersarii erratum.

In his paucis verbis tuis sunt multa errata. Primùm enim non vsquequaque verum est, sacrificia sub Lege mortem Christi figurasse; tantum abest, vt generatim, quemadmodum tua verba ferũt, per eam diuinæ alicui iustitiæ satisfaciendum fuisse, adumbrauerint. Figuratum enim siue adumbratum illud sub Lege fuisse dicitur ex iis, quæ sunt sub Euangelio, cuius imaginem quandam veritati, quoad eius fieri potest, respondentem in vetere fœdere Deus præcedere voluerit. Nam, sicuti vniuersum antiquum fœdus imago quædam est noui: ita, si quis singulas eius partes diligenter inspexerit, eis, tamquam imagini cuidam veritatem, totidem ferè partes in nouo respondere comperiet. Quare, cum non omnia sacrificia Legis, quamuis pro peccatis facta (de istis enim quin loqui velis, non dubito) Christi morti, tamquam imago veritati, respondeant: non omnia Christi mortem figurabant. Sed figura mortis Christi erant tantummodo sacrificia illa, quæ publicè, hoc est, pro vniuerso populo, ipso etiam aliquando summo sacerdote non excluso, & statis quibusdam temporibus fiebant; præsertim verò illud, quod semel in anno summus sacerdos, in Sancta sanctorum ingrediens, peragebat. vt ex epistola ad Heb. cuicumque non oscitanter eam legenti constare poterit. Vbi animaduertendum est, ea, quæ ab initio scriptor ille diuinus Sancta sanctorum appellauit, id est, interius tabernaculum, (id enim hac appellatione ab exteriore distinxerat, quod Sancta simpliciter nominari dixerat) ab eodem postea perpetuò Sancta simpliciter dici. In hoc igitur sacrificio, vt dictum est, potissimùm mors Christi, adeoq; ipse Christus, quatenus Deo pro nobis sacrificauit, adumbratus fuit. In cæteris verò sacrificiis, quæ pro peccatis fiebant, non figurabatur Christi mors, sed tantùm in summi sacerdotis persona Christus ipse adumbrabatur. Sacrificia autem ipsa, spiritualia nostra sacrificia adumbrabant. Atque vtrumque non immeritò. Publica enim illa & statis temporibus peracta sacrificia, sacerdotis sacrificia simpliciter dici poterant, neque enim ex populi voluntate

Adumbratum sub Lege quid dici possit, eorum, quæ sunt sub Euangelio.

Antiquum fœdus, imago noui.

Quæ sacrificia Christi mortem adumbrarent, quæ verò aliud figurarent.

pendebant; sed a sacerdote, ex Dei præscripto peragebantur. atq; ob eam rem optimè Christi morti respondent, quæ sola Dei, & ipsius Christi voluntate (vt ita loquar) peracta est. & quemadmodum Christi mors sacrificium pro omnibus fuit: sic etiam sacrificia illa pro omnibus fiebant. Verùm quia Christi mors non solùm pro omnibus, sed pro omnium etiam omnibus peccatis sacrificium fuit: idcirco ea propriè in anniuersario illo sacrificio figurabatur, quod solum pro omnium omnibus peccatis fiebat. Cætera sacrificia voluntatem populi omnino requirebant, quare populi magis, quàm sacerdotis sacrificia erant. & non pro omnibus, sed pro singulis fiebant, vel ad summum pro tota Israelis congregatione, tamquam vno quopiam considerata. atque ea de caussa sacrificia mentis nostræ, quæ voluntatem nostram requirunt, & pro singulis offeruntur, decenter figurabant. Sed quemadmodum sacrificia illa populi Deo non offerebantur, nec grata erant, nisi per manum sacerdotis: sic sacrificia nostra, nisi per Christum Deo offerantur, illi grata esse nequeunt. *Ad offerendum* (inquit Petrus) *spirituales hostias acceptabiles Deo per Christum*, prioris ep. cap. 2. ℣ 5. Per Christum autem Deo offerre nihil aliud est, quàm Christo fidem habendo, eiq; obtemperando, nostra sacrificia Deo (vt sic dixerim) præsentare. Alioqui nos quoque sacerdotes sumus, vt ibidem testatur Petrus, & etiam paullo inferiùs ℣ 9, & Ioh. in Apoc. cap. 1. ℣ 10, & cap. 5. ℣ 10. Dices, me toto cælo errare, qui distinctionem non adhibeam inter sacrificia expiatoria, & alia quæ expiatoria non sunt, & non de expiatoriis, sed de aliis sacrificiis ea, quæ protuli, testimonia accipi debere, solam enim Christi mortem sacrificium expiatorium esse. Quomodo Christi mors sacrificium expiatorium sit, & an sola, nec ne, postea meliùs videbimus. Interim assero, nos Deo sacrificia etiam expiatoria offerre. De hoc enim genere sacrificiorum, quæ a nobis Deo offerantur, apertè loquitur Dauid Psal. 51. in illis verbis, *Sacrificium Deo spiritus confractus, cor contritum & confractum Deus non despicies.* Namque ibi agit Dauid de expiatione sceleris sui, pro qua consequenda dicit, se non obtulisse legalia sacrificia, cum optimè nosset, Deum illis, in expiatione scilicet eiusmodi grauium delictorum, non delectari, sed spiritus, & cordis pœnitentis, & perpetrati facinoris dolore

Sacrificia nostra nō grata Deo, nisi per Christum offerantur.

Per Christum Deo offerre quid sit.

Christianus homo sacrificia, etiam expiatoria Deo offert.

ris dolore vehementer percussi sacrificio se scelus suum vel expiaturum esse, vel iam expiasse, confidere. Nonne Salomon eo loco, quem suprà explanaui, Misericordia & veritate redimi, seu potiùs expiari iniquitatem docet? Et quid aliud quæso est illud, *Pœnitemini & conuertimini, vt deleantur peccata vestra*, quàm pœnitentia peccata expiari? Legantur, qui librum Leuitici commentariis illustrarunt; pauci sanè inuenientur, qui ea, quæ in animalibus Deo offerendis pro peccato fiebant, per figuram ad veram pœnitentiam, & emundationem conscientiæ nostræ, qua omnia expiantur peccata, accommodari non agnoscant. Ex quo concluditur, nos Deo expiatoria sacrificia offerre: & idcirco, sacrificia illa legalia expiatoria, quæ non statis temporibus, neque pro vniuerso populo, sed prout occasio ferebat, ac priuatim pro peccatis offerebantur, & Christi morti, quæ perpetua & vniuersalis expiatio est, respondere non possunt, non Christi mortem, sed cordis nostri pœnitentis sacrificium, quod potissimùm sub nouo fœdere Deo oblatum fuit, figurasse & adumbrasse. Non igitur rectè sentis, si, vt innuunt verba tua, omnia illa sacrificia expiatoria mortem Christi adumbrasse credis.

Prou. 16. 6.

Act. 3. 19.

Secundum.

Sequitur aliud erratum tuum in supra scriptis verbis, Multos scilicet agnos pro peccatis immolatos fuisse, cum in nullo sacrificio, quod pro peccato fieret, agnus immolaretur: sed tantummodo agna, siue capella, pro peccato priuati. Quod etsi per se leue erratum est, quia tamen postmodum addis, huc respexisse Baptistam, cum dixit, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi*, grauius fieri constat; vt mox dicam.

In nullo sacrificio pro peccato agnus immolabatur.

Leuit. 4. ℣ 28, & 32; & cap. 5. ℣ 6.

Tertium.

Ast aliud erratum multò grauius, quod in verbis tuis continetur, est, quòd in epistola ad Heb. passim dicatur, sacrificia illa legalia Christi mortem adumbrasse, qua Deo satisfieret; cum ne verbum quidem in tota illa epistola de ista satisfactione dicatur, id quod per ea, quæ inferius dicenda sunt, liquido apparebit.

Quartum.

Vltimus error, qui in verbis tuis deprehenditur, est is, quem modò attigi: quòd, scilicet, Baptista, cum de Christo dixit, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, respexerit ad figurationem in Lege factam eius satisfactionis, quæ per Christum fieri aliquando deberet. Nam præterquam quòd Baptistæ verba non de satisfa-

ctione vlla, sed simpliciter de ablatione peccatorum agunt: nullo præterea modo ad rem aliquam figuratam in vetere fœdere respicere potuit ille; cum in vetere fœdere, vt iam dictum est, pro peccato nullus agnus immolaretur: sed tantùm vel pro holocausto, vel simul & pro holocausto iugi, & pro expiatione altaris, vel in sacrificiis, quæ pacifica appellabantur, siue in aliis, quæ expiatoria non essent, agni immolarentur. exceptis quibusdam paucissimis sacrificiis; in quibus non quidem pro peccato, sed pro delicto agnus mactabatur. Vide Leuit. 14. ℣ 12. & Num. 6. ℣ 12. Non igitur ad figuratam in vetere fœdere expiationem peccatorum verè respicere potuit Baptista, nec alius quisquam sub nouo fœdere, qui Christum agnum appellauerit; sed ad sacrificia in vniuersum respexerunt, quibus non solùm apud Hebræos, sed etiam apud gentes peccata expiari credebãtur; & eum agnũ potiùs, quàm aliam pecudem, quæ in sacrificiis mactari soleret, nominarunt, eius innocentiæ, & puritatis, & mansuetudinis rationem habentes, atque huiusmodi translatione totum Christum quodammodo nobis describentes.

Agnus pro delicto mactabatur.

Christus cur agnus appellatus.

CAP. X.

Ex adumbratione mortis Christi in Legis sacrificijs expiatorijs, nullo modo posse colligi, Christi mortem pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ satisfecisse.

His ita præludii cuiusdam loco a me delibatis, & verbis tuis leuiter examinatis, totam rem iam diligentiùs excutiamus; & quam vim habere possint, quæ scripsisti, accuratiùs expendamus.

Diuidenda autem præsens tractatio est in duas partes. In quarum priore de adumbratione mortis Christi per expiatoria antiqui fœderis sacrificia, id est per ipsas victimas agemus. In altera de ipsius Christi figuratione in summi sacerdotis legalis persona differemus.

Duæ huius tractationis partes, altera ad Christi mortis, altera ad ipsius Christi adumbrationẽ pertinens.

Primùm igitur, quod attinet ad sacrificia expiatoria, siue ad ipsas victimas, quæ Christi mortem adumbrarent, videndum est, num ex vi, quã sacrificia illa, siue victimæ haberent, quamq́; propter adumbrationem prædictam, Christi morti inesse contendas, istam vestram satisfactionem colligi posse velis, & sic per collationem; an verò ex adumbratione, siue figuratione ipsa; id est, quia, Q licèt ipsæ

De priore parte.

Hui⁹ prioris partis duplex consideratio.

licèt ipsæ victimæ eam vim verè noan haberent, illis tamen ascriberetur: quam necesse fuerit postea in re ab ipsis adumbrata seu figurata reperiri. Priore modo argumentari velle, animum meum inducere nequeo, cum inter omnes constet, sacrificia, & victimas illas nullam vim, per se, habuisse diuinæ iustitiæ satisfaciendi. Quod præter vniuersalem doctorum virorum consensum, ex eo satis constare potest, quòd neque in ipsis hominum errata puniri poterant, cum inter homines, & bestias non sit speciei communio, neque earum oblatione quidquam Deo dari, qui omnium est Dominus. *Iehouæ* enim *est terra, & plenitudo eius, &c.* Psa. 24. *Non est*, inquit Dominus, *vt accipiam de domo tua iuuencum, nec de caulis tuis hircos. Meæ siquidem sunt omnes feræ syluarum, pecudes in mille montibus*, Psal. 50. Quamobrem, si ex victimarum vi ducendum esset argumentum, atque (vt ego quidem arbitror fieri debere) mors Christi cum ipsis victimis aliqua ratione conferenda esset: hinc potiùs manifestò colligeretur, Christi mortem diuinæ alicui iustitiæ non satisfecisse, quàm, vim aliquam illi satisfaciendi ipsam habuisse, inde vel suspicari quidem liceret. Itaque omnino, ex ipsius figurationis siue adumbrationis vi te argumentum ducere voluisse, dicendum est; vt illa quoque tua verba indicant, *Quid etiam obsecro sacrificia nobis sub lege figurarunt?*

De priore.

Legales victimas nullam vim, per se, habuisse diuinæ iustitiæ satisfaciendi.

De posteriore consideratione.

Sed antequam ipsam quæstionem, & sacrificiorum illorum tractationem aggrediar, considerandum est, nullam vmquam figuram fuisse sub Lege, quæ figurato, tamquam imago quædam veritati, non responderet; sicuti etiam non multò ante a me dictum fuit. Exempli caussâ, cum dicimus, serpentem illum æneum figuram fuisse Iesu Christi, ideo illud affirmamus, quia, vt dicit ipse Dominus, quemadmodum exaltatus fuit serpens ille in deserto, sic & ipse fuit exaltatus; & quemadmodum, quicumque serpentem illum respiciebat, a venenatorum illorum serpentum morsu sanabatur, & a morte liberabatur: sic, qui Iesum Dei filium respicit, hoc est ei fidem habet, licèt a diabolo morsus, non perit; sed sanatur, & habet vitam æternam. Hanc figurandi rationem explicat elegantissimè Paulus 1. ad Cor. 10. dum ea, quæ in deserto Israelis populo euenerant, figuram fuisse ait eorum, quæ nobis euentura sunt, ℣ 6, & 11. Nam quemadmodum illi, quamuis magnis a Deo

Figuræ sub lege suis figuratis tamquam imago quædam veritati respondebant.

Exemplũ serpentis ænei.

Num. 21. 9. Ioh. 3. 14.

Exemplum populi in deserto a Deo puniti.

gnis a Deo priùs terrenis beneficiis affecti, cum deinde peccarunt, hac temporaria vita ab ipso Deo priuati fuerunt: sic & nos quamuis cælestibus iisq; eximiis, donis, per diuinam gratiam, donati simus, si debitam Deo obedientiam non præstiterimus, ipsius Dei iusto iudicio æterna vita priuabimur. Petrus quoque adfinem 3. cap prioris epistolæ diuinè idem nobis declarat: dum arcam Noe nostri spiritualis baptismi figuram fuisse docet, & quo pacto baptismus noster spiritualis illi arcæ, tamquam figuratum figuræ, respondeat, satis apertè indicat. Vt enim omnes, qui arcam illam ingressi fuerunt, in vita hac temporaria ab aquis diluuii seruati sunt: sic etiam, qui spiritualem Christi baptismum ingressus fuerit, & conscientiam suam ab eius sordibus lauerit, in æternam vitam ab ignis æterni supplicio seruabitur. Continet igitur figura imaginem quandam figuratæ rei; neque alia inter figuratum, & figuram præcipua differentia est, nisi, quòd, si hanc illi compares, quamuis vtrumque aliquid contineat, quod similitudinis, quæ inter ipsa est, caussa existit: hanc tamen vmbram, illud corpus esse dices. quod in iam expositis exemplis intueri licet In quibus tam in figura, quàm in figurato, de salute, & de vita agitur; sed in figura de salute, & vita hac fluxa & caduca: in figurato verò de æterna & immortali. Vt interim examinationem cæterarum partium, quibus sibi respondent, omittam. id enim vnusquisque per se facilè cernere potest. Quocirca, cum dicitur, expiatoria antiqui fœderis sacrificia satisfactionem pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ exhibendam, & per mortem Christi peragendam, figurasse: necesse est, vt Christi mors, & sacrificia illa in eo conueniant, quòd vtrobique aliqua satisfactio insit diuinæ iustitiæ exhibita: sed in figurato rei longè præstantioris, quàm in figura. adeò vt si satisfactiones istæ inter se comparētur, in Christi morte veritatem, in sacrificiis illis imaginem quandam huius veritatis animaduertere liceat. Hoc autem fieret, si sub Lege, per sacrificia illa, diuinæ iustitiæ pro iis peccatis, pro quibus offerebantur, satisfactum fuisse dici posset. Quæ peccata, si cum iis, pro quibus Christus mortuus est, comparentur, tamquam vmbra quædam inanis solido corpori opposita, esse censebuntur. Hinc Paulus Act. 13. ℣ 38. ait, in Christum credentes iustificari ab omnibus, a

Exemplum arcæ Noë.

Figura vt vmbra, figuratum vt corpus censetur.

Per legem Mosis iustificatio tantùm a quibusdam leuioribus peccatis contingebat.

quibus lex Mosis iustificare non poterat; satis indicans, a quibusdam leuioribus tantùm, vt ipsosmet Iudæos, quos alloquebatur, optimè nouisse ibidem innuit, per Mosis legem iustificationem contigisse: sed per Christi fidem omnium, etiam grauissimorum, delictorum remissionem dari. Ait enim, *Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remißio peccatorum annunciatur. Et ab omnibus, a quibus non potuistis in lege Mosis iustificari, in hoc omnis, qui credit, iustificatur.* Atque inter victimarum illarum sanguinem, & Christi mortem in expiando similitudinem, sed in qualitate eorum, quæ expiata fuerunt, diuersitatem, apertè agnoscit auctor ad Heb. cap. 9. ℣ 22. in his verbis, *Et omnia pæne in sanguine secundum legem mundantur; & sine sanguinis effusione non fit remißio. Neceße est ergo, exemplaria quidem cælestium his mundari: ipsa autem cælestia, melioribus hostijs, quàm istis.* Neque vlla ratione potuisset is auctor tam longè lateq; comparationem illam antiquorum sacrificiorum, & Christi sacrificii persequi, nisi inter ipsa similitudo hæc extitisset, quòd vtrobique expiatio fieret. Lucidissimæ autem huic veritati nihil officit id, quod idem auctor infrà sequente capite ℣ 4. ait, sanguinem taurorum, & hircorum nullo modo posse auferre peccata, & ℣ 11. hostias illas antiquas nequaquam tollere peccata posse. Ibi enim de alio genere ablationis peccatorũ agit, ab ea longè diuersæ, quam Lex per expiatoria illa sacrificia peragi profitebatur; quemadmodum infra clariùs patebit. Similitudinem etiam inter legales illas purificationes, & purificationem per Christi sanguinem factam eundem auctorem agnouisse, nempe quia non minùs per illas, quàm per istam, mundatio verè fieret, quamuis rerum diuersarum: docent eiusdem 9. cap. verba illa, *Si enim sanguis taurorum, & hircorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat, ad carnis emundationem: quantò magis sanguis Christi, qui per spiritum æternum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam vestram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti?* Quæ cum ita se habeant, necesse est, vt dictum fuit, fateri victimas illas expiatorias, si satisfactionem pro peccatis per Christi mortem factam figurarunt, satisfactionem aliquam peregisse. sed nullam, vt iam vidimus, peregerunt; ergo nullam figurarunt.

Sanguine legalium victimarum expiata reuera fuisse peccata, pro quibus illæ mactabantur.

Obiectio.

Responsio.

Obiectio.

At enim dices, vt suprà attigimus, cum expressè vbique in Lege scriptum

ge scriptum sit, victimas illas pro peccatis satisfecisse, id autem per ipsas verè fieri non potuerit, necessarium esse, vt id per Christi mortem, quam figurabant, peractum fuerit. & ad istud confirmandum, aduersus doctrinam meam de figura, & figurato, multa exẽpla proferes eorum, quæ in Christo peracta sunt, & ante eum figurata fuerunt, quæ in figura verbis tantùm, non reipsa, fiebant. Vt, cum Dauid, qui Christi typum gerebat, Psal. 16. ait, Deum non deserturum animam ipsius in inferno, neque permissurum, vt ipse videret corruptionem. Quod in ipso Dauide Deum non præstitisse, docet Petrus Act. cap. 2, & Paulus cap. 13. Sed in Christo tantùm verè id factum fuisse, vterque ostendit. Vt igitur primùm ad hanc, aduersus sententiam meam de figura, & figurato, argumentationem respondeam: sciendum est, multas extare apud sacros vates prædictiones de Christo, quæ, tametsi verè & propriè, si verba ipsarum exactè perpendantur, in Christo solo effectum suum obtinuerunt, non tamen euentu in ipsis quoque typis caruerunt; alioqui typi esse non potuissent. Sed quia non modò verba Christo magis, quàm typo, accommodantur, verùm etiam spiritus sanctus, qui per os prophetarum loquebatur, ad Christum præcipuè respiciebat: in Christo, non autem in eius typo, earum effectus consecutus fuisse, dicitur. Verba autem ipsarum ideo Christo potiùs, quàm typo, accommodantur, non quia de typo primùm illæ dictæ non fuerint, sed quia (Deo, vt inde christianæ veritatis confirmationem haud leuem deinde haberemus, omnem rem ita moderante) hyperbolicè, & figuratè enunciatæ fuere. sic enim deinde, aliò respexisse spiritum sanctum, & mysterium subesse, agnoscitur. vt, cum idem Dauid Psal. 2. ait, regem a Iehoua se constitutum fuisse, cui possidendos daturus sit idem Iehoua terminos terræ; & alia eiusmodi. Quæ verba de Dauide hyperbolicè & figuratè, de Christo autem verè, & propriè dicta fuerunt; & in vtroque, si hanc rationem spectes, id, quod illa continent, euenisse dicendum est. Cum igitur Petrus, & Paulus ea in Psal. 16. Dauidis verba de Dauide ipso dicta fuisse negant, cum ipse corruptionem vidisset, & eius sepulchrum adhuc extaret, sed de Christo, qui nec corruptionem vidisset, nec in sepulchro remansisset, intelligi debere omnino volunt: tunc verborum exactam proprietatem re-

Dauid Christi typum gerebat.

Responsio.

Multarum de Christo prædictionum effectus cur in ipso Christo, non autem in eius typo, consecutus fuisse dicatur.

ſpiciunt,& propheticum ſenſum explicant,quem,ob eam cauſſam in illis ſubeſſe docent. Non negant tamen, neque negare poſſunt, eadem verba potuiſſe ipſi Dauidi quoque accommodari: quatenus,ſcilicet, a mortis periculis, in quibus tunc verſabatur, a Deo liberatus,& ita pro eo tempore a morte,& corruptione exemptus fuit. Ex quibus tandem perſpicuum eſt, verba,quæ de figura dicuntur,licèt figurato magis, quàm ipſi figuræ conueniant,ad figuram tamen aliqua ratione accommodari poſſe. Quare,ſi de ſacrificiis illis dictum fuit, quòd diuinæ iuſtitiæ ſatisfacerent: neceſſe eſt, vt aliqua diuinæ iuſtitiæ exhibita ſatisfactio inde manaret. Verùm non eſt,quòd hac in re nos diutiùs torqueamus: cũ,quemadmodum victimæ illæ nulla ratione pro peccatis diuinæ iuſtitiæ ſatisfaciebant, ſic nuſquam eas ſatisfeciſſe ſcriptum extet. Quod ſi verum eſſe demonſtrauero: certè nihil, niſi quod tuam ſententiam deſtruat, ex antiqui fœderis expiatoriis ſacrificiis elici poterit.

Nuſquam ſcriptum extat, legalia ſacrificia pro peccatis ſatisfeciſſe.

CAP. XI.

Docetur, nuſquam vllo pacto dictum fuiße, ſacrificia illa legalia pro peccatis ſatisfacere.

Iam verò nihil afferri poſſe videtur,quod magis ſuadendi vim habeat, dictum fuiſſe,ſacrificia illa pro peccatis ſatisfacere, quàm ea diuina oracula, vbi ipſis expiari peccata ſcriptum eſt, Quamquam ego nondum legi, ipſa ſacrificia ſeu victimas peccata expiaſſe: ſed tantummodo ſacerdotem, illis peractis populum,vel aliquem aliquos'ue ex populo, ſiue pro ipſis expiaſſe. quod quid ſignificare poſsit,poſtea videbimus. Sed demus, iſtud idem eſſe,ac ſi ſcriptum fuiſſet, victimas ipſas peccata expiare. quod ego non dictum modò,ſed etiam veriſsimum eſſe concedo. Atqui Expiare peccata, non eſt, pro ipſis diuinæ iuſtitiæ ſatisfacere: ſed eorum reatum auferre, & ipſa purgare; quemadmodum etiam ex verbis hebræis, quibus vſus eſt Moſes,intelligi poteſt. Siquidẽ verbum, quod recentiores interpretes Expiare verterunt, apud Moſem plerumque eſt *Caphár*, & aliquando *Chitte*. Nam, quod attinet ad verbum Caphár, id nulla ratione ſatisfactionem ſignificare poteſt, cum propria eius ſignificatio ſit Tegere & Operire, vel Oblinere ſiue Oblinendo obturare, vnde per translationem expiandi ſignificationem

Ipſas legales victimas peccata expiaſſe,nuſquam fortaſſe legitur.

Expiare peccata quid ſit.

Verbi Hebraici Caphar propria ſignificatio.

ſignificationem nactum eſt. Neque enim alia ratione potiſsimùm expiantur, ſiue auferuntur, & purgantur peccata, niſi quia teguntur, & quodammodo oblinendo obturantur, & abſconduntur: nimirum a Deo, ſiue Dei gratia & benignitate. Hinc Dauid beatum hominem prædicat, cuius peccatum tectum eſt, Pſal. 32. Et idcirco idem verbum Condonare ſignificat; & de Deo hominibus peccata condonante & illa quaſi tegente dicitur; vt Hieremiæ 18. ℣ 23. *Ne ſis propitius iniquitati eorum,* Et Pſal. 78. ℣ 38. *Ipſe tamen miſericors condonauit iniquitatem.* Vtrobique enim eſt verbum *Caphár*; quod in eadem ſignificatione reperitur in compluribus aliis locis. Nam, vbi vulgata editio habet Propitium eſſe, Propitiari, & eiuſmodi loquendi modos, ſæpe in hebræo eſt verbum illud. Verbum autem Chitté Mundare ſeu Purificare ſignificat. Proinde cum agitur de expiando altari, aut ſimili aliqua mundatione facienda, eo vtitur Moſes. Cum verò agitur de peccatis expiandis, quamuis fortaſſe, eius origine inſpecta, potiùs ad peccata, quàm ad quiduis aliud emundandum, accommodari deberet, aut perrarò, aut nunquam eo vſus eſt. Quare non eſt, quòd de verbi ſignificatione multum laboremus. Si tamen aliquando ſacrificiis, quæ pro peccatis fierent, id verbum accommodauit Moſes: non ſatisfaciendi, ſed mundandi & purificandi vim illi attribuiſſe, dicendus eſt. Quamuis enim aliquando erratum ſatisfactione mundetur & purgetur: non tamen ea ratione peccata in Deum purgantur: ſed clementiâ & pura ipſius Dei benignitate. Quo fit vt verbum *Chitté*, non minùs quàm verbum Caphár, de Deo dicatur, cum nobis delicta noſtra condonat. Dauid enim, cum Pſal. 51. inquit, *Aſperges me hyſſopo, & mundabis* (ſiue *expiabis*) *me*, eo verbo vſus eſt. Expiat igitur & ipſe Deus peccata; immo ipſe ſolus verè expiat. Nam is ſolus eſt, qui verè tegit, abſcondit, mundat, & purificat peccata noſtra, ea nobis liberaliter condonando. Dicimur tamen & nos, aut certè dici poſſumus, expiare peccata noſtra: non quia pro ipſis Dei iuſtitiæ ſatisfaciamus, quod affirmare maxima blaſphemia eſt; ſed quia ea facimus, quæ ille a nobis fieri omnino vult, ſi hanc ipſius ſupremam liberalitatem re ipſa experiri, & cōſequi velimus; cum interim ſatisfactionem veram nullam is a nobis requirat. Rectum enim & æquum eſt, vt ſi noſtra ſcelera ab ipſo nobis

ſo nobis

Peccata qua ratione potiſsimùm expientur.

Vide Nehem. 4.5.

Verbum hebraicum Chitté quid ſignificet.

Solus Deus verè peccata expiat.

Expiare peccata noſtra nos quoq; dici poſsimus.

ſo nobis cōdonari volumus, illi aliquam obedientiam præſtemus. Itaque, cum res eò deuēnit, vt ad effectum diuinæ liberalitatis con ſequendum, & eius fructum re ipſa percipiendum, nihil aliud requiratur, niſi vt a nobis, ita Deo iubente, aliquid fiat: certè, qui illud facit, expiat peccata ſua, & ab ipſorum reatu, & pœna penitus liberatur. Sic verbum Expio, cum de Deo dicitur, condonare declarat. Iſtud enim eſt, quod, ad peccata expianda, ex Dei parte fieri neceſſe eſt. Cum de nobis, id facere ſignificat, quod ad eiuſmodi condonationem re ipſa adipiſcēdam nos facere iubet Deus. Iſtud enim eſt, quod ex parte noſtrûm, ad expianda peccata, requiritur. Et hac de cauſſa, cum populus Iſraeliticus ſacrificia illa pro peccatis offerebat, non dici poterat tantùm expiare, ſed reipſa expiabat ea peccata, pro quibus ſacrificabat. Deus enim propter ingentem miſericordiam ſuam, illis ſacrificiis peractis, volebat ipſos eiuſmodi peccatorum plenam condonationem conſequi. Hanc eandem ob cauſſam fit, vt ſacrificiis ipſis vis expiandi peccata tribui iurè poſsit. Nam & fidei quoque in ſacris litteris homines iuſtificandi vis aliqua ratione attributa eſt; non quòd fides dignitate ſua, & merito hominem in Dei conſpectu a peccatis abſoluat; ſed quia eſt neceſſe, ad gratuitam delictorum remiſsionem a Deo conſequendam, vt illi fidem habeamus, & ſine dubio omnibus ei fidem habentibus Deus pro ſua benignitate omnium peccatorum condonationem perpetuò largitur. Cum igitur Deus illam ſacrificiorum obedientiam a populo, ſi is a peccatis illis liberari vellet, omnino requireret, & cuicumque eam obedientiam præſtanti eorum peccatorum veniam largiretur: ſacrificia ipſa, non virtute quidem propria, aut merito, ſed ita Deo pro ſua benignitate ſtatuente, peccata expiaſſe, dici non iniuriâ poſſunt. Verumtamen, quia ſacrificia illa leuem quandam Dei obedientiam continebant: vt pro leuibus duntaxat quibuſdam peccatis offerrentur, a Deo inſtituta fuerant; quæ ſcilicet per incogitantiam & errorem admitterentur. Quòd ſi pro quibuſdam etiam voluntariis, ſiue, vt vocant, vltroneis peccatis ſacrificia inſtituta fuerunt: ſola ſacrificia non expiabant; ſed, ad expiationem peragendam, proximo etiam, qui in eis peccatis læſus fuerat, cumulatè ſatisfaciendum erat. vt videre eſt in lege ſacrificii pro peccato vltroneo, Leuit. cap. 6. in principio.

Fidei cur iuſtificandi vis aliqua ratione tribuatur.

Sacrificia legalia pro leuibus tantùm quibuſdam peccatis offerebantur.

principio. Pro grauioribus autem peccatis nullum sacrificium a Deo institutum fuerat. Noluit enim Deus, externo illo cultu, cordis, & voluntatis prauæ opera & veras iniquitates aduersus expressa mandata sua commissas deleri & expiari posse. Sacrificia tamen non minùs pro grauioribus, quàm pro leuioribus delictis, instituturum Deum fuisse, omnino dicendum videtur, si sacrificia nullum peccatum verè expiassent, sed, vt vos dicitis, expiationem tantùm per Christum olim faciendam adumbrassent, & a satisfactione, quæ pro peccatis nostris eius morte peragenda foret, vim omnem sumpsissent. Quandoquidem mors Christi, vt vos asseritis, pro omnibus peccatis & iniquitatibus eorum, qui idipsum credunt, & in ea spem suam collocant, diuinæ iustitiæ cumulatissimè satisfecit: Iis verò, qui sub Lege, per fidem istam, Christi futuram satisfactionem sibi non applicabant, quodcumque tandem sacrificium offerrent, nulla, quantumuis leuia, errata condonata erant. Si enim, ea fide præsente, omnia peccata, grauissima licèt, expiabantur, absente, ne leuissima quidem, & sacrificia illa per se nil, nisi inanis figura, erant; cur pro leuioribus peccatis potiùs, quàm pro grauioribus, instituta fuissent? Quinimmo tantò magis pro grauioribus, quàm pro leuioribus, instituenda erant, quantò grauiora delicta conscientiam nostram magis perturbant, & exagitant, & ad desperationem nos faciliùs adducere possunt. Vt per sacrificia illa, si verum est id, quod vos opinamini, Iesu Christi futuræ mortis peccatores admoniti, qua pro omnibus peccatis Deo satisfaciendum erat, animum non desponderent; & inde conscientiæ suæ vulneribus salutarem medicinam petere possent.

Quamobrem, vanis istis commentis, & somniis relictis (quòd enim sacrificia illa vim expiandi a futura Christi morte sumerent, de hoc ne verbum quidem in vniuersa scriptura extat) statuendum omnino est, per sacrificia, & victimas illas expiatorias, non modò expiationes, quæ sub nouo fœdere fieri debebant, adumbratas esse, verùm etiam, peccata ipsa, pro quibus offerebantur, verè ea ratione, qua suprà expositum est, expiata fuisse. Et ob eam rem, cum omnes fateantur, ex illis victimis nullam iustitiæ diuinæ pro peccatis exhibendam satisfactionem oriri potuisse: Epilogus & conclusio totius ratiocinationis.

R Expiandi

Expiandi verbum in omnibus locis, vbi expiandi vis ipsis tribuitur, nihil cum satisfactione commune habere, concludendum est. Cumq; nihil vmquam de sacrificiis illis a Mose scriptum fuerit, quod magis satisfaciendi vim ipsis tribuere videatur, quàm, cum eis peccata expiari vel dixit, vel dicere voluit: manifestum est, ab ipso numquam scriptum fuisse, per ea diuinæ iustitiæ pro peccatis satisfieri.

Obiectio, & ad eam responsio.

Nam, quòd aliqui ea verba, quæ sæpissime de sacrificiis illis antiquis repetuntur, *Oblatio ignita in odorem quietis Iehouæ*, ita interpretantur, vt perinde sit, ac si dictum fuisset. In odorem, qui quiescere facit iram Iehouæ: id longè a veritate abhorret. Nihil enim aliud est. In odorem quietis Iehouæ, quàm In odorem, qui Iehouæ suauissimus est & gratissimus; vt & 70. interpretes verterunt, &, ipsos imitatus, Paulus satis apertè explicauit in initio cap. 5. ad Eph. & ad finem epistolæ ad Philip. Translatio autem est ab hominibus, qui, suauem aliquem odorem odorantes, in eo quodammodo acquiescunt. Et Quietis vocabulum, vt vides etiam fieri apud Latinos, non iræ placationem, sed maximam oblectationem significat. Id autem verissimum esse, vel ex eo apparet, quòd verba illa dicta sunt in aliis etiam sacrificiis, in quibus non de placando Deo, sed vel de gratiis ipsi agendis, vel alia de re ab iræ placatione longè diuersa agebatur. Quinimmo in sacrificiis, quæ pro peccato fiebant, perrarò ea verba apposita inuenies: neque de eo verè dicta, per quod maximè peccatum expiabatur, hoc est, de sanguinis effusione atque oblatione, (nam nec dici poterant, cum odor nullus inde ad superiora ferretur) sed de combustione adipis, & renium mactatæ pecudis. Præterea non quodcumque iram placat, id etiam plenè iustitiæ satisfacit. Potest enim quis vel leuissima re aliquando placari. vt, si quis, de iure suo plurimum dimittens, satis habuerit, veniam a se suppliciter peti, vel etiam alterius tantùm verbis delinitus fuerit. Quare ex illis verbis, vtcumq; ea interpreteris, nihil solidi trahi potest, vt, victimis illis satisfaciendi vim ascriptam fuisse, dicamus. Cum igitur nec sacrificia illa pro peccatis satisfecerint, nec, ea satisfecisse, dictum fuerit: quid, quæso, per figuram, nedum per collationem, inde colligi potest ad satisfactionem, quæ per Christi mortem pro peccatis facta fuerit,

In odorem quietis Iehouæ, quid significet.

In sacrificiis pro peccato per sanguinis effusionem & oblationem expiatio maximè fiebat.

Placare & satisfacere, diuersa.

facta fuerit, stabiliendam? Immo quis ita hebes esse potest, vt non videat, & per collationem, & per figuram illorum sacrificiorum manifestè probari, Christi mortem nulla ratione iustitiæ diuinæ pro peccatis nostris satisfacere potuisse?

CAP. XII.

Explicatur ratio & finis illius anniuersarij sacrificij, de quo præcipuè ac plenißimè scriptum est, Leuit. cap. 16. & ostenditur, nihil inde elici poße, quod ijs, quæ hactenus disputata sunt, quidquam aduersetur.

Sed difficilis adhuc sanè nodus soluendus restat; qui, nisi solueretur, quidquid ferè a me hucusque dictum est, & infirmare, & conuellere posse alicui fortasse videretur; præsertim, cum suprà conclusum fuerit, Christi mortis sacrificium non in quibuscumque expiatoriis victimis, sed in iis tantùm, quæ semel in anno a summo sacerdote in sancta sanctorum ingrediente pro peccatis immolabantur, præcipuè adumbratum fuisse. Cap. siquidem 16. Leuit. vbi ea de re nominatim, & copiosè disseritur, scriptum extat, hircum illum emissarium omnes iniquitates populi secum in desertum asportasse. & priùs dictum fuerat, Aharonem confiteri solere super hircum illum omnes iniquitates, transgresȿiones, & peccata populi. Et bis postmodum dicitur, in illa die populum expiari solitum fuisse ab omnibus peccatis suis. Ex quibus omnino intelligi debere videtur, aduersus ea, quæ a me dicta sunt, pro omnibus, quantumuis grauibus, peccatis sacrificium expiatorium institutum fuisse; vnde colligi euidenter poȿsit, cum, grauia delicta verè ea ratione expiata non fuisse, fatendum sit, non expiationem, sed expiationis inanem quandam vmbram per se sacrificium illud fuisse, quod Christi mortem præcipuè adumbrabat; Ex quo etiam aduersus sententiam meam concludere omnino oporteat, posse figuræ id verbis tribui, quod in figurato tantùm reipsa reperitur, & nulla ratione de ipsa figura verè dici potest. Obiectiones quædam.

Primùm igitur, vt obiecta hæc penitus diluam, & interim rem totam aperiam, sciendum est, quòd, etiamsi hæc omnia veriȿsima esse concederem, non tamen sententia mea in examinatione illorum sacrificiorum, de qua inter nos potiȿsima quæstio ac disputatio esse debet, &, qua stante, corruit quicquid ex illis ad opinionem vestram Responsiones.

nem vestram confirmandam duci potest, vlla ex parte infirmaretur. Nihil enim euinces vmquam, nisi aut re, aut verbis, victimis illis satisfaciendi vim attributam fuisse, probaueris. id quod te facere non posse, iam me demonstrasse confido. Præterea, quod ad ipsum sacrificium attinet, quod in eo solenni festo fiebat, & de quo hîc præcipuè agitur, dico, illud grauiora peccata, quæ aduersus diuinam legem ex animi malitia perpetrata essent, non expiasse, neque pro illis oblatum fuisse: sed pro iis tantùm, quæ ignorantiæ appellari possunt, & pro quibus priuatorum sacrificia instituta fuerant. Neque enim verisimile est, pro aliis peccatis institutum fuisse sacrificium illud, quàm pro illis, quibus certum est Deum expiationem expressa lege statuisse. Quòd autem grauioribus peccatis Deus expiationem in vetere fœdere expressa lege statuerit, id nusquam legitur. Eorum igitur peccatorum, quæ sacrificiis per totum annum oblatis expiari poterant, vniuersalis a sacerdote semel quotannis expiatio fiebat; vt, si quis vel errorem suum numquam agnouisset, vel etiam, eo agnito, sacrificium pro ipso offerre neglexisset, eius expiatiouem nihilominus consequi posset, & coram Deo ea in parte mundus esse. Atque ita rem se habere, docet auctor ad Heb. dum cap. 9. ℣ 6. sic scribit, *His verò ita compositis, in prius quidem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes sacrificiorum officia consummantes: in secundum autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine; quem offert pro seipso, & pro populi ignorantijs.* Pro ignorantiis, inquit, non pro omnibus quantumuis grauib⁹, peccatis. Verbum autem Ignorantia, siue ἀγνόημα, quo vtitur eo loco auctor ille, exprimit eleganter vocem hebraicam Scegagáh, qua vsus est Moses, cum de peccatis ageret, pro quibus præcipuè expiatio concedebatur. Ea autem significat vbique errorem & ignorantiam, siue peccatum, quod non a cordis malitia, sed ab incogitantia, & imprudẽtia proficiscitur. Probat hoc manifestè inter cætera id, quod scriptum est, Num. cap. 15. ℣ 25. *Expiabitq; sacerdos vniuersam congregationem filiorum Israel; & condonabitur illis, quia error est.* In hebræo enim est Scegagáh. Idem habetur ℣ seq. Quoniam igitur error erat, idcirco expiatio concedebatur; id est, quia non ex malitia, & deliberata voluntate, sed per ignorãtiam, & imprudentiam peccatum admissum fuerat. Alioqui non concedebatur expiatio, sed is, qui

Sacrificio legis anniuersario non alia peccata expiata fuisse, quàm quæ aliis sacrificiis expiabantur.

Nomen hebraicum Scegagáh quid significet.

peccatum

peccatum illud commiserat, omnino excidendus e populo erat. Scriptum est enim ibidem ℣ 30, & 31. *Et anima, quæ fecerit in manu excelsa, tam ciuis, quàm peregrinus, Iehouam probris affecit. atque excidetur anima illa e medio populi sui. Quia verbum Iehouæ spreuit, & præceptum eius irritum fecit, excidendo excidetur anima illa. iniquitas eius erit in ipsa.* Quamobrem non possum non vehementer mirari, viros quosdam eruditos, & ingenii acumine præstantes, locum illum ad Heb. explanantes, verbum Ignorantiis pro quolibet peccato interpretatos fuisse, & nomen hebraicum cui græcum auctoris respondeat, quodlibet peccatum significare affirmasse. Qui, vt verbi interea proprietatem eluderent, tamquam si sacri scriptores secundum Platonis placita locuti fuissent, ideo ignorantias peccata omnia appellata fuisse dixerunt, quòd in omni peccato committendo aliqua ignorantia requiratur. Nam quòd ipsi constanter asserunt, nomen Mesciugáh, cui græcum verbum respondere volunt, pro quouis peccato generaliter sumi posse, vel Ignorantias siue ἀγνοήματα eo in loco nihil aliud esse, quàm Seigóth, quo vocabulo omne genus peccati significetur: id nullo pacto videtur sustineri posse. Primùm enim, vt dictum est, hebræum nomen, quod græco respondet, est Scegagáh; quo vsus est Moses, cum de peccatis loqueretur, quibus potissimùm Deus per sacrificia expiationem concedebat: quæ, scilicèt, per imprudentiam admittebantur. vt videre est toto cap. 4, & 5. Leuit. & prædicto Num. cap. 15. Ad quod nomen, & ad quos locos auctorem illius epist. respexisse necesse est. Deinde non quodlibet peccatum significant, vel significare possunt hebraica illa nomina, sed peccatum imprudenter admissum tantummodo significant. Quod ex quibusdam locis, vbi illa scripta extant, facilè conijcere vnusquisque poterit. Nomen siquidem Mesciugáh reperitur in lib. Iob. cap. 19. ℣ 4. in illis verbis, *Sed esto sanè, errauerim. mecum moretur error meus.* Liquet autem ibi agi de errore, siue de peccato per imprudentiam admisso. Ex historia enim illa patet, Iobum aduersus illos amicos suos, qui eum inuisebant, defendere priùs voluisse innocentiam suam: & peccata, quæ sibi in vniuersum ab ipsis exprobrabantur, propter quæ ita a Deo percussus, & afflictus esset, diluere conatum fuisse. Tandem verò ait, Quid istud ad vos, si ego erraui? ipse enim, non vos, erroris mei pœnas

Caluinus, Beza, &c.

Nomina hebraica Mesciugáh & Scegióth quid significent.

Testimonium de Mesciugáh.

mei pœnas dabo. Ac si diceret, Ego quidem, me peccasse non credo; & me ipse innocentem iudico. Sed esto; imprudens multa contra Deum admiserim. quid hoc vestra interest? Neque enim de facinoribus aliquibus nominatim ambigebatur, quæ amici Iobi eum perpetrasse contenderent, ille negaret, & vnà tacitè confiteretur, si facinora illa perpetrasset, verè de ipso affirmari potuisse, quòd peccasset. Sed se Iobus ideo non deliquisse affirmabat, quia illa eadem facinora, quæ amici sui fortasse immunda coram Deo iudicabant, ipse munda esse arbitrabatur: & nullius culpæ sibi cōscius erat: propter quam, scilicet, vt tam grauiter a Deo affligeretur, commeritus fuisset. Non igitur fateri potuit Iobus, fieri posse, vt ipse prudens sciens peccasset, de hoc enim quæstio non erat: sed solùm, posse fieri, vt, quamuis nullius culpæ sibi conscius, tamē coram Deo culpandus esset. Quemadmodum etiam Paulus inquit, se, quòd ipse sciret, in Christi Euangelio ministrando nihil deliquisse: non propterea tamen se iustificatum, siue ab omni culpa immunem esse, sed Domino eius rei iudicium relinquendum, 1. Cor. 4. ℣ 4. De solo igitur peccato per ignorantiam admisso, in illis Iobi verbis vocem Mesciugáh accipi debere, manifestum est.

Testimonium de Scegióth.

At nomen Scigióth numero plurali legitur Psa. 19. ℣ 13. Inquit enim Dauid, *Errores quis intelligat? ab occultis munda me.* Nomen autem Errores in hebræo est scegióth. Quis verò non videat, id vocabulum, loco illo, peccata solùm per imprudentiam admissa, non etiam reliqua significare? Non enim eorum verborum, quod fortasis viri illi eruditi existimarunt, sensus esse potest, Non posse omnia peccata ab homine agnosci, quippe quem, multa licèt ex iis videntem, multa etiam sæpe lateant; cum ibi de omnibus peccatis non agatur, sed tantùm de iis, quæ superbiis opponuntur. Subiungit enim sequente versu, *Etiam a superbijs prohibe seruum tuum.* Itaque eo loco non quidem occulta, quòd rectè fieri nequit, sed Errores opponuntur Superbiis. & sicut, per superbias, apertas transgresiones, quibus adiuncta est contumacia, intelligit, vt ibidem in magnis Roberti Stephani bibliis annotatum est: ita, per errores, occulta quædam peccata, in quæ imprudenter quis incidit, significare voluit. Nam eadem prorsus antithesis est in suprà dicto capite 15. Num. Cum enim ibi dictum fuisset, qua ratione expiari

Superbiæ quid apud Dauidem significent.

Quid item Errores.

expiari possent peccata illa per errorem commissa: statim deinde subiicitur, *Et anima, quæ fecerit in manu excelsa, &c.* Et ita verba illa, *in manu excelsa,* opponuntur verbis illis, *per errorem.* In manu autem excelsa idem est, quod Per superbiam & impudentiam, deliberata scilicet voluntate; vt eo in loco in eisdem annotationibus explicatum fuit. Itaq; eorum verborum Dauidis sensus est, Multa peccata ab hominibus per imprudentiam committi posse; quæ cum impossibile sit, vt homo ipse agnoscat, rogare se primùm Deum, vt ab eiusmodi occultis erratis ipsum tueatur, seu potiùs absoluat: deinde, vt a voluntariis, & quæ per contumaciam perpetrantur, illibatum conseruet. Ex quo manifestũ fit, vocabulum illud שגיאות nihil aliud, quàm simplices errores seu peccata imprudenter & per incogitantiam admissa, significare posse. Si alibi prçterea in sacris litteris hebrææ voces illæ leguntur, non dubito, quin eadem prorsus ratione eas interpretari necesse sit; idq; vocabulum Scegagáh, quod procul omni dubio eo sensu semper vsurpatur, & manifestè voluntario peccato opponitur, satis demonstrare potest. Quamquam vtramque illam vocem a verbo Sciagáh deriuari credo; quod non omnino per ignorantiam errare, vt verbum Sciagág a quo deducitur Scegagáh sed errare etiam simpliciter significare videtur. Elegantissimè igitur, & veteris scripturæ sensum, & loquendi morem conseruans, auctor ad Heb. dixit, sacrificium illud anniuersarium pro ignorantiis oblatum fuisse, id est, pro peccatis per imprudentiam commissis. Nam quamuis, vt dictum est, quibusdam etiam vltroneis delictis expiatio per sacrificia concederetur, a maiore tamen parte denominatio fit. Adde quòd, vt suprà ostensum fuit, aliud, præter sacrificia, ad ea expianda requirebatur. Eiusmodi autem vltronea delicta ideo expiari poterant, quia proximè accedebant ad ea, quæ per imprudentiam admittebantur. Neque enim contumaciter aduersus Deum in eis peccabatur: sed fragilitate humana, & peruerso atque inueterato quodam vsu, quo vnusquisque bona alterius ad se, si potest, sub aliquo ignorantiæ, vel iustitiæ prætextu trahit, & rapit. Et idcirco in lege expiationis, quæ est Leuit. cap. 6. ibi, inquam, ℣ 3, & 7. adduntur ea verba, *quæ facere solet homo, &c.* & Num. cap. 5. ℣ 6. eiusmodi delicta appellantur peccata hominum. Ex quibus apparet, Deum in

Quid apud Mosem sit, In manu excelsa.

Deum in expiatione illa concedenda inueterati cuiusdam vsus, & humanæ fragilitatis rationem habuisse. Quæ caussa etiam sunt, vt inter ignorantias eiusmodi errata censeri posint, per comparationem, scilicet, cæterorum grauiorum scelerum. Alioqui, si cum ipsis ignorantiis comparentur, iniquitates appellari debent; vt postea dicemus.

Ex iis, quæ hactenus disserui, satis intelligi potest, cum cap. 16. Leuit. scriptum est, anniuersario illo sacrificio peccata omnia expiata fuisse, non omnia prorsus peccata intelligi debere: sed ea omnia, quibus a Deo expiatio per sacrificia in Lege concedebantur. Quod etsi per se rationi planè est consentaneum, & satis vnicuique constare poterat, per ea præsertim, quæ cap. illo 15. Num. scripta sunt: voluit tamen Deus, vt præstantissimus auctor ille epist. ad Heb. apertè explicans, pro ignorantiis expiandis sacrificium, & oblationem illam sanguinis factam fuisse, nullum dubitandi locum penitus relinqueret. Nam cap. 5. quoq; ℣ 2. de pontifice Aharonico verba faciens, sic ait, *qui condolere poßit iis, qui ignorant, & errant, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate*, &c. Ex quibus verbis (quicquid iidem illi eruditi viri dicant) manifestum fit, pontificem illum non pro omnibus peccatis, sed pro ignorantiis, & erroribus ex infirmitate admisis sacrificasse. Quare, quod ad sacrificium ipsum attinet, de quo præcipuè agitur, omnis nodi difficultas sublata est; & quæ hucusque de sacrificiis illis antiqui fœderis docui, dum eã tollere curo, non leuiter cõprobata videntur.

Pontifex legalis pro ignorantiis tamen & infirmitatibus sacrificabat.

De hirco emissario.

Sequitur, vt de ipso emissario hirco agamus. De quo tametsi cum suprà de portandis iniquitatibus dissererem, dixi, eâ cerimoniâ peractâ, Deum censeri voluisse, non aliter populi iniquitates, & peccata sublata esse, quàm si hircus ille ea secum asportasset, considerandum tamen videtur, num res prorsus & omnino ita se habeat. Nimis enim absurdum videri potest, vt ea ratione populi peccata sublata esse censerentur, & nihilominus tamen pro peccatis expiandis pontifex adhuc sacrificaret; præsertim, cum, teste scriptore epistolæ ad Hebræos sine sanguinis fusione non fieret remissio, in ea autem ipsa cerimonia nullus sanguis funderetur. Neque enim dici potest, cerimoniâ illâ repræsentatum fuisse id, quod per sacrificium peragebatur, siue sacrificio adscribebatur; cum verisimile

Heb. 9. 22.

cum verisimile non sit, repræsentationem factam fuisse eius rei, quæ nondum erat, sed omnino ratio requirat, vt post ipsam rem iam peractam, & ita post expiationem, non autem ante expiationem, repręsentatio fieret. Erat quidem iam hircus pro peccatis populi mactatus, & sanguis in sanctuarium illatus, ipsumq́ sanctuarium, & tabernaculum emundatum; sed tamen nondum holocaustum oblatum fuerat, neque crematus adeps hostiæ pro peccato, quæ ad expiationem absoluendam omnino requirebantur; vt videre est eiusdem Leuit. cap. 4, & 5. & eodem hoc cap. 16. ℣ 24, & 25. vbi expiationem adhuc, iis peragendis, fieri, disertè dicitur. Quocirca (nisi adumbrationem quandam futuræ rei eam fuisse velimus) non iniuriâ in eam opinionem adduci nos posse cogitabam, vt nihil aliud ipsius hirci emissarii cerimonia esset, quàm simplex populi peccatorum confessio, per quam rogaretur Deus, vt, sicut postmodum hircus ille, super quem confessio facta erat, in desertum missus fuerat, ita peccata populi longè ab ipso populo eius benignitate ablegarentur. præsertim, si confessionem illam vniuersa quantumuis grauia scelera, quemadmodum verba prima facie significare videntur, complexam fuisse velimus. vt quæ per sacrificium expiari non poterant, soli Deo pro ineffabili benignitate sua expianda darentur; cuius tamen expiationis, & condonationis a Deo factæ aliunde postea, quàm ex cerimonia illa, commonefieri deberent; nempe ex vera resipiscentia, quæ consecuta fuisset, quæq́ ad eiusmodi expiationem adipiscendam omnino necessaria erat. Quamuis enim ibi scriptum sit, *Et portabit hircus ille super se omnes iniquitates eorum*, &c. id non effectum ipsum, qui verè cōsecutus esset; sed populi desiderium, & certissimam spem significare haud incommodè posset. Aut si minùs placet, desiderium & spem consequendi peccatorum expiationem eâ cerimoniâ repræsentatam fuisse: dici non ineptè crediderim, in ea populi peccatorum confessione hirci emissionem, qui ea super se cuncta habere censeretur, idcirco a Deo fuisse institutam, vt populus ea ratione pœnitentiæ ac resipiscentiæ suæ imaginem quandam exhiberet; nimirum qui publicè profiteretur, non minùs se omnibus peccatis ex animo renunciasse, & ab se quàm longissimè ea ablegasse, quàm si hircus ille ea secum in terram illam inhabitabilem asportasset.

De ipsius hirci emissarii cerimonia probabiles sententiæ.

Auferendorum peccatorum ratio duplex.

taſſet. Quandoquidem, vt ſuprà non ſemel a me dictum eſt, & infrà confirmabitur, auferri,& aſportari peccata dicuntur, non modò cum non imputantur, & eorum pœna aufertur, verùm etiam, cum quis ex ipſorum ſeruitute eximitur,& iuſtitiæ deinceps operibus delectatur. Quod ſi hæc mea conſideratio (quæ tamen non minimi momenti eſſe videtur,& cauſſa eſſe poteſt, vt tota res, præſertim, ſi poſteriorem explicandi rationem amplectamur, omni obſcuritate diſcuſſa, dilucidè explanetur) reiicienda penitus videbitur: nihil tamen ex vniuerſa illa cerimonia, vel ex verbis, quibus in ea exponenda vtitur Moſes, aduerſum me elici poterit. Dicam enim, ideo ibi ſcriptum eſſe, omnia peccata,& præuaricationes, & iniquitates ab hirco illo in deſertum aſportatas fuiſſe, non quia vel pro quantumuis grauibus delictis expiatio concederetur, vel ea inanis figura eſſet, omni prorſus per ſe effectu deſtituta: ſed quia dictio vniuerſalis, vt iam dictum fuit, accommodanda eſt ad ea vniuerſa delicta, quæ ritibus illis externis expiari permittebat Deus: non autem ad ea quoque pertrahenda, quibus manifeſtum eſt, Deum eiuſmodi expiationem non conceſsiſſe, nec concedere voluiſſe: & quia verè ea delicta, de quibus ibi loquitur Moſes, tamquam ſi ab hirco illo aſportata fuiſsent, a populo auferebantur, id eſt, ipſi a Deo condonabantur. Neque huic ſententiæ obſtat vocabulum Iniquitatis, quo demonſtrari videtur, grauiora quoque ſcelera eo modo ablata, aut imaginariè quodammodo, aut re ipſa fuiſse. Quamuis enim videatur, vocabulum illud ad veras ignorantias pertinere non poſse: pertinet tamen, omnino aut certè pertinere poteſt ad peccata illa vltronea, quæ expiari poſse volebat Deus. Nam, cum voluntas hominis & cognitio in eis committendis adeſset, & animi peruerſitatem, licèt non maximam, arguerent; quis negare audebit, ea, ſi puris præſertim & veris ignorantiis opponantur, iniquitates propriè appellari poſse? Cum igitur Moſes a Deo ſtatutum fuiſse ſcribit, vt Aharon ſuper caprum illum confiteretur omnes iniquitates filiorum Iſraelis, & omnes præuaricationes eorum cum omnibus peccatis eorum: voluit eo pacto omnia delicta, quæ expiari poterant, euidenter complecti; ne, ſi peccatorum tantùm, aut etiam præuaricationum meminiſset, vltronea illa delicta excluſa fuiſse quis ſuſpicari

Dubitatio omnis penitus tollitur, quæ ex ipſius hirci emiſſarii cerimonia oriebatur.

Obiectio.

Reſponſio.

Iniquitatis vocabulum quam vim habere poſsit.

suspicari posset; quæ non peccata, & præuaricationes solùm, sed iniquitates etiam & sunt, & appellari debent, si cum cæteris delictis quæ expiari poterant conferantur. Quamquam non desunt, qui velint in verbis illis aliquid grauius esse præuaricationem, quàm iniquitatem. Certum est autem, in vltroneis istis delictis præuaricationem, eamq; contra ipsum Iehouam, esse dici, Leuit. 6. ✝ 2, & Num. 5. ✝ 6. Nam, etsi in his locis non est nomen Pesciah, quod rebellionem & defectionem significare potest, quemadmodum est in verbis illis: est tamen nomen Mahal, quod non longè a significatione abest nominis Pesciah quod profectò sæpe simplicem præuaricationem sine vlla rebellione significat, atque interdum etiam delictum siue errorem tantummodo declarat; vt Exo. 22. ✝ 8. & Prou. 10. ✝ 19. Adde, quod ad Iniquitatis verbum attinet, illud manifestè ad peccata quoque per ignorantiam commissa, & generatim ad omnia, quæ sacrificiis expiantur, accommodari; vt patet ex his locis, Leuit. 5. ✝ 16, & 17, & cap. 10. ✝ 17. Præterea, etiamsi verba illa de omnibus delictis, quantumuis grauibus, intelligenda essent, num continuò sequeretur, vel externam expiationem grauissimis quoque delictis fuisse concessam, vel inanem expiationis vmbram per se cerimoniam illam fuisse? An non clarè liqueret, ea in re nullam fuisse, externam expiationem, sed cerimoniam tantùm, qua Deus, peccata vniuersa populo se condonasse, repræsentare vellet, & quodammodo ipsorum oculis subiicere? Longè autem aliud est, simpliciter condonare peccata, & pro ipsis externam expiationem concedere. Et quemadmodum absurdum omnino videtur, vt maiorum scelerum expiatio, vel minima quidem ex parte, ex corporeo aliquo cultu proficiscatur: sic decentissimum est, vt Deus, pura sua liberalitate, omnia, grauissima licèt, peccata remittat; si tamen is, cui remitti debent, eorum pœnitentiam agat. quod ea die a populo illo Deum omnino requisiuisse, satis indicare posset solenne ieiunium, quod ipsis indixerat, quo animas suas affligere debebant, alioqui mortis pœnam subituri; vt legitur Leuit. cap. 23. ✝ 29.

De nominibus hebraicis, Pesciah & Mahal.

Vox Iniquitatis ad peccata, etiam per ignorantiam admissa, accommodatur.

Differant, simpliciter condonare peccata, & Pro ipsis externam expiationem concedere.

Atque ex his omnia, quæ ex vniuersa illius diei cerimonia, & a peccatis expiatione aduersus ea, quæ ego de sacrificiis expiatoriis antiqui fœderis asserueram, duci posse videbantur, penitus diluta esse confido.

CAP. XIII.

Facta collatione ipsius mortis Christi cum legalibus victimis expiatorijs, & quomodo in expiandis peccatis conueniant, ostenso; planum, fit, per Christi mortem longè alia ratione expiari peccata nostra, quàm diuinæ iustitiæ pro illis satisfaciendo.

Cæterùm, cum neque per collationem, nec per figuram antiquorum sacrificiorum, vllam iustitiæ diuinæ pro peccatis nostris exhibitam satisfactionem ex Christi morte manasse, ne suspicari quidem detur: videamus nos, ecquid verè ex eiusmodi collatione & figura colligi posſit, & debeat. Ac de collatione primùm disseramus; si priùs tamen illud monuerimus, veram oblationem expiatoriam corporis Christi, quam auctor ad Heb. sacrificiis illis legalibus opponit, non esse ipsius Christi mortem, sed per mortem ingressum in cælum, vbi nunc pro nobis coram Deo apparet; vt postea manifestum fiet. Vnde quàm grauiter errent ii, qui per oblationem corporis Christi expiatoriam diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris satisfactum credunt, & quàm vana sint omnia argumenta, quæ, ad vim ipsius solius mortis Christi ostendendam, ex iis, quæ corporis Christi expiatoriæ oblationi tributa sunt, deduci solent, optimè perspici poterit. præsertim, cum ne argumenta quidem illa, quæ ex iis, quæ sanguini ipsi, seu morti tribuuntur, elici possunt, ad id probandum aliquod momentum habeant. Sanguinis enim, & mortis Christi nomine sacri scriptores, quos nos hucusque in hac disputatione nostra, imitati sumus, metonymicè, ad varias antiqui fœderis expiationes & aspersiones interim commodiùs alludentes, vniuersam Christi sui ipsius oblationem intelligunt; vt eodem tempore Christi, & Dei charitatem nobis vnico verbo magis ob oculos ponant, atque commendent. Verumtamen, vt & veritas, & illorum, de quibus ante diximus, error clariùs appareat, sicut hactenus feci, ita in hac collatione quoque, ipsam Christi mortem victimis expiatoriis antiqui fœderis opponam; ac figuræ, & figurati ratione etiam habita, illis multò præstantiorem, quamuis ex ea nulla prorsus pro peccatis nostris satisfactio proficiscatur, esse demonstrabo.

Oblatio expiatoria corporis Christi, de qua in epistola ad Heb. quid sit reuera.

Sanguinis & mortis Christi nomine, quid sacri scriptores intelligant

Iam verò, vt ex iis, quæ suprà disputata sunt, intelligi potest, sacrificia

test, sacrificia illa non ideo peccata expiare dicta fuerunt, quòd in ipsis aliquid esset, quod vel Deum ad condonanda peccata mouere posset, vel eius, pro quo offerebantur, culpam resarciret, aut compensaret: sed quia, ipsis peractis, expiatio, quæ ex Dei pura benignitate pendebat, statim consequebatur; hoc est, ille a pœna suis peccatis debita penitus eximebatur. Ita etiam Christi mors peccata nostra expiasse dicitur, non quia vel Deum ad peccata nobis condonanda mouerit, vel delictorum nostrorum culpam resarciuerit, aut compensauerit: sed quia peccatorum nostrorum expiatio, quæ ex sola Dei clementia tota pendebat, Christi supplicio peracto, statim consecuta est. Simul enim atque Christus crucis mortem passus fuit, id ex Dei decreto adeptus est, vt non solùm ipse immortali & sempiterna vita donat⁹ fuerit, sed nos quoque, qui illi fidem habemus, & ipsius sumus, eâdem donandi potestatem habuerit. Atqui nihil aliud est reipsa peccatorum nostrorum expiatio, quàm a morte peccati pœna plena & perpetua liberatio. Præterea, quemadmodum, sacrificiis illis peractis, is, pro quo victima offerebatur, iam de diuina erga se benignitate, & placatione ampliùs dubitare non poterat, &, sibi delictum suum condonatum iam esse, pro certo habebat: Sic, morte Christi, seu ipsius supplicio peracto, nemo est, qui, Deum nos suprema charitate complexum fuisse, non agnoscat, eumq; erga nos placatissimum non videat, qui dilectissimum filium suum, vt nobis ad æternam salutem, ea via, quam ipse, ad potentiam & gloriam suam patefaciendam, sapientissimè elegit, dux & præcursor esset, tantis malis obiecerit: & iam sibi vniuersa delicta ipsius summa liberalitate condonata esse (iis tamen conditionibus acceptis, quas ipse æquissimas in condonatione ascripsit) pro certo non habeat. Itaq; expiationis tum effectus, tum etiam cognitio sicut ex sacrificiis illis, ita ex Christi morte prouenit.

Collatio ipsius Christi mortis cum sacrificiis legalibus expiatoriis; & primùm circa expiationis effectum.

Peccatorum nostrorum expiatio quid sit reipsa.

Eadem collatio circa expiationis cognitionem.

Ad expiationis effectum pertinent ea Iesu Christi verba Matth. 26. ℣ 28. *Hic est sanguis meus noui fœderis, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.* Non enim quia, mors ipsius, siue sanguinis effusio Deum ad remissionem peccatorum nobis largiendam motura esset, aut illum nobis conciliatura, hæc dixit Christus; sed quia, vt nos peccatorum remissionem in nouo per ipsum

Testimonia de expiationis effectu ex Christi morte prouenientе.

nobiscum percusso fœdere a Deo sponte oblatam consequeremur & a morte æterna liberaremur, necesse erat, vt ipse Christus moreretur, & suum sanguinem funderet: & breuiter quia ex eo, quòd ipse mortuus est, & suum sanguinem fudit, ad nos tantæ diuinæ liberalitatis effectus re ipsa manat, & manaturus est. Ad idem pertinent ea epist. ad Heb. verba, *Et ideo noui testamenti mediator est, vt, morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromißionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hereditatis*, cap. 9. ℣ 15. Vocabulum enim Redemptionis nihil aliud reuera vt suprà indicatum fuit, eo loco significat, quàm expiationem. Vsus est autem ea voce scriptor ille pro expiatione ad exemplũ, vt ibi diximus, hebraicæ vocis Cópher, quæ & redemptionem, siue redemptionis pretium, & expiationem significat; & propterea, vt supra quoque dictum fuit, possunt commodè loca, quę de redemptione sanguinis simul facta mentione, loquuntur, de expiatione accipi. præsertim verò locus iste, vbi de ipsorum peccatorum redemptione verba fiunt. Mors igitur Christi intercessit, vt nos per nouum nobiscum a Deo per ipsum Christum percussum fœdus expiationem consequamur earum transgressionum, quæ sub vetere fœdere non expiabantur: atque ita a morte exempti, quicumque vocati sumus, & ipsi Christo fidem habemus, æternæ vitæ heredes fiamus. Vt enim (quemadmodum ibidem subiungitur) nisi mors testatoris intercedat, testamentum ratum non est: sic, nisi Christi mors intercessisset, nullum effectum habituræ fuissent eius promissiones. Similitudo tamen in eo est duntaxat, quòd vtrobique ad rei, de qua agitur, confirmationem, mortem intercedere illius, qui eius auctor est, necesse fuit. Ratio verò, cur mors intercedens confirmet, & sine ea confirmatio eius rei non existat, longè diuersa est. Ad testamentum enim confirmandum ideo testatoris mors requiritur, quia, quoad ille viuit neque ex testamento vllus effectus prouenit, cum omnis eius effectus post ipsius mortem differatur, & ipse vniuersum testamentum non solùm ex parte mutare, sed penitus etiam abolere potest. Ad Iesu Christi autē promissiones confirmandas ideo necessaria fuit ipsius Christi mors, quia non nisi per mortem ad vitam æternam posse eum peruenire, a Deo decretum fuerat; &, Christi vita æterna sublata, nullus

Testamentu͂ Testator.

Explicatur similitudo inter mortem testatoris, & Christi mortem.

Ratio, cur mors testatoris testamentum confirmet.

Ratio, cur Christi mors ipsius promissiones confirmet.

nullus effectus promissionum eius, quas ipsemet nobis præstare debebat, hoc est absolutæ remissionis peccatorum, & æternæ beatitatis ad nos manare poterat. De hoc eodem diuinæ nostrorum peccatorum expiationis effectu loquitur etiam Iohannes. 1. epist. cap. 4. ℣ 10. cum ait, *In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse dilexit nos, & misit filium suum propitiationem* (siue expi-*ationem*) *pro peccatis nostris.* Quid autem sit peccatorum nostrorum expiatio, quam Christus peregit, declarant proximè antecedentia verba; in quibus, vt sæpe solet, eandem sententiam apostolus expresserat. Ea autem sunt, *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium suum vnigenitum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum.* Expiantur igitur peccata nostra a Christo, non diuinæ alicui iustitiæ satisfaciendo, sed nobis diuina voluntate vitam conferendo, & ab æterna morte nos vindicando. Atque in isto loco, quamuis ad totum Christum, & ad ea omnia, quæ propter nostram salutem fecit, verba accommodari possint: quatenus tamen ipsum expiationem appellat, ad antiqui fœderis sacrificia allusisse videtur Iohannes, & tacitè cum illis sacrificium corporis Christi contulisse.

Expiatio peccatorum a Christo facta quid sit.

Porrò ad expiationis peccatorum nostrorum cognitionem, quam per Christi mortem adepti sumus, pertinere possunt illa eiusdem apostoli verba cap. 1. eiusdem epist. ℣ 7. *Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce: societatem habemus ad inuicem, & sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato.* Hic enim idcirco potiùs de certa notitia expiationis, quàm de ipso expiationis effectu agi credo, quia perinde videtur, ac si dixisset: Si hoc facimus, non est, cur dubitemus de condonatione nostrorum peccatorum. Sanguis enim filii eius, quem, vt eam consequeremur, effundi voluit Deus, apertissimè id nobis testatur; neque Deus, qui ad æternum suum fœdus confirmandum eum sanguinem adhibuit, mentiri potest. Emundare autem sæpius idem significare, quod Mundum pronunciare, seu declarare, postea demonstrabitur. Confirmat mirum in modum hanc eius loci interpretationem id, quod deinde subiungit apostolus, vbi more suo, vt diximus, eandem sententiam diuersis verbis explicat. Ait enim, *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.* Ipsi Deo nunc tribuit, quod filii eius sanguini antea tribuerat;

Testimonium de expiationis cognitione ex Christi morte proueniente.

Emundare sæpe idem, quod Mundum declarare.

sed tamen

sed tamen tacitè etiam sanguinis Iesu Christi mentionem facit in illis verbis, *Fidelis est & iustus*, id est, verax & qui promissa, vt æquũ est, seruaturus sit, quæ nobis, scilicet, per Christum fecit, & ipsius sanguine confirmare voluit, quemadmodum etiam suprà promissorum Dei tacitè mentionem fecerat, cum Iesu Christi sanguinem commemorauit; is enim ad ipsa confirmanda potissimùm adhibitus fuit. Atq; eodem tempore & ad sacrificiorum, & ad fœderum sanguinem allusisse videtur. Iam, cum & sanguinem Christi, & Deum emundare nostra peccata dicat, Emundandi verbo satisfactionem aliquam non significari liquet. Neq; enim Deus peccata nostra emundat, vel potiùs emundaturus est (nam de futura emundatione ibi expresse agitur) pro peccatis nostris satisfaciendo: sed, vt ibidem ipse apostolus ait, ea nobis remittendo & condonãdo. Cuius rei cum nobis Iesu Christi sanguis non dubiam faciat fidem, meritò illi peccata emundandi vis attribuitur. Id enim solum, post tantam Dei liberalitatem, ad eam condonationem reipsa consequendam, vt fiat necesse est; videlicet, vt nos rem ita se habere credamus, & proinde tales euadamus, quales Deus requirit, & Iohannes esse debere affirmat, qui tanti doni participes esse cupiunt; in luce nimirum ambulemus, quemadmodum ipse Deus est in luce, & peccata nostra illi syncerè, & ex animo confiteamur.

Sanguis Christi ad Dei promissa confirmanda potissimùm adhibitus.

Sanguini Christi cur peccata emundandi vis tribuatur.

CAP. XIV.

Incipit ostendi, ipsam Christi mortem multò plus efficere in expiandis peccatis nostris, quàm efficerent victimæ illæ legales, adeoq; ipsum illud anniuersarium sacrificium, in expiandis peccatis, pro quibus offerebantur.

Superantur autem victimæ, & sacrificia illa antiqua, ea etiam, inquam, quæ semel in anno offerebantur, &, vt suprà demonstratum fuit, Christi morti magis propriè respondent, ab ipsa morte Christi in peccatis expiandis; idq; (non omnes hic enarro) duplici de caussa. Vna est, quòd sacrificia illa a peccatorum quidem pœna liberabant, verùm a peccatis populum cessare non faciebãt. Sed Christi mors non solùm a peccatorum pœna nos subtrahit, sed etiam, vt a peccando desistamus efficit. Altera est, quòd sacrificia illa ab antecedentium anni illius tantùm delictorum reatu populum liberum reddebant, Christi autem mors, & a præcedentium omnium

Cur antiquæ victimæ a Christi morte in expiandis peccatis superentur, caussa duplex.

tium omnium delictorum, & a futurorum reatu nos liberos reddit, nosq; in perpetuum sanctificat, & coram Deo inculpatos in sempiternum efficit. Vtrumque hunc Christi mortis effectum complexus est, atque vtrumque ab antiquis illis victimis abfuisse innuit auctor ad Heb. illis verbis cap. 9. *Christus autem aßistens pontifex futurorum bonorum per amplius & perfectius tabernaculum non manu factum, id est, non huius creationis, neque per sanguinem hircorum, & vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in Sancta, æterna redemptione inuenta.* Redemptionis verbum, vt iam dictum est, ab hoc scriptore pro Expiatione vsurpatur. Opponit enim expiationem Christi sanguine & morte interueniente factam, expiationibus illis legalibus; atque eam æternam vocat, propterea quòd legales illæ temporariæ erant, non solùm quia, vt paullo superiùs dixerat, pro tempore illo præsente vsque ad tempus correctionis constitutæ fuerant, sed quia pro illo etiam tempore in futurum nequaquam respiciebant (quod satis indicauerat dicens, quotannis sacrificium illud solenne a pontifice peragi, & sic eandem expiationem sæpius repeti; vt cap. seq. latiùs exponit) ipsa verò & ad finem vsque seculi perduratura est, & singulos homines semel peracta perpetuò expiat; id est, in perpetuum, quicumque Christo fidem habuerint, ab omnibus peccatis etiam futuris, videlicet, ab ipsorum reatu & pœna liberat, atque absoluit. Sic enim statuit Deus, vt, postquam Christus ipsi obediens fuit vsque ad mortem crucis, omnes, qui illius sunt, in cælis cum eo tandem æternùm viuant, & ita ab omnium, etiam futurorum, peccatorum pœna eximantur. quod alterum est ex duobus illis singularibus Christi mortis effectis. Verùm animaduertendum est, eos, qui Christo fidunt, & eius sunt, a peccando cessare. siquidem ille nihil, nisi resipiscentibus promittit; neque pro suis agnoscit, nisi eos, qui carnem suam, vt inquit Paulus, vnà cum concupiscentiis & affectibus crucifixerunt, Gal. 5. ℣ 24. In quibus si quædam tamen adhuc remanent peccata, incogitantiæ scilicet, & fragilitates aliquæ: ea, licèt futura, diuino decreto expiata iam sunt, & ipsis numquam imputabuntur. Vocat igitur isto in loco auctor ad Heb. hanc peccatorum expiationem, æternam, etiam ob id, quòd a peccatis cessare facit (& hic alter est illorum Christi mortis effectuum) hominemq;

Expiationes legales cur temporariæ; Christi verò expiatio cur æterna.

Christus nihil, nisi resipiscentibus, promittit.

minemq́; iustitiæ cultorem efficit, atque ea ratione ab omnium peccatorum pœna perpetuam liberationem parit. Sicut enim, qui a peccando non cessauerit, peccatorum veniam consequi non potest: ita, quicumque peccare desinit, omnium delictorum plenissimam condonationem adipiscitur. Atque in hac etiam parte ipsam expiationibus illis antiquis opponit. Dixerat enim priùs, sacrificia illa legalia non potuisse, iuxta conscientiam, perfectum reddere cultorem. Quod etsi, vt ex adiunctis verbis patet, significat, vim non habuisse expiandi peccata, quæ ad cōscientiam, & interiorem hominem propriè spectarent, sed ignorantias tantùm, & quasdam fragilitates, ac delicta quædam externa, carnem potiùs, quàm animam, polluentia: tamen nihilominus significat etiam ab ipsis illis peccatis hominem in futurum retrahendi facultatem nullam habuisse; vtpote quæ ad conscientiam, id est, ad animum & mentem vsque non pertingerent: neque eas partes in homine ita excolendi & perficiendi, vt in posterum in errores illos non laberetur, vim vllam haberent. Vt autem hæc duo, de quibus agimus, & quæ expiationi per Christum factæ tribuit, & cæteris negat, per ipsius Christi mortem contingere demonstret, & interim, quod suprà scriptis verbis strictim quodammodo inuoluerat, latiùs exponat, atque explicet: statim subiungit, *Si enim sanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus* (vel potiùs *aspergens*) *inquinatos sanctificat ad emundationem carnis: quantò magis sanguis Christi, qui per spiritum æternum se ipsum obtulit immaculatum* Deo, *emundabit conscientiam vestram ab operibus mortuis, ad seruiendum* Deo *viuenti?* Quamuis enim videatur in his verbis agi tantùm de purgatione a peccatis ipsis, non autem de expiatione a peccatorum pœna: consentaneum est tamen de vtroque agi; vt argumentum, quod per comparationem a sanguine hircorum, & taurorum, & cinere vitulæ asperso ducit, rectiùs consistere possit. Non enim sanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus ideo sanctificabant ad carnis emundationem, quòd, ne quis ampliùs inquinaretur, efficerent: sed quia a labe illa iam contracta purificabant. Sic enim argumentatur scriptor ille: si sacrificia & aspersiones illæ, ita Deo volente, eam vim propter effectum, qui consequebatur, habebant, vt carnis inquinamenta abstergerent, ita vt, qui illorum participes facti fuerant, mundi

Sacrificia legalia non potuisse iuxta conscientiam perfectum reddere cultorem, quid significet.

mundi postea censerentur, cum tamen, ab ipsis sacrificiis & aspersionibus eiusmodi efficaciam nulla ratione proficisci posse, constaret: multò magis sanguis Christi vim abstergendi habebit labem, quam ex peccatis contraximus, & nos inculpatos coram Deo sistendi; cum non modò Deus in hunc finem præcipuè Christum mori voluerit, sed ipsam Christi mortem hanc efficacitatem habere nos ipsi sentiamus. Nam, cum videmus, Christum per sui ipsius sanguinis effusionem æternam vitam, æternumq; sacerdotium adeptum fuisse, & coram Deo pro nobis inculpatum perpetuò apparere: quid est, cur timeamus, nostra peccata nobis vnquam imputatum iri? Num fieri potest, si ei fidem habemus, & eius sumus, vt peccata nostra plenissimè non expientur, & nos quoque æternam vitam non adipiscamur? Expiata igitur esse peccata nostra per Christi mortem ex Dei parte, nos ipsi sentimus; & sic, omnem labem, quam ex mortiferis operibus nostris contraxeramus, quod ad Dei voluntatem attinet, absterſam esse agnoscentes, alacri animo, vt ex parte quoque nostri expiatio fiat, id est, vt expiationis effectum consequamur, ex ipsius Christi præscripto, viuenti Deo, qui nos a morte in perpetuum vindicaturus est, ex animo seruimus, totosq; nos illi consecramus.

Per Christi mortem expiari peccata nostra, cur nos ipsi sentiamus.

CAP. XV.

Per occasionem explanandi locum ad Heb. cap. 9. v 13, & 14. docetur, oblationem Christi expiatoriam peractam fuisse in cælo; & concluditur demonstratio ex eodem loco, quomodo per Christi mortem a peccatorum nostrorum pœnis perpetuò liberemur.

Animaduertendum autem est, verba illa, *obtulit seipsum immaculatum Deo*, non ad solam mortem crucis referri, sed ad ingressum simul in Sancta, id est, in ipsum cælum, vbi nunc Christus perpetuò coram Deo pro nobis astat. Per Christi enim oblationem tota illa epistola auctor ille, vt suprà monuimus, nihil aliud intelligit, quàm per proprii sanguinis fusionem Christi in cælo Deo factam sui ipsius pro nobis (vt ita dicam) præsentationem. Nam, sicuti non priùs sacerdotium suum vult eum verè adeptum fuisse, quàm, cum post mortem in cælum, vt pro nobis coram Deo appareret, introductus est: sic, non priùs perfectè eum se Deo obtulisse,

Quid per Christi oblationem auctor epist. ad Heb. intelligat.

Sacerdos & oblatio, relatiua.

statuit, quàm, cum se illi in cælo præsentauit. Relatiua enim sunt sacerdos, & oblatio. Itaque, vbi verus sacerdos nondum est, nec vera oblatio esse potest. Vbi autem verus sacerdos, ibi & vera oblatio sit, necesse est. Christum autem a scriptore illo non ante sacerdotem verè dici, quàm post eius in cælum ascensum, & vnicuique, qui eam epistolam vel semel legerit, satis constare potest & infrà, cum de ipso Christo in summi legalis sacerdotis persona adumbrato agemus, Deo dante, demonstrabitur. Quid, quòd epistolæ auctor ipse, quid'nam Christi oblationis nomine intelligat, adeò dilucidè explicat, vt nulla dubitandi occasio relinquatur. Sic enim scribit eodem cap. 9. ℣ 25. *Neque vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno.* Elegantissimè opponit Christi, quam sui ipsius semel oblationem fecit, ingressui pontificis quotannis in Sancta cum sanguine alieno. Offerre enim, Ingressui in Sancta respondet; Verba Neque sæpe, verbis Per singulos annos; semetipsum, Sanguini alieno, cũ decente quadam antithesi, opposita esse apparet. Quamquam cætera pro concessis hoc loco sumuntur; & in eo tantùm fit comparatio, dissimilitudoq; ostenditur, quòd pontifex ille quotannis offerebat, Christus autem semel obtulit. Quis igitur in his verbis manifestò non deprehendat, nihil aliud esse, Obtulisse Christum seipsum Deo, quàm, Per proprii sanguinis fusionem, siue, vt idem hic scriptor loquitur, Per proprium sanguinem in vera Sancta, hoc est, in ipsum cælum ingressum esse, & ibi pro nobis coram Deo astare? Quod etiam satis declarant sequentia verba. Primùm enim ait, *Alioquin oportebat eum sæpe pati ab origine* (seu potiùs *a constitutione*) *mundi.* Nulla sanè elegantia, siue etiam vis esset in his verbis, si idem foret Se offerre, quod Pati, nec oblatio aliquid diuersum a morte præcipuè significaret. Quam enim elegantiam, aut vim possent auctoris verba habere, si dixisset, Non opus esse, vt Christus sæpius patiatur, alioquin oportuisse, vt sæpius pateretur a constitutione mundi? Nam etiamsi vis aliqua (vt equidem inesse credo) esset in illis verbis *a constitutione mundi*: non tamen verisimile est, ipsum eo modo locuturum fuisse, & ineptè eadem verba, id est, idem significantia repetiturum sed omnino ita scripturum, Alioquin oportuisset, vt iam ab ipsa constitutione mundi

Christus in epist. ad Heb. non ante verè sacerdos fuisse dicitur, quàm ingressus fuerit in cælum.

id facere instituisset. Sed, si Offerre seipsum, In cælo Deo se præsentare, præcipuè significat, elegantissimè, & efficacissimè concludit apostolus, non opus esse, vt Christus sæpius seipsum offerat, alioquin oportuisse, vt sæpius etiam passus fuisset. Nec enim Deo se præsentauit aut præsentare potuit Christus in cælo, nisi per mortem, & proprii sanguinis effusionem. Quæ verò deinde diuinus iste scriptor per antithesim adiungit, totam rem dilucidiùs etiam aperiunt. Inquit enim: *Nunc autem semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati per hostiam suam* (siue *per immolationem sui ipsius*) *apparuit.* Verbum enim Apparere, quod paucos animaduertisse existimo, eo in loco nihil aliud significare videtur, quàm Coram Deo apparere. Nam idem etiam auctor cap. 10. ℣ 11. vsus est simplici verbo Astare pro Astare ad aram; vt doctè, & eleganter eo loco annotauit Theodorus Beza. Hìc autem paullo superius de Christo dictum fuerat, *vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.* Tametsi igitur postea non additur Vultui Dei, seu Coram Deo: tamen de eadem apparitione locutum omnino fuisse apostolum, dicendum videtur. Nam id quoque manifestum faciunt ea verba, *per immolationem sui ipsius.* Siquidem non alia (quæ huc quidem pertineat) Christi apparitio ab ipsius immolatione consecuta est, quàm eiusdem in cælo sui ipsius coram Deo præsentatio, ad antiqui pontificis exemplum, qui per immolationem victimarum in sanctuario coram Deo apparebat. Quamuis enim verba illa, *per immolationem sui ipsius*, possint cum præcedentibus, videlicet, *ad destructionem peccati*, coniungi: in omnibus tamen codicibus, quos mihi videre contigit siue græcis, siue latinis non modò vulgatæ editionis, sed aliarum quoque versionum, vna Seb. Castellionis excepta, distinctio inter vtraque apponitur, & Per immolationem sui ipsius, cum Apparuit coniungitur. Atqui ea interpunctio vix sustineri potest, nisi eo pacto, quo ego feci, verbum Apparuit interpretemur. Ex qua interpretatione aptissimus, vt vidimus, sensus elicitur. Nam si ita interpretari ea verba velimus, vt dicamus, Christum per immolationem sui ipsius nobis patefactum fuisse, præterquàm quòd & duriùs & obscuriùs, in quemcunque tandem sensum id accipias, dictum videbitur, nulla erit in his verbis ad superiora relatio, nulla prorsus efficacia, Quod, vt arbitror, animaduertens Castellio, cum

Verbi Apparendi significatio vix animaduersa.

lio, cum veram fortaſsis interea eo in loco verbi φανερῶσαι ſignificationem non aſſequeretur: non omnino iniuriâ græcorum codicum, conſtantem licèt, interpunctionem ſpreuit. Etenim, cum ſenſus aliter non conſtat, verborum diſtinctiones audacter mutari poſſunt; dummodo ipſa verba nullo pacto immutentur ſuo'ue loco moueantur. Hæc itaque de eius loci ſententia a me dicta ſint. ſi a vulgata interpunctione omnino recedere nolimus. nam alioqui Caſtellionis interpretationem reijciendam non cenſeo. Et ſic erit hic locus illi ſimilis, qui eſt apud Ioh. epiſt. 1. cap. 3. ✠ 5. *Et ſcitis, quòd ipſe apparuit, vt peccata noſtra tolleret.* Quamquam non negauerim, communi etiam interpunctione retenta, poſſe verbum φανερῶσαι in eundem ſenſum hîc accipi, quo ibi prolatum fuit a Iohanne, ſi vocem διὰ ſeu Per pro Cum accipiamus; quo ſenſu aliquoties poſita eſt in nouo teſtamento; vt apud eundem Iohannem eadem epiſt. cap. 5. ✠ 6. *Hic eſt, qui venit per aquam, & ſanguinem, Ieſus Chriſtus.* Quod autem a me dictum, & confirmatum iam fuit, oblationem ſcilicet Chriſti apud hunc ſcriptorem præſentationem eius in cælo Deo pro nobis factam ſignificare, vidit etiam ante me, quiſquis is fuit (doctum profectò hominem fuiſſe conſtat) qui marginales annnotationes noui teſtamenti ſcripſit a Rob. Steph. anno 1545. Lutetiæ editi. Nam ea verba 8. cap ✠ 5. huius epiſt. explicans, *qui exemplari, & vmbræ deſeruiunt cæleſtium,* ita ſcribit: *qui quidem exemplari, & vmbræ deſeruiunt eorum, quæ agenda olim erant in cælis per Chriſtum. In cælo enim Deo ſeipſum offert Chriſtus.* Hactenus ille. Vbi obiter notandum eſt, doctum iſtum virum id ſentire, quod nos ſanè ſentimus Chriſti videlicet oblationem adhuc perpetuò fieri. hoc enim apertè indicat verbum Offert præſentis temporis, quo eſt vſus. Nec profectò mirum eſt, ab eo id animaduerſum fuiſſe, cum paullo ante expreſſè apoſtolus dixiſſet, Chriſtum in cælo miniſtrum veri ſanctuarii fuiſſe factum, & ob eam rem neceſſe eſſe, vt ſicuti omnes pontifices aliquid habent, quod offerant, ita & ipſe aliquid offerendum habeat; nempe ibidem in cælo. Statim enim adiungitur, ſi eſſet in terra, ne ſacerdotem quidem futurum. Nihil aliud autem vel offert, vel obtulit Chriſtus Deo, quàm ſeipſum (de ea oblatione loquor, quam ſcriptor ille ibi intelligit) Ergo in cælo ſui ipſius oblationem peregit. Quare, etiamſi concederetur,

Vulgatæ verborum interpunctiones quando mutari poſsint.

Per pro cum.

Docti viri teſtimonium.

Oblatio Chriſti perpetuo fit.

verba illa, ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τὶ καὶ τοῦτον, ὃ προσενέγκῃ, omnino conuerti debere per tempus præteritum, hoc pacto, *Vnde necesse fuit, hunc quoque habere quod offerret*, vt quibusdam visum est: non tamen vlla ratione de oblatione in cruce, & ante ingressum eius in cælum hîc in terra facta, accipi possent; cum eo loco de oblatione agatur, quæ vel fiat, vel facta fuerit a Christo, postquam consedit ad dexteram throni maiestatis cælestis; vt disertè satis ibidem scriptum est.

Beza.

Obiectio.

Neque verò huic meæ sententiæ de oblatione Christi pro nobis (vt fortasse quispiam existimare posset) obstant ea verba Pauli in principio cap. 5. ad Eph. *Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis.* Vbi, cum dilectionis Christi mentio fiat, appaiet de ipsa crucis morte dici, vel potiùs de ipso Christo, quatenus crucis mortem subiit, quod fuerit oblatio Deo gratissima.

Responsio.

Christus non obtulit seipsum nisi per mortem.

Primùm enim sententia mea non seiungit Christi mortem ab eiusdem pro nobis oblatione; immo assero, eum non obtulisse seipsum, nisi per mortem, id est, non nisi morte sua interueniente; quamuis oblatio non ante perfecta fuerit, quàm post resurrectionem, & ascensum ipsius in cælum. Nam in anniuersario quoque illo sacrificio in Lege statuto, in quo Christi sacrificium potissimùm adumbratum fuisse, diximus, ad oblationē perficiendam omnino requirebatur, vt sanguis victimarum in sanctuarium inferretur. Scriptum est enim in epist. ad Heb. cap. 9. ℣ 7. cum sanguinem a pontifice pro suis, & populi ignorantiis oblatum fuisse, postquam cum eo in sancta sanctorum ingressus fuisset. Deinde, quod de oblatione Christi asserui, vt ex verbis meis liquet, ad epist. tantùm ad Heb. pertinet, vbi non nisi ea significatione, qua suprà expositum est, Christi oblationem vsurpatam fuisse contendo: non autem ad vniuersa diuinorum auctorum scripta. Præterea non dicit Paulus, Christum obtulisse se Deo pro nobis, quamuis id multi crediderint, & præsertim, qui eum locum vertendo, eius verbis præpositionem In aliquando addiderant, hoc pacto *Qui tradidit semetipsum pro nobis [in] oblationem, &c.* Siquidem verbum Tradidit, quod in græco est παρέδωκεν, non est coniungendum cum voce προσφορὰν, hoc est, oblationem; vt rectè & Tigurini, & Castellio animaduerterunt, qui distinctionem inter ipsa adhibuerunt,

Beza.

hibuerunt. Id autem omnino suadet cum ipsum verbum παραδοῦναι, cuius in victimis offerendis nullum fortasse vsum inuenies, tum apostoli mēs, qui maximam Christi dilectionem exprimere voluit, & apertè dicere, Christum seipsum pro nobis in mortem tradidisse. (In mortem autem tradere, simplici verbo Tradidit expressit, vt hac ipsa de re loquens sæpius fecit. Nam hoc eodem capite ℣ 25. inquit. *Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea:* Et Gal. 2. ℣ 20. *In fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Et de Deo, qui ita nos dilexerit, vt eum morti tradiderit Rom. 8. ℣ 32. *Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Atque eodem sensu vsurpauit quoque verbum Dare Christus ipse, seu potiùs, vt quibusdam placet, euangelista Iohannes in illis verbis, *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret,* cap. 3. ℣ 16. Quod & ipse Paulus fecit Gal. 1. ℣ 4, & Tit. 2. ℣ 14.) Id verò non ita expressisset, si dixisset, Christum obtulisse se Deo pro nobis. Neque enim hoc, vt illud, mortem ob oculos ponit; cum possit quis se offerre Deo, nec tamen mori. Nam idem apostolus in principio. cap. 12. ad Rom. scribit, vt præbeant corpora sua hostiam viuentem sanctam Deo placentem. Sensus igitur huius loci est, Christum ita nos dilexisse, vt seipsum pro nobis in mortem tradiderit. Deinde, vt Ephesii ad singulare hoc Christi facinus imitandum magis accendantur, per appositionem subiungitur, hanc ipsius Christi eximiam charitatem, hoc ipsius egregium opus, fuisse Deo oblationem & hostiam gratissimam. Itaque non de eius corporis oblatione, sed de oblatione præstantissimi facti agitur. Nam, ipsum factum hostiam appellari posse, patet ex eo, quod scriptum est Heb. 13. ℣ 16. *Beneficentiæ autem, & communionis nolite obliuisci. talibus enim hostijs promeretur Deus.* Quin similem prorsus loquendi modum, cum eadem appositionis vsitatissima figura, habes ad finem epist. ad Philip. vbi scriptum est, *Habeo autem omnia, & abundo; repletus sum, acceptis ab Epaphrodito, quæ misistis, odorem suauitatis, hostiam gratam placentem Deo.* Ex quo loco etiam apparet, ea verba, de quibus supra egimus, In odorem suauitatis, quibus 70. interpretes reddiderunt id, quod in hebræo est, In odorem quietis, nullam expiationem, nedum, vt ibi diximus, iræ placationem,

Tradere simpliciter pro In mortem tradere.

Dare pro Morti exponere.

Potest quis se Deo offerre, nec tamen mori.

Vide etiam in eadem epistola cap. 2. ℣ 17.

tionem, significare. & propterea in illis verbis ad Ephe. non agi de hostia aliqua expiatoria; vt Hieronymus quoque in explanatione eius loci optimè agnouisse videtur; quamuis verbi Tradidit sensum omnino assecutus non fuerit. Nam ibi ita scriptum reliquit: *Quemadmodum enim ille se tradidit pro nobis, sic & iste pro quibus potest, libenter occumbens, imitabitur eum, qui oblationem & hostiam in odorem suauitatis se patri tradidit; & fiet etiam ipse oblatio & hostia Dei in odorem suauitatis.*

Hieronymi testimonium.

Sed, vt ad locum epist. ad Heb. quem nunc præcipuè mihi illustrandum sumpsi, iam tandem reuertamur, dico, alia etiam ratione statui debere, ea verba, *Obtulit semetipsum* Deo, explananda esse hoc pacto, Seipsum per suum sanguinem in cælis Deo præsentauit. Hic enim ratio redditur eorum, quæ prius dicta fuerant. Dictum autem fuerat, Christum per proprium sanguinem ingressum in Sancta æternam redemptionem inuenisse; Ergo hic, cur Christus, in cælum per proprium sanguinem ingressus, æternam redemptionem inuenerit, ratio redditur. & ita non de sola eius sanguinis effusione, sed de ipsius quoque in cælum ingressu mentio fit. Per spiritum autem æternum Deo se obtulisse Christus dicitur, quia iam in æternum viuit, & idcirco in æternum pro nobis in conspectu Dei apparebit; non autem, vt multi simpliciter interpretantur, quia æterna sit Christi sacrificii expiatio. sic enim sumpsisset auctor iste id, quod probare animo intenderat. Hic autem Spiritus tacitè opponitur Litteræ, hoc est, Legi; quæ neque æterna fuit, nec in æternum sacerdotes constituebat. Atque in his paucis verbis eadem sententia continetur, quæ plurib. ad finem cap. 7. explicata fuerat. Vbi scriptũ est: *Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes; sermo autem iurisiurandi, quod post Legem est, filium in æternum perfectum* (*seu consecratum*) Additur, quòd obtulerit se immaculatum, vt, dum intereà eleganter alluditur ad hostias, quæ in sacrificiis legalibus offerebantur, quas incontaminatas esse oportebat, nihil ei vmquam Deum denegaturum, & propterea nos, qui ipsius sumus, perpetuò a nostrorum peccatorum pœnis eius ope liberos futuros, indicetur. quamquam, alium quoque sensum verbo Immaculatum subesse, credo; quem infrà alibi exponam. Purgari consciẽtiam ab operibus mortuis, id est, a peccatis, idem est,

Confirmatio superioris interpretationis loci Heb. 9. 14.

Per spiritum æternum, Christum se Deo obtulisse quid sit.

Vide 2. Cor. 3. ℣ 6.

Immaculatum se obtulisse, cur dicatur.

Purgari conscientiam ab operibus mortuis.

V quod

quod Nullam habere ampliùs conſcientiam peccatorum; quo loquendi modo vtitur idem apoſtolus in principio cap. ſeq. Quod, vt poſtea oſtendam, non modò ab ipſis peccatis, ſed etiam a peccatorum reatu & pœna, ſiue a reatus opinione, & timore ipſius pœnæ conſcientiã prorſus iam liberam habere ſignificat. Vtrumque enim, vt dixi, per Chriſti mortem nobis contingere, in his verbis dicitur. Cumq; iam viderimus, quomodo ad perpetuam liberationem a pœna peccatorum omnia verba accommodentur: deinceps ad liberationem etiam ab ipſis peccatis ea rectè accommodari poſſe demonſtremus.

CAP. XVI.

Per Chriſti mortem homines a peccando retrahi; legales autem victimas neque hanc vim, neque alteram illam habuiſſe, vt in perpetuum a reatu & pœna peccatorum illorum liberarent, propter quæ expianda offerebantur.

Ait igitur ſcriptor ille diuinus, vt probet, Chriſtum, ſemel per ſanguinem ſuum in vera Sancta ingreſſum, æternam redemptionem nactum fuiſse, hoc eſt, perpetuam & omnimodam a peccatis expiationem, quòd, ſi ſacrificia & aſperſiones illæ antiquæ id efficiebant, vt homo a carnis inquinamentis purgaretur, multò magis ſanguis Chriſti nos a peccando ceſſare faciet. Nam, tametſi alia ratio erat illius purgationis, & alia noſtræ a peccando ceſſationis: purgati enim, vt iam dictum fuit, illi erant, non quòd poſthac ſe non inquinarent, ſed quia a iam contracta labe mundabantur: potuit tamen ſcriptor noſter hæc, licèt diuerſa, inter ſe comparare, quatenus oſtendere voluit, multò maiores vires habere ſanguinem Chriſti ad hoc efficiendum, quàm habuiſsent victimæ, & aſperſiones antiquæ ad illud præſtandum. Nam ſi ſola Dei ordinatione ex victimis, & aſperſionibus illis effectus ille conſequebatur, ipſis interim nihil ea in re vi propria verè efficientibus; multò magis ex Chriſti ſanguine effectus, de quo quærimus, conſequetur; cum, præter Dei ordinationem, ipſe ſanguis in eo præſtando maximas vires habeat. Cum enim conſideramus, Chriſtũ innocentiſsimum cælos penetraſſe, & ibi æterna beatitudine coram Deo fruiturum eſſe, quis ſe ad eum imitandum non accingit, &, peccatis relictis, ad Deo perpetuò ſeruiendum non conuertit? quis, cum

quis, cum nouerit, Christum, qui resipiscentibus vitam æternam Dei patris sui nomine promisit, in ipsius Dei conspectu inculpatissimum pro nobis in sempiternum astiturum, resipiscere negliget, & Deo se non consecrabit? Hæc autem, quæ diximus, non nisi sanguine suo priùs fuso, ipsi Christo contigerunt; nec aliter (sic enim omnino decreuerat Deus) vllo pacto contingere poterant. Quare eius morti, & fuso sanguini beneficia omnia, quæ ex illis ad nos permanant, accepta quodammodo referenda sunt. Probat igitur apostolus euidenter, ex Christi sanguine, quo fuso, ipse in vera sancta ingressus sit, vitæ nostræ emendationem proficisci. Hoc autem euicto, continuò, æternam peccatorum nostrorum expiationem illum nactum fuisse, consequitur. Quicunque enim emendat vitam suam, vt sæpius dictum est, præterquam quòd ab ipsis peccatis, vt manifestum est, liberatur, & purgatur, perpetuam etiam & plenissimam, Deo, quemadmodum nos ipse Christus docuit, ita pro sua bonitate statuente, a peccatorum suorum pœna liberationem adipiscitur. Duplicem igitur hanc peccatorum expiationem per Christi mortem fieri, ex hoc ad Heb. epist. loco apparet. Vtriusque autem expertia fuere sacrificia illa legalia; vt apertiùs docet idem auctor in initio sequ. cap. Inquit enim: *Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum: per singulos annos eisdem ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere. Alioqui cessassent offerri, ideo quòd nullam haberent vltrà conscientiam peccatorum cultores semel mundati. Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile enim est, sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.* In his verbis de expiatione a peccatorum pœna præcipuè agitur; non tamen de quacunque eiusmodi expiatione: sed de æterna; quæ cum, vt vidimus, nemini contingere possit, nisi priùs ab ipsis peccatis expiatus sit, hoc est, a peccando destiterit: consequenter de expiatione quoque ab ipsis peccatis in eis agitur. Et, cum altera alteram necessariò aut consequatur, aut præcedat, non potest vmquam de vna agi, quin de altera quoque aut tacitè, aut expresse agatur. Verùm de expiatione a pœna potissimè hic sermonem institutum fuisse, probant ea, quæ statim sequuntur, verba: *Ideo, ingrediens mundum, dicit, Hostiam, & oblationem noluisti, &c.* Hostiæ enim illæ, non vt quis peccare

Duplicis peccatorum expiationis, quæ fit per Christi mortem, expertia fuerunt sacrificia legalia.

desineret, sed vt a peccatorum pœna liberaretur, offerebantur; quas sublatas fuisse dicit, & in earum locum, Christi sacrificium substitutum. Mens igitur apostoli in suprà scriptis verbis hæc est, Legem, quemadmodum vmbram, tantùm continebat futurorum bonorum, non autem ipsa futurorum bonorum expressam imaginem, quæ nimirum in Euangelio continetur, sic (vt quæ aliquando desitura erat) in ipsa vmbra vitio non vacasse. Quod vitium postea, corpore eius vmbræ, id est, expressa rerum imagine, adueniente, animaduersum est; & iurè abolitam fuisse vmbram, apertè comprobatum. Nam cap. quoque 8. ait, prius fœdus non vacasse culpa, non solùm quia promissiones æquales promissionibus posterioris fœderis non haberet, & vmbram quandam duntaxat solidi corporis contineret: sed etiam quia in ipsa vmbra vitii expers non erat; vtpote quod vim non haberet populi in officio continendi, vt posterius habuit. Ex quo factum est, vt meritò abolitum sit, & in eius locum suffectum aliud, quod mentibus humanis diuinas leges indat, & cordibus eas inscribat. Vitium autem, quod sacrificia illa legalia, quæ potissimùm Christi sacrificium adumbrabant, manifestè continebant, erat, vt statim scriptor ipse explicat, quòd ea sæpius repetere necesse erat, neque vim aliquam habebant suos cultores, & qui ipsorum participes fiebant, in perpetuum expiandi. Quod vitium penitus abfuit a sacrificio corporis Christi; quod & semel tantùm peractum est, & cultores suos, quiq; ipsius participes fiunt, in perpetuum expiat. Huiusce autem rei duplex est ratio; atque vtramque in ipso initio huius tractationis attigimus. Vna, quòd sacrificia illa pro præteritis tantùm peccatis offerebantur; Christi autem sacrificium ad futura quoque vim suam porrigit. Altera (quæ potior est, atque præstantior) quòd sacrificia illa a peccatis retrahendi nullam vim habebant: quapropter, cum, peractis illis, homines in eosdem errores denuo laberentur, eadem offerenda sæpius erant, & quotannis per ipsa peccatorum expiatio procuranda; Christi verò sacrificium a peccando cessare facit, & perpetuò hanc vim obtinet. Quo consecuto, iam necessariò etiam omnium peccatorum remissio consequitur. & ita nulla ampliùs pro peccatis oblatione est opus. Itaque ait idem scriptor, non mirum esse, si quotannis ea antiqua sacrificia

Christi sacrificium in antiquarum: hostiarum locum succesit.

Antiquum fœdus cur culpâ dicatur non vacasse, & cur ei nouum succedere debuerit.

Vitium sacrificiorum legalium, quo caret Christi sacrificium, eiusque rei ratio duplex.

tiqua sacrificia peragebantur, quia nunquam populus per ipsa a peccatis illis retrahebatur. quare semper aliquam peccatorum conscientiam habebat; id est, semper se coram Deo reum esse agnoscebat. Id autem eueniebat, quia sanguis hircorum, & taurorum nulla ratione potest ad animam vsque pertingere, vt fecit Iesu Christi sanguis, & eam ab eius sordibus abluere, atque, vt homo a peccando desistat, efficere. Hoc est enim, quod intelligendum est per illa verba, *Impoßibile est sanguine taurorum, & hircorum auferri peccata*: non autem, nullam vim peccata expiandi, pro quibus offerebantur, habere illa sacrificia potuisse. Quod tamen multi aduersus manifestissimam veritatem putauere. Vnde etiam factum est, vt quidam affirmauerint, in anniuersario illo sacrificio commemorationem factam fuisse peccatorum non solùm proximè præcedentis anni, sed etiam omnium superiorum; ne malè argumentatus, fuisse, scilicet, apostolus videatur, cum ex eo, quòd sæpius idem sacrificium repeteretur, per ipsum sublata peccata non fuisse concludit. *Nam alioquin* (aiunt) *potuißet obiici, ideo fuiße repetitum hoc sacrificium non quòd peccata non tolleret, sed quòd superioris tantùm anni peccata elueret.* Atque ita, vt id, quod obiici diuino illi scriptori nullo modo poterat, & verissimum est, falsum esse ostenderent: id de sacrificio illo affirmarunt, quod numquam probare poterunt. Nam quod Leuit. cap. 16. dicitur, omnium peccatorum populi confessionem a sacerdote factam fuisse: quis dubitare potest, de omnibus peccatis anni illius tantùm accipi debere, cum ex eodem cap. constet, singulis annis peccata expiata fuisse? Quid autem attinebat pro peccatis iam expiatis siue per sacrificium ipsum, siue, vt isti existimant, per futuram Christi oblationem, ampliùs sacrificare? Quod verò auctor noster ait, commemorationem, seu mauis (vt isti græcam vocem ἀνάμνησιν interpretantur) repetitam mentionem peccatorum, in illis sacrificiis quot annis factam fuisse: quis non videat, de eiusdem generis peccatis eum loqui, non autem de iisdem ipsis singularibus delictis? Non igitur ex repetitione illius sacrificii colligit apostolus, eas victimas nullam vim expiandi alicuius peccati habuisse, quia, scilicet, in ipso omnium peccatorum, quantumuis antiquorum, semper commemoratio fieret, Cur enim inanis prorsus eiusmodi comme-

Beza.

Bezæ sententia confutatur, ad eaq; respondetur, quæ ipsam confirmare videri possunt.

moratio facta esset, cur victimæ oblatæ, si populus ipse, vt ex illa confeßione manifestum fuisset, eas nullum prorsus momentum habere ad peccatorum expiationem persuasum habuisset? Sed ex repetitione sacrificii illius colligit, vt ipsius verba demonstrant, id sacrificium, & eas victimas vim non habuisse homines perficiendi, & a peccatis in futurum conseruandi. Si enim hanc vim habuissent, certè, vt ipse ait, desiissent offerri; cum ii, qui semel eorum participes facti fuissent, minimè iam peccati reos se agnouißent. Sed tantum abest, vt se reos iam non agnoscerent, vt eorundem peccatorum quotannis in eis mentio fieret; quippe populo in eadem peccata, post semel factam expiationem, denuo relabente. Hunc esse verißimum & planißimum eorum verborum sensum, fatebuntur, vt spero, iidem ipsi, aduersus quorum sententiam, veritatis tantùm patefaciendæ gratiâ, hæc pauca differere libuit, si vmquam ad eorum manus mea hæc responsio peruenerit; & se præiudicatis illis opinionibus, quòd scilicet sacrificia illa, & pro omnibus, quantumuis grauibus, delictis peragerentur, & nullam, ne ad leuißima quidem expianda, vim haberent, occupatos, & quodammodo abreptos, mentem huius scriptoris, & hîc, & alibi non penitus perspexisse, atque ea de caussa nonnunquam eius vel apertißima verba a propria significatione, nulla neceßitate cogente, non parum detorsisse, vel obscuriorum veram interpretationem non planè assecutos fuisse, aliqua saltem ex parte agnoscent. Ego verò interea Deum orabo, vt, quando eos suo gregi pastores dedit, spiritu suo ad omnem veritatem ipsis præire dignetur. Sed ad propositum reuertamur.

Obiectio. Dicet enim aliquis, cur, si sacrificia illa antiqua transgreßiones pro quibus fiebant, expiabant, ita eleuantur ab hoc diuino scriptore, eo nomine, quòd hominis mentem non perficerent? Num victimarum officium aliud vmquam fuit, quàm peccata expiare, pro quibus oblatæ erant? Ad hoc iam responsum est, cum locum eiusdem auctoris ex octauo capite, pro illustratione eorum, quæ in his verbis continentur, in medium attuli. Sicut enim ibi prius fœdus, quia vi quadam carebat, quàm posterius habuit, culpâ non vacasse dicit, quamuis proprium fœderis non sit eam vim habere (neque enim proprium fœderis est, mentem perficere, & animum alicuius

Responsio.

Similitudo inter antiquum fœdus, & antiqua sacrificia.

alicuius sanctificare, vel ea, quæ in ipso fœdere continentur, vt seruet, efficere: sed tantummodo, si ipsius fœderis conditiones seruauerit, illius, qui cum eo fœdus pepigit, voluntatem erga ipsum testatam facere atque obligare) ita, quia sacrificia illa vi quadam carebant, quæ in oblatione corporis Iesu Christi inest: licèt ea vis propria sacrificiorum non sit: digna tamen ab ipso iudicata fuerunt, quæ vitii damnarentur. Non poterant igitur sacrificia illa, sæpius etiam repetita, homines a peccatorum pœna perpetuò liberare, cum ipsa peccata numquam auferrent. Christi autem vnica oblatio a peccatorum pœna perpetuò liberat, quia ipsa peccata aufert. Proinde, eadem fermè repetens, inferiùs idem scriptor sic ait: *Et omnis quidem sacerdos astat quotidie sacra peragens, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam poßunt auferre peccata. Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei; de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Vna enim oblatione consummauit in æternum sanctificatos.* In quibus verbis notandum est, aduerbium Quotidie non, singulis diebus, sed sæpe, vel, certo quodam tempore perpetuò, significare. Nec enim agitur hîc de alio sacrificio, quàm de illo anniuersario pro omnibus peccatis; quod, vt sæpius dictum est, vera oblationis Christi vmbra fuit: & de quo hucusq; institutus fuerat sermo. Id quod probè animaduertisse videtur Theodorus Beza, qui initium horum verborum ita è græco transtulit: *Omnis igitur sacerdos*, &c. Aduerbio autem Quotidie in hac eadem significatione, hac eadem de re verba faciens, vtitur idem auctor suprà ad finem 7. cap. dum ait. *Qui non habet neceßitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, priùs pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi*, &c. Quotidie dicit; cum tamen id fieret a sacerdotibus semel tantùm quotannis. Nusquam enim legitur, summum sacerdotem in sacrificiis, quæ pro populo fiebant, pro se etiam offerre debuisse, nisi in sacrificio illo anniuersario. Dum autem in verbis, quæ statim sequuntur, probare vult, verum esse, Christum vnica oblatione perfecisse in perpetuum eos, qui sanctificantur: explicat simul, quomodo id fiat; & vtramque illam peccatorum expiationem, quam legales victimæ præstare non poterant, per Christum nos obtinuisse, eleganter insinuat. Ait enim, *Testificatur autem nobis etiam spiritus sanctus, Nam posteaquam prædixit*, Hoc

Aduerbium Quotidie quid aliquãdo significet.

xit, Hoc [est] fœdus, quod paciscar cum illis post dies illos, dicit Dominus, Dans leges meas in corda illorum, & in mentibus illorum inscribam eas; & peccatorum ipsorum, & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius. Vbi autem horum remißio, non est amplius oblatio pro peccatis. Ex quibus verbis satis apparet, nos vtramque illam expiationem per Christum habere, & legem, scilicet, Dei inscriptam in mentibus nostris (quod idem est, atque a peccati seruitute liberari, ac iustitiæ totum se mancipare) & remissionem peccatorum ab ipso Deo; qua liberatio a peccatorum pœna continetur. Præcedit autem, vt recitationis ordine, sic re ipsa, legis diuinæ in mente seu corde inscriptio remissionem peccatorum; quemadmodum vniuersa scriptura testatur, quæ pœnitentiam omnino postulat ab iis, qui sibi peccata a Deo condonari volunt. Pœnitentiam enim agere nihil aliud est, quàm vitam corrigere, & legis peccati loco diuinam legem, quæ vera & vnica lex iustitiæ est, in corde inscriptam habere. Vbi etiam notandum est, oblationi Christi (de qua agebatur, non autem de fœdere) id tribui, quod proprium est fœderis, quod ille nobiscum Dei nomine pepigit; nempe quia ea ad fœdus confirmandum adhibita fuit; ideoq́ꝫ, inter alias caussas, sacrificio corporis Christi attributum fuisse, quòd peccata nostra expiet, quia nobis remissionis peccatorum in nouo fœdere a Deo promissæ plenissimam fidem facit: non autem quia eam remissionem nobis a Deo impetrauerit; quamuis, vt ipsam, iam pura Dei liberalitate nobis oblatam, re ipsa consecuturi simus, caussa fuerit. Eandem hanc a Christi sacrificio & sacerdotio ad fœdus, & ad officium, quo, vt mediator, Christus functus est, transitionem habes cap. 8. huius epist. Ex quo liquere potest, omnem vim, & efficacitatem sacrificii & sacerdotii Iesu Christi ex diuino fœdere pendere. Fœderis autem Christus non acquisitor, vt ita dicam, vel impetrator suo sanguine fuit, sed mediator, hoc est, sponsor; vt apparet ex cap. 7. ℣ 22. Ibi enim, loco vocis Mediatoris, est sponsor, & pro eo, quòd dictus postea est Christus 8. cap. melioris fœderis mediator, ibi scriptus fuit melioris fœderis sponsor.

Habere legem Dei inscriptam in mente, quid sit.

Inscriptio diuinæ legis in corde, peccatorum remissionem præcedit.

Pœnitentiam agere quid sit.

Christi sacrificium remissionem peccatorum a Deo non impetrat, sed confirmat, eiusq́; re ipsa consequendæ nobis est caussa.

Sacrificii Christi vis omnis pendet ex diuino fœdere; cuius Christ⁹ non impetrator sed mediator, id est, sponsor fuit.

CAP. XVII.

Explicantur quædam sacra testimonia, quæ Aduersarij sententiæ fauere videntur;

videntur; & , re quadam expreßa, in qua mors Christi legales victimas in peccatis expiandis præcipuè excellit, itemq; alia, in qua illarum est dißimilis: tractatio hæc collationis inter ipsam, & illas absoluitur atque concluditur.

Ex iis, quæ de duabus illis expiationibus peccatorum hactenus disseruimus, satis constare potest, quid sibi voluerit Baptista, cum dixit de Christo, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Christus siquidem verè & perfectè nostra peccata sustulit: non, vt victimæ legales solebant, peccata quædam præterita duntaxat expiando: sed vniuersa, etiam futura, delendo; neque solùm, vt illæ, a peccati pœna liberando: sed a peccatis ipsis in posterum retrahendo, & illibatos nos conseruãdo, atque ipsam peccati radicem quodammodo ex cordibus nostris extirpãdo. Et idcirco fortaßis inter alias caussas Iohãnes Christum Iesum non simpliciter Agnum, sed Dei agnum appellauit; qui scilicet diuina & inaudita quadam ratione peccata auferret, atq; expiaret. Cæterùm, sicuti a peccatis in posterum retrahit Christus, & ita ipsa penitus aufert, non quia pro illis diuinæ iustitiæ satisfaciat (quid enim commune habere potest satisfactio cum eiusmodi ablatione peccatorum?) Sed quia per spem immortalitatis, Dei, & proximi amorem in nobis gignit, ac perpetuò fouet: sic a peccatorum pœna non ideo liberat, & ita peccata delet & aufert, quia pro peccatis nostris Deo satisfaciat: sed quia, postquam Dei, & proximi amorem in nobis genuerit, postquam diuinam legem in nostris cordibus inscripserit, Deus peccatorum nostrorum ampliùs non recordatur. Quamuis autem Baptista, dum Christo auferendi peccata officium tribuit, eum Agnum appellauerit, & ad expiatoria sacrificia in ea appellatione alluserit: non crediderim tamen, eum ad Christi immolationem tantùm in eo respexisse, sed ad totum Christum, qui pluribus aliis modis peccata tollit; vt ex iis, quæ suprà, præsertim cum de ipso nomine Seruatoris Christo in sacris litteris tributo ageremus, a me disputata sunt, facilè intelligi potest. adeò vt allusio, & tacita comparatio sit potißimùm propter ablationem peccatorum, non autem propter immolationem. Nam Petrus quoque, vt alibi vidimus, eum agnum nominat, licèt eius sanguinis, non tanquam Deo oblati, sed tanquam pretii, quo ex vana nostra conuersatione redempti sumus, mentionem faceret. Nimirum, quia,

Ioh. 1. 29.

Caussa vna, cur Christus a Baptista non simpliciter Agnus, sed Dei agnus appellatus fuerit.

Christus non per sui immolationem tantùm, sed aliis etiam modis peccata tollit.

1. Pet. 1. 19.

ſicut per immolationem alicuius pecudis peccata olim auferebantur: ita per Christi ſanguinem, dum ipſius vi ex vana noſtra conuerſatione redimimur, peccata a nobis auferuntur: comparatione præcipuè, propter ablationem peccatorum, facta, non autem propter immolationem. Et auctor ad Heb. non cum ſanguine tantùm, qui in immolationibus illis antiquis fundebatur, ſed cum aſperſione quoque cineris iuuencæ Chriſti ſanguinem comparat, vt ſupra viſum eſt; non quidem propter aſperſionem ipſam, quæ verè vtrobique fit: ſed propter eundem effectum labes expiandi, quem vtrinque manare certum eſt. Iohannes autem in Apoc. cap. 1. ℣ 5. alia metaphora ſeu translatione, quæ nihil aliud eſt, quàm compendioſa quædam comparatio, vtens, dixit de Chriſto, & de eius morte, *Qui dilexit nos, & lauit nos a peccatis in ſanguine ſuo.* Nam, quemadmodum aquâ eluuntur ſordes corporis: ſic ſanguine Ieſu Chriſti peccata, quæ ſordes animi ſunt, abſterguntur: Abſterguntur, inquam, quia animus noſter ab ipſis mundatur. quæ emundatio cauſſa eſt alterius ablutionis, quòd ſcilicet ab ipſorum reatu, & pœna coram Deo mundamur; ad quam poſteriorem ablutionem præcipuè in loco iſto Iohannem reſpexiſſe, crediderim; quemadmodum indicant verba illa, *qui dilexit nos.* In eo enim dilectio Chriſti propriè apparet, quòd, vt a pœnis noſtrorum peccatorum liberaremur, ſuum ſanguinem fundere non dubitauit. Ad priorem autem illam alteram peccatorum ablutionem potiſsimùm reſpiciens Paulus, 1. ad Cor. 6. ℣ 11. ait, aliquos ex ipſis aliquando fuiſſe peccatis addictos, ſed ablutos eſſe per nomen Ieſu, & per ſpiritum Dei, hoc eſt a peccati ſeruitute exemptos. quem locum etſi de Chriſti ſanguine nominatim non loquatur, tamen afferre libuit, vt, oblata occaſione, ſententiam noſtram de ipſo indicaremus, & ſimul teſtimonium afferremus illius veritatis, quæ ſæpius vrgenda eſt, Ieſum Chriſtum, videlicet, ea quoque ratione peccata noſtra abſtuliſſe, quòd effecerit, vt a peccando deſiſtamus.

Metaphora eſt compendioſa quędam comparatio.

Qua in re Chriſti dilectio propriè appareat.

Vides igitur, vt ad rem redeamus, diuerſis alluſionibus, comparationibus, & translationibus ſanguini ſiue morti Chriſti attribui, quòd nos a peccatis omnino liberauerit. Quoniam verò inter Chriſti mortem, & ſacrificia antiqua, non ſolùm propter effectum ipſum

fectum ipsum expiationis, sed etiam propter mactationem, effusionem sanguinis, & alia non pauca, longè maxima est similitudo: idcirco nihil (adumbratione etiam seclusa) reperiri potest, ad quod decentiùs, cum de expiatione peccatorum, quam per Christi mortem consecuti sumus, agitur, alludi queat, quàm ad illa sacrificia. Quæ tamen, collatione facta, multùm, vt vidimus, ab ea superantur; & præsertim in eo, quòd sacrificia illa, quamuis diuinis promissionibus roborata, non tamen virtute aliqua sua, sed sola Dei voluntate peccata expiabant: Christi autem mors, diuino fœderi adiuncta, expiationem peccatorum nostrorum eo pacto, quo a me sæpius expositum fuit, virtute etiam sua, quam nos ipsi manifestè agnoscimus, & experimur, peragendi vim habet. Ex quo consequitur necessariò, non solùm in expiationis effectu, de quo hactenus disputatum est, sed etiam in expiationis cognitione gignenda, victimas illas antiquas a Christi morte multis partibus superari. Iam, quia, vt dictum fuit, Christi mors diuino fœderi adiuncta est, sacrificia verò illa antiqua nulli fœderi confirmando adiuncta fuerant, sed pars fœderis ipsa erant: Propterea, præter iam disertè, dum eam illis anteponimus, enarratas dissimilitudines, hæc quoque inter Christi mortem, & sacrificia illa, dissimilitudo, quam suprà attigimus, conspicitur, quòd, illis peractis, statim reipsa expiatio, id est, peccatorum remissio, consequebatur. hanc verò tum demum re ipsa peccatorum remissio consequitur, si fœderis conditiones seruentur, & vita corrigatur, atque a peccando, cessetur.

Legalia sacrificia sola Dei voluntate, mors autem Christi virtute etiam sua peccata expiat.

Verùm, cum de collatione sacrificii corporis Christi cum victimis expiatoriis antiqui fœderis satis iam dictum videatur, &, quid ipsam Christi mortem nobis præstitisse, intelligi per eam & possit, & debeat, demonstratum sit: iam de figura ipsa siue adumbratione agamus.

CAP. XIIX.

Ex ipsa adumbratione Christi mortis in legalibus victimis, quid eandem moram in expiandis peccatis nostris præstare, intelligendum sit, breuiter exponitur; & discrimen veteris, & noui fœderis in expiãdis peccatis attingitur.

Hic vero non multum immorandum fuerit, cum non obscurè

ex præcedentibus intelligi posit, quid sacrificia illa de Christi morte adumbrauerint. Vt tamen res tota meliùs cognoscatur, illud repetendum videtur, Figuram, si cum figurato conferatur, tamquam inanem quandam vmbram solido corpori oppositam, videri, & ideo oportere, vt ea, quæ Christi mors peregit, & in sacrificiis illis adumbrata fuere, longè præstantiora sint iis, quæ victimæ illæ peregerunt. Quamobrem, cum per immolationes illas ignorantiæ, & incogitantiæ, ac leuiores quædam fragilitates, & labes quædam corporis, eædemq; imaginariæ potiùs, quàm veræ, expiarentur, & mundarentur: necesse est, vt, quæ per Christi mortem expiata, & mundata sunt, longè istis antecedant. Hæc autem nihil aliud esse possunt, quàm mentis peruersitates, & scelera, ac voluntaria peccata, animiq; veræ maculæ, Adeò vt si rem ipsam penitiùs introspicere velimus, his expiandis propriè Christi mors adhibita videatur, non autem iis, quæ per antiqua sacrificia expiabantur. non de corporis maculis illis tantùm loquor (id enim apud omnes in confesso est, cum post Christi aduentum eæ ampliùs maculæ non censeantur) sed de ignorantiis, incogitantiis, & leuioribus quibusdam fragilitatibus idem dictum volo. Cum enim demonstratum iam fuerit per Christi mortem peccata tolli, non modò quia per ipsam a peccatorum pœna homines liberantur, verùm etiam, quia ab ipsis peccatis purgantur, & tamen videamus, adhuc in iis, qui Christi iam sunt, & eius sanguine aspersi fuerunt, posse ignorantias, incogitantias, & leuiores quasdam fragilitates aliqua saltem ex parte remanere: quis negare audebit, per mortem Christi non ita propriè hæc expiari, vt delicta grauiora expiantur, quæ in homine verè Christiano perdurare non possunt, &, statim vt quis Christi mortis fructum gustauerit, protinus euanescunt? Vtrumq; autem a me satis probatum fuit, cum de imitatione Christi ageremus; neque hìc eadem repetere est opus. Illud nihilominus tamen addere volui, vtrumque ex eo solo manifestum fieri, quòd ij, qui secundum spiritum, non autem secundum carnem, ambulant, Christiani sunt, nec quisquam Christianus est, qui non secundum spiritum, sed secundum carnem ambulet. vt disertè scriptum est a Paulo ad Rom. cap. 8. ab initio vsque ad ℣ 14. qui demum ita concludit, *Ergo fratres debitores sumus*

Figura, tamquam vmbra; figuratum, tamquam corpus.

Quibus vitiis expiandis propriè Christi mors adhibita videatur.

Qui secundum spiritum ambulant, Christiani sunt; qui verò secundum carnem, non sunt.

tores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. At verò nemo negare poterit, eum secundum spiritum ambulare, qui iustitiæ operibus perpetuò delectatur. nec secundum carnem viuere is dicitur, aut vllo modo dici potest, in quo spiritus potior multò est, licèt idem aliquando leuiter labatur. Nam id, quod scriptum est a Iohanne: *Qui natus est ex Deo, non peccat*, quomodo intelligi debeat, iam supra expositum est. Eum autem, qui grauioribus delictis adhuc aliquo modo sit implicitꝰ, necdum illa ex corde suo eradicauerit, quis, secundum spiritum viuere, affirmare audebit? Legantur, quæ scribit Paulus ad Gal. cap. 5. a ℣ 18. ad finem vsque capitis, & quàm necesse sit, vt, qui secundum spiritum viuat, omnium scelerum radices ex animo suo extirpauerit, manifestò deprehendetur. Non solùm autem, per Christi mortem omnia scelera expiari, omnes verò fragilitates non item, idcirco asserere possumus, quia non has, vt illa, in nobis penitus excindat: sed etiam non iniuria fortassis idem habita ratione alterius illius generis, ablationis peccatorum affirmare quis posset. Quamuis enim Christus omnium delictorum veniam nobis attulerit: cum tamen leuiorum illorum delictorum a Mose quoque veniam consequendi modus omnibus in perpetuum propositus fuisset: non ipsorum, sed grauiorum, quibus in ipsa Lege nulla venia dabatur, Christum expiationem propriè fecisse, dicendum videtur. Paulus certè, vt supra visum fuit, Act. cap. 13. affirmauit Iudæis, per Christi fidem omnium, quibus in Lege venia non concedebatur, remissionem dari; quod nam proprium esset in peccatis expiandis Christi officium, interim apertè explicans; nimirum ab iis peccatis expiare, quibus in Lege expiatio non concedebatur. & alibi scriptum est, mortem Christi intercessisse ad redemptionem, id est, expiationem earum præuaricationum, quæ sub vetere fœdere erant; vnde foedus, per quod ablatæ fuerunt, meritò nouum appellatum fuerit. Heb. 9. ℣ 15. Hinc idem Paulus Rom. 3. ℣ 25. scribit, a Deo per Christum remitti nobis peccata præcedentia, id est, quorum ante Christum rei erant homines, vt pote quibus numquam publico atque perpetuo Dei decreto expiatio concessa fuisset. Quod tamen se aliquando facturum, ipse Deus

Quinam secundum spiritum ambulent.

Nouum fœdus, cur etiam sic dictum.

promiserat per Hieremiam prophetam cap. 31.

Quæstio, eiusque solutio.

Sed dicet aliquis, Numquid ante Christi aduentum grauiora delicta expiari non poterant? Poterant quidem, verùm non ratione aliqua in ipsa Lege, & in ipsius antiqui fœderis verbis in perpetuum omnibus proposita: sed gratia, & benignitate diuina; cuius identidem populus admonebatur, & cuius specimina, atque argumenta plurima ab ipso condito orbe vnusquisque vidisse & agnouisse poterat. At per Christum vniuersali & perpetuo fœdere omnibus resipiscentibus, quorumcunque delictorum, etiam grauissimorum, Deus veniã obtulit, eiq; dandæ se verbo suo obstrinxit. Habuit igitur, vt inquit auctor, ad Heb. in initio 10. cap. Lex vmbram futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Nam quid erat, obsecro, a leuioribus illis erratis per pecudum immolationem expiari posse, si grauiorum interim pœnas dare ex Legis præscripto necesse erat? An non hæc vmbra tantùm fuit illius veræ imaginis, quam in Christo conspeximus, per quem, eius morte, & oblatione sui ipsius Deo facta interueniente, ab omnium scelerum pœna, hoc est, ab ipsa morte in perpetuum vindicamur? Hæc sunt vera bona, quæ Lex præsentia non dedit, sed futura tantùm adumbrauit: non quidem illorum respectu, qui tunc erant, sed nostrûm, qui ad perfectius seculum reseruati sumus.

Discrimen veteris & noui fœderis in peccatorum expiatione.

1. Cor. 10. 11.

CAP. XIX.

Ex eo, quòd Christus in summi legalis pontificis persona adumbratus fuerit, minimè concludi posse, Christum pro peccatis nostris Deo satisfecisse; sed neque inde probari, Deum a Christo nobis placatum fuisse.

Vidimus, quid'nam ex adumbratione mortis Christi in antiqui fœderis victimis expiatoriis, siue per collationem, siue ex vi ipsius adumbrationis colligi possit; & nullam penitus pro peccatis nostris satisfactionem Christi morte peractam inde colligi posse, demonstratum est. Quare ad alteram huius de sacrificiis tractationis partem accedamus; & de adumbratione ipsius Christi in legalis pontificis persona agamus. Atque hic non minùs, quàm in priore parte, primùm per collationem, deinde ex ipsius adumbrationis vi satisfactionem istam hinc minimè colligi posse, demonstremus.

Posterior huius tractationis de sacrificiis pars.

Quod igitur

De collatione Christi, & pontificis legalis.

Quod igitur ad collationem attinet, idem omnino de pontifice, quod de victimis ipsis dicendum videtur. Quocirca, cum iam & ratione, & auctoritate omnium theologorum constitutum fuerit, victimas illas nullam diuinæ iustitiæ satisfaciendi vim habuisse: de pontifice quoque idem statuendum est; præsertim cum sacrificiorum vis in victima potiùs, quàm in sacerdote residere videatur: immo, ad ipsam satisfactionem peragendam, sacerdotis personam nihil prorsus momenti afferre posse, dicendum sit. Neque enim sacerdos ipse Deo offertur, & quodammodo datur, vnde satisfactio oriri posit: sed victima tantùm (Nam quòd Christus seipsum obtulit, primùm id in ipso singulare est; deinde cum idem fuerit & sacerdos, & victima, oblatio suiipsius victimæ oblationi nihil addere potuit. Præterea hîc non de quolibet, sed de legali sacerdote agimus, &, quid ex eo per collationem colligi posit, inquirimus) Quapropter, si victima ipsa vim compensandi delictum illius, pro quo offertur, non habuerit: ex sacerdotis personæ dignitate neutiquam eam sumere poterit. Vt enim, si satisfaciendum sit creditori, cui centum nummorum summam quis debeat, numquam, quinquaginta tantùm persolutis, verè illi satisfiet, quicumque tandem is fuerit, qui eam pecuniam soluerit: sic non potest sacerdotis persona, quantumuis digna, efficere, vt iustitiæ diuinæ, victimam Deo offerendo, satisfiat, quæ per se satisfaciendi vim non habeat. Quòd si creditor ille propter personæ qualitatem, quæ pecuniæ illius solutionem fecerit, multò minore licèt summa, quàm ea erat, quæ sibi debebatur, accepta, satisfactum sibi esse dicat, & a debitore suo nihil ampliùs se nec exigere, nec petere posse velit: iam, non quia vera satisfactio interuenerit, id est, verè & perfectè debitum solutum fuerit, sed quia creditor ita voluit, liberabitur debitor; & nisi creditor de suo iure remisisset, id est, minùs quàm sibi debebatur, accipere contentus fuisset, debitor liberationem consecutus non fuisset. Quod etsi a creditore in gratiam soluentis factum est: ex eo tamen non efficitur, quin debiti pars reipsa omnino condonata fuerit. quod vbi interuenit, plenæ & veræ satisfactioni locus esse non potest. Relinquitur igitur, vt is, qui solutionem illam fecerit, quantumuis nec satisfecisse, nec satisfaciendi vim alteri dedisse dici posit, mouisse tamen dignitate personæ

Sacrificiorum vis in victima potiùs, quàm in sacerdote residere censenda est.

Argumentum a simili, id est, ab eo, qui pecuniam pro alio soluat.

tate personæ suæ creditorem dicatur. Sed ne hoc quidem ex sola personæ dignitate proficisci potest: nisi preces adiunctæ fuerint, aut declaratio saltem desiderii, & voluntatis eius; nempe, vt creditor parte illa pecuniæ pro debitoris liberatione non minùs, quàm si totum solutum fuisset, contentus esse velit. Atque hac ratione fortasse sacerdotis personam non parum sua vi in peccatis expiandis præstitisse, existimare quis posset: expiationem, videlicet pro populo precibus a Deo impetrando. Vnde, collatione facta, Iesu Christi quoque personam vi propria, quatenus, scilicet, id a Deo precibus obtinuerit, in peccatorum nostrorum expiatione multum effecisse, dicendum esset. Verùm neminem esse existimo, qui, antiquum pontificem suis precibus ad expiationem peccatorum, sacrificiis illis peractis, populo concedendam Deum mouisse, affirmare audeat: cum iam Deus ante pontificis preces, se, peractis illis sacrificiis, id facturum palam pollicitus sua sponte esset. Aliud est enim, pontificis precibus interuenientibus, Deum peccata reipsa expiasse: aliud, illius precibus ad ea expianda motum fuisse. Ergo ex antiqui pontificis, & Iesu Christi collatione nihil aliud colligi potest, quod ad sententiam vestram iuuãdam pertinere videri possit, quàm, Christi precibus interuenientibus, Deum peccata nostra reipsa nobis condonasse: non autem, Christi precibus interuenientibus, a Deo impetratum fuisse, vt nobis peccata condonaret. Quod tamen etiamsi concederetur, non propterea Christum iustitiæ diuinæ pro peccatis nostris satisfecisse, dici vllo pacto posset; cum aliud sit Dei iustitiæ satisfacere, aliud precibus aliquid ab eo impetrare, siue etiam vt suprà aliquando attigimus, eius iram placare.

Quæstio.

Solutio.

Legalem pontificem suis precibus Deum ad expiationem concedendam non mouisse.

Ex collatione antiqui pontificis, & Christi, quid demum colligi posit, quod Aduersariorum sententiam iuuare videatur.

Aliud est Deo satisfacere, aliud precibus ab eo impetrare, eiusue iram placare.

Cum igitur ex collatione summi legalis sacerdotis cum persona Christi, quam adumbrauit, nihil, non solùm ad satisfactionem, de qua cõtrouersamur, sed etiam, ad diuinæ iræ placationem confirmandam, elici posit: de ipsa adumbratione videndum est; num, scilicet, quædam verbotenus tantùm fuerint in sacris litteris antiquo pontifici attributa, quæ satisfactionem istam indicent, aut iræ Dei placationem: vnde eas in Christo, vt in re adumbrata, reipsa fuisse statuendum sit; quamuis ex natura rei adumbrantis, cui, vt suprà demonstratum fuit, nihil attribui potest, cuius ipsa aliqua ratione

De ipsa adumbratione Christi in pontificis Mosaici persona.

liqua ratione reuera non ſit particeps, id fieri non poſſe, ſatis conſtare videatur. Agemus autem, vt dixi, de ipſa quoque diuinæ iræ placatione. nam, quamuis ea ſatisfactionem iſtam, de qua diſputamus, neceſſariò non arguat, & ob eam rem tota hęc inquiſitio prætermitti poſsit: nullum tamen dubitandi locum relinquere præſtat, & ab eo etiam errore, nimirum quòd Chriſtus Deum nobis placauerit, qui totam ſalutis, & iuſtificationis noſtræ rationem peruertit, & tenebris quodammodo inuoluit, interim animum tuum, ſi fieri poſsit, exſoluere ac liberare.

Quæ igitur in expiandis peccatis de ſummo ſacerdote a Moſe dicuntur, ea omnia vno uerbo Caphár continentur, de quo ſuprà quid ſignificet, cum victimis vel accommodatur, vel accommodari poteſt, abunde ſatis tractatum eſt: & apertè demonſtratum, id verbum nihil penitus in peccatis expiandis cum ſatisfactione commune habere. Quare, vbicumque ſacerdoti accommodatur, (id quod ſæpiſsime fit) omnino aliquid diuerſum a ſatisfactione ipſum ſignificare ſtatuendum eſt; quamuis aliud ſignificare poſsit, quàm ſi victimis accommodaretur. Vetus quidem interpres vbique, vt arbitror, Rogare, ſeu Orare eius loco repoſuit. Et in hũc ſenſum accipitur in annotationibus magnorum bibliorum Roberti Stephani eo in loco, vbi agitur de ſolenni illo anniuerſario ſacrificio, Leuit. cap. 16. ℣ 6, & 24. atque etiam vbi agitur de prima oblatione, quam pro ſe, & pro populo fecit Aharon eiuſdem lib. cap. 9. ℣ 7. Sed, pace tantorum virorum, ego, quamuis hebraicæ linguæ admodum rudis, affirmare auſim, id verbum nuſquam orandi, ſeu deprecandi vim obtinere: ſed, quod ad propoſitum noſtrum attinet, ſemper purgandi ſeu remouendi, reatum ſcilicet, & pœnam peccati, ſignificationem habere; ſiue id fiat orando, ſiue offerendo, ſiue condonando, ſiue quacunque alia ratione. Cumq; ſacrificiis illis interuenientibus, quæ ſacerdos peragebat, purgari ſolere peccatorum reatum, & pœnam remoueri manifeſtum ſit: nihil aliud, vbicumque id verbum ſacerdoti ſacrificanti applicatur, ſignificare perſuaſum habeo, quàm per illud ſacrificium peccatorum reatum auferri, & pœnam remoueri, ab eo ſcilicet, pro quo peragitur: & ita eum purgari, vel etiam peccatorum reatum & pœnam ablatam, & illum purgatum eſſe, pronunciari,

cap. 11. pag. 126.

Verbum hebraicum Caphár nuſquam orandi, ſeu deprecandi ſignificationem habere, & quam habeat, cum ſacerdoti ſacrificanti accõmodatur.

eu declarari; vt paullo post dicam. Sed demus, orandi, seu deprecandi significationem verbum illud in omnibus illis locis obtinere: num idcirco Deum placare significabit, id est, eum mouere ad condonationem peccatorum concedendam? de huiusmodi enim placatione loquimur. Iam paullo ante dictum fuit, aliud esse preces apud Deum interuenire, aliud Deum precibus moueri. nam multa sunt, quæ facit Deus, fidelium precibus interuenientibus; nec tamen ad ea facienda eorum precibus, propriè loquendo mouetur. quamuis non negem, Deum alioqui fidelium precibus moueri. Nonne quotidie ex Christi præscripto rogant, & precantur Deum fideles, vt eius nomen sanctificetur, regnum veniat, fiat voluntas? Num propterea dicemus, Deum hæc omnia vel facere, vel facturum esse, quia fidelium precibus moueatur, alioqui horum nihil facturus, seu potiùs, vt fiat, decreturus? Verùm, vt dixi, non crediderim locum vnum reperiri, vbi illud verbum orandi, aut deprecandi significationem verè obtineat; nedum, in quibusdam ex iis locis, de quibus quærendum est, id significare posit, vbi expresè additur, mechattatho, id est, a peccato eius; quod cum orandi, seu deprecandi significatione consistere nequit. Quare omnino dicendum videtur, etiam cum de sacerdote dicitur, vsitatam significationem suam, quæ expiandi est, retinere, & vel ipso expiandi, vel alio simili verbo, id verbum reddi debere; vt in latinis magis probatis interpretationib9 factum fuisse comperimus. De summo igitur sacerdote sæpius dictum inuenitur (præsertim verò cap. 4, & 5, & 6. Leuit. vbi sacrificia expiatoria instituuntur) postquam ea omnia dicta sunt, quæ in ipsa immolatione hostiæ pro peccato alicuius ab eo fieri debent, *Et expiabit eum sacerdos*, siue, vt plerumque est, *Et expiabit eum sacerdos a peccato eius; & remittetur ei.* Quid autem hoc sibi velit, satis ex iis, quæ iam dicta sunt, intelligi potest; nempe, peracto sacrificio illo, sacerdotem liberaturum esse illum a noxa, non quidem Deo satisfaciendo, aut propter dignitatem vel suam, vel ipsius sacrificii Deum ad liberationem eiusmodi concedendam inducendo: sed id peragendo, quod pro illo peragi voluit Deus, vt is delicti sui veniam consequeretur: & propter Dei spontaneam & puram benignitatem, qui, eo sacrificio peracto, illum coram se mundum ab eo peccato fore

Aliud esse preces apud Deum interuenire, aliud Deum precibus moueri.

Caphár verbum idem sæpe significar, quòd Mundum declarare.

fore, decreuerat. Hinc factum est, vt non immeritò verbum Caphár sæpe in suprà dictis locis a doctissimis viris nihil aliud significare dictum sit, quàm mundum declarare; vt in annotationibus magnorum bibliorum Rob. Steph. scriptum est Leuit. cap. 5. ℣ 10, & 16, & cap. 6. ℣ 7, & cap. 15. ℣ 15. Atq; idem annotat Franc. Vatab. cap. 15. eiusdem libri ℣ 30, & cap. 16. ℣ 30. Id quod vbique fieri posse videtur; præsertim toto cap. 4. eiusdem libri. Nulla enim ratio est, quæ suadeat, in aliis locis potiùs, quàm ibi, eo pacto id verbum explicandum esse. Vbi, pro confirmatione huius explicationis, animaduertendum est, quòd cum de oblatione pro peccato ipsius sacerdotis agitur, non adduntur ea verba, *Et expiabit*, &c. Quæ tamen non minùs ibi quàm alibi, addenda fuissent, nisi Expiare in illis aliquid significaret, quod non ita sacrificio pro peccato sacerdotis peracto accommodari posset, quemadmodum pro aliorum. Id autem profectò aliud esse non potest, quàm mundum pronunciare, seu declarare. Nec enim sacerdos, licèt, sacrificio pro peccato suo peracto, peccatum suum expiasset, non secus ac cæterorum, postquam sacrificia pro peccato illorum peregisset: se ipsum tamen mundum declarare, vel pronunciare aut debebat, aut etiam poterat, sicut mundos alios pronunciabat, & declarabat. Adde, quòd alicubi verbum Expiandi eam significationem habere, prorsus necessarium est; vt eiusdem libri cap. 10. ℣ 17. vbi scriptum extat: *Cur non comedistis oblationem pro peccato in loco sanctitatis? est enim sanctitas sanctitatum; cum illam dederit vobis ad portandum iniquitatem congregationis, & ad expiandum eos coram Iehoua.* Quo loco non possum satis mirari Franc. Vatablum hominem hebraicè doctissimum, & acerrimo iudicio præditum, qui, cum rectè verba illa, *ad portandum iniquitatem*, interpretatus fuisset, *vt remissam declaretis*, postea in interpretatione illorum verborum, *ad expiandum eos coram Iehoua*, annotauerit, *Id est ad placandum Deum pro eis*; cum tamen necesse sit, vtrobique eundem sensum vel declarandi, vel efficiendi esse: & ratio cogat, non de placatione vlla ea verba interpretari, cum iam sacrificium, quo expiatum fuerat peccatum, peractum esset, sed de declaratione perfecta & absoluta expiationis iam factæ. Cumq; concedatur, ea oblationis comestione non ablatum seu remissum fuisse peccatum, sed, iam ablatum

Vatabli testimonium.

Franc. Vatablus notatur.

& remissum esse, declaratum: quomodo sustineri potest, quòd eadem comestione Deus populo placatus fuerit? Quid enim opus erat placatione, vbi iam peccatum ablatum & remissum fuerat? Aut, si contenditur, ea comestione Deum placatum fuisse: cur, etiam eâdem peccatum ablatum esse, negatur? Patet igitur, ibi Expiandi verbum Expiatum declarandi significationem habere. Atque ex eo loco obiter notandum est, Locutionem illam, Portare iniquitates alterius, de qua suprà multa diximus, non solùm, vt ibi demonstrauimus, auferre eius iniquitates, cum de peccatis expiandis agitur, significare, non autem poenas vniuersas, quas ille pendere debuisset, eius loco subire, sed etiam, ablatas esse illius iniquitates, declarare. Quod iure optimo de Christo dici potest, qui, nobis remissa a Deo nostra peccata, & scelera fuisse, omnibus perpetuam & indubitatam fidem fecit. qua de re iterum aliqua dicenda erunt. Mundandi autem verbum, mundum declarandi seu pronunciandi significatione vsurpari, veritate ipsa cogente, annotatum fuit, & hebraismus agnitus eodem libro cap. 12. ℣ 7. in illis verbis, *Et mundabitur a vena sanguinis sui.* Vbi verbum Mundabitur, Munda declarabitur, fuit explicatum in suprà dictis bibliorum annotationibus. Quare non iniuria in illis Ioha apost. verbis, *Et sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato*, propter loci circumstantias verbum Emundat pro eo, quod est Mundos esse fidem facit, a me suprà acceptum est. Quamquam, etiamsi (id quod equidem negare non ausim) de ipsa emundatione ibi ageretur, nihil tamen prorsus sententiæ meæ id officeret; cum Christi sacrificium nostra peccata re ipsa emundasse, expiasse, & abstulisse, & diffiteri nemo posit, & quomodo, nulla satisfactione pro ipsis interueniente, id verissimum sit, nisi me animus fallit, ipse perspicuè docuerim. Ex his satis constare arbitror, in nullo eorum locorum cap. 4, 5, & 6. Leuit. attributum summo sacerdoti fuisse, quòd pro peccatis satisfaceret, siue Deum populo placaret. Et, quod ad satisfactionem attinet, id etiam ex eo perspici potest, quòd vbique additur, *Et remittetur ei.* Remissionem enim, & plenam satisfactionem (nam de hac loquimur) non solùm ab ipso reo seu debitore, sed a quocunque pro eo exhibitam, simul stare non posse, infrà, Deo volente, perspicuum fiet. De satisfactione ab

Portare iniquitates, etiam ablatas esse declarare, significat.

Mundare pro Mundum declarare.

1. Ioh. 1, 7.

Pag. 143

Remissio, & plena satisfactio simul consistere nequeunt.

ipso reo

ipso reo seu debitore peracta, neminem dubitare credo. quare interim hoc illis addatur, quæ dixi, cum, victimis ipsis pro peccatis oblatis satisfaciendi vim, ne verbotenus quidem, tributam fuisse, ostendi. Pecudes enim, quæ pro peccato immolabantur, ab eo, pro quo sacrificium fiebat, sumebantur. & idcirco in sacrificio etiam illo anniuersario hircum, qui pro populi peccato, & arietem, qui pro eiusdem holocausto mactabatur, ab ipso populo sacerdos accipere erat iussus, Leuit. cap. 16. ℣ 5. Cum igitur scriptum sit, remissum in illis sacrificiis populo peccatum fuisse, non potuit ipsis victimis vllo modo ascribi, quòd satisfacerent, alioqui peccati remissio, & satisfactio pro peccato ab ipso reo profecta, simul stare potuissent.

Sed iam de iis locis videamus, qui magis propriè ad quæstionem nostram pertinent, & sunt prædicto cap. 16. Leuit. vbi de sacrificio vniuersali, & anniuersario agitur, quod præcipuè Christi mortem, & sacrificium adumbrasse iam nobis constitutum est, & cap. 9. eiusdem libri, vbi de prima oblatione, quam pro se, & pro populo Aharon fecit, verba fiunt; quæ, cum vniuersalis fuerit, Christi mortem adumbrasse, aliqua ratione dici potest. In illis autem, vt dictum fuit, verbum Caphár orandi significationem habere a doctissimis viris annotatum est. Quod aliam ob caussam ab ipsis factum fuisse non credo, nisi quia in omnibus verbum illud non cum præpositione Hal, sed cum præpositione Behád construitur. Nulla enim præterea inter hos, & superiores locos, vbi expiandi, siue expiatum declarandi, significationem retinuerunt, differentia esse videtur. Hæc verò quàm leuis sit, vnusquisque animaduertere potest, qui Hal non minùs, quàm Behàd, & Super, & Pro, significare sciat, nec aliquid significare posse *ichphàr bahadó*, quod non significet *ichphár haláf*. Quòd si manifestum est *ichphàr haláf* nihil aliud esse, quàm Expiabit eum, siue expiatum declarabit, nec vlla ratione ea verba verti posse, Orabit pro eo: cur *ichphàr bahadó* interpretabimur Orabit pro eo? An non manifestè expiandi significationem retinet id verbum isti præpositioni coniunctum, 2. Paralip. cap. 30. ℣ 18, & 19. in illis verbis *Iehouàh hatòbh ichphàr behád: col*, id est, *Iehoua bonus expiet omnem*, &c. Nonne eo loco idem est *ichphàr behàd cól*, quod *ichphàr* hal cól. Non est igitur, etiam in

Legis sacrificium anniuersarium Christi sacrificium præcipuè adumbrauit.

his locis, ab vsitata verbi Caphár significatione recedendum; & vertendi sunt omnes per verbum Expiabit non minùs, quàm superiores. Quid autem Expiare significet, cum de sacerdote sacrificante dicitur, abũde supra expositum est. Non putauerim tamen, in his locis expiatum declarandi significatione id verbum vsurpatum fuisse: nisi fortasse ℣ 24. cap. 16. vbi ad finem peracti sacrificii dicitur, *Et expiabit se, & populum.* Nam quamuis, vt iam dictum est, ea significatio ipsi sacerdoti non ita commodè accommodari posit: potest tamen populo. & iam peracto sacrificio, expiatum & se & populum declarare poterat sacerdos; quod ante facere non potuisset. Itaque omnino concludendum est, vbicumque de sacerdote sacrificante agitur, nihil illi maius attribui quàm quòd id faceret, quo peracto, is pro quo sacrificabatur, diuina benignitate a peccati sui pœna, & reatu liberaretur: vel quòd eum liberatum esse declararet, seu pronunciaret. Ex quo efficitur, per adumbrationem Christi in summi sacerdotis legalis persona ex ipsius adumbrationis vi nullo modo colligi posse, Christum vel pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ satisfecisse, vel nobis Deum placasse.

Quid maximum sacerdoti legali sacrificanti tributum inueniatur.

CAP. XX.

Collatione facta inter legalem pontificem, & Christum, ostenditur, qua ratione Christus peccata nostra expiauerit, & pro eis illum minimè Deo satisfecisse, eumq́ue nobis placasse, docetur. exinde ratio prædictæ expiationis nostræ pleniùs explicatur & confirmatur.

Restat vt nos, quid ex hac adumbratione, tum adumbratam cum adumbrante re conferendo, tum adumbrationem ipsam perpendẽdo, ad rerum diuinarum exactiorem cognitionem, nostriq́; in Christiana pietate institutionem elici posit, diligenter consideremus. Et primùm cum antiquo pontifice Christum conferamus: non simpliciter quidem, sed quatenus ad populi peccata expianda is a Deo pontifex constitutus fuerat: & præsertim quatenus semel in anno, in Sancta ingrediens, id vniuersè peragebat. Sic enim & collationem ipsam meliùs persequemur, & quæ hac de re in epist. ad Heb. scripta sunt, rectiùs intelligemus.

Certum est igitur (vt hinc huius collationis initium sumamus) antiquum pontificem, quemadmodum iam satis probatum fuit, non alia ratione populi peccata expiasse, quàm ea peragendo, quibus

Quid ex collatione Christi & legalis pontificis colligi posit.

quibus peractis, populus veniam peccatorum suorum iam a Deo sponte decretam & promissam consequebatur, vel, populum eam veniam consecutum fuisse, declarabatur: non autem diuinæ iustitiæ vlla ex parte pro populi peccatis ex persona sua satisfaciendo, vel Deum illi placatum reddendo. Quare dicendum est, Christum quoque peccata nostra expiasse, non quia ex persona sua diuinæ iustitiæ pro eis vlla ex parte satisfecerit, vel Deum nobis placauerit: sed quia ea peregerit, quibus peractis, veniam delictorum nostrorum iam a Deo nobis sponte decretam & promissam consecuti simus, vel etiam, eam veniam nos consecutos esse, declaratum sit. Vtrumque autem quomodo per Christum semetipsum Deo sacrificantem, id est, sanguinem suum per quem in cælum ingressus est, fundentem, effectum fuerit, suprà, cum victimas illas antiqui fœderis cum ipsius morte contulimus, satis, vt arbitror, demonstratum est.

Testimonia de vtraque ratione, qua Christus, sanguinem suum fundendo, peccata nostra expiauit.

De vtroque porrò loquitur auctor ad Heb. cap. 1. ℣ 3. dum ait de Christo, *Qui cum sit splendor gloriæ, & expreßa imago substantiæ eius, portetq; omnia verbo potente suo, per semetipsum purgatione facta peccatorum nostrorum, consedit ad dexteram maiestatis in excelsis.* Non poterat diuiniùs, qua ratione Christus, morte sua interueniente, peccata nostra expiauerit, explicari, nec vterque iste modus magnificentiùs & dilucidiùs significari. Et sanè non possum non mirari, aliquos & veteres, & recentiores eius epist. interpretes, quos mihi legere contigit, vel connexionem horum verborum non animaduertisse, & quòd apostolus vno contextu diuersa de Christo scripserit, arbitratos fuisse, cum tamen omnia, vt ipsa verborum vi, & constructione, sic reipsa mirabiliter connexa sint: vel, cum in connexione ista, vtpote manifestissima, conniuere non possent, ita frigidè eam explicasse, vt intactam reliquisse præstaret. Ait igitur scriptor ille diuinus, Christum splendorem esse gloriæ, & expressam imaginem substantiæ Dei, hoc est, per Christum nobis Dei gloriam, ipsumq; adeò Deum insigniter admodum apparuisse: ita vt ipsummet Deum in Christo conspicere & contemplari nobis licuerit. Quod aliud non est, quàm nos Deum, eiusq; voluntatem, quatenus nobis hæc cognitio salutaris est, per Christum penitus cognouisse, & perspexisse. Notandum est enim, vt in huius loci interpre-

Christum esse splendorem gloriæ & expressam imaginem substantiæ Dei, quid significet:

tatione

Caluini testimonium.

tatione ait Iohannes Caluinus, *Non hic doceri friuolas speculationes, sed tradi solidam fidei doctrinam. Quare debemus in vsum nostrum hæc Christi elogia applicare, sicuti ad nos relationem habent.* Hæc ille. Ait insuper apostolus, Christum portare cuncta potente verbo, id est, iussu suo. Atque hoc est idem cum eo, quod alibi scriptum est, Habere illum omnem potestatem in cælo, & in terrra. Portandi enim verbum hic moderari significat; vt Erasmus vertit, & in suis annotationib. docet. Hæc igitur cum in Christo esse dictum sit, consequenter, & rectè dictum est etiam, eum per semetipsum peccatorum nostrorũ purgationem fecisse. Quatenus enim Dei erga nos voluntatem omnem in ipso expressam vidimus, declaratum nobis apertissimè est, remissa & deleta esse peccata nostra. Vidimus autem expressam in Christo diuinam erga nos voluntatem, non modò quia is, vt suprà visum fuit, eam nobis patefecit: sed etiam quia iam in ipso re impletum scimus, quod nobis Deus per ipsum est pollicitus; & certissimum pignus diuinæ bonitatis nobis patefactæ habemus. Quare de expiatione omnium delictorum nostrorum, id est, de liberatione a morte æterna, quam nobis Christus de cælo attulit, non est, cur iam dubitemus. Quatenus verò Christus omnia potente iussu suo moderatur & regit: verè expiata sunt peccata nostra, & effectus expiationis, quam Deus pro singulari & pura sua liberalitate nobis decreuerat, consecutus est. Nam, si Christus, cuius membra nos sumus, postquam ad sempiternam beatitatem perductus est, in cælis degens, omnia in manu habet: nonne & nos vnà cum eo in cælis versamur? nonne mors, atque infernus, quod ad nos attinet, vim suam prorsus amiserunt, neque aduersum nos iam quidquam possunt? Quæ igitur superesse adhuc potest nostris peccatis pœna? Per seipsum igitur verè Christus purgationem nostrorum peccatorum fecit. Quod quidem, morte eius interueniente, factum est: per quam & Dei amor atque voluntas erga nos mirificè commendata fuit, & ipse ad moderationem, & imperium cunctarum rerum peruenit, adeò vt nunc in cælis ad dexteram supremæ maiestatis in perpetuum consideat. Nos Christus, vt inquit idem auctor cap. 13. ℣ 12. per proprium sanguinem sanctificauit: non quidem vt pontifex Aharonicus qui, victimarum sanguine fuso, populum propter solum Dei decretum a peccatis expiabat, & expiatum

Christum portare cuncta verbo suo, quid sit.

Matth. 28. 18.

Christum per semetipsum purgationem peccatorum nostrorum fecisse, quid sit.

bat, & expiatum esse pronunciabat: sed, suiipsius sanguinis fusione interueniente, mortem peccatorum pœnam pro nobis extinguēs, & diuinæ voluntatis, qua, vt idem dixerat suprà cap. 10. ℣ 10. sanctificati sumus, certissimam fidem perpetuò nobis faciens. Qua ratione qui semel sanctificatus fuit, & postea tantam sanctificationem aspernatur, & reijcit, is grauissimis pœnis dignissimus est; quippe qui ipsum Dei filium conculcet, & eius admirabilem charitatem contemnat, ac sanguinem, quem is, eadem charitate impellente, vt sanctificatio hæc consequeretur, fundere non dubitauit, quiq; ob eam rem sacratissimus censeri debet, tamquam rem profanam ducat; vt ait idem apostolus eodem cap. 10. ℣ 29. Ex quo loco apertè constat, Christi sanguine sanctificari, significare potissimùm, per Christi sanguinem ad veritatis cognitionem, hoc est ad diuinæ voluntatis & bonitatis, peccatorum, scilicet remissionis, id est, æternæ vitæ poenitentibus oblatæ ac partæ notitiam peruenire, & ita a profano hominum vulgo separari. Dixerat enim priùs ℣ 26. *Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis,* &c. Quam sententiam deinde, vberiùs explicat; & verba, quæ recensui, his verbis latiùs repetit, *Qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem fœderis, per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & spiritum gratiæ contumelia affecerit.* Vbi nemo est, qui negare possit, sanctificationem istam, & spiritum gratiæ, acceptæ veritatis notitiæ in superioribus verbis commemoratæ respondere. Atque ita rem se habere, comprobat egregiè, quòd non *sanguinem* simpliciter scriptum est, sed *sanguinem fœderis*; vt, ideo, sanctificatum istum per Christi sanguinem fuisse, significetur, quia Christi sanguinis fusione diuinæ promissiones sancitæ & confirmatæ fuerint, atque ob eam caussam ab ipso pro veris agnitæ; vnde omnis, ex parte nostra, peccatorum expiatio, pendet ac deriuatur.

Christi sanguine sanctificari, potissimùm quid significet.

Ad hanc diuinæ voluntatis patefactionem pertinent fortasse non minùs, quàm ad ablutionem a reatu peccatorum, & a peccatis ipsis, ea verba Iohannis, *Qui lauit nos a peccatis nostris in sanguine suo,* quandoquidem, *lauit nos,* vt ex iis intelligere licet, quæ alibi ante disputauimus, idem significare potest, quod, Nos ablutos esse declarauit. Nam etiam paullo ante, eum, testem fidelem appellauerat, si modò verba illa, *Qui lauit,* &c. ad Iesum Christum referenda sunt;

Apoc. 1. 5.

renda sunt; vt ego quidem cum cæteris arbitror; quamuis non defuerint, qui ad Deum, cui Iesus Christus testis fidus fuisset, ea referri volebant, & non, sanguine suo, sed, sanguine eius, legebant. Vidimus, cum de redemptione per Christum facta dissereremus, quæ, eius sanguine interueniente, peracta fuit, vbicumque ferè de ea agunt sacri scriptores, patefactionis voluntatis diuinæ mentionem fieri. Idem videmus plerumque contingere, cum de peccatorum expiatione eadem ratione facta agitur, nimirum vt intelligatur, Dei voluntatem a Christo, dum, sanguine suo interueniente, nostra peccata expiat, non conciliatam nobis, sed patefactam fuisse: & verbi Expiandi, ac similium significationem illam declarationis non minùs Christo, quàm legali sacerdoti, cōuenire.

Sanguine Christi nō conciliata nobis, sed patefacta Dei voluntas fuit.

CAP. XXI.

Ex eadem collatione colligitur (id quod etiam diuinis testimonijs confirmatur) Christum nostrorum peccatorum expiationem, antequam post mortem suam in cælum ingrederetur, non peregiße. quinetiam, ibi in cælo ipsum peccata nostra perpetuò expiare, ijsdem sacris testimonijs demonstratur, atque ex eadem collatione ostenditur; quamuis ea in re aliqua dißimilitudo indicetur.

Animaduertendum præterea in hac collatione omnino videtur, quòd, quemadmodum legalis sacerdos in sacrificio illo anniuersario, quamuis non priùs in sancta sanctorum ingredi posset, quàm hostias pro peccato extra mactasset, sanguinem tamen ipsarum hostiarum in sacrarium inferre debebat, & ibi coram Deo expiationem, quę eo sanguine fiebat, peragere: sic Christus, quamuis seipsum hostiam pro peccatis nostris mactandum tradere debuerit, antequam in cælum ingrederetur: se tamen, per quem expiatio perficienda erat, coram Deo in ipso cælo deinde pro nobis sistere, & ibi nostrorum peccatorum expiationem peragere debuit. Nam & sanguis ille in sacrarium illatus a summo sacerdote offerebatur, teste vt suprà vidimus, auctore ad Heb. cap. 9. ℣ 7. & Christum seipsum in cælo obtulisse, cum suprà ostensum fuit, tum ex hac ipsa huius collationis parte liquidò demonstrari videtur. Vnde patet, a Christo per satisfactionem peractam non fuisse peccatorum nostrorum expiationem. Si enim per satisfactionem peracta esset: vtique ad eam peragendam Deo se in cælis offerre opus non

opus non fuiſſet; ſed ante ingreſſum in cælum, immo ſtatim, morte ſubſecuta, & ante ipſam reſurrectionem a mortuis, expiata fuiſſent peccata noſtra; cum non reſurrectione, non aſcenſu in cælum, non ſeſsione ibidem ad dexteram Dei omnipotentis, ſed morte, & cruciatibus, quos pro nobis moriendo ſuſtinuit, eum ſatisfeciſſe, ſi modò id verum eſt, neceſſe ſit. quod & vos ſemper dicitis, & tu ipſe, vt viſum eſt, in illis verbis apertè profiteris: *Qui non videt Chriſtum ideo vere noſtrum ſeruatorem eſſe, dici & agnoſci quod diuinæ iuſtitiæ per quam peccatores damnari merebamur morte ſua pro nobis plene ſatisfecerit is certe,* &c.

Ex eo, quòd Chriſtus peccatorum expiationem in cælo peragere debuit, neceſſario conſequi per ſatisfactionem ab ipſo eã peractam non fuiſſe.

Verùm, quia non per ſatisfactionem diuinæ iuſtitiæ pro peccatis noſtris exhibitam, ſed per diuinæ voluntatis declarationem, & vitæ æternæ ſupremæq́; poteſtatis adeptionem, nos Chriſtus expiauit: rectum eſt, immo neceſſarium, vt non ante facta fuerit expiatio, quàm is in cælum aſſumptus ſit. Neque enim ante vel diuinam voluntatem perfectè nobis declarauit, vel ipſe æternam vitam ſupremamq́; illam poteſtatem adeptus eſt, quàm, ex mortuis reſurgens, ad cælos aſcendit, ibi perpetuò manſurus.

Cauſſa erroris Aduerſariorum in collatione non perpẽdenda Chriſti, & pontificis legalis.

Huius autem erroris veſtri cauſſa, in hac collatione, ſcilicet non perpendenda, ex qua ſola totius rei veritas vobis apertè conſtare poterat, nihil aliud fuit, niſi quòd penitus perſuaſum habueritis, expiare peccata, nihil aliud eſſe, quàm, diuinæ iuſtitiæ pro ipſis ſatisfacere, & Deum ad peccata noſtra delenda, id eſt, nobis non imputanda, iure quodammodo adigere, & hac ratione, ex parte Dei, expiationem ſibi comparatam habere. cum tamen peccata, quorum condonationem a Deo accipimus, ſeu mauis, quorum pœnas non damus, numquam iſta ratione expientur.

Expiationem peccatorum, ex Dei parte, ſola Dei miſericordia nobis comparat.

Ex parte ſiquidem Dei expiationem nihil, niſi ipſius pura miſericordia & beneficentia, nobis comparare poteſt. & quæ pro peccatis expiandis fiunt, non Deum, ſed nos reſpiciunt; vel quia ad diuinam liberalitatem amplectendam nos mouent, vel quia ipſius diuinæ liberalitatis effectus inde ad nos manat; & ita ex parte noſtri expiationem conficiunt.

Chriſtum in cælis perpetuò peccata noſtra expiare.

Adeò autem verum eſt, expiationem peccatorum noſtrorum, antequam Chriſtus in cælum ingrederetur, peractam non fuiſſe, vt etiam, poſtquam in cælum ingreſſus eſt, expiare adhuc, & quidem in perpetuum, noſtra peccata dicatur; non quidem, vt vos cre-

ditis, ob vim & efficacitatem expiationis iam in cruce peractæ, quæ perennis sit:sed quia perpetuò,in cælis ad Dei dexteram collocatus,diuinæ liberalitatis nos admonet, & ad eam amplectendã iugiter mouet: & summa auctoritate, qua apud Deum pollet, hoc est, suprema sibi ab ipso potestate in cælo, & in terra concessa, ab ira,quæ aduersus impios,& peccatores de cælo identidem exeritur, & in nouissimo die simul aduersus omnes cumulatissimè exeretur,nos & seruat & seruaturus est. Hæc autem verissima esse,ex multis sacrarum litterarum locis liquidò apparet.

Testimonia de perpetua expiatione, quæ a Christo in cælis fiat.

De loco ab Aduersario indicato, Heb. 2. 17.

Primùm enim eo loco, quem ipse in medium proferre voluisti,cap. videlicet 2. epist. ad Heb. ℣ 17. ita scriptum est. *Vnde debuit per omnia fratribus similari, vt misericors fieret* (siue *esset*) *& fidelis pontifex in ijs, quæ apud* Deum, *ad expiandum peccata populi. Nam ex quo ipsi contigit tentatum eße, potest & ijs, qui tentantur, auxiliari.* Ex quibus verbis planum fit,Christum, postquam passus est,expiare peccata nostra. Quod certè de perenni vi & efficacitate expiationis, quæ in cruce peracta fuerit,intelligi non potest. Quid enim attinuisset commemorare, eum tentatum fuisse, sicut & nos, & ob eam rem misericordem & fidelem esse in expiandis peccatis nostris? Quanam eius misericordia,aut fidelitate opus est,vt vis istius expiationis, id est, vt vobis placet,satisfactionis pro peccatis nostris ad nos perpetuò mânet? An non peccata nostra, vt vos quidem creditis,per eam perfectissimè iam expiata sunt, nec aliud præterea requiritur,nisi,vt nos id verum esse credamus? Si id credimus igitur,iam ad nos eius expiationis effectus manauit; neque alia Iesu Christi ope,quod ad expianda peccata attinet,indigemus. Sin autem id non credimus, quod'nam auxilium a Christo ad istius vestræ expiationis effectum consequendum sperare possumus?

Iam eorum,qui ipsi fidem habent,a Christo adhuc peccata expiari,ex verbis illis præterea apparet eiusdem epist. ad finem cap. 4. quæ eandem hanc sententiam continent: *Habentes ergo pontificem magnum,qui penetrauit cælos,* Iesum *filium* Dei, *teneamus confeßionem. Non enim habemus pontificem,qui non poßit compati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia,iuxta similitudinem,absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ,vt consequamur misericordiam,& gratiam inueniamus ad opportunum auxilium.* Vbi etiam explicatum vides,quid sit

peccata

peccata nostra expiari a Christo; nempe misericordiam, & gratiam ab ipso, siue per ipsum, nobis dari, vt opportuno auxilio non destituamur; id est, vt, cum alii, qui ei fidem habere noluerint, contumaciæ suæ pœnas dabunt, nos ab omni supplicio immunes simus. Quid tibi, quæso, huiusmodi peccatorum expiatio commune habere videtur cum satisfactione, quam ex Christi morte diuinam iustitiam pro peccatis nostris accepisse, ex superioribus illis huius auctoris verbis, *ad expiandum peccata populi*, colligi posse credideras? Iam igitur tandem incipias, obsecro, rem accuratiùs perpendere, & sacrorum scriptorum non vnum, aut alterum verbum obiter notare, sed vniuersas sententias diligentiùs examinare.

Quid sit peccata nostra a Christo expiari.

De hac eadem, quæ in cęlis a Christo fiat, peccatorum nostrorum expiatione loquitur Ioh. dum in principio cap. 2. prioris epist. sic ait, *Filioli hæc scribo vobis, vt non peccetis. Et si quis peccauerit aduocatum* (siue *consolatorem*) *habemus apud patrem Iesum Christum iustum. Et ipse est expiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius mundi.* Ex eo igitur, quòd Iesus Christus, qui iustus est, id est fidelis & verax, in cælo apud patrem in dextera maiestatis considet: eius patrocinio sustentamur, ac fouemur: etiam quæ ille promisit, nobis præstitum iri, certò statuere possumus. Promisit autem omnibus resipiscentibus & in ipso spem suam collocantibus a peccatorum pœna perpetuam liberationem. Ergo non est, si ei fidem habemus, cur, ne peccata nostra nobis imputentur, quidquam vereamur, siue ab ira Dei, quam increduli, & rebelles experientur, nobis vmquam timeamus. ab ea enim ipse Christus potentia & auctoritate sua nos perpetuò defendit; & ita perpetuò peccatorũ nostrorum expiationem facit. Quam, interpellationem etiam apud Deum pro nobis, appellarunt sacri scriptores. Nam idem auctor ad Heb. cap. 7. ℣ 24. ita scribit: *Hic autem, eò quòd permaneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare ad plenum potest accedentes per ipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro eis.* Quãuis enim Christus, vt suprà demonstratum fuit, vt homo & mediator, supremam potestatem in cælo habeat suos in perpetuum seruandi: quia tamen illam a Deo accepit, quemadmodum, vt dispensationem hanc meliùs cognoscamus, sacerdotis munere in cælis fungi dicitur, sic Deum pro nobis, vt fidum & misericordem sacer-

Christi expiatio interpellatio pro nobis apud Deum alicubi nominatur.

Christus, cur pro nobis in cælo Deum orare dicatur.

dotem decet, orare dictus est. Vtrumque autem, sicut expiationis peccatorum nostrorum primariam & veram caussam ostendit, atque ante oculos ponit, ita ipsam expiationem potiùs, quàm expiationis modum nobis significat. Paulus autem ad Rom. cap. 8. ✠ 33. ait, *Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus est, qui iustificat. Quis est, qui condemnet? Christus est, qui mortuus est; immo qui & resurrexit: qui & est ad dexteram Dei: qui etiam interpellat pro nobis.* Quib. verbis tum expiationis modum, id est rationem & viã, tum expiationẽ ipsam complex⁹ est. Modus est Christi mors, resurrectio, & ad dexteram Dei sessio. Expiatio ipsa per interpellationẽ significatur. Mors, quamuis sine ea expiatio contingere non posset, & sola magis, quàm alia duo simul iuncta, Dei, & Christi charitatem nobis ostendat: minùs tamen, quàm vtrumuis eorum, in expiandis peccatis per se reuera pollet; tantũ abest, vt per eam expiatio plenè peracta fuerit. Quod satis indicat Paulus, cum ait, *immo qui & resurrexit.* Resurrectione enim non consecuta, vt suprà etiam aliquando diximus, nihil nobis Christi mors profuisset. quod tamen absurdum omnino videretur, si per Christi mortem expiatio peracta esset. Sed nec resurrexisse quidem Christum satis foret, nisi, in cælum translatus, ibi supremam atque perpetuam gloriam & potestatem adeptus esset; ex quo consequitur, vt pro nobis apud Deum continenter interpellet, id est, auctoritate sibi ab ipso tradita nos a cunctis malis semper liberet: & ita nostrorum peccatorum, vt iam dictum est, perpetuam expiationem faciat. Quòd si quis dicat, posse fieri, vt per mortem expiatio absolutissimè perfecta fuerit (quod certè, vt paullo ante dixi, necessarium est, si per satisfactionem expiata sunt credentium peccata) & nihilominus tamen si resurrectio non fuisset subsecuta, ex ea nihil vtilitatis ad nos redundasset: Respondeo nihilò magis propterea potuisse Paulum dicere, *immo qui & resurrexit.* Namq; ex his verbis intelligi potest, maiorem vim resurrectionis esse ad nos absoluendos, quàm mortis. quod & verissimum est. Nam mortuus est quidem Christus propter peccata nostra, id est, peccatorum nostrorum causâ; sed resurrexit deinde propter nostram iustificationem, hoc est, vt ab ipsis peccatis absolueremur. Quandoquidem, vt veniam delictorum nostrorum consequeremur, quæ aliud non est, quàm æterna vita, Christum, qui caput

Christi mortem, ipsa vi expiandi peccata; superant eius resurrectio & ad dexteram Dei sessio.

Rom. 4. 25.

qui caput nostrum factus fuerat, & tanto nos beneficio afficere postmodum ipse debebat, æternam vitam consequi necesse erat. Quamquam existimo, Paulum eo loco Resurgendi verbo supremam quoq; potestatem illam, quam post resurrectionem adeptus est Christus, complexum fuisse. id enim a sacris scriptoribus fieri solere, suprà alibi anobis ostensum est.

Ex hac expiatione, quæ in cælis a Christo perpetuò fit, confirmantur ea, quæ supra a me de suiipsius, quam fecit, oblatione, disputata sunt. Sed non minùs hæc per illa confirmantur. Nam, si in cælo fit expiatio, oblationem ibidem quoque fieri, dicendum est. & vicissim, si oblatio fit in cælo, necesse est, vt in cælo quoque expiatio fiat.

Verùm dicet aliquis, quomodo, si expiatio adhuc fit, dictum est multis in locis, expiationem iam factam esse, & Christum iam purgationem nostrorum peccatorum per seipsum peregisse? Respondeo, ita scriptum esse, quia expiationis modus iam inde ex eo, cum Christus ex mortuis resurgens in cælum ingressus est, & ibi seipsum Deo pro nobis obtulit, perfectus fuit; id est, id factum est, vnde & nos ad oblatam a Deo delictorum condonationem amplectendam mouemur, & Christus nobis eam condonationem reipsa largiendi potestatem habet. ex quibus deinde ipsa expiatio & a peccatorum pœnis vera liberatio perpetuò manat. Neque in hac perpetua expiatione est Christus legali sacerdoti omnino dissimilis. Vt enim sacerdos in Sanctuarium ingressus, dum ibi erat, nihil aliud agebat, nisi populi peccata expiabat: sic Christus cælũ ingressus, dum ibi erit, continenter electorum peccata expiabit. In eo tamen est maxima inter eos dissimilitudo, quòd ille ad breuissimum tempus in sanctuario manebat: hic verò in perpetuum in cælo residebit. Ac præterea in eo, quòd ille postquam è sanctuario egressus fuerat, holocaustum offerebat, & adipem hostiæ pro peccato cremabat: quæ, vt suprà ostendimus, ad expiationem absoluendam pertinebant; hic verò numquam interim è cælo egrediens, totam expiationem peragit atque absoluit.

Obiectio. Responsio. Dissimilitudines duæ inter Christum & legalem pontificem in sacrificando.

CAP. XXII.

Christum non minùs, quàm legalem pontificem, pro se quoque obtulisse, ostenditur.

ſtenditur; non quidem ex ipſa huius collationis vi, ſed ex apertiſsimis epiſt. ad Heb. teſtimonijs; quidq; id ſibi velit, dilucidè explicatur; & inde Chriſtum per ſatisfactionem peccata noſtra minimè expiaſſe, euincitur.

Aliam etiam inter antiqui fœderis pontificem, & Chriſtum ſimilitudinem ego animaduerti, quæ vt falſiſsima & blaſphemiæ plena, prima fronte videbitur: ſic ſtatim eam & veriſsimam & ſanctiſsimam eſſe demonſtrabo. Ea autem eſt, quòd ſicut ſummus ille ſacerdos non minùs pro ſe, quàm pro populo offerebat, Sic Chriſtus non pro nobis tantùm, ſed pro ſeipſo quoque obtulit. Quid inquies, magis deteſtabile excogitari potuit? Ergo Chriſtũ quem vniuerſæ ſacræ litteræ innocentiſsimum fuiſſe teſtantur, pro ſuis peccatis obtuliſſe dices? Tu'ne Dei filium incontaminatum atque ſanctiſsimum, ore ſacrilego, peccatorem fuiſſe, affirmare audebis? Bona verba, quæſo. Etſi Chriſtum pro ſe obtuliſſe affirmo: non tamen eum peccatorem facio, aut, quòd pro ſuis peccatis, id eſt, legis & voluntatis diuinæ tranſgreſsionibus, obtulerit, dico. Abſit enim, vt vel per ſomnium quidem de tanta blaſphemia in mentem mihi veniat. Sed pro ſe non minùs, quàm pro nobis Chriſtum obtuliſſe aſſero, quia non minùs, quàm nos, dum hìc ageret, infirmitate carnis, hoc eſt mortalitate, & patibilitate, vt ita dicam, circundatus fuit; a qua vt liberaretur non minùs, quàm nobis, illi opus erat; & a qua niſi ipſe liberatus fuiſſet, nec nos vmquam liberati fuiſſemus. Hanc autem inter legalem pontificem, & Chriſtum ſimilitudinem, a pauciſsimis, vt arbitror, ante me animaduerſam, nõ ex meo capite confinxi, aut ex ſimplici eiuſdem pontificis cum Chriſto collatione, quia nimirum hic in illius perſona adumbratus fuerit, eam colligere ſum auſus; ſed ex apertiſsimis, & ipſa luce clarioribus auctoris ad Heb. teſtimoniis illam percepi. Qui, poſtquam ad finem cap. 4. vt paullo ante vidimus, dixiſſet, Chriſtum poſſe compati infirmitatibus noſtris, quia tentatus fuerit per omnia abſque peccato, & idcirco, vt ad ipſum, ſiue per ipſum ad Deum, cum fiducia accederemus, hortatus eſſet: cap. 5. hæc verba ſubiunxit: *Omnis namque pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in ijs, quæ [ſunt] ad Deum; vt offerat dona, & ſacrificia pro peccatis. qui condolere poſſit ijs, qui ignorant, & qui errant; quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate; & propterea* (ſeu propter hanc) *debet quemadmodum*

Chriſtum pro ſe quoque obtuliſſe, quomodo intelligendum.

bet, quemadmodum pro populo, ita & pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem: sed qui vocatur a Deo, sicut & Aaron. In his verbis duo proponuntur, quæ in legali pontifice reperiebantur: Vnum, quòd circundatus esset infirmitate non minùs, quàm populus, id est, non minùs, quàm cæteri, ignorantiæ, & errori esset obnoxius: propter quod non minùs pro se, quàm pro populo offerre debebat pro peccatis: quæ, nimirum, nihil aliud erant, quàm ignorantiæ, & errores: Alterum, quòd a Deo ad id munus vocatus fuisset, & nemo, propria auctoritate, sibi eum honorem sumeret. Atque, hæc duo in Christo quoque fuisse, proximè subsequentibus verbis ostendit; in quibus Christum, quem antea pontificem esse dixerat, cum pontifice illo apertè comparat. Ait enim: *Sic & Christus non semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu; ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* Hucusque, quod secundo loco in legali pontifice fuisse proposuerat, in Christo quoque fuisse demonstrat. Deinde addit, *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq; ad eum, qui poterat ipsum seruare a morte, cum clamore valido, & lachrymis offerens, & exauditus pro reuerentia* (seu potiùs ex *metu*) *quamuis filius esset, didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam. Et consummatus* (siue *consecratus*) *factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, cognominatus a Deo pontifex secundum ordinem Melchisedec.* Quibus verbis, Christum in eo, quod primo loco proposuerat, legali pontifici similem fuisse, declarat. Nam, quemadmodum pontifex ille non minùs pro peccatis suis, quàm pro peccatis populi offerebat: sic Christus non minùs, vt ipse liberaretur a morte, quàm, vt cæteri liberarentur, preces Deo obtulit. Vtrumque autem, & peccata scilicet illa, & mortem, cui obnoxii sumus, quæ non solùm vitæ huius extinctionem, sed calamitates etiam, & afflictiones, quæ ipsam mortem præcedunt, significat, quas nobiscum, si Christi sumus, iugiter quodammodo circumferimus, Infirmitatum, siue Infirmitatis nomine appellauerat. vnde etiam de comparatione, hac in parte, Christi cum antiquo illo sacerdote apparet. Superiore enim cap. vt vidimus, dixerat, Christum posse compati infirmitatibus nostris, quia & ipse eas expertus fuisset. Deinde hoc capite, Nam, inquit, pontifex etiam legalis eligitur,

Duo, quæ, vt in legali pontifice, sic in Christo quoque fuerunt.

Vnum.

Alterum.

Psal. 2. 7.
Psal. 110. 4.

Mortis nomine, cui obnoxii sumus, quid intelligendum.

qui posit compati cæteris; cum ipse quoque infirmitate circundatus sit. Quam legalis pontificis conditionem, quæ in Christo similiter esset, ad finem quoque cap. 2. non obscurè expresserat, inquiens, oportuisse Christum fratribus similem per omnia fieri, vt esset misericors & fidelis pontifex. Ex quibus apparet, dictionem græcam γὰρ, quæ est initio huius 5. cap. & Namque a vetere interprete fuit reddita, verè caussalem esse, non autem, vt pereruditi quidam recentiores interpretes putauere, inchoatiuam potiùs, quàm caussalem. Qui interpretes rectè annotarunt, cum duorum respectu, quæ diximus, inter veterem pontificem, & Christum fieri comparationem dixerunt. Sed in eo, ni fallor, diuini scriptoris scopum & ipsorum verborum sensum assecuti non sunt, quòd hîc, Christum per collationem legali pontifici anteponi crediderunt, & non eorum tantùm, quæ dixi, sed aliorum etiam in hac collatione rationem habitam fuisse, sunt arbitrati; Cum tamen constet, in eo, quòd vterque a Deo vocatus fuerit, omnino æquiparatos fuisse. Neque enim ea verba, Pro hominibus, vt illi existimasse videntur, aliquam pontifici legali in hac vocatione conditionem tribuunt, quæ in Christo diuersa sit, & multò præstantior: nempe, quòd, licèt vterque a Deo vocatus fuisset, Aharonicus tamen pontifex per homines, Christus ipsa Dei voce sacerdos declaratus esset. Pro hominibus enim, vt manifestum est, non Per homines, sed Hominum caussâ significat; id est, vt auctor, seipsum explicans, ait, vt offerat dona, & sacrificia pro peccatis. quæ conditio in Christo quoque reperitur, qui pro hominibus, id est, ad offerendum se ipsum pro peccatis eorum constitutus fuit. Nam ex quibus præterea aliis eiusdem scriptoris verbis differentiam istam elicere posint, non video. Quæ verò de Christo dicuntur, quod sit sacerdos in æternum, & secundum ordinem, non Aharonis, sed Melchisedeci, non commemorantur tamquam capita collationis, quæ hîc fit: sed pro iam positis hoc loco sumuntur. Comparatur enim cum pontifice ex hominibus mortalibus assumpto (quod idem est, atque, secundum ordinem Aharonis) Christus immortalitate donatus, & secundum ordinem Melchisedec pontifex factus; & hunc non minùs quàm illum, ea duo, quæ diximus, habere ostenditur; vt similitudo inter eos appareat, &

Beza.

in antiqui

in antiqui fœderis pontifice Christum adumbratum fuisse, demonstretur. De iis autem, in quibus inter se differunt, & Christus longè præstantior est, alibi, similiter per collationem, seu potiùs per oppositionem, institutus ex professo longus sermo est ab hoc auctore, nempe toto cap. 7. vbi & hæc, quæ in hac æquiparatione, vt concessa, ponuntur, conferendo, examinat, & præterea inter cætera, iurisiurandi, quo Christus constitutus fuerit sacerdos, cum legales sacerdotes sine iureiurando constituerentur, apertè meminit; hic verò nullam prorsus eius mentionem facit. Quod autem addit, Christum suâ obedientiâ omnes seruasse, qui illi obtemperant, vel collationis pars aliqua non est, sed post collationem decentissima appendix, cum nihil de sacerdote legali dictum fuisse videatur, cui id opponi possit; vel (& hoc mihi magis arridet) ad alteram ex iam propositis similitudinibus respicit, quòd scilicet vterque non minùs pro se, quàm pro aliis obtulerit. Ea enim duas partes habet; & de vna, in qua potissimùm fit æquiparatio, iam dictum fuerat: videlicet, de oblatione pro se ipso. De altera verò, hoc est, de oblatione pro aliis, hic agitur. Et perinde est, ac si dictum fuisset: Quemadmodum legalis pontifex victimas offerendo, non seipsum tantùm, sed populum etiam a peccatis expiabat: sic Christus precibus, & obedientiâ suâ non seipsum tantùm ex morte liberauit: sed liberatus, cæteris quoque æternæ salutis caussa fuit. Sicut autem ab eruditis illis & præstantibus viris in explicatione huius collationis non iniuriâ, vt quidem arbitror, vehementer dissentio: sic iurè mihi videor, in interpretatione eorum verborum græcorum, ἀπὸ τῆς εὐλαβείας ipsis, & iis, qui ante eos idem animaduerterant, assensus fuisse; vt scilicet verti debeant, Ex metu. Exaudiri autem ex aliqua re pro eo, quod est ab ipsa, secundum preces suas, liberari, quod quibusdam durum videbatur, rectè dici posse, probant apertè verba illa Psal. 22. ℣ 22. *Serua me ab ore leonis, & è cornibus vnicornium exaudisti* pro *exaudi me*. In hebræo enim est Hanitháni Ex metu autem metonymicè omnino pro Ex eo, quod metuebat, dictum credo. Sed hæc obiter.

Caluinus.

Exaudiri ex re aliqua quid significare possit. Castellio.

Patet igitur, vt ad rem redeamus, Christum pontifici Mosaico ab hoc scriptore in eo assimilatum fuisse, quòd ipse quoque pro se non minùs, quàm pro cæteris, obtulerit. Neque hanc similitu-

Obiectio vnà cum responsione.

dinem conuellit, quòd Christus non obtulerit pro peccatis suis, vt pontifex ille offerebat. Satis enim est, ad similitudinem constituendam, quòd pro seipso obtulerit eiusdem rei caussâ, cuius caussâ præcipuè pro cæteris obtulit. Sed inquies, Christus pro nostris peccatis obtulit. Ergo, similitudine secundum a te ipso modo constitutos terminos admissa, pro suis peccatis etiam obtulisse dicetur. quod & execrabilis blasphemia est, & tu ipse falsum esse non diffiteris. At vide, quàm facilis est responsio. Christus quidem pro nostris peccatis obtulit: non tamen, vt Deus ad ea nobis condonanda induceretur: sed, vt nos a morte, quæ nobis pœna peccati erat, re ipsa, vt iam Deus decreuerat, liberaremur. Quod in hac æquiparatione intelligendum est, non quatenus nos moueret ad condonationem peccatorum nobis a Deo oblatam amplectendũ, vnde nobis liberatio a morte consequeretur: sed quatenus tantùm postquam eam amplexi fuissemus, ipsam a morte liberationem nobis pareret, & vitæ æternæ effectus ad nos manaret. Neque enim sacerdos ille legalis ideo victimas pro populo offerebat, vt populum ad aliquid faciendum moueret: sed tantummodo, vt ad populum a peccatorum pœna liberationis effectus inde deriuaretur. Cum igitur Christus pro sui ipsius a morte liberatione obtulerit, & vt inde ad ipsum vitæ æternæ effectus manaret, quis non videt, Christum eiusdem rei caussâ, quod attinet ad similitudinem cum legali pontifice, pro se obtulisse, cuius caussâ pro nobis obtulit? Quid quòd mors ipsa & afflictiones, quæ eam in Christo præcesserunt, licèt is innocentissimus fuerit, figurata nec insolenti loquendi ratione, peccata appellari possunt? Primùm enim, vt omnes fatentur, pœnæ peccatorum metonymicè, præsertim apud hebræos, peccata siue iniquitates nuncupantur. ex qua vsitatissima metonymia, per translationem, afflictiones ipsas, etiamsi peccatorum pœnæ non sint, quia tamen similes sunt peccatorum pœnis, hominem enim non secus, atque illæ, angunt, & malè habent, peccata appellare non immeritò possumus; nam pœnas appellari, non vnâ linguâ receptissimum est. Hinc idem ipse auctor (quod mirum sanè videri potest) non veritus est haud obscurè dicere, Christum pro suis peccatis obtulisse. Sic enim scribit cap. 7. ℣ 27. *Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum pontifices priùs pro suis peccatis*

Obiec. rursus.

Responsio.

Quomodo Christus pro nostris peccatis obtulerit.

Mors, & afflictiones, quæ ea in Christo antecesserunt, figurata loquendi ratione, Peccata appellari possunt.

Pœnæ peccatorum peccata appellantur.

Afflictiones pœnas vocari, vsu receptissimum.

peccatis hoſtias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit *ſemel ſe offerendo.* Incredibile eſt autem, quàm fœdè plerique, neque, quòd Chriſtus pro ſeipſo obtulerit, ſcientes, neque figuratum in Peccatorum voce loquendi modum animaduertentes, hunc locum ſuis explicationibus, & annotationibus obſcurauerint atq; peruerterint. Quis enim ita cæcus eſſe poteſt, qui, vt antecedentia, & conſequentia apertè demonſtrant, non videat, in his verbis non aliam differentiam inter pontifices illos, & Chriſtum ſtatui, niſi, quòd illi ſæpe offerre neceſſe haberent, hic ſemel tantùm obtulerit? Quid, obſecro, pronomen Hoc referre poteſt, niſi id, quod præceſſerat? Præceſſerat autem, *priùs pro ſuis peccatis hoſtias offerre, deinde pro populi.* Quare, cum ſcriptum ſtatim poſtea ſit, de Chriſto, *Hoc enim fecit,* &c. quis negare poteſt, ab eo ſcriptum eſſe, Chriſtum priùs pro ſuis peccatis, deinde pro populi obtuliſſe? Quis, contrariam prorſus ſententiam ex iſtis ipſis huius ſcriptoris verbis a theologis noſtris elici, vnà non rideat, atque miretur? Itaque fatendum omnino eſt, quod verè & propriè de pontificibus illis diuinus hic vir dixerat, impropriè & figuratè, vt breuitati ſimulq; comparationis, quam inſtituerat, concinnitati conſuleret, de Chriſto eum dixiſſe: & nomen Peccati, cum de Chriſto loquitur, non delictum, aut culpam aliquam, ſed id, quod delicti, & culpæ pœna eſſe ſolet, ſignificare. præſertim, cum, quod alios etiam attinet, pro quibus Chriſtus obtulit, Peccati nomine in hac æquiparatione, vt vidimus, non culpam ipſam, aut delictum, ſed illud, quod delicti pœna eſt, ſignificari neceſſe ſit.

Peccati nomen pro eo, quod peccati pœna eſſe ſolet.

Confirmatur hæc & verbis & rationi conuenientiſsima interpretatio ex eo, quòd idem auctor præcedente verſu hac eadem loquendi figura, in re tamen oppoſita, vſus fuerat. Cum enim ſuprà dixiſſet antiquos ſacerdotes plures ſucceſsiuè (vt loquuntur) cõſtitutos fuiſſe, quia mors prohiberet eos manere, ſed Chriſtum, quia in æternum maneat, perpetuum habere ſacerdotium, vnde ad plenum nos ſeruare poteſt, ſemper viuens ad interpellandum pro nobis: illico ſubiungit, *Talis enim decebat, vt nobis eßet pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus a peccatoribus, & excelſior cælis factus.* In quibus verbis non de vitæ ſanctimonia, quæ in Chriſto aut fuerit, aut ſit, agitur, nihil enim hoc ad propoſitum facit; neque ea de

Confirmatio ſuperioris interpretationis.

re ſuprà quidquam vel tacitè, vel expreſsè dictum fuerat. Sed ideo vocatur Chriſtus hoc loco ſanctus, innocens, impollutus & ſegregatus a peccatoribus, quia infirmitatum omnium, quæ hominum peccatorum propriæ ſunt, penitus nunc eſt expers. Non enim iam perpeſsionibus, & morti ſubiacet; ſed, vt ante idem auctor dixerat, in æternum manet. Vnde rectiſsimè deinde conſequitur, non habere eum neceſsitatem offerendi quotidie pro ſeipſo, vt ſacerdotes illi habebant; qui perpetuò ea infirmitate, pro qua offerebant, circundati erant. Siquidem, ſeipſum ſemel offerendo, ab ea infirmitate, pro qua obtulit, in perpetuum liberatus eſt. Quemadmodum igitur priùs ſanctitatis, innocentiæ, impollutionis, & ſegregationis a peccatoribus nomine, immortalitatem, & impatibilitatem intellexerat, quibus peccatores penitus ſunt deſtituti: ſic deinde Peccatorum nomine, perpeſsiones appellauit, & mortem; quæ peccatis propriè debentur, & ipſa peccata perpetuò comitantur. Eundem figuratum loquendi modum eſſe puto in voce Immaculatum in illis verbis 9. cap. *Obtulit ſeipſum immaculatum Deo*. Non tam enim ad vitæ innocentiam reſpexiſſe, quàm ad ſecuritatem ab omni malo videtur ſcriptor noſter; vt inde colligat, iurè poſſe nos liberationem a pœna peccatorum noſtrorum, id eſt a morte, atque ab omni malo firmiter ſperare: & hac ſpe ſuffultos ex ipſius Chriſti præſcripto diuino ſeruitio nos conſecrare. Vidimus etiam ſuprà, Paulum 2. ad Cor. in fine cap. 5. dixiſſe, Chriſtum factum fuiſſe peccatum a Deo, vt nos fieremus iuſtitia Dei; hoc eſt, illum voluntate diuina perpeſſum fuiſſe ea, quæ peccatores perpeti ſolent, & debent, vt nos ea conſequeremur, quæ iuſtis propriè cōueniunt. Denique ad figuratam iſtam locutionem confirmandam maximè pertinet id, quod ſcriptum eſt Rom. 6. ℣ 10, & 1. Pet. 4. ℣ 1. Chriſtum enim per mortem mortuum fuiſſe peccato, & a peccato deſtitiſſe, ſine blaſphemia dici nequit, niſi Peccati nomine aliud, quàm peccatum ipſum intelligas, id eſt, huius vitæ calamitates & afflictiones, e quibus Chriſtus per mortem exemptus fuit. Et tamen eadem Peccati vox vtrobique, ad nos relata, qui ibi monemur, vt hac in re Chriſti ſimiles eſſe velimus, propriè accipitur; non ſecus atque in loco iſto ad Heb. quatenus ad legales pontifices refertur, qui ibi ea ratione, qua ſuprà expoſuimus cum

Sanctitatis & innocentiæ nomine immortalitas & impatibilitas ſignificata.

Vocis Immaculati figurata ſignificatio.

mus cum Christo cõferuntur. Similium figuratarum locutionum exempla non pauca ex sacris litteris proferri possent, vt ex loco isto sententiam nostram probari, magis etiam confirmaremus. Sed in re manifesta coniecturis opus non est. Apertissimè enim, vt vidimus, testatur diuinus ille scriptor, Christum pro se quoque obtulisse.

Sed dicet aliquis, si Christi oblatio in cælo, vt tu asseris, facta est, quomodo potuit Christus pro infirmitate sua offerre, cum, cælum ingrediens, iam infirmitate circundatus non esset? Ad hoc satis respondent ea, quæ, cum de Christi oblatione dissererem, suprà exposui. Dixi enim inter cætera, me ab oblatione Christi, quamuis eam in cælo perfectam fuisse affirmem, crucis mortem non separare. Quibus addo, ne preces quidem ab ea seiungendas esse, quas & pro se, & pro nobis, adhuc viuens in terris, Deo Christus obtulit. Huc accedit, quòd, antequam cælum ingrederetur, licèt non ampliùs moriturus resurrexisset, non tamen adhuc reipsa ab omni infirmitate liberationẽ, & securitatem est consecutus. Tunc enim demum reipsa ab omni infirmitate liberationem & securitatem est consecutus, tunc inuiolabilis est redditus, cum cælis sublimior est factus. Ex quo apparet, in cælo Christi oblationem esse factam: nec tamen ante infirmitate penitus eum exutum fuisse, quam suiipsius oblatio perfecta fuerit: ipsamq; oblationem ei tantæ liberationis caussam extitisse.

Obiectio.

Responsio.

Christi pro seipso & pro nobis preces ab eius oblatione, seiungendæ non sunt.

Hoc igitur, vt demonstratum est, cum legali summo sacerdote Christus commune habet, quòd non minùs pro se, quàm pro cæteris obtulit. Atque hinc planum fieri arbitror, ex eo, quòd Christus pro nobis obtulerit, argui non posse, vel iustitiæ diuinæ pro peccatis nostris eum satisfecisse, vel Deum nobis placasse: sed cõtrarium potiùs hinc colligi debere. Vt enim, pro se offerendo, neutrum fecit, nec facere potuit: sed effectum tantummodo liberationis a morte, iam illi a Deo ante oblationem decretæ, per oblationem, seu oblatione interueniente, consecutus est; sic neutrum pro nobis offerendo eum fecisse, fateri oportet: sed tantùm, suiipsius oblatione interueniente, effectum liberationis a morte æterna, multò ãte diuina bonitate decretæ, nobis peperisse. Iam enim, quid Pro peccatis offerre, in hac antiqui pontificis, & Christi æ-

quiparatione significet, explicatum est; & eundem prorsus loquẽdi modum, cum Christus pro seipso obtulisse dicitur, vsurpatum fuisse ab auctore epist. ad Heb. demonstratum fuit.

CAP. XXIII.

Ostenditur, Christum reuera sacerdotem non fuisse ante suum in cælum ingressum, hacq; in re legali pontifici esse dissimilem; &, paucis adiectis, tota hæc de sacrificio Christi, eiusq; in legalibus sacrificijs adumbratione disputatio concluditur. Inde explicatur locus ad Rom. 8. in ipso initio vsque ad v. 5. quod reliquum erat ex omnibus testimonijs ab Aduersario pro sua sententia allatis.

Hactenus in hac Iesu Christi, & legalis pontificis collatione ipsorum similitudines, quas nobis vsui futuras sum ratus, persecutus fui. Quare de dissimilitudinibus agendum videtur. Sed quia idem auctor ad Heb. toto cap. 7. vt dictum est, eas diligenter persequitur, in quibus Christus longè præstantior apparet, & aliæ quædam, quas ille alibi attingit, vel ad institutum nostrum parum faciunt, vel suprà obiter a me expositæ sunt: de vna tantùm breuiter disseremus, quam auctor ille exponit quidem apertissimè, sed non per collationem, & cuius hoc loco explicatio, tametsi eius mentionem aliquam in superioribus disputationibus fecerim, nõ inutilis est futura. Ea verò est, quòd legalis sacerdos, antequam in sacrificio illo anniuersario in Sancta ingressus esset, & antequam hostias pro peccatis mactasset, iam erat verè sacerdos, & iam perfectè in Dei sacerdotem vnctus, & consecratus fuerat. Christus autem non ante sacerdos verè fuit, nec ante perfectè consecratus, quàm in cælum ingressus fuerit, non modò ãtequam seipsum morti tradiderit. Nam, quòd ante mortem sacerdos seu pontifex noster non esset, probatur per verba illa ad finem 2. cap. illius epist. *Vnde debuit per omnia fratribus similari; vt misericors fieret (siue esset) & fidelis pontifex*, &c. Ex quibus satis constare potest, Christum, antequam omnes infirmitates nostras, inter quas mors præcipua est, expertus esset, pontificem reuera factum non fuisse. Neque enim credendum est, eum pontificem reuera fuisse constitutum priùs, quàm verè fidelis & misericors esse posset. Idem manifestum facere videntur ea verba cap. 5. ℣ 5. *Sic & Christus non semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu; ego hodie genui te.*

Dissimilitudo quædam insignis inter legalem pontificem, & Christum.

Christum nõ priùs sacerdotem reuera fuisse, quàm in cælum ingressus est.

Testimonia, quòd non fuerit ante mortem.

genui te. Hinc enim apparet non priùs creatum verè pontificem a Deo Christum fuisse, quàm ei diceretur, *Filius meus es tu*, &c. Sed id ante resurrectionem ei dictum non fuit, teste Paulo, Act. 13. 33. Ergo ante resurrectionem, & sic antequam pateretur, Christus sacerdos inauguratus verè non fuit.

Quòd autem etiam post mortem, antequam cælos conscenderet, pontifex consecratus non fuerit, probant verba illa ad finem 7. cap. *Talis enim decebat*, &c. Vbi liquidò perspicitur, consentaneum fuisse, vt is, qui pontifex noster futurus esset, sublimior cælis fieret. Quoad igitur sublimior cælis non est factus, nostrum pontificem eum esse non decuit; nec porrò fuit. Probat idem id, quod cap. 8. ℣ 4. scriptum est: *Si enim esset super terram, nec esset sacerdos.* Ex quo intelligitur; ad sacerdotium Christi perficiendum mansionem in cælis requiri, & extra cælum eum sacerdotem esse non posse. Multa alia ex eadem epist. afferri possent, quæ idem comprobarent. Sed hæc satis fuerint.

Testimonia, quòd nec etiam post mortem, nisi demum conscenso cælo.

Ex hac autem Christi, & antiqui sacerdotis dissimilitudine id verum esse, vehementer cõfirmatur, quod etiam citra eam a me ex ipsorum collatione iam demonstratum fuit; non expiasse videlicet Christum peccata nostra, antequam in cælum ingrederetur. Nam si legalis pontifex, qui verè, & perfectè sacerdos iam erat, non ante expiasse peccata populi dici poterat, quàm in Sanctuarium ingressus esset, quantò magis id de Christo ante suum in cælum ingressum (cælum enim hac in re Sanctuario illi respondere, antea demonstratum fuit) dicendum est, cum ante ingressum istũ sacerdos nondum esset consecratus? Cœpit quidem quodammodo hîc in terris Christi sacerdotium, sicut & oblatio cœpit. Sed vtrumque in cælis absolutum fuit, quò pro nobis præcursor ingressus Iesus secundum ordinem Melchisedec in æternum pontifex est factus, Heb. 6. 20.

Cælum sanctuario respondet.

In terris Christi sacerdotium, & oblatio tantummodo inchoata est.

Quid per collationem ex adumbratione Christi in Mosaici summi sacerdotis persona doceri possimus, satis explicatum videtur. Superest, vt, si quid ex adumbratione ipsa colligi possit, quatenus scilicet ad expiationem peccatorum spectat, id exponere curemus. Verùm præter ea, quæ iam in adumbratione oblationis Christi per victimas illas antiqui fœderis, ex vi ipsius adum-

An colligi aliquid possit ex ipsa adumbratione Christi in pontificis legalis persona.

brationis, argui posse ostendi, nihil ferè inde colligi posse arbitror, quod omnibus non sit obuium, & ab auctore epist. ad Heb. clarissimis verbis non fuerit expressum; vt, quòd pontifex antiqui fœderis in manu factum sanctuarium ingrederetur, Christus autem in ipsum cælum ingressus sit: & eiusmodi alia quædam. quæ tamen ad quæstionem nostram de expiatione peccatorum non propriè spectant; & idcirco omitti possunt; cum nihil attingere eorum, quæ peccatorum expiationem non respiciunt, licèt quàm maximè ad sacrificia & sacerdotia illa pertineant, iam inde ab initio, ne responsio hæc mea in immensum excrescat, propositum mihi fuerit. Ad reliqua igitur examinanda, cum iam hæc sacrificiorum tractatio, quatenus ad institutum nostrum pertinet, absoluta videri posit, properandum censeo. Cum autem hoc sacrificiorum vltimum esset eorum quatuor capitum, ad quæ testimonia tua vniuersa reuocaueram: nihil a te, pro tua opinione confirmanda, in medium prolatum fuisse credo, quod a me diligenter excussum videri non debeat. Vnde etiam constare posit, quàm debilibus fundamentis nitatur ædificium tuum; & quàm non paucis ex iis ipsis, quæ ad illud, si fieri posset, sustinendum, ac fulciendum adhibuisti, labefactetur, ac penitus conuellatur.

De loco Rom. 8. 1. &c. ab Aduersario allato.

Reliquus tamen adhuc est locus vnus Pauli ad Rom. cap. 8. in ipso initio; qui ægerrimè ad aliquod vnum ex illis capitibus referri poterat; & quem, ob eam rem, separatim mihi examinandum reseruaui. Is autem sic habet: *Nulla igitur nunc condemnatio est ijs, qui in Christo Iesu non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulãt. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me a lege peccati, & mortis.* Nam *quod impoßibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filio suo mißo in similitudine carnis peccati; & pro peccato condemnauit peccatum in carne; vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Ex hoc igitur loco, qui sanè difficilis admodum est, & negotium omnib9 interpretibus non leue facessit, putas probari posse, Christum pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ satisfecisse. Nimirum propter illa verba, *& pro peccato condemnauit peccatum in carne.* In quibus, tametsi id apertè non explicas, omnino existimas, verbum Condemnare puniendi, seu potiùs debitas pœnas exigendi, significationem habere. Hanc autem tuam interpretationem

terpretationem perrari, vt arbitror, amplectuntur. Sed plerique, Condemnare hîc nihil aliud significare aiunt, quàm vel exauctorare, siue exauctoratum declarare, vel delere.

Verbi condemnandi significatio hoc in loco.

Et certè non videtur vllo pacto tua interpretatio admitti posse. Manifestè enim in illis verbis apostolus affirmat, Deum, misso filio suo, illud præstitisse, quod Lex propter impotentiam suam per carnem præstare non poterat. Id autem profectò non erat peccatorum pœnas a sontibus exigere, vel peccatum punire; vtrumque enim & facere poterat, & faciebat Lex. neque caro eiusmodi vim illi adimebat, aut effectum impediebat.

Quid Lex per carnem præstare non posset.

Sed quod Lex per carnem præstare nullo modo poterat, nihil aliud erat, quàm hominem a peccati seruitute liberare, atque, ea ratione, iustum coram Deo illum constituere.

Quomodo id Deus per filium suum præstiterit.

Id verò præstitit Deus, misso filio suo. Per Christum enim Deus, dum eum similem peccatori facit hoc est, dum eum perpessionibus, & crucis supplicio subiicit, ex peccati seruitute nos vindicauit; non solùm quia ipsum peccatum in nobis deleuit, sed etiam quia nullas vires, Christi resurrectione deinde consecuta, illi aduersus nos reliquit (siquidem proprium est peccati mortem generare, Iac. 1. 15.) atque id penitus se exauctorasse declarauit.

Mortis proprium est peccatum gignere.

Vnde rectissimè consequuntur illa verba, *vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Nam perinde est, ac si dixisset, vt nos secundum spiritum, non autem secundum carnem ambularemus; & ita a condemnatione illa, quæ per Legem imminebat, solueremur, & iusti coram Deo haberemur.

Quòd non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulemus, id per Christum consecuti sumus.

Quòd enim non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulemus, id per Christum nos consecutos fuisse, nemo est, opinor, qui negare audeat. & ipse apostolus id antea satis explicuit, cum ait nullam condemnationem esse iis, qui in Christo Iesu non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Nam vt Pauli verba ista ex græco aliter conuertenda sint, atque, vt plerisque interpretibus visum est, ~~ac~~ subaudiendum verbum Sunt, hoc pacto, *qui sunt in Christo Iesu*, & articulus τοῖς tacitè repetendus, vt deinde dicatur, *qui non secundum*, &c. Tamen nihilominus, vel potiùs multò magis constat, ex prædictis verbis, istam non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulationem, de qua loquitur apostolus, non sine Christo Iesu nobis contigisse. Quamquam id

clariùs etiam apparebit, si verbis, quemadmodum nos feceramus, vt in græco contextu iacent, acceptis, *In Christo Iesu*, idem, quod *per Christum Iesum*, frequentissimo linguæ sanctæ idiotismo, significare dixerimus. Iam verò huius meæ explanationis sensus, quem verissimum esse arbitror, non minùs huic loco congruit, si quis verba illa, In carne, ad solam Christi personam referat, vt tu facis, quàm si, vt explanatio ipsa fert, & multi præstantes theologi senserunt, Christo quidem primùm accommodari debere credat, sed deinde etiam membris eius. Nam, etiamsi de sola Christi persona ibi ageretur, quatenus scilicet particeps carnis fuit, vt Deum in carne id præstitisse, quod Lex non poterat, demonstraretur, quod, vt verum fatear, mihi magis probatur: idem nihilominus tamen iis, qui Christo fidunt, contingere, per verba, quæ statim adiecit, declarasset apostolus, qua de re præcipuè agebatur; hicq; præcipuus totius disputationis scopus erat. Vt autem meliùs secundum hanc eorum verborum, In carne, interpretationem, quæ mihi tecum communis est, explanationem meam percipias, & interim obscurissimum locum illustrare pro viribus tentem: libuit totum παραφραστικῶς hac tibi respondendi occasione a me versum hìc apponere, communiore interim ac receptiore primi versiculi ex græco interpretatione admissa. Itaque Paulum sic loquentem facio: *Idcirco autem dixi, me Deo agere gratias per Iesum Christum, quòd, qui diuini beneficij a Christo nobis allati, vt quidem mihi contigit, participes facti sunt, ij prædictæ condemnationi nulla ratione iam sunt obnoxij. Neque enim iam carni, sed spiritui obsequuntur. Spiritus namque vitalis imperium, cui & ego, & omnes, qui Christi sunt, subduntur, nos a iugo peccati, & mortis asseruit. Nam, quod Legi in carne, hoc est in hominibus, per ipsorum carnis fragilitatem, efficere posse non dabatur, id effecit Deus hac ratione. Misit in mundum vnigenitum filium suum non minùs, quàm nos, carne circumdatum; & ipsum, tamquam peccatorem, plurimis malis, & ipsi denique crucis morti subiecit. Atque, vt peccatum aboleret, in ipso, & sic in carne, peccatum ipsum penitus extinxit. Siquidem eum & innocentissimum esse voluit, & a morte, cui vniuersum humanum genus prorsus obnoxium est, vindicauit, ac sempiternâ vitâ donauit. Vnde factum est, vt nos, immortalitatis spem concipientes, carne licèt circundati, non carni, sed spiritui obtemperandi non voluntatem modò, sed vires etiam adepti simus: & sic a peccati seruitute liberati,*

Loci ad Rom. 8. 1, &c. paraphrastica interpretatio.

te liberati, iusti coram Deo habeamur: non secus atque illi habiti fuißent, qui totam Legem seruaßent. Credo, te, quamquam hanc meam interpretationem omnino fortasse reiicientem, ex ea tamen perspicere, nihil esse, quod eo pacto, quo tu facis, verba Pauli interpretari vel cogat, vel etiam suadeat. Et, cum animaduertere possis & per ea, quæ a me allata sunt, & per ea, quæ a cæteris interpretibus in eius loci explicatione afferuntur, multa esse, quæ interpretationem tuam abunde refellant: nihil eum ad sententiam tuam confirmandam momenti habere, probè te agniturum spero. Atque ex his tandem cumulatissimè ad omnia diuinarum litterarum testimonia, quæ vel tu protulisti, vel cum a te prolatis cognationem aliquam habent, responsum esse confido.

Restat, vt pauca quędam loca, quæ ad sententiam vestram stabiliendam aut ab aliis afferuntur, aut a me animaduersa fuerunt, quæ nec sub aliquo ex propositis illis capitibus continentur, & non paruam vim habere videri possunt, diligenter examinemus, & nihil reuera, quod eam suadere queat, in illis inesse ostēdamus.

CAP. XXIV.

Examinantur tria Pauli apostoli testimonia, quæ pro Aduersarij sententia afferri solent: nempe Gal. 2. v 21, & cap. 4. v 4, Col. 2. v 14. & planum fit, nihil in illis eße, quod suadere poßit, Christum pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ satisfeciße. De loco Gal. 2. in fine, ab Aduersariis allato.

Afferuntur igitur inprimis, tanquam magni ponderis testimonium, quo solo doctus quidam vir, opinionem istam satisfactionis Christi apertè probari, & sustineri posse putabat, verba illa Pauli ad Gal. in fine cap. 2. *Non abijcio gratiam Dei. Si enim per Legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.* Ratio autem, propter quam insignes quidam theologi, qui quæstionem hanc nostram non leuiter tractarunt, ex hoc loco demonstrari vestram sententiam posse credunt, hæc est. *Nam, aiunt, hinc colligimus a Christo petendum eße, quod Lex conferret, si quis eam impleret, vel (quod idem est) nos consequi per Christi gratiam quod Deus operibus nostris in Lege promisit.* Ad hunc modum illi.

Iacob. Acontius.

Ioh. Cal. Inst. lib. 2. cap. 17.

Ibid. sec. 5.

Verùm hac ratione nihil efficitur, quod ad satisfactionem istam confirmandam pertineat. Fateor enim, idq; modò in inter-

 pretatione

pretatione alterius Paulini loci ad Rom. 8. explicui, per Christũ nos consequi, quod Deus seruantibus Legem promiserat. Nam quicumque illi fidem habet,& ita non secundum carnem,sed secundum spiritum ambulat,a Deo iustus iudicatur, non secus ac si vniuersam Legem seruasset. Sed quid hoc ad satisfactionem:cum pura Dei liberalitate id nobis contigerit,qui de suo iure,vt nobis æternam salutem impertiret, plurimum remittere voluit, & tantæ suæ benificentiæ Christum promulgatorem,sponsorem,& certissimum pignus dedit? In Deo enim nullam iustitiam misericordiæ oppositam residere, cui satisfieri opus esset, & suprà in principio huius responsionis a me demonstratum fuit,& infrà adhuc non leuiter confirmabitur.

In Deo nulla eiusmodi iustitia residet, cui satisfieri opus fuerit.

Quare videndum est, num alia ratione, quam doctus ille vir excogitauerat, quæ multò plus momenti habet,ex hoc loco satisfactio istæc vestra elici posit. Is autem aiebat,vocem Gratis,seu δωρεὰν,idem omnino significare, quod Sine necessitate; vt hæc sit verborum Pauli sententia:Si per Legem esset iustitia,necessarium non fuisset,vt Christus moreretur. Sed necessarium fuit vt Christus moreretur. Ergo per Legem iustitia non est. Necessarium autem intellige, ad hoc, vt nos iustitiam consequeremur. alioqui nihil ad rem. Quòd si necessarium fuit Christum mori, vt nos iustitiam consequeremur: certè,dicebat ipse,aut id necessarium fuit,vt Dei liberalitas, qua nobis,nulla a quoquam satisfactione accepta,delicta condonarentur, innotesceret, aut vt diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris satisfieret. Sed, vt nobis innotesceret diuina eiusmodi liberalitas, Christum mori necesse non fuit; poterat enim id multis aliis modis a Deo fieri,& ante Christum diuina voluntas sæpissime populo, alia,& alia ratione, patefacta est. Consequens est igitur,vt ideo necessarium fuerit,Christum mori propter iustitiam nostram, quia diuinæ iustitiæ satisfaciendum esset; cui videlicet nulla alia ratione satisfieri poterat. Quòd autem verbum illud Gratis, siue δωρεὰν pro eo,quod est Sine necessitate, nō autem,vt plerique existimant, pro Frustra,aut Sine caussa ab apostolo eo in loco scriptum fuerit: ita demonstrare conabatur. Paulus,qui iustitiam ex Lege proficisci non posse, ostendere volebat, si dixisset,alioqui Christum frustra,vel sine caussa mortem subiisse, nihil

Iac. Acontii ratiocinatio.

se, nihil egisset. Potuisset enim illi responderi, quamuis per Legem sit iustitia, non tamen Christum frustra vel sine caussa mortem subiisse. Mortuum namque eum fuisse, vt nos ad ipsam Legem seruandam, resurrectione deinde consecuta, magis accenderet, fide videlicet immortalitatis facta, quam adepturi sint ii, qui Legem seruauerint. quod antea vel ignorabatur, vel parum constabat, aut certè non omnino manifestum erat.

Vt vniuersæ huic ratiocinationi breuiter respondeam, nego, hìc vocem δωρεὰν significare posse Sine necessitate. Nusquam enim aduerbium istud ea significatione vsurpatur. Sed nihil aliud propriè significat, quàm Sine caussa; id quod Hebræi, vt rectè hoc ipso in loco annotauit Theodorus Beza, dicunt *Chinnám*. Quæ particula sermonis apud Hebræos a verbo, quod largiri, & donare significat deriuatur. Quare illi aduerbiũ græcum δωρεὰν, quod a nomine descendit donum significante, exactissimè respondet. Crediderim tamen, quod Beza negat, *Chinnám* Frustra quoque significare posse, & interdum ad euentum potiùs, quàm ad consilium referri debere. Nam in eum sensum accipiendum esse omnino videtur Ezechiel, 6. ℣ 10. Quamquam non simpliciter *Chinnám*, sed *El-Chinnám* ibi scriptum est. Vtcunque tamen hac de re statui debeat, id illi prorsus assentior, aduerbium δωρεὰν hìc non ad euentum, sed ad consilium spectare, & idcirco potiùs Sine caussa, quàm Frustra vertendum esse. Atque hac eadem significatione legitur hoc vocabulum Ioh. 15. ℣ 25. ἐμίσησάν με δωρεάν; hoc est, Oderunt me sine caussa; vbi Euangelista voce δωρεὰν vocem *Chinnám*, quæ apud Dauidem eo loco est, interpretatus fuit. Quòd enim quidam vtrobique eas dictiones Immeritò reddiderunt, rectè id quidem pro locorum circumstantiis. Sed ideo immeritò, quia sine caussa. At præter ipsius vocabuli vim alia ratione euinci potest, non posse hìc δωρεὰν significare Sine necessitate. Neque enim verisimile est, Paulum in argumentatione sua sumpsisse id, de cuius veritate non constabat, & quod simplici negatione refelli poterat: necessarium, scilicet, omnino fuisse, ad hoc vt nos iustitiã consequeremur, Christum mori: sed id, quod nemo poterat negare: Christum non temere, & sine caussa a Deo morti traditũ fuisse. Nec propterea Pauli argumentatio vlla ex parte infirmatur; vt mox docebo.

Acontianæ ratiocinationis refutatio.

δωρεὰν nusquã significat, Sine necessitate.

Bezæ testimonium.

Aduerbium hebraicum Chinnám aliquando Frustra significare.

Hieron. lib. 2. aduersus Pelag. vertit, aut legit, Sine caussa.

Mortis Christi nomine quid hoc loco Paulus intelligat.

mox docebo. Sed priùs animaduertendū est, quòd cum Paulus mortis Christi mentionem facit, non solam mortē intelligit, sed totum Christum, id est, quæcumque nostræ salutis caussâ vel is fecit, vel in eo facta conspeximus; adeò vt Christi prædicationem quoque & resurrectionem tacitè complectatur. Nam perinde est, ac si dixisset, Si per Legem iustitiā consequi aut debemus, aut etiam possumus, quid attinebat Christum nobis Dei nomine peccatorum remissionem annunciare, & aliam iustitiæ consequendæ rationem tradere, proq; ea asserenda mori, vt inde ad resurrectionem peruenire posset? Mortis autem potissimum meminit, nō quia in ea vel tota vel maior ad nos iustificandos vis resideat: quę, vt suprà vidimus & in prædicatione residet, & multò maior est in resurrectione; sed quia pro iustitia nobis comparanda nullum magis arduum opus fecit Christus, quàm, cum crucis mortem volens subiit. Id quòd præcipuè minimè verisimile est vt is, ita Deo decernente, fecerit, sine aliqua caussa. Non potest igitur Paulo obijci, Christū mori potuisse, vt nobis vitæ æternæ, quam Legis seruatores adepturi essēt, indubitatam fidem faceret, etiamsi aduerbium δωρεὰν in eius verbis non Sine necessitate, sed Sine caussa interpretemur; cum is pro concesso ponat, Christum iustitiam consequendi viam docuisse longè a via Legis diuersam; pro qua cōfirmanda seipsum in mortem tradere, & sanguinem suum fundere non recusauerit.

Via iustitiæ, quā Christus attulit, quomodo diuersa a via Legis.

Viam autem consequendi iustitiam, quam nobis Christus attulit a via Legis diuersissimā esse, vel ex eo patet, quòd iustitia, quæ est secundum Legem, requirit, vt ipsam Legem absolutè seruemus; iustitia verò, quam per Christum consequimur, vitę emendatione, & peccatorum remissione continetur. Atqui vitā emendare, & peccata remitti omnino pugnant cum absoluta Legis obseruatione. Vnde manifestum fit, sine caussa mortuum fuisse Christum, si a Lege iustitia petenda est. Atq; per hæc docti illius viri ratiocinatio penitus cōcidisse, ac dissipata fuisse videtur. Et idcirco ea omnia, quæ, etiamsi ipsius noua illa interpretatio verbi δωρεὰν admitteretur, & sic Christum necessariò, vt iustitiam consequeremur, mortuum fuisse concederetur, pro veritate asserenda adhuc dici possent, prudens omitto; & ad reliqua testimonia, quæ pro sententia vestra aut proferuntur, aut proferri possunt, diluenda me cōuerto.

Profertur

Profertur igitur præterea locus ille eiusdem Pauli eâdem epist. ad Gal. cap. 4. ℣ 4. *Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, vt eos, qui sub Lege erant, redimeret. Quorsum enim,* inquiunt, *subiectio ista, nisi quòd iustitiam nobis peperit suscipiens præstandum, cui nos soluendo non eramus?*

De loco, Gal. 4. 4. ab Aduersariis allato.

Cal. loco suprà dicto.

Immo, si ideo eos liberasset Christus, qui erant sub Lege, quòd suscepisset præstandum id, cui soluendo illi non erant: opus fuisset, eum minimè subiectum esse Legi, vt, eam absolutè seruans, pro aliis id, quod ipse non debebat, soluere posset. Nam quomodo pro aliis præstare quis potest, quod ipse facere tenetur? Subiectum enim esse Legi, non Legem, sua sponte seruare velle, vt fortasse ii, qui hunc locum attulerunt, sunt opinati, sed Legi seruandæ obnoxium esse, vt verba ipsa fateri nos cogunt, manifestè significat. Voluit igitur Deus, Christum ex populo Israelitico nasci, & sic Legi seruandæ esse obnoxium, vt liberationis, quam nobis allaturus erat, & in ipso, vt in capite nostro, & primogenito inter multos fratres ante omnes perfici debebat, participes esse possent ii, qui Legi erant subiecti. Nisi enim is Legi subiectus fuisset, quomodo ii, qui ei oneri subiecti erant, eius membra & fratres fieri potuissent, & eandem, quam ipse adeptus esset, libertatem sperare? Itaque tantum abest, vt ex his Pauli verbis, Christum pro nobis satisfecisse, colligi posit, vt inde probetur, eum satisfacere non potuisse; & eam potisimùm ob caussam oportuisse, vt is nostrûm omnium similis esset, vt ea, quæ illi contigerunt, nobis quoque euenire possent, & euentura esse, nos certò sperare possemus. Quod profectò salutis nostræ rationem longè a satisfactione diuersam omnibus euidenter ob oculos ponit. Hæc autem dico, si omnino velimus ea verba, *vt eos, qui sub Lege erant redimeret,* perinde interpretari, ac si dictum esset, Vt eos, qui sub Lege erant redimere posset. Namque crediderim, non necesse esse ea verba ita explanare: sed nihil aliud sibi Paulum hîc voluisse, dici posse, quàm, Iesum Christum missum fuisse ad liberandos eos, qui sub Lege erant; liberandos, inquam, non ab omni seruitute, de qua liberatione alibi vebra facit, sed a iugo ipsius Legis, qua de re hîc præcipuè loquitur, vt spiritus seruilis loco, filialem spiritum adipiscerentur. Addidisse autem, eum factum fuisse sub Lege, non

Nemo id pro aliis præstare potest, quod ipse facere tenetur.

Legi subiectum esse, quid sit.

quia id necessarium fuisse, hoc loco indicare vellet, sed vt sermonis elegantiæ, atque argutiæ consuleret: quam sæpe ea, quæ tantum apostolum decet, grauitate, felicissimè consectatur. Notandum est autem, hoc Pauli ad Gal. testimonium, non ad id satisfactionis genus pertinere, de quo solo in tuo scripto agere videris, id est, ad pœnarum solutionem, sed ad eius, quod Dei præcepta requirebant, præstationem; quod aliud satisfactionis genus est a magistris vestris excogitatum, de quo infrà disseremus.

Paulus apostolus sæpe felicissimè ac grauissimè argutias consectatur.

Gal. ibid.

De loco Col. 2. 14. quem Aduersarii afferunt.

Affertur insuper locus ille ad Col. cap. 2. ℣ 14. *vbi scriptum est*, aiunt, *deletum fuisse in cruce chirographum, quod erat contrarium nobis. solutio enim*, inquiunt, *vel compensatio notatur, quæ nos a reatu absoluit.*

Vt huius loci quis sit verus sensus appareat, & quàm isti, alioqui acuti sanè ac perspicaces, in eo hîc interpretando hallucinati sint, apertè constet: operæpretium est integrum adscribere. Sic igitur Pauli verba habent: *Et vos, cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens, quod aduersus nos erat, chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis; & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci.* Hîc primum liquet de Deo patre sermonem esse, qui, vnà cum Christo nos viuificans, donauit nobis omnia delicta nostra. Quid, quæso, hoc cum compensatione, vel solutione commune habet? An non potiùs per id omnis solutio, & compensatio penitus excluditur? Deinde, quod de deletione chirographi adiungitur, similiter non Christus hoc loco id fecisse, sed Deus dicitur. Quomodo igitur solutionem, aut compensationem aliquam inde vel imaginari quidem possumus, si creditor ipse is fuit, qui chirographum deleuit? Quis tam mentis oculis captus esse potest, qui non videat manifestam translationem sumptam a creditoribus, qui crediti sui chirographum, debitum condonando, inualidum & inefficax in futurum reddunt, vel etiam ipsimet illud delent, vel lacerant? Neque verò (quod tamen isti asserunt) in cruce deletum fuisse chirographum scribit Paulus: sed potiùs, Deum, postquam illud deleuerat, ipsum cruci affixisse, affirmat. Per Christi enim mortem, verè debitum illud condonatum esse, apparuit, non minùs, quàm si eius debiti chirographum aliquod extitisset, & id deletum iam & laceratum in ipsa cruce affixum omnibus conspiciendum Deus præbuisset. Quid quòd

Translatio in Pauli verbis sumpta a creditoribus.

quòd chirographum illud non decalogum, vel vniuersam Legem, sed cerimonialia præcepta tantummodo, vel potiùs ea seruandi obligationem, significat? Probatur hoc euidenter pluribus argumentis. Primùm enim locus ad Eph. cap. 2. ℣ 15. qui huic respondet, manifestè de sola ceremoniali lege loquitur. Deinde nusquam legitur, Deum per Christum deleuisse, & e medio sustulisse moralem Mosis legem, vel ipsam seruandi obligationem: sed potiùs eam perfecisse, & stabilisse, Matth. 5. ℣ 17, Rom. 3. ℣ 31. Præterea, cum apostolus suprà dixisset, Deum conuiuificasse cum Christo Colossenses, qui præputiati erant, & ipsis condonasse eorum delicta: non temere deinde, persona mutata, dixit, *delens, quod aduersus nos, &c.* & mox, *contrarium nobis.* Nos inquit, & *Nobis*: non Vos, & *Vobis.* sicut antea; vt circuncisos denotaret, ex quorum numero ipse erat; aduersus quos, seu quibus contrarium non autem aduersus præputiatos, ipsis'ue contrarium, chirographum illud erat. Gentes enim nulla ratione præceptis cerimonialibus seruandis erant obnoxii: sed Iudæi & Israelitæ tantùm. Quòd si præcepta illa ab ipsismet Iudæis & Israelitis seruari iam non opus erat; quantò minus gentes ea seruare tenebantur? Et idcirco concludit postmodum, *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu,* &c. Ex quo etiam perspicuum est, cuiusmodi sint decreta illa, quæ deleta fuisse dicit; & de cerimoniali tantùm abrogata lege hic verba fieri apparet. Hoc autem iidem isti animaduerterunt, qui, ex hoc loco solutionem, & compensationem, nescio quam, probari credunt. quod certè mirum videri debet. Nam qua ratione ex chirographi illius deletione compensationem eius, quod omnes debebamus, arguere possunt, si de cerimonialibus tantùm præceptis hic agi fatentur? Sed aiunt, cerimonialia præcepta, vt ablutiones, & sacrificia, indicia aperta fuisse reatus, & culpæ, & nomine chirographi propterea appellari, quia illis, tamquam syngrapha quadam, populus se reum coram Deo confitebatur. At, cum Christus reatum illum per mortem suam, compensatione facta, deleuerit, deletum quoque chirographum fuisse.

Chirographum illud a Deo deletum & Christi cruci affixū, quid significet.

Christus moralem Mosis legem perfecit ac stabiliuit.

Cal. in explicatione eiusdē loci in com. in epist. ad Col. & Beza in suis annot.

In hac interpretatione tot sunt errata, vt me ea satis explicare posse diffidam. Insigniora quædam dumtaxat indicabo, vt verus huius loci sensus magis elucescat. Quod igitur in ea asseritur,

Cal. & Bezæ Paulini loci interpretatio refellitur.

per cerimonalia illa præcepta, reum peccati populum se confessũ fuisse: id a veritate prorsus alienum est. Siue enim de vniuersis cerimoniis loqui Paulum velimus: certum est præcepta illa non comedendi, & quæ sunt eiusmodi, populi reatum aliquem non indicasse; siue de aliquibus tantùm: ex iis verbis, quæ postea consequuntur, *Nemo ergo vos iudicet in cibo,* &c. apparet de quibus loquatur; nimirum, de illis, ex quibus nullus reatus argui potest. Quæ cum ita se habeant, dicendum omnino est, per Christum vniuersas cerimonias deletas non fuisse, & præsertim eas, quarum expressè Paulus meminit, si cerimoniæ ideo per ipsum deletæ sunt, quia, reatu sublato, quem illæ arguebant, ipsas etiam tolli necesse sit. Et sic Paulus & falsò, & ineptè, eas sublatas fuisse, dixisset. Præterea reatus ille, quem ablutiones, & sacrificia arguebant, non is est, quem propriè Iesum Christum per compensationem illam sustulisse volunt. Siquidem, vt suprà disputatum fuit, non ad expianda peccata aduersus decalogum prudenter commissa institutæ fuerant cerimoniæ illæ: sed ad incogitantias quasdam, & ignorantias, ac leuiores fragilitates delendas, & ad eas, quæ carnis labes ex Mosaica Lege censebantur, abstergendas. Christus verò reatum sustulit omnium peccatorum, & eorum potissimùm, quæ ante ipsum nullis ritibus expiabantur; præceptis interim adhuc manentibus, aduersus quæ ea delicta commissa fuerant. At delictorum aduersus cerimonalia præcepta reatum non propriè & præcipuè sustulit; sed potiùs ipsa præcepta deleuit. Et ita, non quia reatum illum sustulerit, præcepta ipsa deleta sunt; sed quia præcepta deleuit, reatus ipso iure sublatus est. Verùm non est, quòd de ablutionibus illis, & sacrificiis accuratiùs disputemus; cum de eis Paulus hic verba non faciat, sed de præceptis tantùm loquatur, quæ decreta seu placita appellat. qualia sunt illa, quæ ad esum, & potum spectabant, & ad obseruationem nouiluniorum, & sabbatorum; vt ipse deinde explicat. Sacrificia autem illa, & ablutiones non erant placita verè, aut decreta; sed ritus expiandi, si quid aduersus decreta seu placita commissum fuisset. Non igitur, quia reatus delictorum per Christum sublatus fuerit, deletum est chirographum præceptorum cerimonialium; Sed ideo deletum est, quia Deus, pacem per Christum faciens inter gentes, & Iudæos, id, per quod maximè

Ad quæ expianda cerimoniæ Mosaicæ institutæ fuerint.

Quorum peccatorum reatum potissimùm Christus sustulerit.

Cerimonialia præcepta per Christum sublata sunt.

Chirographum illud cur deletum dicatur.

maximè diuidebantur,&per quod inuicem dissidere dici poterāt, sustulit & aboleuit; & Iudæos, qui perpetuo fœdere ad ea præcepta seruanda seipsos deuinxerant,quasi syngraphâ obligationis eorum deletâ,a tam graui onere in perpetuum liberauit. Hanc esse huius loci sententiam, agnouerunt iidem isti, qui ita peruersè deinde ipsum sunt interpretati. Nam in explicatione illius loci ad Eph. cap. 2. ℣ 15. quem huic respondere, & ipsi probè intellexerunt,sic præclarè,vt sæpe quidem solent,annotarunt. *Significat itaque Paulus non tantùm adscitas esse gentes in communionem gratiæ, ne quid ampliùs differrent a Iudæis, sed insigne quoque dissidij fuisse sublatum, quia abrogatæ sint ceremoniæ. Quemadmodum si princeps vnus dissidentes populos sub ditionem suam redigeret, non tantum animis vellet esse coniunctos, sed pristinæ simultatis tesseras & insignia tolleret, quemadmodum obligatione remissa chirographum scinditur. Qua similitudine in eodem argumento vsus est Paulus Col. 2.* Hæc illi. Quid quæso poterat verius aut elegantius dici? Cur igitur postea somnia illa solutionis, & cōpensationis a Christo factæ, & reatus, quem per sacrificia, & ablutiones populus ipse se agnoscere confiteretur, ad similitudinem illam chirographi explanandam, excogitarunt? Quæ præterea ad exactam explicationem huius loci, præsertim, quod attinet ad crucis Christi mentionem, desiderari possent, suprà, cum de reconciliatione per Christum facta disserui, in examinatione illius loci ad Eph. & verborum eiusdem Pauli hac eadem epist. ad Col. cap. 1. ℣ 18. & deinceps, exposita sunt. Illud tantummodo adhuc monere volui; cum, vt dixi, & liquidò apparet, de Deo, non de Christo sermo hoc loco institutus sit, in subsequentibus verbis non In semetipso, sed In ea; siue Per eam legi debere; vt ad crucem referatur. quod ab aliis quoque animaduersum fuit. Et ipsi rationi consentanea sunt etiam emendatiora exemplaria græca; quæ non ἐν αὑτῷ, denso spiritu, sed ἐν αὐτῷ, spiritu tenui, habere comperimus: quamuis maior pars codicum crassum spiritum retinuerit.

Exo. 24. 3.

Cur chirographū appelletur.

Caluini testimonium aduersus seipsum.

CAP. XXV.

Perpenditur diligentissimè locus 1. Ioh. 2. v 12. ac demonstratur opinionem istam satisfactionis Christi pro peccatis nostris ex eo confirmari nullo modo posse;

do poße; & finis sit respondendi ad testimonia, quæ pro Aduersarij sententia proferri solent.

Sed magnam vim adhuc esse creditur ad vestram sententiam stabiliendam in illis Iohannis apostoli verbis, *Remittuntur (siue remißa sunt) vobis peccata propter nomen eius*, 1. Ioh. 2. ℣ 12. *Nam etsi*, inquiunt vestri, *non exprimitur Christi nomen, Iohannes tamen suo more sub pronomine αὐτὸς eum designat.*

Cal. Inst. ibidem.

Primùm id, quod illi asserunt de significatione pronominis αὐτὸς apud Iohannem, non rectè dictum est. Non enim Christum eo pronomine magis, quàm Deum, designare solet: sed modò hũc, modò illum; quamuis non solùm de altero ipsorum, quem designare vult, proximè locutus non fuerit: sed etiam alterius apertam mentionem fecerit. Atque, age, ostendamus, pronomen αὐτός, apud hunc apostolum, Deum denotare: licèt de eo proximè locutus non fuerit, immo Christi mentionem fecerit, aut de eo etiam sermonem instituerit. Ac, quibusdam aliis hac de re testimoniis prætermissis, quæ dubia alicui videri possent, dico, id duobus locis valde perspicuum esse. Primus est cap. 4 ℣ 19. vbi scriptum est: *Nos diligimus eum* (αὐτὸν est in græco) *quoniam ipse prior dilexit nos. Si quis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est.* Hic pronomen αὐτὸς procul omni dubio Deum designat. & tamen de Christo proximè mentio præcesserat in illis verbis, *quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo.* Alter locus est cap. 5. ℣ 14. *Et hæc est*, inquit, *fiducia, quam habemus apud eum* (αὐτὸν habet codex græcus) *quòd, si quid petierimus secundum voluntatem eius, audit nos.* Quæ verba nemo est, qui neget de Deo dici; cum tamen in extremis proximè præcedentibus verbis de filio Dei, id est, de Christo sermo fuisset. Dixerat enim, *Hæc scripsi vobis, qui creditis in nomen filij Dei, vt sciatis quòd vitam habetis æternam, & vt credatis in nomen filij Dei.* Nam si quis dicat, immo Deum in ipso extremo verbo commemoratum fuisse: id insulsius est, quàm vt refelli debeat. De Deo igitur non minùs, quàm de Christo, ea verba, *propter nomen eius*, dicta fuisse, ex Iohannis loquendi consuetudine meritò suspicari possumus; præsertim, cum aliis in locis apud diuinos scriptores legatur, Deum remittere, & delere peccata propter se, seu propter nomen suum; vt Esa. 43. ℣ 25.

43. ℣ 25, & Pſal. 25. ℣ 11, & 79. ℣ 9. propter nomen ſuum ſeruare, ac viuificare, vt Pſal. 106. ℣ 8, & 143. ℣ 11. & alia eiuſmodi plurima. Quòd autem propter Chriſtum, ſiue propter nomen Chriſti nobis peccata remittantur, nuſquam alibi (ni fallor) diſertè ſcriptum extat.

Propter Chriſtum remitti peccata nuſquam fortaſſe diſerte, ſcriptum eſt.

Præterea, etiamſi illis daretur, ad Chriſtum ea verba referenda omnino eſſe, & diſertè & hîc, & alibi ſcriptum fuiſſe, propter Chriſtum, ſeu propter nomen Chriſti nobis peccata remitti, non propterea tamen veſtra iſtæc ſatisfactio perſuaderi alicui poſſet. Propter Chriſtum enim remitti peccata iurè dici poteſt, nulla interim ſatisfactione pro ipſis peccatis interueniente. Nam, cum Deus promiſerit, ſe veniam peccatorum daturum cuicumq; Chriſto fidem habenti, certè qui Chriſto fidunt, propter Chriſtum ſibi remitti peccata, agnoſcere debent. An non ſæpè in libris Regum legimus Dominum dicentem, Propter Dauid ſeruum meum hoc, vel illud feci, aut faciam? Verùm quis eſt, qui neſciat, ea verba nihil aliud potiſsimùm ſignificare, quàm, Propterea quòd, cum eius poſteritate ita me facturum, illi promiſi? Id quod etiam alicubi apertè explicatur; vt 2. Reg. cap. 8. ℣ 19. in his verbis, *Noluit tamen Iehoua diſperdere Iudam propter Dauid ſeruum ſuum; ſicut promiſerat ei, quòd daret ei lucernam, & filijs eius cunctis diebus.* Chriſtus ſpiritualis noſter pater eſt, & nos eius poſteritas ſumus; quam vnà cum ipſo regnaturam Deus promiſit in illis apud Eſaiam verbis cap. 53. ℣ 10. *Iehoua autem voluit conterere eum [&] ægrotare fecit [eum]. Si poſuerit [ſeipſam] ſacrificium pro delicto anima eius, ipſe videbit ſemen, [quod] prolongabit dies; & voluntas Iehouæ in manu eius proſperabitur.* Promiſit igitur Deus non ſolùm futurum, vt, ſi Chriſtus pro nobis mori nō recuſaſset, ex ſe multos propagari videret, hoc eſt multos ipſi fidem habere, & tamquam ducem, & caput ſuum, eum agnoſcere, iiſdem, quibus ipſe, veſtigiis inſiſtentes, & ita nomen eius celeberrimum euaſurum: ſed etiam duraturam hanc eius poſteritatem ad multos dies, hoc eſt, in æternum, cum voluntas ipſius Dei, quæ nihil aliud eſt, quàm, vt ſcriptum eſt, Ioh. 6. 40. vt quicunque Chriſto confiſus fuerit, habeat vitam æternam, in eius manu futura ſit, & per manum eius ad exitum ſuum feliciſsimè & pleniſsimè peruentura. Quod etiam verſu ſequente aliquo modo repetitur, & explicatur.

Quo ſenſu rectè dici poſsit, propter Chriſtū peccata remitti.

Quid potiſsimùm ſignificet, propter Dauid ſeruum meum, &c.

Chriſtus, ſpiritualis noſter pater: & nos, eius poſteritas.

explicatur. Inquit enim, *Propter laborem animæ suæ videbit* (subaudi *semen,&c.) saturabitur. Scientiâ sui iustificabit iustus seruus meus multos;& iniquitates ipsorum ipse portabit.* Vbi duo obiter notanda sunt. Vnum est, qua ratione iustificet nos Christus: nempe sui scientiâ; quia,

Qua ratione Christus nos iustificet.

ipso cognito, Dei voluntatem agnoscimus, qui nos ad se vocat,& allicit,&,si resipuerimus,vitam æternam pollicetur. vnde &,peccatis relictis, iustitiæ nos mancipamus, & ab ipsis peccatis plenissimam absolutionem consequimur. Iustus autem interim appellatur Christus,non quia eius iustitia nobis imputetur,& sic iusti coram Deo habeamur(non enim hac ratione,sed per sui cognitionem nos iustificare, vt dictum est, Christus ibi dicitur) sed vt, dum, quale sit semen illud, quod ipse videbit, explicatur,meritò semen illius appellari demonstretur.Christus iustus est:Ergo,qui per ipsius cognitionem iusti fient,haud iniuriâ,ex Christo propagati esse, dicentur. Vnumquodque enim sibi simile gignit. Alterum,quod notandum censeo, est significatio eorum verborum *Iniquitates ipsorum ipse portabit.* quæ suprà contendi,nihil aliud significare, quàm Iniquitates ipsorum ipse auferet; non autem,Ipse pœnas pendet iniquitatũ ipsorum. Id quod hoc loco maximè liquet. Commemoratur enim hoc, tamquam aliquid, quod extiturum sit post mortem IesuChristi,& tamquam præmium laboris,quem is, mortem videlicet, subeundo, pertulerit. quod profectò esse non

Christum portasse peccata nostra, non esse idem, quod, in ipso ea fuisse punita.

potuit, puniri in ipso peccata nostra. id enim neque mortem consecutum esset: sed vnà cum ipsa morte peractum fuisset; neq; præmium laboris dici posset,sed potius labor ipse. Quòd autem Christus abstulerit peccata nostra, id verò & mortem consecutum est, & præmium eius laboris fuit. Præmium, inquam,fuit,non quia dignitate mortis suæ Christus Deum mouerit ad veniam peccatorum nobis largiendam: sed quia,vt Esaiæ verba docent,promiserat Deus,si Christus laborem istum, morte subeunda,pertulisset, non ipsum modò, sed cunctos, qui ei fidem habuissent, sempiternâ vitâ donare. Nec verò mortem eius cruentam requisiuit Deus,vt iustitiæ suæ pro peccatis nostris, vlla ex parte filii sui carissimi sanguine satisfieret: sed, vt nobis via innotesceret ac pararetur,

Summa totius salutis nostræ per Christum.

qua ipse ad æternam beatitatem perducere nos decreueeat. Nam, cum Deus vnicuique impietatem, & mundanas cupiditates abneganti omnia

ganti omnia peccata condonare decreuisset, &,ad patefaciendam gloriam & potentiam suam, per afflictiones, & mortem ad supremam felicitatem, beatamq; immortalitatem homines perducere constituisset: Iesu Christo filio suo mandauit, vt non solùm hæc nobis nunciaret, sed prior etiam afflictionum & mortis viam ingrederetur; pollicitus fore, vt & ipse e morte eriperetur,atque ad beatissimam æternamq; vitam transferretur, & cæteros eadem salute impartiendi potestatem adipisceretur.Itaque nos illi in manum dedit,atque nos seruandi potestatem fecit. Quæ omnia passim in nouo testamento partim apertiùs, partim obscuriùs leguntur; præsertim verò apud Iohannem euangelistam, & auctorem epist. ad Heb. Et apud Iohannem quidem in illa diuinissima potissimùm oratione ipsius Iesu Christi ad patrem toto cap.17. In epist. autem ad Heb. toto præcipuè fere 2. cap. Subiit Christus afflictiones, & mortem; & sic, viâ sibi a patre concessâ, totâq; in suis manibus positâ, seruare nos voluit, & porrò seruauit, alioqui perituros, & nostrorum peccatorum pœnas daturos. Quis igitur propter ipsum, siue propter nomen ipsius, peccata nobis remitti, quamuis ab ipso nulla penitus satisfactio diuinæ iustitiæ pro eis exhibita fuerit,negare audebit? An non etiam hãc solam ob caussam, sine satisfactione vlla pro peccatis nostris, seruator noster is verè,& propriè appellari & potest,& debet? Quod iis expressè addi volo, quæ suprà de nomine Seruatoris ipsi tributo disputata fuere;tametsi alioqui tacitè in eis comprehensum fuerit.

Propter Christum remittuntur peccata, etiamsi ipse pro eis non satisfecerit.

Promiserat iam Deus Abrahamo se benedicturum ei, & multiplicaturum semen eius,tamquam stellas cæli,Gen.12.℣ 2,&cap. 15.℣ 5. & futurum dixerat,vt in eo benedicerentur omnes gentes terræ,Gen.18. ℣ 18. Et tamen postea,cum illi in sacrificando filio obediẽs Abrahamus fuisset,ait, *Per memetipsum iuraui,quòd,propterea quòd fecisti rem hanc,& non pepercisti filio tuo,vnico tuo,quòd,[inquam,] benedicendo benedicam tibi; ac multiplicando multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli, & sicut arenam, quæ est ad littus maris. possidebitq; semen tuum portas inimicorum suorum.* Et *benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eò quòd obediuisti voci meæ*, Gen.22. ℣ 16,&c. Se facturum propter obedientiam Abrahami iurat id, quòd multò ante sua sponte pollicitus fuerat, & quod Abrahami obedientia per se nulla ratione

In Abrahami persona exemplum.

d promereri

promereri potuit. Sed quoniam Abrahamus obedientia sua eam conditionem impleuerat, quæ tacitè in præcedentibus Dei promissionibus continebatur, Quòd coram ipso Deo ambularet, & esset perfectus, & quæ etiam expressa fuerat tum, cum nominatim fœdus cum ipso Deus pepigerat, vt scriptum est, disertè in principio cap. 17. eiusdem libri: Idcirco propter obedientiam Abrahami se ea omnia, quæ antea promiserat, iurauit Dominus facturum. Non secus in salutis nostræ negotio, quod ad personam Christi attinet, euênit. Quamuis enim Deus ab æterno, non modò ante Christi mortem, statuisset ipsum Christum ad summam gloriam euehere, & per ipsum iam ad eam gloriam euectum humano generi peccatorum veniam, hoc est immortalitatem, & salutem dare, & ita non a Christi meritis, sed a Dei pura liberalitate totum hoc penderet: quia tamen, propter ante, non vno in loco, a nobis expositas caussas, ea ratione & via id peragi volebat Deus, vt scilicet ipse Christus ei obediens esset vsque ad mortem crucis; postquam Christus eam obedientiam præstitit, peccata nobis condonari, id est, a morte in sempiternum nos liberari, propter Christum, & propter eius obedientiam, rectissimè dicitur. Nam & Esaias postremò adiungit, *Ideo partem dabo ei cum multis; & cum fortibus diuidet spolia, eò quòd effudit in mortem animam suam; & cum præuaricatoribus annumeratus est.* Huc accedit, quòd Propter nomen Christi (si modò ad Christum verba illa referenda sunt) eo Ioh. loco nihil aliud ferè significare dicendum videtur, quàm Propterea quòd Christo fidem habuistis, & eius doctrinam amplexi estis, atque, ipso cognito, Dei quoque cognitionem estis adepti. qua cognitione vita æterna consistit, Ioh. 17. ℣ 3. Probatur hoc satis euidenter ex eo, quòd eandem sententiam postea repetens ait, *Scribo vobis pueruli, quia cognouistis patrem.* Repeti autem eandem sententiam (quicquid nonnulli interpretes dicant) ostendit, quòd, cum deinde patres, & adolescentes iterum alloquitur, non eandem sententiam solùm, sed magna ex parte eadem prorsus verba repetit. Addit enim dumtaxat, adolescentes alloquens, quædam verba, quæ sententiam magis explicant. Nam, quòd, quidam, propter mutationem appellationis (eos enim, quos filiolos primùm vocauerat, puerulos deinde nominat) superius illud membrum, *Scribo vobis filioli,* &c.

Propter obedientiam Christi nobis peccata condonari rectissimè dicitur.

Beza.

lioli, &c. ad vniuersam ecclesiam referri debere existimant, quam deinde in tres classes diuidat, patres, adolescentes, & puerulos, & postquam patres, & adolescentes iterum allocutus esset, puerulos similiter iterum post trium versuum interiectam ad patres, & adolescentes adhortationem allocutus sit: Id adeo ab omni verisimilitudine alienum est, totq; absurda, quæ vnusquisque per se animaduertere potest, planè continet: vt istius interpretationis originem & caussam, quam modò indicaui, vanam fuisse ostendere, satis fuerit, ac dicere, quosdam græcos codices non τεκνία, id est, *filioli*, sed παιδία, id est, *puerusli*, in superiore illo membro habere: ac præterea τεκνία per translationem commodissimè puerulos significare posse. Nam & apud vestrates Gallos puellæ, filiæ appellantur, & apud aliquos nostrates Italos pueruli ipsi, filii siue filioli, appellari consueuere. Rursus παιδίον, sicut & παῖς, non semper ad ætatem refertur; sed pro filiolo etiam vsurpatur. Quod abunde patet ex eo, quòd Christus discipulos suos παιδία vocat, Ioh. 21. ℣ 5. Quemadmodum etiam apud Esa. cap. 8. ℣ 18. idem Christus παιδία nominat, quoscumque ipsi pater seruandos dedit; interprete auctore ad Heb. cap. 2. ℣ 13. Hoc dico, ne quis illud παιδία, quod est initio versus 18. ad vniuersam ecclesiam referri non posse credat: & ita vnà cum illis, qui totum hunc locum, nulla necessitate cogente, monstrosè quodammodo interpretari conati sunt, ad puellos, quos suprà a patribus, & adolescentibus apostolus distinxerat, referri omnino debere, sibi persuadeat. Quibus, vt omnis dubitatio tollatur, addi potest, latinos aliquos, & græcos codices, cum ad τὰ παιδία, postquam adolescentes primùm allocutus fuerat, sermonem apostolus conuertit, non *scribo vobis*, sed, *scripsi vobis*, habere. Nam, si lectio ista admittatur, vel saltem prorsus non reiiciatur, membrum illud cum sequentibus, non cum præcedentibus, coniungi omnino debere, aut certe posse, constabit. Cum igitur in illis verbis id repetat apostolus, quod superiùs, filiolos alloquens, dixerat: patet, Remitti, seu Remissa esse peccata propter nomen eius, idem reipsa esse, quod, Patrem cognouisse. Quòd si hinc probari non posse velimus, pronomen Eius ad Patrem referri debere, fateamur saltem necesse est, Pro-

[Margin: Bezæ interpretatio refellitur.]

[Margin: παιδίον, & παῖς pro filio vsurpatur.]

pter nomen Christi remitti peccata, non significare, Christum pro nostris peccatis satisfecisse, atque ea ratione peccatorum remissionem a Deo nobis impetrasse: sed propter fidem, quam ipsi Christo habemus, vnde necessariò patris cognitio consequitur, nos peccatorum remissionem adeptos fuisse. Videtur omnino (si tamen de Christo verba hæc intelligenda sunt) nihil aliud esse, quod hîc dicitur, *Scribo vobis filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius*, quàm id, quod infra cap. 5. ℣ 13. vt vidimus, scriptum est, *Hæc scripsi vobis, qui creditis in nomen filij Dei, vt sciatis, quòd vitam habetis æternam.* Dictio autem Propter non impulsiuam tantùm, verùm etiam & finalem, & efficientem, vt omnes norunt, quin & quamlibet aliam caussam significare potest, sine qua aliquid non fiat. Vt, exempli caussâ, in illis Domini Iesu verbis, *Vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis*, Ioh. 15. ℣ 3. Sermo Christi profectò meritus non fuerat, vt illi mundarentur: ita vt propter istud meritum illi mundi essent. Sed sine ipso sermone mundati non fuerant; si modò hæc, vt receptior, sic verior eius loci sententia est. Et in Apoc. cap. 12. ℣ 11. scriptum est. *Vicerunt eum propter sanguinem agni, & propter verbum testimonij sui.* Certè sanguis Christi non meruit, sed effecit, vt illi diabolum vicerint. sicut nec verbum testimonii ipsorum id meruit; sed caussa fuit, sine qua illud effectum non est. Quo circa, quicquid, ad nostram salutem perficiendam, necessariò, ex Dei voluntate, vel adhuc requiritur, vel iam interuênit, propter id nos seruari, iurè dici potest. Quare & propter Dei ipsius misericordiam, & propter Iesu Christi prædicationem, mortem, & resurrectionem, & propter nobis singulis deinde annunciatum euangelium, ac verbum Dei, & propter pœnitentiam & fidem nostram, & propter ipsum Christum, qui nos suprema potestate, qua præditus est, ab interitu vindicabit, cum hæc omnia simul (quamuis non æqualiter) ad salutem nobis dandam necessariò vel iam concurrerint, vel concursura sint, nos peccatorum remissionem, æternamq; salutem consequi, & consecuturos esse, meritò affirmare possumus. Impulsiuam tamen caussam in salute nostra nullam vmquam excogitare poteris, præter puram Dei liberalitatem atque clementiam. Nec caussam vllam reperies, sine qua Deus ad peccatorum remissionem nobis offerendam

Dictio propter quamlibet caussam significare potest, sine qua aliquid non fiat.

Impulsiua salutis nostræ caussa Dei liberalitas tantùm atq; clementia.

offerendam motus non fuisset, quæ extra ipsum Deum vllo modo considerari posſit. sed omnia, quæ extra ipsum Deum aliqua ratione dici possunt, & in salute nobis comparanda interueniunt: ea aut ad nos mouendos adhibentur; aut conditiones sunt, quas a nobis Deus, si oblatam salutem consequi velimus, requirit; aut denique instrumenta sunt, quibus ipse ingentem erga nos benignitatem suam ad exitum perducit. Eodem autem sensu, quo hic dixit Iohan. *remittuntur* (siue *remiſsa sunt*) *vobis peccata propter nomen eius*, asserunt ipsi vestri, qui hoc loco nituntur, dictum fuisse a Christo, *Sicut ego viuo propter patrem, ita & vos viuetis propter me*, Ioh. 6. ℣ 57. Sed dicant, obsecro, qua'nam ratione viuit, aut viuebat Christus propter patrem? Num quia pater, vt is viueret, meritus fuerit, aut fuisset; an verò quia auctor & erat, & est vitæ illius? quomodo igitur non vident, victuros nos etiam propter Christum, nō quòd Christus, vt nos viuamus promeritus sit: sed quòd nobis vitam ipse sit largiturus? Postremò ibidem addunt, *Huic respondere, quod dicit Paulus ad Philip*. cap. 1. ℣ 29. *Vobis datum est propter Christum* ὑπὲρ χριστοῦ, *non solùm, vt in eum credatis, sed etiam, vt pro eo patiamini*. Atqui ὑπὲρ non impulsiuam vmquam, sed perpetuò finalem caussam significat. & manifestum est (præsertim, cum non ὑπὲρ χριστοῦ simpliciter, sed τὸ ὑπὲρ χριστοῦ ibi scriptū extet) nihil aliud id sibi velle, quàm vel In negotio Christi, vel In eo, quod pro Christo suscipitur; vt rectè vertit, & annotauit Theodorus Beza. Mitto, quod interdum in ipsis noui fœderis scriptis, vt plerique volunt, præpositio διὰ, etiam cum quarto casui iungitur, non Propter, sed Per significat, adeo vt, quod hic scribitur διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, si de Christo intelligendum sit, idem valere dici posſit, quod Per nomen eius. Sic enim de Christo loqui consueuerunt sacri scriptores; vt inter cætera huiusce rei testimonia insignis, & ad propositum nostrum accommodatiſsimus est locus ille Act. 10. 43. *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remiſsionem peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum*. Quantum autem intersit inter hæc verba, Per Christum, & Propter Christum, licèt non desint, qui inter ipsa, quod attinet ad iustificationem nostram, nullam aut paruam admodum differentiam statui debere contendant: omnibus qui

Cal. ibidem.

Christus quomodo viuat, aut vixerit propter patrem.

Propter Christum quomodo nos victuri simus.

ὑπὲρ numquam impulsiuam, sed finalem caussam perpetuò significat.

Bezæ testimonium.

διὰ, etiam cum quarto casu, interdum Per significare.

Differentia inter præpositiones Propter, & Per.

veritati manifestissimæ sese opponere consultò nolint, iudicandum relinquo. Quandoquidem certum est, etiamsi, vt nos ipsi antea attigimus, propter aliquid id fieri dici potest, quod non sine ipso, vel per ipsum, omnino fit: tamen & posse,& plerumque solere dictionem propter multò plus significare, quàm possit, aut soleat dictio per; & præsertim caussam impulsiuam declarare, id quod dictio per numquam facit.

Bezæ opinio refutatur.

Hæc erant, quæ,præter ea,quæ ipse attuleras, pro vestra sententia confirmanda in medium afferuntur, in quibus aliquid ponderis inesse, existimare quis fortasse potuisset. Quæ quàm leuia sint,spero me satis apertè demonstrasse. Cætera,si qua supersunt, ea vel per seipsa iam euanuerunt, vel in iis, quæ adhuc mihi ad reliqua tua verba respondendum est,planè confutabuntur.

CAP. XXVI.

Examinantur duo loca, Heb. 9. v26, *&* Apoc. 13. v8. *quatenus ex illis probari videtur, Christi mortem, & sacrificium, ad eos etiam pertinuiße, qui ante ipsum fuerunt. hinc enim putauit ipse huius Disputationis auctor fortè ab Aduersarijs concludi, Christi mortem ideo peccata nostra expiaße,quòd pro illis satisfecerit. Verùm huius argumentationis & aßumptio, & consequentia falsa eße ostenditur. Quo facto, Aduersarij sententiam diuinis testimonijs minimè iuuari poße,concluditur.*

Restant ea loca,quę ipsemet ad sententiam meam labefactandã, & ad tuam confirmãdam facere posse animaduerti. Ea autem sunt, in quib. affirmari videtur,antequam Christus nasceretur,non modò antequam moreretur,eius mortem efficacitate in peccatis expiandis non caruisse. Nam certè nulla ratione id fieri posse videtur, nisi diuinę iustitiæ satisfaciendi pro vniuersi humani generis peccatis Christi sanguis vim habuisse dicatur; quemadmodum, ipsa loca examinando,clariùs apparebit. Duo autem præcipuè ea esse comperio,quæ separatim alterum ab altero excutiemus.

De loco Heb. 9. 26. pro Aduersariis allato.

Vnus igitur locus est in epist. ad Heb. cap. 9. ℣ 26. in illis verbis, *Alioquin oportuißet eum sæpius pati ab origine* (seu potiùs *a constitutione*) *mundi.* Ex quibus perspicuum fit, si Christus seipsum sæpius offerre debuisset, opus futurum etiam, vt ab ipso orbe condito sæpius cruentam mortem subiisset. Cur autem id fieri oportuisset, nisi

isset, nisi ad eos etiam, qui ante Christum fuerunt, immo, qui ab ipso condito orbe extiterunt, fructus sacrificii Christi pertinuisset? Quòd si ad eos quoque pertinuit mortis Christi fructus, qui Christum ipsi nec audiuerunt, nec resurgentem viderunt, nec alios audiuisse aut vidisse acceperunt: certè non quia illis Christi sacrificium diuinas promissiones, & ipsius Christi doctrinam confirmauerit, vel futuræ immortalitatis spem fecerit, sed quia mors sola per se peccata expiandi, & ita diuinæ iustitiæ pro ipsis satisfaciendi facultatem habuerit, id contigisse omnino dicendum videtur.

Christi sacrificium ad eos qui ipsum Christum antecesserunt non pertinuisse, ex loco pro Aduersariis allato colligi videtur.

Quid ad hæc respondebimus? Nempe, Tantum abesse, vt ex hoc loco probari possit, Christi sacrificium, antequam perageretur, vim expiandi peccata habuisse, & ad priscos illos pertinuisse, vt contrarium potiùs euidenter inde colligatur. Nam si virtus sacrificii ad eos etiam pertingere potuit, qui sacrificium ipsum antecesserũt, vt necesse est affirmare, si velimus ad eos, qui ante Christum fuerunt, id pertinuisse: quid opus erat, etiamsi Christum sæpius se offerre oportuisset, vt is a condito orbe sæpius pateretur? An non satis superq; fuisset, si Christus, postquam in mundum venerat, pati cœpisset, & ante extremum illum diem subinde passus esset? Cum igitur apostolus dicat, necesse futurum, si oportuisset Christum seipsum sæpius offerre, vt etiam sæpius passus esset ab orbe condito: satis ostendit, sacrificium mortis Christi non debere esse post illos, ad quos ipsius fructus manaturus est. Et propterea, si sæpius offerre se debuisset Christus, sæpius etiam, antequam nos esse desiissemus, ad quos, videlicet, fructus oblationis pertinere debebat, opus fuisse, vt in mortem traderetur. Non solùm autem, Antequam nos esse desiissemus, dixit, sed, A constitutione mundi; vt quid fieri necesse fuisset, euidentiùs exprimeret, si quò sæpius se obtulisset Christus, eò magis nostra peccata expiata forent. Quòd si necesse est, vt sacrificium mortis Christi non sit post illos, quib. profuturum est: certè non modò ad eos pertinere non potest, qui illud tempore præcesserunt, verùm etiam alia ratione, quàm diuinæ iustitiæ satisfaciendo iis, qui post ipsum vel adhuc sunt, vel recens existunt, ipsum prodesse concludendum planè est. Nam, si idcirco hominibus salutem conciliaret, quòd diuinæ iustitiæ pro

stitiæ pro peccatis eorum satisfaceret: quid opus esset, vt illos vel præcederet, vel saltem subsequeretur? Dum enim debitum verè soluatur, quid refert quo tempore id fiat, præsertim apud Deum, qui omnia, quæ certò futura sunt, compertissima habet, & ea singula, tamquam præsentia, perpetuò videt atque intuetur?

De loco Apoc. 13. 8. pro Aduersariis allato.

Alter locus is est, qui vulgò ad hanc opinionem efficacitatis sacrificii Christi ab ipsa mundi creatione confirmandam, adduci in testimonium solet, Apoc. cap. 13. ℣ 8. vbi legitur, *Et adorabunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ agni mactati ab origine* (seu potiùs *a constitutione*) *mundi*. Aiunt enim, hìc disertè scriptum esse, agnum, hoc est Christum, occisum fuisse ab ipso orbe condito. Quod cum reipsa factum non fuerit: necesse est fateri, id ideo dictum fuisse, quia virtus mortis Christi ad omnes homines, qui ab ipso orbis initio, & deinceps fuerunt, pertinere potuerit. Verùm, si quis primò negauerit istam consecutionem, & dixerit, idcirco potuisse dici, Christum occisum fuisse iam inde ab ipso orbis initio, quia ab ipsis mundi iactis fundamentis, Deus, vt Christus mactaretur, iam decreuerat; quemadmodum Paulus dicit, datam nobis fuisse gratiam per Christum ante tempora æterna 2. Tim. 1. ℣ 9. quia, scilicet, eam nobis dare Deus decreuerat: quid, quæso, respondebunt? Nam non modo in eo Pauli loco, sed in aliis compluribus similes loquendi modi inueniuntur. Quod enim Deus facere decreuit, pro iam facto habetur; vt in prophetarum vaticinationibus passim videre est. Deinde animaduertendum fuerat, verba illa, *ab origine mundi*, non coniungi debere cum proximè antecedentibus, *agni mactati*, sed cum remotioribus; vt Complutensis editio, quæ distinctionem inter vtraque verba habet, satis confirmat, & probè animaduertit Sebastianus Castellio, qui hunc locum sic transtulit, *Quorum nomina ab orbe condito scripta non sunt in vitæ libro agni mactati*, edoctus, vt arbitror, ex loco illo cap. 17. ℣ 8. eiusdem libri, vbi hæc eadem sententia ita scripta est, *Et mirabuntur inhabitantes terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ a constitutione mundi*. Ex quibus verbis apparet, verba græca, quæ vtrobique sunt ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, in priore loco non ad Christi mactationem, sed ad scriptionem nominum in libro vitæ respicere. Neque verò caret exemplo huiusmodi

Quod Deus facere decreuit, pro iam facto habetur.

iusmodi verborum transpositio apud sacros scriptores. Nam Ioh. 17. ℣ 5. scriptum est, *Et nunc clarifica me tu pater apud temetipsum claritate, quam habui prius quàm mundus esset, apud te.* Vbi nemo non videt Apud te non cum Esset, cui verborum positione cohæret, sed cum Habui, a quo verbis seiunctum est, sensu coniungi debere. Apud Paulum similiter 1. Cor. 15. ℣ 19. legitur, εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, &c. id est, ad verbum, *Si in vita hac sperantes sumus in Christo tantùm,* &c. Perspicuum est autem, aduerbium μόνον seu Tantùm non ad proxima, sed ad remotiora respicere. Et idcirco rectè vetus interpres hunc locum sic vertit: *Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus.* Valde autem similis huic nostræ est transpositio illa 2. Par. 20. ℣ 7. *Nonne tu Deus noster expulisti habitatores terræ huius a facie populi tui Israelis, & dedisti eam semini Abraham amici tui in seculum?* In seculum enim manifestè ad verbum Dedisti, non ad verba Amici tui referendum est. Atque hinc perspicere licet, quantum inueteratæ opiniones nos fallere possint, & quàm cautum esse oporteat in fide hominibus sacras litteras vel explanantibus, vel citantibus adhibenda. Non igitur ex hoc Apoc. loco, quicquid vulgus nostrorum theologorum hactenus senserit, probari vlla ratione potest, Christi mortis fructum ad eos fideles etiam, qui ab ipso orbe condito extiterunt, pertinuisse.

Exempla transpositionis verborum in sacris litteris.

Sed demus, vel ex hoc loco, vel aliunde istam sententiam elici posse, de qua in præsentia non est disputandum; quid tum postea? An putamus, propterea necessariò sequi, Christi mortem, diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris satisfaciendo, humano generi profuisse? Minimè verò. Nam, quamuis prisci illi nec Christum prædicantem audiuerint, nec resurgentem viderint, nec id ab aliis acceperint, sine fide tamen, vt inter omnes constat, fructum mortis eius participare non potuerunt. Quòd si fide illis opus fuit, quid vetat, quo minus eadem fide, quid Christus annunciaturus esset, & quemadmodum ex mortuis resurrecturus, quatenus ad ipsorum salutem necessarium erat, perceperint, & ita non propter satisfactionem vllam a Christo pro ipsorum peccatis olim peragendam, sed propter peccatorum remissionem ab eo annunciandam, & confirmandam salutis spem conceperint, & eius mortis fructum gustauerint? non secus, ac nos ipsi, qui nec vidimus,

nec audiuimus Christum, fide tantùm, fructus, qui ex eius morte prouenit, ea ratione, qua suprà expositum est, nulla penitus satisfactione pro peccatis nostris interueniente, participes efficimur. Adde, quòd, etiamsi sine fide, quæ ipsam mortem Christi respiceret, priscis illis salutem per Christi mortem contigisse, quis diceret, non tamen propter satisfactionem ex ipsa prouenientem id euenisse, necessarium foret. Namque ex eo, quòd Christus, per mortem, salute, æternâque vitâ homines donandi potestatem consecutus est, eos saluos fore, & ex mortuis suscitatum iri beneficio mortis Christi, nulla licèt satisfactione interueniente, optimo iure dici posset.

Atque ex his tandem quęcunque vestram sententiam potissimùm iuuare posse videbantur, nihil penitus momenti ad eam rem habere, me satis demonstrasse confido: & porrò planum fecisse, meridiano sole non cæcutire eum, qui, Iesum Christum non ideo seruatorem nostrum esse agnoscit, quòd iustitiæ diuinæ, per quam peccatores damnari mereremur, morte sua pro nobis plenè satisfecerit: sed potiùs miserè hallucinari eos, qui, licèt sui erroris admoniti, id tamen adhuc verissimum esse contendunt.

Quæ opiniones in religione nostra falsitatis suspicione non careant.

De ipso Satisfactionis verbo me nihil sollicitum esse, animaduertere potuisti. Res enim non verba quæro. Id nihilominus tamen affirmare non dubitabo, non carere falsitatis suspicione eas in religione nostra opiniones, quæcumque tandem illæ sint, in quibus explicandis, verbis, & loquendi formulis vti necesse sit sacris scriptoribus prorsus incognitis: nec iniuriâ eas a quouis reiici, donec perspicuè demonstratum fuerit, earum sententiam in diuinis litteris expressè contineri. Nam, quod attinet ad opinionem, de qua disputamus, non solùm satisfactionis, seu satisfaciendi verbum, cum de salute nobis per Christum parta agitur, in sanctis scripturis, vt ipse fateris, nusquam apparet; sed nihil eiusmodi, ne semel quidem, expressè in eis scriptum reperitur. Quale esset, quòd Christus morte sua nobis Deum reconciliasset: vel, quòd pœnas vniuersas nostris iniquitatibus debitas, moriendo, diuinæ iustitiæ persoluisset: vel, quòd nos è manibus iustitiæ diuinæ, sanguinem suum redemptionis nostræ pretium illi dans, liberasset: vel, quòd scelera nostra obedientiâ suâ compensasset: vel, quòd, vt

quòd, vt remiſsionem peccatorum nobis Deus largiretur, dignè commeritus fuiſſet: vel denique ſaltem, quòd aliqua ratione Dei iram nobis placaſſet. An non, quemadmodum libri veſtri, cum etiam ea de re diſputatio nulla eſt, eiuſmodi ſententiis vndique ſcatent: ſic etiam ſacræ ſcripturæ, ſi ſalus noſtra, vt vos opinamini, ex eo penderet, quòd Chriſtus iuſtitiæ diuinæ pro peccatis noſtris ſatisfeciſſet, illis refertæ, aut ſaltem reſperſæ eſſent? An putatis, diuinos homines, qui, ſpiritu ſancto impellente, ſalutis noſtræ rationem litteris mandarunt, minore vel charitate, vel diligentia in ea nobis patefacienda, quàm vos, præditos fuiſſe? An non reipſa experti eſtis, quid ſit extra Dei verbum nouas in rebus ad ſalutē noſtrā pertinentibus explicandis loquendi formulas vſurpare? An non omnes pontificiorum errores, quos nunc meritò deteſtamini, hanc, notam qua ſeipſos prodant, habere ipſi agnouiſtis, quòd ea affirmant, de quibus in diuinis litteris nihil diſertè ſcriptum extat? Verùm, vt ſententiæ veſtræ abſurditas, &, quos plures continet, execrabiles errores, meliùs adhuc cognoſci poſsint; quando ad ea, quæ ipſam ſuadere poſſe aliquo modo videbantur, abunde reſponſum eſt; operæ pretium fuerit ea ſubiicere, quæ ad ipſam deteſtandam ac penitus reiiciendam, & me compulerunt, & vnum quemque diuinæ gloriæ, & veritatis potiùs, quàm mundanæ exiſtimationis, ac receptarum opinionum cupidum ſectatorem & defenſorem inducere debere, planè mihi perſuadeo. Sed priùs paucula quædam, quæ proximè conſequuntur verba tua hic adſcribere libet, quæ mihi, ſcilicet, huiuſce rei argumentum ſuppeditabunt.



DISPVTATIONIS DE IESV CHRISTO SERVATORE PARS TERTIA.

In qua rationes, & testimonia explicantur, quibus euincitur, falsam esse sententiam istam, quòd Christus morte sua Deo, siue eius iustitiæ pro peccatis nostris satisfecerit. & reliquum argumentum quoddam ad eam confirmandam ab Aduersario allatum abunde refellitur.

Ais igitur:

COVETVS.

Cum autem diceres non opus fuisse, vt Christi morte deo pro peccatis nostris satisfieret addebas te idcirco hoc asserere, quia in Deo satis esset misericordiæ ad nos absque vlla satisfactione saluandos.

SOCINVS.

Ego verò & id ea de caussa tunc asserui, & nunc idem eadem prorsus ratione assero. Neque in Deum meum adeò iniurius vmquam ero, vt mihi peccata mea, nulla vera pro ipsis satisfactione accepta, condonare eum aut noluisse, aut iurè non potuisse, vel per somnium quidem, cogitare ausim: ne dum, vt vos facitis, constanter affirmare. Sed, vt assertionis meæ veritas magis elucescat, probandum primò erit, potuisse Deum iurè nobis peccata nostra ignoscere, nulla vera pro ipsis satisfactione ab vlla persona, vllo'ue modo accepta. Deinde, id facere eum voluisse, demonstrabitur. Quo facto, planum postremò faciam, non potuisse Christum vel sua morte, vel alia ratione diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris

nostris satisfacere. Et ita, quæ duo mea sententia continet, & tu, a veritate alienissima esse, te ostendisse credebas, Christum pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ non satisfecisse, &, vt satisfieret, opus non fuisse, ea verissima esse, Deo bene fauente, constabit.

CAP. I.

Deum iurè potuiße nobis condonare peccata nostra, nulla pro ipsis vera satisfactione accepta.

Deum nobis ignoscere iurè potuisse, nulla pro peccatis nostris vera satisfactione accepta, ex eo constare potest, quòd delicta nostra ea tenus nos Deo obnoxios reddunt, vtq; pro ipsis ei satisfiat, requirere videri possunt quatenus offensę sunt maiestatis ipsius; ita vt peccatis, vera pro ipsis satisfactione non accepta, Deū ignoscere, nihil aliud sit, quàm eum de iure suo remitere. Vnicuiq; autem de iure suo, quantum velit, remittere licet. Deus igitur, vera pro ipsis satisfactione non accepta, peccata nobis condonare iurè potuit. Quocirca Deus, in hominib. vel puniendis, vel absoluendis, non tamquam iudex aliquis statuendus est, qui de alieno iure agat, cuiq; non liceat a legum præscripto recedere; sed tamquam dominus & princeps, cuius sola volūtas, cum de ipsius iure tantùm agatur, omnium rerum lex est, & perfectissima norma. Quòd si quilibet homo iurè potest iniurias sibi illatas liberè condonare, & quamuis maximè possit, eas tamen minimè vlcisci; nec solùm id facere iurè potest, sed etiā ob eam ipsam caussam laudibus ad cælum tollitur: An eo iure & potestate Deum priuare audebimus, nosq; infandi sacrilegii reos constituere non exhorrescemus? Quis est, qui nesciat, delicta nostra, debita siue æs alienum, quod cum Deo contraxerimus, in diuinis litteris appellari, & propterea Deum, tamquam creditorem nostrum, nos autem, tamquam eius debitores, peccatorum nostrorum respectu, constitui? Atqui, nullus est creditor, qui debitori suo vel debiti partem, vel vniuersum debitum, nulla satisfactione accepta, condonare summo iure non possit. Quæ est igitur inscitia, ne dicam amentia, existimare, Deum nisi illi plenè satisfiat, delictorum nostrorum debita nobis remittere iurè non posse?

Delicta nostra offensæ sunt maiestatis diuinæ.

Vnicuique licet de iure suo, quantum velit, remittere.

Deus in hominibus vel puniendis vel absoluendis non vt simplex iudex est statuendus.

Peccata nostra æs alienum cum Deo.

At dices, opus est, vt Deus iustitiæ suæ satisfieri curet, cui ipse, nisi semetipsum quodammodo abneget, renunciare non potest.

Obiectio.

Responsio. Iustitia, cui satisfaciendum esse, Aduersarii contendunt, in Deo non residet.

Iam in principio huius responsionis meæ satis ostendi, iustitiam istam, cui vos satisfaciendum omnino esse contenditis, in Deo non residere, sed effectum esse voluntatis ipsius. Cum enim Deus peccatores punit, vt digno aliquo nomine hoc eius opus appellemus, iustitiâ tunc eum vti dicimus; quemadmodum, cum alicui nocenti parcit, eum misericordiâ vsum fuisse, dicit scriptura. Quare non opus est, vt isti iustitiæ Deus vel satisfieri curet, vel renunciet. Quod autem iustitia ista in Deo non resideat, præter ea, quæ suprà a me disputata sunt, ex eo maximè apparere potest, quòd, si ea in Deo resideret, numquam is, ne minimum quidem delictum, cuiquam condonaret. Nihil enim vmquam facit aut facere potest Deus, quod qualitatibus, quæ in ipso resident, aduersetur. Exempli causâ, cum in Deo sapientia, & æquitas resideat, nihil vmquam insipienter, nihil iniquè facit, aut facere potest. Ista iustitia, quæ, vt supra visum fuit, in sacris litteris non iustitia, sed seueritas, aut vindicta, aut aliis eiusmodi nominibus nuncupatur, ista, inquam, quatenus misericordiæ opponitur, nihil aliud est, quàm punire delicta. Sed punire delicta, & delicta condonare, inuicem prorsus aduersantur. Ergo, si ea iustitia in Deo residet, hoc est, si in Deo aliqua proprietas est, quæ omnino quæcumque hominum delicta, siue resipiscentium, siue non resipiscentium, exactè puniri velit (talis est enim ea iustitia, de qua agimus, quam vos in Deo residere commenti estis) numquam is cuiquam vel parcit, vel parcere potest. Nam quod magistri vestri excogitarunt, puniri per hanc iustitiã delictum posse, etiamsi delinquens ipse non puniatur, id, vt infrà apparebit, & ab hac, & ab omni iustitia alienissimum est. Cæterùm, si dixeris, eadem ratione probari posse, misericordiam in Deo non residere, Nam si ea in Deo resideret, is nemini vmquam pœnam irrogaret, cum misericordia nihil aliud sit, quàm delinquentibus ignoscere: Respondebo, vt supra quoque leuiter attigi, verissimum esse, misericordiam, quatenus isti iustitię, hoc est seueritati & vindictæ opponitur, in Deo non residere, sed effectum esse voluntatis eius. Cum igitur sacræ litteræ testentur, Deum misericordem esse, nihil aliud sibi volunt, quàm Deum sæpissime, & facillimè peccata condonare; si tamen de misericordia hac loquuntur. Nam alia est misericordia diuina, cuius in sacris

Misericordia quatenus seueritati & vindictæ opponitur, in Deo non residet.

litteris secundum veterem trãslationem sæpe fit mentio, quæ bonitas potiùs appellari debet, & latiorem habet significationem. Omnem enim Dei beneficentiam complectitur: siue in peccatis condonandis, siue in alio quouis beneficio hominibus dando ab ipso exerceatur. Patet præterea, nec iustitiam, nec misericordiam, de quibus loquimur, in Deo residere, ex eo, quòd legimus, Deum tardum esse ad iram, & multum miseratione, Exo. 34. ℣ 6. Num. 14. ℣ 18. Quod manifestè indicat, hæc duo, effecta esse voluntatis eius, quorum vnum ab altero magnitudine superetur, & simul stare nequeant, & terminata sint; cum ea, quæ verè in Deo resident, nullum terminum habeant, & simul omnia stare possint, & inter se, magnitudinis respectu, sint prorsus æqualia. Hinc manifestum fit, quàm grauiter errent illi, qui Dei hanc tum iustitiam, tum misericordiam infinitam esse affirmant. Quod enim ad iustitiam attinet, vocabuli specie decepti non vident, se nihil aliud dicere, quàm Dei seueritatem atque iram infinitam esse, contra apertissima sanctarum litterarum testimonia; quæ, vt modò diximus, Deum tardum ad iram esse prædicant. Ea iustitia diuina, quæ nullum terminum habet, non hæc est, de qua loquimur, sed ea, quæ sola, vt suprà visum fuit, hoc præclaro Iustitiæ nomine apud sacros scriptores insignitur, & alio nomine Rectitudo & æquitas nuncupari potest. Hæc verè in Deo residet, & in omnibus eius operibus valde conspicua est; atque huius solius vi, vt postea videbimus, etiam si nullam aliam probationem haberemus, humanum istud commentum satisfactionis Iesu Christi penitus detegeretur atque euanesceret. Quod autem attinet ad misericordiam, hoc est peccatorum condonationem, quomodo eam infinitam esse affirmare audent, cum ex supra dictis locis, & ex vniuersa scriptura constet, Deum eâ non semper vti, sed non rarò vindictam & seueritatem exercere? Verùm propterea ita fœdè sunt lapsi, quòd eos diuersos tantùm diuinę voluntatis effectus, nõ autem proprietates aliquas, esse non animaduerterunt, & vtramque in Deo residere, persuasum habuerunt. Sed quânam ratione id sibi persuadere potuerũt, cum, vt diximus, altera alteram tollat? At hoc negant ipsi, & in salute nobis per Christum parta vtramque perfectè Deum exercuisse, contendunt. Istud quàm non modò falsum, sed etiam ridiculum sit,

Misericordia Dei sæpe pro bonitate ac beneficentia vsurpatur.

Qualitates eorum, quæ in Deo resident.

Iustitiam illam Dei & misericordiam, quæ inuicem opponuntur, non esse infinitas.

Quænam Dei iustitia infinita sit, inque ipso Deo resideat.

lum sit, ex iis, quæ postea dicentur, clariùs apparebit. Interim dicant, obsecro, cum Deus sontes punit, præsertim verò, cum eis ne tempus quidem, vt pœnitentiam agere possint, concedit, cuius rei in vetere testamento permulta exempla extant, qua'nam misericordia erga illos vtitur? Quòd si Deus multa facit, in quibus ne vestigium quidem istius misericordiæ apparet, quamuis & misericors, & miserator in sanctis litteris passim appelletur, An non multa eum facere dicendum est, in quibus nullo pacto istam iustitiam exerceat, ad quam tardus admodum esse vbique prædicatur?

Nulla iustitia in Deo est, quæ omnino peccatum puniri debere dictet: nec misericordia, quæ ignoscendum statuat.

Concludendum igitur est, nullam in Deo iustitiam esse, quæ omnino (vt vestra opinio fert) peccatum puniri debere dictet, & cui ipse renunciare non possit; sicut nulla in eo est misericordia, quæ peccatoribus ignoscendum esse omnino statuat, & cui voluntas diuina obsequi quodammodo debeat. Quæ cum ita se habeant, satis constare potest, nihil esse, propter quod Deus liberè, cui velit, nulla satisfactione accepta, peccata iurè condonare non possit, non minùs, quàm eum, qui deliquit, pro suo arbitratu punire.

VVolf. Musculi testimonium.

Vidit hanc veritatem Wolf. Musculus, & eam in suis locis communibus ita explicuit, vt integrum locum huc transferre non solùm propter doctissimi viri apud vos non leuem auctoritatem, sed etiam, quia meliùs illius, quàm meis ipsius verbis tota res patefiet, mihi graue non fuerit.

Loc. comm. de iustific. cap. 3.

Sic igitur scribit: *Si Deus tantùm iustus est iudex, & non simul misericors, vel si sic iustus est, vt sine detrimento iustitiæ suæ misericors esse nequeat, si sic inquam iudiciariæ iustitiæ obstrictus est, vt non liceat ipsi, quorum vult misereri, & a peccatis absoluere reos, quod tamen permultos sibi principes & magistratus liberè permittere videmus, consequitur inania esse, quæcunque in sacris scripturis de gratia & misericordia Dei leguntur, nec tantum illi potestatis esse in ipsius creaturas, quantum est homini in suos subditos, imò minus, quàm est figulo in suum lutum. Quare quid potest magis impium cogitari? Si verò sic Iustus est Deus, vt simul sit & misericors, sicq; punit sontes, vt simul quorum vult liberè ac licitè misereatur, peccatoresq; a peccatis absoluat, nec queat ob eiusmodi misericordiam gloria & encomio iustitiæ priuari. Quid aliud consequitur, quàm duplicem illi esse thronum, iudicij vnum, gratiæ alterum. Et ad thronum iudicij pertinere, quando iustificat iustum, & condemnat impium. Ad alterum verò, qui gratiæ est, referendum esse, quando impium non condemnat, quod iustè facere poterat, sed misericorditer a reatu*

ter à reatu peccatorum absoluit, & iustificat? Hactenus Musculus, qui licèt alioqui vobiscum sentiat, tamen veritatis vi, quæ aliqua ex parte omnibus non prorsus aut stupiditate, aut improbitate excæcatis semper affulget, victus atque compulsus, & hæc & alia non pauca, dum iustificationis & remissionis peccatorum argumentum tractat, præclarè scripta reliquit, quæ vestram istam satisfactionem non mediocriter labefactant. Mirum autem videri potest, Vos, cum de hominis iustificatione agitur, istius diuinæ iustitiæ, quæ iustitia in sacris litteris non appellatur, nec Dei qualitas est, seu proprietas, nec in ipso vllo pacto residere potest, tantam rationem haberi velle; cum autem diuinę prouidentię & prædestinationis argumentum tractatis, illius, quæ verissimè diuina iustitia est, & in Deo perpetuò residet, atque inter admirabiles eius proprietates numerari debet, rectitudinis, inquam, & æquitatis, non re tantùm, quod semper facitis, sed interdum etiam verbis ipsis, aut nullam aut perexiguam rationem habere: & tandem ad inperscrutabile Dei consilium confugere; tamquam si de sententia vestra alioqui manifestissimè constaret, & ii, qui aduersus vos disputant, veritati diuinæ humanis rationibus reluctari apertè conarentur, vel etiam ad sacrarum litterarum testimonia, quæ in medium affertis, nihil aliud responderent, nisi ea diuinæ iustitiæ aduersari. Ita fit, vt vtrobique, contraria licèt ratione, humani generis hosti illi inexorabili atque indefesso arma validissima ad omnem pietatem, pietatis nescio cuius prætextu, penitus exterminandam imprudentes subministretis. sed hæc vberiùs, Deo volente, alio tempore, alia fortasse occasione oblata. Nunc ad rem ipsam.

Aduersariorum in iustificationis, & prædestinationis materia circa Dei iustitiam error.

Quæ a me hucusque dicta sunt, satis planum facere possunt, quàm friuola sit ea ratio, quam te, mecum hac de re disputantem, attulisse memini, vt probares, necesse esse, si Deus iustus futurus sit, vt delinquentium peccata exactè puniat; quia scilicet iustitia omnino requirat, vt suum cuique tribuatur, delinquentibus autem punitio debeatur. Falsum est enim delinquentibus punitionem deberi eo sensu, in quem locutio ista hoc loco accipienda est. Delinquentes optimo quidem iure puniuntur. Verùm ea punitio non ipsis, sed Reip. debetur. Cum igitur iudex nocentem absoluit, non

Delinquentibus punitionem deberi non vsquequaque verum.

Delinquentium punitio Reipublicæ debetur.

An punitio delinquentibus debeatur?

ideo (quod ad hanc sui cuique tributionem attinet) iniustè agit, quia illi, quod eius est, non tribuat, sed quia Reip. suum non tribuit, cuius interest sontes puniri, & eam ob caussam, vt puniantur lege cauit; atque ea ratione ius illud punitionis eorum sibi acquisiuit; quo a nemine sine iniuria priuari potest. At verò, si ipsa Resp. ei iuri renunciare velit, & eo seipsam priuare, cum sibi ipsi nemo iniuriam facere posſit, nulli iniuriam facit. Et idcirco, quod ad hoc attinet, vt suum cuique tribuatur, nisi alius quispiam præterea lædatur, nihil iniustum committit. Quare nec Deus iniustum aliquid facere censendus est, si sibi ipsi, dum delinquentibus, id est, contra suam legem committentibus parcit, quod suum est, non tribuit. Nemini enim præterea quicquam adimit. Hoc namq; sibi vult sententia illa, Suum cuique tribuendum esse: Nempe, nulli non dandum, quod ad ipsum pertinet, & ad eius commodum, atque vtilitatem spectat. Neque ea sententia mala, aut pœnas complectitur, quæ iurè alicui debeantur: nisi quatenus ad alterius commodum aut vtilitatem spectent, & illius iuris sint. Atque hinc est, quòd satius est nocentem absoluere, quàm innocentem condemnare. In innocentis enim condemnatione non solùm Resp. læditur, cuius non minùs interest, innocentes absolui, quàm nocentes puniri, sed præterea etiam ipse innocens, qui, nisi absoluatur, iure suo priuatur, & graui iniuria afficitur. At in nocentis absolutione sola Resp. læditur, nec ipse nocens iure suo aliquo priuatur, aut vlla iniuria afficitur. Alioqui si sententiam illam aliter interpretaremur, nec debita remitti, nec iniuriæ condonari iurè possent. Quæ tamen qui faciunt, tantum abest, vt iniustitiæ accusentur, vt potiùs eo nomine æquitatis & iustitię laudem consequantur; quamuis leges extent, quibus & debitor, quod debet, soluere cogitur, &, qui iniuriam fecit, ad eam pensandam adigitur. cum tamen contra leges committere, siue ab ipsarum præscripto discedere, alioquin iniustum planè sit. Ex quo apparet, non posse vlla ratione Deum in hominum delictis, nulla satisfactione accepta, condonandis iniustum videri, etiamsi concederetur, in ipso iustitiam quandam esse, tamquam legem aliquam, quæ statuat, delinquentes, id est, aduersus ipsius voluntatem aliquid perpetrantes, puniendos esse. Eiusmodi enim legi, cum vniuersa

Suum cuique tribui debere, quo pacto intelligendum.

Cur satius sit nocentem absoluere, quàm innocentem condemnare.

ipsius Dei vis, nec vllius præterea respiciat, is parere non necesse haberet; nisi Deo minùs, quàm hominibus, concedere velimus. Itaque, quemadmodum homines, quatenus de iure suo decedunt, quamuis lex ab illis faciat, contra legem committere non dicuntur; sic Deus, quatenus de iure suo dimittit, etiamsi lex extaret, quæ ab ipso faceret, nõ tamen contra legem committere dici posset. Quòd si Deus, cum peccata, nulla prorsus satisfactione accepta, condonat, nec contra legem committere, nec alicui iniuriam facere potest: ipsa luce clarius est, eum in eiusmodi condonatione nihil, quod iniustum sit, facere censendum esse. Possunt fortasse principes, & respublicæ, non iudices tantùm, in nocentis absolutione aliquid iniustum committere, quia, dum de iure suo decedunt, vel priuatum aliquem simul lædant, cuius intersit, istum nocentem puniri, vel legem infringant, quæ non ipsorum ius tantùm respiciat, sed etiam ipsius Dei: qui idcirco eos gladio armauit, vt ministri eius sint ad vltionem maleficorum. Hæc autem in Deo liberalissimè peccata condonante omnino non sunt. nam de ipsius iure tantùm agitur, vt iam abunde explicatum est. Potuit igitur Deus peccata nobis iurè ignoscere, nulla a quoquam pro ipsis satisfactione accepta. Immo id adeo iurè facere potuit, vt quodammodo debuerit, id est, aliter facere non potuerit; non modò quia æquum & rectum esse videtur, vt resipiscentibus delicta liberaliter condonentur (neque enim, vt suprà dictum est, nobis non resipiscentibus peccata ignouit Deus) a rectitudine autem & æquitate nullum Dei opus recedere potest; verùm etiam, idq; multò magis, quia Deus, vt mox videbimus, resipiscentibus liberaliter veniam dare, ab ipso ferè mundi exordio, & instituit, & tacita quadam lege sanciuit; aduersus quam legem, cum iam per eam alteri ius quæsitum esset, iniustum fuisset, vt ipse Deus deinde aliquid commisisset. Et certè, quamuis reuera nulla sit rectitudo siue æquitas, quæ resipiscentibus veniam dari omnino postulet, & ob eam rem, vt suprà dictum fuit, sola Dei voluntas condonationis delictorum quam ab ipso consequimur caussa sit; Tamen posteaquam decretum est a Deo, vt resipiscentibus venia detur, iustum est, vt tanta ipsius benignitate ii, qui verè resipiscunt, non defraudentur. Itaque singularis & inaudita Dei liberalitas, quam

Principes & Respublicæ, cur in nocentis absolutione aliquid iniustum committere possint.

Nulla rectitudo siue æquitas, resipiscentibus veniam dari, omnino postulat.

Sola Dei voluntas caussa est condonationis delictorum nostrorum

nobiscum per Christum exercuit, non in eo præcipuè conspicitur, quòd nobis resipiscentibus peccata condonare voluerit; idem enim & antea decreuerat, & sæpissime præstiterat; sed in eo potissimùm: apparet, quod, ingentibus propositis præmiis, nos in peccatis penitus demersos ad pœnitentiam reuocare summa ope, vt ita dicam, nisus fuerit; quemadmodum per ea, quæ suprà dicta sunt, patere potest, & per ea, quæ infrà fortasse dicentur, clariùs patebit. Cumq; iam satis probatum videatur, potuisse Deum iurè, nulla vera pro peccatis nostris satisfactione accepta, ea nobis condonare, quòd id facere voluerit, iam demōstrare aggrediamur.

CAP. II.

Deum voluisse nobis peccata nostra condonare, nulla pro ipsis vera satisfactione accepta.

Deum, etiam citra Christum, peccata, nulla vera satisfactione accepta, condonare consueuisse.

Vt, quod probandum sumpsimus, apertiùs constare possit, operæ pretium fuerit ostēdere, etiam ante salutem nobis per Christum partam, de qua nostra instituta est disputatio, nulla accepta vera satisfactione, Deum delinquentibus peccata liberalissimè condonare consueuisse. Dixi autem, Vera satisfactione, propterea quòd dubium non est, quin Deus in iis, quibus peccata condonauit, semper aliquid requisierit, quod fortasse satisfactionis loco fuisse dici potest; præsertim, cum certum sit, ea ratione diuinæ voluntati ab eo, cui peccata condonata fuere, ea in parte plenè fuisse satisfactum. Et antequam huius antiquissimæ liberalitatis diuinæ testimonia proferam, quid in iis, in quos eam exercuit, requisierit Deus, breuiter exponendum censeo.

Quid in iis semper requisierit Deus quibus peccata condonauit.

Vitæ puritatem & innocentiam in iis semper requisiuit Deus, quibus peccata ignoscere voluit. Hanc verò vel iam præsentem, dum errata committuntur, vel ipsa subsequentem. Totam rem dicam apertiùs.

Duplex genus delinquentium.

Duplex est genus delinquentium: Vnum eorum, qui, vt suprà visum est, interdum quidem labuntur, atque delinquunt, nulli tamen delicto siue peccato sunt mancipati; sed vitam vniuersam ad diuinam sibi præscriptam normam dirigunt, atque componunt: Alterum eorum, qui vel multis, vel vni tantùm vitio sunt dediti; adeò vt, ad Dei voluntatem se conformare, dici non possint. Illis pro benignitate sua non imputat Deus errata illa, in quæ nonnunquam

quam prolabuntur; quia iam purè & innocenter viuunt. His verò non imputat delicta, quibus sunt obnoxii, si resipiscant; quia deinceps purè & innocenter viuunt. Sic in vtrisque vitæ puritas & innocentia quædam caussa est, vt Deus illis clementer ac benignè peccata condonet. Hac autem ea fides continetur, sine qua fieri non potest, vt quis Deo placeat; de qua auctor epistolæ ad Hebræos capite 11. ℣ 6. Quomodo enim vitam suam ad Dei normam perpetuò diriget ille, qui vel Deum esse non credat, vel eorum, qui ipsum quærunt, benignum remuneratorem eum esse, non sibi persuadeat? Hæc est illa obedientia, quæ nos Deo gratos efficit; cuius spiritus in quocunque fuerit, eum, pro admirabili Dei benignitate, coram ipso iustum & inculpatum reddit. Nam quid aliud est purè & innocenter viuere, quàm Dei voluntati obedire, eiusque dicto audientem esse.

Fides, sine qua Deo placere non possumus, vitæ puritate atque innocentia continetur.

Sed iam huius diuinæ bonitatis, etiam citra Christum, exempla ac testimonia proferamus. Abel ab ipso Christo iustus fuisse dicitur, Matth. 23. ℣ 35. & alibi, quòd iustus esset, testatum fuisse traditur, Heb. 11. ℣ 4. Atqui nemo iustus esse potest, cui delicta a Deo non condonentur. Quare, aut Abelem nihil vmquam deliquisse dicendum est, quod nemo affirmare audebit, aut illi a Deo, quidquid deliquerat, condonatum fuisse. Cur verò illi delicta condonata fuisse dicemus? Num propterea quia Iesus Christus pro ipsis diuinæ iustitiæ olim satisfacturus erat, & hoc ipse Abel credebat? Nihil minùs. Explicans enim auctor ille ad Heb. eam fidem, propter quam & ipse Abel iustus habitus a Deo fuerat, & Enochus Deo placuerat: eam iis, quæ iam diximus, contineri dicit; nempe, vt Deus esse credatur, & præmia rependere iis, qui ipsius sunt studiosi. Credidit igitur Abel, non modò Deum esse, sed eos etiam, qui ipsi obedirent, largè remunerari. Atque hinc factũ est, vt ad eius voluntatem vitam suam componeret, adeò vt, quemadmodum testatur Iohannes, eius opera iusta essent, 1. Ioh. 3. ℣ 12. Itaq; diuina benignitate, cum is purè & innocenter viueret, quicquid deliquit, ei liberalissimè condonatum fuit; & iustus atque inculpatus coram ipso Deo est habitus. Demonstratur hoc apertissimè per ea, quæ ad Cainum Deus locutus fuisse in sacra historia perhibetur, Cui ægrè admodum ferenti, quòd ipse Deus ad Abe-

Exempla bonitatis diuinæ in condonãdis peccatis, etiam citra Christum.

lem, & ad oblationem eius respexisset, ad se verò & ad oblationem suam non respexisset: inquit Deus, *Vt quid succensa est ira tibi? & vt quid concidit vultus tuus? Nonne, si bene feceris, erit acceptatio?* (seu *remißio*, siue etiam *elatio*) Gen. 4. ℣ 7. Ex quibus verbis, quãquam variè ab interpretibus explicatis, manifestè apparet, non alia potissimùm ratione Abelem Deo carum fuisse, nisi quia eius opera erant iusta; Cainum verò minimè, quia eius opera, vt idem Iohannes ait, mala erant: Et simul de ea diuina liberalitate, de qua agimus, liquidò constat; cum Deus Caino benefacienti, ac resipiscenti veniam delictorum spõte offerat, atque promittat: nullius prorsus veræ satisfactionis quam pro ipsis accepturus esset, vel mentione facta, vel ratione habita, sed tantummodo æquitatis cuiusdam, quæ diuinam naturam summopere deceat; vt scilicet Deus iis, qui vel maturè, vel seriùs, purè & innocenter viuunt, omnium delictorum veniam largiatur, eosq; caros habeat. Quocirca per interrogationem ea sententia exprimitur: *Nonne, si bene feceris*, &c. quasi hoc natura ipsa omnes doceat, videlicet, Deum liberaliter peccata resipiscentibus condonare. Vt nihil ferè magis impium excogitari possit, quàm sentire, a Deo peccata non remitti, nisi pro ipsis illi plenè satisfiat. Ex hac sola Caini, & Abelis historia, iis adiunctis, quæ a Christo, & eius discipulis de vtroque dicta sunt, perspicuum est, ea vera esse, quæ paullo ante diximus; nempe, Deum prorsus gratuitò peccata semper remisisse. In iis autem, quibus delicta aut ignoscat aut ignoturus sit, vitæ puritatem & innocentiam requirere, vel iam præsentem, vt in Abele, vel ipsa delicta subsequentem, vt in Caino. Quod autem de Abele dictum est, eum iustum fuisse, idem de innumerabilib⁹ aliis scriptum extat. Ex quo apertè colligitur, eos, qui purè & innocenter viuunt, diuina benignitate delictorum gratuitam veniam consequi. Neq; enim, vt modò dicebamus, aliter iusti appellari potuissent. Nam iustum in sacris litteris eum intelligi, qui purè & innocenter vixerit, quemadmodum iniustum, qui impurè & flagitiosè, non autem, qui pro suis peccatis Deo a Christo aut aliquando satisfactũ iri, aut iam satisfactum fuisse crediderit, neque ex eo, quòd quis ita credat, vitæ innocentiam & puritatem proficisci; partim per se manifestum est, partim, vt spero, antequam huic responsioni finem imponam,

Natura ipsa docere videtur, Deum resipiscentib⁹ liberaliter peccata condonare.

imponam, euidentissimè demonstrabitur. Nunc alia testimonia huius diuinæ beneficentiæ commemoremus.

Temporum Noë exemplum.

Scriptum est a Petro, quòd tempore Noe, cum ab ipso arca extrueretur, Dei patientia expectabat, 1. Pet. 3. ℣ 20. Cur autem Deus expectare soleat, id est, punitionem impiis decretam differre, docet idem Petrus cum ait, *Non tardat Dominus promißum, vt quidam tarditatem existimant; sed patienter agit erga nos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti*, 2. Pet. 3. ℣ 9. Expectabat igitur Deus; & patienter hominum scelera centum & viginti illis annis, quibus arca extructa fuit, ideo tulit, vt mundus resipisceret, atque ea ratione non periret. Quamuis enim iam sententia eius perdendi lata esset: reuocare tamen atque rescindere solet Deus, propter superuenientem pœnitentiam, & vitæ correctionem sententias iam a se latas de puniendis & perdendis delinquentibus; vt mox latiùs differemus. Ergo, si mundus resipuisset, ei Deus diluuium non immisisset; sed hominum delictis gratuitò pro liberalitate sua eximia pepercisset.

Deus propter superuenientem resipiscentiam sententias a se condemnationis latas reuocare consueuit.

Porrò autem non satis habuit Deus hac ratione, qua diximus, clementissimum se ab ipso ferme orbe condito delinquentibus præbere; sed sub ipsa Lege voluit etiam tantæ suæ beneficentiæ populum disertè admoneri. Nam, tametsi in ipsa Lege ferenda, in ipsoq; fœdere sanciendo, non nisi quibusdam leuioribus delictis, vt supra visum est, expiatoria sacrificia constituisset, cætera verò grauiora seuerè puniri, & vindicari præcepisset; tamen, præter eas sententias, quas sæpius luculentissimè populo inculcari voluit, se videlicet tardum ad iram esse, & multum misericordiâ, tandem, vt Moses populum, postquam illi, nisi a simulacrorum cultu se impollutum conseruasset, dispersionem inter populos, & multa alia mala minatus fuerat, ad hunc modum alloqueretur, effecit: *Cum fuerit tibi angustia, inueneritq; te omnia ista in nouißimis diebus; si reuersus fueris ad Iehouam Deum tuum, & parueris voci eius, quia Deus misericors est Iehoua Deus tuus, non derelinquet te; nec disperdet te; nec obliuiscetur pacti patrum tuorum, de quo iurauit illis*, Deut. 4. ℣ 30. Et rursus cap. 30. in ipso initio: *Erit autem, cum euenerint tibi omnia verba hæc, benedictio, & maledictio, quas proposui tibi, & reduxeris ad cor tuum in cunctis gentibus, ad quas expulerit te Iehoua Deus tuus, & conuersus fueris ad Iehouam Deum tuum, obedierisq;*

Testimonia sub ipsa Lege, liberalitatis diuinæ in condonandis delictis.

Ex verbis ipsius Mosis.

um, obedierisq́; voci eius per omnia, vt ego præcipio tibi hodie, tu & filij tui toto corde tuo, & tota anima tua; tum reducet Iehoua Deus tuus captiuitatem tuam, & miserebitur tui, & conuersus congregabit te de cunctis populis, ad quos dispersérit te Iehoua Deus tuus, &c. Promittit igitur Moses populo, si, postquam Deus eum, propter ipsorum delicta inter gentes dispersisset, & captiuum duci voluisset, pœnitentiam suorum delictorum egisset, & conuersus ad ipsum Deum fuisset, futurum, vt Deus ipsorum misereretur, & a captiuitate eos liberaret, & sic eis delicta condonaret. Hoc autem, & id, quod superioribus illis sententiis continebatur, cumulatissimè præstitit Deus; vt vniuersa sacra historia docet. in qua animaduertere licet, quòd neque illico, cum populus peccasset, eum Deus puniebat, neque tam grauiter, vt is meritus fuerat; & quandocumque populus ad frugem redibat, vel suorum delictorum intestino dolore tangebatur, Deus ab ipsis puniendis cessabat, & errata, quantumuis grauia, illis condonabat. Atq́; huius rei, præter historiam ipsam, multa alia apertissima testimonia habemus; præcipuè verò eam ad Deum Leuitarum orationem, quæ est 9. cap. Nehem. In qua & copiosissimè & dilucidissimè vtrumq́; commemoratur; præsertim verò, quod attinet ad sententias illas de diuina misericordia, in illis verbis: *Ipsi verò, & patres nostri superbè egerunt, & indurauerunt ceruicem suam; nec audierunt præcepta tua. Immo renuerunt audire; neque recordati sunt mirabilium tuorum, quæ feceras cum eis. Indurauerunt q́; ceruicem suam; ac conuersi sunt, vt reuerterentur ad seruitutem suam, cum rebellione sua. Tu tamen Deus veniarum, clemens & misericors, longanimis & multæ misericordiæ non dereliquisti eos,* &c. Quod verò pertinet ad id etiam, quod Moses promiserat in illis verbis, *Irritauerunt itaque, & rebellauerunt contra te; ac proiecerunt legem tuam post corpus suum. Prophetas quoque tuos occiderunt, qui testificabantur contra eos, vt conuerterent eos ad te; & fecerunt conuitia magna. Itaque tradidisti eos in manum hostium suorum, & afflixerunt eos. ac in tempore afflictionis clamauerunt ad te; & tu de cælo audisti; atque, secundum miserationes tuas multas, dedisti eis saluatores, qui seruauerunt eos de manu hostium suorum. Cum verò esset illis quies, reuersi sunt ad faciendum malum contra te. Idcirco dereliquisti eos in manu inimicorum suorum, qui dominati sunt eis. Conuersi autem rursum clamauerunt ad te. & tu de cælo exaudisti; atque eruisti eos, secundum miserationes tuas multis temporibus.* Quid potuit

Ex oratione Leuitarum ad deum, Nehem. 9.

potuit apertius dici, vt sciremus, Dei voluntatem esse, vt peccata pœnitentibus condonentur,& id reuera ab ipso præstari? *Beatus, inquit Dauid, cui dimissa est præuaricatio, cui tectum est peccatum. Beatus homo, cui non imputat Iehoua iniquitatem, nec est in spiritu eius dolus*, Psal. 32. Illis ergo Deus peccata condonat, & iniquitates non imputat, quorum in spiritu non est dolus; id est, vt plerique interpretantur, qui syncero corde ad Deum conuertuntur. Propterea paulo inferiùs subiungit, *Peccatum [igitur] meum notum feci tibi; & iniquitatem meam non operui. Dixi, Confitebor aduersum me præuaricationes meas Iehouæ. & tu dimisisti iniquitatem peccati mei.* Omitto ea, quæ plenissimè & apertissimè hac de re scripta sunt apud Ezechielem cap. 18, & 33. quippe quæ peruulgatissima sint. Ea tamen vt paulo diligentiùs relegas, tibi amanter consulo; & illud præsertim, quod ℣ 19. cap. 33. legitur, accuratè perpendas: *cum auersus fuerit impius ab impietate sua, & fecerit iudicium, & iustitiam, propter ipsa viuet.* Adeò autem verum est, Deum pœnitentibus peccata non imputare, vt, quemadmodum antea attigimus, etiamsi iam sententiam tulerit contra delinquentes, & eos perdere constituerit, si tamen illi suorum scelerum pœnitentiam agant, ipsum quoque iam latæ sententiæ pœniteat; ita vt eam reuocet ac rescindat, & eos iterum in gratiam recipiat. Cuius rei præter tritissima illa regis Ezechiæ, & Niniuitarum exempla, & alia, quæ afferri possent, illustre admodum testimonium habemus in rege Achabo. Constituerat Deus, ipso Achabo viuente, tum ipsum, tum eius domum vniuersam propter ipsius scelera, potissimùm autem propter idololatriam, funditus delere. Et ob eam caussam Eliæ præceperat, vt vngeret Iehu in regem Israelis; cuius opera ad id perficiendum vti volebat, 1. Reg. 19. ℣ 16. Postea verò quàm sceleribus suis illud addidit, vt Nabothi vineam, quam concupierat, post ipsius Nabothi cædem, fraude & iussu Iezabelis vxoris suæ, crudelissimè perpetratam, possidendam inuaderet, id, quod iam antea decreuerat Deus, illi etiam per Eliam denunciat his verbis, *Ecce ego adduco super te malum. & auferam post te; & succidam de Achab mingentem ad parietem, & clausum, & derelictum in Israele. Dabo quoque domum tuam, sicut domum Ieroboam filij Nabat, & sicut domum Baasa filij Achiæ propter irritationem, qua irritasti, & quòd peccare fecisti Israelem,* 1. Reg. 21. ℣ 21, & 32. Hæc audiens

Ex verbis Dauidis.

Ex ipsius Dei verbis apud Ezechielem.

Exempla sententiæ contra delinquentes latæ propter ipsorum superuenientem pœnitentiam, a Deo rescissæ.

Ezechiæ & Niniuitarum exempla.

Achabi exẽplum.

 Achabus,

Achabus, vt scriptum est ibidem ℣ 27. scidit vestimenta sua; &, sacco indutus, ieiunauit: & alia signa pœnitentiæ, seu potiùs formidationis iræ diuinæ, dedit, & se coram Deo deiecit. Quo viso, Deus ita Eliam alloquitur: *Vidisti ne, quòd humiliauerit se Achab à facie mea? Propterea quod humiliauit se a facie mea, non inducam malum in diebus eius. In diebus filij eius inducam malum super domum eius.* Hinc factum est, vt non Elias, quemadmodum antea iussum a Deo fuerat, viuente Achabo, sed Elisæus, post Achabi mortem, Iehu in regem Israelis inungi curauerit; vt habes 2. Reg. in initio 9. cap. cui Iehu, per ipsum id fieri debere, denunciatur, quod Elias Achabo, Dei iussu, comminatus fuerat, & sine dubio, ipso Achabo viuente, nisi se coram Deo deiecisset, perfectum fuisset. Num, putas, Achabus idololatra, & impurus homo pro suis sceleribus diuinæ iustitiæ a Christo satisfactum iri credidit, aut quouis alio modo istius satisfactionis particeps fuit, atque ea ratione pœnam illam iam sibi iurè decretam effugit? Adde huc exemplum Roboami & Israelitarum se Deo summittentium. Ob quam caussam Deus, contra quàm paullo ante comminatus per prophetam Semeiam illis fuerat, eos non perdidit, 2. Par. 12. Quòd si Deus propter delinquentis non veram pœnitentiam, sed pœnæ formidinem, & coram ipsius maiestate externam demissionem, sententiam iam aduersus illum latam reuocare solet, quid eum facere consueuisse dicendum est, cum is, qui deliquit, ex animo delictorum pœnitentiam agit, adeò vt resipiscat, & in posterum purè & innocenter viuat? Nec verò tantummodo huius suæ admirabilis benignitatis hæc nobis clarissima specimina sæpius dedit Deus, sed id se perpetuò facturum, per Hieremiam vatem non obscurè contestatus est. Repente, inquit, *loquar aduersus gentem [aliquam] & aduersus regnum, vt euellam, & confringam, & perdam. Sin autem conuertatur gens ipsa a malo suo, contra quod locutus sum, pœnitebit me mali, quod cogitaueram facere ei*, Hier. 18. Vbi rectissimè in magnis Roberti Stephani bibliis annotatum est, *Id est mutabo sententiam, ne affligam eos, vt constitueram.* Apud Ezechielem verò cap. 33. ℣ 14. ita scriptum est. *Cum dixero impio, Moriendo moreris, & auersus fuerit a peccato suo, feceritq; iudicium, & iustitiam,* &c. *viuendo viuet, & non morietur. omnia peccata eius, quæ peccauit, non commemorabuntur ei, Iudicium, & iustitiam fecit; viuendo*

Roboami, & Israelitarum exemplum.

De eadem sententiæ suæ reuocatione decretum ipsius Dei apud Hieremiam.

Itemque apud Ezechielem.

cit; *viuendo viuet*. Nam quòd non pauci, ne Deus, scilicet, mutabilis esse dicatur, miris modis hæc, & eiusmodi alia diuina oracula deprauant; in eo certè deploranda est eorum tam crassa inscitia, qui non animaduertant, in eiusmodi sententiæ, suæ reuocatione ac rescissione non ipsum Deum, sed hominem mutari, Dei decreto immutabili vsque permanente: Quod nimirum est, obstinatè in peccatis perseuerantibus, nec se coram ipsius maiestate demittentibus graues pœnas pro meritis irrogare; pœnitentibus verò & ipsius opem implorantibus benignissimè veniam dare. Quod etiamsi a Deo statutum non fuisset, non idcirco tamen is mutabilis dici posset, cum sententiam prædicta ratione reuocat. Homo enim, vt diximus, is est, qui mutatur: & diuinæ mutandæ sententiæ caussam præbet. Mutabilis autem est is, non qui sententiam mutat, sed qui sine caussa mutat. Qui autem ob caussam mutat, tantum abest, vt mutabilis dici posit, vt non modò prudens, sed etiam in officio suo constans habeatur; & nisi mutauerit, imprudentiæ, & stultæ peruicaciæ crimen incurrat. Atque hæc pauca de innumerabilibus, quæ ante Christum diuinę misericordiæ, qua pœnitentes liberalissimè a pœnis ipsorum delictis debitis eximuntur, apertissima exempla & testimonia extant, protulisse sat fuerit.

Cum Deus sententiam suam iam latam reuocat, non ipsum Deum, sed hominem mutari.

Mutabilis quis meritò dicatur.

Nunc an eandem hanc liberalitatem per Christum nobiscum exercere Deus nec ne voluerit, accuratè dispiciendum nobis est. Et primùm certè, nisi velimus, Deum eo tempore, quod in diuinis litteris gratiæ, seu fauoris & benignitatis appellatur, restrictiorem fuisse, quàm eo, quod præ illo seueritatis, atque iræ appellari potest; concludendum prorsus videtur, in salute nobis diuina prouidentia per Christum parta, nullam veram pro delictis nostris satisfactionem a quoquam accipere Deum voluisse, sed liberalissimè ea vniuersa pœnitentibus nobis ac resipiscentibus condonasse. Et quamquam hæc sola ratio satis superq; esse potest ad veritatem hanc vnicuiq; demonstrandam; videamus tamen, numquid præterea alia sint, quæ ipsam & confirmandi, & omnibꝰ persuadendi vim habeant.

Quòd Deus per Christum, sine vlla vera satisfactione, peccata nobis condonare voluerit.

Argumentum ex comparatione vtriusque temporis, Legis, & Euangelii.

Considerandum igitur deinde est, quid se facturum per Christum Deus promiserit, & quid nouum illud fœdus, quod nobiscum per ipsum

Argumentum ex Dei ipsius verbis nouum fœdꝰ promittentis.

Hier. 31. per ipsum sancire decreuerat, contenturum foret. Verba lucu- lentissima, quæ hac de re apud Hieremiam leguntur, suprà & vidimus & aliqua ex parte alicubi examinauimus: cum diceremus, ex ipsis constare, in fœdere hoc eam vim fuisse, vt in humanis mentibus diuinæ legi parendi & voluntas & vires per ipsum gignerentur. quod satis est ad erratorum veniam plenissimam consequendam. Id quod etiam ex ipsis Dei apud Prophetam verbis, & ex eorum ordine constare potest. Præcedit enim in ipsis legis diuinæ in cordibus inscriptio remissionem peccatorum. Atque idem est, ac si dictum fuisset. Postquam lex diuina in hominis corde inscripta foret, consecuturam ea de caussa peccatorum remissionem; quemadmodum superiùs ostensum est. vbi etiam dictum a nobis fuit, idem esse hanc diuinæ legis in mentibus nostris inscriptionem, quod est pœnitentia & resipiscentia. quæ si modò adsit, Deum pro ingenti bonitate sua, nulla vera satisfactione accepta, nobis peccata remittere voluisse in nouo fœdere, quod nobiscum per Christum percutere dignatus est, constanter affirmo, & nunc potissimùm contendo. Id quod verissimum esse vel ex illis diuini illius oraculi verbis constare potest, *Quia propitius ero iniquitati eorum; & peccati eorum non recordabor ampliùs.* Quomodo enim propitius fuisset Deus iniquitatibus nostris, si cum eas nobis, nulla satisfactione interueniente, remittere posset, pro ipsis sibi plenissimè satisfieri curasset? aut quomodo peccatorum nostrorum non recordatus fuisset, si ab humana natura in Christo ipsorum omnium tam rigidè & exactè pœnas repetiisset? Vel potiùs quid mirum est, eum iniquitates nostras nobis non imputare, & peccatorum nostrorum non ampliùs recordari, si iam ei vberrimè satisfactum pro sceleribus nostris fuit, & iam eorum ita recordatus est, vt ne minimum quidem impunitum reliquerit? Quæ'nam hæc est ipsius, quam tantopere prædicat, munificentia ac liberalitas, si de iure suo ne tantillum quidem remittere voluit?

Inscriptio legis diuinæ in mente idem est, quod pœnitentia & resipiscentia.

Exceptio. At dices, munificentissimum & liberalissimum in eo Deum fuisse, quòd, cum nos ipsos plectere iurè posset, noluit tamen; sed, nobis impunitis dimissis, filium suum pro nobis grauissimè percussit.

Responsio. Primùm dico, munificentiam & liberalitatem istam fortasse constituram, si, vt delicta nostra aliquo modo punirentur, necesse fuisset.

cesse fuisset. Verùm, cum, vt paullo ante probatum fuit, nihil impediret, quo minùs Deus ea impunita relinqueret, tantum abest, vt ea non in nobis, sed in alio puniuisse munificum & liberale opus censendum sit, vt & sordidum & illiberale potiùs dici debeat. Perinde est enim, ac si rex aliquis, cum permultos ex suis subiectis grauiter sibi obæratos haberet, a quibus, nisi funditus eos perdere vellet, suum repetere non posset; vt & ipsos conseruaret, &, quod sibi deberetur, reciperet, aliquem in suo regno diuitem, nihil ipsi debentem, ad omnem pecuniam sibi ab illis debitam dissoluendam adigeret, aut, vt eam solueret, vel curaret, vel pateretur. Quis non regem istum tenacem & auarum esse dicat, qui, cum subditis debitoribus suis debitas sibi pecunias condonare liberaliter posset, eas ab eo, qui nihil ipsi debebat, repetierit? præsertim verò si ita diues sit, vt eâ pecuniarum summâ nihil indigeat, & interim se debitorib. illis vniuersum debitum remisisse iactet? Quò magis autem is, in quo punienda nostra delicta essent, Deo carus foret, eò magis eiusmodi facinus reprehendendum omnino videretur. Quid enim indignius, quàm eum, qui tibi carissimus sit, nulla necessitate, supplicio teterrimò afficere, ab eoq; immerente pœnas eorum delictorum reposcere, quæ iurè prorsus condonari poterant?

Similitudo regis pecunias sibi debitas, ab eo, qui ipsi nihil debeat, exigentis.

Præterea non is est munificus & liberalis, qui caussa est, vt aliquis beneficio vel maximo afficiatur: sed, qui de suo donat atque largitur. Non satis est, si erga debitorem meum liberalem me extitisse iurè affirmare velim, illum, me id curante, quod mihi debebat, non soluisse, & propter me id commodum sensisse. sed necesse est, vt ego id, quod mihi ab ipso debebatur, recipere noluerim, & eam pecuniæ summam ita illi largitus fuerim, vt me ipsum eâ volens priuauerim. Quocirca, si is quidem non soluerit, ego tamen, quod mihi debebatur, receperim; quacumque tandem ratione id factum fuerit, nulla caussa est, cur munificentiæ & liberalitatis nomine commendari possim.

Alia responsio. Quis verè munificus & liberalis.

Postremò non omnino ab eo, quod nos Deo debebamus, persoluendo immunes fuimus, si a Christo id sibi solui curauit Deus; cum, vt paullo ante attigimus, ab humana natura nostra in ipso Christo illud debitum exegerit. Nec verò scriptum dumtaxat re-

Alia item responsio.

perimus, erga nos Deum benignum & largum per Christum extiturum, sed erga ipsum humanum genus. Angeli enim, Christo nato, hominibus simpliciter & absolutè beneuolentiam, diuinam scilicet, prædicant, & annunciant. Luc. 2. ℣ 14.

Numquid autem, quod se facturum Deus pollicitus fuerat, an reipsa præstiterit, dubitamus? Nonne ipsius Iesu Christi præcursor, qui Domini vias paratum venit, vt apud Lucam cap. 1. ℣ 77. scriptum est, eius promissæ salutis scientiæ dandæ destinatus fuit, Nempe, populo remissa esse peccata propter viscera misericordiæ Dei nostri? Quis hîc satisfactionem vllam interuenisse vel somniare quidem potest? Nonne idem ipse postea, qua ratione hanc, solâ Dei misericordiâ partam nobis, peccatorum remissionem reipsa consequeremur, luculenter expressit, cum, vt pœnitentiam agerent, quia regnum cælorum appropinquaret, populo denunciabat, Matth. 3 ℣ 2. & baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum prædicabat, Mar. 1. ℣ 4, Luc. 3. ℣ 3.? Nihil igitur præter pœnitentiam nostram extra seipsum requisiuit Deus, vt peccatorum remissionem nobis in nouo fœdere oblatam consequeremur.

Responsio ad tacitam obiectionem.

Nam quòd Baptista populum ad Christum reijciebat, atque, vt in eum crederent, monebat, vt euangelistæ omnes expresse commemorant, & disertè scriptum est Act. 19. ℣ 5. id non eam vim habet, quasi, præter pœnitentiam, aliud in Christo reperturi essent, quod ad delictorum veniam a deo impetrandam requireretur. sed ideo ad Christum cunctos reijciebat Iohannes, atq; vt in eum crederent, præcipiebat, Primùm, vt, quæ'nam pœnitentia illa esse deberet, exactiùs ab ipso docerentur; id est, vt qualem, peccatis relictis, vitam in posterum instituere deberent, optimè nossent. Neque enim ipse Iohannes absolutissimam illam Christianæ vitæ rationem, quæ potissima pars pœnitentiæ nostræ est, populum docuit, sed Christo ipsi id muneris reseruatum fuit. Deinde, vt, quid'nam ea peccatorum remissio esset, apertè cognoscerent, &, vbi, quanti esset, agnouissent, multò alacriùs, quàm antea, vt eam consequi possent, pœnitentiam agerent, ac resipiscerent. Siquidem Baptista vitæ immortalis ac beatissimæ, quæ in ea peccatorum remissione continebatur, nusquam expressè meminit.

Caussæ quatuor, cur cunctos ad Christum Baptista reiiceret.

Prima caussa.

Iohānes Bap. absolutam vitæ Christianæ rationem non docuit.

Secunda.

Baptista vitæ æternæ expreſsè non meminit, sed Christus primus omnium eius disertè mentionem fecit.

sed hac

ſed hac in parte cæteris, qui ipſum anteceſſerant, prophetis ſimilis, tectis verbis ea de re, cuius in vetere fœdere ſanciendo Moſes nullam mentionem fecerat, locutus eſt. Chriſtus enim is futurus erat, qui tantam lucem primus mundo inferret. Præterea, vt, quod ipſe tantũmodo annunciabat, ita prorſus ſe habere ex Chriſto intelligerent. Vt enim ſupra abunde demonſtratum fuit, Chriſtus non ſolùm reſipiſcentibus atque innocenter deinceps viuentibus veniam peccatorum datum iri prædicauit; ſed id veriſsimũ eſſe, multipliciter & apertiſsimè docuit, & confirmauit. Poſtremo, vt, quemadmodum ipſe Baptiſta ait, non aquâ tantùm abluerentur, ſed ſpiritu quoque ſancto perfunderentur. Poterant quidem, vt reipſa compertum fuit, ad Iohannis prædicationem pœnitentiam delictorum agere, ſed, vt in ea vitæ innocentia, quam vera pœnitentia neceſſariò ſecum coniunctam habet, & ſic in ipſa pœnitentia ad finem vſque perſeuerarent, ſine qua perſeuerantia peccatorum remiſsio illa, id eſt, vera ſalus, contingere non poteſt, Matth. 10. ℣ 22, Heb. 3. ℣ 6, & 14, id ſpiritus ſancti, quem ii, qui in Chriſtum credidiſſent, eiq́ꝫ nomen dediſſent, adepturi erant, Ioh. 7. ℣ 39, Act. 2. ℣ 38, munus atque opus erat futurum. Cuius vi ea, quæ nobis reſipiſcentibus Deus per Chriſtum promiſit, in cordibus noſtris adeò inſcribuntur, & imprimuntur, vt tanta bona conſequendi firma ſpe ſuſtentati, ne ipſius quidem mortis formidine ab ea vitæ ſanctitate demoueamur. At verò in Chriſtum credere, nihil aliud eſſe, quàm Deo ad ipſius Chriſti normam & præſcriptum obedientem ſe præbere, idq́ꝫ faciendo ab ipſo Chriſto vitæ ſempiternæ coronam expectare, infrà, Deo adiutore, a nobis planiſsimum fiet. Quod autem ea peccatorum remiſsio, quam nobis Chriſtus attulit, pœnitentiâ, & vitæ emendatione, propter Dei miſericordiam, nobis comparetur, ex iis euidenter apparet, quæ in Actis apoſtolicis in hanc ſententiam paſsim ſcripta ſunt, præſertim verò cap. 3. ℣ 19, & 26, & cap. 5. ℣ 31, & cap. 11. ℣ 18, & cap. 17. ℣ 30, & cap. 26. ℣ 20. præter alia innumerabilia teſtimonia, quæ tum apud Euangeliſtas, tum apud Paulum, & reliquos diuinos ſcriptores eius rei extare, certum eſt.

Tertia.

Quarta.

Perſeuerantia, ſine qua ſalus æterna contingere nõ poteſt ſpiritꝰ ſancti eſt opus.

In Chriſtum credere quid ſit.

Remiſsio peccatorum quam Chriſtus attulit pœnitentiâ comparatur.

Manifeſtum eſt igitur, in ſalute per Chriſtum parta Deo clementiſsimo viſum fuiſſe, nulla vera ſatisfactione pro peccatis noſtris accepta,

stris accepta, ea nobis liberalissimè condonare; nec aliud a nobis requisiuisse, quàm pœnitentiam, & vitæ correctionem: non quidem quamlibet, sed eam, quam nobis, ipso mandante, præscripsit Christus. Vnde etiam factum est, vt alicubi pœnitentiæ expressè addita fuerit fides in Dominum Iesum, vt Act. 20. ℣ 21. non quia, præter ipsam pœnitentiam, fides in Christum, tamquam aliquid amplius, quod huc pertineat, in nobis efficiens, ad peccatorum remissionem consequendam requiratur (alioqui quomodo alibi soli pœnitentiæ peccatorum remissionis adeptio tribueretur?) sed quia, non nisi per fidem in Christum ista pœnitentia contingit. Quòd si satisfactionis alicuius vi nobis delictorum venia parta fuisset, falsò, eam pœnitētiā nobis comparari, scriptum esset. Pœnitentia enim, etiamsi nulla satisfactio interuenerit, nihilominus tamen omnibus numeris absoluta esse potest; neque ab vlla satisfactione, siue ab illius vel constantissima opinione vel etiam certa notitia aut proficiscitur, aut vires sumit: immo cum ea adeò nihil commune habet, vt illius opinione ipsa labefactari, & conuelli facillimè possit. Sed de his latiùs postea disputabimus. Nunc alia diuinæ huius, de qua sermonem instituimus, liberalitatis argumenta exponamus.

Argumentum ex eò, quòd per Christum remissa sunt nobis peccata.

Verùm quid præterea requirimus, cum & inter omnes constet, & vbique scriptum sit, nos per Christum a Deo peccatorum remissionem accepisse? Quid magis remissioni contrarium, quàm vera & plena satisfactio? Nam, si dicas, inuicem quidem pugnare remissionem, & plenam satisfactionem: sed tunc demum, cum satisfactio ab eo ipso proficisci debet, qui remissionem consequuturus est: posse autem eiusdem debiti remissionem, pro quo plenè satisfactum fuerit, tunc consistere, cum vni remittitur, alius verò pro eo satisfacit; nihil dixeris. Neque enim illi remittitur, pro quo est, qui plenè satisfaciat. Nam quid opus est remissione, aut quomodo ea consistere potest, vbi nullum est debitum? Atqui debitum nullum est ampliùs, vbi iam plenè pro ipso satisfactū est.

Illi non remittitur, pro quo est qui plenè satisfaciat.

Exceptio. Sed inquies fortasse, in salute nobis per Christum parta remissionem non consequi, sed antecedere ipsam satisfactionem.

Responsio. Primùm istud sententiæ vestræ planè aduersatur. Vultis enim, ideo nobis a Deo remissa peccata fuisse, quia Christus pro eis plenissimè

nissimè diuinæ iustitiæ satisfecerit; & ita satisfactionem reipsa remissioni præcedere affirmatis. Deinde eodem recidimus. Si enim debitum iam remissum est, nullus est satisfactioni locus. Dices, eodem tempore vtrumque peractum fuisse. Hoc rursus nihil est. Quæ enim impediunt, quominus alterum alteri præcedat, illud'ue subsequatur, eadem vtrumque simul fieri vetant. Nam quî, obsecro, eodem tempore & remitti debitum, & pro eo satisfieri potest, si, dum pro eo satisfit, exigitur, dum verò remittitur, condonatur? Nec verò est, quòd quis rursus hîc dicat, non eidem condonari, a quo exigitur. Animaduertendum namque est, non posse debitum exigi, nisi ab eo, qui debet. Potest quidem alius pro alio satisfacere. Sed interim nō ab eo, qui pro alio satisfacit, sed ab eo, pro quo satisfit, debitum exigitur. Quamuis enim non ipse debitor, sed qui pro eo satisfacit, pecuniam numeret; ea tamen pecunia, quæ antea satisfacientis fuerat, non iam ipsius, sed debitoris esse censetur. Atque idem est, ac si priùs debitor a satisfaciente pro ipso ea pecunia plenissimo iure donatus fuisset: deinde ipsemet proprio nomine eam numerasset, ac suo creditori soluisset. At enim dices, Christum in se vniuersum debitum nostrum transtulisse: & ita non a nobis, sed ab ipso id, quod nos debebamus, iure optimo exactum fuisse, nos verò liberatos esse. Iam ista ratione non eodem tempore satisfactio, & remissio peracta esset. Nam simul atque istiusmodi translatio debiti fit, quam Nouationem iurisconsulti appellant, liberatur prior debitor. Creditori verò non antea satisfit, quàm is, qui in se debitum transtulit, ipsi pecuniam numeret. Nec tamen istîc vlla debiti remissio interuenisset. Vt enim debitum remittatur, non satis est, debitorem, quamuis ipse nihil soluerit, liberari; sed necesse est, obligationem illam sola creditoris benignitate omnino extingui: ita vt iam nec ipse debitor, nec alius eius loco substitutus, creditori quidquam debeat. Si enim alius eius debitum in se transtulerit, non remissum debitum, sed commutatus debitor dicetur. Neque verò dixeris, debitum quidem simpliciter remissum non fuisse: illi tamen remissum esse, qui prior debebat. Non enim illi remissum est debitum: sed ab ipso in alium translatum. Nam, si illi remissum fuisset, illud, vt ipse liberaretur, in alium transferri nec debuisset, nec potuisset. Aliud

h autem est,

Alia responsio.

Exceptio alia, & simul ad eam responsio.

Responsio ad aliam rursus exceptionem.

Debitum non nisi ab eo, qui debet, exigi potest.

Exceptio ad præcedentem responsionem.

Responsio.

Nouatio apud iurisconsultos quid sit.

Ad debiti remissionem quid requiratur.

Exceptio vnà cū responsione.

A debito liberari, & sibi debitū remitti, diuersa.

autem est, vt modò attigimus, a debito liberari, aliud sibi debitum remitti. Liberatio, propter solutionem ab ipso etiam debitore factam sæpissimè debitori contingit. Remissio, non nisi propter creditoris liberalitatem, nulla solutione interueniente, debitori obuenire potest. In remissione enim, vt nomen ipsum apertè indicat, creditoris liberalitas necessariò requiritur; quæ nulla est omnino, vbi creditor (quacumque ratione id fiat) vniuersum id, quod sibi debebatur, recipit. Id quod communi etiam ac perpetuo loquendi & scribendi vsu manifestissimè comprobatur. vt non satis rectè ipse locutus fuerim, cum sæpius dixi, Deum, nulla vera satisfactione accepta, nobis peccata remisisse. quasi satisfactio vera vnà cum remissione consistere possit. Sed, quando vos eas simul stare posse commenti estis, vt disputationi amplior locus esset, & res tota diligentiùs examinaretur, seruiendum hac in parte vestris commentis fuit.

In debiti remissione creditoris liberalitas requiritur.

Remissionis partes duæ.

Remissio igitur necessariò duas partes habet. Vna est, quòd is, qui debet, ea obligatione soluitur: Altera, quòd is, cui debetur, sibi satisfieri non vult. Vtrauis harum partium desit, remissio nulla est. Adde, quòd ipsemet Deus in hac peccatorum remissione, vt non multò ante visum est, se munificentissimum & liberalissimum fuisse prædicat. Qua verè diuina, & longè præclarissima laude impiè & sacrilegè eum spoliat quisquis, vt pro peccatis nostris iustitiæ suæ plenè satisfieret, eum curasse, affirmare ac contendere audet.

Christi parabola Matth. 18. proponitur, & ad præsentem quæstionem accommodatur.

Iubet Christus, vt quod nobis ab iis, qui nos offenderunt, debetur, illis remittamus, in illa præsertim similitudine seu parabola, quæ habetur Matth. 18. vbi scriptum est, regem quendam, cui maxima pecuniarum summa a quodam ex suis seruis debebatur, qui soluendo non erat, cum priùs iussisset, ipsum, & vxorem eius, ac liberos vnà cum omnibus, quę possidebat, venundari, eius precibus postea commotum, debitum illi remisisse. Accidit, vt seruus ille deinde, cum vnum ex conseruis suis inuenisset, qui ipsi exiguam summam debebat, eius precibus adduci non potuerit, vt illi tempus aliquod ad soluendum concederet: sed eum in carcerem coniecerit, donec soluisset debitum Quo audito, Rex sic eum allocutus est, *Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me.*

Nonne

Nonne oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? *Mox eum tortoribus tradi iubet, quoad redderet vniuersum debitum.* Quibus dictis, subiungit Christus, *Sic & pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis vnusquisque fratri suo ex cordibus vestris delicta illorum.* Primùm igitur considerandum est, in hac parabola nullam mentionem fieri satisfactionis, quam rex ille a quoquam pro seruo, cui debitum remiserat, aut acceperit, aut requisierit. Quod satis demonstrare videtur, Deum similiter pro nobis, quibus peccata remittit, nullam satisfactionem a quoquam vel accepisse, vel requisiuisse. Deinde obseruandum est, nos hìc tacitè in offensis condonandis idem facere iuberi, quod fecit Deus. Atqui, si Deus pro delictis nostris a Christo, vtpote homine, vt nos sumus, sibi satisfieri voluit; nemo nostrûm iurè reprehendi posset, modò offensas in iis ipsis, qui nos offendissent, non vlcisceremur, si interim ab eorum vel propinquis vel amicis illarum pœnas repeteremus. Si rex ille, seruo, qui ipsi eam maximam pecuniæ summam debebat, dimisso, ab alio eam sibi reddi curasset: quomodo illi exprobrare deinde potuisset, quòd ei ipse vniuersum debitum remisisset, is verò conseruo suo remittere noluisset? Nonne a seruo illo audire debuisset, Quid tu mihi debiti remissionem exprobras, cum tibi abunde pro vniuerso eo, quod tibi debebam, satisfactum fuerit? aut cur mihi obiicis, quòd a conseruo meo, id quod meum erat, repetere voluerim, cum tu ab alio, quod ego tibi debebam, repetieris? Nam ego quoque, si alium inuenissem, qui mihi pro illo satisfecisset, libentissimè illum dimisissem. Cur enim, illius maximo incommodo, quod mihi debebatur, extorquere curassem, cum & eius ingente commodo, & promptissimè meum recipere possem?

Ratio ex Christi parabola ducta.

Alia ratio.

Paulus itidem, vt alibi vidimus, monet nos, vt imitatores Dei simus: & quemadmodum is per Christum peccata nobis condonauit, sic nos inuicem condonemus. Quòd si Deus ita per Christum nobis peccata condonauit, vt interim ab ipso Christo eorum pœnas repetierit, quid vetat, quo minus nos, ex Pauli præscripto, Deum imitati, pro offensis proximi nostri non quidem ab ipso, sed ab alio quopiam, vt modò dicebamus, nobis satisfieri curemus? Quamobrem, cum certissimum sit, nobis non licere a quo-

Eph. 4. 32. & 5. 1.

Ratio ex eo ducta, quòd Deum nobis per Christũ peccata condonãtem imitari iubemur.

quam, siue is sit, qui offenderit, siue alius quispiam, pœnas offensarum repetere; certissimum quoque esse debet, Deum a nemine, & porrò neque a Christo ipso, peccatorum, quorum nobis veniam concedit, pœnas expetiisse; nisi eos, qui verè Christiani sunt, multò, quàm Deus ipse sit, & clementiores & liberaliores in iniuriis non vlciscendis, & offensis condonandis esse velimus. Quòd ad iniurias condonandas ægrè admodum adducimur, non ea potissimùm caussa est, quòd scilicet ei, qui nos iniuriâ affecit, commodum, quod illi ex iniuriæ condonatione obuenire possit, inuideamus; sed quod, dum iniurias condonamus, nobismetipsis aliquid adimere putamus, nosq; metipsos lædere nobis videmur. Quare, cum, Dei exemplo, qui nobis per Christum iniurias & offensas omnes condonauerit, idem nos quoque facere iubeamur; necesse est, vt Deus per Christum non solùm in nos hoc beneficium contulerit, quòd a peccatorum pœna liberati, & tanto commodo affecti simus: sed etiam sibiipsi, quod sibi debebatur, ademerit, & seipsum quodammodo læserit. id quod planè falsum est, si ab ipso Christo, quidquid illi nos debebam⁹, abundanter ei persolutum fuit. Hinc perspicuum fit, id quod scriptum est, Deum nobis per Christum peccata condonasse, non eam vim habere, quasi propter ipsum Christum, qui pro nobis satisfecerit, eam condonationem a Deo consequuti simus; sed a Christo Dei nomine nobis peccatorum condonationem allatam fuisse per ea verba intelligi debere; vt Paulus ipse eleganter explicat, cum id, quod vno in loco dixerat, *Sicut & Deus in Christo donauit vobis*, Eph. 4. ℣ 32. in alio ita extulit, *Sicut & Christus donauit vobis*, Col. 3. ℣ 13. quemadmodum iam suprà alicubi ostendimus. Vbi etiam perpendenda vis est verbi Donandi seu Condonandi, quod in Græco est χαρίζεσθαι. quod verbum liberalitatem eius, de quo dicitur, euidenter ob oculos ponit; nec aliter vsurpari potest, quàm si is, de quo effertur, de suo iure remiserit, & commodo suo, vt alii gratificaretur, seipsum priuauerit. Vtitur eo verbo idem Apostolus hac ipsa de re ad eosdem Col. scribens cap. 2. ℣ 13. inquiens, *Et vos, cum essetis mortui in delictis, & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta.* Vide, quantum absit spiritus sancti sensus ab opinione vestra. Vos dicitis, Deum per Christum iustitiæ suæ pro

Cur ægrè ad iniurias condonandas adducamur.

Quid sit Deum per Christum nobis peccata condonasse.

Argumentum ex verbo Condonandi sumptum.

Quàm distet a spirit⁹ sancti sensu Aduersariorum opinio.

omnibus

omnibus peccatis nostris satisfieri voluisse. Spiritus autem sanctus, qui per os Pauli loquebatur, aperte testatus est, Deum per Christum omnia delicta nobis condonasse. Condonare, & satisfactionem accipere, non magis simul stare possunt, quàm dies & nox, lux & tenebræ. Quòd, si quis dicat, satisfactionem & condonationem simul stare posse, cum vni condonatur, ab alio autem satisfit; hîc repetenda sunt ea, quæ paulo ante de remissione diximus: atque addendum, quòd, si eiusdem debiti remissio & satisfactio nullo modo vnà consistere queunt, vt me satis demonstrasse confido, aliquantò minùs eiusdem delicti condonatio & satisfactio vllo modo simul stare poterunt; cum verbum Condonare siue χαρίζεσθαι aliquãtò magis liberalitatem sonet, quàm verbum Remittere siue ἀφεῖναι.

Condonare, & satisfactionem accipere, contraria.

Condonandi verbum liberalitatem sonat magis, quàm verbum Remittendi.

Sed ad eandem debiti, & solutionis translationem redeo. Audiui enim interdum aliquos dicentes, in ea solutione, quam pro nobis Christus fecit, Dei liberalitatem maximam apparere, cum ipsemet Deus id dederit, quod sibi solui curauit. Vt enim creditor ille maxima liberalitate vsus fuisse dicendus esset, qui debitori suo, siue alii, qui pro eo satisfaceret, tantam pecuniam donasset, quanta ad debitum dissoluendum opus fuisset; sic Deus maximè liberalis dicendus est, qui istud idem, quod Christus ei pro nobis soluit, ipsi Christo donauit: immo ipsum Christum, quem illi quodammodo pro debitorum nostrorum satisfactione nos ipsi dedisse dici possumus, is priùs nobis dedit; vt ex illis Pauli verbis colligitur: *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?* Rom. 8. ℣ 32. Atque hinc etiam inferunt, iure debita nostra nobis remisisse Deum dici posse, quamuis ista solutio interuenerit; cum reuera neque nos aliquid, quod nostrum esset, illi dederimus: nec ipse aliquid, quod ante solutionem non habuisset, receperit.

Aduersariorum quorundam ratiocinatio.

Verùm, qui hæc dicunt, multa non animaduertunt. Primùm enim non vident, eiusmodi liberalitates, vt suprà a nobis dictum est, non exerceri, nisi cum aliter fieri non potest. Nam quis vmquam debitori suo, aut cuipiam alii in hunc finem publicè pecuniam donat, vt eadem sibi pro eius debiti satisfactione soluatur, nisi aliqua de caussa solutionem interuenire necesse sit? Alioqui enim cur inutili illo circuitu vtendum esset; cum simplici debiti remis-

Responsio.

sione, & debitorem liberare, & largitatem suam ostendere creditor posset? Atqui, vt, quod nos Deo debebamus, illi solueretur, nulla prorsus necessitas fuit; quemadmodum a nobis demonstratum est. Deinde non considerant, liberalitatem quidem exercuisse creditorem istum: non tamen in ipso debito remittendo, sed in pecunia donanda, qua debitum dissolueretur. nec rectè vmquam dicetur, eum debitori debitum remisisse; quamuis rectissimè dicatur, eum erga ipsum apprime liberalem fuisse, quippe, qui ipsi de suo pecuniam donauerit, vnde id, quod debebat, soluere posset. Debiti enim remissio, vt diximus, (quatenus scilicet remissum est) omnem penitus solutionem excludit. Quod si secus esset, creditor iste duplicis liberalitatis nomine commendandus foret. Primùm, quod pecuniam donasset; deinde, quòd debitum remisisset. id quod manifestò falsum est; cum is vnica tantùm liberalitate fuerit vsus: nempe, quòd de suo, vt debiti solutio fieret, pecuniam largitus est. Quo fit præterea, vt ingens inter creditorem istum, & Deum nobis peccata remittentem discrimen appareat; quod tamen isti non animaduerterunt. Duplex enim omnino liberalitas Dei in nostrorum peccatorum remissione conspicitur: Vna, quòd gratuitò nobis tantum debitum remiserit, deq; suo iure decedere sua sponte voluerit: Altera, quòd, vt nos tam insignis munificentiæ fructum percipere possemus, vnigenitum filium suum nobis largitus est: per quem ea ratione qua suprà a nobis dilucidè & copiosè ostensum fuit, liberationem ab æterna morte, & sempiternæ vitæ possessionem, quibus gratuita hæc delictorum nostrorum remissio continetur, re ipsa consequeremur. Dedisse igitur nobis Christum Deus dicitur, non quia eum ita nostrum fecerit, vt nos deinde pro debiti nostri solutione illum ipsi dare potuerimus; sed quia illum nostri causâ acerbissimæ morti tradidit: & ita, seipsum quodammodo grauiter lædens, vt nos maximo beneficio afficeret, eum (vt ita dicam) impendere, ac profundere non dubitauit. Quod ex supra dicto Pauli ad Rom. loco clarè liquet. iis enim verbis quæ recitauimus, hæc præcedunt: *Qui etiam proprio filio non pepercit; sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Nobis ergo Christum Deus donauit, quia illum pro nobis tradidit; nimirum in mortem, vt & omnes in eius loci explanatione sentiũt, & a Theodoro Beza

Alia responsio.

Debiti remissio, quatenus remissum est, omnem solutionem excludit.

Alia item responsio.

Duplex Dei liberalitas in peccatorum nostrorum remissione.

Quomodo Deus Christum nobis dederit.

odoro Beza præ cæteris animaduersum fuit; qui propterea in sua latina interpretatione ea verba, *in mortem*, addenda putauerat. Quomodo autem pro nobis Deus Christum in mortem tradiderit, declarat id, quod scriptum est apud Iohannem, cap. 3. ℣ 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret; vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Non igitur, vt æs nostrum alienum, quod peccando contraxeramus, ipsius Christi solutione dissolueretur, donatus est nobis Christus a Deo: sed, vt eius verbis fidem habentes, alterius summæ diuinæ liberalitatis participes fieremus. Quocirca vix dici potest, quantâ iniuriâ Deum afficiant, qui eum alterâ istarum liberalitatum, quas diuini scriptores vehementissimè admirantur, & miris modis prædicant, quantum in ipsis est, spoliare non verentur. Quod certè faciunt, quicumque, vt sibi satisfieret, Deum nobis Christum donasse volunt. Perit enim omnino, vt dictum est, hac ratione ipsius peccatorum remissionis liberalitas. Sed & altera vel minuitur, vel certè obscuratur; etiamsi, vera satisfactione non interueniente, nos a delictorum nostrorum debito liberari non potuisse velimus. Quid mirum namque dicet aliquis, si Deus Christum eiusque vitam pro nobis profudit, tum, vt, quod suum erat, recipere posset, ab ipso id factum fuerit? Sin autem, vt demonstratum fuit, isto ære alieno sine vlla satisfactione liberari nos poteramus; hæc Christi a Deo, vt sibi satisfieret, nobis facta donatio, id est, in mortem traditio, insignis immanitas potiùs atque sæuitia, vt suprà attigimus, quàm liberalitas, appellanda est. Quid enim caussæ fuit, vt in istum finem filium suum innocentissimum Deus, tam dira & execrabili morte affici voluerit, cum satisfactione ista nihil opus esset? Ita & vtraque liberalitas perit, &, pro benignissimo & munificentissimo Deo, immanem & sordidum, suprema cum impietate nefandoque sacrilegio, nobis confingimus. At verò, si, non vt sibi satisfieret, sed vt nos ipsius ingente peccatorum remissionis beneficio frui possemus, Deum proprio filio non pepercisse, & quamuis ab omni prorsus scelere immunem, tamquam scelestissimum hominem, detestabili inprimis atque atroci morti eum tradi voluisse, statuamus; non modò vtraque liberalitas constat: sed posterior hæc & seipsam in clarissimam lucem profert, & priorem illam mirabiliter illustrat, atque

Bezæ testimonium.

Quomodo pro nobis Deus Christum in mortem tradiderit.

Vtramque Dei in peccatorum nostrorum remissione liberalitatem perire, si Aduersariorum sententia retineatur.

Contrà planè fieri, si contraria sententia recipiatur.

atque commendat. Nam, vt a nobis abunde explicatum fuit, eiusmodi Iesu Christi morte non interueniente, gratuita illa peccatorum condonatio, quam non sine præcedente eximia quadam obedientia nobis re ipsa obtingere voluit Deus, inanis omnino & vana fuisset.

Dantes Aligerius, & alii.

Cuiusdam Aduersariorum ratiocinationis dissolutio.

Ex iis, quæ hactenus dicta sunt, perspici potest, quàm hallucinentur illi, qui, cum negare non auderent, Deum potuisse ea ratione nostra peccata delere, si nulla vera pro ipsis satisfactione a quoquam accepta, nobis ea condonasset, satisfactionem tamen & veram & plenam interuenire eum voluisse dixerunt, vt maior quædam ipsius, in proprio scilicet filio dando, qui pro ipsis satisfaceret, liberalitas appareret. quasi verò (vt cætera quæ huic sententiæ apertè refragantur, non repetam) non eadem proprii filii dandi liberalitas multò magis conspicua esset futura, si nulla vera satisfactio interuenisset.

Satis iam me demonstrasse arbitror, Deum per Christum voluisse nobis peccatorum absolutè gratuitam veniam dare; nec, quòd sibi ab ipso Christo pro eis satisfieri voluerit, posse sine maxima eius diuini numinis offensione cogitari, nedum, vt a vobis fit, pro certo affirmari. Et profectò, nisi aliud tantæ diuinæ beneficentiæ argumentum haberemus, id satis nobis esse deberet, quòd, Deus sine vlla iustitiæ suæ imminutione id facere potuit. Quare, cum sanctæ & noui, & veteris fœderis litteræ, Deum in salute nobis per Christum comparanda beneficentissimum & liberalissimum fuisse, non loquantur modò, verùm etiam personent; indignissimum planè fuit id de Deo non existimare, quod in hominibus ipsis videmus: qui sæpius & de suo iure multum dimittunt, & absque compensatione vlla iniurias condonant. Nam quod plerique eorum, qui imprudentes tantâ contumelia diuinam misericordiã affecerunt, dicere sunt soliti, nempe Deum idcirco a Christo delictorum nostrorum pœnas repetere voluisse, vt inde, quanto is odio peccatum prosequatur, apertè intelligere possemus, qui, vt illud puniret, ne proprio quidem carissimoq; filio pepercisset, sed, eum miserabili morte excruciandum & necandum tradidisset atq; hac ratione curasset, vt a peccãdo in posterum retraheremur; hoc, inquam, prorsus nihil est. Satis enim, se odio peccatum prosequi, ostendit

Deus, in salute nobis per Christum danda, liberalissimus fuisse prædicatur.

Dissoluitur alia Aduersariorum ratiocinatio.

qui, oſtendit Deus, cum, niſi reſipiſcamus, &, peccatis relictis, iuſtitiæ deinceps ſtudeamus, nos grauiter punit, atque æternæ morti mancipatos relinquit. ſatis item nos a peccando retrahere curat, cum vitam ſuam corrigentibus æternę beatitatis præ-

Æternæ beatitatis præmium omnium, vt præſtantiſsimum, ſic etiam deſideratiſsimum. quo ſi quis non mouetur, deſperandum de eiuſmodi homine eſt.

mium proponit. quo præmio omnium, quæ humana mens excogitare poteſt, maximo & præſtantiſsimo, quodq́; non vehementiſsimè expetere nullo modo poſſumus, ſi quis non mouetur, & ita a peccando ceſſat, deſperandum omnino eſt de reſipiſcentia illius. Præterea, an non ex ipſa morte Chriſti, citra omnem peccatorum noſtrorum punitionem, quantum Deus peccatum oderit, apertiſsimè conſtat, cum, vt illud in nobis extingueret, & aboleret, atque ea ratione, qua ſuprà expoſitum fuit, nos ad vitæ ſanctimoniam traduceret, cariſsimum & innocentiſsimum filium tam atroci, & deteſtabili morti tradere voluerit? Ad hæc, ſi Deo illud, quod iſti dicunt, propoſitum fuiſſet, certè eam peccatorum noſtrorum punitionem nobis manifeſtiſsimè apparere voluiſſet. Sed nec vmquam id diſertis verbis a ſacris ſcriptoribus dictum fuiſſe inuenimus, quod tamen & ſæpiſsime, & diſertiſsimè fieri debuerat; nec, ſi vbique clariſsimis verbis teſtatum reperiremus, ſic tamen rem ſe habere, nobis compertum eſſet: etiamſi, quæcumque Chriſtum feciſſe, aut illi obueniſſe narratur, vel ipſi vidiſſemus, vel firmiter veriſsima eſſe crederemus. Nihil enim omnino eſt, quod nobis, ne leuiter quidem, ſuadere poſsit, Dominum Ieſum, dum crucis mortem innocentiſsimus ſubiit, vniuerſas poenas noſtris peccatis debitas pertuliſſe, ſiue in ipſo delicta noſtra fuiſſe punita; vt mox planiſsimum fiet. At verò, quòd nobis non reſipiſcentibus veniam peccatorum daturus Deus non ſit, reſipiſcentibus autem ſempiternam felicitatem per Chriſtum largiri velit (quod, vt paullo ante diximus, ſatis oſtendit, Deum & peccatum odiſſe, &, ne peccemus, curare) id & paſsim & luculentiſsimè in diuinis monimentis ſcriptum extat; idemq́; veriſsimum eſſe, niſi propria iniquitate impediamur, facillimè perſuademur; partim quia id rationi maximè conſentaneum eſt: partim quia, ſi Dominum Ieſum ex mortuis a Deo excitatum fuiſſe credimus, & ipſius in cælũ tranſlati nomine ac poteſtate innumerabilia miranda opera fuiſſe patrata, eius rei ex qua felicitas iſta noſtra pendet ac neceſſariò pro-

ficiſcitur, iam ipſa effecta conſpicimus. Sic nimirum Deus beni- gniſsimus & ſapientiſsimus liberationem a peccatis noſtris, & ſalutem noſtram æternam per Chriſtum procurauit, vt, quicumque ea, quæ Chriſtus dixit & fecit, paſſus & adeptus eſt, vel viderit, vel firmiter crediderit, eum tanta bona conſequi prorſus ſit neceſſarium: & porrò de iis non dubitare, quæ ad ea conſequenda ſcire omnino oporteat; non modò quia ipſe Deus dixerit: Verùm etiam, quia eorum veritas per ſe, quoad eius fieri poteſt, appareat. Immo inde potiſsimùm Deus, ſe ea locutum fuiſſe conſtare voluit, quòd vera eſſe deprehenderentur. Nam quòd nihilominus plerique ea, quæ de Chriſto narrantur, non verè credunt, licet maximè ſe credere profiteantur; id, vt modò innuimus, ab ipſorum malitia proficiſcitur. & idcirco Deus non credentes iurè plectit, quemadmodum infrà, ipſo volente, dilucidè explicabitur. Nunc, cum Deum in ſalute nobis per Chriſtum comparanda a noſtris peccatis, nulla pro ipſis vera ſatisfactione accepta, nos abſoluere & iurè potuiſſe, & voluiſſe, euidenter, vt ſpero, probatum fuerit; quòd Chriſtus pro peccatis noſtris diuinæ iuſtitiæ ſatisfacere non potuerit, quemadmodum polliciti ſumus, demonſtrare aggrediamur.

Quicumq; ea, quæ Chriſtus fecit, quæq; illi euenerunt, firmiter credit, ſaluus fiet.

Cur plerique ea, quæ de Chriſto narrantur, non verè credant, & propterea a Deo puniantur.

CAP. III.

Nobis non pereuntibus, diuinæ iuſtitiæ pro peccatis noſtris nullo modo ſatisfieri potuiße.

Primùm igitur, vt id magis perſpicuum fiat, nobis non pereuntibus, diuinæ iuſtitiæ pro peccatis noſtris nullo modo ſatisfieri potuiſſe, oſtendemus. Deinde de ipſius Chriſti perſona, quid ſcilicet in hoc ſingulariter præſtare potuerit, diligenter inquirendo, ſeparatim agemus.

Si Deus aut non potuiſſet, aut noluiſſet citra veram aliquam pro delictis noſtris ſatisfactionē nobis ignoſcere, nos ipſi omnino ei ſatisfacere debuiſſemus. Neque enim aliquid Deo debebamus, quod alius, qui ſcilicet non deliquiſſet, & ita nihil ipſe diuinæ iuſtitiæ deberet, pro nobis præſtare poſſet. Poena peccato ipſius Dei voluntate conſtituta æterna mors eſt; quæ, cum corporalis pœna ſit, a nemine, præterquam ab eo ipſo, qui peccauit præſtari poteſt.

Peccati pœna, ex diuino decreto, mors æterna.

Corporales pœnæ præterquam ab eo, qui deliquit, iure præſtari a nemine poſſunt.

ſtari poteſt. Pecuniariæ quidem pœnæ, vnius delicto debitæ ab alio præſtari queunt. Vnius enim pecunia alterius effici poteſt. Et,cum quis in ſe alterius pecuniariam pœnam transfert,perinde cenſetur,ac ſi delinquenti eam pecuniam pleniſsimo iure donaſſet; quod & facere poterat, idemq́ꝫ prorſus effectus conſecutus fuiſſet. At mors vnius,ſiue alia quæcumque corporis vexatio alterius effici nòn poteſt. neque vmquam vel lege, vel conſuetudine receptum fuit, vt pœnam, quam quis corpore luere teneatur, alius, quiſquis tandem ille ſit, pro eo pendere poſsit. Solent aliquando homines ira & vindictæ libidine excæcati in innocentes quoque ſæuire: maximè verò,cum eum,qui ipſos læſit,vel quia eorum manus effugerit,vel quamcunque aliam ob cauſſam vlciſci nequeunt. ſed quòd,nocente ipſo,conſultò ac ſponte,incolumi dimiſſo,in innocentem aliquem tantummodo ſæuiant: id prorſus numquam vel factum eſt, vel fiet. Quòd ſi homines,quantumuis barbari & truculenti, de innocentibus, nocentium loco, ipſis nocentibus ſponte dimiſsis,pœnas non ſumunt;an non hinc manifeſtiſsimum eſt,id non modò ab omni iuſtitia alieniſsimum eſſe, ſed pluſquam immane ac ferinum cenſeri debere? Quare,ſi velimus,Deum delictorum noſtrorum pœnas ſibi perſolui voluiſſe, cum nos maximè punire poſſet, neceſſe eſt etiam, vt dicamus, a nobis ipſis qui peccaueramus eas repetiiſſe: non autem ab alio quopiam,qui nihil deliquerit. ſin minùs, & a vera iuſtitia,hoc eſt a rectitudine & æquitate penitus diſceſsit, & alteri illi iuſtitiæ, quæ vindicta & ſeueritas proprio nomine appellari debet,nequaquam adhæſit; ac denique id fecit, quod homo immaniſsimus facere horreret.

De innocentibus, nocentium loco, pœnas ſumere,interimq́ꝫ ipſos nocentes incolumes dimittere, plus quàm barbarum & truculentum eſt.

Conſueuerunt ii, qui eiuſmodi turpiſsimum ſcelus Deo attribuere ſunt auſi,exemplo quodam neſcio cuius regis aut legiſlatoris (Zaleuci Locrenſis opinor) hoc facinus defendere; qui, cum ipſius filius delictum quodpiam commiſiſſet, propter quod, lege ab ipſo patre lata, vtroque oculo priuandus erat: ne filium cæcum haberet,& interim, ſcilicet,legi ſatisfieret:ſibi vnum,filio item vnum oculum eruit. Factum iſtud pro exemplo nulla ratione adduci meruit. Primùm quia digniſsimum vituperatione cenſendum eſt; deinde quia cum eo, de quo agimus,minimè conferendum videtur,Digniſsimum quod vituperetur,eſt factum iſtud,propterea

Zaleuci Locrenſium regis, vt creditur,factum,vituperatione digniſsimum, & ad rem noſtram minimè accommodatum eſſe,oſtenditur.

quòd, dum pater & nocenti filio parcere, & legi simul satisfacere curat, neutrum facit; quippe qui filiũ fœdè mutilet, legem autem, quæ illum vtroque oculo, non altero tantùm, priuari iubebat, apertè infringat, cui malo dum, sibiipsi alterum oculum effodiendo, mederi se putat, in seipsum stultè crudelis est. Atque eò magis culpandus esse apparet, quòd non simplici imprudentia, sed immoderato ac cæco potissimùm filii amore absurdissimam & iniquissimam legi satisfaciendi rationem excogitauerit, & amplexus fuerit; dignus, qui tunc quidem tantæ intemperantiæ & iniquitatis grauissimas poenas lueret: nisi, sibiipsi suæ stultitiæ satis grauem poenam eum inflixisse, statuamus: nunc autem (si modò non hæc fabula potiùs est, quàm historia) apud posteros malè audiat, & eius nomen inter crudeles & impotentes atque adeò temerarios principes, & populorum iudices censeatur. Sed, vt demus facinus istud laudari, aut saltem excusari posse, quid hoc ad disputationem nostram? Hic enim & nocens ipse sui sceleris ex parte poenas dedit, & is, qui eiusmodi puniendi rationem adinuênit, non in alios innocentes, sed in seipsum, quamquam innocentem, sæuiit, & adeò coniunctus cum nocente erat, vt ipse nocens eam poenæ partem, quam iste, sua sponte elegit, subiisse videatur. At in eo, de quo quærimus, neque homines, qui deliquerunt, vllâ poenâ afficiuntur, nec Deus ipse, qui istam vestram peccata hominum puniendi rationem adinuênit, in seipsum verè, sed in hominem innocentissimum sæuiit, nec homo ille innocẽs adeò nocentibus hominibus coniunctus erat, vt ipsimet pœnas illas subiisse dici possint. Quæ enim coniunctio inter Christum, & cæteros homines, quod ad carnem attinet, & quatenus homines sunt, esse comperitur, quæ non eadem inter ipsos singulos reperiatur? Quemadmodum igitur, quod vnus homo in corpore suo patitur, alii homines pati nequaquam dici possunt, sic neque ea, quæ Christus in suo corpore mala sustinuit, nos vlla ratione sustinuisse videri possumus.

Deum ipsum statuisse, ne quisquã alterius loco puniatur, quamuis illi coniunctissimus fuerit.

Sed iam, inepto hoc exemplo valere iusso, cætera, quæ ad huius rei explicationem faciunt, afferamus. Nam præter id, quod rationis lumen, quo Deus nos donauit, apertè ostendit, non debere nec posse corporalem pœnam quam vnus debeat, ab alio persolui, id

solui id quod omnium gentium, ac sæculorum legibus, & consuetudinibus perpetuo & maximo consensu comprobatum est; ipse Deus verbo suo idem apertissimè nos docuit: & seipsum ab hac eadem æquitate non recedere testatus est. Notissima sunt ea quæ apud Ezechielem ipse loquitur cap. 18. vbi multis verbis perspicuè declarat, se nolle iniquitates filiorum in patribus, nec patrum in filiis punire, si filii similes patrum scelestorum non fuerint. ac demum ita concludit: *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. Filius non portabit iniquitatem patris; neque pater portabit iniquitatem filij. iustitia iusti super eum erit; & impietas impij super eum erit.* quam sententiam disertè in ipsa quoque lege Mosis scriptam legimus Deut. cap. 24. ℣ 16. id quod etiam testatur auctor 2. lib. Regum cap. 14. Filius, qui patri coniunctissima persona est, adeò ut non modò eius pars quędam, sed alter idem dici possit, non debet, ex Dei sententia, ipsius patris scelerum pœnas luere, nec vicissim pater filii; & non pudet nos affirmare, eundem Deum, suiipsius quodammodo oblitum, aduersus omnem æquitatem, ab homine vno cæterorum hominum, quibus cum nullam præterea cõiunctionem habuit, nisi quòd homo erat, iniquitatis pœnas perfectè exegisse? Quid vel absurdius, vel iniquius, ob eamq; rem, cum de Deo loquamur, magis impium & detestandum excogitari potuit? Is, qui omnis æquitatis & rectitudinis fons est, cuiusq; omnia opera æquissima & rectissima perpetuò sunt, tam iniquum & prauum facinus contra suum ipsius decretum admiserit? Cuius si rationem diligentissimè inquiras, nullam omnino reperies. vt hìc non summæ iniquitatis tantùm & prauitatis, suprema cum impietate, Deus accusetur; sed extremæ quoque inscitiæ (horresco, dum hæc proferre, veritatis patefaciendæ, & diuinæ gloriæ vindicandæ studio, compellor) ac fatuitatis perturpissimam atque indignissimam blasphemiam & contumeliam insimuletur. Si enim misericordiam erga humanum genus exercere, & bonitatem ac liberalitatem suam nobis commendare voluit Deus: cur prorsus gratuitò, vt quidem potuit, scelera hominibus non condonauit? Sin vindictam & seueritatem suam in iniuriis vlciscendis, & delictis puniendis, quam iustitiam minus propriè, vt dixi, appellamus, ad sui nominis gloriam ostendere statuit: cur non eos ipsos vlcisci, & supplicio afficere aggressus est,

Turpissima atq; indignissima quędam ipsi Deo per Aduersariorum sententiam affingi.

sus est, qui deliquerant, & eius maiestatem, quantum in ipsis fuerat minuerant? Quæ'nam vindicta, aut peccati punitio est hæc, eos, qui peccauerunt, impunitos dimittere, eum verò, qui nihil mali fecit, grauissimis pœnis subijcere?

Exceptio Aduersariorum.

At vtramque proprietatem suam, inquies, misericordiam scilicet, & iustitiam simul exercere, & nobis commendare voluit Deus. In eo enim, quòd in nobis ipsis delicta nostra non punit, misericors apparet. in eo autem, quòd illa nihilominus plectit, iustus esse ostenditur.

Responsio.

Deus perfectè misericors, & perfectè iustus, id est, seuerus, eadem in re eodem tempore esse nequit.

Iam verò, si velis, vt magistri vestri dicere solent, perfectè Deum erga nos hac ratione & misericordiam, & iustitiam istam exercuisse: id, vt in initio ferè huius responsionis a me dictum fuit, planè falsum est, nec fieri vllo modo potuit. Perfecta enim misericordia requirit, vt omnino delinquenti ignoscatur: perfecta autem ista iustitia, vt idem ipse, qui deliquit, debitâ pœnâ puniatur. Alicui omnino ignosci, & eundem debitâ pœnâ puniri, hæc duo, inquam, vt ea, quæ inuicem prorsus repugnant, nullo modo simul consistere possunt. Quid quòd, si ita res se habet, vt vos dicitis, neutrâ perfectè vsus est? Misericordiâ quidem perfectâ non est vsus. Quia, cum posset, si voluisset delictorum nostrorum pœnas minimè reposcere, debitas sibi persolui voluit. Iustitiam verò illam perfectè certè non exercuit; cum non in ipsis delinquentibus, sed in alio quopiam peccata puniuerit. Sin autem non perfectè, sed aliqua ex parte vtramque eum exercuisse dicas, istud quoque falsum est. Immo verò neutra vllo modo est vsus. Misericordia enim, quæ Dei est propria, ipsius munificentia & liberalitate maximè constat. Nam nec tantopere in sanctis litteris commendaretur, nec nobis imitanda proponeretur, nisi summam Dei munificentiam liberalitatemq; contineret. Hinc fit, vt remissio illa liberalissima totius debiti, de qua in parabola regis creditoris agitur, quam suprà exposuimus, ibidem misericordia simpliciter appelletur. Atqui, vt iam dictum fuit, si Deus nostrorum delictorum pœnas sibi persolui curauit, etsi nos ipsis liberati fuerimus, tamen nulla prorsus liberalitate est vsus; & ita nullo modo eam, quæ ipsius propria est, misericordiam exercuit. A iustitia autem illa, de qua loquimur, penitus abfuit. Nam de iustitia illa, vt vidimus, scriptum

Alicui prorsus ignosci, & eundem debitâ pœnâ puniri, inuicem planè repugnant.

Ex Aduersariorum sententia consequi, Deum in salute nostra per Christum nec misericordiâ nec iustitiâ vllo modo fuisse vsum.

Dei misericordia ipsius munificentia ac liberalitate maximè constat.

Matth. 18.

mus, scriptum est, *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*. Breuiter seueritas & vindicta (hæc enim, vt sæpius dictum fuit, ea iustitia est, de qua hoc loco agimus) nulla ratione patitur, vt is, qui deliquit, vel iniuriam fecit, planè impunitus & inultus dimittatur. Constituere autem Dei iustitiam quandam, quæ delicta quidem puniat, non tamen in eo qui deliquit, sed in alio quopiam, supremam, vt demonstratum est, iniustitiam, hoc est, iniquitatem & prauitatem continet. Ita fit, vt scelera nostra in alio, qui non deliquerit, a Deo punita fuisse, non modò eius perfectã misericordiam, perfectamq; iustitiam istam nobis nec ostendat, neque commendet: sed etiam vtramque funditus conuellat: & prætereà omni vera iustitia, id est, æquitate ac rectitudine ipsum Deum spoliet, eiq; vniuersam sapientiam adimat. Ezech. 18.

Sed aliam etiam ob caussam, nobis non pereuntibus, diuinæ iustitiæ verè pro peccatis nostris satisfieri nullo pacto poterat. Vera enim satisfactio est plena debiti persolutio. Vnusquisque autem nostrûm mortem æternam diuinæ isti iustitiæ debebat. vnusquisque igitur nostrûm, nisi nos ipsi id facere volebamus, alium habere debuisset, qui pro ipso mortem æternam subiret. Verùm id quî fieri poterat, cum omnibus hominibus generatim, si Deus summo iure vti voluisset, æterna mors subeunda esset? Quomodo enim potest quis eam corporalem pœnam, præsertim verò mortem pro alio soluere, quam ipsemet debeat? Vnum autem quempiam, qui morti æternæ, vtpote qui nihil deliquisset, minimè obnoxius inuentus fuerit, pro omnibus satisfacere potuisse, planè ridiculum est cogitare, nedum asserere. Nam perinde est, ac si quis diceret, vnum, qui nihil ipse debeat, & centum tantummodo aureos nummos habeat, quos dare posit, pro innumerabilibus aliis, qui singuli aureos nummos centum debeant, posse satisfacere; cum vix pro vno tantùm verè satisfaciendi habeat facultatem. Nemo enim plus, quàm vnam mortem æternam subire potest, eamq; pro alio pendere. Vnus igitur aliquis tantùm ex omnibus fortasse hac ratione seruari poterat, & pro ipsius delictis diuinæ iustitiæ satisfieri. cæteris omnino in æternum pereundum erat, si sibi pro illorũ peccatis verè satisfieri Deus voluisset. Quare, cum vos affirmatis, necesse esse, vt diuinæ iustitiæ pro hominum erratis, & scele-

Alia ratio, cur, nobis non pereuntibus, diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris verè satisfieri non potuerit.

Si Deus summo iure vti nobiscum voluisset, omnibus æterna mors subeunda fuisset.

tis,& sceleribus satisfiat: nihil aliud reuera dicitis, nisi, fieri non posse, vt omnes homines generatim in æternum non pereant. cum nec alius pro alio corporales pœnas, qualis æterna mors est, quæ nostris peccatis debetur, soluere vllo modo posit; nec, si maximè rei natura hoc pateretur, id reipsa posit fieri; cum omnes generatim peccauerimus, & totidem reperire necesse esset innocentissimos homines, qui mortem æternam subirent, quot ii sunt, pro quorum delictis satisfaciendum esset.

Sed quoniam vos, vt suprà obseruatum est, duplicem diuinæ iustitię pro peccatis nostris satisfaciendi modum commenti estis, & vtrumque in salute, quam nobis Christus peperit, agnosci vultis, vnum omnium pœnarum solutione, quas nos pendere tenebamur, alterum omnium eorum præstatione, quæ Dei lex nos facere iubet (quamquam, vt dictum fuit, tu in hac disputatione nostra, primum illum modum agnoscere tantummodo videris) cum de vno visum sit, videamus & de altero; si tamen priùs eos inuicem pugnare, vel alterutrum saltem superuacaneum esse, ostẽderimus.

Duplicem diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris satisfaciendi modum, quem commenti sunt Aduersarii, inuicem pugnare, aut certè alterutrum superuacaneum esse.

Pugnant sine dubio hæc duo inter se, Pro aliquo satisfacere, id omne faciendo, quod is facere debuerat, & Pro eodem satisfacere, omnes pœnas subeundo, quas is, propter delicta sua, subire tenetur. Nam, si is omnia fecisse censeatur, quæ facere debuerat, fieri non potest, vt pro ipso quidquam pœnæ nomine soluatur. Vbi enim nullum delictum, ibi nulla pœna. Rursus, si, quicquid ille pœnæ nomine debebat, persoluatur, iam pro innocente non habetur. Vbi enim pœnæ persolutio, ibi noxia sit necesse est. Superuacaneum autem alterutrum saltem esse, hoc pacto demõstratur. Nam si delictorum pœna penditur, quid attinet eum, pro quo penditur, innocentem haberi? Vel, si innocens habetur, quid opus est pro ipsius delictis quidquam pœnæ nomine soluere? An non vtrumuis istorum per se eum liberat, & ipsius errata prorsus delet?

Exceptio vnà cũ responsione.

Neque enim est, quòd aliquis dicat, vt diuinæ iustitiæ satisfiat, non satis esse mala non facere, nisi etiam bona fiant; atque ob eam rem non satis fuisse mala, quæ feceramus, deleri, nisi etiam bona fecisse censeremur. Siquidem non minùs vera, quàm vulgata, est distinctio

Peccata, alia sunt commissionis, alia omissionis.

seu partitio illa peccatorum: Nempe alia peccata esse commissionis, alia verò omissionis. Ex quo intelligendum est, si pœnæ pro omnibus

omnibus peccatis nostris persolutæ fuere, non minùs pro bonis, quæ nō fecimus, quàm pro malis, quæ fecimus, persolutum fuisse, & ita Legi, & porrò iustitiæ Dei, plenissimè pro nobis fuisse satisfactum. Et quia eadem partitio in nostris iustitiis (quas scriptura appellat) adhiberi potest (quædam enim sunt iustitiæ commissionis, cum scilicet bona facimus, quædam verò omissionis, cum mala vitamus) certè, si omnes Legis iustitias fecisse censemur: non bona tantùm omnia fecisse, quæ Lex iubet, sed ab omnibus malis, quæ vetat, abstinuisse, & ita diuinæ iustitiæ absolutè satisfecisse, existimandi sumus. Satis autem fuisse, vt nos iusti haberemur, peccata nostra deleri, id apertissimè demonstrat, quòd in compluribus sanctarum litterarum locis peccatorum remissione vniuersam salutem nostram contineri, si non disertis verbis, vt re- ipsa scriptum extat. Nec verò alia ratione duarum istarum satisfactionum repugnantiam negare potestis, vel alterutram superuacaneam fuisse, non confiteri, quàm si pœnas, quæ pro nobis persolutæ fuere, ad præterita tantùm delicta respicere dicatis: iustitiæ autem, hoc est, perfectæ diuinorum mandatorum conseruationis imputationem, ad futura; ita vt, quæ ante fidem delicta commisimus, compensatione Christi sanguinis obliterata fuerint: quæ verò post fidem, eiusmodi Christi absolutæ obedientiæ imputatione. id quod non a veritate tantùm, sed a sententia quoque vestra quàm longissimè abest. Verùm hac de re, cum de ista imputatione separatim agemus, aliquid enucleatiùs a nobis dicetur. Nunc, istum alterum pro nobis satisfaciendi modum ideo similiter planè commentitium esse, demonstremus, quia ne existere quidem vlla ratione potuerit.

Iustitiæ quædam commissionis, quædam verò omissionis.

Iam si, vt antea ostendimus, nemo corporales pœnas pro alio pendere potest, nec etiam pro alio id, quod is omnino facere tenetur, quisquam præstare poterit. Par enim est vtrobique ratio. nec magis vnius factum alterius fieri potest, quàm vnius mors, aut corporis vexatio, alterius esse. Et quemadmodum in pœnis corporalibus infligendis non ipsa mors, aut corporis vexatio, simpliciter quæritur, sed cuiusdam certi hominis mors, aut corporis vexatio; sic in factis ex legis præscripto præstandis non ipsum factum simpliciter quæritur, sed vniuscuiusque, qui legi illi obno-

Vnius factum, alterius fieri nequit

xius sit, proprium factum. Nam quid magis ridiculum dici potest, quàm, si quis, exempli gratiâ, lege iubente, in publico conuiuio modestus esse debeat: vbi ipse planè immodestus fuerit, alium, qui modestiam conseruauerit, pro ipso modestum esse posse, adeò vt ipse, quantumuis immodestus, pro modesto habeatur: & ita legi plenè satisfactum esse? Ita nihil magis ridiculum excogitari potest, quàm, si quis dicat, vnius iustitiam alterius, qui planè iniustus fuerit, iustitiam censeri. Parcere quidem Deus multis iniustis propter paucos iustos consueuit; vt colligitur ex verbis ipsius cum Abrahamo loquentis paullo ante destructionem Sodomæ; ne scilicet vnà cum impiis pios quoque perdat, aut puniat. Non tamen idciro iniustos, iustorum caussâ, iustos esse censet. Sicut enim impietas impii super eum erit, sic iustitia iusti supereum futura est, inquit, vt vidimus, ipse Deus apud Ezechielem.

Exemplum.

Deus multis iniustis propter paucos iustos parcere consueuit, Gen. 18.

Ezech. 18. 20.

Sed finge, vnius iustitiam, alterius censeri posse; num vnius tantùm iustitia innumerabilium esse censebitur? Iisdem igitur rationibus quibus pœnas nostris sceleribus debitas persolui non potuisse ostendimus, etiamsi alium pro alio pœnas corporales pendere posse concederetur, concludendum similiter est, non potuisse nos ob alienam iustitiam iustos a Deo haberi, etiamsi rei natura pateretur, vt vnius iustitia alterius censeri posset; atque eò magis, quòd potest quidem homo quispiam nihil pœnarum debere, nimirum si innocentissimus sit; sed nullus homo iustissimus esse non tenetur, & diuinæ voluntati perfectissimè obedire. Neminem autem pro alio præstare posse, quod ipsemet facere teneatur, sensu ipso communi id apertè docente, alibi asseruimus.

Vnius tantùm iustitia, innumerabilium censeri nō potest.

Nemo pro alio præstare potest, quod ipse facere tenetur.

CAP. IV.

Christum, pœnarum, quas nos, ex lege Dei, subire tenebamur, solutione, diuinæ iustitiæ pro nobis satisfacere non potuiße.

Cum igitur demonstratum fuerit, neque pœnarum, quas propter delicta nostra ex lege Dei subire tenebamur, solutione, nec eorum, quæ eadem lex nos facere iubet, præstatione, pro nobis diuinæ iustitiæ satisfieri potuisse, certum esse potest, Iesum Christum neutrum fecisse; nisi ea, quæ fieri nequeunt, facta fuisse velimus, & ita falsum omnino illud esse ostenditur, quod vos affirmatis, Iesum

tis, Iesum Christum pro nostris peccatis Deo plenissimè satisfecisse.

Responsio ad exceptionem quandam.

Nam, si quis dicat, in Iesu Christi persona quædam singularia reperiri, ob quæ id per eum fieri potuerit, quod alioqui nullo pacto fieri potuisse concedatur; is in maximo errore versatur.

Quæ fieri nullo modo possunt, ne a Deo quidem fiunt.

Nam quæ fieri suapte natura nullo modo possunt, a nemine vnquam fiunt, ne a Deo quidem ipso. Atqui eiusmodi, saltem ex parte, sunt ea, quæ in vtraque illa satisfactione facta fuisse necesse esset. Nec enim natura patitur, vt vnius corporalis pœna pro alio pendatur, vel vnius factum pro alio præstetur; cum nec corporalis pœna, nec factum vnius, alterius fieri possit. Cui ipsius rei naturæ additum est, vt vidimus, Dei decretum; quod non veram tantùm eiusmodi satisfactionem, quam rei natura penitus refugiebat, sed pro vera a Deo habitam quoque excludit. Hoc autem dico propter nonnullos, qui non veram quidem satisfactionem pro peccatis nostris, sed pro vera a Deo habitam, ex Christi persona fluxisse contendunt. Cuius sententiæ quidam ex præcipuis magistris vestris fuisse videntur; vt postea exponemus. Certum igitur esto, nulla ratione fieri potuisse, vt Christus vel corporales pœnas, quas ipsi subire debebamus, pro nobis persoluerit, vel ea, quæ ipsi facere tenebamur, pro nobis præstiterit.

Sed, vt veritas magis adhuc perspici queat, demus naturam rei istiusmodi satisfactionibus non repugnare, & nihilominus tamen Iesum Christum eas peragere non potuisse, ostendamus.

Pœna nostris delictis debita, mors æterna erat.

Iam dictum est (vt de pœnis persoluendis primùm agamus) pœnam, quam vnusquisque nostrum propter delicta sua pendere tenebatur, mortem æternam esse. Hanc profectò Christus non subiit; &, si eam subiisset, vniuersa salutis nostræ, & liberationis a peccatorum pœna spes, & ratio funditus euersa fuisset. Immo, si iam Christus non resurrexisset, vana, vt inquit Paulus, esset Euangelii prædicatio, & nos adhuc essemus in peccatis nostris.

1. Cor. 15. 14, & 17.

Et tamen, si idcirco nos seruasset Christus, quòd pœnas nostris peccatis debitas ipse sustinuisset, & nobis eius rei fides, quoad eius fieri poterat, facienda fuisset: eum numquam resurgere, sed in morte perpetuò manere oportuisset.

Responsio ad exceptionem quandam.

Nam, si quis dicat, ideo necesse fuisse, vt is resurgeret, & in morte nequaquam remaneret, vt pro nobis mortem, a qua nos liberandi eramus, vinceret & supe-

raret; iam iſta ab hac ſatisfactione diuerſa admodum eſt nos ſeruandi ratio, & eam penitus conuellit. Hæc enim ſatisfactio, in eo, qui nos ſeruaturus eſt, æternam mortem, Iſta autem nos ſeruandi ratio æternam vitam requirit. Præterea quid opus fuerat, mortem pro nobis, per reſurrectionem Chriſti a mortuis, ſuperari, ſi, peccatis noſtris per ipſam mortem omnibus prorſus abolitis atque deletis, nobis mors iam dominari non poterat? Aculeus, inquit apoſtolus, mortis, peccatum, 1. Cor. 15. ℣ 56. Itaque, ſi peccatum auferas, mors aculeo & veneno caret, neque nos iam lædere poteſt. Quòd ſi rurſus aliquis dixerit, hac ratione neque etiam, ſi remiſsionem illam peccatorum, nulla vera ſatisfactione interueniente, admittamus, neceſſe fuiſſe, vt Chriſtus reſurgeret, cum ſatis eſſet, per remiſsionem ſublata fuiſſe omnia peccata noſtra; Reſpondeo, ideo neceſſe fuiſſe, vt Chriſtus reſurgeret, & in morte non remaneret, vt nos immortalitatis inde firmam ſpem concipientes, ab iniquitatibus noſtris ad Deum ea ratione, qua ipſe Chriſtus iuſſerat, conuerteremur; ſine qua conuerſione nulla eſt reuera peccatorum remiſsio, ſed remiſsionis tantùm oblatio. At ſatisfactio, etiam Chriſto non reſurgente, perfecta fuiſſet.

Alia reſponſio.

Mors non lædit, vbi peccatum non eſt.

Exceptio rurſus.

Reſponſio.

Peccatorum remiſsio Chriſti reſurrectionem requirit; ſatisfactio, non item.

Sed inquies, ſatisfactionem quidem, citra Chriſti reſurrectionem, fuiſſe peractam, ſed non imputari debuiſſe, niſi iis, qui peractam fuiſſe crediliſſent: Vt autem id crederetur, reſurrectione, quæ Chriſti potentiam declararet, hoc eſt, vim ſatisfaciendi ipſum habuiſſe, oſtenderet, opus fuiſſe. Aſt ego contrà: Si ſatisfactio iam peracta erat, quid oportebat eam peractam fuiſſe credere? Numquid, ſi aliquis pro me creditori meo ſatisfecerit, & pecuniam reipſa meo nomine ſoluerit, quam repetere iam non poſsit, neque ſolutum, neque ſatisfactum erit, niſi priùs ego id verum eſſe credam? Sed hac de re infrà ſuo loco explicatiùs diſſeremus. Præterea, quo'nam modo ex Chriſti reſurrectione conſtitit, eum ſatisfeciſſe, ſiue ſatisfaciendi vim habuiſſe? Num quia per reſurrectionem declaratus fuerit æternus Deus, eiuſdem'q; cum patre ſubſtantiæ? Atqui primùm iſtud nullam potiùs ſatisfaciendi vim in ipſo fuiſſe demonſtrat, vt poſtea videbimus. deinde falſum eſt, Chriſtum, per reſurrectionem, Deum æternum declaratum eſſe. Poterat enim purus homo reſurgere, vt nobis, quicumq; ipſi Chriſto obedi-

Exceptio ad præcedentem reſponſionem.

Reſponſio.

Alia reſponſio, in qua de vi reſurrectionis Chriſti in declarando, qualis Chriſtus fuerit, diſputatur.

sto obediuerimus, in vltimo illo die eueniet; qui, licèt puri homines simus, a mortuis ad æternam beatamq́ vitam nihilominus resurgemus. Si dixeris, Christum sua ipsius virtute atque potentia semetipsum in vitam reuocasse, nos autem ipsius Christi vi in vitam reuocandos esse. Istud prorsus nihil est. nemini enim ea de re quidquam constare potest ex ipsa resurrectione. Nam, etiamsi resurrectionis nomine vniuersam simul potestatem intelligamus, quam, resurgendo, & cælos ipsos conscendendo, adeptus est; non tamen ex eo, ipsum propria vi semet a mortuis excitasse, constat. Vt enim supremam illam potestatem, quemadmodum ante ostendimus, vt homo accepit (neque verò aliter, vt ibi diximus, accipere poterat, siquidem ea vera & propria potestatis acceptio fuit, quippe obedientiæ præmium, non autem figurata & impropria, & qualis in Deum ipsum cadere potest, vt legitur in Apoc. cap. 4. ℣ 11.) Sic, vt resurgeret, illi, vt homini, datum fuisse, nisi aliud appareat, omnino dicendum videtur. Quid quòd scriptura passim testatur, eum a Deo, & alicubi a Deo patre, ex mortuis excitatum fuisse? Tametsi enim Christus ipse dicit, *Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam*; & alibi, *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*; non debent hi pauci, &, vt ex circumstantiis manifestum est, figurati loquendi modi aliquid diuersum nobis suadere ab eo, quod ex multis, iisq́ maximè propriis, apertissimè docemur. præsertim verò, cum de nobis quoque dictum sit, quòd si propter Christum animam perdiderimus, eam inueniemus Matth. 10. ℣ 39. & eam viuificabimus, siue, vt est in græco, viuam gignemus, Luc. 17. ℣ 33. & alibi scriptum extet, eos, qui Christo credũt, & iam ex Deo nati sunt, potestatem habere, vt fiant filii Dei, id est, ad immortalitatem, & beatam vitam resurgant. tunc enim verè filii Dei erunt, idq́ alia ratione, quàm antea essent. *Sunt*, inquit Christus, *filij Dei, quia filij resurrectionis sunt*. Luc. 20. ℣ 36. Huiusmodi autem prosopopeijs, in hoc potissimùm resurrectionis negotio, ex ipsa loquendi consuetudine & quadam quasi necessitate, frequenter admodum vtuntur diuinę litteræ. Sed hæc οὐδὲ πάρεργον, vt dicitur. Neq; enim, vtrùm Christus propria vi seipsum ab inferis excitauerit, nec ne excitauerit, hic quærendum est; sed vtrùm ex ipsa resurrectione id nobis constare possit,

Responsio ad exceptionem quandam.

Ex Christi resurrectione non constare, ipsum propria vi semet in vitam reuocasse.

Potestatis acceptio in Deum figuratè tantùm cadere potest.

Ioh. 10. 18. 2. 19.

Resurrectio ad immortalitatem nos Dei filios planè efficit.

stare posit,inspiciendum. Satis autem me demonstrasse confido, ex ipsa resurrectione id nobis neutiquam constare; & ita nullam caussam esse,cur ex ipsa resurrectione Christus æternus Deus appareat,atque ea ratione pro peccatis nostris satisfaciendi vim habuisse constet. Adde,quòd non modò æternus Deus ex resurrectione ipsa non apparet Christus, sed etiam ex ea sola nec necessariò nec verisimiliter concluditur,in ipso Christo,antequam resurgeret, aliquid fuisse, quod in nobis, si eum imitati fuerimus, non sit; cum nos quoque & resurrecturi simus, & in æternum regnaturi, Apoc. 22. ℣ 5. & quæ præter illa, quæ nos vmquam adepturi simus, consecutus est Christus, ea omnia homini nobis quod ad ipsam naturam attinet non excellentiori, si voluisset, dare potuerit Deus. Aliunde, quàm ex ipsa resurrectione,ea, quibus nos maximè antecessit Christus,dum adhuc mortalis fuit,queq; ipsius propria fuere, apertè constant; si modò ea credimus, quæ de ipso homines diuinissimi litteris mandarunt. Nec verò huic nostræ sententiæ repugnant ea verba Pauli de ipsoChristo,*qui definitus*(quod alii vertunt *declaratus*) *est filius* Dei *in potentia secundum spiritum sanctificationis* (seu *sanctitatis*) *ex resurrectione mortuorum*,&c. Rom. 1. ℣ 4. quasi in illis dicatur, Christum per resurrectionem apparuisse æternum Dei filium, eiusdemq; cum patre substantiæ siue essentiæ; vel saltem talem Dei filium, cum adhuc mortalis esset,qualis nullus homo vmquam fuit aut futurus est. Non enim agitur ibi de patefactione alicuius rei, quæ antea esset, sed de constitutione eius, quæ nondum erat. Nam, quoad Christus immortalis factus non est, filius quidem Dei erat, sed non omnino, nec ea ratione, qua postea fuit. Hinc Paulus ea secundi psalmi verba, *Ego hodie genui te*, de Christi resurrectione interpretatur, Act. 13. ℣ 33. Tunc enim verè & absolutè constitutus est Christus Dei filius, cum immortalitatem supremamq; illam potestatem est adeptus, quam Paulus, vt mos est sacrorum scriptorum, Resurrectionis nomine intelligit. Hanc autem verborum Pauli sententiam esse, declarat manifestè participium ὁρισθέντος. Siquidem verbum ὁρίζω vt ego quidem arbitror, nusquam (quidquid aliis visum fuerit) patefacere significat, aut declarare, nisi verbum Declarandi in eum sensum accipias, quo aliquādo a bonis latinitatis auctoribus prolatum fuit,

Christi resurrectio, eum æternū Deum esse, non declarat; nec ipsa per se eum præstantiorem nobis esse ostēdit, quod attinet ad naturam.

Obiectionis cuiusdam solutio.

Christus ante immortalitatem filius quidem Dei erat; sed non omnino.

Verbum ὁρίζω non significat declarare, id est, patefacere, propriè loquendo.

latum fuit, cum scribunt, exempli gratiâ, aliquem fuisse declaratũ consulem, id est, constitutum & definitum, siue creatum. Quamquam verbum ipsum Patefaciendi seu Reuelandi in sacris litteris in hunc eundem sensum, in quem verbum ὁρίζω in illis Pauli verbis accipi debere contendo, non rarò figuratè accipitur. Veluti, cum idem Paulus dicit, reuelandam esse erga nos gloriam, Rom. 8. ℣ 18. quod idem est, ac si dixisset, nobis esse dandam gloriam; non tamen tamquam eadem ipsa iam verè esset, sed adhuc patefacta non fuisset. Nec enim alia ratione ea ipsa gloria iam antea fuisse dici poterit, quàm Dei destinatione. Atque hoc sensu, Iesum Christum per resurrectionem patefactum Dei filium fuisse affirmare possumus. quia scilicet iam ab ipso initio, immo antequam mundus fieret, beatissimæ immortalitati a Deo destinatus fuerat, Ioh. 17. ℣ 5. Relinquitur igitur, superuacaneam & inutilem prorsus fuisse Christi resurrectionem ad peccata nostra per pœnarum solutionem delenda; & proinde, si per eiusmodi satisfactionem omnia peccata nostra deleta fuerunt, malè locutum fuisse Paulum, qui ait, Si Christus non resurrexit, nos adhuc esse in peccatis nostris. Nam, si IesuChristi resurrectio ipsius Christi in satisfaciendo, id est, pœnis, nostris delictis debitis, persoluẽdis, vim aliquam nobis non commendat, quid aliud efficit, quàm vt, satisfactionem istam ab ipso peractam non fuisse, demonstret, cum ex ea manifestissimum sit, ipsum mortem æternam, quæ pœna delictorum nostrorum erat, diuinæ iustitiæ minimè persoluisse, immo ex diuerso sempiterna vita donatum fuisse?

Verbi Patefaciẽdi seu Reuelandi figurata significatio in sacris litteris.

1. Cor. 15.

Christi resurrectionem vim habere ostendendi, neutiquam ab ipso nostrorum peccatorum pœnas persolutas fuisse.

Ratio pro Aduersariis.

Cæterùm, si quis adhuc dicat, ideo Iesu Christi resurrectionem in hac per pœnæ solutionem iustificatione nostra maximum momentum habere, quia per ipsam ea vera esse demonstrentur, quæ ipse dixerat, dixisse autem, se pœnas vniuersas nostris peccatis debitas persoluturum; Respõdeo, neque Christum id vmquam dixisse, vt ex iis, quæ suprà disputata sunt, perspicuum esse potest, & clariùs, vt spero, inferiùs ostendemus: neque, si maximè dixisset, resurrectionem id ea ratione comprobaturum fuisse, quam nos hoc loco quærimus. Non enim generalem istam comprobandi rationem quærimus, quia scilicet eum, qui dixit, eiusmodi esse appareat, vt nulla in re mentiri posset; sed singularem quandam, qua id

Responsio.

qua id nominatim,quod comprobandum est,per caussas aut effecta propria ita se habere demonstretur. adeò vt, quemadmodum non multò ante dictum est,non modò quia, Deum ipsum dixisse, appareat, id verum esse constet; sed etiam,quia verum esse appareat, id Deum dixisse,nobis,sicut facere iubemur,certò persuadeamus. Is enim,vt ibi attigimus, benignissimo & sapientissimo Deo nostro fuit in salute nobis per Christum comparanda scopus propositus, vt quæcumque is,ipsius nomine, nobis annunciaret,reipsa,quatenus fieri poterat, ex iis,quæ Christus facturus, passurus,& adepturus erat, per rerum caussas vel effectus proprios verissima esse constaret. Quid autem ipsi caussæ persolutionis pœnarum,quas diuinæ iustitiæ nos deberemus, magis repugnans excogitari potest,quàm resurrectio illius, qui eam persolutionem peragere debuerit, cum per resurrectionem æterna mors penitus destruatur, quæ ad pœnas illas persoluendas omnino requiritur? Itaque,vt ad propositum tandem reuertamur, fatendum est,cum mors æterna peccatis nostris deberetur, eamq; minimè Christus subierit, nec subire potuerit, quidquid ille passus est, vel pati potuit,pœnã peccatis nostris debitam non continere: & ob eam rem nullo modo potuisse eum pœnas delictorum nostrorum iustitiæ diuinæ persoluere.

Dei in nobis per Christum seruandis ratio quædam & consilium.

Sed finge,Christum eas pœnas subiisse, quas quiuis ex hominibus propter sua scelera subire tenebatur;quid hoc erit ad veram plenamq; satisfactionem pro peccatis omnium? Quis vmquam, vt iam dictum est,audiuit,soluendo,quod vnus debet, pro infinitis satisfieri,qui idem singuli debeant?

Video,quid ad hoc & ad ea simul omnia,quæ hactenus disputaui de Christo, qui omnes pœnas peccatis nostris debitas persoluere non potuerit,sis responsurus. Dices enim,quæ a me dicta sunt, verissima & solidissima futura esse, si Christus purus homo fuisset.Nunc,cum idem Christus,qui homo fuit,Deus quoque fuerit,isq; verus atque æternus,eiusdemq; cum patre,vt substantiæ, sic dignitatis, virtutis,atque potentiæ: falsa,& inania in eius persona esse, quæcumque a me contra hanc pœnarum persolutione peractam satisfactionem fuerunt allata. Quamuis enim nec Christus ea passus fuerit,quæ quiuis nostrûm, diuina iustitia ita postulante,pati

Exceptio generalis Aduersariorũ, ob dignitatem personæ Christi, & vim perpessionum eius.

lante, pati tenebatur, nec eadem, quæ ab infinitis corpore pendi debebant, ab ipso solo persolui potuerint; tamen personæ dignitatem, & vim infinitam, quam in omnibus eius vt pote æterni Dei, actionibus, aut perpeſsionibus reperiri necesse est, vtrique huic malo mederi. Dignitatem enim personæ efficere, vt quæ passus est Christus, licèt per se multò iis minora, quæ quilibet nostrûm pati debebat, eiusdem tamen, siue etiam maioris pretii censeantur. Vt in viro principe tantidem æstimabitur leuis pœna, aut pluris etiam, quàm in homine plebeio grauiſsima; & quod in hoc, perpetuo exilio, aut carcere multabitur: in illo, temporario puniri sat fuerit. Vim autem illam infinitam & eiusdem rei caussam esse, & præterea efficere, vt, quæ Christus, licèt solus, suo corpore persoluit, idem pondus habeant, aut maius etiam, quàm si, quod singuli debebamus, vnusquisque per se proprio corpore soluisset.

Vides, quibus philosophicis inuentis vobis opus sit, vt istam vestram satisfactionem defendere posſitis. Atqui ea, si placet, paullo diligentius examinemus. Quod igitur ad personæ dignitatem attinet, Primùm mihi valde suspectum est, quod pro concesso sumitur, principis scilicet viri leuem pœnam eiusdem pretii esse, cuius grauiſsimam hominis plebeii: quinimmo crediderim, iniustam esse eam legem, quæ idem delictum in viro principe leuiter puniat, in plebeio autem homine grauiſsimè. Quare, cum Christus, vt vos dicitis, omnia delicta nostra in seipsum susceperit, ac si ipsemet ea omnia perpetrasset; non video, quomodo iustitiæ diuinæ satisfieri potuerit, nisi eas omnes pœnas ipse sustinuerit, quas nos pendere ex diuina lege tenebamur. Nullum est personarum discrimen apud Deum tunc etiam, cum eius misericordiæ locus relinquitur. Quid tandem erit, cum de pœna irroganda ex iustitiæ seu potiùs seueritatis absolutiſsimæ præscripto agitur? Sed, ne longiùs protrahatur hæc disputatio, concedamus, personæ dignitate pœnæ æstimationem augeri. Num ita augetur, vt, quiduis digniſsima persona pœnarum det, pœnas quantumlibet graues, quas minùs digna vel etiam indigniſsima persona subire tenetur, omnino æquet? Numquid, si vir princeps vnius horulæ aut dieculæ exilio vel carcere multetur, idem erit, ac si homo plebeius perpetuo exilio aut carcere multatus fuisset?

Responſio.

An personæ dignitas in pœnis æstimandis momentum habeat.

Nullum personarum discrimen apud Deum, etiam vbi misericordiæ est locus.

isset? Quid, si princeps ille vir ideo breuissimæ illi pœnæ subiiciatur, vt postmodum ad supremam gloriam, & ea, quam antea habebat, infinitis partibus maiorem, euehatur? Pœnæ, vt vos eas appellatis, quas nostrûm caussa pertulit Christus, quamuis per se grauissimæ existimari debeant, tamen, si cum iis comparentur, quas nos meriti eramus, multò sunt leuiores, quàm vnius diei aut horæ exilium, si cum perpetuo exilio comparetur. Breuissimum exilium, exilium est; nec a perpetuo differt, nisi temporis longinquitate. Pœnæ autem, quas Christus subiit, non longinquitate temporis tantùm ab iis, quas nobis iurè infligere potuisset Deus, differunt, sed etiam qualitate. Quamuis enim non defuerint, qui, Christum damnatorum pœnas passum fuisse, affirmare sint ausi, explosa tamen est sententia ista; & meritò quidem, cum propter alia multa, quæ ad eam refellendam afferri solent, tum maximè propter hoc, quòd de diuina gratia & auxilio desperatio, quæ propria damnatorum est pœna, quàm longissimè semper a Christo abfuit. Conquestus quidem est Christus, se a Deo derelictum fuisse, sed non propterea id fecit, quòd vel minimum de eius ope & benignitate desperaret. id enim vel cogitare quidem maximè impium censeri debet. Verùm ita locutus est Christus, vt ad opem sibi ferendam, hoc est ad liberationem a cruciatibus, & morte dandam Deum adduceret. quod si quis rectè percipere velit, legat psalmum 22. vnde ea verba Christi de Deo conquerentis sumpta sunt. Vbi sub Dauidis, qui in magna aliqua calamitate constitutus erat, persona, quàm ex animo Christus in media morte, mediisq; cruciatibus Deo confideret, eiusq; opem iam iam præsentem intueretur, apertissimè explicatur. Id quod ipse Christus abundantissimè verbis suis comprobauit, cum non solùm moriens in manus patris commendauit, siue deposuit spiritum suum: sed etiam, iam cruci affixus, latroni eius misericordiam & benignitatem imploranti, & se in paradiso omnino futurum dixit, & illi eandem felicitatem constanter polliceri non dubitauit. Pœnæ igitur, quas Christus sustinuit, nullam habent ad pœnas, quas nos pendere tenebamur, proportionem. Et certè si finiti ad infinitum, vt dici solet, nulla est proportio, quæ'nam pœnarum Christi, quæ tempore finitæ fuere, ad pœnas nostris peccatis debitas numquam

Caluinus, & alii ante ipsum.

Sententia, quòd Christus damnatorum pœnas expertus fuerit, explosa.

Desperatio de gratia diuina, propria damnatorum pœna.

Luc. 23. 43.

Pœnæ, quas Christus sustinuit, nullam ad eas, quæ nobis debebantur, proportionem habent.

numquam tempore finiendas proportio esse potest? Post pœnas autem illas, eiusmodi gloriam, ob eas ipsas pœnas, est Christus consecutus, quam nec antea homo ille reuera habuerat vmquam, nec humana mens capere, aut lingua satis exprimere queat. Vt, etiamsi ea, quæ passus est Christus, pœnæ nomine passus esset, pœnæ tamen simpliciter appellari non deberent, sed potiùs labores præmia antecedentes. Quid ergo hîc personæ dignitas efficere potuit, cum non modò nulla sit Christi pœnarum ad pœnas nostris delictis debitas proportio, sed, quas vos dicitis Christi pœnas, non verè & propriè sint pœnæ? Quòd si, quod ad proportionem attinet, dicas nullam similiter esse nostri ad Christum proportionem, quippe cum nos puri homines simus, ipse verò etiam æternus Deus, & ob eam rem velis, quamlibet leuissimam Christi pœnam cuilibet nostrûm grauissimæ æquiparari posse; Respondeo, si id verum esset, non opus futurum fuisse, vt Christus tot acerbos cruciatus, & tam diram mortem sustineret: & Deum iniustitiæ, aut immanitatis a vobis tacitè insimulari, qui, cum, leuissimâ aliquâ pœnâ de Christo sumptâ, suæ iustitiæ plenè satisfacere posset, ipsum tam atrociter excarnificari voluerit. sed hac de re iterum videndum erit.

Christi pœnæ, impropriè sic dictæ.

Exceptio.

Responsio.

Satis, vt arbitror, demonstratum est, Iesu Christi personæ dignitatem efficere non potuisse, vt, quamuis ipse eadem minimè passus fuerit, quæ vnus ex nobis pati tenebatur, quæ tamen passus est, tanti æstimentur, vt pretium illorum æquent. Nunc de vi illa quam Aduersarii afferunt, infinita, eorundem, quæ passus est Christus dispiciamus. Certum est nulla alia ratione posse vim istam infinitam iis, quæ passus est Christus attribui, nisi quia æternus Deus sit. Sed Christus non potuit, quatenus æternus Deus, quidquam pati. Ergo ad infinitam vim eius perpessionibus tribuendam nihil momenti habet, quòd Christus æternus Deus sit. Neq; enim satis est, Christum, qui passus fuit, æternum Deum fuisse: nisi etiam, quatenus Deus æternus est, fuerit passus. Aiunt sacrarum litterarum pleriq; interpretes, sic Christum ex humana diuinaq; natura constare, vt homo ex corpore, & animo constat. Et quemadmodum in homine alias esse corporis actiones, alias animi, agnoscimus, Sic ipsi in Christo alias humanæ naturæ actiones, aliæ diuinæ

De vi perpessionum Christi.

Christi diuinam naturam, quæ nihil patiatur, naturæ humanæ perpessionibus vim conciliare non posse.

as diuinę agnoſcunt. Compertum eſt autem, quamuis idem homo, conſtans ex animo & corpore, ſit, qui aliquid agit, aliam tamen vim eſſe actionum corporis, aliam actionum animi: & multas corporis actiones ſiue operationes, quia omnino corporis propriæ ſunt, nihil prorſus ab animo ſiue mente mutuari, nec vlla vi magis præditas cenſeri, quàm ſi ab animante animo & mente deſtituto, eadem fieri contingat. Nam qua maiore, obſecro, vi prædita per ſe eſt in homine, exempli cauſsâ, cibi & potionis ſumptio, quàm in reliquis animantibus? Quod autem de actionibus Chriſti, reſpectu diuinæ & humanæ naturæ, per comparationem animi & corporis humani, diximus: idem de paſsionibus (quas vocant) omnino dicendum eſt. immo multò magis; cum animi quidem paſsiones non minùs, quàm corporis dentur: diuinæ autem naturæ paſsiones nullæ penitus dari poſsint, ſed humanæ naturæ tantùm. Quocirca, ſi plaga, puta, hominis corpori inflicta, nullam per ſe vim maiorem habere poteſt, quàm ſi eadem beſtiæ alicui inflicta fuiſſet, multò magis quicquid paſsus eſt Chriſtus nullam maiorem vim per ſe habere poteſt, quàm ſi quilibet purus homo idem paſſus eſset. Quòd ſi non per ſe, ſed ex perſonæ dignitate Chriſti perpeſſiones æſtimari velis; iam perſonæ dignitatem eam vim, qua ad ſatisfactionem iſtam peragendam opus fuiſſet, iis, quæ paſſus eſt Chriſtus, conciliare non potuiſse, probatum fuit. In homine ſi corpus affligitur, animus quoque perſæpe affligitur. at diuina natura ex naturæ humanæ afflictionibus nec affligi, nec angi, nec commoueri, nec denique vllo modo ipſarum particeps verè eſse poteſt. Vos ipſi diuinam naturam in Chriſto non aliter, quàm per communicationem idiomatum paſſam fuiſse confitemini. nec enim vſque adeò vos opinio iſta ſatisfactionis excæcauit, vt diuinam naturam verè pati non potuiſse, non perſpicuè cernatis. Ergo per communicationem quoque idiomatum, non autem verè, vis illa infinita, quam ex diuina natura proficiſci arbitramini, Chriſti perpeſsionibus inerit; & ita non verè, ſed per idiomatum communicationem (ſi modò id alioqui fieri potuit) diuinæ iuſtitiæ pœnas noſtris peccatis debitas exſoluit Chriſtus. Hæc eſt ſcilicet, egregia ſalutis nobis per Chriſtum partæ ratio, quam nobis commenti eſtis; vt non verè, ſed per quendam loquendi modum, a pœnis delictorum

Alia vis actionum corporis, alia actionum animi.

Diuinæ naturæ paſsiones nullæ penitus dari poſſunt.

Ex ſententia Aduerſariorum ſequi, Chriſtum, nõ niſi per idiomatum communicationem, pœnas noſtris peccatis debitas exſoluiſſe.

nis delictorum nostrorum liberati simus. Et certè, nisi aliam salutis nostræ rationem ineamus, quemadmodum si ea vis perpessionum Christi ex diuina natura proficisci debuit, verbotenus tantùm diuinæ iustitiæ id, quod nos illi debebamus, persolutum est, re autem ipsa nihil solutum fuit; sic verbotenus tantùm seruabimur: re autem ipsa in æternum condemnabimur.

Etiamsi diuina in Christo natura passa reuera fuisset, non tamen Christi perpessiones infinitę virtutis futuras fuisse.

Adhæc fingamus, si placet, diuinam naturam in Christo verè passam fuisse, num, obsecro, quia diuina natura, hoc est, Deus infinitæ virtutis est, idcirco quæcumque in ipso fiunt, infinitæ sunt virtutis? Sic enim plerique ex vestris argumentari solent. Maxima omnino est in ista ratiocinatione fallacia. Perinde est enim, ac si quis diceret, quia Deus infinitè sapiens est, idcirco quæcumque in ipso fiunt, habent sapientiam infinitam. ex quo concludi posset, (si modò Deum ipsum in Christo verè passum fuisse velimus) Christi perpessiones non infinita virtute tantùm sed infinita quoque sapientia præditas esse. quo nihil ineptiùs dictum excogitari potest. Nec verò in ipsas Christi perpessiones, magis quàm sapientia, cadere potest ea virtus, seu vis eius generis, cuius illa est, quam in Deo infinitam esse omnes confitemur. &, si caderet, non id efficeretur, quod quærimus. Non enim quærimus, vt ea, quæ Christus passus est, omnia possint, quemadmodum Deus omnia potest (hæc est enim vis illa Dei infinita) sed vt infiniti sint pretii. Alia igitur argumentatione vtendum est: hac, videlicet; Deus infiniti pretii est. Christi igitur perpessiones, vtpote in ipso Deo factæ, infiniti pretii sunt. Sed rursus hæc argumentatio nullius ipsa pretii est. Posset fortassis huiusmodi ratiocinatio aliquod pondus habere, in iis, quæ perpetuò & naturaliter in re insunt. Sed in iis, quæ circa rem versantur, & ad tempus & adsunt, & absunt, quales sunt passiones, leuissima censenda est. Si aliquas alias in Deum passiones reuera cadere constaret, exemplo id in ipso Deo planissimum fieret. Sed quando exemplo vti non possumus, similitudine vtamur. Videmus igitur Dei operationes, quantumuis maximi, non tamen infiniti pretii esse. Operationis autem nomine non ipsum operandi actum, sed opus ipsum intelligo; quemadmodum in hac quæstione nostra Passionis nomine non ipsum patiendi affectum, sed id, quod persona patitur, intelligendum est. Quærimus

Christi perpessiones, etiamsi in ipso Deo factæ censeantur, non propterea infiniti pretii esse.

Dei opera, quantumuis maximi non tamen infiniti pretii esse.

enim,an ea, quæ passus est Christus, infiniti pretii sint. Iam verò, si Dei opera vniuersa singulatim consideremus, nullum ex ipsis est,quantumuis magni pretii, quod infiniti sit. Nam neque angeli ipsi infiniti pretii censeri debent præscriptos enim quosdam fines, ac terminos habent eorum,propter quæ pretiosi(vt ita dicam)habendi sunt. Nec infinitatem pretii aliquam in re vlla comperies, præterquàm in ipso Deo,& in iis,quæ in ipso naturaliter(si ita loqui fas est) & perpetuò insunt. Quocirca,etiamsi Passionis nomine hoc loco ipsum patiendi affectum intelligere vellemus, passiones diuinas nihilominus infiniti pretii non esse, concludendum foret. Is enim affectus nec perpetuò, nec naturaliter vllo modo in Deo inesse potest.

Quod vnusquisq; nostrûm propter sua delicta pati tenebatur, infinitum quiddã erat.

Sed fingamus prætera, non solùm diuinam naturam verè pati potuisse,verùm etiam infiniti pretii eius perpessiones esse. Nonne & id quoque,quod vnusquisque nostrûm propter delicta sua pati tenebatur, infinitum quiddam erat? Nonne mortem æternam, & sic tempore numquam finiendam pœnam, quilibet ex nobis pendere tenebatur? Et,si ad summum illud ius diuinæ seueritatis, vt hic faciendum videtur,potiùs quàm ad præscriptam legem rem reuocare, atque expendere velimus, nonne pœnam, vt tempore non definitam, sic pretio infinitam pendere tenemur, cum Deum rem infiniti pretii offenderimus? Quòd si infinitatem temporis cui iurè obnoxii non essemus, quippe quorum delicta temporaria fuissent,loco infinitatis pretii, quam debebamus, sed soluendo non eramus, in vnoquoque nostrûm successisse dicamus; cur vicissim pretii infinitatem pro temporis infinitate, si ab hoc reatu per pœnarum solutionem ab alio pro nobis faciendam liberandi sumus, vnusquisque nostrûm, quando per se non potest,per alium soluere non teneretur? Infinitas igitur pretii,quæ in Christi perpessionibus,quia diuina natura passa fuisset, reperiri posset, pro vno quopiam persolui potuisset, & vnus tantummodo ex nobis, eius vi,a mortis æternæ reatu liberari. Siquidem,vt dictum est,quilibet ex nobis per se eam pretii infinitatem debebat. Quare totidem pretii pœnarum infinitates existere opus fuisset, quot nos omnes sumus, non vnicam tantùm, si omnes, id per alium soluendo,quod nos debebamus,eo nexu liberandi fuissemus.

Iam verò, si rursus, ratione licèt apertè reclamante, fingas, infinitatem pretii, quam Christi perpeßionibus diuina natura conciliet, tantam esse, vt pro omnibus pretii pœnarum infinitatibus, quæ a nobis persolui debuissent, satis censeri debeat; necesse est etiam, vt fingas, quamlibet Christi perpeßionem idem efficere potuisse. id quod aliqui etiam ex Doctoribus scholasticis (quos vocant) confinxere, dicentes, vnicam Iesu Christi sanguinis guttam ad humanum genus redimendum satis superq; futuram fuisse. Quod si verum est, non video, vt paullo ante dixi, quomodo Deus aut inscitiæ, aut immanitatis excusari queat; qui, cum nobis, quàm leuißimè Christum affligendo, salutem dare posset, eum tam diræ atque execrabili morti, quam grauißima & innumerabilia mala antecesserunt, subijcere sponte voluerit. Nam quod aliqui ex vobis aiunt, ex firma Dei voluntate, sine sanguinis effusione nullam remißionem fieri, & decretum hoc diuinum nullo pacto mutari posse; id primùm, vt mox videbimus, falsißimum est. Deinde etiamsi verum esset, necesse quidem fuisset, Christum mori, atq; adeò cruenta morte (id enim sibi vult sanguinis effusio) sed, vt tam detestabili mortis genere occideretur, vt perpetuò, dum vixit, tot malis vndique circundaretur, vt ante ipsam mortem tot grauißimis animi angustiis premeretur, denique, vt moriens, præ supplicii atrocitate, se a Deo derelictū fuisse, magna voce clamare compelleretur; hæc verò fieri nihil prorsus cogebat. Sed falsißimum est, vt diximus, Deum decreuisse, vt sine sanguinis effusione nulla fieret remißio. Quod enim ab auctore ad Heb. scriptum est, sine sanguinis effusione non fieri remißionem, ex qua sola sacrarum litterarum sententia illud axioma isti excerpere potuerunt, non eam vim habet, quam ipsi putant. Neque enim voluit dicere scriptor ille diuinus, Deum peccatum nullum remittere, nisi sanguinis effusio fiat: sed, vt ex ipso verborum contextu valde perspicuum est, in lege Mosis nullam peccatorum expiationem concedi, in qua sanguinis effusio non interueniat. vt hac in parte per Christum factam peccatorum nostrorum expiationem illis Mosaicis similem esse ostēderet: & illas, tamquam vmbram, hanc verò, tamquam corpus, fuisse declararet. Atqui, vt suprà latè explicatum fuit, expiationes illæ ignorantiis tantummodo, & leuioribus quibusdam

Absurdum, quod ex eo sequitur, si dicamus, diuinam in Christo naturam eius perpeßionibus, infinitam vim absolutè conciliasse.

Zanchius.

Exceptio, & duplex ad eam responsio.

Heb. 9. 22.

Sine effusione sanguinis no fit remissio.

busdam peccatis decretæ erant. grauiora autem delicta (quæ quidem remittebantur) nulla sanguinis effusione interueniente, pœnitentia & vitæ emendatione, propter ingentem Dei benignitatem, expiabantur. Adde, quòd hoc ipsum decretum, quòd scilicet sine sanguinis effusione nulla peccatorum remissio fieret (si modò res ita se haberet) satis ostenderet, in Christi singulis perpessionibus, propter diuinam naturam, vim infinitam ad peccata expianda, id est, pro ipsis satisfaciendum nequaquam fuisse. Cur enim, si quælibet Christi perpessio istam vim habitura erat, id decreuisset Deus, & carissimum filium, sine necessitate vlla, cruentæ morti obiecisset? quandoquidem cæteras sanguinis ad peccata expianda effusiones a Christi sanguinis effusione, per quam solam verè vniuersa ab orbe condito peccata expiata fuisse contenditis, omnino, tamquam vmbram, a corpore pendere necesse est: non autem ipsam ab illis vllo pacto. Itaque manifestum est, non modò cum rei ipsius natura pugnare, sed ab omni verisimilitudine penitus abesse, vt natura diuina eam Christi perpessionibus vim aut tribuerit, aut tribuere potuerit, quæ ad diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris satisfaciendum opus fuerat.

Ratio pro Aduersariis allata, in ipsos retorquetur.

Sed age, concedamus, non solùm diuinam naturam pati potuisse, & ob eam rem Christi perpessiones infiniti pretii fuisse, verùm etiam ita infiniti pretii fuisse, vt ab omnibus nobis, qui singuli infinitatem aliquam pœnarum debebamus, exigendas pœnas æquare, ac superare potuerint; quid tandem efficietur? Certè, vt pro nobis satisfiat, istud adhuc satis non est. Nam tametsi, vt error vester manifestiùs appareat, vobis in hac disputatione id, quod euidentissimè falsum est, concessi, posse scilicet vnum pro alio pœnas corporales pendere; animaduertendum est tamen eum, qui pro alio pœnas corporales soluat, eiusdem saltem generis, & naturæ, cuius ille est, pro quo eas soluit, esse debere. id quod sanè in confesso est; & ob eam ipsam caussam, vt Christus, qui pro nobis corporales pœnas, vt vos putatis soluturus erat, verus esset homo, necesse fuisse, vos ipsi contenditis. Cum autem dicimus, eum, qui pro alio pœnas corporales soluat, eiusdem naturæ esse debere, cuius ille est, pro quo eas soluit, certum est, id per seipsum satis non esse; nisi etiam, quatenus eiusdem naturæ est, eas omnes exsoluat.

Etiamsi diuina natura in Christo reuera passa fuisset, ob idq; Christi perpessiones infiniti prorsus pretii essent: tamen hoc, ad satisfaciendum pro peccatis nostris, non satis futurum fuisse.

Qui pro alio pœnas corporales soluat, eiusdem saltem generis & naturæ, cuius ille est, esse debet, & quatenus talis est, eas soluere.

Nihil ergo

Nihil ergo ad istam satisfactionem pertinet, quòd diuina natura in Christo aliqua ratione passa fuerit. Non enim a natura diuina vllo modo, sed ab humana tantùm diuinæ iustitiæ satisfaciendum erat. Quod etiam valere videtur ad vim illam excludendam, quam naturam diuinam, cum interim ipsa nihil prorsus pateretur, humanæ naturæ perpessionibus dedisse opinati estis. Si enim ea infinita vis non ab ipsa humana natura proficiscitur, sed a diuina illius perpessionibus tribuitur: non video, quomodo diuinæ iustitiæ satisfieri potuerit; quæ non tantùm, vt natura humana ipsa satisfaciat, requirit: sed etiam, vt satisfactionis vis ab ipsa humana natura proueniat, postulare omnino videtur. Similitudine aliqua res meliùs explicabitur. Si quis ob aliquod delictum oneri alicui propriis humeris vehendo ex lege destinatus sit: non satisfiet legi, si is propriis quidem humeris onus impositum habeat: sed, dum ipsum vehit, alius sit, qui vel ipsi oneri manum admoueat, vel ipsum istum, qui vehit, interim aliqua ratione fulciat, eiq; auxilietur. Sic, cum humanæ naturæ nostrorum delictorum pœnæ subeundæ essent: non est diuinæ legi, quæ id statuit, satisfactum, si humana quidem natura eas subiit, interim tamen, vt eas ferre posset, a diuina iugiter sustentata, & confirmata fuit. Sed neque etiam legi satisfactum reuera fuerit, si is, qui onus ferre debet, alicuius cibi, aut potionis mirabilis virtutis sumptione, vel alia quapiam noua & aduenticia ratione mirificè roboretur. Lex enim, quæ pœnam illam decreuit, quæ'nam soleant vires hominis esse, diligenter expendit; & illis eiusmodi onus ferendum dedit, quod, prout delicti grauitas requirere est visa, hominem, quem punire voluit, affligere posset. Quæ vires si mirum in modum augeantur, iam eam afflictionem non sentiet homo ille, quam lex ipsum sentire voluit. Et idcirco iustus iudex numquam permittet, vt delinquens eo pacto, quo dictum est, roboretur & fulciatur. Quin etiam, si contigerit, eum, qui deliquerit, tantis viribus præditum esse, quæ consuetas & communes aliorum hominum vires longè superent, adeò vt onus vehendum, quod cæteris grauissimum esse soleat, illi non admodum graue futurum sit: quando vires illius minuere non potest, seu potiùs non debet: onus augebit, & legis non verba, sed mentem spectabit; quæ, vt is, qui deliquisset, tam-

m quam sui

Nihil Aduersariis fauere, quòd diuina natura in Christo humanæ naturæ perpessionibus vim dederit.

Similitudo ab eo, qui onus aliquod gestare teneatur.

quam sui delicti pœnam, illius oneris grauitatem maximam experiretur, cauere voluit. Cautum est lege diuina, vt humana natura (sic enim vt vestris commentis meum sermonem accommodem, & præsenti disputationi inseruiam, loquendum est) propter sua in Deum delicta quibusdam certis pœnis subiiciatur, quas illi longè grauissimas esse voluit, & delictorum grauitati non absimiles. Si hæc humana natura aliqua noua atque aduenticia ratione ita roboretur, vt eas pœnas multò, vel aliquantò etiam leuiores experiatur, quàm legis propositum fuit, ipsi legi neutiquam satisfactum erit. Atqui hoc in Christo euenisse si vera est sententia, vestra, necesse est. Nam, cum pœnæ naturæ humanæ delictis decretæ ei mortem æternam conciliare deberent, & ita quàm grauissimè fieri poterat, ipsam affligere, in Christo tamen, quem vniuersas has pœnas perpessum esse vultis, propter diuinæ, vt vobis placet, naturæ opem, quæ ipsi naturæ humanæ noua & aduenticia obuenerit, tantum abest, vt mortem æternam humanæ naturæ conciliauerint, vt ea post tertium diem, ex quo pœnas illas exsoluit, ad æternam vitam summa & ineffabili cum gloria, ac potestate coniunctam euecta fuerit. Itaque statuendum prorsus videtur, humanam naturam in Christo, si pœnas, quas homines legi diuinæ debebant, eam persoluere potuisse velimus, a nulla re alia, præterquam a se ipsa, vires id præstandi sumpsisse. Quod cum falsum esse, vos ipsi fateamini: falsum etiam erit, humanam Christi naturam propter ea, quæ passa est, aut pati potuit, diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris aut satisfecisse, aut satisfacere potuisse; etiamsi a diuina natura ita vel adiuuari, vel fulciri potuerit, vt pœnas nostris peccatis debitas, quas aliter pendere nequiuisset, vniuersas sustinuerit.

Ratio, cur nullo modo vis pro peccatis nostris satisfaciendi a diuina in Christo natura proficisci potuerit.

Verùm demus postremò, naturam humanam non vi propria sua, sed quam aliunde mutuata fuerit, pœnas nostrorum delictorum diuinæ iustitiæ persoluere potuisse, quis vmquam, qui rem ipsam vel leuiter expenderit, affirmare audebit, a diuina natura eam vim proficisci potuisse, & diuinæ naturæ ope eam solutionem factam fuisse: cum ipsa diuina natura, hoc est, ipse Deus is sit, cui satisfaciendum erat?

Exceptio.

At dicitis, vt coniici potest, animaduertendum esse, aliam in

ipsa essentia

ipsa essentia diuina personam patris esse, aliam personam Filii; & Patri potuisse a Filio satisfieri, seu vt satisfieret, vim suppeditari: nec tamen aliquid, quod satisfactioni per solutionem faciendæ aduersetur; committi. Sed dicite, obsecro, nonne ipsius filii personæ non minus, quàm patris, satisfaciendum fuisse affirmatis? Si filius patri satisfacit, hoc est, quod illi debetur, soluit: quis ipsi filio, quod ipsi debetur, dabit? Respondebitis, vt arbitror, si patri satisfactum fuit, filio quoque satisfactum esse; cum eadem sit vtriusque voluntas. Istæc responsio futilis planè est. Cum enim de vera & plena, vt hìc certè fit, satisfactione agitur, voluntatis ratio non habetur, sed rei ipsius, & ad iuris rigorem, non autem ad eius, cui satisfaciendum est, animum, cuncta referuntur & examinantur. Nec verò, re ipsa inspecta, & iuris rigore seruato, si satisfactum est patri, filio quoque necessariò satisfactum erit. Nam quomodo patri a filio quidquam vllo pacto solui potuisset, si quod vnius aut est, aut fit, alterius reipsa esse necesse foret? Numquid ea quidem, quæ pater accipit, continuò filii reuera fiunt; quæ verò filius habet, non item continuò patris reuera sunt? Profectò, si istud, quod vobis ipsis falsissimum videri non dubito, verum esset: non potuisset filius patri quidquam reuera soluere. Etenim quæ solutio esse reuera potest, cum is, qui soluit, id ipsum, quod soluit, statim ipso iure, & ex rei natura, necessariò recipit? At verò quis deinde ambigere queat, filium patri nihil dare posse: cum quidquid filius habet, patris reuera sit, & ipse Christus disertè dixerit, omnia, quæ sua erant, patris esse? An non ex ipsa disciplina vestra, hoc est Dei essentiam non distinguere, sed partiri: si, præter personarum proprietates, aliquid vnam personam habere velitis, quod alia non habeat? Filii autem personam proprietates suas patris personæ pro peccatorum nostrorum satisfactione soluisse, cui vmquam in mentem venire poterit? Quòd si dixeris filii personam non soluisse, sed solutioni vim dedisse; hoc, quantum pertinet ad satisfactionem, quam ipsa quoque filii persona accipere debebat, nihil efficit. Nam siue filii persona patri aliquid soluerit, siue solutioni vim dederit, ipsi, vt modo ostendimus, nihil verè solutum fuit. & ita, nisi, filii personæ satisfieri non oportuisse, dicatis: iustitiæ diuinæ pro peccatis nostris plenè per pœnarum

Responsio.

Exceptio rursus.

Responsio.

In vera & plena satisfactione ad iuris rigorem cūcta referuntur; non autem ad illius, cui satisfaciendum est, voluntatem.

Christum Deo patri nihil dare posse.

Ioh. 17. 10.

Exceptio, & ad eam responsio.

narum solutionem satisfactum non fuisse, confitendum vobis est. Quantum verò ad satisfactionem, quam persona patris accipere debuerat: non solùm proprietates suas soluere filius non potuit: sed nec etiam proprietatibus solutioni vim vllam dare. verùm, vt ex ipsa essentia diuina ea vis profecta fuerit, necesse est, id est, ex ea re, quam eandem numero in persona patris esse, vos ipsi affirmatis. Quod sanè absurdissimum, atque adeò impossibile censeri debet; vt scilicet vis sibi per alterius solutionem satisfaciendi ex seipso, aut certè ex eo, quod idem numero sibi totum insit, proficiscatur. Quare concludendum est, illud ipsum, quod vos ad istam vestram satisfactionem stabiliendam potissimùm afferre soletis, & sine quo eam funditus corruere arbitramini, quòd scilicet Christus æternus Deus & ipse Iehoua vnicus Deus noster fuerit, non modò ad eam confirmandam quidquam momenti habere non posse, sed ipsam potiùs penitus conuellere. Quòd enim is, cui satisfaciendum erat, sibi ipsi satisfecerit, aut, sibi ipsi satisfaciendi, vim dederit; siue, quòd ei, cui satisfaciendum fuerat, adeò coniuncta persona, vt omnia prorsus, ex quibus satisfaciendi vis proficisci potuit, cum ipso communia habeat, idem præstiterit, id neque ex toto, neque ex parte vllo modo fieri potest. Separatam enim penitus satisfacientis, siue illius, cuius ope satisfactio peragitur, personam ab eo, cui satis fit, esse oportet: aut saltem ita disiunctam, vt aliquid proprium habeat, ex quo satisfactio vim sumere, ac perfici queat. Atque hæc omnia sensus ipse communis quemlibet apertè docet; adeò vt si, Christum pro nobis Deo omnes peccatorum nostrorum pœnas exsoluisse, perseuerare velitis, alterum ex duobus vobis faciendum omnino sit, Aut negandum, ipsum Christum æternum deum & Iehouam esse, Aut, quatenus æternum deum & Iehouam, ad solutionem istam faciendam nullo prorsus modo concurrisse.

Quòd Christus sit ille vnus Deus noster, hoc pro peccatis nostris illum minime satisfecisse, planè efficit

Eum, cuius ope satisfactio fiat, aliquid proprium, respectu illius, cui satisfit, habere necesse est.

Sed, cum iam satis abunde demonstratum fuerit, in Christi persona nihil esse, aut fuisse, quod per pœnarum, quas nos debebamus, solutionem diuinæ iustitiæ pro nobis satisfacere potuerit; nunc neque etiam per eorum, quæ nos facere debebamus, præstationem id fieri ab ipso potuisse ostendamus.

CAPVT

CAP. V.

Christum eorum, quæ nos ex lege Dei facere debebamus, præstatione, diuinæ iustitiæ pro nobis satisfacere non potuiße.

Iam verò manifestum est, Christum quia homo natus fuerat, & quidem, vt inquit Paulus, factus sub Lege, legi diuinæ, ei inquã, quæ æterna & immutabilis est, seruandæ, non minùs, quàm cæteri homines, obnoxium fuisse. Alioqui potuisset Christus æternam Dei legem negligere, siue etiam vniuersam, si voluisset infringere; quod impium est vel cogitare. Immo, vt suprà alicubi explicatum fuit, nisi ipse Christus legi diuinæ seruandæ obnoxius fuisset, vt ex Pauli verbis colligitur, non potuisset iis, qui ei legi seruandæ obnoxii sunt, opem ferre, & eos ad immortalitatis firmã spem traducere. Non differebat igitur, hac quidem in parte, Christus, quando homo natus erat, a cæteris hominibus. Quocirca nec etiam pro aliis, magis quàm quilibet alius homo, legem diuinam conseruando, satisfacere potuit, quippe qui ipse eam seruare omnino deberet. Quòd si dicas, ipsum, antequam homo fieret legi diuinæ seruandæ subiectum non fuisse, & ob eam rem, cum homo fieri voluerit, & ita seipsum huic iugo sponte submittere, non perinde ac de cæteris hominibus, hac etiam in parte de ipso iudicandũ esse; Animaduertendum est, istiusmodi suiipsius submissionem non efficere, quin Christus non minùs, quàm cæteri, postquam homo natus fuit, legem diuinam seruare teneretur: sed arguere duntaxàt, deberi illi aliquid, siue etiam multum, propterea quòd, cum liber esset, se tanto oneri ferendo obligare voluerit. Hoc autem quid ad alios pertinet? An non satis superq; ista suiipsius spontanea submissio suam mercedem accepit, cum a Deo ita elatus fuit, vt datum sit illi nomen adeò supra omne nomen, vt in Iesu nomine omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum? quod sanè & istius (vt quidem vos Apostoli verba interpretamini) suiipsius submissionis, & præterea obedientiæ vsque ad mortem crucis, præmium fuisse, ex Paulo liquet, Philip 2. ℣ 6. &c. Quid quòd ne sibiipsi quidem Christum aliquid meruisse, vlla firma ratione ex eo Pauli loco colligi potest? Iohannes certè Caluinus, qui, Christum sibiipsi meruisse, contra Lombardum, & Scholasticos apertè

Gal. 4. 4.

Christum legi diuinæ seruandæ nõ minùs, quàm cæteri homines, obnoxium fuisse.

Exceptio pro Aduersario.

Responsio.

Caluini testimonium.

cos apertè negat, ad ea Pauli verba ad hunc modum respondet: *Præposterè verò huc trahunt Pauli testimonium. Propterea exaltauit ipsum pater, & dedit illi nomen, &c. Quibus enim meritis aßequi potuit homo, vt iudex eßet mundi, caput angelorum, atque vt potiretur summo Dei imperio, atq; in eo resideret maiestas illa, cuius millesimam partem cunctæ hominum, & angelorum virtutes attingere nequeunt? Sed facilis & plena solutio est, Paulum illic non dißerere de caußa exaltationis, sed consequentiam duntaxat ostendere, vt nobis eßet exemplo. Nec omnino aliud voluit, quàm quod alibi dicitur, oportuiße Christum pati & ita intrare in gloriam Patris.* Hactenus Caluinus. At verò, si sibi ipsi Christus non meruit, quomodo aliis mereri potuit?

Inst. lib. 2. cap. 17. Sec. 6.

Luc. 24. 26.

Christus si sibi ipsi non meruit, nec aliis mereri potuit.

Exceptio pro Aduersario.

Si dicas, Christum ideo sibi non meruisse, quia, vt ibidem paullo superiùs idem Caluinus ait, non opus fuerit, vnicum Dei filium descendere, vt sibi acquireret quidquam noui: sed nobis meruisse, quibus multum noui acquiri potuerit; Iam tibi respondet ipse Caluinus, qui, vt audisti, negat, Christum sibiipsi, etiam vt homini, meruisse. Nam profectò, vt homini, sibi multum acquirere poterat, vt reipsa acquisiuit; quemadmodum & inter omnes constat, & vniuersa scriptura apertissimè testatur. Quod ni esset, omnis nostræ æternæ salutis spes, quam per ipsum Christum concepimus, funditus concideret, atque interiret; vt suprà abundanter expositum, & demonstratum fuit. At enim dices, Christum quidem, vt hominem, sibi non meruisse, & hoc esse quod ait Caluinus: Sed, vt homini, meruisse, licèt vt Deo non meruerit: neque id a Caluino negari. Immo id satis apertè a Caluino negatur, cum negat, ipsum sibi meruisse, & Scholasticos, qui id asserebant, reprehendit. Nam, quacumque ratione sibi Christus meritus fuisset, iniusta omnino esset eius reprehensio. Verùm illi satisfuit, ostendisse, Christum nec, vt, Deum Deo, nec, vt hominem homini, sibi aliquid mereri potuisse; nimirum quia pro concesso tacitè sumpsit, fieri non posse, vt altera natura alteri quidquam mereatur. nec sanè iniuriâ. Nam neque alteri mereri, quisquam reuera potest; nec diuina natura (quòd enim humana diuinæ nihil mereri potuisset, nullam dubitationem habebat) etiamsi id fieri alioqui posset, quidquam cuiquam vmquam meretur; quippe quæ ipsa sit, quæ donet, atque largiatur, seu mauis, meritis, si qua sunt, dignam mercedem det.

Responsio.

Christus sibi, vt homini, plurimũ acquisiuit.

Exceptio rursus.

Responsio.

Diuina natura nihil cuiquam meretur vnquam.

Ex iam

Ex iam dictis apparet, Christum nobis nihil omnino (si de vero merito loquamur) vel meruisse, vel mereri potuisse. Nam si velitis, eum vt hominem, seu vi humanæ naturæ id præstitisse; falsum illud ex eo deprehendetur, quòd humana natura ne sibi ipsi quidem quidquam mereri potuit: nedum aliis sit merita; quippe quæ sibi a Deo iniuncta facere teneretur. Nihil autem Christus fecit, quod ipsi a Deo iniunctum non fuisset. Si enim de legis diuinæ conseruatione loquamur; ea ipsi, quia homo erat, vt modò dicebamus, non minùs, quàm cæteris hominibus, ipso iure iniuncta fuerat. Sin ad ea respicere velimus, quæ singulariter præter id, quod Lex omnibus peræquè mandat, dum adhuc mortalis esset, præstitit; ea similiter illi a Deo fuerant iniuncta. Hinc enim tantopere eius obedientia celebratur: & vsque ad mortem crucis obediens fuisse dicitur. Nullus siquidem obedientiæ locus esse potest, vbi nullum est iussum. Hinc ipse, se de cælo descendisse dixit, non vt voluntatem suam faceret, sed voluntatem eius, qui ipsum miserat, Ioh. 6. ℣ 38. & apud eundem Iohannem cap. 4. ℣ 34. ait, cibum suum esse, vt faciat voluntatem illius, qui ipsum misit, & eius opus perficiat. Cap. autem 10. ℣ 18. se mandatum accepisse a patre ait, vt animam suam poneret, iterum ipsam accepturus. Propterea, vt apud eundem Euangelistam ad finem cap. 14. scriptum extat, cum se in manus peccatorum, vt occideretur, tradi permittere vellet, & ob eam rem in eum locum secedere, vbi Iudas Iscariota, vnus ex eius discipulis, ipsum proditurus erat: discipulos reliquos alloquens, sic ait: *Sed vt cognoscat mundus, quia diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio; surgite, eamus hinc.* Quòd si dicatis, eum, vt Deum, & vi naturæ diuinæ nobis meruisse; istud ridiculum planè est, cum, vt dictum fuit, Deus seu natura diuina non mereatur; sed donet, ac largiatur: & meritis, si qua sunt, digna præmia rependat. Nam si naturam ipsam diuinam nobis mereri non posse fateamini quidem: sed tamen humanæ naturæ vim, vt nobis mereretur, dedisse contendatis; adeò friuolum hoc est, vt refutatione non indigeat. Etenim quid potest, quæso, diuina natura humanæ tribuere præter id, quòd perfectißimè Dei mandata cõseruet? At nulla tanta perfectio conseruationis mandatorum Dei excogitari potest, quam is, cui mandatum est, præstare non debeat. Sed vbi

Christum nobis nihil, propriè loquendo, mereri potuisse.

Nihil Christum fecisse, sibi a Deo non iniunctum.

Vbi nullum iussum, ibi nullus obedientiæ locus.

Dei non est quidquam mereri.

Exceptio pro Aduersariis.

Responsio.

Vbi debitum, ibi nullum proprium meritum.

Vide Luc. 17. ℣ 10.

at. Sed vbi debitum est, ibi nullum verum & proprium meritum, & quale in hac disputatione intelligi necesse est, interuenire potest. Cæterùm, si a vobis Christum non diuidi dicatis, nec in iis, quæ Christus fecit, ab humana diuinam naturam distingui: sed omnia eius opera, vt ab humanæ, & diuinæ naturæ concreto facta considerari; hoc item, quod ad vim obedientiæ Christi pertinet, valde friuolum est. Nam adhuc inquirendum relinquitur, vndenam tanta vis, quam vos illi tribuitis, proficisci potuerit; præsertim cum ipsa natura diuina non magis obedire posſit, quàm perpeſsiones experiri. Et cum ab humana natura, cuius proprium est obedire, neque per se, neque diuinæ naturæ ope ea prouenire posſit; concludendum est, Christi obedientiam eiusmodi vi prorsus carere. Iam si totum quidem Christum nobis meruisse affirmetis: non tamen propter ipsius obedientiæ vim, sed propter dignitatem personæ, quæ eam obedientiam præstitit; Dico, nullius personæ tantam dignitatem esse posse, quæ, si obedire teneatur, eò quòd obedierit, vel aliis, vel etiam sibiipsi, aliquid verè & propriè mereri posſit. Potest quidem minùs verè & propriè aliquis mereri, quia aliquid fecerit, quamuis id facere teneretur: sed non tamen propter personæ dignitatem aliquam, sed propter promisſionem, quæ præcesserit. Atque hac ratione & sibiipsi, & nobis meruisse Christum, vt suprà alibi attigimus, rectè dici potest. Cum enim Deus, vt ibi explicatum fuit, & decreuisset, & promisisset, si Christus animam suam, vt opus, quod ei mandauerat, perageret, profudisset, futurum, vt & ipse, & quicumque ei obtemperassent, æternam salutem adipiscerentur, ac præterea ipsemet eam salutem sibi obedientibus dandi potestatem consequeretur; certè, postquam Christus animam suam, munus sibi a Deo patre iniunctum perficiendo, profudit: dignus fuit, qui ad tantam dignitatem & potentiam eueheretur: & meritò nobis, qui illi obedimus, salutis æternæ, quemadmodum scriptum est caussa extitit. Aliud meriti genus ex Iesu Christi obedientia vel profectum fuisse, vel proficisci potuisse, neque vsquam legitur, & omnibus tam diuinis, quàm humanis rationibus planè aduersatur.

Meritum nō propriè sic appellatum.

Christum & sibiipsi, & nobis meruisse, quomodo rectè dici posſit.

Heb. 5. 9.

Peroratio huius capitis.

Iam verò, quamuis, dum de Christi meritis disseruimus, satis probatum videatur, non potuisse ipsum pro nobis satisfacere, ea præstando,

præſtando, quæ nos facere tenebamur; vt tamen idem magis perſpicuum fiat, ad ipſam rem, eius propriis vocabulis, & loquendi modis vtentes, quàm breuiſsimè examinandam reuertamur. Concluſum a nobis fuerat, non potuiſse Chriſtum diuinæ iuſtitiæ id præſtare, quod nos facere tenebamur: propterea quòd ipſemet, quia homo erat, diuinæ legi ſeruandæ obnoxius eſſet. Sed quid erit, etiamſi demus id, quod euidenter falſiſsimum eſt, Ieſum ſcilicet Chriſtum legi diuinæ ſeruandæ ſubiectum non fuiſſe? Nonne ſuprà ratione probatum eſt, quemadmodum vnica tantummodo ea legis diuinæ conſeruatio fuit, quam Chriſtus præſtitit, ſic pro vno tantùm eam præſtari potuiſſe? Quid verò habet Chriſti perſona, quod vnicam duntaxat legis diuinæ conſeruationem pro innumerabilibus valere faciat? Satis vt arbitror, a nobis demonſtratum eſt, neque propter diuinæ naturæ vim, neque propter ipſius perſonæ dignitatem potuiſſe diuinæ legis conſeruationem illam, ne aliquantò quidem perfectiorem eſſe quàm ipſa lex, & Deus requirat. tantum abeſt, vt innumerabilium loco eſſe potuerit. Adde quòd, vt vnius factum alterius eſſe cenſeatur (ſi modò, vt diximus, id alioqui fieri poſſet) non ſatis eſſet, aliquem id feciſſe, quod facere non tenebatur; niſi etiam pro illo, qui, cum idem facere teneretur, non fecerat, ſe id præſtare velle antea dixiſſet: ac præterea is, cui factum illud quodammodo dandum erat, eius loco id (vt dicitur) acceptaſſet; præſertim verò ſi is, qui illud præſtitit, egregii ſui facinoris ingentem alioqui mercedem accepiſſet. Atqui nuſquam ſcriptum reperies, vel Chriſtum, poſtquam id proteſtatus eſſet, noſtrûm loco diuinam legem ſeruare aggreſſum fuiſſe, vel Deum pro legis ſuæ conſeruatione, quam nos ipſi præſtare debebamus, a Chriſto præſtitam eiuſdem legis conſeruationem acceptaſſe; & cuiuſcumque operis, quãtumuis præſtantiſsimi, quod Chriſtus patrauit, cumulatiſsimam mercedem, citra iſtam pro nobis ſatisfactionem, eum recepiſſe, teſtatiſsimum habemus. Itaque perſpicuum eſt, in Chriſti perſona nihil fuiſſe, quod ſatisfactionem pro peccatis noſtris eorum, quæ nos facere debueramus præſtatione peragere potuerit.

Noua contra ſententiam Aduerſariorum ratio.

CAP. VI.

Concluditur ex ſuprà diſputatis, Chriſtum non potuiße diuinæ iuſtitiæ

pro peccatis noſtris ſatisfacere; idq; amplius confirmatur; atque oſtenditur, vera & propria Chriſti merita ex Aduerſariorum ſententia ſtatui; quæ cum Dei gratia manifeſtè pugnant.

Ex iis, quæ hactenus dicta ſunt, tandem apparet, nullo modo potuiſſe Chriſtum pro peccatis noſtris diuinæ iuſtitiæ ſatisfacere: non modò quia rei ipſius natura id nulla prorſus ratione ferre poteſt, ita vt inter ea, quæ planè impoſsibilia ſunt, numerari debeat: verùm etiam, quia, etiamſi id alioqui per ſe fieri aliquo pacto poſſet, ea tamen, quæ ad id peragendum neceſſariò requirerentur, eiuſmodi ſunt vt ne in ipſo quidem Chriſto reperiri potuerint, omnia licèt in eo fuerint, quæ eſſe potuerunt. præter quàm quòd nonnulla in ipſo reperta ſunt, quæ eiuſmodi ſatisfactionem penitus excludant. Quare nequeo ſatis mirari, quid iis in mentem venerit, qui nobis primi iſtam ſatisfactionem fabricarunt; cum ea, quæ fieri non poſſe apertè conſtat, diuinis etiam oraculis ea facta fuiſſe, in ſpeciem diſertè atteſtantibus, nequaquam admittantur (& idcirco ſacra verba, in alium ſenſum, quàm ipſa ſonant, per inuſitatos etiam tropos, quandoque explicantur) nedum tunc pro compertis & planè veris affirmentur, atque aliis obtrudantur, cum ne verbum quidem in vniuerſis ſacris litteris de ipſis extet. Nam ſi vel vnus ſaltem locus inueniretur, in quo ſatisfactionis pro peccatis noſtris Deo per Chriſtum exhibitæ mentio fieret: excuſandi fortaſſe viderentur. Ego quidem, etiamſi non ſemel, ſed ſæpe id in ſacris monimentis ſcriptum extaret: non idcirco tamen ita rem prorſus ſe habere crederem, vt vos opinamini. Cum enim id omnino fieri non poſsit, non ſecus atque in multis aliis ſcripturæ teſtimoniis vnà cum cæteris omnibus facio, aliqua, quæ minùs incommoda videretur, interpretatione adhibita, eum ſenſum ex eiuſmodi verbis elicerem qui & ſibi ipſi conſtaret, & perpetuo eiuſdem ſcripturæ tenori non aduerſaretur. Caueant tamen imperiti, ne, quibuſdam Gallicis & Italicis interpretationibus decepti, de ſatisfactione iſta eo in loco ſcriptum eſſe ſibi perſuadeant, vbi, cum de Chriſto ſit ſermo, vulgata latina editio habet, *vt repropitiaret peccata populi.* Heb. 2. ℣ 17. Quem locum auctores illarum interpretationum non veriti ſunt perinde vertere, quaſi ſcriptum fuiſſet, vt ſatisfaceret, ſiue, Ad ſatisfaciendum pro peccatis

In Chriſto omnia fuerunt, quæ eſſe potuerunt.

Qua ratione ſacræ litteræ interpretandæ, cum aliquid planè impoſsibile affirmant.

Gallicæ & Italicæ quædam ſcripturæ interpretationes alicubi minùs fideles.

peccatis populi. cum tamen in græco ſcriptum ſit, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. Quòd, vt omnes norunt, nihil aliud ſibi vult, quàm, Vt expiaret, ſiue, Ad expiandum peccata populi. Atqui ſuprà, & quid Expiare peccata ſignificet, abundanter explicatum eſt: & quæ eius loci ſententia ſit, apertè expoſitum; ac de ſatisfactione vlla ibi mentionem non fieri, euidenter demonſtratum.

Quam igitur, vt ad propoſitum redeam, ſpem ſalutis habere poſſumus, ſi per ſatisfactionem, quam Deus a Chriſto pro peccatis noſtris acceperit, eam nobis contingere dicamus, cum ea ſatisfactio fieri nullo modo potuerit? Exceptio pro Aduerſario. Dices'ne, ſatisfieri quidem verè pro peccatis noſtris Deo non potuiſſe, ſed tamen ea, quæ fecit, & paſſus eſt Chriſtus, pleniſsimæ ſatisfactionis loco a Deo fuiſſe ducta? Reſponſio. At iſtud pugnat cum eo, quod tute diſertis verbis affirmas: Chriſtum ſcilicet diuinæ iuſtitiæ pro peccatis noſtris plenè & abſoluriſsimè ſatisfeciſſe. Atque hoc, vt ſcis, illud eſt, de quo inter nos potiſsimùm contenditur. Quòd niſi ita ſentires, cæteris, quibuſcum, vt arbitror, tibi conuenire putas, aduerſareris. Iſtorum enim plerique, pleniſsimam ac perfectiſsimam pro peccatis noſtris ſatisfactionem ex iis, quæ fecit, & paſſus eſt Chriſtus, non quidem propter Dei acceptationem, ſed propter ipſorum Chriſti operum, ipſarumq; perpeſsionum propriam vim, profectam fuiſſe, & volunt, & acriter contendunt. Non defuerunt tamen ex veſtris ipſis, vt animaduertere potui, qui aliquantò perſpicaciores, cum viderent, veram iſtam & propria virtute cumulatiſsimam ſatisfactionem defendi non poſſe, ad alteram illam ſententiam deflexerunt; & ideo ſatisfeciſſe Chriſtum crediderint, quia Deus ita decreuerit, & ipſius obedientiam pro ſatisfactione acceptauerit: non autem quia illa per ſe vim ſatisfaciendi habuerit. Qui Chriſti pro peccatis noſtris ſatisfactionem probant, non omnes de ea idem ſentiunt. Inter quos præcipuè eſſe videtur Iohannes Caluinus; qui, hac de re ſcribens, hæc verba protulit, *Quum ergo de Chriſti merito agitur, non ſtatuitur in eo principium: Sed conſcendimus ad Dei ordinationem, quæ prima cauſa eſt: quia mero beneplacito mediatorem ſtatuit, qui nobis ſalutem acquireret.* Inſt. lib. 2, cap. 17. Sec. prima. Caluini ſententia de Chriſti pro nobis merito. Et paullo poſt, *Chriſtus non niſi ex Dei beneplacito quicquam mereri potuit, ſed quia ad hoc deſtinatus fuit, vt iram Dei ſuo ſacrificio placaret, ſuaq; obedientia deleret transgreßiones noſtras. In ſumma quando ex ſola Dei gratia (quæ hunc nobis conſtituit ſalutis modum) dependet meritum Chri-*

sti, non minus aptè, quàm illa, humanis omnibus iustitijs opponitur. Nec verò est, quòd Caluini mentem in his verbis esse dicamus, quòd Christus pro nobis mortuus sit, & perfectissimam obedientiam Deo præstiterit, id a Dei bona voluntate erga nos profectum esse, alioqui nihil fuisse, quod Christum ad tantum opus patrandum adigere posset: non autem sensisse Caluinum, Christi obedientiam propria virtute Dei gratiam nobis promereri non potuisse. Nam istud cum ipsis verbis non consentit, præsertim verò cum illis, *Christus non nisi ex Dei beneplacito quicquam mereri potuit.* Ex quibus apparet, illum sensisse non solùm, ideo obedientem fuisse Christum, quia Deus voluerit: sed etiam suâ obedientiâ nihil eum mereri potuisse, nisi Deus, vt mereretur, decreuisset. Præterea id apertiùs etiam ex aliis verbis fit, quæ paullo ante scripserat. Dixerat enim: *Equidem fateor, si quis simpliciter & per se Christum opponere vellet iudicio Dei, non fore merito locum, quia non reperietur in homine dignitas, quæ posit Deum promereri.*

At dices fortasse, Caluinum in his verbis Christum, vt hominem, dumtaxat considerare, non autem vt Deum. quasi verò in eo loco quæreretur, vtrùm Christus, quatenus homo est, aliquid nobis meritus esset, & non aperta esset disputatio de toto Christo, vtrùm scilicet hæc duo pugnarent: Nos Dei gratia seruatos esse, &, Christum nobis apud ipsum Deum salutem meruisse. Quòd igitur Caluinus Christi, vt hominis, in hac disputatione mentionem fecit; hoc non ideo factum est ab eo quia totum Christum sibi considerandum non proposuerit: alioqui quæstionem non decidisset; sed quia rectè nouerat, diuinam naturam nihil nec sibi, nec aliis mereri posse, & Christum non nisi quatenus homo est, mereri aliquid potuisse. Quod si aliunde in eius scriptis non eliceretur, ex hoc vno certè loco apertissimè colligeretur. Vt enim Christum simpliciter, & per se, hoc est, a Dei (vt ipsemet deinde se explicat) ordinatione & beneplacito separatum mereri non potuisse probet, inquit, non posse in homine dignitatem reperiri, quæ Deum promereri posit. Nam si, Christum alia ratione, quàm quatenus homo est, simpliciter & per se mereri potuisse, arbitratus esset; ineptissimè argumentatus fuisset, & nihil planè dixisset.

Diuina natura nihil nec sibi, nec aliis mereri potest.

Idem

Idem Caluinus ex parte hoc ipsum, de quo agitur, nempe quòd Christus propria eorum, quæ passus est virtute, eas pœnas, quas nos diuinæ iustitiæ debebamus, non soluerit, non obscurè indicat, cum alibi ait, Christum dependisse, ac persoluisse omnes, quæ a nobis expetendæ erant, pœnas: vno hoc dumtaxat excepto, quòd doloribus mortis non poterat detineri. Quomodo enim eorum, quæ dantur, propria vi satisfieri potest, si minùs soluitur, quàm debetur?

Inst. lib. 2. cap. 16. Sec. 10.

Caluini de pœnis a Christo pro nobis persolutis sententia.

Sensit igitur vir iste, cui nec doctrina, nec iudicii acumen deerat, fieri non posse, vt Christus eorum vi, quæ fecit, & passus est, nobis quidquam sit meritus, aut pro nobis diuinæ iustitiæ satisfecerit. Verumtamen interea, cum verum aliquot sacræ scripturæ locorum ac germanum sensum assequi non posset, & fortasse illi durum videretur ab inueterata, & ab ipso iam recepta aliisq; tradita sententia discedere: quamquam perquærendi speciem a Lælio Socino patruo meo veritatis admonitus: quòd Christus nobis salutem æternam apud Deum verè & propriè promeritus sit, non modò asseuerare perrexit: sed quæ ad Lælii quæstionem responderat, & in libro ipsius epistolarum deinde edita sunt, in suam Christianæ religionis institutionem retulit; in quibus nihil ferè prætermisit, quod ad receptam illam sententiam confirmandam afferri potuerit. Mirum sanè est, illum, qui, Christum per se & simpliciter quidquam mereri non potuisse, & viderat & concesserat, non vidisse, inde necessariò sequi, Christum verè & propriè nihil nobis meritum fuisse. Pugnat enim secum ipsa hæc enunciatio, & seipsam destruit, Christum verè & propriè salutem nobis non per se, sed per Dei gratiam fuisse promeritum. Nam, si verum & proprium meritum interuênit: iam excluditur Dei gratia. Sin non per se, sed per Dei gratiam meritus est Christus: iam verè & propriè meritus non est. Vt enim in re simili inquit Paulus, *Si per gratiam: iam non ex operibus; alioqui gratia iam non est gratia. Sin ex operibus: iam non est gratia; alioquin opus iam non est opus.* Rom. 11. ℣ 6.

Lælius Socinus Ioh. Caluinum veritatis in hac de meritis Christi pro nobis quæstione admonuerat.

Inst. lib. 2. cap. 17.

Verum & proprium meritum Dei gratiam excludit.

Nec regula illa vulgaris, quam Caluinus affert, *Quæ subalterna sunt non pugnant*, ad hanc repugnantiam tollendam quidquam momenti habet. Primùm enim nihil hîc est subalternum; sed eodem tempore de eadem re inuicem pugnantia dicuntur. Deinde non ita intelligenda

Regulam, Quæ subalterna sunt, non pugnant, repugnantiam inter Dei gratiam & Christi proprium meritum non tollere.

ta intelligenda est regula illa, quasi ea, quæ verè inter se pugnant, sub alterna esse queant. Nisi autem hoc modo intelligatur, non video, quomodo regula illa Caluinum adiuuare posſit. Si enim ita argumentari vult: Dei gratia, & proprium Christi meritum sunt subalterna; ergo non pugnant: quia ea, quæ subalterna sunt, pugnare nequeunt; pro concesso id sumit, de quo disputatur. Negant enim, qui ab eo dissentiũt, & de hoc potiſsimùm contenditur, Dei gratiæ proprium Christi meritum subijci posse. idq; propterea negant, quòd pugnêt inter se Dei gratia, & proprium Christi meritum. Quorum verò vnum alteri subijciendum est, ea inter se iam pugnare non debent. Fit quidem interdum, vt ea, quæ alioqui per se inuicem pugnant, ex eo, quòd vnum alteri subijciatur, pugnare desinant. Nam ob eam subiectionem id, quod subijcitur, qualitates, quæ repugnantiæ caussa erant, deponit; nec iam est id, quod per se antea erat. Atque, vt ab hoc meriti, & gratiæ Dei exemplo non recedamus: pugnant inter se hæc duo, quòd homo per Dei gratiam saluus fiat, & quòd suis meritis salutem consequatur. Si tamen merita hominis Dei gratiæ subijciantur, id est, si dicatur, eos, qui Christo obediunt, mereri vitam æternam, non quidem ipsius obedientiæ vi, sed quia Deus pro sua incomparabili benignitate statuit, vt, quicumque Christo obediat, vitam æternam habeat, non pugnabunt in salute consequenda ipsius hominis merita cum Dei gratia, cum ab hac illa omnino pendeant. Sed iam non erunt ea merita propriè merita, & qualia sunt ea, quæ cum diuina gratia consistere nequeunt. In Christo, si velimus eum diuinę iustitiæ plenè, & verè pro nobis satisfecisse, opus est veris & propriis meritis. & ob eam rem ipse Caluinus, qui satisfactionem istam asserit, ait, rectè & propriè dici, Christum nobis promeritum esse gratiam Dei & salutem, & verè Christum obedientiâ suâ nobis apud patrem gratiam acquisiuisse ac promeritum esse. Sed quomodo huiusmodi merita in Christo reperiemus, si, vt ea cum diuina gratia, propter quam nobis salutem partam esse constat, conciliemus, diuinæ gratiæ ipsa subiecerimus, atque dixerimus, Christum non propria eorum, quæ fecit, & passus est, virtute, sed quia ita Deo pro sua bonitate visum fuit, suâ obedientiâ nobis liberationem a pœnis peccatorum nostrorum promeritum fuisse?

Quorum vnum alteri subijciendum est, ea inter se iam pugnare non debent.

Merita hominis, quæ Dei gratiæ subijciantur, non propriè esse merita.

Inst. lib. 2. cap. 17. Sec. 5.

Nam quid

Nam quid aliud hoc est, quàm disertè negare, merita vera & propria in Christo reperiri? Multò plura dici possent, vt apertè demonstraretur, si concedatur, Christum per se & simpliciter non posse diuino iudicio opponi, sed tantummodo, vt inquit Caluinus, propter Dei beneplacitum: concedi quoque necesse esse, non potuisse a Christo pro peccatis nostris verè & plenè satisfieri. Sed quoniam plerique ex vestris idem sentiunt, & res ipsa per se satis manifesta videtur; ampliùs in ea patefacienda immorandum non esse arbitrati sumus.

Cumq́ꝫ ea tria, quæ ab initio proposueramus, abunde me præstitisse confidam: & planum fecisse primùm, Deum potuisse, nulla vera pro peccatis nostris satisfactione accepta, ea nobis condonare: deinde, etiam id facere eum voluisse: postremò, non potuisse Christum vel sua morte, vel alia ratione iustitiæ diuinæ pro peccatis nostris satisfacere; Nihil aliud, antequam in hac disputatione nostra, quod ad eam satisfactionem attinet, peroremus, faciendum restat, quàm, vt argumentum quoddam, quod tamquam omnium validissimum ad tuam opinionem propugnandam, meamq́ꝫ profligandam in extrema acie constituere voluisti, omnium infirmissimum esse ostendamus.

CAP. VII.

Argumentum, quo maximè probari credebat Aduersarius, Christum mortuum fuisse, vt pro peccatis nostris satisfaceret, nullius momenti esse, breuiter primùm demonstratur.

Institutum igitur sermonem persequens, pluribus verbis illud ad hunc modum explicas.

COVETVS.

Sed vide quæso in quam foueam imprudens incidas. Cum enim videris tibi deum valde extollere in eo quod illum misericordem tantum a nobis agnosci cupis, non vides interea te illi fœdissimam iniustitiæ notam inurere. Nam si Christus, quemadmodum asseris, mortuus non est, vt pro nobis Deo satisfaceret. Certè mori nullo modo debuit, ac ne potuit quidem, Et iniustus erit Deus, qui eum morti tradiderit. An non enim mors peccati stipendium est Rom. 6. Et nunquid per peccatum mors intrauit in mundum, ita vt iam in homines non eo nomine, quo sunt homines, sed quo peccatores imperium

suum

suum exerceat? At Christus, vt dicis, non est mortuus pro peccatis nostris. Ergo sequeretur mortuum esse pro suis. Nam verè mortuus est. Et moritur nemo nisi pro peccatis aut suis aut alienis. Dicere autem, Christum mortuum esse pro peccatis suis, quanta esset blasphemia: De fructu enim arboris non comedit, & peccatum in eo nullum vnquam fuit. Nonne scis illum a peccato originali immunem? Conceptus est enim non ex homine, sed ex spiritu sancto. Vnde & factum est, vt ab ipso conceptionis momento, quod in vtero Mariæ virginis conceptum erat, sanctum esset; quod etiam ex Matth. primo liquet. Quod autem attinet ad ea peccata, quæ vocamus actualia, Certe vbi radix non est aut arbor, ibi neque rami neque fructus inueniri possunt. Vbi non est originalis corruptio, ibi etiam non sunt actualia peccata, quæ non aliunde quam ab illa corruptione manant. Idcirco Christus dictus est agnus immaculatus. Idcirco ad Heb. 4. dicitur tentatus fuisse in omnibus, vt & nos, sed absque peccato. & 2. Cor. cap. quinto scribit Paulus Christum non nouisse peccatum, & vt testatur Petrus prioris secundo Christus peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Iam igitur si Christus, vt asseris, mortuus non est pro peccatorum nostrorum satisfactione, si etiam vt scriptura verè docet non est mortuus pro peccatis suis, cum peccatum in eo nullum vnquam fuerit. Nunquid fateri oportebit (quod vt impijssimum ne cogitare quidem fas est) Christum a Deo iniustè, immeritò, & nulla cum legitima causa morti traditum esse? At satius est (non mihi sed veritati crede) explosa opinione tua, secundum sacræ scripturæ doctrinam Agnoscere deum nostrum, qui verè misericors est, etiam verè iustum esse iudicijque sui iustissimam & æquissimam seueritatem in eo potissimum declarasse, quod vt nos peccatores salutis æternæ participes faceret, voluerit a Christo filio suo nostroque mediatore & seruatore pro peccatis nostris moriente, diuinæ suæ iustitiæ plenè satisfieri. Hoc fecit Christus, & in eo se seruatorem nostrũ esse & agnosci, debere manifestissime declarauit.

SOCINVS.

Si omnia, quæ in hac argumentatione tua perperam a te dicta sunt, persequi atque explicare voluero, vereor, ne hæc sola huius meæ responsionis pars iustum volumen efficiat. Quare reprimam me; & in ipso argumento refellendo totus ero. Cætera errata tua maiore ex parte tantummodo indicabo, vt vel ex eo, quàm iniquã caussam defendas, agnoscere possis.

Vt igitur argumenti tui quæ vis sit, appareat, illud paucis verbis perstringemus,

bis perstringemus, & ad syllogismi formam, vt loquuntur, reducemus. Sic igitur argumentaris. Quicumque moritur, aut pro suis, aut pro alienis peccatis moritur. Christus mortuus est. Ergo Christus aut pro suis, aut pro alienis peccatis mortuus est. Sed Christus pro suis peccatis non est mortuus. Ergo Christus pro alienis peccatis mortuus est.

Aduersarii argumentum ad syllogismi formam reductum.

Tota hæc argumentatio concedi potest, & tamen nihil vel te adiuuabit, vel mihi oberit. Nam, vt supra latè exposui, & fateor ipse, & glorior, Christum pro peccatis nostris mortuum esse; quamuis tu, id me negare, hîc disertè dicas. qua de re satis iam alibi suprà dictum fuit: &, quanta hæc calumnia videri posset, apertè demonstratum. Sed, vt ibi diximus, quid hoc ad satisfactionem istam vestram stabiliendam? An non, mori pro peccatis, est, peccatorum caussâ mori? An non peccatorum caussâ mori quis potest, nulla satisfactione interueniente? Quòd si dixeris, in prima argumenti tui propositione, Pro peccatis mori, nihil aliud significare, quàm, pro peccatis satisfacere, & te in eum sensum ea verba hoc loco accipere; certe & falsa, & impia per se apparebit ea propositio, cum innumerabiles moriantur, qui nec pro suis, nec pro alienis peccatis satisfaciunt: immo, vt te credere arbitror, Christo excepto, omnes. Quæ tamen propositio, etiam si verissima esset, nihil te adiuuaret; vt mox apparebit.

Pro peccatis mori, quid sit.

Argumentationis Aduersarii prima propositio examinatur.

Innumerabiles moriuntur, qui nec pro suis, nec pro alienis peccatis satisfaciunt.

Nam alia fortasse ratione tua verba interpretaberis; & dices, Pro peccatis mori, in tua propositione idem esse, ác, mori, quia sibi imputentur peccata. Verùm ex iis, quæ suprà disputata sunt, apparet, ea verba istud significare non posse; cum dictio Pro numquam impulsiuam, sed semper finalem caussam declaret. Quòd si tamen sensu isto, quamquam nimis improprio, ea verba protulisti; nihil aliud in tua argumentatione concludis, quàm, Christum mortuum esse, quia illi aliena peccata imputata fuerint. Sed consequitur'ne ex hoc, Christum pro nostrûm omnium peccatis diuinæ iustitiæ satisfecisse? Nonne aliena peccata imputata illi dicerentur, si vel vnius tantùm hominis peccata illi imputata fuissent, propter quæ mortuus esset? Nonne omnis illa, quam somniasti, & mihi obijcere voluisti, Dei iniustitia euanesceret, si vel propter vnicum cuiuspiam peccatum, quod ipsi imputatum foret, Christus mortuus

Dictio Pro numquam impulsiuā, sed semper finalem caussam declarat.

ſtus mortuus fuiſſet, atque, vt tibi placet, pro ipſo ſatisfeciſſet? Quomodo igitur, vt iſta Dei iniuſtitia non exiſtat, neceſſarium eſſe concludis, vt Chriſtus ideo mortuus ſit, quia ipſi noſtra (omnia ſcilicet) peccata imputata fuerint? Sed demus, omnia peccata noſtra Chriſto imputata fuiſſe, & ob eam rem ipſum mortuum eſſe; num idcirco pro ipſis peccatis eum ſatisfeciſſe, concludendum erit? Certe (vt quidem ex tua propoſitione in alterum iſtum ſenſum accepta neceſſariò ſequitur) quilibet noſtrûm, qui Chriſtiani ſumus, ideo morimur, quia imputantur nobis delicta noſtra. nemo tamen noſtrûm pro ſuis delictis, moriēdo, ſatisfacit.

Nemo Chriſtianus, moriendo, pro ſuis peccatis ſatisfacit.

Sed poſtremò dices, tuam propoſitionem nihil aliud ſibi velle, quàm, neminem mori, niſi vel ipſe peccauerit, vel aliena peccata illi imputentur: nec propterea affirmari abs te, quòd nobis delicta noſtra imputentur, quamuis mortem non experturis, niſi peccaſſemus. Atqui neque hoc verum eſt, vt infrà demonſtrabitur: nec, ſi eſſet, verbis tuis vllo modo conueniret; in quibus neceſſe foret, dictionem Pro modò hac, modò illa ratione interpretari. Præterea ſatis eſt oſtendiſſe, potuiſſe Chriſto aliena peccata imputari, & quidem ita, vt pro ipſis ſatisfecerit, nec tamen inde ſequi, illum pro noſtris omnium delictis ſatisfeciſſe; quia, videlicet, ad iſtud, vnde hoc ſequi negamus, conficiendum, vel vnius tantùm peccata illi imputata fuiſſe ſat fuerit. Itaque, vt præfatus ſum, totum argumentum tibi concedi poteſt, nec tamen id; quod cupis, vllo modo efficies. Sed, vt argumenti tui non fallacia, aut vanitas tantùm, ſed fœditas etiam conſpiciatur; ipſam illam propoſitionem tuam, ex qua tota argumentatio pendet, adhuc diligentiùs examinabimus.

CAP. IIX.

Argumentationis Aduerſarij propoſitionem, Neminem mori, niſi pro peccatis aut ſuis aut alienis, falſam & ineptam eſſe, de quacumque tandem morte eam interpretari velimus, apertè oſtenditur.

A is igitur, *Moritur nemo, niſi pro peccatis aut ſuis, aut alienis.* Dic, rogo te, axioma iſtud tuum vnde tandem prodit? Qua'nam vel ratione, vel ſcripturæ auctoritate, quocumque modo illud interpreteris, confirmari poteſt? Cur ita nudè, nulla expreſsè ac diſertè confirmatione

tè confirmatione adhibita, ipsum proferre audes, cum illi vni argumentatio tua vniuersa innitatur? Hoc certè non illud est, quod te facere in tuo scripto profiteris, in illis præsertim græcis verbis ad eius finem appositis, οὐδὲν ἄτερ γραφῆς λέγομεν. Nō solùm enim sine scriptura id a te dictum est: sed contra omnem scripturam, adeoq; contra omne ius, omnemq; rationem. Nam aut verbum Moritur in tuo axiomate mortem perpetuam significat, aut temporariam. Rursus, si temporariam: aut violentam, aut naturalem.

Verbi Moritur in Aduersarii propositione significatio inuestigatur.

Si mortem perpetuam significat; inepta & falsa est enunciatio; cum omnes homines, post primos parentes, etiam sine vllis propriis peccatis, vt postea demonstrabitur, eam mortem subire cogantur: & nemo sit, qui pro alienis peccatis mortem æternam subeat, etiamsi dictioni Pro, in enunciatione ista, impulsiuæ caussæ significationem tribuas. Tametsi enim omnes ab Adamo prognati morti perpetuæ sunt obnoxii, id, vt infrà latiùs differetur, non ideo fit, quòd ipsis Adami delictum imputetur: sed quia ab eo progeniti sunt, qui morti perpetuæ diuino decreto fuit addictus. & ita non propter peccati imputationem, sed propter generis propagationem, id illis contingit.

Omnes homines post primos parentes, etiam citra peccata sua propria, perpetuæ morti sunt obnoxii; idq; non quòd illis Adami delictum imputetur, sed quòd ab eo sint progeniti.

Si dixeris, Adami delictum satis impulsiuam caussam mortis perpetuæ, cui obnoxii sunt homines, fuisse, cum, absque eo delicto foret, id non accidisset; Primùm hoc, illud redolet, quod reprehendi solet, *Vtinam ne in nemore Pelio*, &c. Nec enim de remota, sed de proxima caussa quærimus. Proxima autem caussa eius mortis, vt diximus, non fuit nobis Adami delictum, sed generis propagatio. Deinde, vt suprà vidisti, non minùs a me, quàm a cæteris, affirmatur, Christum occasione nostrorum peccatorum mortuum esse: immo etiam caussâ ipsorum; siue impulsiuam, siue finalem caussam intelligas. Verum tamen, sicut a finali caussa satisfactionem penitus excludo; ita ab impulsiua imputationem quàm longissimè remoueo. Sed, vt verum sit, Adami posteris ipsius Adami delictum imputari, & ita fieri, vt mortem perpetuam propter alieni delicti imputationem quis subire possit: quid hoc ad Christum, qui mortem perpetuam minimè subiit?

Obiectio.

Responsio duplex.

Christum peccatorum nostrorum caussâ mortuum esse; siue impulsiuam, siue finalem caussam intelligas.

Iam si violentam mortem verbum Moritur in tuo axiomate significat, falsissima est tui argumenti propositio; cum nemo sit,

Plurimi occiduntur non tamen propter peccata, vel sua, vel aliena.

qui iurè propter aliena peccata occidatur,& innumerabiles reperiantur, qui quamuis nec propter sua, nec propter aliena peccata, tamen interficiuntur. quales sine dubio sunt martyres Dei, & Christi omnes,& quicumque,innocentes cum sint, tamen occidũtur;præsertim verò Christiani,& Deo fidentes,quibus omnia delicta diuina benignitate condonata sunt. Nec verò huic manifestissimæ veritati aduersatur id, quod ait Petrus, Tempus esse,vt

1.Pet.4.17.

iudicium a Dei domo incipiat; quasi Deus iustis hominibus mala multa immittat, propter aliqua ipsorum peccata: alioqui ea non immissurus. Apostoli enim scopus est ostendere,quid impiis & ab ipso Deo alienis Deus facturus sit, cum pios & suos ita affligat. Nam,vt idem postmodum ait, *Si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebunt?* Hoc est, si Deus vult,iustos per multas calamitates ingredi in regnum cælorum, quas'nam calamitates experturos esse credimus homines impios & peccatis onustos? Iudicium

Iustorum afflictiones cur iudicium appellare potuerit Petrus.

autem, afflictiones iustorum minùs propriè appellauit, quia eodem nomine iniustorum afflictiones complecti voluit: quæ propriè iudicium appellantur; vt inter vtrosque commodiùs comparationem persequi posset; præsertim, cum, in speciem, iustorum

Iustorum afflictiones, in speciem, pœnæ illis a Deo inflictæ videntur.

quoque afflictiones, pœnæ illis a Deo inflictæ videantur. Quare de Christo ipso, qui caput omnium iustorum fuit, scriptum est, *Nos autem reputauimus eum plagis afflictum, percußum a Deo, & humiliatum*, Esa. 53.℣ 4. Huic autem rei,quam hoc loco obseruamus,simile est illud, quod suprà notauimus, Christi afflictiones, & infirmitates impropriè in epist. ad Heb. peccata dicta fuisse: cum eodem tempore id nomen propriè infirmitatibus antiquorum sacerdotum accommodaretur:vt concinniùs cum illis sacerdotibus Christus

Idem verbum eodem tempore vni propriè, alteri impropriè sæpissimè accommodatur.

conferri posset. Atque huius sermonis figuræ,cum scilicet idem verbum eodem tempore vni propriè,alteri impropriè accommodatur, innumera sunt, & in profanis & in sacris scriptis eaq; clarissima exempla. Non igitur affliguntur iusti a Deo, vt verè & propriè aduersus eos, quos carissimos habet,quibus'q; omnia delicta condonauit,iudicium exerceat. Nec,si illi omni prorsus peccato vacarent, propterea eos numquam vllis perpessionibus sub-

Cur potissimùm Deus suos perpessionibus subiiciat.

iiceret; cum id declarandæ bonitatis, & potentiæ suæ gratiâ potissimùm ab ipso fiat, quæ profectò mirum in modum elucebunt,

cum miserrimos

cum miserrimos in hoc mundo & contemptissimos homines, quia in ipso omnem spem collocauerint, ipsiusq; dicto audientes fuerint, ad sempiternam felicitatem & gloriam euehet. Quòd si non rarò suos affligit Deus, vt eos admoneat & castiget, in officioq; contineat; id certè non tunc fit, cum, vt veri Christiani, aliquid mali patiuntur, & Deum eam ipsam ob caussam glorificandi materia illis suppeditatur. De eiusmodi autem perpessionibus, quibus Christiani homines vt Christiani, subiacent, loqui ibi apostolum, proximè antecedentia verba manifestè declarant. Iam, cum Deus suos castigat, tunc & alio nomine, quàm, quia ipsius veri cultores sint, eos affligi curat; & quamuis ipsi tunc etiam Deo ob id gratias agere debeant, & argumentum inde benignitatis diuinæ percipere possint; tamen ea ratione, quam Petrus sine dubio intelligit, Deum glorificandi materiam non habent; quæ ex eo demum proficiscitur, quòd quis dignus habeatur, qui, pro Dei gloria illustranda, iniuriâ afficiatur. vnde summa oritur lætitia; de qua ipse Petrus in eadem epistola nonnulla alia diuinissimè scribit: & de qua verba fiunt Act. 5. ℣ 41. & aliis in locis. Quocirca ea, quæ auctor ad Heb. docet cap. 12. vbi afflictiones eorum, ad quos scribit, qui, vt ex multis coniici potest, eò quòd essent Christiani, affligebantur, castigationes diuinas esse affirmat, non ita intelligenda sunt, quasi semper, id est, de omnibus Christianorum afflictionibus id dici possit: sed tantummodo, cum ii, qui, vt Christiani, affliguntur, nondum tales sunt, quales in hoc mundo eos esse oportet; ita vt, non quia sint veri Christiani, sed quia Christi nomen profitentur, ea mala patiantur. Huiusmodi autem fuisse illos, ad quos auctor ille scribit, & tepidos, quales Christus aspernatur, in Deo colendo eo tempore se præbuisse, adeò vt castigatione diuina non leuiter indigerent: cum alia eiusdem epistolæ verba non obscurè indicant, tum verò illa apertè demonstrant, quæ eodem loco habentur; videlicet: *Nondum vsque ad sanguinem restitistis, contra peccatum decertantes; & obliti estis exhortationis, quæ vobis tamquam filijs, loquitur,* &c. Ista enim obliuio certè iis non obrepsisset, qui feruidi Dei cultores esse perrexissent.

Tepidos Dei cultores aspernatur Christus. Apoc. 3. 16.

Iam verò, etiamsi concederem, omnes Christianorum afflictiones

Christianorum afflictiones sæpe nullam castigationem diuinam secum coniunctum habent.

ctiones castigationem diuinam secum coniunctam habere (quod tamen a veritate alienissimum esse existimo) nihil hoc ad mortem violentam, de qua loquimur, quam profectò alia ratione, quàm, vt eos castiget, & in officio contineat, suis inferri vult Deus. Nulla enim post mortem esse potest vitæ correctio, aut emendatio Ex quo perspicuum est, vt diximus, innumerabiles esse, qui, quamuis nec propter sua, nec propter aliena peccata, tamen interficiuntur. cuiusmodi sunt ii, qui Deo ita cari sunt, vt eorum innocente sanguine gloriam suam patefieri velit. Nam, propter aliena peccata eos non interfici, nemo est qui dubitet. Propter sua verò, quis affirmare audebit; cum nec punitioni sit locus, vbi omnia condonata sunt nec vitæ, & morum perfectiori emendationi, vbi mors interuenit? Eos autem violentam mortem ex Dei voluntate non experturos, nisi aliquid peccassent, tantum abest, vt verum sit, vt quò innocentiores sunt, eò magis per ipsorum mortem Dei gloria illustretur, & Dei proposito in iustis affligendis deseruiatur. ita vt, quod ad hanc partem attinet, si fieri posset, præstaret, eos nunquam quidquam mali commisisse; quemadmodum, cum de ipso Christo agemus, apertiùs ostendetur.

Nulla post mortem vitæ correctio aut emendatio.

Vbi condonata sunt omnia delicta, nullus est punitioni locus; nec morum emendationi, vbi mors interuenit.

At verò, vt video, verbo Moriendi mortem naturalem præcipuè significare voluisti. Nam, violentam te non intellexisse, ostendunt verba illa tua, *An non enim mors peccati stipendium est*, Rom. 6. *Et nunquid per peccatum mors intrauit in mundum, ita vt iam in homines non eo nomine, quo sunt homines, sed quo peccatores imperium suum exerceat?* Quæ tua verba ad violentam mortem, quatenus violenta est, accommodari nequeunt; cum mors violenta, quatenus est violenta, nec peccati stipendiũ sit, nec in homines imperium suum exerceat.

Mors naturalis, quatenus naturalis est, non est peccati stipendium.

Peccati stipendium est moriendi necessitas, & mors æterna.

Sed vide, quàm longè a veritate aberres. Mors naturalis, quatenus naturalis est, & omnibus communis, non est peccati stipendium, sed naturæ nostræ, quam ipsemet Adamus in ipsa creatione accepit, propria sequela. Peccati autem stipendium est moriendi necessitas, & mors æterna. Id vel ex eo patet, quòd Christus nos, qui illi fidem habemus, ab omni prorsus peccato, id est, peccati pœna & reatu liberauit; & tamen naturalem mortem nõ ademit: sed æternam dumtaxat, & moriendi necessitatem. De æterna morte non est, qui ambigat. De moriendi autem necessitate

admonere

1. Cor. 15. 51.
1. Thes. 4. 17.

admonere nos possunt ii ex nobis, quos viuos offendet postremus Christi aduentus, qui mortem non gustabunt. Idem enim iudicium faciendum est de omnibus, quod de paucis illis. Nam si moriendi necessitatem Christus non sustulisset: ne illi quidem pauci mortem effugere possent. Moriuntur igitur cæteri fideles, non quia propter peccatum eos mori necesse sit, cum peccati reatus penitus sublatus fuerit: sed propter mortalitatem, quæ etiam ante peccatum, & sine peccato, homini, vt pote corpus animale habenti, & ex terra ab ipso initio formato, naturalis erat; vt rectè inprimis animaduertit, & latè exposuit Augustinus de Genesi ad litteram lib. 6. cap. 19. & deinceps vsque ad postremum caput 29.

Quod moriendi necessitatem Christus sustulerit.

Cur Christi fideles mortem experiantur.

Mors primo homini, etiam ante peccatum, naturalis erat

Augustini testimonium.

Beneficio igitur Christi a moriendi necessitate liberati sunt, qui ipsi confidunt, alioqui mortem necessariò subituri. Hinc manauit illa in epist. ad Heb. sententia cap. 9. ad finem, *Statutum est hominibus semel mori.* Ibi enim hominis ex diuino decreto conditio, quam ab Adamo traximus, citra Christi beneficium, consideratur. Quamquam verbum ἀπόκειται, quod vetus interpres conuertit, *statutum est*, euentum, & rei naturam potiùs, quàm diuinum decretum, declarat. Quòd autem mors naturalis, quatenus naturalis est, pœna peccati non sit, latissimè a nobis alio loco disputatum est. Hic pauca hæc dixisse sufficiat; præsertim cum ex eodem cap. 6. epist. ad Rom. constet, Paulum, cum dixit, peccati stipendium esse mortem, non naturalem, sed æternam mortem intellexisse.

Verbi ἀπόκειμαι significatio.

In Disputatione, cum Francisco Puccio, de primi hominis mortalitate.

Eo siquidem sensu paullo ante bis Mortis nomen vsurpauerat, cum de eadem re loqueretur: primùm ℣ 16. deinde ℣ 21. id quod illi vbique familiarissimum est. quod etiam vitæ æternæ antithesis, quam donum Dei esse dicit, ibidem satis apertè ostendit. In quincto autem cap. vbi scriptum est, mortem in mundum per peccatum intrasse, nihil cogit de morte naturali, quatenus naturalis est, ea verba intelligere. Immo de necessaria & æterna morte toto illo cap. agi apertè indicant extrema verba illa: Vt, *sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam.* Primùm enim tamquam de re præterita, & quæ dumtaxat ante Christum aut sine Christo esset, de regno loquitur peccati in mortem. At mors naturalis etiam post Christum regnat; &, quatenus naturalis est, in iis etiam, qui per ipsum a peccati reatu liberati sunt,

locum

locum habere conspicitur. Deinde eam mortem vitæ æternæ opponit; quod de æterna morte sermonem esse ostendit. Nam si dicas, de æterna morte ibi sermonem esse non posse, cum in omnes eam mortem peruasisse dicat apostolus: Respondeo, ibi non de euentu, sed de reatu agi. Certum est autem, eos etiam, qui ante Christum mortem æternam non subierunt, nisi Dei gratiâ seruati essent, non minùs, quàm cæteri, funditus perituros fuisse; quippe qui & ipsi mortis æternæ rei forent. Confirmatur hoc ex eo, quod eodem cap. ℣ 18. scriptum est, *Igitur, sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem*, &c. Neque enim omnes per delictum illud reipsa condemnati fuere; sed rei tantummodo condemnationis facti sunt. Ex quo etiam perspicuè apparet, quid mortis nomine intelligat toto eo cap. Paulus. Id enim, quod alibi Mortem appellat, hîc condemnationem vocat. quod etiam fecerat ℣ 16. Quæ autem sit condemnatio illa, ex antithesi Iustificationis vitæ, quæ hoc ℣ 18. subiicitur, manifestum est. Iustificatio enim illa vitæ nihil aliud est, nisi absolutio a peccatis per vitam æternam. Quare condemnatio similiter nihil aliud esse potest, quàm mortis æternæ reatus.

Responsio ad obiectionem quandam.

Iustificatio vitæ & condemnatio huic opposita apud Paulum quid sit.

Vides igitur, te pessimè loqui, cum ais, neminem mori, nisi pro peccatis aut suis, aut alienis, si de naturali morte loqueris: cum potiùs nemo prorsus sit, qui pro peccatis, aut propter peccata, siue sua, siue aliena morti naturali subiaceat: & ad axioma tuum tacitè confirmandum te sacræ scripturæ auctoritate abusum fuisse. Ex quo etiam manifestum est, non posse axioma tuum sustineri, etiamsi illud ita interpretareris, ac si dixisses, Nemo moritur, nisi vel ipse peccauerit, vel aliena peccata ipsi imputentur; cum nemo, vt dictum est, ideo naturaliter moriatur (de qua morte sine dubio loqui voluisti) quia peccauerit. Nam, etiamsi nemo peccaret: propter id tamen, quòd homines nati essent, naturali morti omnes essent obnoxii.

Nemo est, qui propter sua, vel propter aliena peccata, morti naturali subiaceat.

Etiamsi nemo peccaret; nihilominus tamen omnes naturali morti essent obnoxii.

At dices fortasse, de naturali quidem morte, id est, de subiacendo ipsi morti te loqui voluisse; verùm non quatenus tantummodo id naturale est, sed etiam quatenus est necessarium. Si ita intelligis, eodem morbo laborat axioma tuum, quo laboraret, si de morte æterna siue perpetua loqui voluisses, cum nullus homo vmquam

quam fuerit, aut futurus sit, qui propter aliena peccata (quæ sibi videlicet, imputentur; sic enim ipse intelligis) moriendi necessitati aut subiectus fuerit, aut subiacere possit. Quod si tamen fieri posset, nihil istud ad Christum, qui moriendi necessitati subiectus non fuit. Immò, dices, subiectus fuit. Nam diuino & incommutabili decreto statutum erat, vt is moreretur. Atqui ista necessitas moriendi non ea est, de qua loquimur, quæq; humano generi propter peccatum inflicta est. Nec enim ab antiquissima illa diuini iudicis sententia, cuius vi necessariò omnes homines, qui ipsius Dei benignitate inde exempti non fuerint, mortem subeunt, necessaria Christi mors profecta est; sed ex singulari Dei voluntate tota pependit. Præterea necessitati moriendi is subiectus esse verè dici non potest, qui in ipsa morte non remanet: immo ne mori quidem. Hinc Abrahamus, Isaacus, & Iacobus, quamuis mortem naturalem gustauerint, viuere tamen dicuntur; nimirum quia in morte remansuri non sunt. atque ob eam rem Deus, qui non mortuorum, sed viuentium est deus, ipsorum se deum meritò vocare potuit, Christo teste: qui inde futuram illorum resurrectionem aduersus Sadducæos apertè colligit. Qui necessariò moriuntur, in æterna morte etiam remanent. Nam, vt paullo ante dictum fuit, qui mortem æternam non subeunt, ii, vtpote ab omni peccati pœna liberati, non necessariò, sed naturaliter tantùm moriuntur. Cui naturali morti ipse quoque Christus subiectus fuit: non quidem propter peccata vlla vel sua, vel aliena: sed quia homo natus erat. Mortuus est enim propter peccata nostra, non quatenus illi alioqui, postquam homo natus fuerat, naturaliter moriendum erat, sed quatenus violentam mortem subiit volens. Natus est quidem homo, vt violentam mortem subire posset, & per eam mortem aboleret illum, qui mortis imperium habebat, hoc est diabolum, atque eos liberaret, qui eiusdem mortis timore per totam vitam obnoxii erant seruituti. Heb. 2. 14. Sed ipsum hominem nasci, & naturaliter morti subiectum esse, per se, nec propria, nec aliena peccata vllo modo arguit.

Quare non erat, quòd tantopere laborares, vt ostenderes, Christum nulla prorsus proprii peccati labe infectum fuisse; quasi, eo concesso, consequens esset, ipsum pro alienis peccatis morti

p fuisse

Nemo propter aliena peccata, quæ sibi imputentur, moriendi necessitati subiacet.

Christus moriendi necessitati non fuit subiectus.

Obiectio.

Responsio.

Qui in morte non remanet, necessitati moriēdi subiectus esse, verè dici non potest: immo ne mori quidem.

Matth. 22. 32.
Mar. 12. 27.
Luc. 20. 38.

Christum naturali morti fuisse subiectum.

Christus mortuus est propter peccata nostra, quatenus violentam mortem subiit.

Christus cur natus homo.

Nasci hominem, & morti subiectū, nec propria, nec aliena peccata arguit.

fuiſſe obnoxium: & periculum foret, ne ego, vt ſententiam meam defenderem, aduerſus apertiſsima ſacrarum litterarum teſtimonia Chriſtum peccatorem facerem. Quod tamen dum abs re, & intempeſtiuè curas, iuſto Dei iudicio fœdè lapſus es: cum ad Chriſti innocentiam confirmandam eam rationem affers, quòd Chriſtus originalis (quam vocant) corruptionis omnino expers fuerit. Ais enim, *vbi non eſt originalis corruptio, ibi etiam non ſunt actualia peccata, quæ non aliunde, quàm ab illa corruptione manant.* Ergo, ſi tibi credendum eſt, primus homo peccare non potuit, quia procul dubio, antequam peccaret, originalis corruptionis omnino expers erat. Agnoſcis, vt arbitror, errorem tuum; &, vel hoc ſolo, iuſtas pœnas te ſuperuacaneæ tuæ ratiocinationis dediſſe, iam ſentire potes.

Abſurdum ingens, quò Aduerſarii ratiocinatio nos ducit.

Quid igitur iam dicemus de vniuerſa ipſa argumentatione tua, cum non modò, etiamſi tota tibi concedatur, nihil inde efficiatur, quod vel tuam ſententiam iuuet, vel meam infirmet: ſed propoſitio illa tua, ex qua omnis argumenti vis petenda eſt, quocumque pacto eam interpreteris, adeò falſa & inepta ſit, vt vix quidquam magis falſum, aut ineptum dici poſsit? Id autem multò euidentiùs adhuc demonſtrabitur, ſi eam rurſus, idq; paullo exactiùs & interiùs (vt ita dicam) expenderimus.

CAP. IX.

Aduerſarij indicata propoſitio, dum penitiùs examinatur, magis etiam & falſa & inepta demonſtratur. &, quòd Chriſtus ſit mortuus, nec tamen illi peccata noſtra imputata fuerint: hoc vel maximè Dei iuſtitiam commendare, ratione concluditur.

Verbi Moritur in Aduerſarii propoſitione ſenſus accuratiùs adhuc inquiritur.

Cum igitur dicis, *Nemo moritur,* &c. aut verbum Moritur ita intelligis, vt id, quod fit, ſpectetur, aut id, quod fieri debet, aut id, quod fieri poteſt. Si id, quod fit, ſpectaſti, idem eſt, ac ſi dixiſſes, Nemo vmquam eſt mortuus, &c. Atqui hoc primùm, vt vidimus, falſiſsimum eſt. Deinde, etiamſi veriſsimum eſſet, nihil, quod te adiuuaret, ex eo elicere poſſes; cum multa iurè fiant, quæ numquam vel ante, vel poſt facta fuere: & interdum non iure ſolùm, ſed maxima etiam cum laude, & gloria illius, qui facit. Sed ſi id, quod fieri debet, reſpexiſti; perinde eſt, ac ſi dictum eſſet, Nemo mori

Multa iurè fiunt, nec ante nec poſt vmquam facta.

mori tenetur. Hoc pariter, vt suprà ostendimus, falsissimum est. Et, si verissimum esset, nihil tamen ad rem faceret; cum, vt demonstratum fuit, Christus non ideo mortuus sit, quia mori alioqui teneretur: sed quia ita & Deo, & ipsi visum est. Sin verò ad id, quod fieri potest, respicere voluisti; id duplicem habet rationem. Aut enim ius, aut ipsum factum spectatur; & ita, vt iurisconsulti loquuntur, aut de iure, aut de facto loqueris. Si de facto loqueris: idem est, *Nemo moritur*, &c. quod, Fieri non potest, vt quis moriatur, &c. Verùm istud adeò falsum esse apparet, vt nulla refutatione indigeat. Quòd enim quis nec pro suis, nec pro alienis peccatis moriatur, id neque vllam, vt loquuntur, contradictionem implicat, nec aliquid praeterea eorum, quae ἀδύνατα siue impossibilia esse perhibentur, continet. Sin autem de iure loqui voluisti, nihil aliud ea verba significant, quàm, iniustum & iniquum esse, vt quis moriatur: & tamen nec pro suis, nec pro alienis peccatis id patiatur. Et hoc sine dubio illud est, quod potissimùm dicere voluisti. Nam inde, si id verum esset, rectè concluderes, cum dicis, Iniustè facturum fuisse Deum, qui Christum morti tradidisset, nisi eum pro alienis peccatis mori voluisset, cum pro suis is, qui innocentissimus erat, mori non posset: & ob eam rem statuis, me Deo, dum eum misericordiae nomine extollere curo, imprudenter foedissimam iniustitiae notam inurere, qui affirmare ausim, Christum non ideo mortuum fuisse, quòd ipsi aliena peccata imputata fuerint. Nam hoc omnino illud est, quod apud te ea verba significant, Pro alienis peccatis mori. Quamuis enim, vt dictum fuit, vis dictionis Pro cum ea significatione nullo pacto conuenire possit; verisimilius est tamen, te minùs propriè loquutum fuisse, quàm vel id conclusisse, quod non quaeris, & ego quoque fateor, vel id proposuisse, quod manifestò & falsum & impium esse deprehenditur; vt initio praesentis disputationis satis demonstratum est.

Quid potissimùm sibi voluerit Aduersarius in propositione illa sua.

Quid apud Aduersarium significent verba illa, pro alienis peccatis mori.

Sentis igitur, iniustum esse, vt quis moriatur, qui non ideo moriatur, quia ipsi vel sua vel aliena peccata imputentur. Haec tua opinio duas partes habet. Vna illud est, quod verbis disertè est expressum. Altera ex verborum sententia necessariò sequitur: Iurè scilicet posse alicui aliena peccata imputari, & ob eam caussam iurè

Aduersarii sententia, quòd iniustum sit, quemquam mori, nisi ideo moriatur, quòd vel sua vel aliena peccata ipsi imputentur, diligenter examinatur.

ſam iurè etiam mortem infligi, quamuis alioqui innocentiſsimus ſit. De priore parte primùm videamus. Cumq́; iam exemplis, eam a veritate mirum in modum diſsidere, ſuprà demonſtrauerimus; operæ pretium fuerit, num idem rationibus confirmari poſsit; experiri. Cur igitur tandem iniuſtum cenſeri debet, vt aliquis moriatur, quamuis ei nec propria, nec aliena peccata imputentur? Certè non aliam ob cauſſam, niſi quia mors peccati pœna ſit, & nemo mori teneatur, niſi quia vel ipſe peccauerit, vel alius quiſpiam, pro quo ipſe pœnas luat. At verò, an non poteſt quis volens id perpeti, quod perpeti alioqui non tenetur: nec tamen propterea vlla ex parte iuſtitiam lædere? Immo quid magis laude & admiratione dignum eſſe poteſt, quàm, cum quis id facere nullo modò teneatur, multa tamen mala experiri velle, vt aliis bene ſit? Quod igitur ſummis laudibus extollendum eſt, id iniuſtum eſſe, affirmare non erubeſcemus? Nulla quantumuis magna mala, & ſontibus lege conſtituta poteſt quiſquam iniuſtè, id eſt, cum æquitatis & rectitudinis offenſione perpeti, quamuis innocentiſſimus fuerit; niſi ea vel ſine cauſſa, vel ob iniuſtam cauſſam, perpetiatur; præſertim ſi inde ad alios maxima commoda manatura ſint; ſiue is ſua ſponte omnino ea mala ſubeat: ſiue, alio, cui parere debeat, iubente, ea ſubire non recuſet. Iniuſtitia igitur non ex ipſa malorum ſibi non debitorum perpeſsione oritur; ſed ex perpeſsionis vel nulla vel iniuſta, cauſſa ſine occaſione proficiſcitur.

Sententiæ Aduerſarii fundamentum.

Eiuſdem fundamenti euerſio.

Iniuſtitia in malis ſibi non debitis perpetiendis, vnde proficiſcatur.

Finge, vt ſimilitudine ad rem noſtram ſatis accommodata veritatem inueſtigemus ſimul, & explicemus, Regem eſſe, qui multos ex ſuis ſubiectis ſibi contumaces ex lege in inſulam aliquã deſertam, horridam, & peſtilentem deportari ſeu relegari iuſſerit; cumq́; ii partim animo rebelli aduerſus ipſum eſſe perſeuerent, partim domum redeundi omnem prorſus ſpem abiecerint; iubeat Rex, filium ſuum, quem vnicè diligat, & ſibi obedientiſsimum eſſe nouerit, in eandem inſulam ſe conferre: ibiq́; tam diu commorari, quoad aliqua perfecerit, ex quibus contumaces illi ipſius Regis animum, ſi ipſi reſipiſcere velint, adeò placatum fore, agnoſcere queant, vt non modò reditus in patriam ſibi concedatur, verùm etiam ingentibus præterea beneficiis ab ipſo Rege afficiantur. Num, quia nemo, qui Regi contumax non fuerit, eam inſulam, ne ad breuiſsimum

Similitudo ad rem ipſam, quã de agitur, accommodata.

ad breuissimum quidem tempus, incolere teneatur, & eiusmodi contumaciæ tantùm pœna eius insulæ habitatio, siue perpetua siue temporaria, constituta fuerit: iniustum esse dicemus, vt filius, qui Regi semper obedientissimus fuit, in ea insula, ipso Rege iubente, per aliquod tempus habitare non recuset, & sese omnibus malis, quæ eam insulam incolentibus perferre necesse est, subijcere non dubitet, vt contumacium illorum resipiscentiam, & ab ea pœna liberationem maximamq; vtilitatem procuret? Quis & Regis, qui carissimum sibi & coniunctissimum hominem, vt subiectorum suorum saluti & tranquillitati consulat, tot malis obijcere voluerit, & hominis illius, qui alacri animo, quamuis innocentissimus, ea, quæ nocentium hominum pœnæ esse solent, vt alios inde eximat, pati non detrectauerit, mansuetudinem, munificentiam, & eximiam denique bonitatem non miris modis prædicet, atque suspiciat? Quis hic aliquam iniustitiæ vel inanem quidem vmbram animaduertere poterit? Immo quis non horreat, id iniustum esse, secum animo reputare, quod ex nobilissima iustitiæ parte, ex beneficentia scilicet & liberalitate manauerit?

Nos ii eramus, qui a Deo rege nostro in hanc miseriarum & mortis insulam, propter contumaciam nostram, in perpetuum ex diuina lege relegati fueramus & cum partim contumaces esse pergeremus, partim, a tanta seruitute liberatum nos iri, nunquam speraremus; præcepit Deus Iesu filio illi suo & carissimo & obedientissimo, vt easdem miserias, eandemq; mortem tantisper subiret, dum nobis fides facta esset, si resipuerimus, futurum, vt non solùm a miseriarum & mortis necessitate liberemur: sed ad beatissimam quoque & sempiternam vitam transferamur. Paruit ille; &, quamquam sanctissimus, volens se tantis malis subiecit, quæ hominum sceleribus debentur. atque hac ratione salutis viam nobis patefecit. Est, qui ipsius Dei, & Christi, in hoc opere perficiendo, ingentem & inauditam cum liberalitatem, tum charitatem non obstupescat? Est, qui præstantissimam iustitiæ partem Deum & Christum hac in re exercuisse, agnoscore non compellatur? Est denique, qui Deum hic iniustitiæ accusari posse, dicere non perhorrescat, nisi Christo aliena peccata imputata fuerint? Num iniuria aliqua Christo a Deo facta est, quia ipsius iussu, vt nobis bene

Similitudinis explicatio.

Nullam prorsus iniustitiã in Christo pro nobis perpessionibus maximis subiiciendo, quamuis illi peccata nostra imputata non fuerint, inesse concluditur.

esset, mala scelerosis hominibus debita haud inuitus subiit? Tum demum illi iniuria facta fuisset, si tanta mala, quantumuis volenti, pœnæ nomine ei immissa forent; quippe qui nulli pœnæ, vtpote innocentissimus, subiacere posset. Quid quòd omnium, quæ, Deo iubente, non pœnæ quidem nomine, sed nos a pœna, ex diuina sola clementia, liberandi gratiâ, pertulit, eiusmodi præmium reportauit, quod omnem humanæ mentis captum superat, quódq; , vt suprà visum est, ipsi magistri vestri vniuersæ ipsius obedientiæ quam longissimè antecellere confitentur, sic, vt, ipsum id commereri potuisse, prorsus negent? Nulla igitur iniustitiæ suspicio, planè relinquitur in eo, quòd Deus Christum mori voluerit, quamuis & ipse Christus innocentissimus esset, nec aliorum peccata illi imputata fuerint. Quin immo omnia bonitatis, & beneficentiæ, & porrò iustitiæ in eo Dei consilio plena conspiciuntur. & ea, vnde tibi (nescio quo pacto) iniustitiæ suspicio orta est; hæc ipsa, inquã, ad facti ipsius commendationem, & ad scopum, quem Deus sibi proposuerat, atque adeò ad ipsius iustitiam declarandam necessaria erant.

Aduersarii rationes in ipsum retorquentur.

Quòd enim & ipse Christus innocentissimus esset, nec illi aliena peccata imputarentur, ita vt mortem, mortem, inquam, illam & violentam & execrabilem, quæ maleficis hominibus debebatur, nulla ratione prorsus, nisi quia sic Deus iuberet, sustinere teneretur; hoc ipsius Dei cum supremam erga humanum genus charitatem commendat, tum veram iustitiam, quam ad sui nominis gloriam patefacere decreuerat, mirificè tunc declarat, cum eum, qui nihil mali vllam ob caussam commeritus fuerat, a principibus huius mundi, dum ipsi Deo obedire studet, iniustissimè dira morte occisum, ad vitam postmodum omni felicitate circumfluentem euehit atque extollit. Quòd si Christus, quamuis ipse omnis culpæ expers esset, iurè tamen, vt, scilicet, alienorum peccatorum sibi imputatorum pœnas daret, tam atroci mortis genere interfectus fuit; & Dei charitas minuitur, atque obscuratur, qui, dum nobis bene facit, interim ius suum persequitur: & nos iustitiam, hoc est, rectitudinem ipsius, ex Christi exaltatione nõ agnoscimus. Nam, tametsi Christus, quod ad humana iura attinet, nihilominus iniustissimè occisus fuisset; quod tamen pertinet ad diuina, propter alienorum

lienorum peccatorum imputationem, quæ certè si facta fuit, iurè a Deo factam esse oportet, iustissimè interfectus esset. quare nulli rectitudini, in eo postmodum summis beneficiis afficiendo, locus relictus foret. Quæ enim rectitudo esse potest in malorum exantlatorum præmiis illi attribuendis, qui ea mala iurè passus fuerit?

Exceptio pro Aduersario.

At enim dices, iurè quidem potuisse ex Dei voluntate Christo aliena peccata imputari; sed tamen nihil fuisse, cur ille, vt sibi imputarentur, commeritus esset (quamquam hæc duo, vt postea videbimus, simul stare nequeunt) & hinc, in Christo extollendo, Dei rectitudinem apparere, quòd mortem, quam antea pertulerat, non nisi ex Dei singulari decreto perferre teneretur, alioquin ab ipsa prorsus immunis futurus. Quomodo igitur iniustum futurum fuisse ais, si Christus mortuus esset, nec illi aliena peccata imputata fuissent (cum sua, quæ nulla erant, ei imputari non possent) & id sine dubio propterea affirmas, quia alioqui Christus morti subeundæ obnoxius non fuisset? Nam eandem ob caussam peccata aliena illi imputari iniustum similiter censendum esset. Neque enim, vt dictum est, ei imputationi subeundæ Christus obnoxius erat. Itaque vides, te ipso teste, nullam iniustitiam animaduerti posse in eo solo, quòd aliquis id perferat, quod perferre non tenetur, & ita, Christum, quamuis nulla ratione mori teneretur, mori tamen potuisse, omni interim iustitia, ex parte videlicet Dei, & ipsius Christi (sic enim vbique mea verba accipienda sunt) incolumi remanente.

Responsio.

Christus subeundæ peccatorum nostrorum imputationi obnoxius non fuit.

Adde iis, quæ dicta sunt, quòd si Christus, quia sibi aliena peccata imputata essent, ideo infamem ac detestabilem illam mortem subiisset: nobis eiusdem mortis subeundæ, si opus esset (quod tamen eum fecisse vniuersa scriptura testatur) exemplum non reliquisset. Cur enim nos mori eius exemplo deberemus, cum nobis aliena peccata non imputentur? Quid nobis cum illo hac in parte commune esse posset? Num idcirco exemplum nobis reliquisse diceretur, quia si ipse propter alienorum peccatorum imputationem mortuus esset, multò magis nos propter nostrorum imputationem mori deberemus? Sed quomodo imputari nobis possent peccata nostra, si iam ipsi Christo, vt vos dicitis, omnia imputata fuere: aut potiùs, vt verissimum est, si summa & sola Dei liberalitate ea

Absurdum ex eo, quòd Christus ideo sit mortem crucis passus, quia aliena peccata ipsi fuerint imputata.

Exceptio.

Responsio.

tate ea nobis vniuersa condonata sunt? Vt nihil dicam, quòd, etiamsi nobis alioqui peccata nostra imputari adhuc possent, absurdissimè tamen diceretur, cum mortem ob Dei gloriam subimus, id propterea nobis contingere, quòd peccata nostra nobis imputentur. Oportuit igitur, vt ad rem redeam, si Christus nobis mortem alacri animo propter Dei gloriam perferendi exemplũ præbiturus erat, ipsum, non quia vlla peccata ei imputata essent, sed omnino immerentem mori; adeò vt iure optimo ea dicere posset, quæ Dauid priùs de ipso sub sua persona dixerat, *Quæ non rapui, tũc reddidi*, Psal. 69. ℣ 5. Quæ verba nullam iuridicam (vt sic dixerim) caussam fuisse demonstrant, cur Christus eam mortem perferre teneretur. Sed certè non aliqua tantùm, sed maxima fuit eiusmodi caussa, cur eam sustinere deberet, si ei peccata nostra omnia imputata fuerant. Oportuit, inquam, siue suorum, siue alienorũ peccatorum respectu omnino immerentem Christum mori: & solùm, quia Deus ita iuberet: &, vt nobis vitam pareret, volentem interfici; vt nos quoque licèt nec nostra, nec aliena peccata nobis imputentur: quia tamen sic Deus iubet, atque etiam interea, vt sanguinis nostri fusione aliorum fidem vel excitemus, vel confirmemus, interfici non recusemus: & quò innocentiores fuerimus, eò nos ad tam egregium facinus patrandum aptiores, & Dei scopo accommodatiores esse, agnoscamus.

Satis, vt videtur, a nobis probatum fuit, nullam penitus iniustitiam in eo conspici posse, quòd quis moriatur, nec tamen ideo moriatur, quia sibi vel sua vel aliena delicta imputentur, : & tantum abesse, vt iniustum fuerit, Christum a Deo morti tradi, nisi aliena peccata ei imputata fuerint, vt potiùs ex eo ipso, quòd nulla prorsus peccata ei imputata fuerunt, Dei iustitia, hoc est, summa beneficentia, nec non æquitas, & rectitudo maximè eluceat. Atq; ita, priorem tui illius axiomatis partem non exemplis tantùm, quod antea feceramus, sed rationibus quoque, falsissimam esse demonstrauimus. Nunc de altera parte videamus.

CAP. X.

Non potuiße Christo a Deo peccata nostra imputari, nisi, vt sibi imputarentur, commeritus fuerit. ex quo Aduersarij argumentum, cui tantopere fidebat, multò magis & inutile & ineptum eße concluditur.

Continet

Continet igitur reipsa axioma illud tuum, iurè posse alicui aliena peccata imputari, licèt is innocentissimus sit. Ego sanè non video, quid absurdius, aut iniquius dici, vel excogitari potuerit; præsertim si ad Christum, cuius caussa id dictum a te fuit, referatur. Suprà, cum fieri non posse dicebamus, vt quis corporales pœnas pro alio pendat: eius rei occasione, a Deo nemini aliena peccata imputari, ostensum est: ne patris quidem filio; nisi filius patrem imitetur. Sic enim conciliatur, vt nosti, id, quod dictum est Exo. cap. 20. & Deut. cap. 5. Deum scilicet punire peccata parentum in filiis, cum eo, quod scriptum est Ezechielis cap. 18. filium iniquitatem patris non portaturum. quæ conciliatio apertissimè colligitur ex eodem cap. 18. Ezechielis ℣ 14. & deinceps. Duo igitur, vt aliena peccata alicui imputari queant, coniunctim necessariò requiruntur. Vnum est, illum, cui imputari debent, ei, cuius peccata imputanda sunt, ita coniunctum esse, vt propter solam ipsam coniunctionem particeps illius delictorum esse videatur. Alterum est, ipsum quoque peccasse, & illius scelera imitatum fuisse. alioqui, vt ratio ipsa manifestè docet, iniquissima ea imputatio censenda esset. Cum Deus Sodomam destruere vellet, Abrahamus, qui de Loti potissimùm salute in ea ciuitate habitantis sollicitus erat, Deum alloquens, sic ait: *Absit a te, vt facias rem talem, vt mori facias iustum cum impio, sitq; iustus, sicut impius. Absit* [*inquam*] *a te. Numquid iudex vniuersæ terræ non faciet iudicium?* Gen 18. ℣ 25. Iniquum igitur censetur apud Deum, vt iustus vnà cum impio affligatur; nisi scilicet alia subsit caussa, præter eam, quòd is inter impios degat, eisq; commistus sit. Id quod etiam eo tempore euentus comprobauit, non priùs a Domino Sodomæ igne cælitùs immisso, quàm iustus Lotus vnà cum familia sua inde extractus esset. At quantò iniquius erit, vt eo nomine affligatur iustus, quia illi impiorum scelera imputentur? Nam non solùm sine caussa affligetur, sed etiam per iniustissimæ caussæ speciem. Itaque duplex illi & vtraque insignis iniuria fiet.

Quomodo concilientur loca Exo. 20. 5. & Deut. 5. 9. cum loco Ezechiel. 18. 20.

Duo requiri in imputatione alienorum peccatorum.

Exemplum consilii Dei in Sodoma destruenda.

Quòd iustus inter impios degat, non satis est apud Deum, vt meritò vnà cum impiis affligi queat.

Duplicem iniuriam iusto fieri, si illi impiorum scelera imputentur.

Cum igitur illa duo simul iuncta in alienis peccatis imputandis requirantur, in Christo autem neutrum fuisse appareat; quid quæso detestabilius fieri potuisset, quàm illi aliena peccata imputare? Christus non modò aliorum turpia scelera imitatus non

Christo aliena peccata imputari, nullo modo potuisse.

est: sed sanctissimè semper & innocentissimè vixit. Cum ipsis verò scelestis, id est, cum hominibus, quorum vniuersa peccata illi imputata fuisse vultis, ea sola ratione coniunctus fuit, quòd & ipse homo erat. Cæteroqui nullus homo fuit vmquam, aut futurus est, qui ab aliis hominibus, æquè ac ipse, disiunctus fuerit. Quæ igitur tandem caussa erat, cur illi aliorum peccata imputari possent? Huc accedit, quòd potest quidem Deus iurè, si velit, ei peccata non imputare, cui meritò imputari possent, De suo enim iure, vt sæpius dictum est, quilibet, quantum velit, decedere potest. Sed nemini iurè aliena peccata imputare potest Deus, cui meritò imputari non possint. Peccatorum enim alienorum imputatio apud Deum non ex eorum numero est, quæ a sola ipsius voluntate pendent; sed ad alia etiam relationem habet; & in ipsa non de Dei tantùm, sed de alterius quoque iure agitur. Quapropter, quemadmodum Deus neminem punit eam solam ob caussam, quia sic velit, sed etiam quia is puniri meretur; sic nemini imputat peccata aliena, quia simpliciter ita velit: sed quia is, vt sibi imputentur, commeritus fuerit. Et quemadmodum, vt quis verè puniri possit, non satis est, quòd ipse puniri velit, nisi delictum aliquod commiserit (Relatiua enim sunt pœna, & delictum: ita vt vbi delictum non est, ibi pœna esse nullo modo possit) sic, vt alicui verè aliena peccata possint imputari, non satis est ipsum ita velle; nisi imputationis antecedens alia digna caussa subsit. Potest quidem is, qui nihil deliquit, affligi, nec iniuriâ: non modò si ipse velit, sed etiam inuitus: si is in alterius potestate sit, qui optimo aliquo consilio, & fortassis illi ipsi salutari, ipsum, licèt & immerentem & inuitum, affligi velit; Sed ea afflictio nulla prorsus ratione pœna, siue punitio censenda erit. Sic etiam, qui nihil aut facit, aut in se habet, quare aliena peccata sibi imputari meritò possint: potest quidem sine iniuria affligi, præsertim si ipse ita velit; sed interim ea afflictio nullo modo imputatio, siue effectus imputationis alienorum peccatorum esse censebitur. Hinc fit, vt, si Christo a Deo aliena peccata verè imputata fuerunt, non satis fuerit, ipsum Christum, id fieri, alacri animo voluisse: sed necesse sit, ipsum, vt ea sibi imputarentur, commeritum fuisse. quo nihil execrabilius excogitari potest. Id tamen te sentire indicat, quòd non solùm velle videris, illum,

Nullus homo a cæteris hominib. tam disiunctus, vt Christus.

Cur Deus nemini, qui id commeritus non sit, aliena peccata imputet.

Deus neminem punit ob eam tantùm caussam, quòd ita velit.

Ratio a simili.

Pœna & delictum, relatiua.

Vt cuipiam aliena peccata imputari queant, non satis est, ipsum ita velle.

Qui nihil deliquit, affligi sine iniuria potest: sed non puniri.

Ratio rursus a simili.

illum, diuina iustitia sarta tecta remanente, morti traditum esse: sed meritò etiam fuisse traditum. Nam profectò, vt Christus meritò morti traditus fuerit, non satis est, illi peccata nostra, si modò id fieri potuisset, fuisse imputata; sed necesse est etiam, vt sibi imputarentur, ipsum commeritum esse. Alioqui, vt paullo ante dictum est, non meritò, sed ex singulari Dei decreto, citra tamen vllam iniustitiam (vt ego quidem assero) morti traditus fuisset.

Aduersarium videri sensisse, Christum meritum fuisse, vt sibi peccata nostra imputarentur.

At enim tu, vt videtur, inter duo hæc extrema Meritò, & Immeritò nihil medium constituis: quamuis vocem Immeritò pro eo, quod est Indignè, accipias; cum tamen in eum sensum, vt ferè fit, ea voce accepta, fieri posſit, vt quis nec meritò, nec immeritò morti tradatur. Quod certè Christo euenit. Is enim neque meritò morti traditus est, quia nihil commiserat, quare mortem illam meritus fuisset: nec tamen vllo pacto immeritò, hoc est, indignè; cum is nec inuitus a Deo, in cuius tamen potestate erat, nec temere, sed volens, & in finem omnium præstantiſsimum morti traditus fuerit. Quòd si Immeritò pro eo, quod est, Non meritò, id est, Non quia ita meritus esset, accipias: iam apparebit, nihil absurdi in ea sententia contineri, quòd Christus immeritò morti fuerit a Deo traditus; nisi, Christum a Deo morti tradi non debuisse velis, si is, vt traderetur, commeritus non esset. Itaque, cum, concludens, ita scribis: *Iam igitur si Christus, vt aſseris, non est mortuus pro peccatorum nostrorum satisfactione, si etiam vt scriptura verè docet, non est mortuus pro peccatis suis, cum peccatum in eo nullum vnquam fuerit. Nunquid fateri oportebit (quod vt impiiſsimum ne cogitare quidem fas est) Christum a Deo iniustè immeritò, & nulla cum legitima causa morti traditum eſse?* Cum, inquam, hæc scribis, & maximè impium esse statuis, vel cogitare quidem, Christum immeritò morti a Deo traditum fuisse: aut maximè impium id esse affirmas, quod ab omni impietate quàm longiſsimè abest, immo cuius contradictorium (quod vocant) Christum scilicet meritò a Deo morti traditum fuisse, maximè impium est: aut indignè factum id esse statuis, quod iurè fieri potuit; vt suprà abunde demonstratum fuit. Indignè autem & iniquè Christum a Deo morti traditum fuisse, nisi is mortuus sit pro peccatorum nostrorum satisfactione, ideo te asseuerare, quia, ni ita esset, Christus, vt morti traderetur, meritus non fuisset, &

Inter Meritò, & Immeritò posse aliquid medium statui.

Vocis Immeritò duplex significatio.

Christus nec meritò, nec immeritò morti tradit⁹ fuisse dici potest.

ita te, vt dixi, quòd Christus id meritus fuerit, affirmare: vel ex eo percipi potest, quòd verbis Iniustè, & Immeritò addis etiam, Nulla cum legitima causa. quæ verba, cum de finali caussa intelligi nequeant, de antecedente vt intelligantur, necesse est. Vnde apparet, te antecedentem aliquam legitimam caussam mortis Christi, præter Dei, & ipsius Christi voluntatem (quippe quòd tibi in Christo morti tradendo Dei, ipsiusq; Christi voluntas satis esse non videatur) omnino statuere. Ea verò nulla alia esse potest, nisi, quòd Christus id meritus fuisset. Quamuis autem, vt dictum est, de antecedente tantùm, non etiam de finali caussa te loqui necesse sit; cum tamen ita vniuersè loqueris, videris finalem etiam legitimam caussam a morte Christi excludere, nisi is pro satisfactione nostrorum peccatorum morti traditus fuisset. Quod tamen falsissimum esse ex iis apparet, quæ ante a nobis latissimè disputata sunt. vbi finales plures legitimæ mortis Christi caussæ, sine vlla pro peccatis nostris satisfactione, explicatæ fuerunt.

Aduersarium antecedentem legitimam aliquam caussam mortis Christi statuere, præter Dei ipsiusque Christi voluntatem.

Mortis Christi finales multæ legitimæ caussæ fuerunt, citra omnem pro peccatis nostris satisfactionem.

Vides igitur, vt ad propositum reuertamur, præter cætera iniqua, & absurda, in quam horribilem blasphemiam incideris, dum Christo peccata nostra imputari potuisse contendis; quòd scilicet Christus, vt ea sibi imputarentur, commeritus fuerit: & proinde meritò, hoc est, quia ea dignus esset, morti illi acerbissimæ & ignominiæ atque execrationis plenissimæ fuerit a Deo traditus.

Blasphemia, in quam incidit Aduersarius.

Iam quid tibi tandem de tuo illo axiomate videtur, *Nemo moritur, nisi pro peccatis aut suis, aut alienis*: siue priorem eius, quam nos fecimus, siue posteriorem partem spectes; præsertim, si ad Christi personam accommodari debeat? Potuit'ne aliquid alicui in mentem venire, quod vel magis falsum, vel magis absurdum, atque adeò impium sit? Quid de vniuerso ipso argumento? in quo te tibi ipsi vehementer placuisse, præter alias coniecturas, ex quorundam verbis, quibuscum, antequam scriptum tuum mihi exhiberetur, collocutus fueras, manifestò deprehendi. Num aliud aut insulsius, aut frigidius, quod attinet ad quæstionem nostram, excogitari potuit? Vter tandem nostrûm imprudens Deo fœdissimam iniustitię notam inurere tentat? An ego, qui Christum a deo, vt ea ratione nobis æterna salus compararetur, turpissimæ & sæuissimæ

Epilogus refutationis argumenti Aduersarii.

uissimæ morti traditũ fuisse affirmo,quamuis nulla prçterea antecedens caussa esset,cur ille eam mortem perferre deberet:id quod summa cum diuinæ iustitiæ commendatione fieri potuit; an potiùs tu, qui ideo Christum ex Dei decreto ei morti traditum fuisse ais, quia illi peccata nostra vniuersa imputata fuerint: quod sine summa iniustitia fieri nullo modo potuit? Equidem spero, te, vel ex sola postremi huius argumenti tui examinatione, sententiæ tuæ cum absurditatem, tum iniquitatem agniturum: & me non iniuriâ a te, & reliquis, qui tecum sentiunt, quicumque, & quotcumque illi tandem sint, hac in re dissentire fassurum. Quod te eo faciliùs facturum esse existimo, si, quæ mala ex tua sententia proueniant, & an itidem vlla ex mea, etiamsi falsa esset, prouenire possent, tecum animo reputaueris.

CAP. XI.

Ex Coueti suorumq; sententia multa mala, ex Socini verò, nulla prorsus, prouenire posse, demonstratur.

Ex sententia igitur tua primùm id necessariò proficiscitur, Deum aut non potuisse, aut noluisse, nulla vera pro peccatis nostris satisfactione accepta, ea nobis liberaliter condonare. Quòd noluerit, hoc propriam ipsius & veram misericordiam, ac beneficentiam non obscurat solùm, sed funditus etiam delet. Quòd non potuerit, hoc eius maiestatem, auctoritatemq; supremam atque infinitam imminuit, & certis limitibus circumscriptam coercet, ac continet. Vtrumq; eius nomen, & gloriam vehementer lædit, atque dedecorat. Deinde, quod multò adhuc grauius est, eiusdem sententiæ vi, Dei vera iustitia, hoc est rectitudo & æquitas, quæ omnium actionum eius perpetua est comes, & in eo inter ipsius proprias & admirabiles qualitates, tamquam in cælo sol inter alia sidera, refulget, penitus labefactatur, atque conuellitur. Sed neque altera illa iustitia, id est, ipsius in delictis puniendis seueritas, qua non rarò, præsertim verò aduersus contumaces & rebelles vti solet, vlla ex parte conseruatur, aut retinetur. sed eius loco temeraria quædam immanitas substituitur; vt, si ea sententia vera est, Deus in salute nostr a procuranda & iniquissimus & immanissimus fuisse appareat. Adde huic iniquitati, & immanitati summam insipientiam;

Primum malum ex Aduersariorum sententia proueniens: Dei maiestas & gloria lædi tur.

Secundum: Diuina iustitia omnis conuellitur.

Tertium: Deo insipientia ascribitur.

insipientiam; dum Christi morte nostrorum delictorum pœnas compensari curat: cum tamen id fieri nullo modo potuisse constet. Præterea eiusdem sententiæ vel caussâ, vel occasione, Christi gloria non minima ex parte obscuratur. Nam & eius erga nos charitatem in morte pro nobis subeunda, vt postea dicemus, deprimit, & ipsius proprium & peculiare munus, Euangelii cum annuntiandi, tum cõfirmandi, apostolis, & prophetis pœne ex æquo fit commune: & æternæ salutis nobis dandæ potestas, quam vt homo habet, illi, vt homini, magna cum impietate, & sacrilegio adimitur, atque eripitur. nec interea, quomodo morte, & obedientiâ suâ cunctis, qui ipsius dicto audientes fuerint, omnium peccatorum veniam pepererit, vel agnoscitur, vel rectè intelligitur. Ex cuius rei ignoratione aliud postremò malum, vestræ sententiæ acceptum referendum, quod omnium nocentissimum est, facillimè consequitur. Omne enim pietatis studium, vt experientia ipsa satis declarat, frigescit atque extinguitur: dum putant homines iam reipsa se iustos esse, quia, scilicet, omnium suorum peccatorum pœnæ vniuersæ, diuiuæ iustitiæ persolutæ fuerint. Qua de re paullo post fusiùs differemus.

Quartum: Christi gloria obscuratur.

Quintum: Pietatis studium facilè extinguitur.

Nunc ex altera parte, num mala aliqua ex sententia mea proueniant, dispiciamus. Primùm illud certissimum est, ipsius vi Deo non solùm nihil adimi, sed id omne tribui, quod tribui in nobis seruandis aut potest, aut debet. Summa enim illi misericordia, & beneficentia, ac liberalitas, atque clementia cum summa tum iustitia, id est, rectitudine & æquitate, tum sapientia coniuncta ascribitur. Eius suprema potestas illibata conseruatur. Seueritas illius in vlciscendis præfractorum & perditæ spei hominum sceleribus, quæ veræ iustitiæ pars censeri potest, non modò non negatur, verùm etiam astruitur; cum resipiscentibus tantummodo eum citra vllam vel ipsorum, vel alterius cuiuspiam pro ipsis veram satisfactionem, veniam dare affirmatur. Consequens est enim, vt cæteris, quemadmodum Paulus loquitur, ira, indignatio, afflictio, & anxietas, iusto ipsius iudicio, immineat. Deinde, quod ad Christum attinet, ipsi etiam non modò nihil detrahitur, sed quod detractum fuerat, restituitur. dum verus & solus diuinæ benignitatis in peccatis, omnibus iis, qui resipiscunt, in perpetuum ira condonandis,

Nihil mali ex auctoris sententia prouenire ostenditur.

Per eam omnia Deo illibata conseruantur, & illustrantur, quæ contrariâ sententiâ eidem adimuntur.

Rom. 2. 8.

Christo nihil detrahitur; immo quod detractum fuerat, restituitur.

donandis, vt æternam ac beatiſsimam vitam conſequantur, & annunciator, & confirmator aſſeritur; dumq; eiuſdem vitæ, quatenus homo eſt, dominus atque largitor a Deo conſtitutus agnoſcitur. Nec verò, ſi eum omnes peccatorum noſtrorum pœnas Deo perſoluiſſe, ſi, quæcumque nos facere debebamus, pro nobis præſtitiſſe, adde, ſi Dei iram nobis placaſse, negatur: quidquam idcirco ipſi aut detrahitur, aut detrahi poteſt; cum ex his tribus duo priora fieri nullo modo potuerint: tertium verò & Dei clementiæ, cuius ipſe conſtantiſsimus prædicator fuit, plurimùm detrahat, & ipſi Chriſto non parum adimat: dum pro vero ſeruatore, id eſt, delictorum condonatore, & vitæ ſempiternæ datore, eum veniæ & ſalutis (vt ſic loquar) impetratorem facit. Num fortaſse ſententia mea Chriſti charitatem eximiam in iis, quæ propter nos fecit, & paſſus eſt, aliqua ex parte minuit? Num eum diriſsimum atque teterrimum ſupplicium noſtrûm cauſſa, quamuis innocentiſsimum, perferre voluiſſe negat? Immo nonne ipſius, in morte pro nobis oppetenda, erga nos charitatem extollit, quam tua ſententia, vt paullo ante attigimus, deprimit? Nam ex tua ſententia, vt vidimus, neceſsariò concluditur, Chriſto meritò imputata fuiſſe omnia delicta noſtra. Sed quæ'nam eximia charitas eſſe poteſt illius, qui pro alio idcirco aliquid mali ſuſtineat, quòd id ſuſtinere aliqua ratione mereatur? In eo Chriſti erga nos charitas mirificè elucet, quòd, quamuis nulla prorſus ratione, vt mea ſententia habet, tot mala perpeti teneretur, niſi quia Deus ita decreuerat; vt tamen nos ingenti beneficio afficeret, ea perpeti non dubitauerit. Præterea Chriſti aduerſùm nos charitas multum imminuitur, ſi, vt Deo ipſius patri ſatisfieret, id eſt, quod nos ei debebamus, perſolueretur, eam mortem ſubire voluerit. quod ex tua ſententia neceſſariò conſequens, a mea planè excluditur. Itaque, ſi mea ſententia admittatur, pura & ſincera Chriſti charitas in morte illa pro nobis ſubeunda apertè conſpicitur, nulla vel ipſius obligatione, vel eius patris vtilitate, vt ita dicam, miſta atque turbata: quæ incommoda in recipienda ſententia tua contingere, manifeſtum eſt.

Tacitis obiectionibus occurrit auctor.

Auctoris ſententiam Chriſti charitatem extollere, Aduerſariorum verò, deprimere.

In quo charitas Chriſti aduerſum nos maximè luceat.

His omnibus illud adde, quòd, etiamſi mea ſententia falſa eſſet, non tamen ipſam amplectenti detrimentum ſeu impedimentum vllum, in æterna ſalute adipiſcenda, vmquam eſſet allatura.

Auctoris ſententiam, etiamſi falſa eſſet, tamen ipſam amplectenti nihil obfuturam.

Nam, cum

Nam, cum nec Dei, nec Christi gloriam vlla ex parte imminuat: cum homines a fide, & spe omni in ipsis collocanda ne tantillum quidem retrahat: cum vitæ sanctimoniam nullo pacto impediat; non sanè video, cur cuiquam eam admittenti vel minimũ quidem officere possit. Nam si dicas, necesse esse, vt salutem ea ratione nobis partam esse credamus, qua parta fuit: & hanc esse eam fidem, sine qua vniuersæ sacræ litteræ, salutem nobis obuenire non posse, testantur; quàm hoc a veritate sit alienum, in reliquis tui scripti verbis examinandis planissimum fiet. Interim considera, num verisimile sit, aliquem beneficio sibi a rege quopiam facto, propter id solum priuandum esse, quòd alia ratione & via, quàm ea, qua factum est, sed tamen (vt ipsi saltem videtur) multò & præstantiore, & ipsi regi honorificentiore, beneficium sibi factum esse credat.

Obiectio quædam diluitur.

Simile affertur.

At sententia vestra, si quis eam admittat, quamuis, vt ego quidem arbitror, fieri possit, vt salutem non auferat; tamen præter quàm quòd Deum maximâ, Christum non minimâ iniuriâ afficit, & fidem atque spem, quam in vtroque collocare debemus, vt ex iis, quæ infrà dicentur, manifestiùs apparebit, non parum turbat, atque peruertit: vniuersam etiam sanctimoniam, sine qua nemo Dominum videbit, vt dictum fuit, pessundare potens est.

Aduersariorum sententia salutem illius, qui eam amplectitur, in magnum discrimen adducit.

Heb. 12. 14.

Quare te, pro ea charitate, quam omnibus hominibus, maximè verò iis, qui Christi nomen profitentur, me debere agnosco, & rogo, & moneo, vt in ea retinenda persistere nolis; præsertim cum non tuæ tantùm salutis, sed eorum quoque, qui tuæ curæ commissi a Deo fuerunt, rationem habere debeas; quorum sanguinem, si culpa tua perierint, de tuis manibus aliquando requiret Dominus. At certè facillimè peribunt culpâ tuâ, si illis eam doctrinam obtruseris, quæ a vitæ innocentia eos reuocare possit. Quod hactenus imprudens fecisti, condonabit tibi Deus clementissimus. Sed, cum ex iis, quæ a me dicta fuere, in suspicionem saltem falsitatis sententiæ tuæ adduci possis; nullâ veniâ dignus eris, si, vel quia, te antehac errasse, tacitè confiteri pudeat, vel quia cæterorum tui ordinis inuidiam subire pigeat, vel quamcumque aliam eiusmodi ob caussam, populum ea opinione imbuere perrexeris,

Monitio ad Aduersarium, ne in sua sententia persistere velit.

Iamq; ex

Iamq; ex iis, quæ hactenus a nobis disputata sunt, non modò, quidquid a te contra sententiam meam allatum fuit, plenissimè confutatum videtur: sed etiam id omne abunde confirmatũ, quod in explicatione ipsius sententiæ meæ a me in schedula tibi tradita scriptum fuerat; & inter cætera (id quod caput erat controuersiæ nostræ) apertè demonstratum, Christum pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ, per quam nos damnari mereremur, non satisfecisse. Quocirca hic finis huic meæ scriptioni imponi posset. Verùm, quia ex eorum, quæ in tuo scripto reliqua sunt, diligente examinatione maior fortasse vtilitas, quàm ex omnibus, quæ hucusque dicta fuere, proficisci potest, & salutis nostræ æternæ ratio multò adhuc clariùs, & exactiùs explicari atque intelligi, pestilentissimiq; errores per hominum aut malitiam, aut imprudentiam in Christi ecclesiam inuecti aut retegi, atque refelli, aut certè manifestè indicari; non abs re visum est mihi hoc adhuc laboris ad Dei gloriam suscipere: & cætera etiam, quæ scripsisti, accuratissimè maiore ex parte excutere, atque perpendere.

DISPVTATIONIS DE IESV CHRISTO SERVATORE

PARS QVARTA.

In qua Coueti sententiæ appendices quædam maximi momenti diligenter examinantur.

CAP. I.

Explicatur opinio Aduersarij de imputatione satisfactionis Christi per fidem; eiusq; absurda quædam attinguntur; deq; ea disputandi ordo proponitur.

Sequuntur igitur in scripto tuo verba hæc.

COVETVS.

Itaq; superest tantum vt eiusdem sacri verbi auctoritate confirmem, quod scripsi scilicet Christi satisfactionem imputari nobis, nobis inquam ex

r dono Dei

dono Dei credentibus, quod vt spero paucis expediam. Paulus ad Rom. 4. fidem imputari scribit pro iustitia ei qui credit in deum, qui iustificat impium, ita vt quamuis in nobis ipsis impÿ simus, Christi tamen satisfactione nobis credentibus imputata, coram deo ipso pro iustis habeamur. Et vt addit sub finem capitis. Quod fides imputata fuit Abrahamo pro iustitia, non scriptum est a Mose propter eum solum, sed etiam propter nos, quibus futurum est, vt imputetur qui crediderimus in eum qui excitauit Iesum dominum nostrum a mortuis traditum in mortem propter offensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri. Et eodem sensu dicitur, 1. Cor. 1. Christus factus esse nobis a deo non solum redemptio, sed etiam iustitia.

SOCINVS.

Sententiam Aduersariorũ, quantumuis falsam, tolerabilem aliquo modo potuisse reddi.

Ferri quodammodo potuisset sententia vestra, si, quemadmodum, vt istius satisfactionis beneficium reipsa participemus, dixistis, necesse esse, simul & sufficere, vt illam peractam fuisse credamus: sic necesse esse, simulq; sufficere dixissetis, vt ex Christi præscripto vitam emendemus, & deinceps iustè & sanctè viuamus. Quamuis enim nullo modo sine Dei, & Christi iniuria eiusmodi satisfactionis opinio consistere queat; condonaret tamen illam sine dubio, vt pote ab hominis malitia non proficiscentem, Deus benignissimus, si vitæ sanctimonia, quam a nobis omnino requirit, incolumis remaneret.

Opinio Satisfactionis sine Dei Christiq; iniuria consistere nequit.

In eo, qui vitæ innocentiæ inprimis studet, malitia esse nequit.

Quæ enim malitia esse in eo potest, qui nihil antiquius habeat, quàm vt innocenter viuat? Noui autem, quid hîc dicere soleatis; nempe, fidem istam vestram seu firmam persuasionem, quòd Christus Deo eiusq; iustitiæ pro omnibus peccatis nostris satisfecerit, vitæ sanctimoniam, vt necessarium suum effectum, producere.

Exceptio pro Aduersariis.

Responsio.

At quomodo id dicere potestis, si, vt tute hîc disertè scribis, in salutis nostræ a vobis excogitata ratione, non, vt nos verè in nobis ipsis pii simus, requiritur: sed satis est, Christi satisfactionem nobis imputari? Fides igitur ista vestra, quam ad salutem adipiscendam sufficere affirmatis, non bonos necessariò efficit, qui ea sunt præditi, sed, vt aliena probitas illis imputetur, est caussa.

Fides saluifica Aduersariorum, eum, qui eâ est præditus, non necessariò bonum facit: sed, vt illi aliena probitas imputetur, est caussa.

Exceptio rursus.

Noui iterum, quid hîc vel dicatis, vel dicere possitis; nimirum, cum a vobis affirmatur, nos in nobis ipsis impios esse, sed Christi iustitiæ imputatione per fidem pios censeri: non ita impios nos esse, velle vos dicere, vt nulla vitæ emendatio, nullum pietatis & iustitiæ vestigium in nobis appareat;

pareat; sed, quamuis (vt tuis verbis, quæ suprà hac de re scripsisti, vtar) sanctiùs & iustiùs, quàm antea, viuere posſimus, hoc est, vt ego interpretor, viuamus: remanere tamen in nobis semper, id est, quam diu hìc sumus, reliquias peccati. At enim istæ vestræ peccati reliquiæ, vt infra demonstrabitur, eiusmodi sunt, vt eam vitæ sanctitatem extinguant, quam in nobis, si salui esse velimus, habitare debere tota scriptura apertisſimè testatur; & nihil verè in nobis boni relinquunt præter conatum, & bonam quandam voluntatem; quem proprium fidei, & regenerationis nostræ fructum esse vultis. ita vt imputatio illa vestra iustitiæ Christi non modò apud vos perfectisſimæ diuinorum mandatorum conseruationis vicem suppleat, quod ferri aliquo modo potuisset: sed efficiat, vt ea sanctitate, sine qua, etiam post Iesu Christi beneficium, Deo placere nequimus coram ipso Deo præditi censeamur, licèt reuera ipsâ careamus. quod, vt valde absurdum atque impium, ita intolerabile planè est.

Responsio.

Peccati reliquiæ.

Duplicem igitur, vt vobis omnino placet (tametsi vos ipsos in eo disertis verbis non explicatis) Christi iustitia in iustificatione nostra rationem habet: Primùm, vt pro nobis satisfaciat, ea omnia absolutè præstando, quæ nos præstare debebamus: Deinde, vt, postquam eius præstationis & satisfactionis per fidem participes facti sumus, nobis eam sanctitatem per sui ipsius imputationem tribuat, quam a nobis omnino ipse Christus requirit. Quamquam tu, vt alibi dictum fuit, nullam præterea satisfactionem hìc agnoscere videris, quàm eam, quæ per pœnarum solutionem contingit. Hanc verò iustitiæ Christi imputationem adeò cum satisfactionis, de qua agis, imputatione misces, vt idem propemodum vtramque esse credere videaris. Nos, non paucos ex tuis imitati, vt dilucidiùs rei veritas conspici posſit, alteram ab altera & distinximus, & distinguemus, & vtriusque illius rationis, quam in iustificatione nostra Christi iustitiam habere vultis, inter disputandum rationem habebimus. Atque, vt quàm multipliciter tu, & cæteri in hac iustificationis nostræ per Christum tractatione erretis, quantoq; cum salutis vestræ discrimine id fiat, percipi queat; ea, quæ in vniuerso scripto tuo sunt, ad hanc rem pertinentia, hìc diligenter examinabimus; atque, vt id commodiùs fiat,

Christi iustitiæ, in nobis iustificandis ratio duplex, secundum Aduersarios.

ùs fiat, ad tria capita ipsa reuocabimus. & ita tres enunciationes siue (quas vocant) conclusiones ex verbis tuis eliciemus, quas separatim deinceps excutiemus. Prima erit, Satisfactionem illam Christi nobis per fidem imputari, quia scilicet credamus; Christum ea, quæ passus est, pro nostra salute perpessum fuisse, id est, ipsum morte sua pro peccatis nostris diuinæ iustitiæ plenissimè satisfecisse. Altera, Per eandem fidem, Christi innocentiam, & iustitiam nobis reuera impiis impartiri. Tertia, Fidem in Christum, qua nos iustificari, sacra monumenta testantur, nihil aliud reuera esse, quàm credere, per ipsum Christum, hoc est per ea, quæ Christus passus est, peccata nostra deleta fuisse. Priores duæ enunciationes apertissimè explicatæ sunt in ipsis verbis tuis. Reliqua tertia ex ipsorum sententia necessariò manat.

Tres Aduersarii enunciationes deinceps examinandæ.

CAP. II.

Nullo pacto, vt rectè dictum, sustineri posse id, quod Couetus affirmat, videlicet, Christi satisfactionem nobis imputari.

Primùm igitur affirmas, Christi satisfactionem, id est, morte Christi, eius, quod propter nostra peccata diuinæ iustitiæ nos ipsi debebamus, factam solutionem, nobis per fidem imputari. Hæc enunciatio duas partes habet. Vna est, Christi satisfactionem nobis imputari: Altera, id per fidem fieri. Atque, vt de priore parte primo loco dicamus, non imputantur nobis (vt quidem Imputandi verbum vulgò ab ipsis theologis accipitur) ea, quæ verè habemus, nisi in alium finem, quàm vt ea habeamus, vel pro alia quapiam re imputentur. Si iam verè pro nobis satisfactum est: quid opus est, immò quî fieri potest, vt ea satisfactio nobis imputetur: nisi in alium finem id fiat, quàm, vt pro nobis satisfactum sit, aut pro alia quapiam re ea nobis imputetur? Exemplis, quid sibi hæc mea verba velint, apertè exponere conabor; & interim triplicem verbi Imputandi vsum commonstrabo. Cum imputatur nobis iustitia, vt, secundum græci codicis veritatem scriptum est a Paulo ad Rom. cap. 4. ℣ 6, & 11. ea ideo nobis imputari potest, quia eam non verè habemus; quamuis neque in alium finem, nisi, vt eam habeamus, vel potiùs, vt theologis vestris placet, habere censeamur, nec pro alia quapiam re, quàm pro ipsa iustitia,

Duæ partes enunciationis Aduersarii.

De priore.

Triplex verbi Imputandi vsus. Vnus.

Cur nobis imputetur iustitia.

ſtitia, imputetur. At cum, verbi gratiâ, peccata nobis imputantur, quæ verè habemus, non, vt ipſa habeamus, nobis imputantur: ſed in alium finem; nempe, vt puniamur. Poteſt enim fieri, vt peccata habeamus, nec puniamur tamen: & ſic peccata noſtra nobis non imputentur; vt eodem loco ex Dauide ſcribit Paulus. Iam, cum nobis imputatur, puta, fides: quamuis ipſa fides in nobis ſit, eamq; habeamus, ideo tamen imputatur, quia pro alia re imputatur, id eſt, pro iuſtitia (loquor autem ex ſenſu magiſtrorum veſtrorum, qui ad hunc modum loca illa ad Rom. cap. 4. interpretantur & explanant) quod idem eſt, ac fidem noſtram nobis iuſtitiæ loco duci. At vero cum talis eſt verbi Imputandi vſus, tunc, aliquid alicui non ſimpliciter, vt in ſuperioribus exemplis fit, imputari dicitur, alio præterea non addito. ſed additur expreſsè, aut ex præcedentibus tacitè repetitur, aut certè ſubauditur id, pro quo illud illi imputatur. vt videre eſt toto eodem cap. 4. ad Romanos; vbi, cum de imputatione fidei ſermo eſt, ſemper vel expreſsè additur, vel tacitè repetendum eſt, vel certè ſubaudiendum, Pro iuſtitia, ſiue, vt verba græca ſonant, & vulgata atque Eraſmi editio habet, Ad iuſtitiam.

Alter.

In quem finem nobis imputentur peccata noſtra, cum imputantur.

Tertius.

Cur nobis imputetur fides noſtra.

Nunc videamus, quo ſenſu dicere potueris, ſatisfactionem Chriſti nobis imputari, id eſt, cum hoc dixiſti, quem vſum verbi Imputādi ſecutus fueris. Vno enim ex prędictis tribus modis verbum Imputandi, cum ſcilicet aliquid alicui imputari dicitur, a ſacris ſcriptorib. vſurpatū fuiſſe ex ipſa doctrina veſtra colligitur. Si eo ſenſu id dicere voluiſti, quaſi ſatisfactionem iſtam verè non habeamus, ſed perinde exiſtimemur, ac ſi eam haberemus, qui primus modus eſt, a nobis illius verbi vſurpandi expoſitus; te prorſus falsò id enunciaſſe apparet. Nam & ſatisfactionem iſtam (ſi vera alioqui eſt ſententia tua) ante eiuſdem imputationē iam habemus: immo, ſi eam non haberemus, ea ne eſſet quidē, & ita imputari non poſſet; & poſt imputationem non eam quidem habere exiſtimamur: ſed verè & proprie habemus. Si verum eſt, Chriſtum, vt tu affirmas, morte ſua pro peccatis noſtris pleniſsimè ſatisfeciſſe; certum eſt, nos iam habere iſtam ſatisfactionem. Nam quia aliud eſt. Nos eam ſatisfactionem habere, eo videlicet ſenſu, in quem hoc loco iſtam locutionem vſurpamus, quàm, Verè pro nobis fuiſſe

Senſus enunciationis Aduerſarij inquiritur.

Aduerſarium non potuiſſe in ſua enūciatione verbi Imputandi primum, ex tribus, vſum ſequi.

satisfactum? Antequam igitur ea satisfactio nobis imputetur, iam eam habemus; cum ante istam imputationem certissimum sit, verè pro nobis satisfactum fuisse. Quòd si eam ante non haberemus: nec verè etiam satisfactum ante esset; & sic antea nulla foret satisfactio. Siquidem idem est, Satisfactionem esse, &, Satisfactũ fuisse. Verùm, si ante imputationem nulla est satisfactio: ea quomodò nobis imputari potest? Potest quidem imputari nobis aliquid, quod ante imputationem reuera non sit; vt, cum nobis iustitia imputatur. Sed tunc illud, quod imputatur, extra nos non consideratur. Neque enim, cum scriptura ait, nobis iustitiam imputari, ipsam Christi iustitiam intelligit; quidquid theologi vestri sentiant. qua de re infrà aliquid dicemus. Quamobrem ea iustitia ante imputationem non est: neq; esse dicitur; nisi fortasse, vt loquuntur, in abstracto. Sed in Christi satisfactione aliud est. Ea enim, vt verba ipsa indicant, extra nos consideratur. quare, vt, antequam imputetur, reuera, atque, vt dicitur, in concreto sit, necesse est. Quòd si hoc non fateberis: at illud saltem non negabis, post imputationem, videlicet, eam satisfactionem reuera esse, id est, reuera pro peccatis nostris a Christo esse satisfactum: non autem id ita esse censeri; & idcirco, nos, post imputationem, verè & propriè eam satisfactionem habere, non autem perinde existimari, ac si eam haberemus. Quod tamen in primo illo genere imputationi contrà fieri contingit; in quo id, quod imputatur, non verè habetur: sed haberi existimatur, id est, perinde de eo, cui imputatur, statuitur, ac si id in ipso esset, quamuis reuera non sit.

Cum scriptura dicit, nobis imputari iustitiam nequaquam ipsam Christi iustitiam intelligit.

Obiectio pro Aduersario.

At dices fortasse, hoc non esse perpetuum: & me non omnino rectè locutum fuisse, cum in imputatione eorum, quæ non habemus, dixi euenire, vt id quod imputatur, non verè deinde in nobis sit, sed esse censeatur; fieri enim posse, vt imputetur nobis id, quod non habemus, ita vt deinde illud verè habeamus. Atque, vt id probes, proferes verba illa Pauli eod cap. 4. epist. ad Rom. ℣ 4. *Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* Nam certè merces, quam adhuc nõ habemus, non imputatur nobis, vt eam habere censeamur: sed, vt eam reuera habeamus.

Responsio.

Respondeo primùm, me, cum istud dixi, ex sensu vestrorum theologorum locutum fuisse. Nam quid ipse hac tota de re

sentiam,

sentiam, postmodum explicabo. Deinde dico, facilè defendi posse, Paulum nihil aliud dicere voluisse, quàm mercedem ita imputari, vt eam habere censeamur: si, quid merces sit, hoc loco intelligatur. Neque enim hîc merces id simpliciter significat, quod mercedis loco datur: sed eo adiuncto, quòd, vt merces, detur. Cum igitur Paulus ait, Ei, qui operatur, non imputari mercedem ex gratia, sed ex debito; nihil aliud sibi voluit, quàm, Ei, qui operatur, non imputari ex gratia, quòd id, vt mercedem recipiat: sed reuera, vt mercedem, ex debito illi dari. Vt in illis verbis, *sed secundum debitũ*, vel supplendum sit verbum Datur, non autem verbum Imputatur ἀπὸ κοινοῦ repetendum: vel, si repetendum est verbum Imputatur, fatendum sit, hîc illud euenire, quod suprà non semel obseruauimus, vt scilicet idem verbum propter sermonis cum breuitatem, tum concinnitatem, & energiam quandam de re vna propriè, de altera minùs propriè dictum fuerit. In primo igitur membro verborum Pauli Imputatur, propria ipsius (vt quidem vulgò sentiunt) significatione retenta, idem erit atque Ascribitur; in altero verò, minùs propria significatione ascita, idem, quod Datur declarabit. Itaque apparet, te ex ipsorum vestrorum hominum sententia non nisi cum euidente falsitate, aut certè improprietate, verbo Imputandi primo illo modo vti potuisse, cum dixisti, Nobis Christi satisfactionem imputari.

Par. 2. cap. 22

Aduersarium non potuisse in sua enunciatione alterum ex tribus, verbi Imputandi vsum sequi.

Sin altero modo id verbum vsurpare voluisti, sic, vt satisfactionem Christi nobis imputari dixeris, non quia illam antea non habeamus, sed quia in eum finem ea satisfactio nobis imputetur, vt iustificemur; animaduertere debueras, ea, quæ aliquis iam habet, & illi in aliquem finem imputantur, eius generis esse, vt effectum, & finem illum alioqui non necessariò sint habitura: sed fieri iurè posset, vt illo careant. Nam quid imputatione illa esset opus, vt effectus, & finis ille consequeretur, si sine illa imputatione, vt consequeretur, necesse esset? Peccata alicui in eum finem imputantur, vt is, prout meritus est, puniatur; quia, vt dictum est, potest ille non puniri, si ipsi peccata non imputentur. id quod a Deo iurè fieri potest; cum nemini ea in re, vt suprà explicatum fuit, ab ipso iniuria fiat At verò si satisfactionem Christi reipsa habemus; fieri nullo modo potest, quin iustificemur: & sic iustificationis nostræ

Cur peccata alicui imputentur, id est, in quem finem.

effectus,

Iustificari, reipsa quid sit.

effectus, eam satisfactionem consequatur. Nam quid aliud reipsa est Iustificari, quàm a peccatis absolui, & pro iusto haberi? Sed potest'ne quis a peccatis non absolui, & pro iusto non haberi, pro cuius peccatis plenissimè satisfactum est, & in quo ea ratione omnia penitus delicta deleta sunt, & ob eam rem consequenter innocentia, & iustitia ipsorum loco substituta? Quid igitur attinet illi eam satisfactionem in eum finem imputare, vt iustificetur: cum, sine maxima ipsius iniuria, & æquitatis ac rectitudinis offensione, fieri non possit, quin is iustificetur? Nullus ergo isti Iesu Christi satisfactionem nobis imputandi modo locus esse potest. & ita non rectè locutus esses, si eo sensu verba tua protulisses.

Aduersarium nec tertio etiam modo Imputandi verbum in enunciatione sua vsurpare potuisse

Hinc perspicuum est, te nec tertio etiam modo Imputandi verbo in enunciatione illa tua vti potuisse. Certissimum enim est, si velis, Christi satisfactionem nobis pro alia quapiam re imputari, eam rem, esse iustitiam; ita vt dicere volueris, Christi satisfactionem nobis pro iustitia imputari. Atqui illud sanè pro alia re imputatur, quod nec res illa est, nec illam in se verè continet. Nam, si vel res illa est, vel eam in se planè continet, qui vel pro illa imputari potest, vel, vt imputetur, est opus? Cum nobis fides imputatur pro iustitia, ideo imputatur, quia nec ipsa fides iustitia est, nec eam verè in se continet. At Christi satisfactio, id est, quòd plenissimè pro peccatis nostris a Christo satisfactum fuerit, vt ex iis, quę modò diximus, apertè constat, vel ipsa iustitia est, vel certè eam verè in se continet. Deletis enim per satisfactionem, & planè obliteratis omnibus peccatis nostris, nos verè iusti sumus. Cæterùm, si eos, pro quorum peccatis absolutè satisfactum est, non verè iustos esse, sed tantummodo pro iustis haberi, contendas: id nihilominus satis est ad istam imputationem excludendam. Si enim ipsa satisfactio per se ei, qui ipsius particeps est, necessariò id tribuit, vt pro iusto habeatur; quid attinet illi eam insuper pro iustitia imputari? Vt interim taceam, vel ex eo constare, te illa tertia ratione verbum Imputãdi vsurpare non potuisse, quòd nec in verbis tuis additum sit pro qua re ea satisfactio nobis imputetur: nec vlla vel caussa, vel indicium extet, quare illud in ipsis aut repeti, aut subaudiri debeat.

Responsio ad exceptionem quandam.

Perperam igitur omnino a te dictum fuit, Christi satisfactionem nobis

nem nobis imputari. Quid hîc dicturus sis planè non video, nisi apud te, Christi satisfactionem nobis imputari, idem sit, quod, cum Christus pro peccatis nostris satisfecerit, perinde haberi, ac si nos ipsi pro eis satisfecissemus: ita vt nobis acceptum feratur, quod non ipsi exsoluimus, sed alius pro nobis. Sic enim loquuntur quidam docti viri, dum significationem verbi Imputandi apud Paulum exponunt; quos tu fortasse hac in re es secutus.

Exceptio pro Aduersario.

Beza.

Sed pace & tua, & illorum dixerim, nec rei, nec verbis istæc interpretatio vllo modo conuenit; & vitium suum ipsamet manifestè prodit. Primùm enim ista imputatione nihil est opus. Nam, si Christus pro peccatis nostris satisfecit: an non hoc satis superq; est, vt peccata nostra deleantur? Quid igitur opus est, vt nos ipsi præterea pro illis satisfecisse censeamur? Certè istud, si modò fieri potest, vel sine vlla imputatione ex ipsa Christi satisfactione necessariò proficiscitur: vel inutile planè est. Si quis pro alio aliquid soluerit: iam ille, pro quo solutum fuit, liberatus est: nec opus est præterea, vt ipsemet illud soluisse existimetur. nam vel hoc ex sola ab alio pro ipso solutione facta necessariò consequitur; vel inutile prorsus est.

Responsio.

Hinc fit deinde, vt non rectè locuti videantur docti illi viri, cum dixerunt, Ei, pro quo solutum est, acceptum ferri id, quod alius pro ipso soluit. Si enim pro ipso solutum est, vt acceptum illi feratur, nihil est opus; cum, siue is, cui solutum pro ipso est, acceptum illi ferat, siue non ferat, iam is liberatus fuerit: immo cum necesse sit, si vera pro ipso solutio interuenit, vt iam is, cui solutum est, illi acceptum tulerit; alioqui solutio fieri non potuisset. Sed quid dico? Quomodo potest vnquam acceptum ferri id, quod reuera soluitur? Quid aliud apud Iurisconsultos, vnde hæc loquendi formula sumpta videtur, Acceptum ferre significat, quàm pro soluto habere, licèt verè solutum non sit? Quid aliud est ipsa Acceptilatio, quàm, per sola verba obligationis liberatio? Quam quidem obligationem priùs verbis contractam fuisse oportet. Sed hoc nihil ad rem. Satis enim est, in acceptilatione per sola verba debitorem liberari. Quòd si vel ipse, vel alius pro eo reuera soluat, acceptilationi nullus est locus. Nullo igitur pacto ea verba sustineri possunt, videlicet, Acceptum alicui ferri, quod alius pro ipso soluit;

Acceptum ferri nō potest id, quod reuera soluitur.

Acceptilatio quid sit.

ipso soluit; siue Acceptum ferre propriè accipias, vt modò exposuimus: siue valde impropria quadam significatione vsurpes, vt nos ipsi antea fecimus: id est, pro eo, quod vulgò dicimus Acceptare. Sed cum ad verbum Imputandi interpretandum ea verba allata fuerint, & sic de attributione eius rei, quam quis verè non habeat, manifestè agatur; non impropria, sed propria significatione eam loquendi formulam in ipsa interpretatione vsurpatam fuisse, oportet. Nisi in ea interpretatione addita fuissent illa verba, Pro nobis: & dictum fuisset, Imputari apud Paulum esse Acceptum ferri, quod non ipsi soluimus, sed alius soluit; non ita euidenter seipsam, qualis sit, prodidisset. Potest enim alicui acceptum ferri, si non propria, saltem impropria significatione, quod alius soluit; dummodo iam pro ipso solutum non fuerit. Sed, si animaduersum fuisset, in Pauli verbis nullam penitus mentionem fieri alicuius rei, quæ, cum vel alterius sit, vel ab alio proficiscatur, nobis imputetur: sed vel iustitiæ simpliciter (non autem huius, aut illius) quæ nobis imputetur, quod idem est, ac nos pro iustis haberi: vel fidei nostræ, quæ nobis pro iustitia, siue ad iustitiam imputetur; non sanè in hæc absurda deuentum esset.

Iam igitur, vt ad rem redeamus, perspicuum esse potest, cum dicis, Christi satisfactionem nobis imputari, tua verba non posse perinde accipi, ac si dixisses, Nobis imputari, quòd pro nostris peccatis nos ipsi satisfecerimus: ita vt Imputandi verbo primo ex tribus a me expositis modis rectè vsus fuisse videare, asserens, imputari nobis id, quod reipsa non habemus, propterea quia non verè nos ipsi satisfecimus, sed Christus pro nobis. Nam, vt dictum est, aut ex eo solo, quòd Christus pro nobis satisfecerit, necessariò sine vlla imputatione nos ipsi pro nobis satisfecisse censemur, aut certè, vt id fecisse censeamur, prorsus superuacaneum est, ne dicam, imposibile. Quemadmodum enim, vt modò ostendimus, id, quod pro nobis verè solutum est, nobis acceptum ferri non potest, cum Acceptum ferre omnem veram solutionem excludat; Sic, si retineri velimus, id est, adhuc existimari, Christum verè pro nobis satisfecisse, non possumus nos ipsi pro nobis satisfecisse censeri. Nam, quòd alius pro me satisfecerit, id satisfactionem a me ipso pro me factam omnino excludit. Huc accedit, quòd,

Acceptum ferre omnem veram solutionem excludit.

quòd, etiamsi, Christo pro nobis satisfaciente, eaq; re pro vera semper habita, nec superuacaneum, nec impossibile foret, nos pro nobis ipsis satisfecisse censeri, nec eius rei imputatio inutilis, non tamen rectè dici posset, nobis Christi satisfactionem imputari. Tum demum enim Christi satisfactio nobis imputaretur, si, quẽadmodum (vt vos creditis) ille pro humani generis delictis satisfecit, sic nos singuli pro humani generis delictis satisfecisse censeremur; vel, sicut nos ipsi pro nostris peccatis satisfecisse existimaremur, sic ille pro suis peccatis satisfecisset. Quorum vtrumq; & euidenter falsum, & maximè impium est. Quod igitur nos ipsi pro peccatis nostris, id est, quisque pro suis, satisfecisse censeremur, id non esset nobis Christi satisfactionem imputari, sed tantùm Christi satisfactionis quidam effectus.

Quid significaret (si modò ea daretur) Christi satisfactionem nobis imputari: nempe nihil non falsum & maximè impium.

Itaque tandem vides, quàm prauè locutus fueris, cum, Christi satisfactionem nobis imputari dixisti. Nec sanè multos ex iis, qui tecum sentiunt, esse credo, qui ad istum loquantur modum. Quamuis enim in ea, quæ in iustificatione nostra interuenit, imputatione explicanda grauiter errent; non tamen, nisi vehementer fallor, Christi satisfactionem nobis imputari plerique dicunt, sed, vt ipsi loquuntur, applicari. quo sensu verbum Imputandi a Paulo ipso vsurpari fortasse arbitratus es; & eo sensu hîc, vt quidem verisimile est, illud extulisti.

Coueti symmystas non ita solere loqui, vt dicant, Christi satisfactionem nobis imputari.

Sed neque ista etiam verbi Imputandi significatio in istius Christi satisfactionis fructu percipiendo locum habere potest. Nulla enim applicatione est opus, si iam ante ipsam applicationem Christus pro peccatis nostris verè satisfecit. Id nobis applicari potest, quod adhuc non habemus, & ex cuius applicatione aliquis effectus in nos proficiscitur, qui antea non erat. Atqui, si iam satisfactum est, satisfactionem iam habemus; nec alius ex satisfactionis istius applicatione effectus in nos deriuari potest, nisi, quòd pro nostris peccatis verè & reipsa plenissimè diuinæ iustitiæ satisfactum sit, vnde iustificemur. qui effectus iam antea extabat. Nam si dicas, Christum pro peccatis quidem nostris satisfecisse: sed cum hac tacita conditione, Si crediderimus: & ob eam rem, antequam credamus, reipsa pro nobis satisfactum non esse: per fidem autem reuera satisfactionem nobis impartiri; Primùm

Non posse Aduersarii enunciationem sustineri, etiamsi in ea verbum Imputatur idem significare posset, quod Applicatur.

Exceptio pro Aduersario.

Responsio. nescio; an istud te dicere permissuri sint ii, quos tuæ sententiæ auctores habes. Nullius enim nec tacitæ nec expressæ conditionis, cum de Christi satisfactione agunt, mentionem facere videntur: sed simpliciter affirmare, Christum pro mundi peccatis plenissimè Deo satisfecisse. Deinde, aliter, ex sententia vestra, rem se habere, vt mox demonstrabimus, manifestum facit ea fides, per quam nobis satisfactionem istam impartiri, siue applicari vultis. de qua vtpote posteriore primæ tuæ enunciationis parte iam tempus est, vt videamus.

CAP. III.

Perperam ab Aduersario dictum fuiße, per fidem nobis imputari, id est, applicari, seu impartiri Christi satisfactionem.

De posteriore enunciationis Aduersarii parte.

Asseris igitur, Christi satisfactionem nobis per fidem imputari, id est, vt ego interpretor, applicari, siue impartiri. Quod nihil aliud est, quàm ex eo, quòd credimus, Iesum Christum pro peccatis nostris morte sua diuinæ iustitiæ plenissimè satisfecisse, id consequi, vt nos istius satisfactionis participes fiamus. Istud enunciatum aut seipsum destruit, aut certè per quàm absurdam sententiam continet. Etenim, nisi nobis ea credenda sunt, quæ non sunt vera, & nisi Deus eiusmodi fidem a nobis requirit, quæ falsa credat; necesse est, antequam istam fidem habeamus, verè pro nobis iam satisfactum esse. Verè inquam, id est, reipsa: & sic, non sub aliqua conditione, nimirum, si id ipsum crediderimus. Alioqui non simpliciter nobis credendum esset satisfactum fuisse: sed ita demum, si id ipsum crediderimus. Quamquam seipsam destruit ista conditio. Nam profectò, cum illud explicandum fuerit, quod credendum est: nisi in infinitum progredi velimus, id nihil aliud erit, quàm, simpliciter satisfactum fuisse. Sed, simpliciter satisfactum fuisse, &, fuisse satisfactum sub conditione, adeò pugnantia sunt, vt alterum ab altero necessariò tollatur. Si credendum esset, non quidem satisfactum fuisse, sed id fuisse datum, quod satisfaciendi vim habeat; posset istæc credendi conditio locum habere, quæ, antequam impleatur, actum ipsum satisfactionis iam perfectum esse non arguit, vt altera illa facit. id quod cum conditionis natura omnino pugnat. Sed, cum, iam satisfactum fuisse, credere

Aduersarii enunciatum aut seipsum destruere, aut per quàm absurdam sententiam continere.

De sui ipsius destructione.

credere debeamus, nulli conditioni est locus; &, iam satisfactionis actum perfectum fuisse, prorsus necesse est. Pugnantia igitur omnino loquitur enunciatum tuum. Dum enim dicit, credendum esse, Christum pro peccatis nostris satisfecisse: iam, antequam credamus, reipsa pro nobis satisfactum fuisse, apertè affirmat. dum verò dicit, per istam fidem nobis satisfactionem illam tribui: satisfactum re ipsa pro nobis fuisse, antequam credamus, non minùs apertè negat.

Sed finge, non pugnare hæc inter se, quid alioqui tamen absurdius excogitari potest, quàm alicui beneficium dari, si credat, sibi beneficium datum fuisse? Nam, si beneficium datum est, quid opus est, ad ipsum beneficium consequendum, credi fuisse datum? Quæ'nam hæc beneficii conferendi insolens ratio esset? Si in futurum fides ista respiceret, id est, si credendum esset, beneficium omnino datum iri, &, qui ita credidisset, beneficii particeps futurus esset; tolerabilior foret beneficii dandi ratio. Et sanè mirum est, vos, cum omnes vno ore dicatis, fidem nostram, qua iustificamur, Dei promissionibus niti, quæ sine dubio futurum tempus respiciunt: in explicanda tamen ipsius iustificationis nostræ ratione, quæ ab ista vestra satisfactione proficiscatur, fidem in nobis requirere, quæ nec Dei promissionibus nitatur, & in præteritum omnino respiciat. Sed de hoc infra latiùs suo loco. Nunc illud animaduertendum est, etiamsi in futurum fides ista respiceret, non solere tamen, nec posse in beneficiis, quæ promittuntur, eam conditionem vel tacitè, vel expressè vnquam opponi, si is, videlicet, cui promittitur, beneficium illud sibi omnino datum iri credat. Nam, si omnino beneficium habiturus est, quid opus est, vt rem ita se habere credat? Si non omnino est habiturus, falsum credit. Conditiones, quæ vel apponūtur, vel pro iam appositis habentur, cum quid a Deo promittitur, aut alterius planè generis sunt: aut si inter ipsas, vtpote ad alias præstandas necessaria, & aliarum quodammodo parens, eius, cui promittitur, fides, hoc est, vt promittenti credat, numeratur; non intelligendum est, quasi is omnino id futurum esse confidere debeat, id est, fieri nullo modo posse, quin id fiat, quod promissum est: sed, vt eum, qui promittit, & ex animo loqui, & id, quod promisit, quantumuis arduum, præstare posse credat; cæteris

De absurditate.

Dei promissionibus, vt ipsis Aduersariis placet, nititur fides nostra, qua iustificamur.

In beneficiis promittendis nō apponi conditionem istam, si is videlicet, cui promittitur, beneficium sibi datum omnino iri, credat.

Fides, quam Deus, cum aliquid promittit, requirere solet, qualis sit.

dat; cæteris interim conditionibus, ſiue tacitis,ſiue expreſsis,firmiter permanentibus, quæ veræ & propriæ conditiones ſunt, & propter quas præſtandas ea fides requiritur. quæ ſi impletæ non

Scrupulus quidam.

fuerint, non eſt, quòd promiſſum præſtitum iri, ſibi is perſuadere debeat. Interdum tamen a Chriſto ad aliquid ab ipſo conſequendum ſimplex fides, citra omnem ſiue tacitam ſiue expreſſam conditionem, requiſita fuiſse videtur. vt in duobus illis cæcis ſanandis apparet, Matth. 9. ℣ 28. & in dæmoniaci liberãdi patre, Mar.

Eximitur ſcrupulus.

9. ℣ 22. Verùm, vt alia, quæ dici poſſent, omittam, & præſertim nullam Ieſu Chriſti promiſsionem veram ac ſimplicem anteceſſiſſe; ex ipſius Chriſti verbis apertè conſtat, voluiſse eum, non quidem vt crederent, omnino id futurum, quod tantopere ab eo expetebant, ſed potiſsimùm, vt ipſum, id præſtare poſse, ſibi perſuaderent. Hæc a me, quamuis alio fortaſſe commodiore loco non ita multò poſt ex parte ſaltem repetenda, ideo hîc dicta ſunt, vt tui enunciati abſurditas manifeſtè conſpiciatur: in quo, ad beneficium iam datum conſequendum, requiri affirmatur, vt is, cui datum eſt, datum fuiſse credat; cum ne in dandis quidem requiri aut ſoleat,

Franciſcus Puccius.

Satisfactionis Chriſti opinio a Scholaſticis potiùs, quàm ab antiquioribus Chriſtianis theologis in Eccleſiam inuecta.

Puccii ſententia & falſa & periculiſplena.

aut etiam poſsit, vt omnino beneficium datum iri credatur. Hanc abſurditatem aliqui, qui interea opinionem illam veſtram Chriſti ſatisfactionis a recentioribus, quos ſcholaſticos vocant, potiùs, quàm ab antiquioribus Chriſtianis theologis, in eccleſiam Dei inuectam vobiſcum imbiberunt, probè animaduertentes, non veriti ſunt affirmare, Chriſti beneficium omnibus citra vllam fidem contingere: poſſe tamen illud amitti, ſi diffidentia ſuperuenerit. Quæ ſanè ſententia, quamuis, vt ego quidem arbitror, non falſa tantùm, ſed periculi plena ſit; non tamen video, quemadmodum refelli poſsit, ſi, Chriſtum reipſa pro peccatis noſtris morte ſua pleniſsimè Deo ſatisfeciſse, velimus; vt certè confiteri neceſſe eſt, ſi id factum fuiſse credere debemus: ſicuti vos conſtanter aſſeritis. Quod cum dicitis, ſi idcirco id a nobis requiri affirmaretis, ne iam accepto beneficio priuemur, omnem, ſatisfactione illa admiſſa, abſurditatem vitaretis. Sed quando ideo requiri aſſeueratis, vt beneficium accipiamus, id eſt, eiuſdem ſatisfactionis participes fiamus: non perabſurda modò, ſed planè repugnantia, vt oſtenſum eſt, loquimini: & vos meritò iis, qui animum aduertunt, deridendos præbetis.

Satis mihi videor vtramque tuæ enunciationis partem conuellisse. In quo si subtiliùs aliquantò, quàm opus esse videretur, quædam a nobis disputata sunt; non aliam ob caussam id factum fuit, quàm, vt nihil prorsus sani esse in toto hoc vestro de salute nobis per Christi satisfactionem parta commentitio corpore apertisimè constaret. Commentitiam quidem istam primam enunciationem tuam esse, vel ex eo apparere potest, quòd in Pauli verbis, quæ ad eam confirmandam attulisti, non dicitur, Christi satisfactionem, siue aliud, quod idem valeat, imputari per fidem: sed ipsam fidem pro iustitia, siue ad iustitiam imputari. De quibus verbis non ita multò post pleniùs agemus. Sed omnia vobis, vt ab initio dictum est, condonari potuissent; nisi, dum quandam a sacris litteris, ipsoq; cum humano tum diuino sensu penitus abhorrentem salutis nostræ rationem fabricati estis, veram interim, quantum in vobis fuit, imprudentes funditus euertissetis. Quod cum in applicatione istius Christi satisfactionis factum est, tum verò in commento illo de Christi iustitia nobis imputanda absolutè perfectum fuit. Quare iam secundam tuam ex tribus illis enunciationibus examinemus; & num verum sit, Christi iustitiam nobis imputari, quam primam eius partem faciemus, dispicere aggrediamur.

In toto corpore rationis salutis nostræ, per Christi satisfactionem, nihil sani reperiri.

CAP. IV.

Christi iustitiam nobis imputari, merum commentum eße ostenditur, ijs scripturæ locis examinatis omnibus, vbi imputationis fit mentio, quæ in salute nobis per Christum parta interueniat.

Primùm igitur illud considerandum est, non posse imputationem istam vllo modo sustineri. (præsertim quatenus id respicit, vt nos propter eam pro perfectè iustis coram Deo habeamur; quod idem est ac Christum ea præstando, quæ nos facere tenebamur, diuinæ iustitiæ pro nobis plenè satisfecisse) si verum est, Christum morte sua diuinæ iustitiæ pro peccatis nostris vniuersas pœnas nobis debitas persoluisse. Nam, vt supra satis demonstratum fuit, repugnant inter se hæc duo, Satisfieri pro peccatis suis, &, Ideo iustum censeri, quòd sibi alterius iustitia imputetur; aut certè alterutrum superuacaneum omnino est. Facilè autem adducor, vt credam, istius imputationis, qui inter vos sunt, præcipuos fautores,

puos fautores,in ea asserenda, ad id potissimum respexisse,vt eius vi ea vitæ innocentia nobis ascribatur, quam, si partem in Christi regno habere debemus, in nobis esse necesse est. Quamuis enim, si Christus plenissimè, morte sua, pro omnibus delictis nostris,siue præteritis siue futuris,diuinæ iustitiæ satisfecit,non modò alia præterea satisfactione, sed nulla etiam vitæ sanctitate opus sit (præsertim si, vt vos affirmatis, aliud ad eam satisfactionem participandam in nobis non requiritur,quàm, vt id verum esse, firmiter credamus) tamen, cum sacræ litteræ passim clament, eam in nobis requiri: ne, vt reipsa, sic etiam verbis diuinæ veritati sese palàm opponerent, & planè impii viderentur; non ausi sunt negare, eum, qui Christi regni particeps sit futurus,vitæ sanctimoniâ reuera præditum esse oportere. Sed interim,vt,per speciem sanctimoniæ vitæ stabiliendæ, omnis vera sanctitas conuelleretur: ab humani generis hoste versutissimo persuasi,imprudentes istam imputationem iustitiæ Christi excogitarunt: per quam,scilicet, nobis, licèt adhuc peccati serui simus, ea sanctimonia ascribatur.

Caussa commenti imputationis iustitiæ Christi.

Itaque, si vobis credimus, cum Paulus, exempli caussâ, apertissimè contestatur ac repetit, neque auaros,neque adulteros,nec scortatores, nec ebriosos, nec conuiciatores regnum Dei & Christi possessuros:cum & iracundos,& inuidos,& contentiosos,& æmulatores, atque alios istorum similes a regno Dei excludit, non id, scilicet, sibi vult, vt si salui futuri sumus, ab istis vitiis verè abstineamus:sed, vt abstinuisse censeamur. Quo quid dici vel absurdius, vel detestabilius potest? Christus vitam, & sanguinem suum profudit, vt nos, peccatis defuncti, iustitiæ viuamus, 1. Pet. 2. ℣ 24. & vos affirmare non erubescitis, ideo eum mortuum esse, vt nobis,quantumuis iniustis, eius iustitia imputetur? Neque est, quòd dicatis, immo vos quoque in iis, qui Christi participes censendi sint, vitæ nouitatem requirere, & bona opera,vtpote ipsorũ fidei necessarios fructus,in illis abunde conspici,affirmare. Nam, cum ea, quæ Paulus 7. cap. epist. ad Rom. ac si de seipso loqueretur,scribit, ad eos,qui iam Christo insiti sint, omnino referri debere,contendatis;satis ostenditis,istam vitæ nouitatem istaq; bona opera non reipsa, sed per imputationem in nobis esse debere, vobis persuasissimum esse. Quid enim? Nonne eo in loco apertissimè ei,

1. Cor. 6. 9. Gal. 5. 21. Eph. 5. 5.

Ad exceptionem quandam Aduersariorum, responsio.

ſimè ei, de quo ſub perſona ſua Paulus loquitur, quem vos, ipſum Paulum iam Chriſti ſpiritu regenitum, eſſe arbitramini, multa tribuuntur, quæ vitæ nouitati veræ, plane aduerſantur? Num is, quæſo, in vera nouitate vitæ ambulare dicetur, qui carnalis adhuc, & peccato mancipatus ſit, & legis peccati captiuus, qualis ille eſſe dicitur, de quo ibi ſermo habetur? Nonne ibidem expreſsè dicitur, & repetitur, hunc ipſum facere malum, quod non vult, & non facere bonum, quod vult? Numquid iſtud eſt bonis operibus abundare, cum vix bona quadam eaq; prorſus, inefficaci voluntate eiuſmodi hominem præditum eſſe conſtet?

Multa ex iis, quæ ſibi ipſi Paulus Rom. 7. tribuere videtur, vitæ nouitati veræ planè aduerſari.

Quocumque igitur vos vertatis, negare non poteſtis, ex doctrina veſtra concludi, non opus eſſe, vt in iis, qui ſeruandi ſunt, vera aliqua vitæ ſanctimonia reperiatur: ſed imputatiuam ſufficere; & eos, qui Chriſto ſunt inſiti, ſine bonis operibus eſſe poſſe: immo, quoad in hac mortali vita fuerint, peccati mancipia perpetuò eſſe. Nam non ſolùm ex interpretatione veſtra prædicti loci epiſtolæ ad Rom. & quorundam aliorum id apertè colligitur: ſed ex natura rei maiore ex parte neceſſariò conſequitur. vt a nobis demonſtrabitur, cum fidem illam, qua nos iuſtificari, & Chriſti participes fieri exiſtimatis, poſſe ſine bonis operibus in homine reperiri, in tertiæ ex tuis enunciationibus examinatione, planum fiet. Ex quo illud verum eſſe apparet, quod modò dicebamus, iſtam Chriſti iuſtitiæ imputationem propter id præcipuè a vobis ſiue adinuentam, ſiue arreptam fuiſſe, vt hac ratione vitæ emendationem, quam vbique Dei ſpiritus iis, qui Chriſti beneficium participare volunt, diſertis verbis præcipit, atque præſcribit, a vobis reipſa inde ſtirpitus euulſam in hominibus inſerere videamini. Nam quod attinet ad ſatisfactionem, ſatis erat excogitaſſe, Chriſtum morte ſua omnes peccatorum noſtrorũ pœnas perſoluiſſe. Atqui Deus, vt inquit Paulus, *non irridetur. Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui ſeminat in carnem ſuam, de carne metet corruptionem. qui autem ſeminat in ſpiritum, de ſpiritu metet vitam æternam.* Et profectò, ſi Deus non irridetur, quemadmodum, cum ipſe iis tantùm, qui verè vitam correxerint, ſalutem polliceatur, vobis ſatis eſt imaginariè quodammodo eam correxiſſe; Sic, cum vos vitam ſempiternam reuera vobis ab ipſo datum iri ſperetis, ſatis

Ex Aduerſariorum doctrina concludi, eos, qui ſeruandi ſunt, vitæ ſanctimoniâ carere poſſe: immo, in hac vita, peccati mancipia perpetuò eſſe.

Propter quid potiſsimùm imputatio iuſtitiæ Chriſti adinuẽta fuerit.

Gal. 6. 7.

Abſurdum ingẽs, quod ex imputatione iuſtitiæ Chriſti, qualem Aduerſarii excogitarunt, ſequi omnino videtur.

illi erit imaginariam dedisse. Vel, sicut vos satis esse affirmatis, si Christi nobis iustitia, & obedientia imputetur: quamuis interim ipsi iniusti & contumaces simus; sic ille satis esse affirmabit, vobis Christi vitam, & felicitatem imputari: quamuis interim exitio, & morti æternæ deuoueamini. Nec sanè possum non vehementer mirari, quid'nam vos ad istam iustitiæ Christi imputationem, cuius vi, aduersus id, quod tota noui Testamenti scriptura clamat, licèt in nouitate vitæ reuera non ambulantes, Deo tamen grati simus, vel comminiscendam, vel retinendam impellere potuerit; cum non istius tantùm, sed neque etiam vllius imputationis iustitiæ Christi, cuius vi, licèt multorum delictorum rei, pro absolutè innocentibus coram Deo habeamur, in diuinis oraculis vlla prorsus mentio fiat: & denique ne syllaba quidem in sacris monumentis extet de Christi iustitia nobis imputanda. Quod vt manifestius fiat, primùm ea loca inspiciemus, in quibus imputationis in salute nobis per Christum parta mentio fit; deinde præcipua ex illis examinabimus, in quibus quamuis nihil de imputatione dicatur: fieri tamen potest, vt vobis tam perniciosi erroris aliquam occasionem dederint.

Imputationis iustitiæ Christi in sacris litteris nulla prorsus mẽtio.

Imputationis in ea salute, quam nobis Deus per Christum dedit, expresse meminit Paulus cap. 4. epistolæ ad Rom. vbi ea, quæ de imputatione, quam Abrahamo obtigisse ex Mose affirmat, ab ipso scripta fuere, omnia ad nos accommodanda sunt; & tamquam de imputatione, quæ nobis per Christum obtingat, dicta censeri debent. vt ex ipsius Apostoli verbis manifestò liquet; qui rationem iustificationis Abrahami per imputationem cum nostræ iustificationis ratione comparat: quam similiter in imputatione consistere asseuerat; & alteram alteri parem facit. Hunc autem vniuersum Pauli locum eo libentiùs mihi diligenter inspiciendum propono, quòd & præcipuus in hac disputatione est, ac ferè solus, & tu eius potiorem quandam partem ad satisfactionis Christi imputationem confirmandam protulisti.

Examinantur loci, in quibus imputationis in salute nobis per Christum parta fit mentio.

De loco Rom. 4.

Duplici igitur modo, de quibus suprà egimus, imputationis mentionem facit Paulus, quæ in Abrahamo iustificando interuenerit. Aut enim illi fidem pro iustitia, siue ad iustitiam, imputatam fuisse, vnà cum Mose expresse dicit; aut iustitiam illi fuisse imputatam,

Duplicis modi imputationis, quæ in Abrahamo iustificando interuenerit, Paulum mentionem facere.

imputatam, licèt non ita disertis verbis, re ipsa affirmat. Prior loquendi modus est ✝ 3, & 5: 9, & 10: & 22. Posterior ✝ 6: & ✝ 11. Nec vlla inter hosce duos loquendi modos, quod ad sententiam attinet, differentia est: nisi, quòd in priore & imputatio, & caussa proxima imputationis exprimitur; in posteriore verò caussa reticetur: & solius imputationis fit mentio. Idem enim reipsa est, Imputari fidem pro iustitia siue ad iustitiam, quod Imputari iustitiam propter fidem. Hoc dico, vt quidquid te adiuuare potest, in medium proferatur: & in vtroque loquendi modo de iustitiæ imputatione agi concedatur. Alioqui, si meo iure vti vellem, nihil ad propositum nostrum pertinere asserere possem, quòd scriptum sit, fidem pro iustitia, siue ad iustitiam imputari. Neque enim hoc illud est, quod quærimus; siquidem de ipsa iustitia, non autem de fide imputanda inter nos quæstio est. Concedo igitur, Paulum vbique etiam cum fidei pro iustitia, siue ad iustitiam imputatæ meminit, nobis iustitiam imputari apertè docere. Inquirendum nunc est, quid sit Iustitiam imputari. Certè, si vobis hoc aliquo modo fauere debet, necesse est Iustitiæ vocabulum, pro alterius iustitia accipere; ita vt, quemadmodum Abrahamo aliena iustitia imputata fuerit, sic nobis quoque aliena iustitia imputetur: hæc autem (quamquam, vt statim apparebit, id ne indicatum quidem vllo modo est) Christi iustitia esse intelligatur. Verùm quod'nam vel minimum eius rei argumentum habetis, cum Paulus simpliciter iustitiam vbique nominet, nec vmquam huius, aut illius iustitiam dicat? Quis est ita hebes, quin videat, nihil aliud esse apud Paulum Iustitiam imputari, quàm Pro iusto haberi? An non id apertissimè ex eo perspicitur, quòd, vt dictum fuit, idem est apud ipsum Iustitiam imputari, & fidem imputari pro iustitia, siue ad iustitiam? Id quod ex collatione 5. ✝ cum 6, & 10 cum 11 liquidò apparet. Vtrobique enim, quod priùs dixerat hoc modo, illo deinde enunciat. At verò, cum fidem Abrahamo pro iustitia, siue ad iustitiam imputatam fuisse legimus, nulla caussa est, cur alienæ iustitiæ mentionem fieri suspicemur; cum manifestè de propria agatur: pro qua, id est, cuius loco, siue ad quam, id est, ad quam nobis ascribendam, Abrahami exemplo fides nobis imputetur; sic, vt propter fidem, quantumuis multiplicis iniustitiæ rei, perfectè

Vtriusque modi eandem sententiam esse.

Idem reipsa est Imputari fidem pro iustitia siue ad iustitiam, &, Imputari iustitiam propter fidem

Iustitiam imputari, apud Paulum quid sit.

Probatur, idem, esse apud Paulũ, Iustitiam imputari, quod fidem imputari pro iustitia, siue ad iustitiam.

tamen iusti censeamur, seu, perinde ac si perfectè iusti essemus, cum nobis agatur. Idem non minùs apertè declarat, quòd apud eundem Paulum idem est Remitti iniquitates, Tegi peccata, & Peccatum non imputari, quod, Imputari iustitiam sine operibus. Vt enim probet, Dauidem quoque beatitatem hominis in eo statuere, quod Deus illi absque operibus iustitiam imputet; citat initium Psal. 32. vbi beatus ille dicitur, cui remissæ sunt iniquitates, tecta peccata, & a Domino peccatum imputatum non est. Ergo, Imputari iustitiam, apud Paulum non est, Alienam iustitiam imputari, sed, Pro iusto haberi. Nam hoc quidem ex eo necessariò consequitur, si peccata a Deo remissa, seu non imputata fuerint: illud verò nullo modo. vt tute apertè fateri videris, cum ais, Christum a Deo nobis factum esse non solùm redemptionem, sed etiam iustitiam. Hinc enim manifestè colligitur, apud te & Christi iustitiam nobis imputari aliud esse, quàm nos a peccatis nostris redimi, & hoc sine illo omnino posse consistere. Quod idem omnes, qui tecum sentiunt, vt fatentur, sic fateri necesse habent; cum satisfactioni pro peccatis nostris per Christi mortem, ipsius Christi iustitiæ imputationem disertè adiungant. Quamquam & tu in hoc eodem scripto tuo tibi ipsi hac in re non satis constans, vnum ab altero aut non distinguis, aut certè naturâ separari non posse, affirmare videris: & reliqui similiter, sibimetipsis non leuiter aduersantes, vnum cum altero interdum adeò confundunt, vt quid ex eorum sententia statuendum hac in re sit, explicatu difficillimum videatur. Hoc nimirum falsarum opinionum proprium est, vt ipsis suis assertoribus, aut certè illorum scriptis nihil exploratum relinquant; dum veritas, quæ semper aliqua ex parte sese prodit, vel, vt in mendacio omnino acquiescant non sinit, vel verba sæpe ab illis extorquet, quæ cum reliquo sermone non consentiunt.

Remitti iniquitates, Peccata tegi, & Peccatum non imputari, idem reipsa esse apud Paulum, quod Imputari iustitiam sine operibus.

Imputari iustitiam, non esse apud Paulum, Alienam iustitiam imputari, sed, Pro iusto haberi.

Falsarum opinionum quiddam proprium.

Sed ad Paulum reuertamur; qui sine vlla controuersia pro eodem habet Iustitiam imputari, & Non imputari peccata; vt manifestissimum esse posit, cum asserit, Abrahamo iustitiam imputatam fuisse, non alicuius iustitiam, quæ illi imputata fuerit, intellexisse: sed simpliciter, ipsum Abrahamum pro iusto a Deo fuisse habitum, dicere voluisse. Quis autem hac de re dubitare potest, cum

Imputari iustitiam, & Non imputari peccata, idem apud Paulum.

cum quidquid de iustitia Abrahamo imputata disserit,id omne ex illis Mosis verbis eliciat, *Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi pro iustitia*,siue,*ad iustitiam?* (quamquam paullo aliter in hebræo est; sed eandem tamen sententiam esse oportet) in quibus,vt modò ostendimus, nulla alienæ iustitiæ mentio esse potest: & quæ, nisi planè stupidus sit, quilibet eandem vim prorsus habere intelligit, ac si dictum fuisset,Credidit Abraham Deo;& ob eam caussam ab ipso pro iusto habitus fuit. An non in toto illo capite Paulo propositum est docere,qua ratione nos iustificemur,id est,iusti coram Deo simus, & ita ea,quæ iustis conueniunt, ab ipso consequamur? Cum igitur iustitiam imputari Abrahami exemplo docet, cui dubium esse potest,nihil aliud eum sibi velle,vt ipsius verba apertissimè demonstrant,quàm non ideo nos iustos coram Deo esse, quia opera nostra id requirant, adeò vt merces ex debito nobis tribuatur: sed quia Deo visum sit fidem nostram iustitiæ loco nobis ducere,ita vt ex gratia ab ipso mercedem accipiamus, qua iusti coram ipso declaremur? Quid huc alienæ iustitiæ imputatio pertinet,quam nec Moses,nec Paulus ne somniauit quidem? Quapropter, cum Paulus concludens, & ea, quæ de Abrahamo latè disseruerat, nobis accommodans ait, *Non est autem scriptum propter ipsum solum,quòd imputatum ei fuerit: sed etiam propter nos,quibus futurum est, vt imputetur, qui credimus in eum, qui excitauit Iesum dominum nostrum à mortuis*; certissimum est,non de aliqua ipsius Christi iustitiæ imputatione eum loqui: sed fidem, quam Deo habemus, propterea quòd Iesum dominum & caput nostrum a morte in vitam sempiternam reuocauit,nobis iustitiæ loco ductum iri,asserere;non secus,atque Abrahamo fides, quam Dei verbis habuit, pro iustitia imputata fuerat;vt in proximè antecedentibus verbis disertè dixerat.

Gen. 15. 6.

Imputationem alienæ iustitiæ Moses & Paulus ne somniarũt quidem.

Hinc apparere potest, quàm peruersè suprà scripta verba ad imputationem satisfactionis Christi per fidem probandam in medium attuleris,deceptus,vt arbitror,quia illis additum ab apostolo fuerit,quod & tu recitas, *qui traditus est,propter delicta nostra,& resurrexit propter iustificationem nostram.* At verò,quòd Christus propter delicta nostra in mortem traditus fuerit, non idcirco ab apostolo subiungitur, vt illud ipsum credere, eam esse fidem,quæ nobis iustitiæ loco ducenda sit, intelligamus: nedum, vt Christi pro

peccatis ex ipsius morte prouenientem satisfactionem per fidem nobis imputari sciamus; Sed vt, quàm ex animo Deo confidere debeamus (quæ ea fides est, quæ nobis iustitiæ loco suo tempore ducetur) manifestò cernamus. qui, vt per dominum Iesum a mortuis resurgentem iustificationem, hoc est, a peccatis nostris absolutionem, quæ ab æterna morte liberatio est, si ipsi Christo obedißemus, nos consecuturos sperare poßemus, eum in mortem tradiderit. Et idcirco addidit, ipsum Iesum resurrexisse propter nostram iustitiam. Atque interim, cur, fidem in Deum explicans, quæ nobis pro iustitia imputabitur, Deo id tribuißet, quòd dominum Iesum a mortuis excitasset, rationem reddidit.

De loco 2. Cor. 5. 19. Idem Paulus imputationis, quæ in salute, quam nobis Christus attulit, interuenerit, mentionem facit, dum ad Corinthios scribens ait, Deum fuisse in Christo, & recõciliaße sibi mundum, non imputando ipsis peccata eorum. Quamuis enim ibi non disertè de Imputando, sed de Non-imputando sit sermo; ea tamen, vt ita dicam, non-imputatio imputatio reipsa est; & quidem ea imputatio, qua salus nostra consistit. Nam, vt sæpius a nobis dictum fuit, peccatorum remißione, quæ idem est, ac peccatorum non imputatio, iustitia nostra continetur; ob eamq; rem, vt paullo ante obseruauimus, idem est, apud Paulum Peccata non imputari, quod Iustitiam imputari, siue Pro iusto haberi. Atqui cum hac imputatione, vt diximus, nihil omnino alienæ iustitiæ imputatio commercii habet.

Peccatorum remißione iustitia nostra continetur

De loco Gal. 3. 6. Locus item ille apud eundem Paulum ad Gal. 3. ℣ 6. vbi iterũ ex Mose de fide, quæ Abrahamo pro iustitia, siue ad iustitiam imputata fuerit, mentionem facit, apertè indicat, imputationem, quę in salute nobis per Christum parta interueniat, nihil aliud eße, quàm nobis fidem iustitiæ loco duci: non autem, Christi iustitiam

De loco Iac. 2. 23. nobis imputari. Idem declarant Iacobi verba, qui, dum hominem non fide tantùm, sed operibus quoq; iustificari contendit, eundem Mosis locum commemorat. cuius loci sententiam tum demum comprobatam fuiße ait, cum Abrahamus Isaacum filium suum Deo in sacrificium obtulit. Tunc enim verè ipsum iustificatum, & Dei amicum appellatum fuiße, affirmat. Ex quibus omnibus tandem perspicuum est, Imputari iustitiam, & Fidem imputari pro

iustitia,

iustitia siue ad iustitiam, quæ duo in salute, quam nobis Christus sanguine suo comparauit, fieri aut tacitè aut apertè sacræ litteræ testantur, longè aliud esse, quàm Christi iustitiam nobis imputari.

Alia diuina oracula non memini, in quibus imputationis alicuius, quæ nobis in salute per Christum parta contingat, expressa mentio fiat, præter iam commemorata. In quibus quomodo ego reuera verbum græcum λογίζεσθαι accipiam, quod modò actiua, modò passiua significatione cum constructione, præter quartum aut primum, tertii casus in illis legitur, quodq; Erasmus & Beza, quem tu sequeris, vbique Imputandi verbo sunt interpretati, iam tempus est, vt apertè exponam.

Quomodo verbũ λογίζεσθαι, siue Imputare, in testimoniis de salute per Christum parta, accipiendum sit, sententia auctoris.

Dico igitur, verbo isto in locis istis, cum ad aliquid accommodatur, quod iam habemus si simpliciter id nobis imputari, vel non imputari dicitur, aliud nihil significari, quàm Rationem haberi. ita vt, cum in locis istis simpliciter legimus, peccata nobis non imputari, quæ, videlicet, habemus, hoc idem esse vnà cum cæteris, agnoscam, atque, peccatorum nostrorum nullam rationem haberi; ex quo consequitur, eorum nos pœnas non dare, siue ea nobis remitti. Sin verò non simpliciter id verbum profertur, vt, cum fides nostra nobis imputari dicitur (additur enim, aut tacitè, aut expressè, in quem finem id fiat) tunc est locutio ista paullo aliter interpretanda. Additur autem, si non expressè, saltem tacitè, In, siue Ad iustitiam. Itaque sensus est, vel fidem nostram pro iustitia haberi (vt Rom. 2. ℣ 26. εἰς περιτομὴν λογισθήσεται, id est, ad verbum In siue *Ad circumcisionem reputabitur*, significat Pro circumcisione habebitur; & sic verbum λογίζεσθαι potiùs Reputandi, vt vetus interpres fecit, quàm Imputandi verbo in locutione ista reddendum esset) vel fidem nostram nobis iustitiæ duci: vt Castellionis translatio ferè habet: seu, quasi ratione subducta, statui, ex fide nostra nos iustitiam consequi. qui sensus vel ob id maximè probandus videtur, quòd hac demum ratione Iustitiæ nomine Iustificatio intelligitur. Nam in hunc sensum nomen istud in hac disputatione (quod & alibi sæpe ab ipso factum est) à Paulo vsurpari, suprà docui, cum planum feci, illum hîc pro eodem habere, Imputari iustitiam, &, Remitti, seu tegi nec imputari peccata.

Peccata nostra nobis non imputari quid sit.

Fidem nostram nobis imputari, quid significet.

Iustitiæ nomine in hac imputationis materia Paulus (vt etiam alibi sæpe) pro Iustificatione vtitur.

Iam verò,

Iam verò, cum verbum λογίζεσθαι de aliqua re dicitur, quam nondum habemus: tunc crediderim ego (quidquid, ad sensum vestrum quodammodo me accommodans, in tota hac disputatione alibi scripserim) significari imputationem eiusmodi, qua fiat, vt id, quod nobis imputatur, verè deinde habeamus: non autem tantummodo habere censeamur. Ita vt, cum legimus, nobis imputari iustitiam, intelligere aliud nihil debeamus, quàm nobis iustificationem, quasi subducta ratione, reipsa tribui seu dari (qui sensus planissimus est, tum propter id, quod dixi de vocabulo Iustitiæ pro Iustificatione hìc a Paulo vsurpato: tum etiam, quia verbum λογίζεσθαι Reipsa tribuendi, seu Dandi sensu ab ipso, hoc eodem in loco, prolatum fuisse omnino videtur; nimirum ℣ 4. cap. 4. ad Rom. de cuius versiculi verbis suprà egimus) non autem intelligendum nobis sit, haberi nos pro perfectè iustis, licèt reuera non simus. Quamuis enim hoc alioqui verissimum sit; non tamen locutio ista apud Paulum in hunc sensum accipienda videtur. atq; interim sciendum est, ipsum Imputandi verbum apud latinæ linguæ haud improbatos auctores, hoc ipso sensu, videlicet, Reipsa tribuendi vsurpatum inueniri. Potuissem autem aliqua addere de huius verbi, cum hanc eandem constructionem habet, significatione & vsu, quæ a Pauli locis istis, de quibus agimus, non fuissent aliena. Sed quando hæc satis sunt ad sententiam nostram de illis aperiendam (secundum quam nihilominus te, qui sine dubio ad loca ista in verbis tuis & respexisti, & respicere debuisti, non rectè locutũ esse, cum dixisti, Christi satisfactionem nobis per fidem imputari, vnusquisque facilè animaduertet, qui ea, quæ suprà a nobis disputata sunt, accuratè perlegerit) iam ad quædam præcipua sacra testimonia examinanda nos conuertemus, ex quibus, etsi nulla in ipsis imputatio commemoratur, vos tamen Christi iustitiam nobis imputari, omnino colligi debere, existimasse videmini.

Imputari nobis iustitiam, quid omnino significare videatur.

Imputare pro, Reipsa tribuere, apud latinos scriptores legitur.

CAP. V.

Ostenditur, nullo modo ex loco 1. Cor. 1. ℣ 30. colligi posse, Christi iustitiam nobis imputari.

Primum, quale dictum fuit, testimonium, quod mihi occurrit, a te allatum, sunt verba illa Pauli in priore ad Cor. cap. primo ad finem;

finem: *Ex ipso autem* (Deo) *vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, & iustitia, & sanctificatio; & redemptio; vt, quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Hunc autem locum ego numquam examinandum suscepissem; nisi vos in eo sententiæ vestræ maximum fundamentum ponere animaduertissem; cum nihil in eo sit, quod eam suadere posit: immo quod eam dissuadendi vim non habeat, si ad hanc disputationem eum aliquo modo pertinere velimus.

Creditis igitur, quia Paulus dixerit, Christum nobis factum fuisse iustitiam; ex hoc intelligi par esse, Christum pro nobis iustum fuisse: & sic eius iustitiam nobis iniustis imputari. Ergo eadem ratione, quia dixit, Christum factum nobis fuisse sapientiam; intelligere oportebit, Christum pro nobis fuisse sapientem: & sic eius sapientiam nobis stultis imputari. Quid de redemptione dicemus? An non eodem modo colligendum erit, Christum pro nobis redemptum fuisse: & sic eius redemptionem nobis captiuis imputari? Ex quo perspicuum esse potest, quàm ineptè hunc locum vel hìc attuleris, vt satisfactionis Christi imputationem confirmares, vel suprà citaueris, vt a Christo id, quod nos diuinæ iustitiæ debebamus, pro nobis captiuis redimendis persolutum fuisse, probares; si modò in ipso de eo, quod Christus habeat, & nobis imputetur, sermo est. Sin minùs, nullo pacto de Christi iustitia nobis imputanda hìc agi potest. At verò quis ita mentis oculis captus est, qui non cernat, Christum nobis factum esse sapientiam, & redemptionem idem esse, atque Christi ope nos verè sapientes factos fuisse, & verè fuisse redemptos? An non in eum sensum a vobis ipsis, dum hunc Pauli locum interpretamini, ea verba accipiuntur? Nonne, quod ad sapientiam attinet, huc meritò a vobis accommodantur ea omnia diuina testimonia, in quibus de Dei notitia, quam nobis Christus impartitus fuerit, verba fiunt? Sed quid plura? Nonne ipsi vos, quòd Christus nobis sanctificatio factus fuerit, ita interpretamini, vt inde, eos, qui Christo credunt, sanctè viuere colligatis: non autem concludatis, Christi sanctificationem seu sanctitatem illis imputari? Quid igitur caussæ est, cur, iustitiam factum nobis Christum fuisse, non quidem per Christum nos iustè viuere, sed eius iustitiam nobis im-

Refellitur interpretatio Aduersariorum ex ipsiusmet loci verbis.

Christum nobis factum esse sapientiam & redemptionem, quid sit.

Christum nobis factũ esse sanctificationem, quid apud ipsos Aduersarios significet.

putari significare velitis? Quòd si Iustitiæ nomine non ipsam innocentiam & vitæ integritatem intelligitis, sed a peccatorum reatu absolutionem, siue ipsum coram Deo iustum esse (quod mihi sanè magis placet) quid inde ad innocentiæ & integritatis Christi imputationem stabiliendam elicere potestis? Nemo enim negat, per Christum, & eius ope nos a peccatorum reatu absolutionem, &, quòd iusti coram Deo simus, consecutos fuisse. Sed illud quæritur, num ad id perficiendum ipsius Christi innocentiæ & integritatis imputatio concurrerit. Qua de re, si vocem Iustitiæ ea ratione, qua modò dictum est, interpretemur, nihil omnino in Pauli verbis dicitur, nec eius vllum vestigium apparet. Immo, cum, vobis ipsis interpretibus, in illis dicatur, nos Christi ope sanctè viuere; innocentes nos verè & integros, post acceptam Christi gratiam, non autem ex imputatione esse oportere, ex ipsis apertè colligitur. id quod imputationis istius vestræ potiorem partem penitus excludit. Nam, vt antea dictum est, & sæpius repetere inutile non fuerit, quamuis vos ipsi eos, qui Christi sunt participes, sanctè & innocenter viuere, sæpissime affirmetis, & de iniquitate aduersus vos Pontificiorum conqueramini, qui per calumniam a vobis bona opera negligi affirment; tamen ista vestra imputatione, reipsa (quidquid contrà disputetis ipsam sanctitatem, & innocentiam funditus tollitis; cum, eius vi, eos, qui bona opera non faciunt, sed tantummodo facere aliquo modo volunt, adeò vt a lege peccati captiui detineantur, pro iustis haberi, & nulli condemnationi obnoxios esse vultis.

Aduersarios, sua Christi iustitiæ imputatione, omnem vitæ sanctimoniam reipsa tollere.

Christum nobis a Deo iustitiam factum fuisse, quid sit.

Certum igitur esto, vt ad Pauli verba redeam, nihil aliud esse, Christum nobis iustitiam a Deo factum fuisse, quàm diuinâ prouidentiâ per Christum nos id esse consecutos, vt iusti coram ipso Deo simus; non secus atque, eundem Christum nobis ab eodem Deo sapientiam, sanctificationem, & redemptionem factum esse, nihil aliud significat, quàm nos diuina prouidentia per Christum id consecutos fuisse, vt sapientes, sancti, & redempti coram ipso Deo simus. Ita vt in nostra iustitia omnis de nobis ipsis gloriatio excludatur; non quidem ob eam rem, quòd verè iusti non simus (siue iustitiam pro innocentia & vitæ integritate, siue pro absolutione a peccatorum reatu accipias) sed quòd ex Dei benignitate id consecuti

In nostra iustitia cur de nobis ipsis omnis gloriatio excludatur.

id consecuti fuerimus, vt iusti simus. Sicut in nostra quoque sapientia, sanctitate, & redemptione eadem gloriatio excluditur, non propterea quia verè sapientes, sancti, & redempti non simus; sed quia, quòd tales simus, id ex diuina bonitate nobis obuênit. Itaque, qui gloriatur, in Domino glorietur, id est, vt rectè in Roberti Steph. bibliis Lutetiæ editis annotatum fuit. *Qui vult se iactare, de Deo tantùm se iactet, id est de misericordia & benignitate, quam erga se Deus ostendit.*

Itidemque in nostra sapientia, sanctitate, & redemptione.

In Domino tantùm gloriandum esse, quid significet.

CAP. VI.

Idem demonstratur de loco Rom. 5. ver. 12, &c. cuius rei gratiâ illa, quam Paulus ibi instituit, Christi cum Adamo collatio diligenter explicatur; & totus locus haud mediocriter illustratur.

Sed nihil in sacris monumentis scriptum esse arbitror, quod vobis maiorem errandi occasionem dederit, quàm ea cum Adamo Christi collatio, quam idem Paulus instituit, & latè persequitur cap. 5. epistolæ ad Rom. cuius summa hæc est. Quemadmodum Adami delicto & inobedientiâ factum est, vt homines damnarentur ac morerentur; sic Christi iustitiâ, & obedientiâ factum esse, vt absoluantur & viuant. Quòd Christi obedientia atque iustitia nostræ absolutionis & vitæ caussa extiterit, id nihil omnino vobis fauet. Nam & ego idem prorsus affirmo, & quo sensu in diuinis litteris prolatum fuerit, maxima, vt quidem mihi videor, cum ipsius Christi, & Dei gloria explico. Iustitiâ enim, & obedientiâ suâ, ex Dei decreto, cælos Christus penetrauit ibi perpetuò regnaturus; & ita & sibi, & suis sempiternam vitam, sempiternamq; beatitatem peperit. Atqui non potest nobis eiusmodi vita & beatitas contingere sine absolutione a reatu delictorum nostrorum. Immo hæc absolutio in sacris noui fœderis litteris nihil aliud reipsa est, quàm æterna & beata vita. Sed quod sententiam vestram vehementer iuuare videtur, est collatio illa obedientiæ & iustitiæ Christi cum inobedientia & delicto Adami. Sic enim eius collationis vi concluditis: Quemadmodum ideo per Adami delictum & inobedientiam homines condemnati, & mortui sunt, quia illis id delictum, eaq; inobedientia imputata fuit; sic per Christi iustitiam & obedientiam ideo absoluuntur, & viuunt, quia illis ea

Cur Christi obedientia & iustitia nostræ absolutionis & vitæ caussa extiterit.

Absolutio a reatu peccatorum in nouo Testamento, reipsa est vita æterna.

Argumentatio Aduersariorum ex Paulina Christi cum Adamo collatione.

iustitia, eáq; obedientia imputatur. At enim falsum est, Adami delictum & inobedientiam hominibus imputatam fuisse; neque id vsquam scriptum extat. Immo dices. Nam disertè Paulus in ea collatione ait, omnes in Adamo peccasse, & ob eam rem morti obnoxios fuisse. Sed vbi'nam rogo? Nempe, vt tibi videtur in illis verbis, quæ in vulgata editione leguntur, *in quo omnes peccauerunt.* Atqui non possunt ea verba istam sententiam vllo modo continere. Quod vt manifestum fiat, & interim eius, Christi cum Adamo, collationis ratio vniuersa commodiùs explicetur; operæ pretium fuerit ipsa Pauli verba adscribere, eáq; diligenter examinare.

Postquam igitur apostolus dixisset, nos per Christum reconciliationem adeptos fuisse, statim subiecit. *Propterea sicut per vnum hominem peccatum intrauit in mundum,& per peccatum mors;& ita in omnes homines mors pertransijt,in quo omnes peccauerunt. Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo. peccatum autem non imputatur,cum lex non est. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Mosem etiam in eos, qui non peccauerunt, ad similitudinem transgreßionis Adæ, qui est imago illius futuri.* Longum esset, si hîc horum verborum Pauli sanè quàm explicatu difficilium diuersas, quæ a diuersis afferuntur, explanationes enumerare,& singulas appendere vellem. Satis fuerit loci sententiam dilucidè explicare, eámq; ex verbis ipsis depromere, ea tantùm ex iis, quæ ab aliis dicuntur, commemorantes, quæ, ad id præstandum, conducere posse, crediderimus.

Præparatio ad explanationem loci Rom. 5. ℣ 12,&c. Falli tam eos, qui in Paulina Christi cum Adamo collatione de peccato actuali agi negant, quàm, qui de actualis peccati propagatione aut solùm, aut potissimùm agi volunt.

Qui igitur in hac tota collatiõe nullam peccati actualis (quod vocant) rationem haberi arbitrantur: ii,vt statim docebimus,vehementer falluntur. Rursus, qui collationem in eo aut solùm, aut potissimùm consistere opinantur, quòd,sicut per Adamum actuale peccatum in homines propagatum est, ita per Christum actualis obedientia in homines propagata fuerit: ii similiter decipiuntur, & ab apostoli scopo longè aberrant. Qui de actuali peccato hîc agi negant, numquam, præter alia multa,ea verba, *Vsque ad Legem enim peccatum erat in mundo,* &c. nisi perquàm ineptè & ridiculè explicare poterunt; cum Lex non aduersus originis peccatum (quod appellant) sed aduersus actualia peccata lata fuerit. Manifestum est autem illud peccatum in mundo fuisse, ab apostolo affirmari,

firmari,aduersus quod lex,nempe Mosaica,deinde lata fuit. Perinde est enim ac si dixisset: Quamuis ab Adamo vsque ad Mosem nulla diuina lex aduersus hominum peccata promulgata fuisset: ipsa tamen peccata erant; vt ex totius loci interpretatione nostra paullo post dilucidiùs apparebit. Qui verò ad actualis & peccati, & obedientiæ propagationem collationem hanc aut solùm aut præcipuè pertinere affirmant, numquam eorum verborum sententiam assequentur, *Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Mosem etiam in eos, qui non peccauerunt*,&c. In quibus præcipuè (si ea ad apostoli propositum, vt necesse est, accommodari debent) de iis agi constat, qui ab actualibus peccatis immunes erant; ab iis, inquam, actualibus peccatis, quibus ex sententia contra Adamum lata,mortem deberi,concludere liceat;vt postea videbimus. Præterea nullo modo ea ab apostolo toties infra repetita verba, *Vnius delicto*, siue, *Per vnius delictum*,seu,*inobedientiam*,explicare poterunt: Ex quib. planum fit, illud vnum Adami delictum, non autem hominum peccata actualia, ibi a Paulo considerari, vt ipsorum hominum mortis,& condemnationis caussam. Nam,si quis dicat,ideo vnum illud delictum ab apostolo considerari, quòd ex ipso actualia hominum peccata propagata fuerint, quæ condemnationis,& mortis caussa extiterint; Primùm, vt me postmodum demonstraturum confido, falsum est, ex vno illo delicto actualia hominum peccata propagata fuisse. Deinde refellitur expressè ista interpretatio ab ipso apostolo in illis verbis ℣ 16. *Et non sicut per vnum, qui peccauerat, ita & donum. Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem,gratia autem ex multis delictis in iustificationem.* Hîc enim luculenter Paulus hanc differentiam constituit inter condemnationem, & iustificationem: quòd illa prouenerit ex vno tantùm delicto: hæc verò ex multorum delictorum condonatione. Quæ differentia constitui ab ipso non posset, si de condemnatione ageret, quæ ex actualibus hominum peccatis proficiscitur. Nam,etiamsi ea actualia peccata ex illo vno delicto propagata fuissent, affirmari tamen rectissimè posset, non minùs multa hominum delicta condemnationem peperisse, quàm multorum delictorum condonatio iustificationem pepererit. Et quamuis hæc Pauli disputationis pars variis modis ex vi verborum græcorum vel ab interpretibus

Ex vno illo delicto Adami actualia hominum peccata propagata non fuisse.

vertatur & explicetur, vel verti & explicari posſit; id tamen ex ipſa ſemper elicietur, differentiam hanc mali, quod ex Adamo peccante contraximus, & beneficii, quod per Chriſtum obedientem adepti ſumus, ſtatui debere: quòd illud ex vno, ſiue vnius delicto prouênit, hoc verò ex multis, ſiue multorum delictis condonatis profectum eſt. Quæ differentia, vt dictum fuit, planè nulla eſt, ſi actualium noſtrorum peccatorum in eo malo rationem Paulum omnino habuiſſe, ſtatuamus.

Explanatur locus Rom. 5. 12; &c.

Sed iam ipſius loci, quem examinandum propoſuimus, explanationem aggrediamur. Dixerat apoſtolus, nos Dei amicos ex inimicis fuiſſe factos, propterea quòd in ipſum Deum credidiſsemus. Tanti autem beneficii per Chriſtum nos participes factos fuiſſe, affirmauerat: per quem aditum eà fide ad ipſum beneficium habuiſſemus, & hanc cum Deo reconciliationem, ipſius etiam ſanguine in eum finem fuſo, adepti eſſemus. Quòd igitur in Deum credamus, & ita noſtrorum delictorum veniam conſequamur; id Chriſto acceptum referendum eſſe, affirmauerat Paulus. Hoc duas partes habet. Vna eſt, quòd Deo confidimus; & ita, vt infrà vberiùs explicabitur, ea facimus, quæ Deus nos facere vult, ſi vitæ æternæ, participes reipſa eſſe velimus; hoc eſt, reſipiſcimus, &, peccatis relictis, ea ratione, qua Chriſtus iuſsit, ipſi obedimus: ac cõſequenter, ex Dei ipſius decreto, æternam vitam adipiſcimur. Altera pars eſt, quòd, licèt aliquando in Deum contumaces fuerimus, atque etiam, poſtquam ad ipſum conuerſi ſumus, interdum vel fragilitate, vel ignorantiâ labamur, & ita Deo perfectam obedientiam præſtitiſſe reuera dici non poſsimus; idem tamen de nobis iudicatur, ac ſi perpetuò Deo perfectiſsimè obediuiſsemus.

Delictorum veniam per fidem in Deũ nos adipiſci, Chriſto acceptum referendum eſt: & duas partes habet Vna.

Altera.

Vtramque ſalutis per Chriſtũ partem, in condemnatione, quæ per Adamum obtigit, adumbratã quodammodo fuiſſe, ſecundũ Paulum.

De priore parte.

Vtramque hanc nobis per Chriſtum comparatæ ſalutis partem, in condemnatione, quæ per Adamum mundo obtigit, adumbratam quodammodo fuiſse, & in vtraque Chriſtum cum Adamo conferri poſſe, oſtendere volens apoſtolus; a priore initium ſumens, ait, *Propterea ſicut per vnum hominem peccatum intrauit in mũdum, & per peccatũ mors; & ita in omnes homines mors pertranſijt, in quo omnes peccauerunt*, &c. Omittit apoſtolus alterã collationis partem, ad alia properans; & eam legenti ſupplendam relinquit. quæ vt huiuſmodi ſit, neceſſe eſt: *Sic per vnum hominem obedientia in mundum intrauit, & per obedientiam*

per obedientiam vita; & ita in omnes homines vita pertransijt, in quo omnes obediuerunt. Opposui autem, in altera hac collationis parte supplenda, peccato non iustitiam, sed obedientiam, propter multiplicem verbi Iustitiæ significationem: vt, hac ratione, obscuritatem vitarem, neque id tamen sine ipso Paulo auctore, qui disertè obedientiam peccato opponit cap. 6. eiusdem epist. ℣ 16. Iam altera hæc prætermissa collationis pars apertè indicare videtur, verba illa, In quo, idem significare, ac Quateuus. Nec enim verum est, omnes homines obediuisse. Verissimum tamen est, in omnes homines, quatenus obediuerunt, vitam pertransiisse, quemadmodum in omnes homines, quatenus peccauerunt, mors pertransiit.

Paulus obedientiam peccato opponit.

Nam, si quis dicat, in apostoli verbis repetitam esse vocem Omnes: nec dictum ab eo fuisse, In quo peccauerunt, sed, *in quo omnes peccauerunt*; Istud apud me nullius ponderis est; cum eiusmodi superuacaneæ verborum repetitiones in sacris litteris satis frequentes sint: & vsitatum sit apud Hebræos, a quibus, vt omnes norunt, apostoli, & euangelistæ, quamuis græcè scripserint, innumeros propemodum loquendi modos & sermonis idiotismos sunt mutuati; antecedens pro relatiuo ponere: idq; etiam, vbi relatiuũ reticeri poterat. Quare mirum videri non debet, si, vbi nos dixissemus, In quo illi peccauerunt, siue potiùs, In quo peccauerunt, Paulus dixit, In quo omnes peccauerunt: & ita repetiit illud Omnes homines (idem est enim Omnes simpliciter positum, quod Omnes homines) cum vel eius loco, vtpote antecedentis, commodiùs & elegantiùs relatiuum Illi vsurpare posset, vel vtrumque prorsus omittere. Ex qua repetitione ii, qui apostoli mentem non rectè perceperunt, eam sententiam collegerunt, quæ habet, vniuersum omnino humanũ genus peccasse: & idcirco vniuersum omnino humanum genus morti obnoxium fuisse; quamuis nihil aliud in his verbis reuera sibi voluerit Paulus, quàm, eos omnes morti subiectos fuisse, qui peccauerunt.

Responsio ad obiectionem quandam.

Superuacaneæ quædam verborum repetitiones in sacris litteris satis frequentes sunt

Antecedens pro relatiuo Hebræi vsurpare solent.

Hinc factum est, vt, cum viderent (præsertim cum, de infantibus quoque hoc loco agi, persuasissimum haberent) de actuali peccato dici non posse, vniuersum omnino humanum genus peccasse; non de actuali peccato hîc verba fieri, sed de originali (quod vocant) omnino crediderint. Ad cuius rei confirmationem verba illa, In

la, In quo, ita interpretati sunt, ac si dictum fuisset, In quo homine. Non enim in primo homine vniuersum humanum genus peccauit actualiter: sed (vt illis placet) originaliter. Quæ sententia & interpretatio nullo modo sustineri possunt. Nam, quod ad sententiam attinet, quis est, qui non videat, de actuali, non autem de originali peccato hîc sermonem esse, cum mors per peccatum in mundum intrasse dicatur? Primus namque introitus mortis in mundum certè non per originis aliquod peccatum fuit: sed per actuale peccatum. Neque enim Adamus idcirco morte multatus fuit, quòd reatu, seu labe aliqua naturaliter infectus esset: sed quòd Dei præceptum non seruasset.

Paulum non loqui de vllo peccato originali in illis verbis, In quo omnes peccauerunt: nec dicere, omnes homines in Adamo peccasse.

Quod verò attinet ad interpretationem, propter quam potissimùm totum hunc Pauli locum nobis explicandum sumpsimus, haud equidem scio, an aliquid insulsius, & a veritate alienius excogitari potuerit. Quod aliqui ex iis, qui eam sunt amplexi, satis ostendunt; cum, insolentissimum dicendi modum ex ea induci, animaduertentes, & eum nihilominus ad non inusitatas sermonis figuras reuocare conantes, ὑπέρβατον in apostoli verbis esse dixerunt: & simul post *pertransijt*, ex præcedentibus *per vnum hominem*, repetendum esse dixerunt. Quæ duo nisi alio modo, quàm dicta sunt, intelligantur, inuicem pugnãt. Vbi enim ὑπέρβατον esse contingit, ibi nulla repetititione ex præcedentibus vtendum est. sed tantummodo pars sermonis posterior cum priore, inter quas multa verba intercesserint, est coniungenda: & per parenthesim ea verba, quæ intercedunt, dicta fuisse agnoscendum; quippe quibus ea posterior pars non cohæreat: sed priorem illam partem aptissimè consequatur. Cum repetitio ex præcedentibus fit, nihil omnino hiat; & orationis partes suo loco sunt positæ. ad sententiam tamen perficiendam aliquid repetendum est, quod priùs dictum, breuitati consulens is, qui scripsit, aut locutus est, omisit. Itaque, vbi est ὑπέρβατον ibi repetitio ex præcedentibus non fit. Vbi fit repetitio, ibi ὑπέρβατον non est. Quòd si istam repetitionem ita intelligunt, vt verba iterum, tamquam iam nimis longinqua & obliuioni quodammodo mandata, in sermone repræsententur; non essent ea verba, *per vnum hominem*, simpliciter repetenda, sed addendum esset verbum Inquam, hoc pacto, *per vnum hominem, inquam*.

Beza.

Repugnantia in verbis Bezæ.

Vbi est hyperbatum, quid fiat.

Vbi repetitio est ex præcedentib⁹, quid fiat.

Hyperbatum, & repetitio ex præcedentibus simul esse nequeunt.

Quin etiam

Quin etiam, ne vlla dubitatio relinqueretur, totum orationis primum membrum repetendum esset, hoc modo, *per vnum hominem, inquam, peccatum in mundum intrauit.* Ita vt idem omnino sensus per hanc repetitionem ex Pauli verbis eliceretur, ac si, parenthesis notis adhibitis, ad hunc modum scriptum fuisset: *Propterea, sicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit (& per peccatum mors; & ita in omnes homines mors per transijt) in quo omnes peccauerunt.* Hæc enim τοῦ ὑπερβάτου natura est. Verùm eiusmodi repetitio non vocatur repetitio ex præcedentibus: quæ ne repetitio quidem dici debet: sed eius, cum quo pars orationis, quæ consequitur, coniungenda est, repræsentatio; ne quis eam incautus cum iis, quæ proximè antecedunt, coniungendam putet.

Hyperbati natura.

Præterea, quomodo alicui in mentem venire potuit, hîc esse ὑπέρβατον, cum manifestè hæc verba, *in quo omnes peccauerunt*, ad proxima, quæ præcesserunt, respiciant? nempe ad illa, *Et ita in omnes homines mors pertransijt*; quorum in his, quocumque pacto ipsa interpreteris, ratio redditur. Idcirco enim dicitur, mortem in omnes homines pertransiisse, quia, videlicet, omnes peccassent. Quæ decentissima illatio, seu consecutio est (vt ex particulis illis, *Et ita*, apertissimè constat) eius, quod dictum fuerat: scilicet, per peccatum mortem in mundum intrasse. Ita vt omnia verba aptissimè inter se cohæreant, & vnumquodque suo loco positum fuerit. quæ cum fiunt, nullus τῷ ὑπερβάτῳ locus esse potest. Quomodo rursus vera ex præcedentibus repetitio verborum, *per vnum hominem*, hîc fieri potest, cum, si ea repetas, non modò sententia non perficiatur, quæ per se perfectissima est, sed planè obscura reddatur, & quodammodo mutiletur? Nam, si dicas, *Et ita in omnes homines mors pertransijt per vnum hominem, in quo omnes peccauerunt*, &c. & intempestiua & superuacanea erunt ista verba, Per vnum hominem; cum hîc non, quòd per vnum hominem mors in omnes homines pertransierit, sed simpliciter, quòd pertransierit, exprimendum sit; & satis superq; per vnum hominem id factum fuisse, expressum fuerit, cum proximè dictum est, per vnum hominem peccatum in mundum intrasse, peccatum autem mortis caussam extitisse. Quocirca non nisi ad vim sententiæ retundendam, & eius splendorem offuscandum (quæ sententia, vt modò diximus,

In Pauli verbis, de quib' hîc agitur, non posse esse hyperbatum.

Hyperbati natura.

Non posse etiam in Pauli verbis esse repetitionem ex præcedentibus

est, ideo omnes morti subiectos fuisse, quia omnes peccassent) ea interposita verba valitura dicendum est.

Obiectio. Etenim, si quis dicat vel non cohærere verba, vel imperfectam esse sententiam, nisi repetatur, *per vnum hominem*, cum nihil alioqui futurum sit, ad quod ea verba, *in quo*, respicere aut referri

Responsio. possint; Respondeo, id verum futurum, si verba græca ἐφ' ᾧ, quæ vetus interpres, In quo, reddidit, non aliter explicari possent, quàm, si vox ᾧ relatiuum alicuius antecedentis esse diceretur. Sed

ἐφ' ᾧ siue ἐν ᾧ quid significare possit. quando certissimum est, ἐφ' ᾧ, siue etiam ἐν ᾧ (cuius loco ij, qui ea verba reperenda censent, ἐφ' ᾧ hîc positum fuisse, contendant necesse est) idem significare posse, quod Quatenus, vel Eò quòd; quid attinet, obsecro, Paulum vel ineptissimo hyperbato, vel inusitatissima quadam ecclipsi vtentem facere? Nam quid mali seu incommodi viderunt isti, si, vt ab aliis factum est, verba Pauli ad hunc modom vertantur? *Et ita in omnes homines mors pertransijt, quatenus omnes peccauerunt.* Immo quid aut verius, aut concinnius, aut ad apostoli propositum accommodatius dici potuit? Num ex hac interpretatione necessariò sequitur, hîc de actuali peccato verba fieri: & ob eam rem, cum ipsi de originali apostolum omnino loqui velint, eam ferre non possunt? Minimè quidem. Nam non pauci sunt, qui, eam retinentes, de actuali peccato nihilominus hîc agi negant. Quid enim impedit, quo minus ea verba, *quatenus omnes peccauerunt*, de originis peccato illo intelligantur, si modò verbum Peccare eam significationem habere potest? Quòd si Peccandi verbum simpliciter prolatum non nisi actuale peccatum significare potest; quomodo de alio, quàm de actuali, ea verba explicare poterunt, *peccatum intrauit in mundum: & per peccatum mors?* In ipsis enim Peccati verbum simpliciter prolatum est. Et tamen ad illud originis peccatum ea pertrahunt, qui eam interpretationem verborum ἐφ' ᾧ admittere nolunt. Verùm non satis illis est, sententiam, quam Pauli verbis subesse volunt, sustineri posse; nisi etiam omnino eam admitti, & ex ipsis verbis necessariò elici debere, euincant. Et idcirco contra omnem loquendi vsum, atque rationem, sine vlla necessitate, Pauli verba interpretari non dubitant.

Nam, præter ea, quæ ipsorum interpretationem & insolentem, & absurdam ostendere, iam a nobis dicta sunt; animaduertendum est,

dum est, vt paullo ante attigimus, necesse esse, vt ἐφ' ᾧ pro ἐν ᾧ dictum fuisse, contendant: & ita ἐπὶ pro ἐν, vt quidem faciunt, interdum vsurpari asseuerent. Quod etsi verum esse credimus; tamen, quidquid ipsi dicant, numquam in nouo Testamento, vt arbitror, id tunc fit, cum, aliquid in aliquo aliqua ratione inesse, aut fieri, exprimendum est; vt certè hoc loco, si eorum sententiam spectemus, exprimendum erat. Nec locus ille, quem ipsi citant, auctoris ad Heb. cap. 9. ℣ 17, *Testamentum enim ἐπὶ νεκροῖς ratum est*, huic meæ opinioni aduersatur. Nam ibi nec verè ἐπὶ pro ἐν vsurpatum est, (nam eo sensu, quo ἐπὶ νεκροῖς dictum ibi fuit, non magis propriè diceretur ἐν νεκροῖς, immo fortasse minùs) nec, si vsurpatum fuisset, de aliqua re ibi agitur, quæ in alia aliquo modo fiat, aut insit; cum In mortuis eo loco nihil aliud significare possit, quod magis meæ sententiæ aduersari videatur, quàm, Eorum, qui mortui sunt. Sed, testamentum eius, qui mortuus est, ratum esse, aliquid in ipso, qui est mortuus, aut inesse, aut fieri, non demonstrat. Neque enim vel testamentum in ipso inesse, aut fieri ostendit, vel in ipso (& hoc ad loci interpretationem istam, quam refellimus, maximè pertineret) ratum fieri, aut esse testamentum aliquo modo arguit.

ἐπὶ pro ἐν in nouo Testamento cum quadam significatione non vsurpari.

Reiicienda igitur penitus est interpretatio ista, quæ non aliter ea verba, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, explanat, quàm si dictum fuisset, In quo homine omnes peccauerunt, cum nec verborum structura, nec significatio præpositionis ἐπὶ, præsertim apud sacros scriptores, eam admitti, vlla ratione permittant. & ea sine vlla cunctatione amplectenda, quam & vniuersæ orationis structura, & vsitata significatio, apud sacros præsertim scriptores, verborum ἐφ' ᾧ, siue quod plus est, ἐν ᾧ, aut omnino requirit, aut certè minimè aspernatur. ἐν ᾧ quidem idem significare planè videtur, quod Quatenus, vel Eò quòd, eâdem epistolâ ad Rom. cap. 8. ℣ 3: & ad Heb. cap. 2. ℣ 18. ἐφ' ᾧ verò pro Quandoquidem, siue Eò quòd vsurpatum in Complutẽsi aliisq; emendatioribus editionibus reperitur, 2. Cor. 5. ℣ 4. vbi eius loco vulgati codices habent ἐπειδὴ. & pro Quatenus, vt plerisque placet, Philip. cap. 3. ℣ 12. Mihi quidem, vt hîc idem valeat, quod Quatenus, propter ea, quæ iam dicta sunt, & mox dicentur, magis placet, quàm, vt Eò quòd

Epilogus sententiæ auctoris in interpretandis illis Pauli verbis, In quo omnes peccauerunt.

 significet,

significet. Si tamen Eò quod retinere velimus; dictio Omnes non ita vniuersè in altero, quod subticetur, collationis membro accipienda est, vt neminem prorsus excludat: sed vt omnes complectatur, qui a Christo originem ducunt, quemadmodum in primo membro, quod expressum fuit, omnes complectitur, qui ab Adamo originem duxere. neque etiam hos prorsus omnes, sed omnes generatim, præsertim, si infantium quoque rationem hic habuisse apostolum velimus, quos certum est actualibus peccatis omnino caruisse.

Mens Pauli in priore suorum, de quib9 hic agitur, verborum parte.

Mens igitur apostoli, vt ad rem tandem redeamus, in priore hac suorum verborum parte est, quòd, quemadmodum per Adamum actuale & verum peccatum in mundum intrauit (id est, ab ipso peccandi initium, in mundo, est factum (nam Adami nomine in hac & similibus disputationibus Euam & Adamum simul, quos pro vna tantùm persona accipit, scriptura intelligit) & per peccatum mors, vnde factum est, vt in omnes homines mors peruaserit, quatenus, vel eò quòd omnes peccauerunt; Sic per Christum actualis & vera obedientia in mundum intrauit (id est ab ipso diuinæ voluntati ea ratione obediendi, qua hoc tempore iubemur, in mundo initium est factum) & per obedientiam vita; vnde factum est, vt in omnes homines vita peruaserit, quatenus obedierunt, vel eò quòd omnes, qui scilicet ab ipso Christo sunt prognati, obediuerunt. Et sic priorem ex duabus illis partibus, quas in salute per Christum nobis parta contineri non obscurè antea dixerat, in condemnatione, quam per Adamum homines subire tenebantur, adumbratam quodammodo fuisse ostendit. atque, ea in parte, optimè in re contraria Christum cum Adamo conferri posse, demonstrat.

Adami nomine Eua quoq; significatur.

De altera salutis per Christum parte in Adami condemnatione, secundum Paulum, quodammodo adumbrata.

Verùm, quoniam altera illa pars apertiùs & magis perspicuè ab ipso exposita & tractata fuerat; idcirco statim, priore hac collationis parte relicta, ad alteram explicandam se accingit; quam ad finem vsque cap. multis verbis persequitur. cuius rei occasionem præbent illi sequentia verba, quæ, ad priorem partem adhuc meliùs explicandam, subiungit. Nam, cum dixisset, omnes in quos mors regnauerat, peccasse: id quasi confirmaturus, & tacitæ obiectioni obuiam iturus, addit, *Vsq; ad Legem enim peccatum erat in mundo.*

Tacitæ obiectioni Paulum obuiam iuisse.

Ne miremini,

Ne miremini, me dixisse, homines, in quibus mors regnauit, peccasse, cum tamen Lex nondum lata esset. Quamuis enim lex diuina promulgata non fuisset, peccabant tamen homines; id est, ea committebant, quæ deinde Lex fieri vetuit. & ideo nimirum peccabant, quia rectitudini & æquitati repugnabant; quæ si non lege lata, at certè vel natura ipsa dictante, vel aliis cælestibus monitis, ipsis satis nota erat. Cum autem his Pauli verbis rursus obiici posset, etiamsi concederetur, homines ante Legem peccasse, peccatum tamen, vbi lex non est, imputari non posse ita, vt is qui peccat, pœnas dare teneatur: & propterea non debuisse ante Legem homines, quantumuis peccatores, mortis pœnæ subiectos esse; Quamuis obiectionem hanc facillimè fortassis diluere apostolus potuisset: vt tamen sibi ad id exponendum, quod potissimùm cupiebat, viam sterneret, pro tempore id, quod ea continet, concedens, mortem, etiam citra ipsorum peccatum in Adami posteris regnasse ait; eam scilicet solam ob caussam, quòd ex ipso, qui morti, vtpote sui delicti pœnæ, planè obnoxius fuit, propagati erant; adeò vt de ipsis idem iudicium factum fuerit, ac si, non secus atque Adamus fecerat, singulare aliquod Dei præceptum sibi traditum contempsissent. Atque in hoc typum Christi Adamum fuisse ait. Siquidem ii quoque, qui ex Christo sunt propagati, qui propter perfectam a se Deo præstitam obedientiam vitâ æternâ donatus fuit, quamuis perfectè Deo non obedierint, vitam tamen æternam consequentur; & idem iudicium de ipsis fiet, ac si, vt Christus fecit, perfectè & ipsi Deo obediuissent.

Peccabant homines etiam ante legis diuinæ promulgationem.

Huiusce rei ratio.

Alia obiectio, quæ Pauli verbis fieri poterat, ab ipso expressa, nec diluta.

Cur obiectionem istam Paulus diluere non curauerit.

Mortem in Adami posteris, etiam citra ipsorum peccatum, regnare, secundũ Paulum; & cur.

Quomodo, Adamum Christi typum fuisse, intelligat Paulus.

Inquit igitur, *Peccatum autem non imputatur, cum lex non est. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Mosen, etiam in eos, qui non peccauerunt ad similitudinem* (*siue in similitudine*) *transgreßionis Adæ, qui est imago illius futuri.* Demus, inquit Paulus, peccatum non imputari, vbi lex non est. Manifestum est nihilominus, mortem ab ipso primo homine, vsque ad legem latam, in iis etiam, qui non peccauerant, regnasse; quasi Dei expressum mandatum aliquod, pœnâ mortis adiectâ, sibi datum, transgressi fuissent: quemadmodum Adamus transgressus fuerat; qui ob hanc ipsam caussam typus Christi, qui secundus Adamus dicitur, fuisse, iure optimo dici potest. In hac autem interpretatione mea, vt non pauci ante me fecerunt, verba illa, *ad similitudinem*

Accommodantur verba Pauli ad suprà expositum ipsorum sensum.

Vide Castellionis versionem, & Erasmi annotationes.

militudinem transgreßionis Adæ, non ad verbum proximum, *peccauerũt*, sed ad remotius, *regnauit*, quod commodißimè fieri poteſt, libentiùs refero: eam, potißimùm ob cauſſam, quòd hac ratione multò & exactior & plenior eſt Chriſti hæc cum Adamo collatio; vt poſtea apparebit apertiùs. Iam ipſa illa verba, vt vides, ad hunc modum interpretor, *ſimiliter ac ſi eadem prorſus ratione, qua Adamus, deliquiſſent*. Duæ autem præterea ſunt cauſsæ, cur non libenter, vt vulgò fit, verba iſta, *ad ſimilitudinem*, &c, cum verbo, *peccauerunt*, coniungam; tametſi, rectè id fieri poſse, non negem. Vna cauſſa eſt, quia verba illa, *etiam in eos, qui*, &c. docent ac demonſtrant, non de omnibus hominibus, nec de pleriſque, qui ante Moſem fuerunt, hîc agi: ſed de quibuſdam; in quibus etiam non minùs, quàm in cæteris omnibus, mors regnauerit. Verùm ii, qui non peccauerunt ad ſimilitudinem tranſgreſsionis Adami, non quidam, aut etiam plerique fuerunt: ſed ferè omnes; niſi hanc ſimilitudinem, quadam ratione, quam paullo poſt exponemus, interpreteris. Neque enim ferme ante Moſem de vllo homine ſcriptum inuenies, quòd, contra expreſsum Dei præceptum ſibi datum, aliquid commiſerit. Nam Peccare ad ſimilitudinem tranſgreſsionis Adæ, hoc præſertim loco, ita interpretari, vt delicta quoque omnia, quæ aduerſus legem naturalem committuntur, & ſic omnia actualia peccata complectatur (pace eorum dixerim, qui ita ſentiunt) perridiculum ſanè eſt; cum nimis manifeſtum ſit, Adami peccatum idcirco παράβασιν, ſeu tranſgreſsionem ab apoſtolo hoc loco fuiſse appellatum, vt illud a cæteris peccatis, quæ non aduerſus expreſſam Dei legem committuntur, apertè diſtingueret. Siquidem, vt patet, hæc verba ad id reſpiciunt, quod dictum fuerat, Peccatum non imputari, niſi Lex adſit: lex, inquam, expreſſa, cuiuſmodi erat Moſaica, de qua verba fiebant. Præterea ex iſta interpretatione, de alio etiam peccati genere hîc vel locutum fuiſſe, vel cogitaſse apoſtolum, præterquam de actuali, neceſſariò cõſequitur; cum tamen, vt ex iis, quæ hucuſque diximus, intelligi poteſt, huius rei nullum indicium extet. vt cætera abſurda omittam, quæ nullo modo vitari poſſunt, ſi interpretationem iſtam amplecti velimus.

Adami peccatum cur tranſgreſsio a Paulo hoc loco fuerit appellatũ.

Altera cauſſa, cur ea verba, *ad ſimilitudinem*, &c. cum verbo *peccauerunt*, haud libenter coniungam, eſt, quòd, ſi id fiat, verba illa, *quæ*

eſt imago

est imago illius futuri, aut frigidè atque insulsè, aut certè nimis coactè post cætera consequuntur. Nam quid, obsecro, ad similitudinem Adami cum Christo pertinet, quòd aliqui fuerint, qui non peccauerint ea ratione, qua Adamus peccauit, & tamen in ipsis mors regnauerit? Num propterea pertinet, quia aliqui similiter futuri sint, qui non obedierint ea ratione, qua Christus obediuit, & tamen vitam sint consecuturi? Sed neque istud verum est, cum ii, qui vitam sunt adepturi, ea ratione obediant, qua Christus obediuit, licèt non ita perfectè; nec, si esset, in eo ipsius Christi, & Adami, sed cæterorum hominum collatio fieret. Itaque frigida atque insulsa, ne dicam falsa eorum apostoli verborum illatio fuisset, *qui est imago illius futuri*. Quòd si Ad similitudinem obedientiæ Christi obedire, ita interpretari velis, vt idem sit, atque ita perfectè obedire, atque ipse obediuit: & satis Christum cum Adamo collatum videri dicas, cum ii, qui ex vtroque propagantur alteri cum alteris conferuntur; vtrumque istud aliquantò coactius videtur: præsertim verò, quod priore loco est dictum; cum Peccare ad similitudinem transgressionis Adæ, non significet vt oppositionis istius ratio postularet, ita perfectè peccare, vt Adamus peccauit, sed eadem ratione. At verò, si verba illa, *ad similitudinem*, &c. cum verbo, *regnauit*, coniungantur, conuenientissima & elegantissima ac maximè propria erit illatio illa. Nam verè ipse Adamus imago ipsius Christi in re contraria fuit, si, vt dictum est, etiam in iis, qui non peccauerunt, ideo mors regnauit, quòd de ipsis idem iudicium factũ fuerit, ac si, vt ipse Adamus fecerat, expressum, idq; cum comminatione mortis coniunctum, Dei mandatum transgressi fuissent: nempe quia ex ipso Adamo propagati fuerant. Sic enim & illi, qui ex Christo propagati fuerint, quamuis Deo non obediuerint (neque enim simpliciter, & propriè obediuisse is dici potest, qui aliquando contumax & rebellis fuerit) in vita tamen regnabunt, non secus, ac si Deo, vt ipse Christus fecit, verè obediuissent.

Ii, qui vitam sunt adepturi ea ratione obediunt, qua Christus obediuit, licèt non ita perfectè.

Ex hac nostra explicatione intelligi potest, id verum esse, quod diximus, verba ἐφ' ᾧ aut Quatenus esse vertenda, non autem Eò quòd: aut, si Eò quòd vertantur, dictionem Omnes non prorsus vniuersè, sed generatim accipiendam esse. cum, hac explicatione admissa (quod fieri debere satis docuisse videmur) necesse sit, Paulum affirmare,

lum affirmare, aliquos non peccasse. Sed qui'nam, dices, sunt isti? Si, non paucos viros præstantes imitatus, dixero esse infantes; nemo, opinor, acriter repugnabit. In eam tamen partem, vt verum fatear, sum propensior, vt hîc de infantibus agi non credam. Vt enim ii, qui, licèt verè non obediuerint, quia tamen a Christo originem trahunt, vitam adipiscentur, non propterea non obedierũt, quia non possent, sed quia, quamuis possent, noluerunt tamen aliquando; sic illos, quos, licèt non peccassent, quia tamen ab Adamo originem trahebant, morti obnoxios fuisse, ait apostolus, non eos esse dicendum videtur, qui per ætatem peccare non potuerunt, sed qui, cum maximè possent, noluerunt tamen. Nam nec propriè non peccare is dici potest, qui peccandi facultatem non habet, sed is, qui a peccando abstinet. Verùm quos'nam, dices, eiusmodi non peccantes intelligere potuit Paulus, cum nemo prorsus sit, qui, postquam adoleuerit, non peccet? Istud axioma quàm verum sit, non est hîc examinandi locus. Testimonia certè sacrarum litterarum, quæ ad illud probandum afferri solent, in quibus vniuersè dicitur, omnes declinasse, aut peccasse, omnes conclusos fuisse sub peccatum, non esse ne vnum quidem, qui bonum faciat, neminem denique esse, qui non peccet, & alia eiusmodi, haud magnum ad eam rem momentum doctissimis quibusdam cum antiquioribus tum recentioribus theologis habere videntur; cum in ipsis, quantumuis vniuersè prolatis, manifestè aut de quibusdam certis hominibus sit sermo, aut de populis, siue nationibus, vel etiam de ipsis hominibus generatim, non autem prorsus vniuersè verba fiant. Sed concedamus (vt sanè libenter concedimus) axioma istud esse verissimum; Dico, cum Paulus affirmat, aliquos non peccasse, non omnino eos non peccasse, dicere eum voluisse: ita vt & incogitantias & fragilitates omnes ab ipsis excludat. Nam Peccati nomine, quod Peccandi verbo includitur, sine dubio eiusmodi peccatum intellexit, quod non absimile sit Adami peccato; vt ex eo, quòd Adami delicto pœna mortis constituta fuerit, colligere liceat, illi quoque pœnam mortis deberi. Quamuis enim, si summum ius, quo vti posset Deus, spectare velimus, quilibet aduersus ipsum vel minimus error mortem fortasse mereatur; hîc tamen non de alio iure agitur, quàm de eo, quod ex illa sententia, quæ contra Adami delictum

Quinam sint ii, quos non peccasse, dicere potuerit Paulus.

Non peccare, haud propriè dicitur is, qui peccandi facultaté non habet.

Obiectio.

Responsio.

De axiomate, quòd nemo prorsus sit, qui non peccet.

Verbũ Peccandi, quo sensu hîc a Paulo prolatum fuerit.

delictum lata est, fluere potest. Neque enim ideo per peccatum mors in mundum intrauit, quia cuiuslibet peccati natura per se ea sit, vt mortem gignat; sed quia Deo visum est primi hominis peccatum morte plectere. Quare si inde, vt satis apertè Paulus facit, concludere velimus, alicui, quia peccauerit, mortem omnino subeundam esse; necesse est illius peccatum primi hominis peccato non dissimile esse; alioqui perperam ea ratio concluderetur. Iam Adami peccatum non simplici incogitantia aut tolerabili quadam fragilitate commissum fuit: sed deliberata voluntate cum monitionis diuinæ aperta contemptione coniuncta. Eo autem annorum spatio, quod inter Adamum, & Mosem intercessit, aliquos fuisse, qui, quoad vixerunt, nec deliberata voluntate, nec per contemptionem illius diuinæ monitionis, quæ naturaliter homines a quibusdam perpetrandis reuocat, deliquerit, sed vel simplici incogitantia, vel tolerabili quadam fragilitate lapsi fuerint, prorsus non dubito; qui profectò, ex sententiæ vi contra Adamum latæ, morti mancipandi non erant. & tamen in ipsos quoq; non minùs, quàm in alios, qui tacitè quodammodo sententiâ illâ comprehensi fuerant, suum imperium mors exercuit; nimirum quia ex Adamo iam morti penitus obnoxio originem ducebant. Atque hac ratione & hoc sensu rectè fortasse, quemadmodum suprà innuimus, dici potest, mortem regnasse etiam in eos, qui non peccauerant ad similitudinem transgressionis Adami.

Peccatum Adami quale fuerit.

Mortem regnasse etiam in eos, qui non peccauerunt ad similitudinem transgressionis Adæ, quo sensu videatur rectè dici posse.

Ita Paulus alteram illam partem collationis Christi cum Adamo satis obscurè quidem, sed & acutè, & eleganter in suprà scriptis verbis exprimit. Ac potissimùm propterea Adamum Christi imaginem fuisse statuit, quia sicut ii, qui ab Adamo prognati sunt, omnes mortis sunt rei, sic ii, qui a Christo sunt prognati, omnes vitæ participes erunt. Quemadmodum verò Ex Adamo nasci, est eius carnem & sanguinem participare; sic ex Christo nasci, nihil aliud est, quàm eius spiritus participem esse. Vt enim Adamus carnalis pater, & propagator est; sic Christus spiritualis pater, & propagator est agnoscendus. Christi autem spiritus voluntatis diuinæ obedientia est. Qui igitur, peccatis relictis, Deo se obedientem præstiterit, is ex Christo natus & propagatus meritò dicetur; præsertim cum Christus, vt suprà abundè explicatum

Ex Adamo nasci quid sit.

Ex Christo nasci quid sit.

Adamus, carnalis: Christus, spiritualis pater & propagator.

Christi spiritus, quid sit.

 fuit, eius

fuit, eius obedientiæ origo & caussa extiterit. Et sic in hac etiam posteriore collationis parte, quam, vt diximus, explicare præcipuè apostolo propositum fuerat, quamq; latissimè deinde persequitur, obedientiæ quidem, quæ in iis est, qui vitam a Christo allatam participare debent, ratio habetur, quæ ex Christo in cæteros propagata fuerit: sed non tamquam eius rei, quæ peccato ex Adamo in cæteros propagato opponatur; quasi voluerit Paulus dicere, quemadmodum ex Adamo in reliquos homines actuale peccatum deriuatum fuit, sic ex Christo deriuatam esse actualem obedientiam; sed tamquam eius rei, quæ humanitati (vt ita dicam) quam ex Adamo trahimus, quæq; ipsius progeniem nos esse declarat, ex altera parte respondeat, & nos Christi progeniem constituat; vt vitam, quam ipse adeptus est, non secus adipisci possimus, quàm morti obnoxii eramus, cui Adamus obnoxius fuit.

Obedientiæ ex Christo in alios propagatæ, quo pacto, in hac Christi cum Adamo collatione, ratio habeatur.

Hinc valde perspicuum est, quis eorum verborum sensus sit, quæ deinde in collatione persequenda sæpius repetit: delicto scilicet siue inobedientiâ vnius multos mortuos esse, & peccatores fuisse constitutos: iustitiâ autem & obedientiâ alterius multos victuros, & iustos constitutum iri. Sicut enim delictum, & inobedientia Adami eum mortis reum peregit: ex quo factum est, vt vniuersum humanum genus, quod post reatum illum ab ipso procreatum & propagatum est, morti penitus obnoxium sit; Sic Christi iustitia & obedientia sempiternam ipsi Christo vitam peperit; ex quo factum est, vt, quicumque ab ipso procreati & propagati fuerint, eiusdem vitæ participes sint futuri. Nisi autem huiusce vtrobique procreationis & propagationis ratio haberetur, quænam, quæso, inter Adamum, & Christum hac in parte similitudo constitui posset? Neque enim alioqui sic pertinent homines ad Christum, quemadmodum pertinent ad Adamum; immo ex Adamo omnes homines secundum carnem sunt propagati: ex Christo ne vnus quidem. Quocirca, si homines mortis rei sunt, quia Adamus ipse mortis reus fuit, non tamen idcirco concludendum videtur, homines similiter (quicumque illi tandem fuerint) vitæ participes esse debere, quia Christus vitæ particeps fuerit. Quare ostendendum est, eos homines, quos vitam propterea participaturos affirmamus, quòd Christus eam patticipauerit, quamuis ab ipso Christo

Quomodo Adami inobedientia reatum & mortem, Christi verò obedientia iustitiam & vitam nobis pepererit.

Homines non ita ad Christum pertinere, vt pertinent ad Adamum.

ipso Christo

ipso Christo carnali ratione, vt homines vniuersi, qui morti sunt obnoxii, ab Adamo, procreati non fuerint, spirituali tamen procreatos fuisse: & non minùs ad Christum pertinere, eiq; coniunctos esse, quàm vniuersum humanum genus ad Adamum pertinet, eiq; coniunctum est.

Non igitur, quia nobis Christi iustitia & obedientia imputetur, ideo vitam æternam participamus; sed quia, postquam per propriam obedientiam illius progenies facti sumus, idem de nobis iudicium fit, quod de ipso factum est quemadmodum non ideo mortis rei sumus, quia Adami delictum & inobedientia nobis imputetur; sed quia, cum ex ipso procreati simus, idem de nobis iudicium fit, quod de illo factum fuit. Nam etsi verum est, idem de nobis statui, ac si Dei præceptum aliquod expressum, vt Adamus fecit, transgresſi fuissemus; istud tamen non est, nobis eam ipsius Adami transgresſionem imputari: sed, per generis propagationem, eundem effectum in nobis produci, quem in eo, ex quo propagati sumus, ea transgresſio produxit. Ita, etsi verum est, idem de iis, qui Christi spiritus participes sunt, statui, ac si, vt ille fecit, perfectè Deo obediuissent; istud tamen non est, illis eam ipsius Christi obedientiam imputari: sed, spiritualis propagationis vi, eundem effectum in ipsis produci, quem ea obedientia in eo, ex quo propagati fuere, produxit. Ea enim conditio, quæ genitori affixa perpetuò est, vnà cum ipso genere necessariò propagatur. Exempli caussâ, si quis ob aliquod suum delictum, cuius participem vxorem habeat, vnà cum ipsa vxore seruus fiat; ii qui posthac ab istis gignentur & propagabuntur, eandem seruilem conditionem necessariò subibunt; non quia illis genitorum delictum imputetur; sed quia eius conditionis esse, ipsius genituræ vi, coguntur, cuius ii fuerunt, a quibus sunt geniti & propagati. Quod exemplum si ad Adamum, & genus humanum ab eo propagatum accommodaueris, videbis, vnde fiat, vt mortis rei omnes simus.

Concluditur, ex Paulina Christi cum Adamo collatione non posse colligi Christi iustitiæ imputationem.

Falluntur igitur egregiè, qui peccatum illud originis (si modò peccatum appellare licet) imputatione aliqua, pro ea parte, quę ad reatum spectat, contineri autumant; cum omnis reatus ex sola generis propagatione fluat. Grauius autem multò labuntur, qui, pro ea parte, quæ ad corruptionem pertinet, ex poena ipsius deli-

Reatus originalis noster non ex imputatione aliqua, sed ex sola generis propagatione fluit.

 cti Adami

Naturalem corruptionem nostram non esse ex pœna delicti Adami.

cti Adami illud fluxisse, affirmant. Qua enim vel auctoritate, vel ratione vmquam, non dicam probabunt, sed leuiter alicui persuadebunt, Adamum, vt sui delicti poenam, mentis, ac voluntatis corruptionem incurrisse, quæ deinde in nobis per propagationem ingenita fuerit? Immo quid absurdius, & Deo, qui peccatum capitaliter odit, indignius excogitari potuit, quàm Adamo eiusmodi pœnam ob delictum inflictam fuisse, propter quam a peccando in futurum abstinere non posset? Scio, Deum non raró mentis cæcitate, vnde innumerabilia grauissima delicta necessariò proficiscuntur, hominum scelera punire. Verùm id non nisi in iis fieri contingit, qui in peccatis vsque perseuerantes, vt eorum impietas palàm traducatur, & cæteris sint ludibrio, commeriti sunt. Neque tamen interea voluntatis deprauatione plectuntur, namq; ea iam in ipsis ad summum peruenerat, nec mentis cæcitate augetur; quamuis turpia ipsa facinora, eius cæcitatis vi, mirum in modum augeantur, & multiplicentur. Equidem haud scio, an execrabilius quidquam dici potuerit, quàm, Deum omnis rectitudinis fontem atque parentem, prauæ voluntatis in homine, siue vt eum puniret, siue quamcumque aliam ob caussam, auctorem fuisse.

Ratio ab absurdo.

Deum mentis cæcitate hominum scelera punire solere; & quorum.

Hanc impiam blasphemiam quidam animaduertentes, & tamen ex vno illo Adami delicto cætera hominum delicta, hancq; in nobis, vt videtur, ingenitam voluntatis deprauationem, siue propter hunc Pauli locum, siue propter quemuis alium in sacris litteris perperam interpretatum, fluxisse existimantes: non ob diuinam punitionem, verùm ex ipsius rei natura id contigisse sunt arbitrati. Sed hoc quoque a veritate alienissimum est. Quam enim vim habere potest vnicum delictum ad voluntatem hominis deprauandam, siue etiam aliud quodpiam delictum vt perpetret, illum impellendum: nedum, vt ipsi volunt, quodammodo compellendum: præsertim, si vnici illius iam perpetrati delicti grauissimas pœnas se dedisse sentiat, idq; compertissimum habeat? Quod certè Adamo delinquenti euênit; qui illico post commissum delictum, se, ob eā ipsam caussam, quia deliquisset, ex diuino illo horto, in quo collocatus fuerat, eijci sensit: ærumnisq;, & laboribus grauissimis perpetuò deuoueri agnouit. Corruptio igitur hæc nostra, & ad peccandum procliuitas (quæ qualis & quanta sit, im-

Delictum Adami non habuisse vim corrumpendi ipsum Adamum.

Vnde naturalis corruptio nostra.

mo etiam an omnium sit communis (nam æquè communem nō esse satis constat; vnde etiam, ex vno illo Adami delicto eam non fluxisse, apparet) non est hîc disputandi locus) non ex vno illo delicto in nos propagata est. sed continuatis actibus habitus modò huius, modò illius vitii est comparatus; quo naturam nostram corrumpente, ea corruptio deinde, per generis propagationem, in nos est deriuata. Neque verò, si Adamus non deliquisset, propterea vel nos a peccatis immunes fuissemus, vel in hanc naturæ corruptionem incurrere non potuissemus, dummodo, vt ille habuit, sic nos quoque voluntatem ad malum liberam habuissemus. Eadem enim ratione, qua ille, quamuis ipsius Dei manibus formatus, & nulla penitus adhuc deprauatæ naturæ labe infectus esset, grauiter peccauit; nos similiter, etiamsi ab ipso innocentissimo procreati, neque adhuc, ne minima quidem ex parte, deprauati fuissemus: peccare tamen potuissemus, & quidem grauissimè, idq; sæpius: & ita naturam sensim corrumpere, eamq; corruptam ad posteros transmittere.

Proclinitas ad peccandum non est omnium hominum æquè communis.

Etiamsi Adamus non deliquisset, potuisse nos nihilominus peccare, & naturam nostram corrumpi.

Ex iis, quæ a nobis dicta sunt, satis constare arbitror, Paulum in hac Christi cum Adamo collatione nec dixisse, nec sensisse, nos idcirco morti obnoxios esse, quòd nobis Adami delictum imputetur; propter quod probandum potissimè ipsam collationem ipsaq; apostoli verba, in quibus id affirmari vobis videbatur, explicanda susceperam. Sed etiamsi concederetur, id ab apostolo disertè dictum fuisse; non propterea tamen necessariò concluderetur, Christi iustitiam nobis imputari, atque ea ratione nos vitam adipisci. In collationibus enim seu comparationibus rectè institutis satis est, in iis, quæ conferuntur siue comparantur, similitudinem in ea re esse, cuius caussa expressè collatio seu cōparatio fit. Cum igitur Paulus dicit, Quemadmodum per Adami delictum mors in homines peruasit, sic per Christi iustitiam, vitam in homines peruasisse; satis est, quò id verum maneat, non minùs hoc per Christi iustitiam factum fuisse, quàm illud per Adami delictum. nec necesse est, vt eadem ratione Christi iustitia caussa siue occasio huius rei fuerit, qua Adami delictum illius rei caussa siue occasio fuit. Expressa enim comparatio fit non rationis, aut modi: sed rei ipsius, atque effectus. Nec dictio ὥσπερ siue Quemadmodum, vt omnes sciunt,

Nos ideo morti obnoxios esse, quòd nobis Adami delictum imputetur, ex Pauli verbis Rom. 5. nō colligitur.

Collationum seu comparationum natura.

Dictionis ὥσπερ seu Quemadmodum in comparationibus significatio.

nes sciunt, in comparationibus, sua vi, nisi aliud addatur, modi & rationis, aliarum'ue rei qualitatum similitudinem complectitur: sed ipsius rei tantummodo, quæ expressa est.

Atq; ita tandem, vt speramus, quidquid ex vniuerso eo 5. cap. ad Rom. ad vestram iustitiæ Christi imputationem confirmandam in medium afferri potest, nihil prorsus ad eam rem momenti habere docuimus; quamuis, ab ipso collationis initio ad finem vsque, verborum Pauli explanationem persequuti non simus. Quod tamen a nobis in alia cum alio disputatione factum est. Huc autem ea, quæ ibi scripsimus, transferre & piguit, nec sanè necesse fuit.

In disputatione cum Francisco Puccio de primi hominis mortalitate.

Ratio ex Pauli quibusdam verbis Rom 5. pro compensatione inobedientiæ Adami per obedientiam Christi.

Verùm, quando in explicationem huiusce collationis incidimus; vnum obiter monuisse non abs re fuerit. Non deesse videlicet, qui velint, ex quibusdam, in ea persequenda, apostoli verbis omnino colligi, Christum obedientiâ suâ omnem Adami inobedientiæ culpam compensasse. nempe ex illis, quæ ℣ 18. leguntur: *Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ.* Aiunt enim, in græco vocem Iustitiam esse δικαίωμα; quæ vox (aiunt) teste Aristotele, propriè iniuriæ correctionem significat.

Lib. 5. eth. ad Nicom.

Responsio multiplex.

De vsu vocis δικαίωμα apud sacros scriptores.

Sed animaduertere debuerant isti, Primùm quamuis verbum δικαίωμα apud sacros scriptores multa significet: numquam tamen fortassis iniuriæ correctionem significare: Tum, in consequentibus verbis quæ per dictionem γὰρ annectuntur, hoc est, in quibus ratio quædam redditur eorum, quæ antecesserunt, & ita de eadem re agitur, obedientiam Christi inobedientiæ Adami opponi; vnde manifestum est, non de iniuriæ correctione, sed de iustè facto in præcedentibus actum fuisse: Præterea, si δικαίωμα hoc loco pro iniuriæ correctione apostolus dicere voluisset: non παραπτώματι, sed ἀδικήματι illud oppositurum fuisse: Postremò, si id, quod Paulus, per oppositionem delicti Adami, Christo tribuit, iniuriæ correctionem nominasset; non fore comparationi locum. Iniuriæ enim correctio non idipsum, quod delicto opponitur, sed id, quod ex re delicto opposita consequitur. esse deberet, vt, quemadmodum ex delicto iniuriam, sic, ex re delicto opposita iniuriæ correctionem

ctionem consecutam fuisse, appareret. Alioqui multò plus in vno, quàm in altero oppositorum contineretur: & iam tacitè pro concesso sumeretur id, quod, per collationem, ex eo, quod ex delicto consecutum est, probandum fuerat. Locus ille Arist. tantum abest, vt nostræ huius Paulini loci interpretationi aduersetur, vt eam maximè cõfirmet. Quandoquidem ex Aristotelis ipsius verbis satis constat, magis vsitatam notionem, quæ verbo δικαίωμα subijciatur, esse Iustè factum; hoc enim sensu ibidem ipse, nihil antea præfatus, illud vsurpauerat. Atqui in hunc ipsum sensum hic a nobis accipitur: & ab illis quoq; ni fallor, qui Iustitiam illud reddiderunt. Sed rectiùs fuisset, ad ambiguitatem nominis prorsus tollendam, Iustè factum reddere; vt Delicti antithesis omnino requirit. Nam qui Iustificationem reddiderunt, quàm grauiter sint lapsi, id inter cætera docere potest, quod ad interpretationem istã Iniuriæ correctionis refellendam vltimo loco diximus. Iustificatio enim non res delicto opposita: sed id, quod ex re delicto opposita consequitur, esse debet; vt, quemadmodum ex delicto reatus, sic ex eo, quod delicto opponitur, iustificatio, id est, a reatu liberatio consequatur. hoc siquidem sensu ipsimet isti interpretes non solùm suprà ℣ 16. sed hoc eodem ℣ 18. secundo loco, verbum Iustificationis vsurparunt. Quamquam prædicto ℣ 16. græcè est δικαίωμα. Sed aliud ibi significat, aliud verò hîc; & rectè ibi Iustificationis voce redditum est verbum istud: hîc verò minimè. Δικαίωμα igitur in his apostoli verbis, propria ipsius significatione, Iustè factum declarat. quod, vt arbitror, in nouo testamento non semel alibi fit, vbi vulgata editio Iustificationis nomine vtitur: Sed ita, vt negari non possit, sine dubio in Apoc. cap. 19. ℣ 8. in illis verbis, *Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum* (in græco est τὰ δικαιώματα) id est, vt omnes interpretantur, bona opera, & iustè facta. Quamuis autem ex Christo non vnum, sed innumerabilia iustè facta prodierint; vt tamen institutæ collationi apostolus inseruiat, vniuersam Christi obedientiam, tamquam vnum iustè factum, consíderat: & illam vni Adami delicto opponit; &, quid ex vtroq; fluxerit, eleganter explicat.

De loco Arist.

Vsitatior nominis δικαίωμα significatio.

Erasmus, Beza.

Paulus, in hac collatione, vniuersam Christi obedientiam, tamquam vnum iustè factum, considerat.

Hæc pauca obiter, vt diximus, hoc loco disputare voluimus, vt iis quoque

vt iis quoque satisfaceremus, qui ex vnico illo verbo Christi pro peccatis nostris satisfactionem confirmari omnino posse existimant: alioquin eius rei mentionem, vt hactenus feceramus, tamquam examinatione indignæ, planè prætermissuri.

Alia diuina oracula, ex quibus, Christi iustitiam nobis imputari persuasum vobis fuerit, extare non puto, quæ explicatione ampliùs indigeant. Nam, quæ de Christo siue nouo homine induendo scripta leguntur, & a nonnullis ex vestris huc pertrahi solent, quam vim habeant, suprà, cum de imitando Christo ageremus, abunde expositum fuit.

CAP. VII.

Eos, qui salutis nobis per Christum partæ participes sint futuri, necesse habere, vt reuera sint pij, & reuera, non imputatione tantùm sanctè atque innocenter viuant.

Secundæ tuæ enuntiationis primam, quam feceramus partem confutatam a nobis fuisse, non iniuriâ affirmari posse crediderim: & apertè demonstratum, in imputatione, quæ in salute per Christum comparata nobis obueniat, nullam prorsus ipsius Christi iustitiæ imputationem interuenire. Secundam istius tuæ enuntiationis partem facere possumus, Nos, licèt reuera impios, pro piis tamen (istius scilicet imputationis vi) a Deo haberi. Tametsi autem hac de re iam multa dicta sunt, & grauissimus hic vester error satis patefactus videtur; quia tamen is altissimas radices in complurium animis egit; nonnulla adhuc, quæ scilicet eum multò magis & retegere, & conuellere possint, breuiter perstringere necessarium duximus.

Secundæ Aduersarii enunciationis pars secunda.

Iam verò ex ipsis verbis tuis perspicuum est id, quod ante diximus, vos (nam & alii tui symmystæ eodem modo loquuntur) in hac Christi iustitiæ imputatione vestra id potissimùm spectare, vt, quamuis, postquam Christum cognouimus, eam sanctitatem verè non habeamus, quam a nobis ipse Christus omnino requirit: id tamen nihil nobis ad iustificationem obsit: non autem id præcipuè quærere, vt, quamuis multorum delictorum rei simus, pro perfectè iustis nihilominus habeamur, id est, numquam aduersus Dei voluntatem commisisse censeamur. Quis est enim, qui nesciat, aut hodie neget,

Scopus Aduersariorum, in comminiscenda Christi iustitiæ imputatione.

hodie neget, nos omnes, antequam per Christum ad Deum conuerteremur, in multis persæpe deliquisse, atque adeò plerosque impios fuisse? Atqui, te aliquid voluisse dicere, de quo non planè inter omnes constet, cum nobis, quamuis in nobis ipsis impii simus, Christi satisfactionem imputari affirmasti: satis per se manifestum est. Non igitur de eo tempore, quod iustificationem nostram antecesit, sed de eo, quod consequitur, sine dubio loqueris; in quo ambigitur a multis, quales reuera simus. Nec desunt hodie, qui affirment, eos, qui ex animo Christum receperunt, iam non peccare: sed vitam ab omni parte sanctissimam viuere: & absolutissimâ innocentiâ, atque iustitiâ, non quidem imputatâ, sed verâ, præditos esse. quæ sententia cum vestra ex diametro (quod dicitur) pugnat; nec mihi vllo modo probatur; vt alibi suprà ostendi. Mitto, quòd, cum nos in nobis ipsis impios esse, non autem fuisse, dicas, te, non præteriti, sed præsentis temporis rationem potissimùm habuisse, constat. Nec rursus tamen, hoc tempore nos in nobis impios esse, eo sensu dicere potuisti, quòd adhuc interdum labamur, & idcirco perfectè innocentes reuera non simus. Namque, vt vidimus, non modò perfectè innocentes nos reuera non esse, sed sanctimoniam iustitiamq; vitæ nostræ a Christi perfectione non minùs, quàm cælum a terra, semper distare vis: & perpetuò legem in membris nostris esse, quæ repugnet legi intelligentiæ nostræ, ac nos non bonum, quod vellemus, sed malum, quod nolumus, facere cogat. Cum igitur nos, quamuis in nobis ipsis impios, Christi iustitiæ imputatione, seu communicatione, coram Deo pro iustis haberi affirmas: non de omni impietate, sed de ea loqueris, quæ Christi cognitionem subsequitur; hancq; non imperfectam mandatorum Dei conseruationem intelligis: sed vitiositatem, quæ adhuc in nobis inhæreat, & quo minus ex Christi præscripto viuamus, nobis impedimento, dum hìc sumus, perpetuò sit. Id quod ipsum Impietatis vocabulum satis apertè declarat. Neque enim impius is dici debet, qui interdum labitur: sed qui a vera sanctitate reipsa quàm longissimè abest: immo, si verbum ipsum spectes, qui ab ea animum abalienatum habet, ab ipsaq; planè abhorret.

Quorumdam hodie, sententia de perfectione Christianorum; quæ auctori non probatur.

Aduersarii sententia de qualitate hominum Christianorum.

Impius, quis dici meritò possit.

Hæc tua tuorumq; sententia adeo fœda & execrabilis est, vt pestilentiorem

Refellitur Aduersarii sententia.

pestilentiorem errorem post homines natos in Dei populo extitisse non credam. Potuit autem inter cætera in eum te potissimùm inducere locus ille, quem ipse affers, apud Paulum: *Ei verò, qui non operatur, sed credit in eum, qui iustificat impium, imputatur fides eius pro iustitia, siue ad iustitiam,* Rom. 4. ℣ 5. Ex quibus verbis fortasse apertissimè colligi tibi visum est, eum, qui Christi præcepta non exequitur, immo adhuc vitiosus est, pro iusto tamen a Deo haberi, dummodo fidem habeat; id est, vt vos interpretamini, a Christo diuinæ iustitiæ pro peccatis suis plenè satisfactum fuisse, firmiter credat.

De loco Rom. 4. ℣ 5. ab Aduersario allato.

Sed animaduertendum tibi erat primùm, quod attinet ad ea verba, *Ei verò, qui non operatur*, non operari a Paulo eum dici, non qui post ipsius Dei, & Christi acceptam gratiam Deo obediens non sit, nec Christi præcepta conseruet: sed eum, qui non ita perfectè Dei legem seruet, vt illi merces non ex gratia, sed ex debito tribuatur; quemadmodum ex ipsius Pauli verbis præcedentibus apparet manifestè. Qui autem hoc facit, & sic, vt hìc Paulus loquitur, operatur, is est, qui, postquam adoleuit, numquam ne minimum quidem diuinæ legis præceptum transgreditur. Nisi enim hoc fiat; nemo, quantumuis cæteroquin & innocenter & inculpatè viuat, operatus, ex sensu Pauli eo in loco, fuisse dicetur; & propterea neque etiam, ex eiusdem Pauli mente, ex operibus iustificari poterit. Sed nemo nostrûm id facit. Non igitur ex operibus ipsis nostris petenda est nobis iustificatio nostra: sed ad Dei benignitatem confugiendum; qui ipsi fidentes, & in ipso spem suam collocantes iustificat. vt etiam ipsi Abrahamo obtigisse legimus; qui non ideo iustificatus fuisse dicitur, quòd diuinæ voluntati perfectissimè paruisset, nec vmquam, ne leuissimè quidem, deliquisset: sed quia Deo fidem habuisset.

Non operari quis a Paulo dicatur.

Operari item quis.

Deinde, quod attinet ad verba illa, *qui iustificat impium*, considerandum tibi fuerat, eum, qui iustificatur, id est a reatu suorum peccatorum coram Deo absoluitur, & sic pro iusto habetur seu iustus pronunciatur, impium a Paulo dici, non quidem quia, postquam iustificatus est, adhuc impius perduret: sed quia impius antea fuerat. Immo, si iustificari debet, vt impietatem suam relinquat, quemadmodum vniuersa diuina oracula testantur, prorsus necesse est.

Impius quo sensu a Paulo dicatur is, qui iustificatur.

Exo. 34. 7. Num. 14. 18.

necesse est. Eum enim se Deus esse apertè profitetur (vt in huius ferme totius disputationis nostræ initio, ex plerorumq; sensu, annotauimus) qui absoluendo non absoluat, id est, a peccatorum reatu non liberet eos, qui mali & impii esse perseuerant. Iustificat igitur Deus impium: sed conuersum & pœnitentem, & qui impius esse desinit. Sic etiam Christus principibus sacerdotum, & senioribus populi dixit, meretrices illis præcedere in regnum Dei Matth. 21. ℣ 31. non quidem, dum adhuc meretrices esse pergerent; sed postquam pœnitentiam egissent, & aliam meliorem vitæ suæ rationem instituissent. Nam ibidem statim subiungit: *Venit ad vos Iohannes in via iustitiæ, & non credidistis ei. publicani autem, & meretrices crediderunt ei. Vos autem, videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, vt crederetis ei.* Atqui Iohannes nihil aliud omnibus prædicabat, quàm vt pœnitentiam agerent, hoc est, peccatis relictis, iustitiæ opera sectarentur. Vt igitur ibi dicitur, meretrices Iohanni credidisse, non quia, postquam credidissent, meretrices essent, sed quia antea erant; sic hoc loco iustificari a Deo impius qui in ipsum credit, dicitur, non quia, etiam cum in ipsum credit, & ob eam rem iustificatur, impius esse pergat: sed quia, antequam crederet, & iustificaretur, impius erat. Quis autem audiuit vmquam, eos, qui coram Deo iusti sunt, impios appellari, quæ appellatio, vt paulo ante attigimus, ijs tantùm propriè conuenit, qui a Deo animum habent alienum? Ego sanè ne eos quidem omnes, qui a Deo absoluuntur, antequam absoluantur, impios dici posse crediderim. Neque enim, quicumque coram Deo reus est, is a deo animo est alienus. Nam, vt rei coram Deo simus, satis est, vel minimum ipsius præceptum non seruasse. Itaque Paulus, cum, a Deo dixit impium iustificari, ne id quidem intellexit, omnes scilicet qui a Deo iustificantur, antequam iustificarentur, impios fuisse; tantum abest, vt post iustificationem eos impios vocet. Sed propterea, *qui iustificat impium*, dixit, vt gratiæ Dei vim ostenderet; quæ tanta est, vt etiamsi quis non modò interdum deliquerit, & ita, vt ante locutus erat, non operatus fuerit: verùm etiam impius, id est, ab ipso Deo alienus sit: eum, si ipsi confidat, iustificet, atque absoluat. Perinde est enim, ac si dixisset, Qui etiam impium iustificat. Sic enim, quemadmodum illi propositum est hominum iustificationem

Ii, qui iusti sunt coram Deo, impii neutiquam appellantur.

Non omnes, qui a Deo absoluuntur, etiam antequam absoluãtur, impios dici posse.

Quid satis sit, vt rei coram Deo simus.

non ex operum meritis, sed ex diuina beneficentia, per fidem in Christum, pendêre, confirmat. Idem Paulus, cum Dei charitatem erga nos in Christo pro nobis morti tradendo summopere extollere curaret, ait, Christum pro impiis mortuum esse, Rom. 5. ℣ 6. non quòd omnes, pro quibus Christus mortuus est, impii, idest, a Deo animo alieni essent; sed vt tātò magis ea in re Dei benignitas appareret: qui etiam pro iis, qui ab ipso animum alienum gerebant, Christum, suum vnigenitum filium, proprium sanguinem fundere voluerit. Quòd si nihilominus tamen velimus, eos, qui nondum iustificati & a reatu peccatorum liberati sunt, propterea quia nondum Deo ex animo confidunt, impios appellari posse; at certè illud verissimum est, postquam in Deo spem suam collocauerint, impios nullo modo dici debere: aut saltem non eorum respectu, quæ tempus illud consecuta sunt.

Quo sensu dixerit Paulus, Christum pro impiis mortuum esse.

Sed non impii tantùm, verùm ne peccatoris quidem appellationem in sacris litteris vnquam iis tribui comperiemus, qui iustificati sunt: nisi eorum respectu, quæ iustificationem antecesserunt. Paulus quidem se primum peccatorum appellat. 1. Tim. 1. ℣ 15. non quia adhuc esset, quamuis præsentis temporis verbo vtatur, sed quia fuisset; vt ibidem ex præcedentibus, & consequentibus verbis apertissimum est. Alioqui quomodo alibi dicere non dubitasset, *Imitatores mei estote, quemadmodum & ego Christi?* Satis profectò ostendit Paulus, eos, qui iustificati sunt, peccatores non esse, cum ait, Christum pro nobis mortuum fuisse, cum adhuc essemus peccatores, Rom. 5, ℣ 8. Nam his verbis statim subiungit, *Multo igitur magis iustificati nunc per sanguinem ipsius*, &c. Peccator ergo, & Iustificatus ex Pauli verbis opponuntur. & qui iustificatus est, iam non est peccator; non quia nihil omnino peccet: sed quia peccatis ampliùs implicitus non est. Scita est enim distinctio illa inter Peccantem & Peccatorem. Qui interdum peccat, peccans quidem appellari potest: at peccator, minimè. Is enim peccator appellatur, non qui interdum, sed qui sæpius peccat. Non secus atque ebrius is quidem dicitur, qui nimio potu mentem aliquo modo alienatam habet. sed ebriosus non dicetur, nisi sæpe ebrius fieri consueuerit.

Iustificatos non appellari peccatores, nisi præteriti temporis ratione.

Quo sensu Paulus se primum peccatorum esse dixerit.

1. Cor. 11. 1.

Peccator, & Iustificatus, opponuntur, secundū Paulum.

Inter Peccantem, & Peccatorem scita distinctio.

Item inter Ebrium, & Ebriosum

Quinetiā Iohannes apostolus, vt suprà alibi vidimus, eos, qui ex Deo

ex Deo sunt nati, ne peccare quidem affirmat. Ex eo enim, quod plerumque fit, vt ibi diximus, appellationes ducũtur, & hominum actiones æstimantur. Neque verò eorum sententia mihi placet, qui, idcirco Iohannem, hominem ex Deo natum non peccare, affirmasse aiunt, quòd ei peccata, quæ aliquando commisit, non imputentur. Tametsi enim, vt suprà visum fuit, verissimum est, iis, qui ad Deum conuersi fuerint, &, peccatis valere iussis, iustitiæ operibus se mancipauerint, fragilitates quasdam & ignorantias, quæ in ipsis adhuc reliquæ sint, non imputari; ipsa tamen luce clarius est, apostolum, cum ea verba diceret, non ad peccatorum remissionem, siue iustitiæ imputationem, sed ad vitæ sanctimoniam respexisse. Inquit enim, *Omnis, qui facit peccatum, & iniquitatem facit. & peccatum est iniquitas. Et scitis, quia ille apparuit, vt peccata nostra tolleret: & peccatum in eo non est.* Vbi obiter est notandum (quod ex sequentibus apostoli verbis adhuc magis liquet) quàm verum sit id, quod a nobis in superioribus disputationibus animaduersum fuit, abstulisse peccata nostra Christum dici, non solùm quia nos a peccatorum pœna liberauerit: sed etiam quia, vt a peccãdo cessemus, effecerit. Pergit autem apostolus; & ait, *Omnis, qui in eo manet, non peccat. & omnis, qui peccat, non vidit eum, nec agnouit eum.* Quis hîc de peccato ipso, non autem de peccati reatu, agi non videat? Sed addit Iohannes: *Filioli nemo vos seducat. Qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit peccatum ex diabolo est; quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit filius Dei, vt dissoluat opera diaboli. Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet; & non potest peccare: quia ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis, qui non facit iustitiam, non est ex Deo: & qui non diligit fratrem suum.* An nondum etiam cernimus, quid apud Iohannem sit, Facere peccatum, cum euidentissimè ei opponat Facere iustitiam; iustitiæ autem faciendę maximam partem statuat, fratrem suum diligere? *Scimus*, inquit alibi idem apostolus, *quòd omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed natus ex Deo seipsum conseruat, & Malignus non tangit eum.* Vide quid sit, apud Iohannem Non peccare; nempe, Seipsum conseruare. quod idem est, atque, A peccato sibi cauere: non autem, Peccata sibi non imputari.

Ex eo, quod plerumque fit, appellationes ducũtur.

Quid sit apud Iohannem, eum, qui natus est ex Deo, non peccare.

Refellitur eorum sententia, qui volunt, apud Iohannem, Non peccare, idem reipsa esse, quòd, Peccata sibi non imputari

1. Ioh. 3. 4.

Christus ideo etiam abstulit peccata nostra, quia effecit, vt a peccando cessemus.

1. Ioh. 5. 18.

Non peccare, apud Iohannem, est, Seipsum conseruare.

Indubitatum igitur esse debet, eos, qui iustificati sunt (neque

Non iustificātur, nisi ex Deo nati.

enim alii iustificantur, præterquam ex Deo nati) non modò impios in se ipsis iam non esse, aut appellari; sed ne peccatores quidem; immo, quod plus est, iam eos non peccare, meritò dici posse. quare non impii, sed pii ac iusti & sunt, & vocari debent. Quòd si ipsi iusti dici non possunt, qui'nam erunt ii, quos Scriptura ita frequenter iustos appellat? Dices hos quidem esse eos iustos: sed non propterea tamen iustos appellari, quia sanctè reuera & innocenter viuant, & ita quia in seipsis iusti sint: sed quia ipsis iustitia imputetur. Fateor equidem ipsis iustitiam imputari, id est, peccata remitti, &, nisi illis peccata remitterentur, iustorum appellatione non gauisuros. non tamen ideo potissimùm iusti appellātur, quòd ipsis peccata non imputentur: sed quia sanctè & innocenter viuunt. vt nihil aliud, Iustum esse, in sanctis litteris significet, quàm, Iustè viuere, siue, vt inquit Iohannes, Iustitiam facere. Apparet hoc manifestè ex eo, quòd millies in ipsis Iustus Peccatori, & Impio opponitur. Et Deus interdum, aliquem coram se iustum vidisse, affirmat; ob eamq; caussam, se illi singulariter propitium fuisse, profitetur. vt de Noe scriptum est, Gen. 7. ℣ 1. Quod nullo prorsus pacto ad imputatam ab ipso Deo iustitiam potest referri. Hāc enim, nulla ex parte, videt Deus in nobis, ab initio; quippe qui eam nobis ipse vniuersam tribuat. quare nec ab ea ad nos amplectendos & fouendos vllo modo moueri potest. Sed vt ad animi nostri probitatem, vitæq; innocentiam referatur, necesse est; propter quam pro admirabili benignitate sua nobis fauet, nosq; caros habet. Si quis autem adhuc dubitat, quid Iusti nomine scriptura intelligat, legat 3, 18, & 33. caput Ezechielis; & Iustum nihil aliud significare apertè deprehendet, quàm probum, & iustè viuentem. Legat item 10, 11, & deinceps cap. Prou. & idem esse Iustum, quod integrum & innocentem perspicuè videbit. Sed ego ineptus, qui in re manifestissima confirmanda ampliùs laborem. Si igitur fieri non potest, quin is, qui iustificatus fuerit a Deo, iustus sit, hoc est, iustè viuat; quomodo tu, eum adhuc impium in se ipso esse, affirmas: cum Iustè viuere, & Impium in seipso esse, ex diametro, quod aiunt, omnino pugnent? Atque hæc de secunda, quam tuæ secundæ enunciationis partem fecimus, dixisse satis fuerit.

Exceptio pro Aduersario.

Responsio.

Iustum esse, in sacris litteris quid sit.

CAPVT

CAP. II X.

Ex ante dictis breuiter indicatur absurditas eius sententiæ, quod nobis Christi iustitia imputetur, quia credamus, illum pœnas peccatis nostris debitas persoluiße. hæcq; de Christi iustitiæ imputatione disputatio concluditur.

Tertia eiusdem enunciationis pars ea fieri potest, quam reipsa alteram primæ fecimus, aliis licèt verbis explicanda; id est, Quia credamus, Christum pro peccatis nostris plenissimè Deo morte sua satisfecisse, nobis eius iustitiam imputari. Quæ pars in hac enunciatione non eam quidem absurditatem continet, quam in illa continebat; sed tamen & hæc quoque admodum absurda censenda est. Quid enim commune habet, Credere aliquem pœnas, quas ego pendere tenebar, pro me persoluisse, cum eo, quòd eius probitas & innocentia mihi imputetur? aut quam vim ea fides habere potest ad imputationem istam consequendam? Satis ex iis, quæ suprà disseruimus, constare arbitror, quàm ista parum cohæreant, immo sibi inuicem aduersentur, & se vicissim destruant. Nec sanè vnquam præter absurditatem ipsius imputationis iustitiæ Christi, quæ videlicet nullo sacrarum litterarum testimonio comprobata, non ipsis sacris litteris tantùm, sed rationi quoque planè repugnat: innumera alia, quæ maximam absurditatem continent, vitare poteritis nisi, vt suprà attigi, illam vestram pœnarum solutione peractam satisfactionem tempus, quod fidem præcedit, iustitiæ autem Christi imputationem id, quod subsequitur, respicere dicatis. Hac enim ratione ea saltem repugnantia tolletur, quam inter vtramque alioquin esse apparet. neque absurdum per se videri poterit, si Deus præterita delicta satisfactione compensari voluerit: futura verò Christi iustitiæ imputatione obtegi: præsertim cum illa ab iis, qui ipsius inimici erant, commissa fuerint: hæc verò ab amicis committantur; illa maiore ex parte a voluntaris peruersitate prouenerint: hæc verò ab humanæ naturæ fragilitate proficiscantur. Sed vtraque (crede mihi) hæc salutis nostræ ratio penitus reijcienda est. Multò autem magis, quàm pœnarum persolutio, Christi iustitiæ imputatio (vt quidem a vobis sine dubio intelligitur) detestanda est; nec aliam præterea imputationem in salute nostra æterna interuenire, agnoscendum, quàm pro iustis haberi

Secūdæ enunciationis Aduersarii pars tertia, eiusque absurditas.

Imputatio, quæ sola in salute nostra æterna interuenit.

haberi a Deo, quicumque ex Christi præscripto ipsi ex animo obedierint.

Sententia circa imputationem iustitiæ Christi aliquantò tolerabilior, quàm sententia Aduersariorum.

Fuerunt olim, vt arbitror, non pauci, & plures fortasſis hodie sunt, qui Christi iustitiam nobis imputari affirment quidem: non tamen, vt eius imputationis vi ea ſanctitas & vitæ innocentia nobis aſcribatur, quam post Christum agnitum a nobis Deus omnino requirit; ſed vt perfecta, & perpetua per totam vitam diuinæ legis obedientia nobis attribuatur. Hæc ſententia, quamuis falſa & abſurda, ferri tamen, vt diximus, facile poſſet. Certũ eſt enim, nos, qui Deo ex Christi præſcripto obedimus, perinde ab ipſo haberi, ac ſi perpetuò, poſtquam adoleuimus, eius præcepta abſolutiſsimè conſeruaſſemus. Iſtud porrò, ſiue Chriſti iuſtitiæ imputatione, ſiue quacũque alia ratione fieri dicatur, non multum refert; dummodo vitæ ſanctimonia ſalua ſit. Sed Chriſti iuſtitiâ, ad impietatem noſtram, etiam poſtquam ipſum nos agnouiſse profitemur, obtegendam, abuti velle, ſuprema impietas eſt, & totius Chriſtianæ religionis euerſio atque abolitio. Quod multò clariùs perſpicietur, vbi, quæ'nam ſit ea Chriſti fides, qua iuſti coram Deo habemur, breuiter expoſuerimus. Quare ad tertiam enunciationem tuam examinandam iam tandem accedamus.

CAP. IX.

Credere, per ea, quæ paſſus eſt Chriſtus, noſtra peccata deleta fuiſſe, nullo modo eam fidem in Chriſtum eſſe poſſe, qua iuſtificamur.

Ex ſcripto igitur tuo apertè colligitur, fidem illam in Chriſtum, qua nos iuſtificari, ſacræ noui fœderis litteræ paſsim docent, nihil aliud eſſe, quàm firmiter credere, per ea, quæ paſſus eſt Chriſtus, peccata noſtra deleta fuiſſe.

Vt huiuſce enunciationis vanitas, & periculi plenum mendacium meliùs appareat: tria a nobis fieri debent. Primùm demonſtrandum eſt, quàm illa a veritate abſit: Deinde ad ea, quæ pro ipſa confirmanda afferri poſſent, reſpondendum: Poſtremò quæ'nam verè ea fides in Chriſtũ ſit, qua iuſtificamur, docendum.

A veritate enunciationem iſtam quàm longiſsimè abeſſe, vel id ſatis oſtendit, quòd, vt vos ipſi confitemini, fides in Chriſtum Dei promiſsione nititur. Verùm promiſsio futurum tempus reſpicit. Itaque

Cal Inſt. lib. 3. cap. 2. ſec. 7, 29, & 41.

Promiſsio futurum tempus reſpicit; eoque & fides in Chriſtum.

ſpicit. Itaque neceſſe eſt, fidem in Chriſtum perſuaſione ſeu firma opinione alicuius rei, quæ futura ſit, contineri. At veſtra iſtæc in Chriſtum fides præteritum tempus omnino reſpicit; & firma opinione eius rei, quæ iam peracta ſit, tota continetur. Nam ſi dicas, immo eam futurum tempus reſpicere, quia per ipſam credimus, nos vitam æternam adepturos; cuiuſcunque enim peccata delentur, is certè vitam æternam adipiſcitur; Reſpondeo primùm, iſtud non id verè eſſe, quod creditur, & ex cuius firma opinione nos iuſtificari ipſi contenditis: ſed illud, vt quidem vobis videri poteſt, neceſſariò conſequi. Deinde ex eo, quòd peccata deleta fuerint, vitæ æternæ adeptionem, ſi, vt ſanè hic fieri debet, rei ipſius naturam inſpicias, neceſſariò conſequi, nego. Vt enim ſuprà expoſitum fuit, & a nobis, vt ibi diximus, alio loco abundè confirmatum eſt, peccatum non mortalitatis, ſed prorſus neceſſariæ mortis cauſſa fuit. Quare, peccato ipſo deleto, non quidem immortalitas neceſſariò ſuccedit: ſed a mortis neceſsitate ineuitabili liberatio; id eſt, in eum ſtatum reſtitutio, vt morti prorſus neceſſariò obnoxii non ſimus. in quo ſtatu erat Adamus, antequam peccaſſet. Longè autem aliud eſt Poſſe non mori, & Non poſſe mori. Hoc immortalitas eſt, ſeu vita æterna, illud a neceſſaria atque ineuitabili morte liberatio. Quòd ſi aduerſus manifeſtam veritatem, Adamum naturâ immortalem creatum fuiſſe contendas, & per peccatum mortalitatem in homines inuectam velis; certum eſt tamen eâ vitâ æternâ, quam nos habituros eſſe ſperamus, Adamum ab ipſo etiam initio caruiſſe. Animalis enim & terreſtris primi hominis vita, etiam ante peccatum, fuit. nobis autem ſpiritualis & cæleſtis fuit promiſſa. Quocumque igitur te vertas, confitendum tibi eſt, peccato deleto, æternam vitam illam, quam nobis Deus promiſit, & futura eſt, ex ipſius rei natura neceſſariò non conſequi. Solent quidem ſacræ litteræ ſolo peccatorum remiſsionis nomine ipſam æternam vitam, quam nos ſperamus, intelligere. quia nimirum Deo benigniſsimo viſum eſt, ita nobis peccata condonare, vt non ſolùm ab ipſorum pœna liberati, ſed præmio inſuper omnium maximo affecti ſimus. Quod etiam eam ob cauſſam fieri dici poteſt, quia, vt veriſimile videtur, quamuis id nunquam diſertè ſcriptum extet, Deus & primo homini, & cæteris

Exceptio pro Aduerſario.

Reſponſio.

Ex deletione peccatorum, ſi naturam ipſius rei ſpectes, haud neceſſariò vitæ æternæ adeptionem conſequi.

Vide Aug. de Geneſi ad litteram lib. 6. cap. 25.

Solo Peccatorum remiſsionis nomine, æternam vitam ſignificare ſolent ſacræ litteræ; idque duplicem ob cauſſam.

deinceps, qui non peccaſſent, cæleſtem æternamq́; vitam poſt hanc terreſtrem & temporariam largiri decreuerat. Vnde factum eſt, vt ipſi nos ſæpe in ſuperioribus diſputationibus, peccata noſtra expiari nihil aliud eſſe dixerimus, quàm, nobis vitam æternam dari. Sed hoc totum a Dei bonitate, ſeu verè, ſeu veriſimiliter (vt loquuntur) non autem ab ipſius rei natura neceſſariò proficiſcitur. Itaque fieri poſſet, vt per ea, quæ paſſus eſt Chriſtus, peccata noſtra deleta eſſent: nec tamen æternæ illius vitæ, quam nobis ipſe promiſit, participes eſſemus. Et propterea concludendum omnino eſt, fidem iſtam veſtram in Chriſtum, ex ſua ipſius natura, ad id, quod factum eſt, non autem ad id, quod futurum eſt, aut certè non ad id, quod verè nobis eſt promiſſum, reſpicere. Quamuis autem negari non poſſit, fidem, id eſt, firmam opinionem alicuius rei, quæ affirmetur, præteritum tempus non minùs, quàm futurum, poſſe reſpicere: non minùs enim certò mihi perſuadere poſſum, aliquid iam fuiſſe, quàm futurum eſſe; tamen, cum de fide, quæ nos Deo gratos efficiat, ſermo eſt, qualis certè fides in Chriſtum cenſeri debet, vix inuenias de re credenda agi, quæ iam peracta ſit, ſed ſemper de futura.

Alia ratio, cur fides in Chriſtum neceſſariò futurum tempus reſpiciat.

Animaduertẽdum autem præterea eſt, Fidei vocabulum, quod attinet ad præſentem diſputationem, dupliciter accipi. Neque enim aſſenſum tantummodo alicui rei adhibitum, quæ affirmetur, ſignificat: ſed etiam fiduciam, ſeu confidentiam (liceat enim nobis confidentiæ verbum, quamuis in vitio poni ſoleat, pro confidendi actu vſurpare) quam in aliquo habeamus, declarat. Patet hoc ex eo, quòd nonnullorum fidem Chriſtus & commendat, & admiratur, qui tamen nulli rei affirmatæ aſſentiebantur; ſed ipſi Chriſto, ſiue Deo per ipſum Chriſtum, confidebant: id eſt, de Chriſti potentia, atque virtute diuina perſuaſi erant, deq́; bona erga ſe ipſius voluntate ſibi impenſè promittebant, & a Chriſto, ſiue a Deo per Chriſtum aliquod inſigne beneficium ſe accepturos ſperabant; vt de Centurione, cuius puer ægrotabat, deq́; Chananæa muliere (vt alia exempla prætermittam) ſcriptum legimus. Hæc nominis Fidei ſignificatio verbo Credendi, quod idem hîc præſtat, præſertim, cum quartum aut ſextum caſum regit cum præpoſitione In, communis eſt. Quocirca is in aliquem, ſiue in aliquo credere dicitur, qui

Fidei vocabulum, quod ad præſentem diſputationem attinet, dupliciter accipi. Auctor, quo ſe ſu vti velit, verbo Confidentiæ.

Matth. 8. 10. 15. 28

In aliquem, ſiue In aliquo credere, quid ſignificet.

tur, qui alicui confidit; & nos per Christum in Deum credere dicimur, quia Christus, vt Deo confidamus, caussa est: vel quia, Christo confidendo, ipsi Deo confidimus. Nec dubium esse potest, quin, cum de fide in Christum agitur, qua iustificemur, non assensus modò iis adhibendus, quæ Christus dixit, intelligatur: sed fiducia quoque, quam in ipso collocemus, significetur: immo, quin præcipuè ipsa fiducia, non autem assensio, vocabulo Fidei declaretur. Tametsi enim non desunt, qui idem prorsus esse existiment Credere Deo, & Credere in Deum, siue in Deo; falli tamen omnino videntur isti: cum & ex ipsa verborum vi, & ex perpetuo sacrorum scriptorum vsu differant inter se Credere alicui, & Credere in aliquem, siue in aliquo. hoc enim, fiducia: illo, assensio potissimùm significatur; vt statim docebimus. Hebrææ linguæ vsus est, vt & Credere alicui, & Credere in aliquo dicat: Græcæ verò (nimirum apud eosdem sacros scriptores) idem est quidem vsus; sed hebraicam illam locutionem, Credere in aliquo, significantiùs quodammodo exprimere solet, & Credere in aliquem, dicere. Quamquam interdum etiam Credere in aliquo, & ipsa vsurpare non recusat: & hebræa illa locutio non sexto tantùm, sed quarto quoque casu reddi potest. Perpetuum sacrorum scriptorum vsum nostræ sententiæ astipulari, ex eo deprehendi potest, quòd, vbi nulli confidentiæ locus est, numquam, ni fallor, verbum Credo regit quartum aut sextum casum cum præpositione In: sed semper tertium. Rursus, cum assensui alicuius affirmatæ rei locus esse non potest, numquam tertium casum regit: sed semper quartum, aut sextum cum prepositione In; quamuis apud ipsos Latinos aliquando Credere alicui rei, pro Illi confidere vsurpetur.

Credere Deo, & credere in Deum, differre; & quomodo differant.

Vsus sacrorum scriptorum in prædictis locutionibus.

Propter hanc horum duorum loquendi modorum in significatione differentiam factum est, vt, cum de fide hominibus, quantumuis diuinis, & Dei nomine loquentibus, adhibenda agitur, qui ipsi id efficiendi, quod creditur, potestatem non habeant: libentiùs Credere illi, quàm In illum, siue In illo sacri scriptores dixerint. nempe quia, etsi confidentia quoque plerumque in eiusmodi fide est: potior tamen est assensio. Christus apud Matth cap. 21. vt non multò ante vidimus, ter fidei mentionem facit, quæ Iohanni Baptistæ aut adhibita esset, aut adhiberi debuisset; & semper ip-

 sum Iohannem

sum Iohannem in tertio casu nominat. Idem facit eodem capite ipse Euangelista, dum cogitationes Iudæorum exponit post Christi interrogationem illam, num baptismus Iohannis esset e cælo, an ex hominibus. Quem & Marcus, & Lucas imitantur, dicentes, *Si dixerimus, E cælo, dicet, Quare ergo non credidistis illi?* Illi dixerunt, non In illum, siue In illo; quamuis id rectè fieri potuisset, cum & credere in Mose, & credere in prophetis debuisse populum, scriptum sit, Quin & sperasse in Mosem eundem populum, testatus est Christus, Ioh. 5. ℣ 45.

Mar. 11. 31. Luc. 20. 5. Exo. 19. 9. 2. Par. 20. 20.

Iam erroris illorum, qui inter hosce duos loquendi modos differentiam nullam statuerunt, caussa, vt equidem reor, fuit, quòd viderent, id, quod vno in loco hoc modo dictum est, in alio, illo efferri: vt, exempli caussâ, quod Moses dixit, *Credidit* (Abram) *in Iehoua*, Paulus, & Iacobus, Septuaginta interpretes imitati, dixerunt, *Credidit Abraham Deo*: & manifestè deprehenderent, eodem sensu dici Credere Deo, & Credere Christo, quo, Credere in Deũ, & Credere in Christum. Sed animaduertendum erat, id non ideo fieri, quia idem verè vtrumque significet; sed quia, cum Deus & Christus omnia bona, omnemq; felicitatem nobis promiserint: non possumus eorum verba vera esse credere, quin illis confidamus, in ipsisq; omnem spem & fiduciam nostram collocemus. Non possumus etiam illis confidere, quin eorum verba verissima esse credamus: & sic ab ipsis vitam æternam, qui scopus & finis nostræ fidei est, quam nobis polliciti sunt, nos consecuturos esse, nobis persuadeamus. Alioqui, nisi aliquid boni nobis promisissent, ipsis quidem credere possemus; non tamen propterea in ipsos, siue in ipsis crederemus. id est, eorum verba, aliud quidpiam affirmantia, vera esse, nobis persuadere possemus; nec tamen idcirco illis confideremus. Nisi etiã aliquid affirmassent vmquam: possemus quidem in ipsos siue in ipsis credere, hoc est, illis confidere: ipsis autem credere, hoc est, eorum verba vera esse, nobis persuadere, qui, obsecro, possemus? Quod igitur Moses dixit, *credidit* (Abram) *in Iehoua*, Paulus & Iacobus, *credidit Abraham Deo*, dixerunt; quia, cum in iis, quæ Abrahamo Deus dixisset, amplum quoddam ipsiq; gratissimum promissum contineretur: non poterat Abrahamus, Dei verba vera esse credere, quin illi simul confideret; non

Caussa erroris illorum, qui inter prædictos duos loquẽdi modos nullam differentiam statuerunt. Gen. 15. 6. Rom. 4. 3. Gal. 3. 6. Iac. 2. 25.

Cur fiat, vt, si Dei & Christi verbis credimus, vtrique etiam confidamus.

deret; non autem quia Credere Deo propria & perpetua vi Deo confidere significet; vt certè significat Credere in Deum, siue in Deo.

Quamobrem, vt ad rem ipsam redeamus, planè statuendum est, fidem in Christum confidentiam declarare; non quidem eam ob caussam, vt quidam existimarunt, quòd ex hac fide confidentia nascatur: sed quia ipsa hæc fides confidentia est. Ea fides Christi, ex qua confidentia oritur, & quæ eam potiùs complectitur, quam significat, est Christo credere. Christo enim credere non possumus, id est, eius verba vera esse, nobis persuadere, quin, vt dictum est, illi confidamus; cum se nobis ingentia bona daturum promiserit. Iam verò, si fides in Christum ipsi confidere est, quis non videt, fidem in Christum non præteritum tempus, sed futurum respicere: & non firma opinione beneficii iam accepti, sed aliquando accipiendi, contineri? Non potest igitur fides in Christum, qua iustificamur, firma persuasio esse, quòd per ea, quæ ipse passus est, nostra peccata deleta fuerint (hoc enim & præteritum tempus, & acceptum iam beneficium respicit) sed vt quidpiam aliud sit, omnino necesse est.

Fides in Christum confidentiam declarat; imo confidentia est.

Concluditur alia ratio, cur fides in Christũ futurum tempus, non autem præteritum, respiciat.

Verumtamen fingamus, nihil aliud fidem in Christum significare, quàm, eius verba verissima esse, sibi persuadere, ita vt præteritum tempus, & rem aliquam iam peractam respicere queat; Certè, si velimus, eam fidem firma persuasione, quòd per ea, quæ passus est Christus peccata nostra deleta fuerint, contineri: oportet Christi verba, & ipsius prædicationem potissimùm ea de re agere: id est, verborum Christi, cum populo concionaretur, summam hanc fuisse, se iis, quæ passurus esset, ipsorum peccata deleturum. Atqui non modò hæc prædicationis Christi summa non fuit; sed tale quidpiam populo numquam dixit. Tantùm, discipulis suis seorsum semel dixisse eum, legimus, sanguinem suum iam iam fusum iri pro multis in remissionem peccatorum, Matth. 26. ℣ 28. Idem etiam iisdem solis discipulis affirmauit, se venisse, vt animam suam daret redemptionem, siue redemptionis pretium pro multis, Mar. 10. ℣ 45. Populo autem seu potiùs Pharisæis, & populi primoribus nihil apertiùs, quod huc omnino pertinere, vobis omnibus videri possit, eum dixisse, memini, quàm, se bonum pastorem

Fidem in Christum, etiamsi præteritum tempus respicere posset; non tamen talem futuram, qualem Aduersarii esse opinantur.

 esse, qui

esse, qui animam suam pro ouibus ponat, Ioh. 10. ℣ 11, & 15. Quæ verba, vt suprà visum est, idem sibi volunt, ac si Christus dixisset, se in vitæ discrimen seipsum adducere, vt suos a morte seruaret. quæ salus an peccatorum deletione, an verò alia re constaret, ex Christi verbis illis nullo modo liquere potest. Petrus sanè ipsi Christo dixit, se positurum animam suam pro ipso. Num, obsecro, id sibi aut voluit, aut velle potuit Petrus, se mortem, seu mortis periculum aditurum, vt Christi peccata deleret? Cum Christus discipulis idem non obscurè diceret, non obscurè quoque eodem tempore ipsos ad idem faciendum hortatus est. Inquit enim, *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Numquid, cum Christi discipuli, magistrum suum imitati, animam suam pro amicis ponebant, id, vt ipsorum peccata delerent, aut faciebant, aut facere poterant? Patet igitur, Ponere animam suam pro alio, nisi aliud dicatur, non eam vim habere, vt peccata illius delere significet. Quod cum ita sit, non dicam plebi, & populo vniuerso ex professo, cum illis concionaretur: sed ne populi quidem principib. obiter quodammodo, iis, quæ ipse passurus erat, peccata eorum deletum iri, dixit Christus. Quomodo igitur id propterea credi aut debet, aut etiam potest, quia Christi verbis fides sit adhibenda?

Christum ponere animam pro suis ouibus, quid sit.

Ioh. 13. 37.

Ioh. 15. 12.

Ponere animam suam pro alio, per se, peccata illius delere non significat.

Sed finge præterea, fidem in aliquem, si verborum vis atque proprietas, aut saltem vsus attendatur, ita accipi posse, vt nec ipsi confidere, nec eius verbis fidem adhibere significet: sed de ipso aliquid credere, quod is præstiterit, quamuis ipse id numquam publicè & apertè dixerit; Num fieri potest, vt, cum fides in Christum ad salutem æternam consequendam necessaria sit, istæc huius fidei interpretatio retineri debeat, ac non potiùs omnino reijci? Ex ea enim interpretatione manifestè concluditur, Christum æternæ salutis viam non annunciasse: &, cum ipse concionaretur, & signa multa ederet, neminem, nisi aliunde edoctus esset, in ipsum potuisse credere: & ita nemini, per ipsius tot miraculis confirmatam prædicationem, salutem æternam contingere potuisse. Quid, quæso, dici potest, quod magis vel absurdum, vel impium videri queat? Falsus ergo erit Iohannes euangelista, qui testatur, ex Samaritanis

Ex sententia Aduersariorum de fide in Christum, consequi, Christum salutis æternæ viam non annunciasse.

Ioh. 4. 39. & 41.

ex Samaritanis primùm quidem multos in Christum credidisse ob eam rem, quòd mulieri illi Samaritanæ omnia dixisset, quæ ipsa fecerat: deinde verò multò plures propter ipsius Christi sermonem; quiq; item asserit, multos idcirco in eum credidisse, quòd Lazarum ab ipso a mortuis excitatum viderent; qui denique sæpe affirmat, modò hos, modò illos in ipsum credidisse. Neque enim verisimile est, in illorum omnium notitiam, quos in Christum credidisse, testatur euangelista, ea Baptistæ verba venisse, quæ de Iesu ad se veniente dixit, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, & inde fidem in Christum edoctos fuisse: quam deinde, ipso Christo audito, eiusq; mirabilibus operibus visis, amplecterẽtur; nec solùm, illos omnes eorum verborum notitiam habuisse: sed, ipsorum quoque sententiam eam esse, sibi persuasisse, videlicet, Iesum, morte sua, mũdi peccata ablaturum. Nam, vt suprà alicubi diximus, propter ipsam peccatorum ablationem potissimùm, non autem propter auferendi modum, ea verba a Baptista de Christo dicta fuerunt. & qui ea audierunt, ita quidem interpretari ipsa potuerunt, vt quemadmodum per pecudem aliquam peccata auferri solebãt, sic per Iesum peccata auferrentur. Sed, quòd morte ipsius interueniente hoc fieri deberet, non secus atque pecudis morte interueniente, illud fiebat; id verò ipsos intellexisse, nec necessarium est, nec vllo modo verisimile. cum, vt ex sacra historia liquet, & nos suprà alibi ostendimus, ipsi discipuli & apostoli Christi id non perciperent: immo propter ipsius mortem valde perturbati fuerint, & aliqui ex ipsis modò non a fide omnino desciuerint. Adde, quòd non ideo a Iohanne ea verba de Christo dicta fuere, vt simpliciter, id audientes, idipsum crederent: sed vt, credentes, ad Christum confugerent, eiusq; verbis ob eam rem fidem haberent, vt ipsorum peccata auferrentur; Sicut etiam de eo dixit, quòd baptizaturus esset spiritu sancto: non vt simpliciter, id verum esse, crederetur (quid enim hoc, per se, profuisset?) sed vt, eius rei fide facta, ad Christum, vt spiritu sancto baptizarentur, omnes confluerent, eiusq; dicto audientes essent. Falsi præterea erunt Matthæus quoque, & Marcus, qui de Christo testantur, eum prædicasse euangelium regni, quod profectò non prædicauit, si fides in ipsum Christum, sine qua euangelii prædicatio consistere nequit, non ex ipsius verbis;

Ioh. 12. 11.

Ioh. 1. 29.

Ex Baptistæ verbis Ecce agnus Dei, &c. non fuisse tunc intellectum, Christum, morte sua, mundi peccata ablaturum.

Luc. 9. 45. 18. 34. 24. 17.

Mar. 1. 8.

Matth. 4. 23. Mar. 1. 14.

ipsius verbis, sed aliunde petenda,& addiscenda erat. Ipse autem Christus (quod horribile dictu est) planè ridiculus & iniquus apparebit, qui, vt in se crederent, sæpissimè audientes monebat, & non credentes obiurgabat, eisq; multa acerba minabatur: si ad eam fidem in illis gignendam, ea,quæ ipse dicebat,& iam faciebat, nullo modo satis esse poterant. Quinetiam (quod horribilius multò est) insignis mendacii ac sacrilegii arguendus erit, qui se lucem mundi profitetur,& se sequentes lumen vitæ habituros ait, Ioh. 8. ℣ 12. quiq; sermonem suum seruantes in æternum non perituros affirmat, Ioh. 8. ℣ 51. & pleraque alia eiusmodi subinde repetit: si in eius dictis,& factis id iam non continebatur,quod vitale lumen affert,& a morte liberat æterna.

Absurda maxima, & horribilia, quæ ex eo consequuntur, si Christus ipse expresse salutis viam non annunciauit.

Sed quod postremò istius vestræ in Christum fidei commentum planè retegit, illud est, quòd,vt vos ipsi non negatis,ea fides in Christum,qua iustificamur,sine bonis operibus esse non potest; Ista autem vestra in Christum fides nihil cum bonis operibus cõmune habet. tantum abest, vt vbicumque illa est, bona opera esse necesse sit. Nam quid (quæso) commune habet,quòd quis credat, per Christi mortem vniuersa peccata sua,etiam futura, deleta fuisse,cum eo,quòd vitam suam ad Dei normam instituat ac dirigat? An non potiùs, si id verum esse sibi omnino persuaserit, segnis & supinus in iustitiæ operibus sectandis fiet: nedum illis, quemadmodum Paulus præcipit,diues sit? Quid enim opus est de peccatis vitandis sollicitum esse, si iam omnia peccata nostra non præterita tantùm,sed etiam futura,penitus reipsa deleta sunt, nec nobis vmquam imputari debent? At enim dicere soletis, fieri non posse,vt quis tantam erga se Dei charitatem animo concipiat atq; animaduertat, qui peccata ipsius vniuersa delere voluerit, ob eamq; caussam carissimum filium acerbissimæ morti tradiderit: & Dei amore interim non ita vehementer inflammetur,vt noctes, diesq; de eo,quod illi placeat, faciendo cogitet,vniuersasq; actiones suas ad eius nominis gloriam perpetuò dirigat. Quasi verò nemo ingratus esse possit: & accepti beneficii constans opinio in officio homines necessariò contineat. Quinam populus,aut natio vmquam fuit, quæ Deum ita præsentem haberet, vt Israelitarum natio habuit? Isti non credebant modò, sed reipsa quotidie experiebantur

Fidem in Christum, ab Aduersariis excogitatam; nihil cum bonis operibus commune habere.

1. Tim. 6, 18.

Exceptio Aduersariorum.

Responsio.

Acceptorum beneficiorum sensum non habere, per se vim quemquam in officio continendi.

riebantur Dei Iehouæ erga se largitatem,atque beneficentiam. & tamen non solùm se illi obedientes non præbebant; verùm interdum etiam ab ipso deficiebant, & alienorum deorum seruitio se mancipabant; quamuis errata sua sibi cōdonatum iri,persuasi non essent:immo identidem eos,qui deliquissent,grauissimè ab eodem Iehoua,quem ipsi offendere pergebant,puniri viderent; quamuis iis, quæ iam acceperant, beneficiis se priuari posse cernerent; quamuis denique multò etiam maiora,si obedientes fuissent,se accepturos, sperare possent. Quantò igitur magis id facere poterūt ii, qui beneficio omnium maximo, quodq; omnia, quæ excogitari possunt,beneficia continet,ab ipso Deo se affectos iam fuisse credentes, quo ampliùs priuari nequeant, nullum quantumuis graue delictum sibi vmquam, ab ipso imputatum iri, persuasum habeant? Aut enim ita a nobis bona opera Deus requirit,vt,si illis careamus, nolit nos caros habere, aut ita requirit, vt gratissimum quidem illi facturi simus,si eius pręcepta seruauerimus: cæterùm, etiamsi id non fecerimus, nos tamen, quia, Christi morte omnia peccata nostra deleta fuisse, firmiter credamus, nihilominus caros sit habiturus. Si sine bonis operibus illi cari futuri non sumus: falsum esse apparet, nos ea sola fide iam absolutè iustificatos esse, neque enim perfectè iustificatus esse quis potest, quin Deo reuera carissimus iam sit. Sin,operibus licèt bonis carentes,propter eam fidem caros nihilominus nos est habiturus Deus: non est, quòd de vitæ nostræ sanctimonia multum laboremus. Quæ igitur caussa est, cur affirmare possitis,eam vestram in Christum fidem,qua sola iustificemur, sine bonis operibus esse non posse; cum potiùs vel ab ipsis retrahendi vim habeat,vel ad hominem iustificandum per se satis non sit?

Exemplum Israëlitarum; ex quo argumentum a minore ducitur.

Dilemma, cuius vi concluditur, aut fidem in Christum Aduersariorum noneam esse, qua sola iustificemur, aut non necesse esse, vt de nostræ vitæ sanctimonia laboremus.

Hæc animaduertentes nonnulli ex iis,qui in ea fide in Christum explicanda, qua iustificamur, aut vobiscum sentiunt,aut non admodum dissentiunt,& clarè perspicientes,istam vestram fidem, ad bona opera gignenda, vel nullam, vel exiguam vim habere, aut certè, si rei natura inspiciatur, sine bonis operibus esse posse, quæ tamen ab homine iustificato vt absint, nullo modo, diuinis oraculis edocti, fieri posse videbant; Isti, inquam, vbi ea fides esset, bona quidem opera necessariò fore dixerunt:non tamen ob eam caus

Quorundam, qui cum Aduersariis sentiunt, opinio ad vitanda absurda supra dicta.

ſam, quòd ipſa fides per ſe bona opera omnino gigneret; ſed quia Deus, ſimul atque homo eam fidem amplexus eſſet, ſpiritu ſuo ſancto, eius voluntatem adeò reformaret, vt a peccatis deinceps abſtineret, & iuſtitiæ operibus in poſterum toto pectore incumberet.

Refellitur opinio iſta.

Hæc opinio, vt pote quæ nulla nec ratione, nec ſacrarum litterarum auctoritate fulciatur, prorſus conſiſtere non poteſt. Nam quid, obſecro, habet ea fides, cur Deus, eam quodammodo præmio afficiens, bonis operibus hominem ipſa præditum ornare velit? Quis vnquam vel, ipſa ratione duce, ſibi perſuadere potuit, vel in ſacris monumentis, legendo, obſeruauit, Deum nouis beneficiis afficere eos, qui magnum aliquod beneficium ſe ab ipſo accepiſſe firmiter credant, ob id ſolum, quòd ita credant, niſi etiam accepti beneficii memores & gratos ſe præbeant? Sed nemo ſe memorem & gratum accepti a Deo beneficii præbuerit, quin iuſtè iam, & ſanctè viuat; quo nihil Deo gratius, nihil acceptius eſſe poteſt.

Nec veriſimile eſſe, nec ſacris litteris teſtatum, Deum quemquam nouis beneficiis afficere, ob id ſolum, quod is magnum aliquod beneficium iam ſe ab ipſo accepiſſe, firmiter credat.

Quare, cum Deus ſingulari illo ſpiritus ſui ſancti dono homines dignatur, ab omni veriſimilitudine abeſt, id ab ipſo propterea fieri, quòd illi, maximum illud beneficium ſe ab ipſo accepiſſe, credant, quòd morte Chriſti omnia ſua peccata deleta fuerint; niſi etiam gratos ſe tanti beneficii præbeant, & ob eam rem iam vitæ ſanctimoniæ & iuſtitiæ ſtudeant. Itaque ea ſpiritus ſancti datio, quæ fidem iſtam ſubſequatur, vt bona etiam opera ſubſequatur neceſſe eſt. tantum abeſt, vt ipſa bona opera, quibus homo ea fide præditus alioqui carere potuiſſet, in eo primùm gignat atque producat. Spiritum quidem ſanctum iis, qui in Chriſtum crediderant, datum fuiſſe, teſtantur ſacræ litteræ, Eph. 1. ℣ 13. Sed ea fides iam bona opera in ſe continebat: nec ſine præcedente pœnitentia, ſiue obedientia id donum cuiquam dari ſolebat. Inquit enim Petrus iis, qui, eius verbis auditis, corde compuncti, quid'nam facere deberent, ab ipſo quærebant: *Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquiſque veſtrum in nomine Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum; & accipietis donum ſpiritus ſancti*, Act. 2. ℣ 38. Et alibi ait: *Et nos teſtes ſumus horum verborum, & ſpiritus ſanctus, quem dedit Deus obedientibus ſibi* (ſeu potiùs *ipſi*) Act. 5. ℣ 32. Quamuis enim hæc teſtimonia de dono illo externo ſpiritus ſancti loqui videantur, quod ad Euangelii confirmationem in eius prædicationis initio per certum tempus

Fides in Chriſtũ, propter quam legitur, datum fuiſſe ſpiritum ſanctum iam bona opera in ſe continuiſſe.

Internum ſpiritus ſancti donum, non ſecus atque externum, non dari niſi iis, qui iam pœnitentiam egerint.

tum tempus Deus credentibus largiri voluit; de interiore tamen idem dicendum esse, omnino arguunt. Immo, si, in externo concedendo, pœnitentia & obedientia requirebatur: multò magis in interiore largiendo eam requisitam fuisse, dicendum est: quo nihil in hac vita præstantius, nihil melius hominibus Deus impertire solet? Siquidem, vt supra notato ad Ephes. loco, & alibi ait Paulus, arrhabo est hereditatis nostræ: qua scilicet in futura vita perfruemur. quæ omnium diuinorum in genus humanum beneficiorum caput est & complementum.

Spiritus sancti interno dono nihil melius in hac vita Deus largiri solet.

2. Cor. 1. 22. 5. 5.

Cum igitur fides ista vestra in Christum nec propria vi bona opera necessariò pariat, immo per se ab ipsis reuocare facillimè queat, nec vllo modo caussa esse possit, vt homo ipsa præditus diuina ope bonis operibus abundet, eisq; decoretur; manifestum est, arbitror, eam sine bonis operibus esse posse: & propterea fidem illam non esse, qua iustificamur: quam, vt diximus, vos ipsi absque bonis operibus non dari, confitemini. Quòd si quis rationibus a nobis allatis, fidem istam bonis operibus carere posse, vt credat, adduci nequit; exemplis fortasse adducetur: si ad eos respexerit, qui ipsa hac fide præditos se esse profitentur. quorum maxima pars quiduis potiùs agere videntur, quàm vt sanctè & innocenter viuere curent, nedum reuera viuant. Nec verò eò confugiendum vobis est, vt dicatis, istos iactare quidem hanc fidem: interim tamen eius expertes esse; cum reipsa compertum sit, idcirco potissimùm eos de vita emendanda rectéq; instituenda parum, aut nihil curare, quòd hac fide sint præditi: id est, penitus sibi persuaserint, iam vniuersa ipsorum peccata Christi morte deleta esse: nec aliud præterea, vt ipsis tantum hoc beneficium applicetur, requiri, nisi, vt, ita rem se habere, ex animo credant. Ad hæc, si, vbicumq; ista fides est, ibi bona opera reperiri necesse esset: quid opus fuisset, & Christum ipsum, & eius discipulos de vita emendanda, & rectè instituenda tot verba facere? An non satis fuisset, homines monere, vt ista fide essent præditi? Immo, cum bona opera, vt vobis placet, non nisi ab ista fide proficisci queant: non ne præposterè docent, qui ante omnia vel potissimùm ad bona opera sectanda hortantur? Atqui a Christo, eiusq; discipulis sæpissime id factum inuenies. Quod si minùs illi fecissent, an non satis est, Iohannem

Conclusio, & confirmatio rationis ab eo ductæ, quòd fides in Christum Aduersariorum bonis operib⁹ carere possit.

Christus eiusque discipuli ante omnia, vel potissimùm ad bona opera hortari solent.

 Baptistam,

Baptistam, in ipso suæ prædicationis initio, ad vitam corrigendam, & sic ad bona opera, populum maximo studio hortatum fuisse? Quid, quæso, conabatur Baptista, si sine ista fide vitæ emendatio non datur, cum populus adhuc eius fidei omnino expers esset? Neque enim eos ad Christum reiicere, & vt in ipsum crederent, monere opus fuisset, si iam in ipsum credidissent. Ergo, inquies, bona opera sine fide in Christum dari posse credis? Quid ni, si bona opera non perfectam illam innocentiam, quam Christus docuit, sed vitæ emendationem, ad quam Iohannes non paucos ex populo prædicatione sua reipsa adducebat, interpreteris? Vos autem, quin nullum bonum & Deo gratum opus citra vestram istam fidem dari posse velitis, dubium non est. Si tamen, cum bona opera non sine ista fide dari affirmatis, Bonorum operum nomine, vitæ sanctitatē a Christo præscriptam intelligere vos dicatis, quam ex ista ipsa fide necessariò consequi velitis; satis est ad opinionis vestræ falsitatem coarguendam, quòd, vt diximus, & Christus, & eius discipuli, in exhortationibus ad bona illa opera, toti occupati videntur. Certè enim, si vera vos dicitis, fidem istam vbique inculcare potiùs debuissent: cuius scilicet, solius prædicatio pro omnibus illis hortamentis esse potuisset: & sine qua vniuersæ illæ monitiones irritæ sunt, atque inanes. Nam si dicas, ideo & Christum, & apostolos in monitionibus illis multos esse. vt, qui ea fide præditi fuerint, quos certissimum est Deo obedientes futuros, quid Deo placeat, quid'ue displiceat, perfectè nosse queant, alioqui eius rei veram & absolutam cognitionem non habituri; Respondeo, si id verum esset, non hortationibus, aut acerbis aliquando monitionibus eos vsuros fuisse: sed simplicibus præceptionibus duntaxat. Nunc, quando videmus, eos summa ope niti, vt ea, quæ vel ipsi præcipiunt, vel nos iam præcepta fuisse, optimè nouimus, exequamur: & nullam interea istius fidei mentionem eos facere, animaduertimus; certissimum esse potest, & istam fidem bonorum illorum operum necessariam caussam siue parentem non esse, & aliam etiam ob caussam bona illa opera a Christo, & apostolis tam frequenter commemorari, quàm, vt iam credentes in Christum, quid Deo gratum odiosum'ue sit, rectè percipere ac probè tenere possint, Adde, quòd ab omni verisimilitudine abesse videtur,

Act. 19. 4.

Responsio ad obiectionem pro Aduersario.

Vitæ correctionem, ad quam Baptista reipsa adducebat, etiam citra fidem in Christum, dari posse.

Exceptio pro Aduersario.

Responsio.

videtur, vt ea fides, qua homo absolutè coram Deo iustificetur, sine perfecta cognitione voluntatis diuinæ esse posſit. Quid enim absurdius, quàm Deo quempiam cariſsimum esse: & tamen, quid Deus eum facere velit, ignorare; præsertim, cum paſsim scriptum inueniatur, eos demum Deo caros esse, qui id faciunt, quod ipse vult? Vides, quàm perniciosa sit ista vestra de fide in Christum, qua iustificemur, opinio; cum, si ea admittatur, inde facilè concludi posſit, ab homine iustificato non modò ipsa bona opera, sed bonorum operum cognitionem abesse posse.

Quempiam Deo cariſsimum esse, & tamen ignorare, quid Deus ipsum facere velit, planè absurdum.

Atque hæc satis sint, vt eam fidem in Christum, quæ nos iustificat, aliud esse statuamus, quàm credere, per ea, quæ Christus passus est, peccata nostra deleta fuiſse. Quibus ea addi possunt, quæ, aduersus imputationem satisfactionis Christi per fidem, non multò ante diſseruimus. vnde constare potest, si verè deleta sunt peccata nostra, non neceſse esse, vt id credamus: & non absurdam tantùm, sed sibiipsi repugnantem eſse hanc enunciationem, Deleri peccata nostra, si crediderimus ea deleta fuisse. Iustificari autem, & peccata sua deleri, in proposito nostro, idem reipsa eſse, iam sæpius indicatum est.

CAP. X.

Respondetur ad rationes & testimonia, quæ suadere videntur, fidem in Christum, qua iustificamur, eſse, credere, per ea, quæ paſsus est Christus, deleta fuiſse peccata nostra.

Sed age, quænam vos in grauiſsimum istum errorem inducere potuerint, consideremus. Legistis satis frequenter apud sacros scriptores verba, quæ eam sententiam continent, sanguine scilicet seu morte Christi deleta eſse peccata nostra; & propterea (vt facile præterea est id sibi persuadere, quod quisque maximè vellet) statim putastis, iam reipsa peccata vestra per ea, quæ paſsus est Christus prorsus deleta fuisse. Et cum videretis, vbique scriptum eſse, fide in Christum nos iustificari; idipsum credere, eam fidem esse, nihil præterea cogitantes, nec rei vel absurditatem, vel repugnantiam aut animaduertentes, aut curantes, omnino & statuistis, & alios docere cœpistis. Atque ita nullo negotio ingentem Christi fidelium numerum (si Deo placet) breui tempore nobis pepe-

 ristis. Verùm

Quo sensu scriptum sit, sanguine seu morte Christi deleta esse peccata nostra.

ristis. Verùm longè aliter res se habet. Scriptum est quidem pluribus in locis, Christi sanguine seu morte deleta esse peccata nostra: sed non eo sensu, quo vos arbitrati estis. Vt enim ex iis, quæ copiosè a nobis suprà disputata fuerunt, intelligi potest, cum sacri scriptores hæc, aut eiusmodi verba enunciant, Dei, Christiq; charitatem potisimùm nobis commendare volunt: hoc est, non quidem nos monere, vnde factum sit, vt peccata nostra deleta fuerint: sed quid Deus, & Christus, vt peccata nostra delerentur, facere non dubitauerint, commemorare, & nobis subinde in memoriam reuocare; vt quantum illis debeamus, agnoscere posimus. Deleta autem esse peccata nostra, non propterea dicunt, quia iam reipsa, antequam in Christum credamus, deleta sint: sed quia vel de iis sermo est, qui iam Christi fidem sunt amplexi, vel ad Dei decretum omnia referuntur; qui nobis peccatorum veniam obtulit, & ex cuius parte iam peccata nostra, expiata ac deleta esse, dici possunt. Alioqui, si iam reipsa omnino peccata nostra deleta esent, quomodo veræ esse possent conditiones illæ, quas nobis latas esse pasim legimus, si nobis peccata nostra remitti velimus: nempe vt pœnitentiam agamus, vt aliis ea, quæ in nos deliquerint, condonemus, vt denique in Christum credamus? Iam si fides in Christũ (quod vos ipsi negare non potestis) conditio est proposita iis, quorum peccata reipsa delenda sunt; manifestum est, eam fidem non id esse, vt credamus, peccata nostra per ea, quæ passus est Christus, deleta fuise. Nam, vt suprà docuimus, pugnant hæc inter se, deleta iam ese peccata nostra, & delenda fore. nec, si iam verè deleta non sunt, verè credi potest, ea deleta fuise. Non igitur, quia idipsum credere, ea res sit, qua iustificemur, ideo diuini viri, morte Christi peccata nostra deleta esse, dixerunt: etiamsi nondum in Christum credentibus id affirmauerint, & ad Dei consilium verba sua retulerint; quasi voluerint istos monere, si credant, a Deo, vt ipsorum peccata delerentur, Christum morti traditum fuise, ipsos iustificatum iri. Nam vel non quidem, vt id crederent (vt ego sanè arbitror) sed vt agnoscerent, secumq; animo reputarent, id enunciarunt; vel, si, vt crederent, dixerunt: non quia ea fide eorum Iustificatio cõtineretur, id fecerunt: sed quia, qui, Christum in eum finem morti traditum a Deo fuise credit, vt sua peccata deleren-

Conditiones quædam nobis latæ, si peccata nostra nobis remitti velimus.

Fides in Christũ conditio est proposita iis, quorum peccata reipsa delenda sunt.

tur, is ob di

tur, is ob id deinde facilè adducitur, vt Christo confidat, id est, vitam ex ipsius præscripto corrigat, ipsiq; obediat: nihil dubitans, si id fecerit, quin, vt ille futurum promisit, vitā æternam sit adepturus. Hoc autem meliùs percipietur, si non compensatione aliqua, sed pura diuina liberalitate, atque clementiâ, quam nihil extra ipsum Deum vllo modo nobis aut promereri, aut propria vi conciliare potest, peccata nostra, quod ad Dei decretum attinet, deleri agnoscatur: quod verò ad effectum ipsum pertinet, quam vim ad ipsa delenda Christi mors habeat, rectè intelligatur; potissimùm verò non ignoretur, haud alia ratione mortem Christi ad peccata nostra delenda pertinuisse, nisi quia id, ipsa interueniente, factum est: non autem quia per se, & propria quadam vi, id absolutè præstiterit, aut præstare potuerit. quemadmodum a nobis (ni fallor) satis dilucidè & euidenter suprà explicatum & demonstratum fuit.

Mors Christi ad delenda peccata nostra quomodo pertinuerit.

Atque ex his paucis, præsertim si cum iis coniungantur, quæ ante non vno in loco disputata sunt, ea omnia testimonia diluta esse existimo, in quib. id ipsum scriptum disertè fuerit, quod credere, eam vos fidem in Christum esse putatis, qua iustificemur. Iis autem testimoniis dilutis, non sanè video, quid sentētiam vestram suadendi vim aliquam habere possit.

Nec enim crediderim ferme esse, qui hodie ea Pauli verba non intelligat, quæ cap. 3. ℣ 25. epist. ad Rom. in vulgata editione ad hunc modum leguntur. *Quem* (Christum Iesum) *proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius*, &c. & non videat ea verba, *in sanguine ipsius*, quæ in græco sunt, ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, idem significare, atque Intercedente siue Interueniente sanguine ipsius, vt Erasmus, & Tigurini verterunt, siue Fuso sanguine ipsius, aut suo, vt Beza reddiderat. Vulgatissimum est enim in noui testamenti scriptis, Hebræorum more, vt præpositio ἐν instrumentalem caussam, vel alicuius rei interuentum significet; ita vt hoc loco ea verba, ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, ad vniuersam præcedentem sententiam referri debeant: ac si Paulus dixisset, Quòd Christus propositus fuerit a Deo ἱλαστήριον per fidem, id factum fuisse interuentu mortis violentæ, & sanguinis fusionis ipsius Christi; non autem ad solum verbum πίστεως: quasi Paulus voluerit dicere, fidem, quâ iustificamur

De loco Rom. 3. 25.

Præpositio ἐν, in nouo Testamento, instrumentalem caussam, vel alicuius rei interuentum sæpissime significat.

iuſtificamur (de qua fide ibi apertè loquitur) collocari, aut collocandam eſſe in ſanguine Chriſti, vt quidam interpretes verterũt, & aliqui ex veſtris explicarunt. Qui tamen, cum ita ſenſerunt, haud animaduertiſſe videntur, cum de fide in aliqua re collocanda in nouo fœdere ſermo eſt, vix vllum vſum eſſe præpoſitionis ἐν: ſed præpoſitionem εἰς, aut etiam ἐπὶ a ſacris ſcriptoribus fortaſſe perpetuò vſurpari. Qui ſi quando præpoſitionem ἐν verbo Fidei aut Credendi iunxerunt, poteſt commodè ea præpoſitio, vt fieri conſueuit, præpoſitione Per, aut alia ſimili ratione apud Latinos exprimi; vt in eo ad Gal. loco cap. 3. ℣ 26. διὰ τῆς πίστεως ἐν χριστῷ ἰησοῦ, id eſt, per fidem, quæ eſt per Chriſtum Ieſum. nam ſic etiam locutus eſt Petrus, Act. 3. ℣ 16. Quamquam non deſunt, qui eo in loco, ἐν χριστῷ ἰησοῦ, non cum πίστεως, ſed cum precedentibus illis verbis, πάντες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἐστε, coniungi velint. Neque aliter exiſtimo interpretandam eſſe eandem præpoſitionem ἐν in primo cap. ep. ad Eph. vbi & ſpei, & fidei ἐν τῷ χριστῷ, fit mentio: & ſi qui alii ſunt ſimiles loci, Quocirca, etiamſi illa verba, ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, ad ſolum verbum πίστεως referenda eſsent; non tamen de fide in ipſo Chriſti ſanguine collocanda, ſed de fide, quæ per Chriſti ſanguinem in nobis gignatur, ſermo eſſet. Nam in pſal. quoque 78. ℣ 31. ſcriptum eſt, Iſraeliticum populum non credidiſse in mirabilibus Domini. Quod certè non ſignificat, in ipſis mirabilibus eos fidem ſuam non collocaſſe; neque enim (quod tamen ibi fit) eo nomine accuſandi fuiſsent. ſed eos, per mirabilia, ſeu propter mirabilia Domini, vt in ipſo Domino fidem ſuam collocarent, adductos non fuiſse, declarat; id eſt, quamuis Dominus, vt illis benefaceret, tot mirabilia feciſset, non propterea tamen eos ipſi confidiſſe. Quin etiam hac eadem ratione videtur dici poſſe, confidendum eſse ſanguini Chriſti non quidem videlicet quia in ipſo ſanguine fides noſtra collocanda ſit, tamquam in eo, cuius vi noſtra peccata deleta fuerint; ſed quia per ipſum, ſeu etiam propter ipſum Chriſti ſanguinem in Deo fides noſtra eſt collocanda; id eſt, a Chriſti ſanguine ad Deo confidendum adduci debemus: neque de iis, quę Chriſti ſanguis nobis promittit, dubitandum nobis eſt. Quod quomodo intelligendum ſit, vberrimè a nobis ſuprà explicatum fuit: & ibi præcipuè, vbi eundem hunc Pauli locum, propter Redemptionis vocabulum,

Caſtellio.

Caluinus.

Præpoſitionis ἐν, in nouo Teſtamento, vix vllus vſus eſt, cum de fide in aliqua re collocanda agitur.

Quo ſenſu rectè dici poſsit confidendum eſſe ſanguini Chriſti.

vocabulum, quod antecedit, & propter τὸ ἱλαστήριον nomen, quod vetus interpres Propitiatorem vertit, nobis explanandum suscepimus.

Non crediderim præterea quemquam esse, qui ad sententiam vestram confirmandam illis eiusdem apostoli verbis vtatur, quæ sunt in initio cap. 15. prioris ad Corinthios. *Notum autem vobis facio, fratres, euangelium, quod annunciaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & saluamini; qua ratione* (seu *quo sermone*) *annunciarim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis inprimis, quod & accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas,* &c. Quasi Paulus dicere voluerit, fidem, qua seruamur, hanc esse scilicet quòd credimus, Christum pro peccatis nostris mortuum esse. Nam præter quàm quòd, vt ex verbis, quæ illico consequuntur, & ex toto illo cap. apparet, non de Christi morte, sed de ipsius resurrectione loquitur apostolus, quam credendo, salutem Corinthios consecuturos ait: mortis autem, non propter ipsam mortem, sed propter resurrectionem, mentionem facit; sciendum etiam est, neque ipsum credere, Christum pro peccatis nostris morti traditum resurrexisse, eam fidem in Christum esse, qua verè coram Deo iustificamur: Quod vt planiùs & exactiùs intelligi, ac percipi posſit, quæ'nam ea fides in Christum sit, qua iusti coram Deo habeamur, id quod tertio loco faciendum proposueramus, paucis explicemus. Paucis, inquam. nam, si quæcumque ad huiusce rei explicationem pertinere possunt, hìc congerere vellem: hæc mea quasi disputationis nostræ appendix, multò longior ipsa disputatione esset. Huc accedit, quòd ex iis, quæ hactenus variis in locis disseruimus, sententia hac de re mea non modò abunde explicata, sed satis etiam confirmata videtur. Quare nulla quodammodo alia re est opus, nisi, vt quæ toto hoc scripto meo ad hoc argumentum pertinentia dispersa sunt, hìc vno in loco colligam, tibiq; vno quasi intuitu conspicienda, exhibeam.

De loco 1. Cor. 15. 1, &c.

Credere, Christum, qui pro nostris peccatis traditus est, resurrexisse, non esse eam in Christum fidem, qua iustificamur.

CAP. XI.

Explicatur satis accuratè ac diligenter, quid'nam sit ea in Christum fides, qua coram Deo iustificamur, nec non qua fide ipse Abrahamus, qui omnium nostrûm est pater, iustificatus fuerit.

Descriptio Fidei.

Fides igitur in Christum, quæ nos iustos coram Deo constituit, vt ipsa verba apertè indicant, & ratio omnino postulat, nihil aliud est, vt pridem diximus, quàm Christo confidere; id est, non solùm quæcumque Christus ad nos spectantia dixit, vera esse credere: sed etiam ea tanti æstimare, vt, si quid nos facere præcepit, id faciamus: si quid nos sperare iussit, id speremus; vel, vt significantiùs atq; apertiùs dicam, si quid boni nos, si aliqua fecerimus, consecuturos esse affirmauit, non modò id verum esse, nobis persuadere: sed, vt bonum illud consequi possimus, ea facere non dubitare. Si quis me, si mercaturam fecero, diuitem euasurum esse affirmet: possum id verissimum esse credere, & tamen mercaturam non facere; quippe qui vel diuitias spernam, vel eas tanti non faciam, vt tot laboribus & periculis, quibus mercatores obnoxii sunt, comparandas iudicem: seu quamcumque aliam ob caussam potius esse ducam a mercatura abstinere, quàm diuitem esse: vel, alia faciliore via me diuitem fieri posse, credam. Iam verò, si mercaturam non fecero: licèt vera suadentis, vt faciam, verba esse credam; ei tamen confidere nunquam dici potero. Sic qui ea, quæ Christus præcipit, facere recusaret, etiamsi eius verba verissima esse crederet, ei confidere dici tamen non posset. Quamquam ea, quæ sibi obtemperantibus Christus euentura dixit, eiusmodi sunt, vt fieri non posit, quin is, qui eius verba vera esse credat, illi ex animo obediat. Beatitatem & vitam æternam habituros dixit Christus, quicumque ipsius præcepta conseruauerint. Quem autem inuenies vnquam, qui beatitatem & vitam æternam, sciens prudens, aut aspernatur, aut tanti non faciet, vt eas, quantumuis grauibus & multiplicibus incommodis atq; malis comparandas censeat: vel satius esse ducat ea non facere, quæ Christus præcepit, quàm beatum, & immortalem esse? Nam, quòd beatus atque immortalis quis faciliore aliqua ratione, quàm ea sit, quam Christus docuit, euadere posit, nemo sibi persuadebit, qui Christi verba vera esse crediderit; cum eam ob rem, quòd plures vnâ ad beatam immortalitatem vias esse nulla ratio patitur, nec si essent, aut difficiliorem Christum elegisse, qui summam erga nos charitatem præ se tulit, aut faciliorem ignorasse, qui exactissimam diuinarum rerum scientiam professus est, vllo pacto credi potest; tum verò quia

Exemplo explicatur, quid differant, alicuius verba vera esse credere, &, illi confidere.

Non potest quis Christi verba vera esse credere, & ei non obedire.

Beatitudinem & immortalitatem nemo, sciens prudens, aspernatur.

Christi verba vera esse credere, & tamen faciliore via, quàm ea sit, quam Christus docuit, ad immortalitatem perueniri posse, sibi persuadere simul consistere non posse.

rò quia Christus apertissimè testatus est, præter eam, quam ipse præmonstrauit, nullam ad æternam beatam vitam viam esse. Ex quo factum est, vt, Christo, siue Christi verbis credere, idem significet, atque, illi obedire: quamuis per se nihil aliud verè significare posit, quàm, eius verba vera esse, credere: Christo autem, siue eius verbis non credere, idem sit, atque, illi non obedire. Nam idipsum quoque de omnibus, siue de eorum verbis dicetur, qui, cum aliquid præcipiunt, insigne aliquod & vehementer per se expetendum bonum, id, quod præceptum est, facientibus, aut ipsi se daturos pollicentur, aut illis euenturum affirmant. Cum Christus, vt vidimus, Iudæis dixit, ipsos Iohanni non credidisse: publicanos autem, & meretrices credidisse; nulli dubium esse potest, quin dicere voluerit, hos pœnitentiam egisse, & ita Iohanni pœnitentiam præcipienti paruisse: illos verò minimè; quamuis, Iohanni credidisse, per se nihil præterea significet, quàm, Iohannem vera dixisse, existimasse. nimirum quia fieri non poterat, vt quis Iohannis verba vera esse crederet, & pœnitentiam, quam ille præcipiebat, non ageret; cum is apertè pœnitentiam agentibus peccatorum remissionem annunciaret: alioqui futurum prædiceret, vt grauissimè punirentur: & ita maxima beneficia eos ex pœnitentia percepturos, affirmaret. Quin etiam, cum quis aliquid simpliciter præcipienti aut suadenti non obtemperat, ei non credere dicitur. Tacitè enim, quicumque alteri aliquid præcipit, aut suadet, licèt nihil præterea exprimat, bene illi, si id fecerit, futurum denunciat. Nemo autem est, qui sibi bene esse nolit. Quare, si non obtemperat, præcipientem, aut suadentem vera dicere non credit. Nulla igitur ratione is Christo, siue eius verbis credere dici potest, id est, eum vera dicere sibi persuadere, qui ei non obtemperat; cum Christus sibi obtemperantibus & apertè ingentia bona, ac per se omnino expetenda promiserit, & tacitè bene futurum esse, denunciauerit. Quocirca non immeritò eam sententiam Irenæus scriptam reliquit, quòd Credere Deo, siue Christo, sit facere voluntatem eius. Quoniam verò Christus sibi obedientibus summum bonum non denunciauit modò, verùm etiam ipse promisit, hoc est, semet daturum, pollicitus est; iure optimo, qui illi parent, aut parere constituunt, frequentiùs multò in ipsum quàm ipsi, siue

Cur Christo, eiusue verbis credere, idem significet, atq; Christo obedire.

Matth. 21.

Cur qui alicui quidpiam præcipienti aut suadenti non obtemperat, illi non credere dicatur.

Irenæi testimonium lib. 4. cap. 14.

eius verbis credere dicuntur. Ea enim locutione, vt dictum fuit, ipsa confidentia exprimitur. Verè autem & propriè illi confidimus, a quo aliquid speramus. quamuis nos non obscurè paullo ante iis obtemperare, qui sibi obedientibus aliquid boni euenturum affirmant, non etiam, semet ipsos daturos, pollicentur, illis confidere appellauerimus; vt affirmatæ rei, qui adhibetur assensus, ab ipsa obedientia, quæ fidei nomine continetur, quam in aliquo habeamus, distingueretur. Quandoquidem sacræ litteræ nonnunquam in eum siue in eo credi aiunt, qui aut tacitè, aut apertè sibi auscultantibus aliquid boni, vel non auscultantibus aliquid mali simpliciter denuntiat. vt de Mose, & de prophetis scriptum fuisse, ante commemorauimus.

Cuinam verè & propriè confidamus.

Supra Pag. 372.

Iam verò cur hac in Christum fide, quam exposuimus, iustificemur, caussa in promptu est. Nam, qui Christo confidit, Deo confidit; vt ipse Christus dixit: *Qui credit in me, non credit in me: sed in eum, qui me misit*, Ioh. 12. ℣ 44. Neque enim ex seipso locutus est Christus, sed id locutus est, quod ei vt diceret & loqueretur, mandauerat Pater, qui eum miserat; vt scriptum est eod. cap. ℣ 49. Nec potestatem dandi nobis vitam æternam, cuius adipiscendæ spe suffulti, ipsi obedimus, ex se ipso habet Christus: sed ex Patre. Pater enim ei vitam in semetipso habere dedit, Ioh. 5. ℣ 26. Iam Deo confidere, semper hominem, pro ipsius Dei benignitate, iustum coram ipso reddidit; vt diuina oracula testantur; quemadmodum paulo post apertiùs constabit. Fragilitatis namque humanæ misertus Deus clementissimus, quamuis omnia eius præcepta perpetuò exactissimè non conseruemus, id quod ad propriam & absolutam iustitiam prorsus necessarium esset; pro perfectè iustis nihilominus tamen nos habere voluit; dummodo ipsi confidamus, id est, ei ex animo obedientes, omnem spem nostram in ipso collocemus. Ex animo autem Deo obedire is dici debet, qui, ad Deum conuersus, totis viribus eius mandata seruare pergat; licèt non solùm aliquando ei rebellis fuerit: sed etiam, postquam ad ipsum conuersus est, leuiter interdum & imprudenter, seu quodammodo inuitus, delinquat; quamuis perfectæ obedientiæ nomine commendari non possit.

Cur ex eo, quòd Christo confidimus, iustificemur.

Deo confidere hominem semper iustum coram ipso Deo reddidit. Iustus ex fide viuit, inquit scriptura.

Nec verò alia fide iustificatus est ipse Abrahamus, qui pater omnium

Rom. 4. 11. & 16.

omnium credentium est. Quamuis enim ex Pauli verbis, quæ scri pta sunt cap. 4. epist. ad Rom. videatur apertè colligi, fidem, qua Abrahamus iustificatus fuit, fuisse, Deo promittenti, ipsum multarum gentium patrem futurum, & semen suum, sicut stellas cæli numerosum euasurum, fidem adhibuisse, hoc est eum vera dicere sibi persuasisse; animaduertendum est tamen, rem aliter se habere. Vt enim in superioribus disputationibus alicubi dictum fuit, ea promissio Abrahamo non sine tacita conditione facta fuerat; quæ deinde in ipso fœdere sanciendo fuit expressa. quemadmodum scriptum est Gen. cap. 17. vt scilicet ambularet coram Deo, & esset perfectus, hoc est, ipsi Deo parere non recusaret. Id autem, vt ibi diximus, ex eo manifestum fit, quod eiusdem libri cap. 22. Dominus iurat, se multiplicaturum semen Abrahami sicut stellas cæli, & arenam maris, propterea quòd, vt ipsi obediret, filium suum vnicum immolare non dubitasset. Certè, si, cum ab initio Deus hoc ipsum Abrahamo promisit, & ipse eius verbis fidem adhibuit, ideo verè & absolutè iustificatus coram Deo Abrahamus fuisset, quia id, quod Deus promiserat, futurum credidisset; falsò deinde dictum ei foret, consecuturum ipsum idcirco esse illud promissum, quia Dei dicto in re admodum ardua audiens postea fuisset. Confirmatur hoc abunde ex eo, quòd Iacobus cap. 2. suæ epistolæ apertè dicit, tunc demum verè iustificatum fuisse Abrahamum, cum Isaacum filium suum in ara obtulit; & a fide quidem opera fuisse adiuta, sed vicissim tamen ipsam fidem operibus perfectam fuisse, ait. quo nihil, iudicio meo, diuinius dici potuit. Ea siquidem in Deo confidentia, quæ nos coram ipso Deo iustos constituit, partim obedientiæ caussa est, partim ipsâ obedientia perficitur. Caussa est obedientiæ, nam ideo quis obedit, quia confidit. Perficitur autem obedientiâ, quia nemo verè confidisse dici potest, antequam reipsa obediat: immo ideo confidisse dicitur, quia obedierit. Multi sunt, qui, antequam, vt Deo obediant, aut fortunis, aut vitâ, aut famâ periclitētur, egregiè Deo confidere, & confisuri esse sibi videntur. Sed pòsteaquam, si Deo obedire velint, in hæc discrimina adducti fuerint; se Deo verè non confidere, & aliis produnt, & ipsi agnoscunt. Deus ipse, qui cogitationes nostras omnes, & cordis recessus meliùs, quàm nos ipsi, & videt, & nouit,

Abrahami exemplo confirmatur auctoris, sententia de fide, qua iustificamur.

vide pag. 209 2c.

Promissio Dei, facta Abrahamo, numerosæ sobolis, tacitam conditionem adiunctam habuit.

Fidem, qua iustificatus est Abrahamus, non fuisse simpliciter credere id futurū, quod Deus ipsi de numerosa sobole promiserat.

Prima ratio.

Secunda ratio.

Iacobi apostoli locus de Abrahami iustificatione explicatur: ibiq; Fidei nomine, cōfidentiam in Deo significari, ostenditur.

Deus cogitationis nostras meliùs nouit, quam nos ipsi.

Gen. 22. 12. tunc demum, quòd Abrahamus Deum timeret, se cognouisse, ait, cum, vt ipsi obediret, filium suum vnicum ei non denegauit, sed, vt iussus fuerat, in sacrificium illi offerre non recusauit. Si fides, qua Abrahamus iustificatus fuit, fuisset ipsum credere, id euenturum, quod Deus promiserat, quomodo ea fides oblatione filii sui perfecta fuisset? aut quomodo opus illud ab ea fide adiutum esset? An non poterat Abrahamus filium iussu Dei immolare, & tamen, numerosam stirpem suam futuram esse, non credere? aut, quamuis hoc crederet, illud tamen non facere? Qua ratione, quæso, ex eo, quòd filium Deo iubenti offerre non dubitauerit, colligi potest, eum promissum illud sibi præstitum iri credidisse: cum potiùs ex eo ipso, tamquam necessarium consequens, colligere liceat, eum de promisso illo desperasse, si modò non aliter, quàm per Isaacum, semen suum mirum in modum multiplicandum fore putauit?

Obiectio pro Aduersario.

Sed inquies, me aduersus auctoris ad Heb. manifesta verba loqui, qui cap. 11. suæ epist. dicat, Abrahamum ideo fide obtulisse Isaacum, quòd non dubitauerit futurum, vt Dei promissum impleretur de semine suo per Isaacum multiplicando: eaq; de re adeò persuasum fuisse, vt etiam, postquam ipsum Isaacum, eum immolando, occidisset, a mortuis excitatum a Deo iri putaret: quod & factum fuisse dici possit, cum perinde eum receperit, ac si in vitam a morte reuocatus fuisset. At ego dico, fieri non posse, vt hæc fuerit scriptoris illius mens; cum, vt modò ostendimus, futuri illius promissi fides, sui naturâ, nihil cum filii immolatione commune haberet. Quid igitur, dices, sibi vult scriptor ille? aut cur, de fide, qua filium Abrahamus obtulit, verba faciens, firmæ opinionis, quam de promisso illo sibi præstando conceperat, meminit? Dicam, quod mihi verissimum videtur. Fidem Abrahami, id est, in Deo confidentiam, vt etiam paullò ante fecerat, commendaturus diuinus ille scriptor, ait, eum, cum tentaretur, obtulisse Isaacum filium suum vnicum, eum, inquam, qui promissa illa magnifica acceperat. quod profectò maximam ipsius Abrahami in Deo confidentiam indicat. Nisi enim vehementer Deo cōfidisset, numquam, vt illi obediret, proprium carissimumq; filium mactare decreuisset, seq; tanto bono priuare non dubitasset; præsertim, cum Deo diffidendi

Responsio.

Examinatur locus Heb. 11. 17, &c. & ostenditur, Fidei Abrahami nomine, ibi intelligi eius in Deo confidentiam.

diffidendi magnum argumentum ex eo haberet, quòd Deus eum ipsum, a quo progeniem suam denominatum iri dixisset, mactari ab se vellet: & propterea, se quodammodo a Deo derideri, suspicari meritò potuisset. Deo igitur ex animo confidens, & penitus persuasus, si sibi benè esse vellet, Deo parendum esse: nihil antiquius habuit, quàm, vt eius dicto auscultaret: nihil præterea inquirens, nihil'ue suspicans mali. At Deus vnum antea promisit, cui aliud planè contrarium nunc fieri iubet. Quid tum? Ipse dominus est; & quidquid sibi libuerit, facere iure potest. Quòd si vel in rem meam futurum est, vel ad ipsius nominis gloriam pertinebit, vt promissum illud, quale me accepisse putabam, omnino seruet; etiamsi Isaacus mortuus fuerit, illud nihilominus præstabit. Eum enim, vt potest, sic etiam in vitam reuocabit. Hæc & Abrahamum secum cogitasse, verisimillimum est, & apostolum de eo dicere voluisse, propter ea, quæ a nobis dicta fuere, prorsus concludendum videtur; præsertim, cum in ipsius verbis eius rei apertum indicium extet. Inquit enim: *Cogitans* (Abraham) *quòd & a mortuis excitare potens* [*est*] *Deus*. Quæ verba, non quidem ea re opus omnino futurum, sed, si opus esset, id etiam a Deo fieri posse, Abrahamum cogitasse, ostendunt. Alioquin addita non fuisset particula Et. sed simpliciter esset dictum, Cogitans, quòd a mortuis excitare potens [est] Deus. Atque eò magis, si, vt mihi quidem videtur, non de ipsa potentia, sed de voluntate Dei hæc verba intelligenda sunt: & repetendum est ex præcedentibus τ̀ μονογενῆ, id est, *vnigenitum*, aut subaudiendum αὐτὸν, id est, *eum*, (quod relatiuum mox expressurus, sermonis elegantiæ consulens, hìc reticuit auctor) & locus ita vertendus, *Cogitans, quòd & a mortuis* [*eum*] *excitare potens est* (seu potiùs *esset*) *Deus*. Idem autem hìc esse, Potens est Deus excitare, quod, Deus excitaturus esset, idcirco existimo, quòd apud Paulum quoque, Potens est & facere, nihil aliud sit, quàm, Facturus etiam esset, Rom. 4. ℣ 21. &, Potens enim est Deus rursus inserere illos, nihil aliud, quàm, Deus enim rursus inseret illos, Rom. 11. ℣ 23. Et apud eundem hunc scriptorem, Potest iis, qui tentantur, auxiliari, idem est, quod, Iis, qui tentantur, auxiliaturus est. sed & multis aliis in locis ea locutio in eundem sensum accipi debet.

Quid Abrahamum, cum a Deo iussus est filium mactare, secum dixisse & cogitasse, verisimile sit.

Quam significationem videatur sæpe habere hæc locutio, Potens est Deus facere, aut similis. Heb. 2. 18.

Apparet

Apparet igitur, fidem Abrahami, cuius nomine maximè commendatur, & qua iustificatus fuit, non ipsum credere, id futurum, quod Deus promiserat, fuisse, sed ipsi Deo ex animo confidere.

Præcipua obiectio diluitur.

Verùm, quomodo Pauli verba interpretabimur, quibus fidem explicans, qua Abrahamus iustificatus est, non ipsius in Deo confidentiam, sed firmam eius, quod Deus illi promiserat, opinionem commemorat? Sciendum est, Paulum caussæ id, quod effectus est, tribuisse, vt Abrahami exemplo iustificationis nostræ modum, & originem meliùs exprimeret: & firmæ illi opinioni, iustificandi vim tribuisse, non quia ipsâ verè iustificatus fuerit Abrahamus, sed quia ex ipsa necessariò orta est cõfidentia, qua verè iustificatus fuit. Idem Paulus ait, eum, qui ore dominum Iesum confessus fuerit, & in corde suo crediderit, quòd Deus excitauit illum a mortuis, saluum fore: Corde enim credi ad iustitiam, ore autem confessionem fieri ad salutem. Rom. 10. ℣ 9, & 10. Itaque iustificandi vim tribuit firmæ opinioni, quòd Iesus a Deo in vitam reuocatus fuerit: non quidem quia verè ea opinio iustificet, sed quia ex ea necessariò confidentia illa oritur, de qua loquimur.

Paulum tribuisse caussæ id, quod est effectus, & cur id fecerit.

Firma opinione, quòd Deus Iesum a mortuis excitauerit, reuera non iustificamur.

Nec verò ideo excitauit Deus dominum Iesum a mortuis, vt idipsum crederemus: sed, vt id credentes, in ipso Deo fidem ac spem nostram collocaremus; sicut disertè scriptum reliquit Petrus prioris epist. cap. 1. ℣ 21. sed & ipse Paulus eodem cap. 4. ad Rom. fidem explicans, qua iustificamur, non dixit, esse ipsum credere, quòd dominus Iesus a Deo a mortuis excitatus fuerit: sed credere in eum, qui dominum Iesum a mortuis excitauit. Iesus quoque beatos eos prædicat, qui ipsum a mortuis excitatum fuisse, quamuis non viderint, nihilominus tamen crediderint, Ioh. 20. ℣ 29. qui tamen antea dixerat discipulis suis, ipsos beatos fore, si quæ ab ipso didicerant, fecissent, Ioh. 13. ℣ 17. & eos demum beatos pronunciauerat, qui audirent verbum Dei, & custodirent illud, Luc. 11. ℣ 28. atque huic sententiæ consentientem vniuersam suam prædicationem instituerat: Nempe quia fieri non potest, quin ea, quæ a Iesu præcepta sunt, faciat, & Dei verbum, qui per ipsum Iesum locutus est; custodiat is, qui Iesum a mortuis excitatum a Deo fuisse, sibi persuaserit. Inde enim spem firmam concipit, se, si ista præstiterit, beatum atque immortalem ex Dei promisso futurum. quod, vt quilibet

Cur beatus sit is: qui credit, Iesum a mortuis excitatum a Deo fuisse.

vt quilibet vehementissimè expetat, prorsus necesse est. Abrahamus vehementer expetebat sine prole non decedere, & proprium filium, non autem seruum heredem habere. Hoc suum desiderium cum Deo exposuisset; promissum ab ipso Deo, quod desiderium eius longè superabat, accepit. Credidit Abrahamus Deo promittenti; & ob eam rem, propter promissi ingens desiderium, se totum gubernandum & regendum Deo tradidit. Ratio enim, & sensus ipse communis nos docet, eum, qui aliquid boni ex sola sua liberalitate alteri pollicetur, ita demum illud præstiturum, si is erga ipsum talis fuerit, qualis esse debet; aut saltem, nisi id fiat, facilè euenturum, vt ipse, sicut iure potest, ita etiam promissum reuocet. Hanc ob caussam Moses, credidisse Abrahamum non Iehouæ, sed in Iehoua scribit. quod confidentiam illam exprimit, quæ a firma rei desideratissimæ sibi promissæ opinione necessariò proficiscitur; & simul eam firmam opinionem declarat. Namque idem eo in loco est, *Credidit Abrahamus in Iehoua*, quod, Credidit Abrahamus, Iehouam vera dicere, & propterea ex animo illi confidit. Quamuis enim, vt supra docuimus, Credere in aliquem, propriè, illi confidere significet, adeò vt in eum quoque, qui nihil affirmet, credi possit; tamen cum ad eum, qui aliquid affirmat, refertur: tunc non ipsam confidentiam tantùm, sed assensum quoque affirmatæ rei declarat. quemadmodum, quamuis eadem locutio obedientiam sua vi non significet: cum tamen ei accommodatur, qui aliquid præcipit, obedientiam quoque prorsus exprimit. Quapropter quamuis fides in Christum, id est, hæc locutio propria vi nihil aliud, quàm confidentiam in Christo declaret, quæ citra alicuius rei ab ipso affirmatæ assensum, citraq; obedientiam aliquam, suâpte naturâ, consistere potest; tamen, cum Christus nonnulla præceperit & affirmauerit: fide in Christum non simplex quædam, quæ in Christo collocetur, confidentia solùm exprimitur: sed iis etiam, quæ affirmauit, firmus adhibitus assensus, & eius præceptorum obedientia omnino comprehenditur. Sed ad propositum reuertamur.

Gen. 15. 2. &c.

Cur Moses scripserit, Abrahamum credidisse, nō Iehouæ, sed in Iehoua.

Fides in Christum, ex ipsius locutionis vi, aliud nihil, quàm confidentiam in Christo, significat.

Explicaturus Paulus, Abrahami exemplo, non solùm fide in Deum, id est, confidentiâ, qua Deo confidimus, nos iustificari, sed etiam, qua ratione ea confidentia in nobis gigneretur: ideo Abra-

hamum iustificatum fuisse, dicit, quòd Deo numerosam prolem sibi promittenti fidem habuisset. Quod, si rectè intelligatur, verissimum censeri debet. Ex ea enim fide statim & necessariò confidentia orta est, qua verè iustificatus fuit. Atque hoc modo tacitè docet, nobis quoque Deo nos a mortuis excitare promittenti credendum esse. Ita enim fiet, vt illi ex animo confidamus, & nos, vt Abrahamus fecit, totos ei gubernandos & regendos tradamus. Vt autem nos ad eam fidem Dei verbis adhibendam eodem exemplo magis etiam animet, atque inflammet: tacitè a minore ita argumentatur: Si Abrahamus Dei verbis fidem adhibuit, quamuis eius, quod illi Deus promittebat, nullum, præter ipsam Dei pollicitationem, argumentum haberet; multò magis nos Dei verbis fidem adhibere debemus, qui, præter ipsam Dei pollicitationem, euidentissimum seruandi ab ipso promissi argumentum in domini Iesu resurrectione habemus. quem ipse non aliam ob caussam morti tradidit, quàm, vt eum postmodum ad vitam immortalem a mortuis excitando, nobis tanti promissi plenissimam fidem faceret: & illius præstandi eiusmodi viam inueniret, vnde nos & ex animo ipsi confidere, & id, quod ab ipso speramus, reipsa consequi possemus: atque ita perfectè iustificaremur, & a peccatis nostris coram ipso absolueremur. Itaque concludens ait, Non propter Abrahamum tantùm scriptum fuisse, eius in Deo confidentiam imputatam illi fuisse ad iustitiam: sed propter nos etiam, quibus futurum est, vt imputetur credentibus in illum, qui dominum Iesum a mortuis excitauit, traditum (ab ipso scilicet) in mortem propter delicta nostra, & excitatum propter iustificationem nostram.

Applicatio exempli Abrahami ad nos, ex mente Pauli.

Ex Abrahami exemplo tacita Pauli a minore argumentatio.

Obseruandum est autem præterea, Paulum, in fide Abrahami explicanda, ad promissionem de Isaaco nominatim illi factam respexisse; cum tamen multò ante numerosa stirps illi a Deo promissa fuisset; cui promisso fidem habendo, & ob eam rem Deo confidendo, vt testatur Moses, nec ipse Paulus diffitetur, iustitiæ imputationem adeptus est. Quod nobis satis declarat, iustificam illam fidem Abrahami non fuisse firmam opinionem numerosæ futuræ prolis ex Dei promisso. Ea enim firma opinione etiamnum præditus esse poterat Abrahamus: nec tamen propterea promisso de Isaaco

Tertia ratio statuendi, fidem Abrahami, qua iustificat⁹ fuit, non fuisse firmam opinionem numerosæ prolis, ex Dei promisso.

so de Isaaco fidem adhibere. Iam enim natus erat Ismael, cuius genus vehementissimè se multiplicaturum, ita vt præ multitudine numerari non posset, promiserat Deus, Gen. 16. ℣ 10. & cap. 17. ℣ 20. Nec in promisso illo, cui fidem adhibendo, iustitiæ imputationem consecutus fuerat, alicuius rei mentio facta erat, quæ Ismaelis personæ non conueniret. Neque enim vel ipsum Abrahamum prope centenarium futurum, cum proles illa ex eo nasceretur, nec ex libera magis, quàm ex ancilla eam nascituram, nec aliquid simile expressum fuerat; sed simpliciter dictum, *Qui egredietur de visceribus tuis, ipse heres tuus [erit]*: Et mox, *Suspice in cælum: & numera stellas, si [tamen] poteris numerare eas. Sic erit semen tuũ.* Quamuis enim post natum Isaacum dixerit Deus Abrahamo, In Isaaco illi vocatum iri semen, & Saræ sententiam, vt Paulus quoque ad Gal. 4. ℣ 30. interpretatur, approbauerit dicentis, *Non hereditabit filius ancillæ huius cum filio meo*; id tamen antea intelligi non poterat. Nam, cum nondum filius liberæ vel natus, vel nominatim promissus esset: nulla erat, vt quidem videbatur, caussa, cur ancillæ filius pleno iure heres esse non posset, & ita in eo ritè impleri diuinum promissum. Sed neque post promissum, & natum liberæ filium, nisi Deus id expressè & singulariter constituisset, excludendus erat ancillæ filius ab hereditate patris: sed ad eam vnà cum filio liberæ pariter admittendus; vt in Iacobi filiis manifestum fuit. Constat autem, quamuis Deus in promisso illo, cui primùm fidem habuisse Abrahamus dicitur, seminis & heredis nomine, Isaacum seu filium liberæ, non autem Ismaelem seu filium ancillæ, potissimùm intellexerit: id tamen nec Abrahamum intellexisse, nec, vt intelligeret, Deum curasse; constat, inquam, partim ex ipsius Dei verbis Isaacum promittentis, partim ex Abrahami promissum audientis. Inquit enim Deus, *Et benedicam ei* (nempe Saræ) *atque etiam dabo ex ea tibi filium*, &c. Namque, vt apparet, hoc, tamquam non antea promissum, nedum ita, vt intelligi posset, explicatum, prioribus promissis quodammodo adiungitur. Abrahamus verò excipiens ait, *Vtinam Ismael viuat coram te.* Etenim & Dei prioribus promissis, & desiderio, ac spei suæ factum iri satis Abrahamo videbatur, si Ismael vixisset, & genus propagasset.

Gen. 15. 4. & 5.

Gen. 17. 16.

Firma igitur opinio illa prioris diuini promissi nihil cum se-

Concluditur hæc tertia ratio indeque colligitur, Abrahami fidem confidentiam in Deo fuisse.

cundo promisso, seu promissi explicatione de Isaaco commune necessariò habebat; sed confidentia in ipso Deo, multum commune, idq; necessariò, habuit. Nisi enim Abrahamus Deo iam confidere decreuisset, nunquam ex se fermè centenario, & Sara nonagenaria nasciturum filium, illo promittente, credidisset. Itaque fides, qua primùm iustus coram Deo haberi cœptus est Abrahamus, non reuera diuino promisso ipsa habita fides, sed inde orta confidentia in ipso Deo fuit. quæ quantò magis variis experimentis perficiebatur, tantò magis Deo carus Abrahamus erat; & tantò certiùs, & stabiliùs iustus coram ipso habebatur, adeò vt & Paulus ex credita de Isaaco promissione, & Iacobus ex eiusdem Isaaci immolatione, quibus rebus ea confidentia explorata, & mirum in modum perfecta fuit, iustificatum fuisse Abrahamum asserere non dubitauerint: & ad ista tempora id pertrahere, quod multis annis ante, si Mosis verba spectemus, factum fuisse oportet. Qui Moses non ideo id scripsit, quia iam tum Abrahami fides perfecta fuisset: sed quia ex eo tempore Abrahamus Deo confidere verè & ex animo cœpisset. Tametsi enim, vt & auctor ad Heb. & res ipsa testatur, etiam ante id tempus Abrahamns fide præditus fuerat, quippe qui Deo iubenti, vt e terra & cognatione sua in locum, quem illi ostensurus esset, migraret, & multa bona, præsertim verò eandem generis propagationem, promittenti & credidisset, & paruisset; tunc demum tamen verè Deo confidere cœpit, cum prolis desiderio vehementer incensus, eam, quam etiam petierat, sibi numerosissimam ab eo promitti audiuit: & stipulatione quadam, sub tacita tamen illa ipsi parendi conditione, Deum quodammodo obligauit, ac sibi deuinxit.

Cur Paulus, ex credita de Isaaco promissione, & Iacobus, ex eiusdem Isaci immolatione, iustificatum fuisse Abrahamum dixerint. Gen. 15. 6.

Heb. 11. 8.

Gen. 12. 1, &c.

Hæc de Abrahami fide, qua iustificatus fuit, fusiùs aliquanto, quàm constitueram, a me disputata sunt. Ex quibus, & qua fide nos quoque iustificemur, & quæ mens Pauli ea de re loquentis fuerit, perspicuum esse potest.

Concluditur hæc disputatio de fide in Christum, qua iustificamur.

Iustificamur igitur, vt eò, vnde digressa est nostra recurrat oratio, fide in Christum, quatenus Christo confidimus. Nam qui Christo confidunt, ipsi Deo confidunt; cuius nomine Christus locutus est: & a quo potestatem ea præstandi, quæ promisit, plenissimam accepit. Deo autem confidere, non est, aliquid eum fecisse, credere.

credere. Quare fides in Christum, aliquid iam Christum fecisse, credere, esse non potest; aut certè istud credere, ea fides in Christum non est, qua reuera iustificamur, sic, vt dictum est, nec resurrectionem Christi credendo, hoc ipso iustificamur; sed quia hinc fit, vt Christo confidamus. qui in eum finem & mortuus est, & reuixit, vt ipsi, & per ipsum Deo confidere posse mus. Hinc Paulus, *si credimus*, inquit, *quòd Iesus mortuus est, & resurrexit, ita & Deus eos qui obdormierint per Iesum, adducet cum eo*. 1. Thes. 4. 14. Per Iesum igitur obdormire ideo non recusamus, quia ex ipsius resurrectione nos quoque, si id fecerimus, resurrecturos esse, firmam spem concipimus. Atqui per Iesum obdormire, nihil est aliud, quàm, Iesu præceptis obediendo, hanc vitam finire; quæ illa in Iesu confidentia nostra est. Idem Paulus euangelium, per quod saluamur, ait esse, quòd Christus qui pro peccatis nostris mortuus & sepultus fuerat, resurrexerit; non quia hoc ipsum verè sit euangelium illud, cui fidem habendo, saluemur (alioqui quomodo Christus, qui nondum resurrexerat, nec, se resurrecturum, populo inculcabat, dicere potuisset, *Pœnitentiam agite, & credite Euangelio?*) Sed quia, per Christi ex mortuis resurrectionem, Euangelio credimus; id est, nos, si ex ipsius præscripto vitam correxerimus, remissionem delictorum nostrorum, hoc est, a perpetua morte liberationem a Deo consecuturos confidimus, & vitam æternam adepturos. Eadem ratione ea credere, quæ nobis Christus annunciauit, non illa ipsa fides, quæ nos iustificat: sed ipsius quasi parens & caussa est. Non solùm enim Deus nos ad resipiscentiam per Christum inuitauit; sed resipiscentibus omnium delictorum in perpetuum veniam est pollicitus. nec solùm, vt ex Christi præscripto vitam instituere mus, præcepit; sed eius præceptis obtemperantibus vitæ beatissimæ & in omne æuum duraturæ præmium constituit. Nouit Deus imbecillitatem nostram: & amplissimis promissis eam fulcire voluit; quibus nisi fidem habeamus, numquam ipsi Deo, & si maximè deberemus, ex animo obediemus: numquam verè confidemus. Qui autem illis fidem habet, quia, vt diximus, eorum ingenti desiderio omnes tenemur, vt obediat atque confidat, necesse est. Et propterea qui Christo siue eius verbis credit, iustificatus esse dicitur. In quo vestri homines reprehendendi sunt, qui dicunt,

Quomodo, Christi resurrectionem credendo, iustificemur.

Per Iesum obdormire, quid sit.

1. Cor. 15. 1. &c.

Mar. 1. 15.

Credere illa, quæ Christus annunciauit, caussa est illius fidei, qua iustificamur.

Sine spe diuinorum promissorum Deo verè non confidimus; cum ea, vt confidamus, necesse est.

Qui Christi verbis credit, cur iustificatus esse dicatur.

 satis non

Contra eos, qui dicunt, non satis esse credere, ea vera esse, quæ Christ⁹ dixit; sed oportere etiam credere, ea ad se pertinere.

Refellitur istorum ratio ab exemplo dæmonũ ducta.

Christi promissa ad dæmones non pertinent.

satis non esse, si quis ea omnia vera esse credat, quæ Christus dixit, & pollicitus est; nisi etiam ad seipsum ea pertinere sibi persuadeat. Quasi Christi verba ad omnes æquè non pertineant: & necesse non sit, vt si quis, eum vera locutum fuisse sibi persuadeat, ei ex animo confidat; cum nemo prorsus ab æternæ beatitatis spe, si ipsi obedierit, ab eo exclusus fuerit. At dæmones (aiunt) credunt, & iam sciunt, Christum vera dixisse; nec tamen salui fiunt; nimirum quia ad se eius promissa pertinere non credunt. Non rectè dictum est, Dæmones, quamuis Christum vera dixisse, & credant & sciant, non salui fiunt tamen: non quidem quia Christi promissa ad se pertinere non credant: sed quia ad ipsos ea promissa non pertinent. Nihil enim dæmonibus promisit Christus. Itaque, si fieri posset, vt eius promissa ad se pertinere, vel maximè sibi persuaderent, in condematione nihilominùs remanerent. Satis non esset, Christum vera dixisse credere, si eam fidem præceptorum Christi obedientia necessariò non consequeretur. quemadmodum vnum Deum esse credere, ad salutem satis non est; quia ea fides sine mandatorum Dei conseruatone consistere potest; ita vt possit quis eam fidem habere, & tamen, vt inquit Iacobus, dæmonibus nihilò præstantior esse. Sed nemo hominum potest Christi verba vera esse credere, quin illi obediat. ob eamq; rem nemo ex hominibus, qui eam fidem habeat, dæmonibus comparari potest; quibus, quantumuis ea fide præditis, vt Christo obediant, non datur. Satis est igitur, Christi verba vera esse credere; non quidem per se; sed propter obedientiam, quæ inde omnino consequitur. quemadmodum satis est credere, Iesum esse Christum, seu filium illum Dei, vt Iohannes apostolus non vno in loco testatur, & Petri, atq; Eunuchi confessio, & alia multa abunde confirmant; non quidem per se; sed quia nemo id verè credere potest, quin Christo Iesu obediat. Ex quibus verissimum id esse liquet, quod iam dudum contendimus, Christi fidem, quæ per se, quod ad ea attinet, quæ in nobis sunt, nos iustificat, seu, vt rectiùs loquar, qua ipsa per se Deus nos iustificat, confidentiam in ipso Christo esse, id est, cum firma spe ea consequendi, quæ ipse sibi obedientibus promisit, Christi præceptorum obedientia.

Vnum Deum esse credere, cur ad salutem non sit satis.

Iac. 2, 19.

Ad salutem satis est credere, Iesum esse Christum, seu filiũ Dei; sed non per se.

Ioh. 20. 31.
1. Ioh. 5.1. & 5.
Matth. 16. 16.
Act. 8. 37.

Hinc factum est (quod complures alii ante me obseruarunt) vt apud

vt apud apostolos & euangelistas fides, & obedientia sæpe inuicem commutentur,& idem valere deprehendantur;non quia fides pro fidelitate, & constanti debiti muneris perfunctione, tunc ab ipsis vsurpetur: & multò minùs, quia hæc præcipua in sacris litteris eius vocabuli notio sit, vt quidam præstantissimi viri sunt arbitrati; Sed quia, vt diximus, idem est, alicui aliquid sibi obtemperantibus promittenti confidere, quod, illi sub spe eorum, quæ promisit,obtemperare. Nec verò,vt ab hac sententia discedamus, ne leuiter quidem suadere potest id, quod insignes aliqui theologi aduersus eam attulerunt,dicentes,fidem in Christum,qua iustificamur,obedientiam mandatorum eius declarare non posse, quia ea fides,qua iustificamur,vbiq; operibus opponatur. Opera enim, quibus ea fides opponitur, non quælibet opera sunt, nec quocumque modo accepta & considerata. sed, vt suprà alibi attigimus, ea opera absolutam & perpetuam per totum vitæ curriculum legis diuinæ conseruationem,& executionem significant; & tamquam sua vi hominem iustum coram Deo constituentia considerantur. Cum igitur apud Paulum scriptum legimus, Fide sine operibus, seu Non operibus, sed fide, nos iustificari, non intelligendum est, omnia opera a iustificatione nobis concilianda excludi, sed neminem, ipsorum operum propria vi, iustum coram Deo constitui. Vt enim id fiat, necesse est, diuinam legem absolutissimè per totam vitam conseruare. quod nemo facit. Et idcirco Paulus in 3. cap. epist. ad Rom. ostendere conatur, non minùs Iudæos, quàm gentes,peccasse;vt inde necessariò colligat,non ex ipsis operibus, sed ex Dei benignitate ipsos quoque veram iustitiam petere debere. Nec aliam ob caussam ea opera plerumque ab apostolo Opera Legis dicta fuere, quàm, vt de operibus a Lege requisitis, & sic de perpetua & perfectissima diuinorum præceptorum obedientia,se loqui,apertè indicaret: & ea ab operibus illis,quæ non tamquam in Mosis lege nobis præscripta,sed vt a Christo nobis iniuncta,facere debemus, manifestè distingueret ac separaret; non autem,vt non pauci existimarunt, quia de cerimonialibus (quæ vocant) tantùm Legis præceptis loqueretur. Operum autem nomine apud Paulum, vbi opera fidei opponit, non quæcumque opera, nec quocumque modo accepta significari, planissimum facit initium cap.

Fides, & obedientia sæpè idem valere deprehenduntur.

Hier. Osorius.

Beza.

Obiectio Aduersariorum.

Responsio.

Quænam sint, & quo modo accipiantur ea opera, quibus opponitur fides.

Opera fidei opposita, cur a Paulo Legis opera soleant appellari.

tium cap. 4. eiusdem epist. ad Rom. Vbi ei, qui operatur, mercedem secundum debitum dari asserit, eum verò, qui per fidem in Deum iustificatur, non operari dicit. Nisi enim Operari eo in loco perpetuam & perfectissimam Dei præceptorum conseruationem intelligas, falsissima affirmantem apostolum facies; cum neque vlli merces ex debito tribuatur, qui vel semel, & quidem leuissimè, a sibi præscripta norma aberrauerit: nec is, qui in Deum credit, & ea fide iustificatur, bonis operibus penitus sit destitutus: immò plus, quàm cæteri, dum in eo statu est, ipsis abundet. Itaque, sicut idem iste in seipso & iustus est, & non iustus (Non iustus est, si ad diuinam præscriptam normam facta, & cogitationes ipsius exactè expendantur; quare si iustus coram Deo esse velit, vt ei iustitia imputetur, necesse est, id est, vt pro iusto diuina benignitate habeatur. Iustus verò est, si ex communi & æquitati maximè consentanea quadam ratione iudicetur, & cum cæteris comparetur; vnde etiam factum est, vt iustus, quia iustitiam faciat, in diuinis oraculis appelletur) ita idem ipse & operari, & non operari dici iurè potest. Non operatur, quia non ea omnia absolutissimè vel executus est, vel exequitur, quæ ipsi in diuina lege præscripta fuerant. Operatur autem, quia non modò verè multa bona opera facit; sed in vniuersum vitam suam ex Dei voluntate instituit, moresq; componit. Ex quo etiam apparet, non quocumque modo opera, in ea ad Rom. 4. cap. disputatione, apud Paulum accipi debere: sed tantummodo quatenus per se, Dei misericordiâ seclusâ, hominem iustificare possunt. Si quis enim perfectè Dei legem seruaret, quod ille, vt dictũ est, simpliciter Operari appellat, isti, vt iustus coram ipso Deo esset, eius misericordiâ opus non foret. quandoquidem, vt idem ait, eiusmodi homini merces non ex gratia, sed ex debito tribuitur.

Operari, apud Paulum, pro eo, quod est, perfectissimè Dei præcepta conseruare.

Qui fide iustificatur, & iustus, & non iustus in seipso est.

1. Ioh. 3. 7.

Idem operari, & non operari, iurè dici potest.

Quonam modo opera a Paulo accipiantur, cum ea fidei opponit.

Fides ergo in Christum, qua iustificamur, quamuis obedientiam, quam spe futuri boni, quod is nobis daturus sit, Deo præstamus, & complectatur & significet, atq; idcirco opus omnino declaret; operibus tamen propterea meritò opponitur, quia nec perpetuam & absolutissimam præceptorum Dei conseruationem ipsa per se continet, nec propria vi iustificat: sed propter Dei clementiam; qui eiusmodi opus facientibus, quod ob eam rem Dei

Cur fides, qua iustificamur, operibus opponatur.

opus a

opus a Christo appellatum fuit, iustitiam, quantumuis antea iniustis, imputare dignatus est; & ipsos pro iustis coram se habere, pro incomparabili sua benignitate voluit.

Ioh. 6. 29.

Mirum est autem, theologos vestros omnino velle, propterea quòd, Christum, morte sua, peccata nostra deleuisse, credamus, vos iustos coram Deo constitui: & interim, vt id obedientiâ, quam ex Christi præscripto Deo præstemus, fieri posit, dicere penitus horrere. Quasi verò maior dignitas in istâ fide, quàm in hac obedientia reperiatur. An non dicunt ipsi, fidem istam, non quidem propria dignitate, sed quia ipsum Christum apprehendat, iustificare? Cur igitur hæc quoque obedientia, non quidem propria dignitate, sed quia Dei misericordiam apprehendat, iustificare non poterit; præsertim cum ista vestra Christi apprehensio (vt ex iis, quæ a nobis suprà disputata sunt, liquere potest) merum humanum commentum, & inanissimum somnium sit: misericordiæ verò diuinæ apprehensio & omnibus diuinis oraculis sit consentanea, & solidissimum iustitiæ nostræ fundamentum, & caussa censeri debeat. Adde quòd etiamsi Christus, eo sensu, quo vos loquimini, apprehendi posset; non tamen, vt visum fuit, ista vestra fide vllo modo vmquam apprehenderetur. At Dei misericordia, obedientiâ ipsi ex Christi præscripto præstitâ apprehendi rectissimè potest, si, se eam præstantibus misericordem reipsa futurum, Deus promiserit; vt certè promisit. Neque verò magis perfecta in homine ea fides esse potest, quàm hæc obedientia. Cumq; vos eam fidem, licèt reuera imperfectam, Deo placere contendatis, adeò vt qui ea præditus fuerit, pro iusto ab ipso habeatur; hãc quoque obedientiam, licèt reuera imperfectam, eodem modo Deo placere posse, negare non potestis.

Nullam esse caussam, cur qui dicunt, nos ex eo iustificari, si credamus, Christi morte deleta esse peccata nostra, tantopere abhorreat dicere, fieri posse, vt obedientia, quam Deo ex Christi prescripto præstamus, id efficiat.

Aprehensio Diuinæ misericordiæ solidissimum nostræ iustitiæ fundamentum, & caussa.

Fide in Christum Aduersariorum, ipsum Christum minimè apprehendi; obedientiâ verò præceptorum Christi, Dei misericordiam omnino apprehendi.

Satis, quid fides in Christum sit, qua iustificamur, explicatum videtur. Ad quam explicationem confirmandam innumerabilia prope diuinarum litterarum testimonia proferri possent. Sed legant tantummodo, qui de ea dubitant, euangelium Iohannis, vbi sæpissimè eius fidei fit mentio; & videbunt, nisi prefractè quis veritati reluctari velit, fateri omnino oportere, nihil aliud esse, in Christum credere, quàm, Christo confidere, Christo adhærere, eiusq; doctrinam, vt cælestem & salutarem, ex animo amplecti.

Impropriè quidam in Christum credere aliquando sunt dicti.

Ioh. 12. 42.

Quamquam interdum minùs proprie ij quoque in Christum credere sunt dicti, qui eius doctrinam veram esse aliquo modo agnouerunt; quamuis ipsam ex animo amplexi non fuerint. vt de iis scriptum est, qui cum in ipsum credidissent, eum tamen propter Iudæorum metum palam confiteri non sunt ausi; parum reuera ipsius verbis attendentes, qui dixerat: *Quemcumque puduerit mei, & sermonum meorum in generatione hac adultera, & peccatrice, pudebit illius & filium hominis, cum venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis*, Mar. 8. ℣ 38. Sed inter cætera, quæ apud Iohannem euangelistam sunt testimonia, quid fides in Christum sit, explicantia, illud considerandum propono, quod ad finem cap. 12. habetur. Vbi Christus ipse sic loquitur: *Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non crediderit: ego non iudico eum. non enim veni, vt iudicem mundum: sed vt seruem mundum. Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet, qui iudicet eum. Sermo, quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouißimo die. Quia ego ex meipso non sum locutus. sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Et scio, quia mandatum eius vita æterna est*, &c. Ex his enim verbis valde perspicuum est, In Christum credere, idem esse, atque, eius doctrinam amplecti: vt pote ab ipso Deo nobis datam, & in qua vita æterna consistit.

Fructus, qui ex superiore fidei in Christum, qua iustificamur, explicatione percipiuntur.

Per hanc nostram fidei in Christum, qua iustificamur, explicationem non modò illa iamdiu agitata quæstio de fidei, & operum iustificatione persoluta videtur, & Paulus cum Iacobo conciliatus; verum etiam vniuersa sacra scriptura mirificè illustrata; adeò vt quidquid in ea, quod huc pertineat, scriptum est, ab vnoquoque facillimè intelligi queat. Per eam nobis Dei verus cultus, & ipsa salus nostra, quam vestrorum magistrorum præceptiones quodammodo eripuerant, restituitur; & hanc & illum non vana quadam iustitiæ iam comparatæ, & per Christum nobis partæ persuasione, sed, vt tota scriptura & testatur & clamat, diuinæ voluntatis obedientiâ contineri apparet. Cumq; hæc Christi fidei explicatio postremum illud esset, quod in examinatione tertiæ tuæ enunciationis, & porrò verborum tuorum hactenus descriptorum nobis faciendum proposueramus; ad ea, quæ pro sententiæ tuę vltima parte confirmāda scripsisti, excutienda accedamus.

CAP. XII.

Ordine proposito Aduersarij dicta refellendi, quomodo fides in Christum donum Dei sit, breuiter explicatur & confirmatur. inde caußa exponitur, cur ex ijs, quibus Christus annunciatur, quidam credant, quidam verò non credant.

Sic igitur postremò ais.

COVETVS.

Quemadmodum autem ex dono & gratia Dei habemus, quod nobis fides pro iustitia imputetur. Sic ex eadem Dei gratia eodemque dono verißimum est nos habere fidem ipsam, qua quæcumque Christus paßus est, ea pro nostra salute, vt verum nostrum & vnicum mediatorem ac seruatorem perpeßum fuiße credimus. Idque est quod disertis verbis confirmat apostolus ad Ephesios 2. cum scribit Gratia Dei nos eße seruatos per fidem, nec id ex nobis, quia sit donum dei. Et cum fides non sit omnium 2. Theß. 3. facile est concludere eorum tantum eße, quorum cordibus spiritu suo deus illam infundit, quod & manifestißimum est ex 13. act. Vbi non dicuntur credidiße quicumque Paulum Christum annunciantem audierant, sed ex auditoribus credidiße quotquot ordinati erant ad vitam æternam.

SOCINVS.

Non satis vobis est, quò imprudentes totam salutis nostræ rationem peruertatis, & vos ipsos, quiq; vobis credunt, æternæ morti mancipetis, ea comminisci, ac dicere, per quæ, vt vidimus, ad salutem consequendam (velitis nolitis) non necesse esse concluditur, vt sanctè & iustè viuamus; nisi etiam, nihil eorum, quæ ad nostram salutem pertinent, in nostra potestate positum esse asseueretis: atque hac ratione homines ab omni rectè viuendi, propriamq; salutem operandi, conatu penitus auocetis. Tametsi autem hæc vestra, quam hoc loco attingis, sententia de Dei destinatione, deq; humanis viribus in rebus ad salutem pertinentibus, & perniciosissima est, & non ita passim vbique, vt superior illa de Iesu Christi satisfactione, cuius caussâ disputationem nostram instituimus, recepta & approbata, vnde ad eam refellendam multò liberior mihi aditus pateret; Quia tamen argumentum istud, vt veritas vestris commentis & sacrarum litterarum interpretationibus apud plerosque hac nostra ætate obscurata in lucem quodammodo proferretur, iustum volumen requireret; non parum fuerit hoc loco, vbi ea de re non controuersamur, ea confutare, quæ a te

Aduersarii, & suorum sententia de Dei prædestinatione & libero hominis arbitrio est perniciosissima.

 ad ipsam

Ordo refellendi superiora Aduersarii verba.

ad ipsam confirmandam obiter fuerunt allata. Primùm igitur, quomodo fides Dei donum sit (quod, cum a me negatum non fuisset, te probare opus non erat) explicabo. Deinde, vnde fiat, vt ex iis, quib⁹ Dei verbum, & Christus annunciatur, quidam credant, quidam verò minimè, paucis aperiam. Postremò ad ea diuinarum litterarum testimonia, quibus tu sententiam hac in re tuam a me longè diuersam comprobare niteris, respondebo; &, alium prorsus eorum locorum sensum esse, quàm tu opinatus fueris, Deo iuuante, demonstrabo.

Cur fides in Christum Dei sit donum.

Fides (nempe in Christum) Dei donum est, quia nemo, cui facultas in Christum credendi datur (datur autem generatim omnibus, quibus annunciatur Christus) vt ea facultas sibi daretur, com meritus antea fuerat; non autem, quia, quicumque in Christum credit, id ex singulari spiritus sancti dono habuerit, quo caruerint illi, qui non credunt: adeò vt, quemadmodum in potestate eorum, qui non credunt, positum non fuerit, vt crederent, sic in potestate eorum, qui credunt, positum non fuerit, vt non crederent. Sic enim tu sine dubio, vt ipsa verba tua satis ostendunt, fidem in Christum Dei donum esse, interpretaris. Vereris namque, si dicatur, & eos, qui credunt, potuisse non credere, & eos, qui non credunt, potuisse credere, ne fides Dei donum esse negetur. Quasi verò, si ego alicui, cui nihil prorsus debeam, ex animi liberalitate aliquid dem, donum id appellari nequeat, quia nimirum potest is, si velit, non accipere. Vt igitur aliquid donum & sit, & dicatur, nihil prætere a requiritur, nisi, vt a sola dantis liberalitate proficiscatur. Hinc fit, vt vnum & idem meritò & donum, & præmium, siue merces appelletur; vt de vita æterna legimus. Quamuis enim nemo vitam æternam consecuturus sit, qui Christo non obedierit, & propterea merces sit Christianæ obebientiæ constituta; quia tamen quòd ii, qui Christo obediunt, vitam æternam consequantur, hoc a sola Dei liberalitate profectum est, qui eos quoque qui Christo confidunt, non minùs, quàm cæteros, iure perdere poterat: Dei donum vita æterna meritò nuncupatur. Quòd si factum aliquod egregium, quale est, Christiana obedientia, quod in eo, qui accepturus sit, requiratur, quin id, quod datur, donum sit, efficere per se non potest, quantò minùs id efficiet eiusdem, cui datur, voluntaria tantùm & libera

Quomodo Aduersarius, fidem in Christum Dei donum esse, intelligat.

Quid requiratur, vt aliquid & donum sit, & dicatur.

Vita æterna quare & donum est, & merces siue præmium.

Argumentum a maiore.

tùm & libera acceptio? Fidem autem in Christum non ita Dei donum esse, vt singulari & interiore quadam virtute diuina, cui resisti non possit, in hominum cordibus inscribatur: sed potissimùm per externa quædam iis etiam, qui non credunt, communia, in ipsis generari: ea, quæ in superioribus disputationibus a nobis dicta sunt, satis planum facere possunt. Quid enim attinebat tot, tantaq; vt ipsi consideremus, Christum dicere, facere, pati, & adipisci, si non his rebus externis maximè & præcipuè ea fides in nobis gigneretur, sed interiore quadam vi, quæ paucis concedatur (pauci siquidem sunt, qui Christo confidant) & plerisque ex illis ipsis, quibus diuino consilio ea omnia, quæ Christus pro salute nostra dixit, fecit, passus, & adeptus est, narrantur, & confirmantur, atq; ea ratione, vt in Christum credant, seriò ipsius Dei nomine monentur, penitus denegetur? Certè, si, quid fides in Christum sit, rectè percipiatur, nemo erit vnquam, qui, eam Dei donum esse, eo modo, quo vos fecistis, interpretetur, nisi, Christum sine vlla caussa mortuum fuisse, affirmare velit. Taceo multa & absurda & iniqua & impia, quæ ex sententia vestra fluere necesse est; quidquid tandem, fidem in Christum esse, dicamus. Hoc enim nec præsentis instituti est, & alio loco, Deo volente, a nobis aliquando demonstrabitur. Quod autem ad præsentem disputationem pertinet: satis est ostendisse, quomodo, & cur fides in Christum ita Dei donum sit, vt liberam credentis acceptionem non excludat: & nihil penitus diuinæ liberalitati propter accipiendi, & non accipiendi plenissimam facultatem detrahi, ratione, atque exemplo docuisse. Est igitur fides in Christum Dei donum, quia, vt ab initio diximus, ii, quibus, per Euangelii, scilicet, prædicationem, ea fides offertur, per quam seruari possunt, tantum beneficium prorsus commeriti non fuerant; non autem quia eorum ipsorum, quibus Euangelium prædicatur, vni parti detur, vt & possint credere, & credant, alteri non detur.

Fidem in Christum per externa quædam potissimùm in nobis generari.

Probatur id ab absurdo maximo, quod alioqui con sequeretur.

Epilogus.

At dices, si ita res se habet, vnde est, quòd ex iis, quibus Christus annunciatur, pars credunt, pars verò minimè? Nam, si omnes credendi potestatem habent, & ea fides salutem æternam conciliat, qui fieri potest, vt aliquis credere nolit? num reperiri potest, qui salutem æternam sciens prudens aspernetur? Facillimum est

Obiectio pro Aduersario.

Responsio. adhæc respondere. Primùm enim nihil magis expressum est in sacris litteris, quàm, caussam, cur multi ex iis, quibus Christus annunciatur, non credant, ipsorum malitiam esse, vt mox videbimus. Deinde nolle aliquid credere, quod tamen verissimum sit, non est veritati agnitæ assentiri nolle, sed nolle animum inducere, vt id verum sit. Itaque, qui Euangelio, quamuis nihil non verissimum in eo affirmetur, non credunt, sine quo præuio credendi actu, in ipsum Christum credi non potest, ii nolunt animum inducere, vt ea vera sint, quæ Euangelio continentur. &, licèt reipsa æternam salutem aspernentur; id tamen scientes prudentes non faciunt: sed ignorantes & imprudentes; quamuis eius ignorantiæ & imprudentiæ ipsorum malitia caussa sit, & origo: non secus, atque animi probitas fidei caussa & origo est, quam Euangelio alii adiungunt. *Qui ex Deo est*, inquit Christus Iudæis, *verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis*, Ioh. 8. ℣ 47. Atqui Esse ex Deo (quod tamen non pauci sunt arbitrati) non est, a Deo certò ac nominatim ad salutem participandam, electum esse: sed, animi probitate esse præditum. sicut Ex diabolo esse, quod paullo ante iisdem Iudæis Christus exprobrauerat, non est, a diabolo perditioni destinatum certò ac nominatim fuisse: sed, animi malitia præditum esse. Nam qua ratione potuisset Christus Iudæis exprobrare, quòd ex Deo non essent, si ea in re nulla ipsorum propria culpa fuisset? Ex probitate porrò hominis fieri, vt euangelio fides adhibeatur, manifestiùs adhuc ostendit idem Christus, cum ait, *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrùm ex Deo sit, an ego a me ipso loquar*, Ioh. 7. ℣ 16. Voluntas igitur id faciendi, quod Deus fieri vult, quæ vera animi probitas est, veritatem doctrinæ Christi & Euangelii ei, qui ea voluntate est præditus, patefacit. qua veritate cognita, statim, vt suprà diximus, ipsa quoque confidentia necessariò consequitur. Rursus ex hominis malitia fieri, vt Euangelium reiiciatur, quemadmodum ex probitate fit, vt recipiatur, apertissimè docet idem Christus, inquiens, *Hoc est autem iudicium, quòd lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. erant enim eorum opera mala. Omnis enim, qui malè agit, odit lucem; & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in*

Caussam, cur multi Euangelio sibi annunciato non credant, esse ipsorum malitiam.

Animi probitatem caussam esse credendi Euangelio.

Esse ex Deo, quid sit.

Esse ex diabolo, quid sit.

cius, quia in Deo sunt facta, Ioh. 3. ✠ 19. Ex quibus Christi verbis non solùm hominis probitatem, & malitiam, hãc reiectionis, illam receptionis euangelii caussam esse constat, verùm etiam eius rei ratio manifestissimè apparet. Quã rationem quia a vetere eodemq; nobilissimo scriptore alicubi rectissimè explicatam inuênimus, & multò elegantiùs & copiosiùs expositam, quàm a me fieri posset; ipsius verba omnia, quæ ibi hac de re facit, hîc describenda censui.

Sic igitur scribit Lactantius lib. 7. diuinarum institutionum (in quo de diuino præmio nominatim agit) cap. 1. *Interim necessarium puto admonere lectores, quòd hæc nostra, quæ tradimus, prauæ vitiosæq; mentes aut omnino non intelligent (hebetatur enim acies eorum terrenis cupiditatibus, quæ sensus omnes grauant, imbecillesq; reddunt) aut, etiamsi intelligent, dißimulabunt tamen, & hæc vera eße nolent, quia trahuntur a vitijs, & scientes malis suis fauent, quorum suauitate capiuntur, & virtutis viam deserunt, cuius acerbitate offenduntur. Nam qui auaritiæ, & opum inexplebili quadam siti flagrant, quia non poßunt, venditis, aut dilargitis, quæ amant, tenui cultu vitam degere, sine dubio malunt id eße fictum, quo desiderijs suis renunciare coguntur. Item qui libidinum stimulis incitati (vt ait poëta) in furias, ignemq; ruunt, vtique incredibilia nos afferre dicunt, quia vulnerant aures eorum præcepta continentiæ, quæ illos a voluptatibus suis prohibent, quibus animam suam cum corpore adiudicauerunt. Qui verò ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne studium suum ad honores acquirendos contulerunt, nec si solem quidem ipsum gestemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ illos iubet, omni potentia, & honore contempto, humiles viuere, atque ita humiles, vt & accipere iniuriam poßint, & referre nolint, si acceperint. Ii sunt homines, qui contra veritatem clausis oculis quoquo modo latrant. Qui autem sanati erũt, id est, non ita vitijs immersi, vt sanabiles non sint, & credent his, & libenter accedent, & quæcũq; dicimus, aperta, & plana, & simplicia & quod maximè opus est, vera & impugnabilia illis videbuntur. Nemo virtuti fauet, nisi qui sequi potest. Sequi autem, non facile est omnibus. Ii poßunt, quos paupertas, & rerum indigentia exercuit, & capaces virtutis effecit. Nam si virtus est tolerantia malorum, non capiunt ergo virtutem, qui semper in bonis fuerunt; quia mala neque experti sunt, neque ferre poßunt, aßuetudine, ac desiderio bonorum, quæ sola nouerunt. Eo fit, vt pauperes & humiles Deo credant faciliùs, qui sunt expediti, quàm diuites, qui sunt impedimentis plurimis implicati, immo*

Lactantii præclarissimum testimonium.

plicati, immo cathenati, & compediti seruiunt ad nutum dominæ cupiditatis, quæ illos inextricabilibus vinculis irretiuit; nec poßunt in cælum aspicere, quoniam mens eorum in terram prona, humiq; defixa est. Virtutis autem via non capit magna onera portantes. Angustus admodum trames est, per quem iustitia hominem deducit in cælum. Hunc tenere non potest, nisi qui fuerit expeditus, & nudus. Nam isti locupletes multis & ingentibus sarcinis onerati, per viam mortis incedunt, quæ latißima est, quoniam latè perditio dominatur. His acerba sunt, his venena, quæ Deus ad iustitiam præcepit, quæq; nos Dei magisterio de virtute ac veritate dißerimus. Quibus si repugnare audebunt, neceße est, hostes se eße virtutis, iustitiæq; fateantur. O verè egregium & immortalitate dignissimum scriptorem. Poterat'ne aut veriùs, aut diuiniùs nostræ salutis, ac fidei ratio, & origo explicari? Putas'ne (vt hoc obiter dicam) Lactantium, fidem, qua seruamur, firmam opinionem esse censuisse, quam animo conceperimus, Christi morte omnia peccata nostra deleta fuisse, qui hic manifestè, vt plerisq; aliis in locis facit, salutem nostram in virtute & iustitia ponit, & non obscurè diuinis promissis per Christum nobis factis fidem habere (qua fide, vos ipsi, nos seruari non negatis) nihil aliud esse affirmat, quàm credere iis, qui ex Christi præscripto vitam instituerint, diuinum præmium repositum esse, & id credendo, Christi doctrinam ex animo amplecti, eiq; obedire? Si Christus vitam æternam simpliciter pollicitus esset, nec præcepta continentiæ, liberalitatis, humilitatis, & eiusmodi alia addidisset; facilè eius verbis vnusquisque fidem haberet: præsertim cum multis testimoniis confirmatum audiret, ipsum, qui occisus fuerat, reuixisse, & in cælum ascendisse, ibiq; regnantem suprema potestate præditum esse. Nam, vt alibi dictum est, quæ percupimus, ea etiam facilè credimus. Nunc verò, quando nemini vitam æternam Christus promisit, nisi vitam emendauerit, &, omnibus huius mundi cupiditatibus valere iussis castè, sobriè, iustè, ac temperanter vixerit; quia ab his præceptis plerique abhorrent, pauci sunt, qui eius verbis fidem habeant, & ea, quæ de ipsius resurrectione, gloria, & potestate narrantur (quæ, si crederentur, veritatis eorum, quæ dixit, indubitatam fidem facerent) fabulas arte compositas esse, non suspicentur. Non mirum igitur alicui videri debet, si ii, qui Christo non credunt, & Dei euangelio non obediunt, grauissimè punientur,

Cur Christo, vitam æternam pollicenti, fidem plerique non habeant.

Qui Dei Euangelio non obediunt, cur grauissimè punientur.

tur, Ioh. 3. ℣ 36. 2. Thes. 1. ℣ 8. 1. Pet. 4. ℣ 17. adeò vt ne Sodomæ quidem punitio eorum punitioni æqualis futura sit, Matth. 10. ℣ 14, & 15. Culpâ enim ipsorum maximâ, nempe propter eorum animi malitiam id fit. quæ culpa profectò nulla esset, si nemo ex iis, quibus Christi euangelium prædicatur, credere posset, nisi singulariter illius cordi diuina quadam vi ea fides infunderetur, idq; iis tantùm, qui credunt, contingeret. Et propterea non modò grauissimè puniri, sed paullo durius, quàm cæteri, quibus Christus annunciatus non fuerit, haberi eo nomine, quòd Christum amplexus non fuisset, nemo sine summa iniustitia, & iniquitate posset. Est autem in salute æterna nobis per Christi fidem conferenda admirabile Dei consilium animaduertendum; qui tam eximium obedientiæ nostræ præmium nec nobis antea ignotum, nec certissimum esse voluit. Nam, si ignotum antea fuisset, nemo fortassis Christo paruisset; ita humanæ vires ab eius præceptis superari videntur: ita eius crux per se grauis & amara est. Sed immortalitatis propositum præmium cuncta & leuia, & facilia factu reddit. Sin autem certissimum fuisset: nemo adeò improbus est, quin, omnibus relictis, Christo adhæsisset. Improbis enim ipsis mala opera non per se placent: sed quia ex malis operibus aliquod bonum sperant. Quòd si, malis operibus relictis, multò maiora bona se consecuturos esse pro comperto haberent; non virtutis quidem amore vlla ex parte, sed certissima spe ingentis præmii, & vitam emendarent, & Christi dicto audientes essent. Vt igitur proborum, & improborum discrimen existeret, & vni ab alteris internoscerentur; vitæ æternæ incomparabile præmium ita Christo fidem habentibus proposuit Deus, vt eius, quam dedit, notitia probis satis sit, & ea ratione ipsorum probitatis exercendæ, ac patefaciendæ sit locus: improbis verò non sit satis, & interim eorum improbitatem prodat, ac palam traducat. ita vt maxima cum ipsius gloria in his seueritatem suam, in illis verò benignitatem exerendi, & suam simul in vtrisque potestatem manifestissimam faciendi, iustissimam caussam habiturus sit. Cæterùm ex iis, quæ diximus, constare potest, eos, qui Christo fidem habent, ipsiq; obediunt, quamuis citra spem vitæ immortalis id facturi non essent, non tamen idcirco, vt quibusdam videtur, mercenarios appellari

Consilium Dei admirabile, in vitæ æternæ præmio nobis proponendo.

Immortalitatis præmium omnia, quantumuis grauia, leuia reddit.

Improbis ipsis mala opera per se non placent.

Qui Christo obediunt, quamuis interea ad immortalitatis præmium respiciant, nō tamen sunt mercenarii.

os appellari debere. Nam cum merces, præsertim antequam credant, & obedire constituant, illis non appareat, eorum probitate, aut saltem non deplorata improbitate fit, vt eius mercedis, si obedierint, consequendæ, spem concipiant: & ita obedire non recusent. Itaque non merces sola, sed sanatus quoque aut sanabalis (vt Lactantii verba æmuler) eorum animus ipsorum obedientiæ caussa est. Quod verissimum esse comprobant ij, quorum animi sanabiles, aut sanati non sunt. qui, & si eandem prorsus, eodemq; modo sibi propositam mercedem habent; non tamen obedire volunt: aut certè non obediunt: & suam ipsorum felicitatem imprudentes negligere pergunt.

CAP. XIII.

Respondetur ad testimonia, quæ Aduersarius pro sua sententia, quomodo fides in Christum sit Dei donum, protulit. cuius rei occasione, de diuina ad vitam æternam prædestinatione, deq; humanis in fide Euangelio adhibenda viribus, nonnihil disputatur.

Vidimus, quomodo Christi fides Dei donum sit, & vnde fiat, vt ex iis, quibus Christi euangelium annunciatur, quidam credant, quidam verò minimè; atq; rem multò aliter se habere, quàm vos existimetis, breuiter quidem, sed, ni fallor, perspicuè demonstrauimus. Nunc, quod restat, ad ea diuina testimonia respondebimus, quæ pro sententia vestra confirmanda a te prolata fuerunt. quamquam ad ista responsio, ῆs, quæ diximus, benè perpensis, per se ipsa iam apparere potest, & vnicuique in promptu esse.

Iam verò sic habent primi testimonii verba in epistola ad Ephes. cap. 2. ℣ 8. *Gratia enim estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis; Dei donum* [*est*:] *non ex operibus, ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.* Duplicem Dei gratiam, seu duplex Dei donum in salute nobis per Christum parta hoc loco explicat Paulus. Vnum est, quòd omnia delicta nostra nobis liberalissimè a Deo condonata fuerunt, dummodo in ipsum per Christum credamus. Alterum est, quòd ipsummet Deo per Christum confidere, ex ipsius Dei liberalitate, nobis obtigit; qui hanc fidem in nobis, annunciato nobis euangelio, effecit. Neque enim aliquid feceramus nos, propter quod nobis hoc concedi deberet, quod non omnibus concessum videmus.

Duplex Dei gratia seu donum in salute nobis per Christum parta.

videmus. Et idcirco ait apostolus, *Non ex operibus*, explicans quodammodo id, quod ante dixerat, *non ex vobis*. Nec enim ea verba, *non ex operibus*, vt a multis fit, coniungi debent cum remotioribus illis, *Gratia enim saluati estis per fidem*, tanquam si proximiora illa, *Et hoc non ex vobis*; *Dei donum* [*est*] per parenthesim dicta fuissent. Namque id facere nihil cogit. Quod si tamen fieri deberet, non opponerentur hoc loco opera fidei, sed gratiæ; vt in loco illo, *Si autem gratia iam non ex operibus*, Rom. 11. 6. & ea gratia id quoque complecteretur, vt fides non merito operum aliquorum, quæ fecissemus, sed Dei benignitate nobis concederetur. Ac si Paulus dixisset, Gratiâ seruati estis per fidem. Adeò autem verum est, vos gratiâ seruatos esse, vt ipsa quoque fides, quæ, ita Deo benignissimè statuente, iustos vos coram ipso reddit, non vobis ascribi debeat, sed Deo, qui eam in vobis per Euangelii prædicationem genuit. Gratiâ, inquam, non autem ex operibus, seruati estis. Nihil enim antea feceratis, propter quod vel vobis tantam salutem decerni, vel vobis potiùs, quàm aliis, annunciari, meriti fuissetis. Nemo igitur, tamquam si ei vel simpliciter, vel comparatè, id est, magis, quàm aliis, hæc salus deberetur, gloriari potest. siquidem Deus is fuit, qui, pro sua benignitate, nullis nostris operibus ad hoc impulsus, per Christum Iesum, eiusq; euangelii prædicationem, nos spirituali ratione creauit, &, vt in ea sanctitate & nouitate vitæ ambularemus, quam ipse nobis præscripsit, similiter effecit. Ex quibus postremis apostoli verbis satis prætereà patet, quid reipsa sit ea fides, per quam seruamur, quam Dei donum esse dicit. nempe in bonis operibus, quæ nobis Deus per Christum præscripsit, ambulare. Explicat enim sine dubio, quomodo gratia Dei per fidem seruati simus. Est autem hic locus valde similis, immo ferè idem cum illo ad Tit. cap. 3. ℣ 5. *Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam, saluos nos fecit*, &c. Vbi & ex verbo illo præteriti temporis Fecimus, & ex antecedentibus verbis illis, *Eramus enim aliquando & nos insipientes*, &c. perspicuum est, apostolum de operibus loqui, quæ Iesu Christi patefactionem, & annunciationem antegressa fuerint. Cui loco affinis est ille 2. ad Tim. 1. 8. *Qui nos seruauit, & vocauit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum, & gratiam.*

Pauli locus, de quo agitur, per paraphrasim explicatus.

Fides, quam Paulus donum Dei esse dicit, quid reipsa sit; ex ipsius ibidem Pauli verbis.

 Satis iam

Affertur, ad confirmationem explicationis superioris loci, locus Philipp. 1. 28, & 29. qui simul eâdem operâ explicatur.

Satis iam apparere existimo, quo sensu Paulus eo loco, quem tu citasti, fidem Dei donum esse dixerit. quod etiam scripsit in epist. ad Philip. ad finem primi capitis, inquiens, a Deo proficisci, quòd aduersarios & infestos aliquos habeant. Ipsis enim donatum esse non modò, vt in Christum credant, sed etiam, vt pro ipso patiantur. Qui locus, quomodo fides Dei donum sit, apertè explicat. Non enim aliter ex Dei dono Philippenses habuisse, vt in Christum crederent, quàm, vt pro ipso paterentur, ex verbis Pauli apertè colligitur. Verùm, quod ad perpessiones pro Christo attinet, non id voluit dicere apostolus, quòd Philippenses iam libenti ac forti animo, vt Christi nomen illustraretur, paterentur (hoc siquidem est pro Christo pati. præpositio enim Pro, vt sæpius dictum est, semper finalem caussam notat) id a Deo proficisci. Immo, vt ex præcedentibus verbis manifestum est, vt id facerent, eos monere voluit, ac dicere, Quòd propter Christum affligerentur, & ita pro Christi nomine pati possent, id non ex Dei voluntate tantùm, sed ex liberalitate quoque agnosci debere. Monet igitur, ne afflictionibus ab instituto deterreantur: sed ea ex re multò magis persistendi argumentum habeant: vt pote qui inde se Deo charissimos esse perspicere possint; qui, quos maximè amat, eos vt pro Christo patiantur, eius nominis occasione illis calamitates immittendo, dignos facit. Nam & apostoli ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliam pati, Act. 5. 41. Quod certè non significat, ipsos gauisos fuisse de constantia sibi in contumelia illa perferenda a Deo concessa: sed de ipsa contumelia, quam, Iesu nominis occasione, acceperant: vnde sibi pro Iesu nomine, id est, pro Iesu gloria illustranda pati facultas data foret. Id autem, quod Paulus Philippenses monet, statim sui ipsius exemplo confirmat; quem, videlicet, sciebant, propter Christi nomen, multa ab aduersariis constanter iam perpessum fuisse, & adhuc perpeti audiebant; quemadmodum ex extremis eiusdem cap. verbis patet. Atque hæc eadem monitio, tamquam ad nos in mediis persecutionibus consolandos & roborandos necessaria, vbique in noui fœderis scriptis extat, præsertim verò in Petri priore epistola. Quemadmodum igitur Paulus ideo dixit, Philippensibus donatum a Deo esse, vt pro Christo paterentur,

Quos Deus maximè amat, eos, vt pro Christo patiantur, dignos facit.

terentur, quia, vt pati possent, donauerat illis Deus; sic, vt in Christum crederent, donatum illis a Deo fuisse idcirco dicit, quia, vt in Christum credere possent, Deus illis donauerat.

Sequitur locus ille 2. Thes. 3. in ipso cap. initio: *De cætero fratres orate pro nobis, vt sermo Dei currat, & clarificetur, sicut & apud vos, & vt liberemur ab importunis & malis hominibus. non enim omnium est fides. Fidelis autem Dominus est, qui confirmabit vos, & custodiet a malo.* Ego sanè satis mirari nequeo, te, nescio quos alios imitatum, ad sententiam vestram confirmandam, hoc Pauli testimonium protulisse; cum nemo negare possit, hæc verba, Non omnium est fides, idem posse significare (& quidem vsitatissima significatione) atque, Non omnes credunt; vt plerique præstantissimi viri ea hoc loco exposuerunt. Ex quo fit, vt, etiamsi ita exponi possint, ac si dictum fuisset, Non omnibus datum est, vt credant, quemadmodum vos exponitis; nihil tamen solidi in eis, ad vos adiuuandos, reperiatur. Sed multò magis id mirum videri debet, cum ex ipsis verbis, quæ antecedunt, & quæ consequuntur, aliorum interpretatio apertè confirmetur, vestra verò penitus conuellatur. Cum enim Paulus reipsa dicat, se cupere, vt liberetur ab importunis & malis hominibus, & rationem reddens, cur id dixerit, statim subiungat, *Non enim omnium est fides*; quis non videt, ex antithesis vi manifesta, eum nihil aliud velle dicere, quàm, non omnes esse bonos & benignos, & quales fides homines & arguit, & efficit? & ita non de credendi facultate, sed de ipso credendi actu eum loqui? Quis non animaduertit, ex ipsius verbis necessariò quodammodo consequi, eos omnes, quorum non est fides, importunos & malos esse, & eorum importunitatis ac malitiæ aut caussam, aut effectum esse, quòd ipsorum non sit fides? Atqui ii, quibus, vt vobis placet, datum non est, vt credant, non omnes mali & importuni sunt. alioquin omnes homines, antequam credant, malos & importunos esse oporteret. Non enim, vt ipsi affirmatis, isti ab initio sunt peiores cæteris, quibus datum est, vt credant. Paulum verò non de malitia & importunitate, quæ in omnibus hominibus naturaliter sit, sed de insigni quadam & propriâ culpâ comparata verba facere, apertius est, quàm vt probari necesse sit. Iam in nullo homine malitiæ eiusmodi & importunitatis, quæ naturalis non sit, vel caussa, vel

De loco 2. Thess. 3. 2.

Non omnium est fides, vsitatissima significatione, idem est, quod, Non omnes credunt.

Probatur, significationem istam hîc agnoscendam esse, ex ipsius loci verbis.

Fides homines, bonos & benignos & indicat, & efficit.

Paulum, cum dixit, non omnium esse fidem, non de facultate, sed de ipso actu credendi locutum fuisse.

effectus esse potest, quòd ei, ea ratione, qua vos vultis, datum non sit, vt credat. Effectus esse non potest, quia, ex ipsa disciplina vestra, Deus nullam aliam ob caussam, quæ nobis constare posfit, multis credendi facultatem denegat, nisi quia ita sibi videtur; vel saltem non ideo denegat, quòd mali & importuni magis, quàm cæteri sint. Caussa similiter esse non potest. alioqui Deus multorum hominum malitiæ & importunitatis cuiusdam caussa foret.

Quòd cuipiã datum non sit a Deo, ea ratione, qua Aduersarii volũt, vt in Christum credat, id ipsius malitiæ & importunitatis non naturalis nec caussam, nec effectum esse posse.

Vide in quas difficultates se conijcere necesse sit, si de credendi facultate Paulum locutum fuisse velimus. At, si de ipso actu credendi, nimirum qui, ex hominis parte, ab ipsius voluntate proficiscatur, eum loqui dicamus: omnia plana sunt. Verisfimum enim est, omnes, qui non credunt, & ideo non credunt, quia nolunt, malos & importunos esse: &, quòd non credant, cum caussam tum effectum esse malitiæ, & importunitatis eorum. Effectus omnino est, quia, vt iam demonstratum fuit, propterea homines non credunt, quòd mali & importuni sunt. Caussa verò est, quia, dum veritatem diuinam negligunt, ei'ue obsistunt, augetur indies malitia, & importunitas eorum, cum ipsa per se, tum verò quia Deus veritatem euangelicam aut spernentes aut oppugnantes in reprobum sensum tandem tradit; & tantum scelus multis aliis sceleribus iustissimè vindicare consueuit. Adde iis, quæ dicta sunt, Paulum, vt conijci potest, quin & verisimillimũ est, de falsis Christianis quoque hîc agere voluisse: a quibus non minùs, quàm ab apertis Christi inimicis se liberari cuperet; cum, tametsi complures, se in Christum credere, profiterentur: paucos tamen, experientiâ doctus, esse sciret, qui verè crederent. Postremò verba, quæ statim consequuntur, qui sit Pauli sensus apertè docent. Siquidem ea verba, *Fidelis autem Dominus est*, &c. euidentissimam simul & elegantissimam præcedentium antithesim continent; quæ planè periret, si Non omnium est fides, aliter, quàm Non omnes credunt, interpretaremur. Nam eadem prorsus antithesi vtitur quoq; 2. ad Tim. 2. 13. *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.*

Malitiæ, & importunitatis eorum qui in Christum nolunt credere, & caussam & effectum esse, ipsum non credere.

Reliquus est locus ille Act. 13. ℣ 48. vbi ad hunc modum Lucas scriptum reliquit. *Audientes autem gentes gauisæ sunt; & glorificabant verbum Domini. & crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam æternam.* Quoniam verò hoc Lucæ testimonium celeberrimum apud vos est, &,

De loco Act. 13. 48.

vos est, &, insolubile pro sententia vestra argumentum continere creditur, ac non paucos eorum, qui vobis aduersati sunt, non leuiter aut torsit, aut saltem exercuit; idcirco paullo diligentiùs ipsum examinabimus. Et primùm, nulla ratione fieri posse, vt ipsius sententia ea sit, quam vos existimatis, docebimus. Deinde, qui'nam scriptoris sensus fuerit, aperire conabimur.

Ordo & modus respondendi ad locum superiorem.

Ex hoc igitur loco vos omnino intelligi debere contenditis, ex iis, quibus Euangelii prædicationem audire conceditur, aliquos tantummodo nominatim, non autem omnes generatim, ab æterno a Deo vitæ æternæ destinatos esse; quibus, scilicet, solis datum sit, vt credere posśint (alioqui, cum nemo non credat, quin æternam vitam adipiscatur; si omnes credere possent: omnes quoque vitam æternam possent consequi; & ita falsum esset, aliquos tantummodo nominatim ab æterno vitæ æternæ a Deo destinatos fuisse) & idcirco Lucam disertè dicere, credidisse quotquot ordinati erant ad vitam æternam.

Iam verò, aut volumus, Lucam, cum hæc scribit, id affirmare, quod quilibet spiritu Dei præditus affirmare potuisset: aut aliquid præterea asserere, quod singulariter a Deo sibi patefactum esset. Si Lucas id affirmauit, quod quilibet spiritu Dei præditus affirmare potuisset; certè eius verborum sententia non ea esse potest, quam vos putatis. Quî enim sine singulari ipsius Dei patefactione scire potuit Lucas, omnes, qui ab æterno a Deo vitæ æternæ destinati erant, ex gentibus, quæ Antiochiæ Pisidiæ Pauli, & Barnabæ prædicationem a Iudæis ad se primùm translatam audiuerũt, credidisse? Quamuis enim, si vera est diuina destinatio illa Aduersariorum, posśit quilibet iurè affirmare, neminem ex iis, qui Dei verbum audiunt, credere, nisi eos, qui æternæ vitæ nominatim ab æterno destinati fuerint; non tamen omnes, qui audierint, & destinati fuerint, iam credidisse, affirmare, antequam moriantur, vllo modo quisquam potest: nisi id sibi singulariter patefactum fuerit. Potest enim fieri, vt quis vitæ æternæ omnino destinatus sit: nec tamen statim, Euangelii voce audita, credat: immo, antequam credat, sæpius Dei verbum audiat: & serò tandem ei fidem adhibeat. Nam quis vestrûm (rogo vos) si alicui populo Euangelium prædicatum fuisse nouerit, ausit affirmare, omnes ex eo populo, qui æternæ vitæ

Dilemma: cuius ope ostenditur, verborum Lucæ sensum non eum esse posse, quem Aduersarii putãt.

Prima pars dilemmatis.

ternæ vitæ

Reprobi a prædestinatis, vt Aduersarii loquuntur, dum in hac vita sumus non internoscuntur.

ternæ vitę destinati erant, iam credidisse? An non vos ipsi fatemini, dum in hac vita sumus, reprobos, quos vocatis, a prædestinatis non internosci? At certè internoscerentur, & quidem ex iis, quos Dei verbum audiuisse scimus, bona pars, si nemo prædestinatus est, qui, Euangelio audito, statim non credat.

Altera pars dilemmatis.

Sin autem (vt quidem, si, interpretationem vestram sustineri posse, velitis, necesse est) Lucæ a Deo singulariter patefactum fuisse dicatis, prędestinatos omnes ex gentibus, quæ Antiochiæ Pisidiæ Euangelii prædicationem ab initio audierunt, credidisse; videte, obsecro, in quæ absurda incidatis. Primùm id contigisse dicetis, quod numquam vt arbitror, contingit; ex vniuerso scilicet alicui populo, cui prædicatum fuerit euangelium, omnes, qui seruabuntur, ab ipso prædicationis initio, Euangelio credidisse. Deinde, vt ita contigerit, id Lucæ patefecisse Deum, affirmabitis, cuius cognitionem sibi soli reseruare, & ne angelis quidem ipsis eum impartiri, dicere soletis; quodq; cur patefecerit, nulla caussa excogitari potest: immo, eum patefecisse, ab omni prorsus verisimilitudine abest; præsertim ne ipse Lucas, si occasio se obtulisset, a charitate aduersus Antiochenos illos, qui iam tum non credidissent, vtpote reprobos, exercenda vlla ex parte retraheretur. Postremò, etiamsi, Lucæ a Deo id singulariter patefactum fuisse, absurdum non censeretur; id tamen ipsum Lucam cæteris patefecisse, asseretis, cuius notitia nihil penitus potest prodesse, sed multum obesse: quodq; fidem ægrè inuenire, at vanitatis, atque arrogantię dicentem suspectum facillimè reddere potest. Nam quæ vtilitas vel illis, qui tunc temporis erant, vel iis, qui postea fuerunt, ex eo prouenire potuit, quòd scirent, omnes ex gentibus, qui seruari poterant, Euangelii prædicatione Antiochiæ in Pisidia ab initio audita, credidisse, & ita cæteros, qui tunc non crediderunt, seruari non potuisse? Certè, cum omnia tecum animo reputaueris, nil nisi magnum aliquod malum inde proficisci potuisse confiteberis: & potissimùm id, quod de ipso Luca modò dicebamus, charitatis scilicet remissionem ac propemodum extinctionem in iis, qui tunc viuebant, erga illos, quos non credidisse constaret. Quæ enim paullo ardentior charitas aut esse, aut exerceri potest erga illum quem a Deo reprobatum, & sempiternę morti irreuocabili decreto destinatum

Absurda quædam ex Aduersariorum interpretatione prouenientia. Primum.

Secundum.

Tertium: quod plura capita habet.

Paulo ardentior charitas erga eum exerceri nequit, quem a Deo reprobatum scias.

to destinatum esse scias? Ipsi vos, ideo, dum in hoc sæculo sumus, nobis, qui'nam sint reprobi, qui'ue prædestinati, ignotum esse, Deum voluisse dicitis, ne charitas in nobis aliqua ex parte aut frigeret, aut interiret: sed, eam erga omnes viuidam & ardentem vnusquisque retineremus: præsertim verò, quantum in nobis esset, omnium salutem curaremus, & promoueremus. id quod nullo pacto fieri potest, vbi iam certum est, salutis, ob Dei æternam reprobationem, nullam spem esse. Num aduersus hoc Dei consilium Lucam commisisse, &, quod ad Antiochenum illum populum attinebat, tantum arcanum, sibi singulari ipsius Dei benignitate patefactum, cunctis temere propalasse dicemus? nec saltem addidisse, cur sibi a Deo, vt id aliis proderet, ac litteris mandaret, patefactum fuisset? ne alioquin, id affirmans, quod vel ita se habere, vel ipsi notum fuisse, credendum non est, cæteris, quæ scribebat, apud cordatos lectores, fidem adimeret, aut certè magna ex parte minueret, & ita nec auctoritati salutaris historiæ, quam condebat, nec sui ipsius existimationi satis consuleret.

Itaque certissimum esse debet, aliam prorsus esse verborum Lucæ sententiam, quàm vos opinati sitis. qui sine dubio, dum parum considerate (liceat mihi vera loqui) omnia, quæ ad vestram illam Dei prædestinationem stabiliendam pertinere prima facie videntur, arripitis, & mordicus retinetis: quamuis, si vestra eius loci interpretatio vera est, id fieri nullo modo possit; id scripsisse tamen Lucam putastis, quod vnusquisque spiritu Dei præditus, immo, quicumque vobiscum in ea opinione consentiat, scribere ausus fuisset. Vt igitur telum istud e manibus vobis excutiatur, & sententiam vestram hoc Lucæ testimonio nihil prorsus iuuari constet, ea satis videri debent, quæ hactenus dicta sunt. Neque enim necesse est eius verum sensum manifestum facere; dummodo non eum esse non posse, quem vos credidistis, ob eamq; rem, nihil vos ab ipso posse adiuuari, planum fiat. Vt tamē veritas clariùs innotescat, & tibi, ac cæteris, qui vmquam hanc meam responsionem lecturi sunt, plenè satisfaciam; quid Lucas verè senserit, aut saltem sentire potuerit, ostendemus. *Dilemmatis conclusio.*

Dico igitur primùm in illis verbis, *Et crediderunt, quotquot ordinati erant ad vitam æternam,* hypallagen quandam vel metathesin *Verus sensus verborum Lucæ inuestigatur.*

Hypallage esse potest in verbis Lucæ.

Exemplum similis fortasse sermonis figuræ.

siue partium orationis permutationem, vel transpositionem esse posse, & sensum eundem esse, ac si dictum fuisset; *Et quotquot crediderunt, ordinati erant, ad vitam æternam.* Similis fortasse sermonis figura est apud Iohannem in Apocalypsi cap. 13. ✠ 8. *Et adorabunt eam* (bestiam) *omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni,* &c. Quamuis enim aut synecdoche aut hyperbole in his verbis esse possit, illi præcedenti similis, *Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem:* durior tamen tantò hæc, quam illa esset, quantò plus complectitur, omnes inhabitantes terram, quàm, Omnis tribus & populus, & lingua, & gens, & quantò plus est, adorari, quàm, potestatem sibi datam esse.

Certum esse videtur, non omnes qui in Agni libro non sunt scripti, Bestiam adorasse.

Quare cum certum esse videatur, non omnes, qui in Agni libro non sunt scripti, bestiam illam adorasse, aut adoraturos esse, non aliud sensisse Iohannem dici potest, quàm, omnes, quicumque, ex inhabitantibus terram, Bestiam adoraturi essent, non ex illis futuros, qui in libro Agni scripti essent. Idem dico de verbis illis apud eundem Iohannem, in eodem libro, cap. 17. ✠ 8. *Et mirabuntur inhabitantes terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ a constitutione mundi, videntes bestiam, quæ erat, & non est.* Quamuis enim alibi idem scripserit, *Et admirata est vniuersa terra,* cap videlicet 13. ✠ 3. nihil tamen aliud hîc dicere voluisse videtur, quàm, quicumque mirabuntur, eorum nomina in libro vitæ scripta non esse.

Quædam sermonis figuræ, cur vsurpentur.

Hi autem loquendi modi ideo vsurpantur, vt breuitati simul, & concinnitati cuidam orationis consulatur. Nam, si explicitè ac consueta ratione integra sententia scriberetur, & pluribus verbis, & verborum non admodum venusta repetitione vtendum esset. In priore enim illo Apocalypsis exemplo ita dicendum fuisset: *Et adorabunt eam inhabitantes terram. Omnium autem, qui adorabunt eam, nomina non sunt scripta,* &c. Sic in loco nostro, si explicitè integram sententiam scribere Lucas voluisset, dicendum illi erat: *Et crediderunt. Quotquot autem crediderūt, ordinati erant ad vitam æternam.* Quamquam fateor, de illis Apocalypsis locis, an ita accipi debeant, vt nos diximus non immeritò dubitari posse; etiamsi nos eam, quam diximus, ipsorum sententiam esse, ferme persuasum habeamus, & aliis quoque facilè persuaderi posse credamus. Quòd si cui tamen hæc nostra verborum Lucæ interpretatio dura videbitur; nō propterea de

pterea de ipsius loci sententia assequenda est desperandum: sed an, citra vllam sermonis figuram, commodè explicari possit, inquirendum.

Quod antequam a nobis fiat, cur Lucas, quotquot credidissent, ordinatos iam ad vitam æternam fuisse, dicere potuerit, est exponendum. Insulsè enim dictum cuipiam id videri posset, si non aliqui tantùm nominatim, sed generatim omnes, quibus Euangelium annunciatur, ordinati essent ad vitam æternam, vt nos asserimus; immo, nisi inter eos ipsos, qui credunt, aliqui esse possent, qui ordinati non sint ad vitam æternam; quod nemo sanæ mentis dixerit. Animaduertendum est, Lucam de gentibus loqui, quibus tunc primùm publicè, reiectis Iudæis, Euangelium annunciari contigerat; idq; non ex singulari & expressa Dei monitione, vt Cornelio Centurioni eiusq; familiæ euenerat, quibus priuatim, cum nondum Iudæi reiici cœpissent, Euangelium annunciatum fuerat: sed ex Pauli, & Barnabæ, quantum apparebat, consilio. Nemo autem est, qui nesciat, gentes ante illud tempus prorsus incapaces regni Dei, in ipsius Dei populo, habitas fuisse; adeò vt nec illis annunciari, præsertim Iudæis relictis, Euangelium debuisse: nec, si annunciaretur, credituras esse: nec, si crederent, id illis ad salutem profuturum, existimaretur. Id quod etiam ex verbis Petri Act. 15. colligi potest; qui, & ex Dei mandato se gentibus Euangelium annunciasse, & eas credidisse, &, quia credidissent, spiritu sancto a Deo donatas fuisse, ac non minùs, quàm Iudæos credentes, in verum Dei populum cooptatas esse, tamquam aliquid, quod priùs incredibile videretur, cæteris apostolis, & senioribus Hierosolymæ narratis. in memoriam reuocat. Quocirca haud immeritò Lucas expresè ait, istos Antiochenos, quibus Paulus, & Barnabas Euangelium prædicauerant, non solùm credidisse, sed, quotquot crediderant, ordinatos iam fuisse ad vitam æternam. non quia vel ij tantùm, qui credidissent, ad vitam æternam ordinati fuissent, vel non semper omnes, qui credunt, ad eam sint ordinati; sed, vt in initio publicæ annunciationis Euangelii, Iudæis etiã posthabitis, gentibus concesse, nullum, dummodo crederent, inter ipsas, & Iudæos credẽtes discrimen ampliùs extitisse, apertissime doceret, & id, quod Paulus, & Barnabas fecerant,

Cur Lucas dicere potuerit, quotquot credidissent, ordinatos fuisse ad vitam æternam

Act. 10.

Gentes olim, in ipsius Dei populo, regni Dei incapaces prorsus sunt habitæ.

ex Dei voluntate,atq; decreto factum fuisse,luculenter testaretur.

Hæc autem Lucæ mens, alioqui etiam probabilissima, mirificè hunc locum illustrat, &, vestra interpretatione relicta, alium quærendum eius sensum ostendit. Nam, si nolimus, in Lucæ verbis figuratum,quem diximus,loquendi modum agnoscere; eorum planissimus sensus esse poterit, neminem ex ethnicis illis Antiochenis fuisse, qui animo esset probo, & a iustitia ac pietate non alieno, qui, Pauli, & Barnabæ prædicatione illa audita, Euangelio non crediderit. Neque enim ait, eos, qui ordinati fuissent a Deo, sed simpliciter, eos qui ordinati essent ad vitam æternam,credidisse. Ordinatus autem ad vitam æternam is dicitur, qui animum nec improbum, nec a iustitia & pietate alienum gerit; vt ex iis liquere potest,quæ suprà de caussis credendi,& non credendi disputauimus. Est autem in Lucæ verbis pulcherrima & elegantissima antithesis, eorum respectu, quæ Paulum,& Barnabam Iudæis dixisse,antea narrauerat. Dixerant enim illi Iudæis, qui, blasphemantes, Paulo ipsi contradicebant, *Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei. Sed quoniam repellitis illud, & indignos vos ipsos iudicatis æternâ vitâ;ecce conuertimur ad gentes.* Sicut igitur Iudæi,qui non credebant,vitâ æternâ seipsos indignos iudicare,ab illis apostolis dicuntur:non quòd sic ipsi prudentes iudicarent,neque propter ipsorum animum: sed propter euentum, qui ipsorum culpâ accidebat: Imprudentes enim seipsos vita æterna ob suam ipsorum malitiam indignos constituebant.Ita,eos ex gentibus,qui crediderant,iam ad vitam æternam ordinatos fuisse,dicit Lucas:non quia id, illis prudentibus, factum fuisset, neque propter ipsorum animum: sed propter euentum,cuius caussa,magna ex parte,in ipsis residebat. Imprudentes enim ob suam ipsorum probitatem ad vitam æternam ordinati fuerant, id est, ad eam capessendam idonei redditi ac præparati. Hoc autem cum ea,quam paullo ante exposuimus,Lucę mente aptissimè congruit.Sic enim Lucas,quemadmodum etiam in superiore nostra interpretatione dictum est, Pauli,& Barnabæ prædicationem illam, Deo volente, ipsorumq; opus & probante & adiuuante,factam esse,confirmat; nihilq; in eorum prædicatione defuisse ostendit, quod ad gentes fide donandas necessarium esset; nec vllum in gentibus impedimentum ad credendum,

Sine hypallage quis verborũ Lucæ sensus esse possit.

Ordinatus ad vitam æternam quis dicatur.

Vitã æternã indignum se iudicare, quid sit, apud Lucam.

credendum, quia gentes essent, non magis, quàm in Iudæis, quia essent Iudæi, ampliùs fuisse docet. neminem enim ex illis fuisse, qui non crediderit; dummodo ad vitam æternam ordinatus esset, id est, propriâ malitiâ ad credendum, & porrò ad vitam æternam capessendam ineptus & imparatus non esset. In quo asserendo nihil dicit, quod vnusquisque spiritu Dei præditus dicere non posset; nec aliquod magnum & sibi singulariter patefactum diuinum arcanum, quod silentio inuoluere præstaret, aut propalat, aut non obscurè iactat. Sed ea dicit, quæ partim per se verissima esse constat. partim ceteris apostolorum, & euangelistarum scriptis mirificè consentiunt, & indies magis euentu comprobata sunt. Verbi porrò passiui τάσσομαι, quo hoc loco vtitur Lucas, eam naturam esse, vt, si non addatur persona agens, non absolutè modò accipi possit, sed etiam ita, vt eadem sit persona agens, & patiens, sciunt ii, qui græcè norunt. Quocirca illud ἦσαν τεταγμένοι, Erant ordinati, non incommodè ita etiam intelligi potest, ac si scriptum esset ὑφ᾽ ἑαυτῶν ἦσαν τεταγμένοι, A seipsis erant ordinati. Natura quædam verbi passiui τάσσομαι.

Quid quòd concedi posset, omnino subaudiri debere ὑπὸ θεοῦ, A Deo, nec tamen id huic nostræ interpretationi quidquam officeret? A Deo enim aliquid fieri dicitur, quod Dei voluntati consentaneum est. Et idcirco omnia, quæ iustè sunt facta, Deo tribuuntur. quæ enim iustè facta sunt, Dei voluntati sunt maximè consentanea. Hinc illa apud Hebræos phrasis, quæ etiam in alias linguas deriuata est, Deum tangere cor alicuius, cum significare volunt, aliquem Dei timentem esse, & ea facere, quæ Deus probat. vt habes 1. Sam. 10. ℣ 26. de iis, qui Sauli recens a Deo regi constituto adhæserunt; quorum cor Deum tetigisse, Scriptura dicit, atq; eis filios Belial, id est, impios ac peruersos opponit. Vt enim supra de locutionibus illis Esse ex Deo, Esse ex diabolo, diximus; sic hoc loco notandum est, quòd, quemadmodum impii ac peruersi homines non ideo filii Belial appellantur, quia Belial, id est diabolus eos vi sua necessariò tales efficiat: sed quia ipsi ea faciunt, quæ diabolo summopere placent; sic eorum, qui Deum timent, non ideo Deus cor tetigisse dicitur, quia eos Deus vi sua necessariò tales effecerit: sed quia ipsi ea faciunt, quæ Deus maximè probat. Auctor certè annotationũ in magnis bibliis Rob. Steph. ea 1. Sam. 10. ℣ 26. suprà

A Deo id dicitur fieri, quod eius voluntati est consentaneum.

Deum tangere cor alicui⁹, quid significet.

Impii ac peruersi homines, cur filii Belial id est, filii diaboli dicantur.

℣ 26. suprà scripti loci verba, *quorum tetigerat Deus cor*, ad hunc modum explicat, *Aliquorum, qui timebant Dominum*. Itaque apparet, Tangi cor a Deo, nihil aliud esse, quàm Deum timere: & ita Deum auctorem dici eorum, quæ eius voluntati sunt consentanea. Id autem ob eam simul caussam factum esse non negamus, quòd sicut diabolus continenter homines ad improbitatem, & iniustitiam instigat, & propterea hominum impietatis auctor non iniuriâ dicitur, quamuis homo propria voluntate & culpa impius fiat, & possit, si velit, diabolo instiganti non auscultare; Ita Deus perpetuò hominum non planè deploratorum corda ad probitatem & iustitiam incitat & mouet, vnde meritò hominum pietatis auctor esse dicitur: quamuis homo nonnihil & ipse propria voluntate ea in re agat: & possit, si velit, Deo ipsius cor incitanti & mouenti non consentire. Quò autem plus Deum ad probitatem in hominis corde generandam conferre, quàm diabolum ad improbitatem, ex sacris litteris constiterit, eò magis verum erit, si diabolus improbitatis auctor dicitur, Deū probitatis auctorem dici posse; etiamsi, quemadmodum diabolus necessitatem malè agendi nemini affert, quia non potest: sic Deus bene agendi necessitatem nulli imponat, quia non velit.

Vt diabolus homines ad improbitatem, sic Deus ad probitatem eos perpetuò exstimulat.

Qua ratione diabolus improbitatis, eadem multò magis Deus probitatis auctor meritò dicitur.

Potuit igitur Lucas rectissimè dicere, eos omnes credidisse, qui ordinati erant a Deo ad vitam æternam, quamuis verissimum sit, eos, qui crediderunt, potuisse non credere, qui autem non crediderunt, potuisse credere. Is enim propriè ordinatus ad vitam æternam dicitur, qui ad eam capessendam iam idoneus & paratus est: id est, non solùm capere potest, si velit, & velle potest: sed futuræ voluntatis caussas necessarias, & quasi semina, si ei Euangelium, per quod vita æterna confertur, annunciatum fuerit, iam in seipso habet, id est, probitatem & animum a pietate non alienum. Has autem res Deus facere dicitur, & sic, ad vitam æternam ordinare, non modò quia res sunt eius voluntati maximè consentaneæ, verùm etiam quia ipse earum rerum in homine tamquam prima efficiens caussa, citra tamen vllam necessitatem, auctor est; quibus si careat homo, credere Euangelio non potest. Et idcirco dixit Christus, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui me misit, traxerit eum*, Ioh. 6. ℣ 44. Nisi, cum id agitur, vt in Christum credamus, iam Deus

iam Deus nos traxerit, id est, non voluerit tantùm, sed reipsa in nobis probitatem &, per eam, euangelicæ prædicationis assensionem aliquam ingenerauerit (illud enim, velle trahere, hoc, ipsum trahere est) fieri non potest, vt ex animo credamus. Propterea, quasi seipsum explicans, statim ferè subiungit Christus, *Omnis ergo qui audiuit a Patre, & didicit, venit ad me.* Non satis est audiuisse, sed didicisse etiam oportet. Non satis est a Deo, qui etiam citra Christum, sed per Christum potissimùm, in omnibus hominibus generatim id præstat, ad animi probitatem, & iustitiam, eaq; ratione ad assensum euangelicæ prædicationi præbendum, incitatum esse. sed Deo incitanti obtemperare, aut saltem non reluctari opus est. Alioqui numquam ad Christum ibimus; id est, numquam Christo planè confidemus. *Nemo* (inquit idem Christus prædictam sententiam aliis verbis repetens) *venire potest ad me, nisi ei fuerit datum ex patre meo,* Ioh. 6. 65. Ex patre meo, inquam, non autem A patre meo, vt habent pleræque latinæ versiones. Nam in græco est ἐκ τοῦ πατρός μου vt scilicet locutionem possis agnoscere similem illius, *Qui ex Deo est, verba Dei audit,* &c. & non de Dei consilio, sed de euentu, qui secundum Deum fit, agi intelligas, id est, ab animi probitate (quippe quod illâ caruerit) illi, qui ad Christum non venit, datum non fuisse, vt veniret. quæ nimirum probitas secundum Deum est. Quin etiam A patre meo dicere potuisset; nec tamen de Dei consilio potissimùm, sed de euentu loqui. Neque enim propriè dare is dicitur, qui maximè dare vult, nisi sit, qui accipiat; sed, qui reipsa dat, hoc est, accipientem inuenit. Quo sensu de ipso Deo dictum est a Paulo, *Si quando Deus det illis pœnitentiam, ad agnoscendum veritatem,* &c. 2. Tim. 2. ℣ 26. & a Mose, *Neque dedit Iehoua vobis cor intelligens, neque oculos videntes, neque aures audientes vsque in hanc diem* Deut. 29. ℣ 4. Ibi enim manifestè Moses populo non Dei consilium aperit, quod, vt contumaces & stupidi essent, fuerit. sed ipsis potiùs aduersus Dei voluntatem suam ipsorum contumaciam & stupiditatem exprobrat. Ordinati igitur ad vitam æternam a Deo illi fuisse dicuntur, qui credunt, non item ij, qui non credunt: non quia vnis plus, quàm alteris, dare voluerit, aut hi magis, quàm illi, vt crederent, decreuerit, sed quia reipsa his dedit, quod illi accipere noluerunt: & reipsa hos ad credendum idoneos reddidit, quod in illis, ipsorum culpâ, factum non est.

Dare propriè quis dicatur.

Cur ii, qui credunt, ordinati dicantur a Deo ad vitam æternam, non item ii, qui non credunt.

Refellitur singulariter quædã Aduersarii in Lucæ verbis obseruatio

Quamobrem nescio, quid tibi in mentem venerit, cum scripsisti, non dictum fuisse eo in Actis apostolorum loco, credidisse, quicumque Paulum Christum annunciantem audierant. Quasi verò necesse sit, omnes, qui Euangelii prædicationem audiunt, credere, nisi, vt non credant, iam Deus decreuerit, siue ipsis credendi facultas a Deo data non fuerit: nec vlla alia caussa non credendi inueniri posit, quàm omnino non posse credere; & quasi denique nemo vmquam sit, qui id non faciat, quod facere aliquo modo potest.

Sed fac præterea, Lucam non solum dixisse, eos omnes credidisse, qui ad vitam æternam a Deo ordinati fuerant: sed etiam, cum hæc diceret, ad Dei consilium potissimùm respexisse; Dico, id iurè ab ipso fieri potuisse, quamuis ij quoque, qui non crediderunt, vt crederent Deus, decreuisset. Cum enim, vt diximus, nemo in Christum credere posit, dum animum a probitate, & iustitia alienum gerit; Deus, cui omnia patent, quiq; cordis, & renium scrutator & explorator est, qui tales sunt, ex iis, quibus euangelium annunciari vult, eos non perinde, atque alios, ad vitam æternam ordinat, id est, vt in æternum viuant, decernit. Nisi enim mutentur, non credituros optimè nouit. Atqui sine Christi fide nemini, cui euangelium annuncietur, vitam æternam contingere decreuit Deus. Alios verò, propterea quia, nisi mutentur, credituros planè nouit, eos ad vitam æternam singulariter destinat, & pro suis iam agnoscit. Hinc factum est, vt Paulo Corinthi degenti dixerit Dominus, Noli timere. sed loquere, & ne taceas; propterea quòd ego sum tecum. & nemo adorietur te, vt tibi noceat; quoniã populus est mihi multus in hac ciuitate, Act. 18. ℣ 9, & 10. Populum suum vocat Dominus homines probos, & porrò qui credituri erant; quorum cum Corinthi magnus esset numerus, monet Paulum, vt liberè & audacter euangelium prædicet. futurum enim, ne eius labor inanis sit. Atque hoc eodem sensu dixerat antea idem Dominus Pharisæis, se habere alias oues, quæ non essent ex illo ouili: quas se adducere oporteret, Ioh. 10. ℣ 16. Verùm iam satis hac de re dictum esto. Nisi enim mihi temperem, video me paullatim, dum argumentum, quod ex illis Lucæ verbis a te prolatis elici potest, penitus diluere, & locum ipsum exactè

Deum improbos non perinde, ac probos, ad vitam æternam ordinare.

illustrare

illustrare tento, vniuersam diuinæ prouidentiæ, & virium humanarum in salutis negotio tractationem ingredi; quæ, vt ante dictum fuit, separatum volumen postulat: nec, vt hoc loco a me explicetur, instituta disputatio nostra requirit. Non parum autem me fecisse putauero, qui, vt pollicitus fueram, neque hoc neque alia a te prolata testimonia sententiæ hac de re vestræ ne tantillum quidem suffragari, satis apertè, ni vehementer fallor, demonstrauerim. Quo facto, & diligenter examinata, & abunde confutata a me fuisse ea omnia videntur, quæ in scripto tuo vel ad sententiam meam infirmandam, vel ad tuam stabiliendam a te allata fuerant. Quare nihil aliud restat, quàm, vt tuorum verborum conclusionem videamus.

CAP. XIV.

Gratiæ aguntur Aduersario pro ipsius beneuolentia & humanitate: Excusatur respondendi ad eius scriptum tarditas: Et de cætero quid illi faciendum sit, ostenditur.

Ea autem hæc est.

COVETVS.

Ex his igitur omnibus satis liquet, Christũ Ideo verè seruatorem nostrum eße, quod morte sua Deo pro nobis peccatoribus plenè satisfecerit, nosque ex dono Dei credentes satisfactionis & iustitiæ suæ perfectissimæ gratuita imputatione seruauerit. Et hæc quidem ex Dei verbo deprompta tantæ, vt spero, apud te auctoritatis erũt, vt posthac malis cum scriptura credere & sentire, quam absque scriptura ex tuo sensu per deuia aberrare. Tu propterea boni cõsules, quod hæc inter equitandum meditatus raptim ad te scripserim, cum vt veritati testimonium perhiberem, tum etiam, vt quam te in Christo vnico & absolutissimo nostro seruatore optem, hoc meo scripto significarem. Quod si plura ex me desiderabis, fusius sane de his adiutore deo tecum diße-rere, siue ex scripto siue in præsentia, nunquam recusabo. Bene vale. Dominus studijs tuis benedicat.

οὐδὲν ἄτερ γραφῆς λέγομεν.

Datum Francoforti ad Mœnum calendis Aprilis anno 1577.

Tuus in Christo

SOCINVS.

In hac tua conclusione nihil est, ad quod respondendum mihi sit; nisi, vt tibi gratias agam, qui, cum crederes, me sententiam de Christo seruatore nostro veritati contrariam, & a sacris litteris abhorrentem sequi, ac per deuia aberrare, me & rationibus & diuinorum scriptorum testimoniis in viam, vt tibi visum est, reuocare tentaueris. Et sanè, pro hac non vulgari humanitate tua, & propensi in me animi significatione, me tibi plurimum debere, & nunc confiteor, & perpetuò agnoscam. Non pauci enim ex iis, qui tecum sentiunt, fuissent, qui, longè aliter, quàm tu feceris, mecum egissent: &, tãquam pestilentem hominem, me penitus auersati essent. Quare si vmquam parem tibi gratiam referendi occasio sese mihi obtulerit, non committam, vt ingrati animi nomine abs te, vel a quouis alio meritò accusari posim. Quamquam satis parem gratiam me tibi retulisse videri potest, cum, vt te, qui verè in maximis & perniciosissimis erroribus versaris, & salutis viæ aliis monstrandæ propositus, ipse eam non probè tenes, a tanto malo, & periculo liberem; hunc tam copiosè tibi respondendi haud profectò exiguum laborem suscipere non recusauerim. Factum est autem mala valetudine, & aliis occupationibus meis, vt responsionem hanc, quam ad medium iam perduxeram, integris octo mensibus prorsus intermittere coactus fuerim: reliquo verò tempore ei non nisi diei partem aliquam dare potuerim; præsertim cum librario, quæ iam scripseram, interim describenti, ego ipse ex autographo meo vniuersam dictare necesse habuerim; quòd nec ipse librarius, nec alius quisquam id, quod mea manu scriptum erat, satis assequi posset. Ne igitur mireris, si seriùs multò, quàm fortasse putabas, perfectum est a me, quod me facturum coràm tibi spoponderam; ne'ue id aut negligentiæ meę, aut alii minùs iustæ caussæ tribuas. Satis citò promissum præstitisse mihi videbor, si hic meus labor apud te inanis non fuerit. Quod certè sperare me iubet probitas, & cãdor animi tui; quibus si destitutus esses, nec validissimæ rationes, nec sacrarum litterarum apertissima testimonia, quę ad veritatem patefaciendam hìc a me congesta sunt, quidquam efficere possent. Cur plura de hoc eodem argumento ex te desiderem, nullam caussam esse, teipsum agniturum spero; ita mihi omnia

Agnoscit Socinus, quantum debeat Coueto: & parem gratiam se relaturum, occasione sibi oblata, pollicetur.

Excusatur Responsionis tarditas.

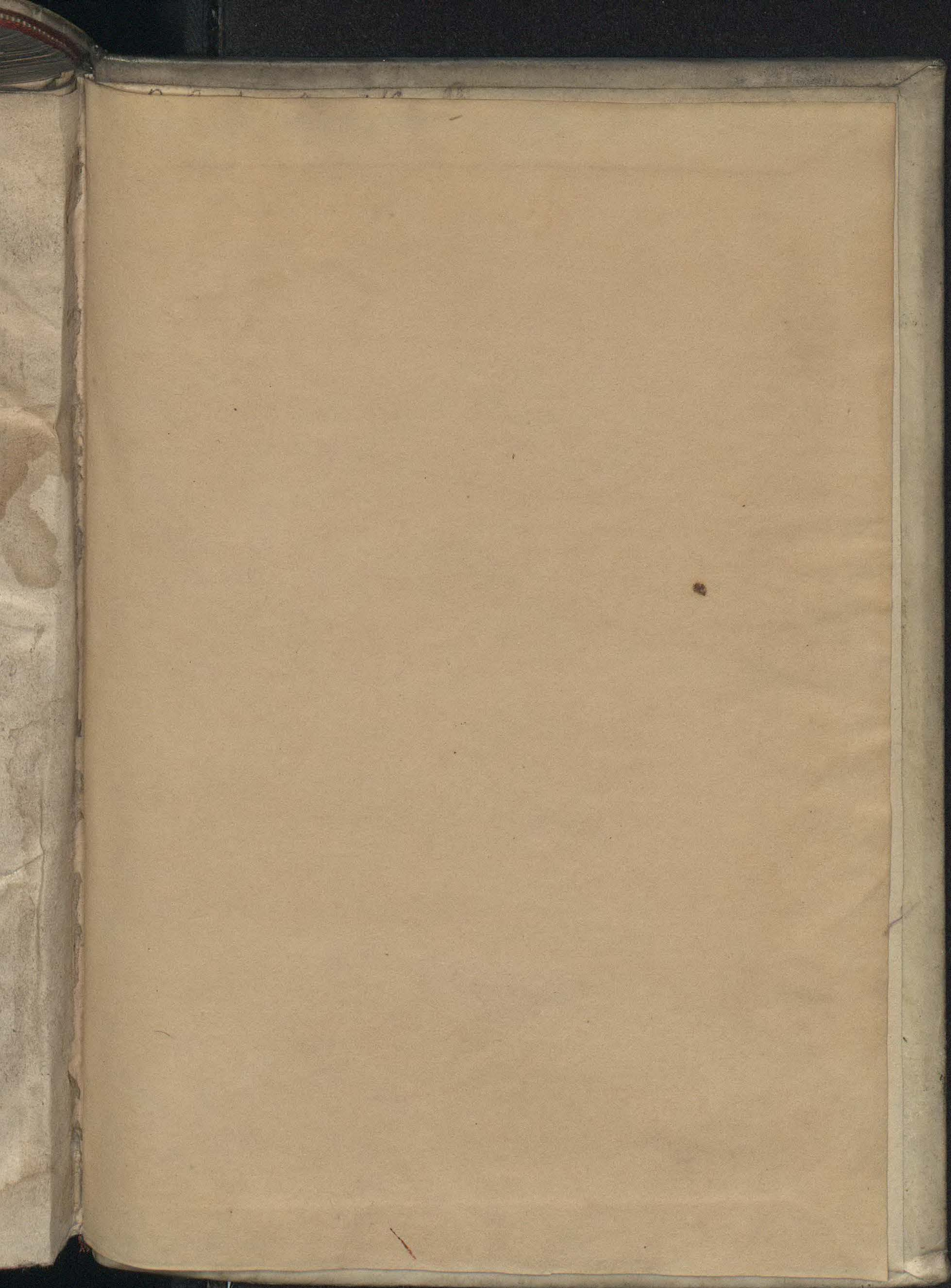
omnia nota esse, eaq́ʒ iam diu diligentissimè excussa atqʒ perpensa a me fuisse, animaduertere poteris, quæ tuæ opinioni, de qua præcipuè disputamus, aliquo modo fauere posse videantur. Si tamen, vel vt responsionem hanc meam refellas, vel quia de quibusdam, quæ a me dicta sint, adhuc dubites, aliquid ad me rursus scripseris; perinde vt res postulare videbitur, ita respondebo. Sed & tui ad me scribendi, & mei tibi respondendi sine dubio finis erit, si veritati, & Dei gloriæ, simul'qʒ tuæ, & aliorum saluti omnia posthabueris: Deum verò precatus fueris (vt quidem ego ex animo precor) vt, si imprudens hactenus in ipsum, & in eius filium in Euangelio ministrando contumeliosus fuisti, populi'qʒ tibi commissi dum salutem curare credis, damnationem procurasti, tibi benignè veniam dare, & spiritu suo mentem tuam perfundere ac sui cognitionis luce collustrare velit. Vale. Basileæ 12. Iulij 1578.

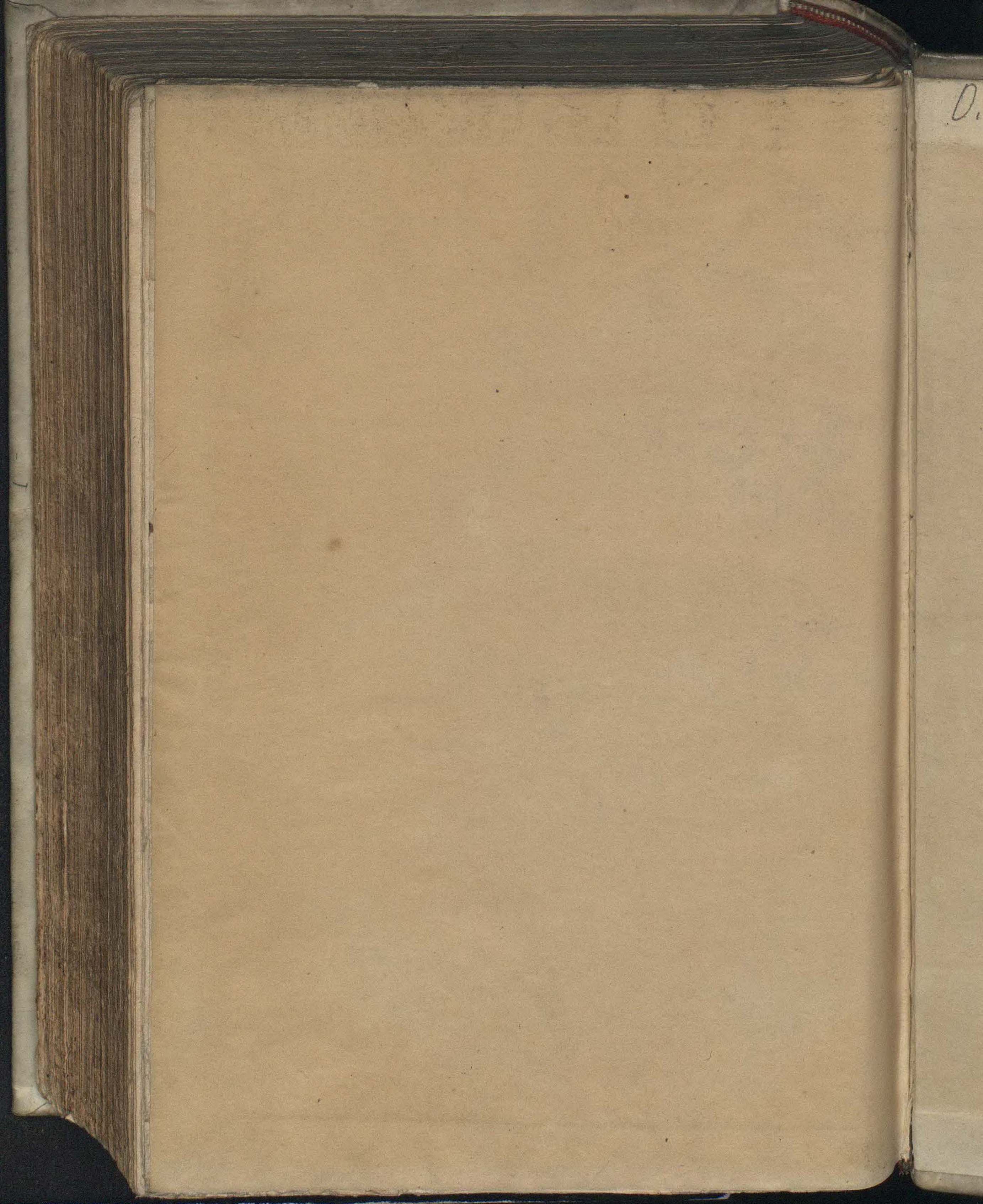
Salutaris Socini ad Couetum monitio.

Tuus in Christo

Faustus Socinus.

FINIS DISPVTATIONIS DE IESV CHRISTO SERVATORE.





O. Ch. Ki. Dw. Se.